

Uloga školskih volonterskih programa u razvoju obilježja građanina održivosti - studija slučaja

---

Čekolj, Nadja

Doctoral thesis / Doktorski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:029160>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Nadja Čekolj

**ULOGA ŠKOLSKIH VOLONTERSКИH
PROGRAMA U RAZVOJU OBILJEŽJA
GRAĐANINA ODRŽIVOSTI
– STUDIJA SLUČAJA**

DOKTORSKI RAD

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Nadja Čekolj

**ULOGA ŠKOLSKIH VOLONTERSКИH
PROGRAMA U RAZVOJU OBILJEŽJA
GRAĐANINA ODRŽIVOSTI
– STUDIJA SLUČAJA**

DOKTORSKI RAD

Mentorica: prof. dr. sc. Bojana Čulum Ilić

Komentorica: izv. prof. dr. sc. Marija Brajdić Vuković

Rijeka, 2023.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF EDUCATION

Nadja Čekolj

**THE ROLE OF SCHOOL VOLUNTEER
PROGRAMMES IN CULTIVATING
SUSTAINABILITY CITIZENS
– A CASE STUDY**

DOCTORAL THESIS

Rijeka, 2023

Mentorica: prof. dr. sc. Bojana Čulum Ilić

Komentorica: izv. prof. dr. sc. Marija Brajdić Vuković

Doktorski rad obranjen je dana 18. prosinca 2023. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, pred povjerenstvom u sastavu:

1. prof. dr. sc. Jasminka Ledić, Filozofski fakultet u Rijeci, predsjednica
2. prof. dr. sc. Nena Rončević, Filozofski fakultet u Rijeci, članica
3. doc. dr. sc. Branko Ančić, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu,
član

ZAHVALA

Bio je to jedan dugotrajan, često izazovan, ali ispunjavajući proces učenja i razvoja, kako profesionalnog tako i osobnog. Za ovaj uspjeh zaslužni su mnogi koji su me na putu do njega podržavali, usmjeravali, tješili, razumjeli, ohrabrivali, inspirirali, motivirali i nasmijavali.

*Hvala mojim **mentoricama** Bojani Čulum Ilić i Mariji Brajdić Vuković. Hvala Bojani koja me je uvela u divan svijet volontiranja i civilnog društva. Hvala Mariji koja mi je osvijetlila put prema kvalitativnoj metodologiji. Hvala na mudrim savjetima, smjernicama i rješenjima za probleme s kojima sam se suočavala na ovom putu. Obje su me poticale da budem hrabra i odvažna, i ono najvažnije – vjerovala su u mene.*

*Hvala **povjerenstvu** – Jasminki Ledić, Neni Rončević i Branku Ančiću – na vrijednim komentarima i bogatoj raspravi.*

*Hvala **sudionicama i sudionicima istraživanja**, ovaj je rad nastao zahvaljujući njima. Unatoč prenatrpanim rasporedima i obavezama, nesebično su izdvojile vrijeme za mene. Ovo je istraživanje zbog njih bilo inspirativno i predivno iskustvo. Razgovori s njima bili su mi zasigurno najljepši dio doktoriranja. Hvala na otvorenosti, zainteresiranosti, ljubaznosti i srdačnosti.*

*Hvala svim **članicama i članovima Odsjeka za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Rijeci** na podršci i osloncu koju su mi pružali tijekom studija. Hvala na svakom razgovoru, pozivu, pitanju, empatiji i ohrabivanju.*

*Hvala **Željki Debeljuh i Dorijanu Žuniću** na svemu, posebno hvala za pomoć u hrvanju s administrativnim zavrzlama.*

*Hvala **članicama i članovima forOR projektnog tima** na suradnji, potpori i motiviranju.*

*Hvala svim mojim **studenticama i studentima** na slušanju mojih priča o doktoriranju na nastavi, hvala na razumijevanju i ohrabivanju.*

*Hvala, hvala, hvala „50kunašicama“ – prijateljicama, kolegicama i uzorima. Hvala **Ivani Miočić, Neni Vukelić, Zlatki Gregorović Belaić, Bojani Vignjević Korotaj i Ivi Buchberger**. Zajedno smo uspjele, zajedno smo proživljavale i preživjele.*

*Hvala **Željki Bačun (Leskovar), Ivani Čavar, Ines Martinko (Benger), i Nedi Novosel** koje vjeruju u mene i koje su mi uljepšavale obrazovni put od osnovne škole do fakulteta.*

*Hvala svim **prijateljicama** i **prijateljima** na strpljenju, podršci i razumijevanju. Zahvalna sam im što još uvijek nisu odustali od mene.*

*Najviše od svega hvala mojim **roditeljima**, mami Susanne i tati Stjepanu-Svemirku. Hvala **bratu** Josipu, posebno na savjetima oko brojnih jezičnih dilema. Danas sigurno ne bih bila ovdje gdje jesam da nisu bili uz mene. Hvala užoj i široj **obitelji** što su tu za mene u svim mojim podvizima i avanturama.*

*Na kraju, neizmjereno hvala mom **Nikoli Severu** – najsnažnijem i najdražem osloncu. Hvala na bezuvjetnoj ljubavi, neiscrpoj podršci, beskrajnom strpljenju i razumijevanju. Sretna sam što rastemo zajedno.*

*Veliko **hvala svima** koji nisu ovdje spomenuti, a zaslužni su za ovaj uspjeh.*

Sažetak

Ovo je rad kojem je cilj bio opisati i razumjeti fenomen školskih volonterskih programa, a istraživanjem su se ispitivala iskustva, procesi i događaji koji se odvijaju u tom programu koji potiče kod učenika srednjih škola razvoj obilježja građanstva održivosti. U ovom istraživanju korištena je studija slučaja koja je obuhvatila šest školskih volonterskih programa. Polustrukturirani intervju, fokus grupe i analiza sadržaja korištene su metode prikupljanja podataka, a za njihovu analizu korištena je metoda tematske analize.

Utvrđeni su ključni mehanizmi za poticanje razvoja građanstva održivosti kod učenika. Pozitivan školski kontekst, koji se odlikuje kohezivnošću te podrškom ravnatelja, nastavnika i stručnih suradnika, prepoznat je kao temeljni okvir. U središtu ovog razvoja leži učestalost izvođenja i bogat izbor volonterskih akcija koji odgovaraju interesima učenika. Povezivanje volonterskih akcija s međupredmetnim temama dodatno produbljuje njihov značaj, dok suradnja s vanjskim suradnicima osigurava autentičnost tema kojima se bave. Pokazalo se da su programi otporni na različite, često nepredvidive, okolnosti. Takvi programi osiguravaju da učenici postanu otporni, osnaženi i spremni za djelovanje bez obzira na prepreke. Kroz proces, ravnopravni odnosi između učenika i koordinatorica u planiranju volonterskih aktivnosti postaju ključni. Ovo ne samo da priprema učenike za aktivno sudjelovanje u građanskim aktivnostima već im pruža i priliku da se u praksi upuste u ulogu održivog građanina. Na kraju, ali ništa manje važno, koordinatori igraju centralnu ulogu u ovom procesu. Djelujući kao mentori i uzori, pružaju neprocjenjivu podršku i vodstvo učenicima volonterima, oblikujući buduće generacije održivih građana.

Također, ovaj rad nudi preporuke za unapređenje ovih programa u srednjim školama u smjeru razvijanja obilježja građanstva održivosti.

Ključne riječi: školski volonterski program, građanstvo održivosti, srednjoškolsko obrazovanje, kvalitativna studija slučaja

Abstract

The purpose of this thesis was to describe and understand the phenomenon of school volunteer programmes, and the research examined the experiences, processes, and events that take place in this programme that promote the development of sustainability citizenship characteristics in high school students. In this research, a case study was conducted that included six school volunteer programmes. Semi-structured interviews, focus groups, and a content analysis were used as data collection methods, and a thematic analysis was used to analyse the data.

Key mechanisms for promoting the development of sustainability citizenship among students were identified. A positive school context characterized by cohesion and support from principals and teachers is identified as a foundational framework. Central to this development is the frequency of performance and a rich array of volunteer actions that match students' interests. Linking volunteer actions to cross-curricular themes deepen their meaning, while partnership with external collaborators ensures the authenticity of the topics covered. Programmes have proven resilient in the face of various, often unpredictable, circumstances. Such programmes ensure that students become resilient, empowered, and ready for action regardless of obstacles. Throughout the process, equal relationships between students and coordinators become critical in planning volunteer activities. This not only prepares students for active participation in civic activities, but also provides them with the opportunity to engage in the role of a sustainability citizen in practice. Finally, coordinators play a central role in this process. In their role as mentors and role models, they provide invaluable support and guidance to student volunteers, shaping future generations of sustainability citizens.

In addition, this thesis provides recommendations for improving these programmes in secondary schools in terms of developing the characteristics of sustainability citizenship.

Key words: school volunteer programme, sustainability citizenship, high-school education, qualitative case study

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEORIJSKI OKVIR	5
2.1. Održivi razvoj	5
2.2. Obrazovanje za održivi razvoj	9
2.2.1. Obrazovanje za održivi razvoj u nacionalnom kontekstu	15
2.3. Građanstvo održivosti	20
2.3.1. Aktivno građanstvo i ekološko građanstvo – preteče građanstva održivosti	21
2.3.2. Obilježja građanstva održivosti.....	23
2.3.3. Pregled dosadašnjih istraživanja građanstva održivosti u nacionalnom i međunarodnom kontekstu	30
2.4. Školski volonterski programi	38
2.4.1. Volontiranje.....	39
2.4.2. Volontiranje i mladi	41
2.4.3. Volontiranje i formalno obrazovanje	46
2.4.4. Školski volonterski programi – određenje	50
2.4.5. Pregled srodnih praksi i dosadašnjih istraživanja u međunarodnom kontekstu.....	56
2.4.6. Prikaz dosadašnjih istraživanja školskih volonterskih programa u nacionalnom kontekstu	63
2.5. Zaključci poglavlja	70
3. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	72
3.1. Ciljevi i istraživačka pitanja	72
3.2. Studija slučaja – strategija istraživanja	74
3.3. Proces odabira primjera slučaja	77
3.3.1. Mapiranje školskih volonterskih programa.....	80
3.3.2. Konačan odabir primjera slučaja.....	83
3.4. Pitanja istraživačke etike	85
3.5. Metode prikupljanja podataka	86
3.5.1. Dubinski polustrukturirani intervju s koordinatoricama	87
3.5.2. Fokus grupe s učenicama volonterkama	88

3.5.3.	Kvalitativna analiza sadržaja školskih kurikuluma.....	91
3.6.	Terensko istraživanje.....	92
3.6.1.	Provođenje intervjua s koordinatoricama.....	94
3.6.2.	Provođenje fokus grupa s učenicama volonterkama.....	97
3.7.	Analiza i obrada podataka prikupljenih intervjui i fokus grupama.....	99
3.8.	Osiguravanje kvalitete istraživanja.....	104
4.	REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	108
4.1.	Rezultati kvalitativne analize sadržaja školskih kurikuluma.....	111
4.1.1.	Strategija razvoja škole.....	113
4.1.2.	Školski volonterski program – opis.....	115
4.1.3.	Ciljevi i svrha školskih volonterskih programa.....	118
4.1.4.	Područja aktivnosti školskog volonterskog programa.....	121
4.2.	Rezultati tematske analize fokus grupa.....	124
	NADTEMA: Školski volonterski program: volonterske aktivnosti, organizacija, značajni događaji i iskustva te odnosi unutar volonterskih programa.....	124
	NADTEMA: Učenice volonterke: motivacija, spektar djelovanja, doživljaj volontiranja, promjene u znanju, percepciji i ponašanju te transfer iskustava.....	172
	NADTEMA: Status školskog volonterskog programa u obitelji, školi i zajednici.....	211
4.3.	Rezultati tematske analize intervjua.....	220
	NADTEMA: Školski volonterski program: počeci, organizacija, volonterske aktivnosti, temeljna uloga školskih volonterskih programa te uspostavljeni odnosi unutar njih.....	220
	NADTEMA: Koordinatorice i učenice volonterke: profili, uloge te promjene kod učenica kao posljedica volontiranja.....	276
	NADTEMA: Škola, lokalna zajednica i budućnost školskih volonterskih programa.....	305
5.	RASPRAVA.....	328
5.1.	Razvoj znanja, stavova, vrijednosti i ponašanja učenica u okviru školskih volonterskih programa.....	329
5.2.	Značajke školskog konteksta koje utječu na razvijanje obilježja građanstva održivosti.....	341
5.3.	Značajke strukture školskih volonterskih programa za razvoj obilježja građanstva održivosti.....	347
5.4.	Uloga koordinatorica u razvoju obilježja građanstva održivosti.....	353

5.4.1.	Bliski odnosi i pozitivna atmosfera u školskim volonterskim programima.....	355
5.5.	Karakteristike volonterskih aktivnosti i obilježja suradnje sa zajednicom.....	356
5.6.	Doprinosi i ograničenja rada te smjernice za buduća istraživanja	361
5.6.1.	Doprinosi i ograničenja rada	361
5.6.2.	Smjernice za buduća istraživanja	363
6.	ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PRAKTIČNE IMPLIKACIJE	366
6.1.	Zaključna razmatranja.....	366
6.2.	Praktične implikacije	375
7.	LITERATURA	386
8.	ILUSTRACIJE	411
8.1.	Popis tablica	411
8.2.	Popis slika.....	411
9.	PRILOZI	412

1. UVOD

Društvo se trenutno suočava s kritičnom fazom u kojoj je ljudski utjecaj na planet vidljiviji nego ikada prije. Navedeno se manifestira kroz globalne probleme održivosti, poput klimatskih promjena, značajnog gubitka bioraznolikosti i pitanja sigurnosti (Schröder i sur., 2020). U vremenima društvene, ekonomske, političke, kulturne i ekološke krize, ključno je razmatrati obrazovne modele koji mogu pridonijeti građanskom obrazovanju mladih. Globalni izazovi održivosti s kojima se suočavamo kompleksni su i egzistencijalni, a mladi u tom kontekstu čine skupinu građana na koje je stavljen poseban fokus iz nekoliko razloga. Oni će najdulje osjećati posljedice ovih izazova (Wals, 2015) te se smatraju budućim liderima koji će oblikovati budućnost (Hickman i Riemer, 2016). U tom se pogledu naglašava nužnost njihovog osnaživanja kako bi bili osposobljeni za transformaciju neodrživih ekoloških, društvenih i ekonomskih struktura (Schank i Rieckmann, 2019). Primjećuje se da postoje velika očekivanja od mladih u smislu da preuzmu odgovornost za stvaranje održive budućnosti (UN, 2015; UNESCO, 2005; 2014).

Tranzicija prema održivoj budućnosti zahtijeva fundamentalne promjene u postojećem načinu razmišljanja i djelovanja. Ključni alat za takvu tranziciju je obrazovanje, osobito u kontekstu ostvarivanja ciljeva održivog razvoja koji su definirani u Programu globalnog razvoja do 2030. godine, poznatijoj kao „Agenda 2030“ (UN, 2015). Nužno je uspostaviti odgovarajuće mehanizme i uvjete za obrazovanje novih generacija koji će njegovati razvoj obilježja građanstva održivosti. Ova obilježja podrazumijevaju međuodnos kognitivne, socio-emocionalne i bihevioralne domene. Samo poznavanje i razumijevanje problematike održivog razvoja nije dovoljno za adresiranje problema. Građani moraju posjedovati vještine kritičkog mišljenja, sposobnosti refleksije i samorefleksije te vrijednosti, stavove i motivaciju za održivi razvoj kako bi mogli djelovati u skladu s njegovim ciljevima (Littledyke, 2008; UNESCO, 2017). Obrazovanje za održivi razvoj trebalo bi motivirati odgojno-obrazovne ustanove na osiguravanje platforme u okviru koje učenici mogu naučeno iskusiti u praksi, kako je opisano izrazom „*walk the talk*“ (Holst, 2023). Cilj je „opremiti“ mlade kompetencijama građanstva održivosti, omogućujući im aktivno sudjelovanje u održivoj transformaciji (Rieckmann, 2021), te krajnje gledano, kultivirati građane održivosti (UN, 2015).

Uz obrazovanje, volonterstvo se također prepoznaje kao ključni faktor u rješavanju brojnih društvenih pitanja. Volonterstvo potiče građane na solidarnost, altruizam i empatiju, čime postaje osnova civilnog društva (European Volunteer Centre, 2019). U mnogim *policy* dokumentima,

volonterstvo se promatra kroz prizmu održivog razvoja zbog njegove sposobnosti da utječe na transformaciju, kako na individualnoj, tako i na kolektivnoj razini. Zbog toga ima ključnu ulogu u redefiniranju osnovnih ekoloških, socijalnih, ekonomskih i političkih struktura (UNV, 2021). U tim se dokumentima ističe odgojno-obrazovni impuls za razvoj aktivnih i društveno odgovornih građana (npr. Citizenship Education at School in Europe, EU Strategy for Youth, Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva od 2012. do 2016. godine, Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje te Zakon o volonterstvu). Istraživanja također upućuju na to da su mladi koji volontiraju spremniji za djelovanje u smjeru pozitivnih promjena (npr. Kamenko Mayer i sur., 2019; Morrissey i Werner-Wilson, 2005). Mnoga istraživanja, također, pokazuju da se navike usvojene tijekom adolescencije obično nastavljaju u odrasloj dobi. To znači da mladi koji su bili aktivni volonteri tijekom školovanja imaju veću vjerojatnost da će i kao odrasli ostati angažirani u zajednici kroz volontiranje (npr. Hall i sur., 2001; McFarland i Thomas, 2006; Youniss i sur., 1997).

U tom se kontekstu, školski volonterski programi prepoznaju kao platforma koja ima potencijala za kultiviranje građana održivosti. Prepoznaje se da ti volonterski programi posjeduju ključna obilježja obrazovanja za održivi razvoj, stoga se mogu promatrati njegovim modelom. Temeljne značajke obrazovanja za održivi razvoj uključuju holizam, koji se odnosi na obuhvaćanje svih dimenzija održivog razvoja, i pluralizam koji predstavlja demokratski pristup pitanjima održivog razvoja (Lijmbach i sur., 2002; Rudsberg i Öhman, 2010). Osim toga, za modele obrazovanja održivog razvoja ključno je da obuhvaćaju iskustveno i transformativno učenje koje osnažuje i podržava transformaciju razmišljanja, kreativna rješenja problema te kultivira reflektivne građane (Rončević i Rafajac, 2012; Wals, 2011). Također, poučavanje u takvim programima treba biti usmjereno na učenike, povezivati sadržaje predmeta, promicati interdisciplinarnost i transdisciplinarnost, pa je onda u tom smislu ključno i povezivanje sa zajednicom (Wals, 2011). Sva navedena obilježja neophodna su za razvijanje obilježja građanstva održivosti kod učenika, posebno zato što prethodna istraživanja ističu da oni programi obrazovanja za održivi razvoj koji su usmjereni samo na pojedine elemente, imaju učinka na znanje, ali su ograničeni utjecaji na stavove i ponašanja (npr. Boeve-de Pauw i van Petegem, 2017; Hallfredsdottir, 2011; Krnel i Naglič, 2009; Legault i Pelletier, 2000; Pirrie i sur., 2006).

U hrvatskom nacionalnom kontekstu, školski volonterski programi pojavljuju se u školama prije tridesetak godina. Međutim, tek se u posljednjih desetak godina počinju češće implementirati kao izvannastavne aktivnosti u školske kurikulume diljem zemlje. Iako su studije o volontiranju mladih rijetkost u domaćem istraživačkom prostoru, sve ističu potrebu za uvođenjem volonterskih aktivnosti u školske kurikulume kao jedan od mehanizama za poticanje mladih na volontiranje (npr. Čavar i sur., 2018; Forčić, 2007; Lavrič i sur., 2019; Ledić, 2001). Školski volonterski programi prepoznaju se kao „pokretačka snaga održivog razvoja te aktivnog i odgovornog društva“ (Medlobi i sur., 2021, str. 13). Naglasak u provođenju školskih volonterskih programa je na uspostavljanju veza između odgojno-obrazovnih ustanova i zajednice s ciljem koordiniranog i sustavnog rada na ostvarivanju pozitivnih društvenih promjena. Organizacije civilnog društva igraju ključnu ulogu u razvoju i širenju ovih programa. U nacionalnom okviru, oni su bili među prvima koji su pokrenuli tu inicijativu. S vremenom su se pojavile prilike za financiranje kroz Europski socijalni fond. Mnogi školski volonterski programi su se osnovali u osnovnim i srednjim školama kao rezultat tih projekata, a većina njih je snažno povezana s pitanjima održivog razvoja te ostvarivanjima ciljeva održivog razvoja.

Istraživanja o školskim volonterskim programima su rijetka, posebno ona koja analiziraju njihovu vezu s konceptom građanstva održivosti među srednjoškolcima. S obzirom na sve veću implementaciju tih programa u hrvatskim osnovnim i srednjim školama, postoji potreba za sveobuhvatnim istraživanjem kako bi se zahvatila složenost ovog fenomena. Stoga, glavni cilj ovog istraživanja je opisati i razumjeti fenomen školskih volonterskih programa i njegove uloge u razvoju obilježja građanstva održivosti kod učenika srednjih škola u Republici Hrvatskoj. Također, definiran je i opći društveni cilj, a odnosi se na izradu preporuka za unapređenje školskih volonterskih programa u kontekstu osnaživanja programa za razvoj obilježja građanstva održivosti. Opće istraživačko pitanje glasi: koja iskustva, procesi i događaji koji se odvijaju u školskim volonterskim programima potiču kod učenika srednjih škola razvoj obilježja građanstva održivosti i na koji način? Budući da je riječ o kompleksnom fenomenu koji do sada nije dovoljno istražen, odabrana je studija slučaja kao istraživačka strategija koja omogućuje dubinski i holistički pristup. Isto tako, omogućuje promatranje primjera slučaja iz više perspektiva, stoga se u ovom istraživanju koristila strategija triangulacije. Tako su korištene tri različite metode prikupljanja podataka: I) polustrukturirani intervju, II) fokus grupa te III) analiza sadržaja. Istraživanje je obuhvatilo šest

subjekata slučaja, to jest školskih volonterskih programa, odabranih prema unaprijed definiranim kriterijima, kako bi pružili bogate i relevantne informacije.

Struktura ovog rada sastoji se od osam poglavlja. Prvo poglavlje fokusirano je na pregled temeljnih koncepata ovog rada te sadrži pregled dosadašnjih relevantnih istraživanja. Sljedeće poglavlje donosi opis metodologije istraživanja čiji je cilj detaljno i temeljito opisati tijek i način istraživanja. Nakon toga slijede poglavlja u kojima se prikazuju rezultati istraživanja. Posebno se prikazuju rezultati kvalitativne analize sadržaja, dubinskih polustrukturiranih intervjua i fokus grupa. Četvrto poglavlje fokusirano je na raspravu o dobivenim rezultatima istraživanja, te opisuje doprinose i ograničenja ovog istraživanja, kao i smjernice za buduća istraživanja. U zaključku rada prikazuje se sinteza temeljnih rezultata te praktične implikacije za unapređenje školskih volonterskih programa u smjeru razvijanja obilježja građanstva održivosti.

Valja istaknuti da je ovo istraživanje provedeno u okviru istraživačkog projekta „Formalno obrazovanje u funkciji održivog razvoja (forOR)“, kojeg podupire Hrvatska zaklada za znanost (UIP-05-2017-2031), a vodi prof. dr. sc. Bojana Čulum Ilić.

2. TEORIJSKI OKVIR

2.1. Održivi razvoj

Održivi razvoj predmet je istraživanja mnogih znanstvenih disciplina te aktualnih rasprava donositelja političkih odluka. Međutim, do danas nije postignut konsenzus oko terminologije i definicije tog koncepta. Rončević i Rafajac (2012) navode da je održivi razvoj jedan od najneusuglašenijih pojmova te zaključuju da njegovo određenje ovisi o polazištima onih koji ga koriste, načina na koji ga koriste te značenja koja mu pridaju. Definicija iz tzv. Bruntlandovog izvješća iz 1987. godine najcitiranija je definicija, a glasi: „Održivi razvoj jest razvoj koji izlazi u susret potrebama današnjih generacija pri čemu se vodi računa da zadovoljenje potreba današnjih generacija ne dovede u pitanje mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“ (World Commission on Environment and Development (WCED), 1987; prema Rončević i Rafajac, 2012, str. 9). Takvo konceptualno određenje pojedini autori nazivaju „političkom besmislicom“ nazivajući takvu definiciju nejasnom i maglovitom (npr. Middleton i sur., Wackernagel i Rees, 1996, prema Giddings i sur., 2002). S jedne strane postoje brojne definicije i interpretacije održivog razvoja, što može biti indikator nekonzistentnosti i podložnosti kritikama, dok je s druge strane stajalište pojedinih autora da je vrlo teško dati točno određenje održivog razvoja (Waas i sur., 2011).

Koncept održivog razvoja najčešće se prikazuje kroz tri međusobno povezana sektora ili dimenzije – ekološku, socijalnu i ekonomsku. *Ekološka dimenzija* podrazumijeva održive ekološke procese i otpornost (Atkinson i sur., 2007) te očuvanje prirodnih resursa i usklađenost s lokalnim eko-sustavima (Rauch, 2002). Drugim riječima, ekološka dimenzija usmjerena je ka očuvanju ekološkog kapitala, smanjenju onečišćenja i zaštiti ugroženih vrsta. *Socijalna dimenzija* odnosi se na djelovanje u skladu s općeprihvaćenim vrijednostima poput jednakosti svih ljudi te brigu za zdravlje i buduće generacije (Atkinson i sur., 2007). Odnosi se, također, i na izgradnju društva u kojem se poštuju ljudska prava, podrazumijeva zadovoljavanje egzistencijalnih potreba svih članova te težnju k društvenom blagostanju. Osim navedenog, bitan segment socijalne dimenzije je uključenost ljudi u procese donošenja odluka, kao i osvještavanje potrebe za međusobnim pomaganjem. *Ekonomska dimenzija* usmjerena je na učinkovitu upotrebu resursa, smanjenje siromaštva, pravednu podjelu materijalnih dobara, ali i osiguravanje korporativne odgovornosti (Atkinson i sur., 2007), kao i postizanje balansa između gospodarskog razvoja i raspoloživih resursa (Giddings i sur., 2002).

Navedene se dimenzije najčešće prikazuju kao tri međusobno povezana prstena, kao tri Vennova dijagrama, što simbolizira njihovu međusobnu povezanost i uravnoteženost. Ipak, takav model izazivao je kritike, poput stava da je ekološka dimenzija potisnuta u odnosu na ekonomsku i socijalnu. Odnosno, Giddings i sur. (2002) tvrde da postoji vjerojatnost da će, ovisno o perspektivi, jedna od tri dimenzije imati veći prioritet. Dodatno, navedeni autori naglašavaju da takav model može biti nepovoljan u pogledu pristupa pitanjima održivog razvoja na segmentiran način, kao što je fokusiranje na pojedine elemente, poput kontrole onečišćenja, a pritom se zanemaruju dublje veze između društva, gospodarstva i okoliša. Giddings i sur. (2002) stoga predlažu da se umjesto Vennovih dijagrama, dimenzije održivog razvoja prikažu tako da se ekonomska dimenzija „ugnijezdi“ unutar socijalne, koja je pak unutar ekološke dimenzije. Na taj način, jasnije bi se istaknulo da društvo ovisi o okolišu, a okoliš može opstati i bez društva, dok gospodarstvo ovisi o oba. Holistička i sveobuhvatna perspektiva ključna je u okviru održivog razvoja, budući da se ekološki problemi ne mogu uspješno rješavati bez adresiranja ključnih društvenih problema, kao što su neuspješni ekonomski modeli, siromaštvo te nejednakost (Domazet i sur., 2012).

U ovom se doktorskom radu kreće od definicije održivog razvoja koja sveobuhvatno uključuje ekološku, socijalnu i ekonomsku dimenziju, a koju su ponudili Rončević i Rafajac (2012, str. 16): „Održivi razvoj je vizija budućnosti, a održivost razvojni kriterij; koncept i proces unutar kojeg se razvija viša svijest i promišlja o posljedicama ljudskog djelovanja na biološke i društvene sustave, teži osmišljavanju, stvaranju, provedbi i praćenju održivih rješenja razvoja kojima se smanjuje negativan utjecaj ljudskog djelovanja na okoliš i društvo, a moguć je jedino uz suradnju svih dionika u društvu i promjena načina razmišljanja i postojećeg (antropocentričnog, materijalističkog) sustava u smjeru biocentričnog i holističkog pristupa.“

Na svjetskoj konferenciji Ujedinjenih naroda o okolišu i razvitku (United Nations Conference on Environment and Development – UNCED) u Rio de Janeiru 1992. godine postavljen je sveobuhvatni okvir za održivi razvoj te je usvojen jedan od najznačajnijih dokumenata s područja održivog razvoja, a to je „Agenda 21“. Navedeni je dokument zaslužan za promoviranje slogana „misli globalno, djeluj lokalno“ te je bio temelj razvoja mnogih programa i projekata kojima je cilj bio promoviranje održivog razvoja (Anđić, 2007). Na navedenoj konferenciji definirani su ciljevi održivog razvoja (eng. *Sustainable Development Goals – SDG's*) koji uključuju prethodno opisane dimenzije – ekonomsku, društvenu i ekološku. Na samitu u New Yorku 2015.

godine usvojena je nova „Agenda 2030“ koja sadrži sedamnaest općih ciljeva održivog razvoja koji su detaljno razrađeni u 169 međusobno usko povezanih specifičnih ciljeva. „Agenda 2030“ služi kao platforma za suočavanje s izazovima današnjice, povezuje sve dimenzije održivog razvoja te dodaje još jednu dimenziju – *političku*. Republika Hrvatska podržala je obje agende te je osnovala Nacionalno vijeće za održivi razvoj čija je temeljna svrha predlagati mjere i aktivnosti te pratiti, koordinirati i analizirati provedbu ciljeva „Agende 2030“ (Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, 2019).

Da bi se ostvarili ciljevi „Agende 2030“, potrebno je osnažiti javne i državne službe, civilni sektor te pojedince za preuzimanje odgovornosti i aktivne uloge u suočavanju s izazovima s kojima se nosi suvremeno društvo. Put prema održivom razvoju zahtijeva temeljnu transformaciju dosadašnjeg načina razmišljanja i ponašanja, pri čemu *obrazovanje* predstavlja neizostavan mehanizam u postizanju ciljeva održivog razvoja. Dodatno, uključivo i kvalitetno obrazovanje jedan je od sedamnaest ciljeva održivog razvoja, ali je ono ujedno prepoznato i kao jedan od najvažnijih mehanizama za postizanje svih preostalih ciljeva održivog razvoja. Značaj obrazovanja u kontekstu održivog razvoja prepoznali su mnogi autori te je ono također istaknuto u brojnim *policy* dokumentima (npr. Dobson, 2007; UNESCO, 2014; UNESCO, 2017).

Paralelno s razvijanjem koncepta održivog razvoja, razvijala se ideja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Organizacije poput UN-a, UNESCO-a te WWF-a (World Wildlife Fund) zaslužne su za razvijanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj (Rončević i Rafajac, 2012). U tzv. Beogradskoj povelji potpisan je prvi sporazum u kojem se definira cilj obrazovanja za okoliš: “Obrazovati populaciju koja svjesno brine o okolišu i s njim povezanim problemima i koja posjeduje znanja, vještine, stavove, motivaciju i predanost suradnji i zajedničkom angažmanu na rješavanju postojećih problema i sprječavanju/prevenciji novih” (UNESCO-UNEP, 1975, str. 3). U navedenoj definiciji primjetan je fokus na ekološku dimenziju održivog razvoja, no u povelji se naglašava da su ekološki problemi povezani s ekonomskim i društvenim razvojem. Nakon što je prihvaćen sveobuhvatan okvir održivog razvoja kao koncepta, društvena i ekonomska dimenzija jasnije se implementiraju u diskurs obrazovanja za održivi razvoj. Godine 2002. UN proglašava razdoblje od 2005. do 2014. Desetljećem odgoja i obrazovanja za održivi razvoj s namjerom implementacije obrazovanja za održivi razvoj u školske kurikulume diljem svijeta (UNESCO, 2005). Cilj obilježavanja Desetljeća bio je osnažiti mlade za aktivno sudjelovanje i aktivno suočavanje s kompleksnim izazovima koje pred njih stavlja današnje društvo (Olsson, 2018).

Krajnji cilj obrazovanja za održivi razvoj je osnaživanje učenika na način da ih se „opremi“ akcijskim kompetencijama potrebnima za održivi razvoj (UNESCO, 2014) koje se definiraju kao latentna sposobnost pojedinaca da djeluju pro-održivo (Olsson i sur., 2020). Potreba pojedinca za smislenim djelovanjem koje ima utjecaja na njegovu okolinu, ali imaju efekt i na kolektivnoj globalnoj razini, opisuje se kao spremnost na pro-održivo ponašanje¹ (Clark, 2016, prema Olsson i sur., 2020). Drugim riječima, krajnji cilj obrazovanja za održivi razvoj je kultiviranje građana održivosti (eng. *sustainability citizenship*). Pojam kultiviranje (eng. *cultivating*) u ovom će se radu zadržat u svom izvornom obliku, s obzirom na to da bi svaki prijevod značio odmicanje od stvarnog značenja pojma u kontekstu građanstva i obrazovanja za održivi razvoj. Navedeni je pojam ustaljen u znanstvenoj literaturi koja se odnosi na građanstvo općenito, ekološko građanstvo, građanstvo održivosti te transformativno učenje (Barry, 2005; Dobson, 2006; Isin i Turner, 2002; Lange, 2017; Smith i Pangasapa, 2008; Wals, 2015). Isto tako, pojam kultiviranje uvriježen je i u policy dokumentima koji se odnose na prije spomenute konstrukte (European Commission/EACEA/Eurydice, 2017; European Economic and Social Committee, 2012; UN, 2016). Važno je naglasiti da se kultiviranje² u kontekstu građanstva održivosti i obrazovanja za održivi razvoj ne odnosi samo na odgoj i obrazovanje, već podrazumijeva puno šire značenje što uključuje i osnaživanje, emancipaciju, refleksivnost, razvijanje, osvještavanje, spoznavanje, njegovanje i slično što je u skladu s definicijama kultiviranja u prenesenom značenju.

---

¹ Pro-održivo ponašanje može se objasniti modelom kojeg su razvili Tapia-Fonllem i sur. (2013), a odnosi se na četiri vrste ponašanja: I) pro-ekološko ponašanje ima za cilj očuvati prirodne resurse, II) štedljivo ponašanje podrazumijeva ograničenje u korištenju novca i drugih resursa, III) altruističko ponašanje odnosi se na optimizaciju koristi za druge, dok je naglasak na osobnoj dobiti minimiziran i IV) pravedno ponašanje koje teži postizanju društvene, rasne, ekonomske, dobne i rodne jednakosti.

² U rječnicima hrvatskoga jezika i rječnicima stranih riječi navedeni se pojam u prenesenom značenju još definira i kao njegovanje, usavršavanje, oplemenjivanje, izobražavati, usavršavanje, poboljšavanje (Jojić, 2015; Klaić, 1986; Kultiviranje, n. d.; Kultiviranje, n. d.a; Šonje, 2000). Dodatno, sinonimi pojma *cultivating* na engleskom jeziku su *develop, encourage, enrich, improve, nourish, civilize, foster, educate, raise* (Cultivating, n. d.).

2.2. Obrazovanje za održivi razvoj

Mnogo autora iz različitih perspektiva bavi se područjem obrazovanja za održivi razvoj, a najčešće se rasprave odvijaju oko njegova naziva i ciljeva. U formiranju koncepta obrazovanja za okoliš i obrazovanja za održivi razvoj značajnu ulogu imali su Locke, Rousseau, Pestalozzi, Froebel, Montessori i Dewey (Sterling, 2004). Ovi autori stavljali su snažan naglasak na učenika, povezanost s okolišem, učenje radom i iskustveno učenje – koncepti koji i danas predstavljaju ključ obrazovanja za održivi razvoj. Suvremeni autori ključnim konceptima unutar obrazovanja za održivi razvoj ističu holizam i pluralizam (npr. Lijmbach i sur., 2002; Öhman, 2008; Rudsberg i Öhman, 2010; Sandell i sur., 2005; UNESCO 2009). Ovaj prvi, holizam, odnosi se na obuhvatnost i širinu svih aspekata održivog razvoja, odnosno svih njegovih dimenzija, integrirajući koncepte prošlosti – sadašnjosti – budućnosti, kao i lokalno – regionalno – globalno. Holizam, u kontekstu obrazovanja za održivi razvoj, odgovara na pitanje na koji način treba pristupiti sadržaju održivog razvoja u obrazovanju. Pluralizam se pak odnosi na demokratski pristup pitanjima održivog razvoja. Drugim riječima, cilj je potaknuti učenike na pristup pitanjima održivog razvoja koji uključuje različite stavove, vrijednosti i perspektive. Boeve-de Pauw i sur. (2015) u svom su istraživanju potvrdili značajnost ovih koncepta u okviru obrazovanja za održivi razvoj. Rezultati pokazuju da kada nastavnici integriraju ekološku, socijalnu i ekonomsku dimenziju održivog razvoja, ali i kada se istovremeno fokusiraju na prošlost, sadašnjost i budućnost, te na lokalnu, regionalnu i globalnu perspektivu, kod učenika se primjećuje viša razina znanja i razumijevanja kompleksnosti održivog razvoja. Također, ako nastavnici potiču učenike na promišljanje o različitim stajalištima, na kritičko promišljanje o sadržaju koji uče, uključuju ih u procese donošenja odluka, tada se učenici češće ponašaju pro-održivo. Navedeni autori zaključuju da su ovi rezultati dokaz da obrazovanje za održivi razvoj može učiniti razliku.

Obrazovanje za okoliš (eng. *environmental education*), koje se smatra pretečom obrazovanja za održivi razvoj, ima određene sličnosti, ali i razlike s konceptom obrazovanja za održivi razvoj. Ključna razlika pronalazi se u ekocentričnoj, odnosno antropocentričnoj perspektivi iz kojih ti koncepti proizlaze, a koje se doživljavaju kao suprotnosti (Dunlap i sur., 2000). Obrazovanje za okoliš povezuje se s ekocentričnom perspektivom, koja zastupa stav da ekološka dimenzija utječe na socio-ekonomske aktivnosti. S druge strane obrazovanje za održivi razvoj temelji se na antropocentrizmu, čiji se prioriteti očituju u socio-ekonomskim potrebama pojedinaca, često nauštrb okoliša. U ovom drugom slučaju pojedini autori tvrde da se pitanja

ekološke dimenzije zanemaruju i degradiraju u odnosu na socijalnu i ekonomsku dimenziju održivog razvoja (Kopnina, 2012).

Kao što postoje rasprave i neslaganja oko naziva i ciljeva obrazovanja za održivi razvoj, tako postoje i različita viđenja najboljeg načina implementacije održivog razvoja u obrazovanje. Sterling (2004) smatra da se koncept održivog razvoja ne bi trebao tretirati samo kao dodatak već postojećem odgojno-obrazovnom sustavu te je izradio model integracije održivosti u obrazovanje koji se sastoji od tri razine: I) proces akomodacije, II) reinformacije te III) transformacije. Prva razina integracije, proces akomodacije, odnosi se na integraciju koncepta održivosti u postojeći sustav koji ostaje nepromijenjen. Taj proces Sterling još naziva obrazovanje o održivosti (eng. *education about sustainability*) te ono nema mnogo utjecaja na instituciju u kojoj se provodi, nema mnogo efekta na stavove, vrijednosti ili ponašanja nastavnika ili učenika. Druga razina odnosi se na integraciju koncepta održivosti putem kreiranja tzv. zelenog kurikuluma, taj se proces još naziva obrazovanjem za održivost (eng. *education for sustainability*). I posljednja, treća razina modela kojeg nudi Sterling je transformacija, odnosno promjena paradigme učenja i poučavanja te se još naziva obrazovanje kao održivost (eng. *education as sustainability*). Slično razmišljanje o modelima implementacije obrazovanja za održivi razvoj u obrazovni sustav dijele i Vare i Scott (2007). Oni razlikuju ESD1 i ESD2 (eng. *learning for sustainable development*), pri čemu ESD1 odgovara Sterlingovom drugom nivou – obrazovanju za održivi razvoj, čija je funkcija usmjeravanje stavova i ponašanja u određenom smjeru. ESD2 je pak sinonim za obrazovanje kao održivi razvoj kojeg karakterizira implementacija svih dimenzija održivog razvoja u proces obrazovanja. Osim toga, glavna karakteristika ESD2 je razvoj kritičkog mišljenja tijekom obrazovanja kao i razvijanje kompetencija potrebnih za suočavanje s izazovima održivog razvoja. Zbog specifičnosti svake zemlje i njihovog obrazovnog sustava, nije moguće izraditi jedinstveni model obrazovanja za održivi razvoj, nužno je da svaka zemlja odredi svoje prioritete, ciljeve i aktivnosti. Ono što je ključno, a isto naglašava i Huckle (2008), prilikom izrade modela obrazovanja za održivi razvoj jest da ono mora biti interdisciplinarno, temeljeno na holizmu i pluralizmu implementirano u kurikulum, a ne izdvojen kao zaseban predmet.

Eko-škole predstavljaju najčešće korišten model obrazovanja za održivi razvoj, a razvijen je od strane UNEP-a – Programa Ujedinjenih naroda za okoliš 1992. godine. Cilj takvog modela je implementacija obrazovanja za održivi razvoj u sve aspekte odgojno-obrazovnog sustava. Program eko-škole usmjeren je povećanju osjetljivosti djece i mladih na pitanja okoliša te osnaživanju za

djelovanje prema oblikovanju održivog društva. Škole koje teže dobivanju statusa eko-škole moraju zadovoljiti određene kriterije poput promicanja brige za okoliš (Pirrie i sur., 2006; „Što su Eko-škole“, n. d.). Iz svega navedenog proizlazi da je model eko-škola prvenstveno usmjeren na ekološku dimenziju održivog razvoja. Uz to, taj je model bio predmet brojnih istraživanja čiji je cilj bio utvrditi njegove efekte na znanja i stavove o održivom razvoju kao i učinke na promjenu u ponašanju kod učenika. Istraživanja čiji rezultati sugeriraju da eko-škole ne ostvaruju značajan učinak na znanja, stavove i ponašanja su rijetka (npr. Legault i Pelletier, 2000). Većina studija zaključuje da su programi eko-škole usmjereni na kognitivne, a da zanemaruju ponašajne aspekte. Drugim riječima, rezultati pokazuju da ti programi pridonose povećanju znanja o održivom razvoju, ali ne i promicanju pro-održivog ponašanja (Boeve-de Pauw i van Petegem, 2017; Hallfredsdottir, 2011; Krnel i Naglič, 2009; Pirrie i sur., 2006). Ipak, postoje i studije čiji rezultati upućuju na promjene u ponašanju kod učenika koji su uključeni u programe eko-škole, a te promjene se vezuju uz mogućnost sudjelovanja učenika u procesima donošenja odluka jer se na taj način razvijaju kompetencije potrebne za pro-održivo ponašanje (Cincera i sur., 2012; Cincera i Krajhanzl, 2013). Također, postoje nalazi koji sugeriraju da učenici pokazuju spremnost za pro-ekološko ponašanje (Özsoy i sur., 2012). Ipak, važno je istaknuti da su uzorak u spomenutom istraživanju činili osnovnoškolci za koje se pokazalo da su prijemčiviji za takve programe. Adolescenti, odnosno srednjoškolci, manje su zainteresirani za uključivanje u takvu vrstu programa u odnosu na osnovnoškolce. Također, rezultati istraživanja upućuju na smanjenje pro-održivih stavova i ponašanja kod adolescenata (Liefländer i Bogner, 2014; Negev i sur., 2008).

Osim istraživanja koja su uključivala učenike, Borg i sur. (2012) proveli su istraživanje u kojem su ispitali ulogu nastavnika u obrazovanju za održivi razvoj. Rezultati navedenog istraživanja upućuju na to da nastavnici teme održivog razvoja poučavaju na normativan način. Takav pristup poučavanja tema održivog razvoja implicira da je cilj poučavanja učenicima prenijeti određene ekološke vrijednosti i ponašanja koja se temelje na znanstvenim činjenicama, a uskraćuju se znanja o načinima rješavanja složenijih izazova održivosti. Odnosno, ne pripremaju učenike na suočavanje s kompleksnim izazovima današnjice (Borg i sur., 2012). U tom smjeru ide i kritika ekološkog obrazovanja koja sugerira da takav model pretpostavlja linearnu vezu između ekološke osviještenosti i pro-ekološkog ponašanja. Drugačije rečeno, pretpostavlja da povećanje ekološke osviještenosti vodi k pro-ekološkom ponašanju (Wals, 2011). Međutim, pružanje znanja i informacija o održivom razvoju, rad na povećanju svijesti i promjeni stavova o održivom razvoju

nužno ne dovodi do transformacije ljudskog ponašanja u pravcu održivog ponašanja. Obrazovanje za održivi razvoj bi trebalo usmjeravati svoje napore k razvijanju tzv. dinamičkih kvaliteta kod učenika koje podrazumijevaju kompetencije kritičkog promišljanja i autonomnog djelovanja. Takav pristup obrazovanju omogućava stjecanje kompetencija za uspješno nošenje s neizvjesnošću i zahtjevima koje pred učenike stavlja društvo (Posch, 1991; prema Wals, 2011).

Temelj obrazovanja za održivi razvoj je transformativno učenje koje zahtijeva promjenu paradigme iz transmisivne u emancipacijsku (Lange, 2017; Rončević i Rafajac, 2012). Transformativno učenje predmet je mnogih diskusija i kritika od nastanka teorije 1970-ih godina do danas. Ono je nastalo u okviru istraživanja obrazovanja odraslih, no tijekom godina teorija se počela koristiti i u brojnim drugim područjima društvenih znanosti. Autor navedene teorije, Jack Mezirow, sintetizira ideje iz različitih disciplina, poput analitičke psihologije i kritičke teorije kako bi definirao transformativno učenje (Hoggan, 2018). Teorija se temelji i na pretpostavkama konstruktivističke paradigme s obzirom na to da je zanima način na koji pojedinci interpretiraju vlastito iskustvo (Taylor, 2012). Hoggan (2018) ističe da transformativno učenje nije teorija, već skup teorija. U okviru obrazovanja za održivi razvoj, Wals (2011) navodi socijalno učenje kao formu transformativnog učenja te ističe njegovu značajnost budući da omogućuje učenicima kreativnost, naglašava se važnost refleksije, društvenog kapitala te socijalne kohezije, a sve s ciljem stvaranja promjene. Wals (2011) dodaje da održivi razvoj zahtijeva obrazovanje koje uključuje kolaborativno učenje, učenje koje osnažuje i podržava transformaciju razmišljanja, kreativna rješenja problema te kultivira refleksivne građane. Mezirow i Taylor (2009) također naglašavaju da transformativno učenje nije samo proces stjecanja znanja, novih informacija i prihvaćanja unaprijed zadanih vrijednosti, već je ono proces postajanja čovjekom.

Transformativno učenje dio je emancipatorske teorije kojoj je cilj razvoj učenika putem njihove vlastite kritičke refleksije (Maksimović, 2012). Bogner i Simel (2013, str. 159) definiraju emancipacijski odgoj kao „odgoj za kritičko mišljenje, građanski odgoj, odgoj za ljudska prava i pozitivnu stvaralačku orijentaciju u odgoju“ te naglašavaju da su za demokratsko društvo nužan preduvjet emancipirani pojedinci. Osnaživanje podrazumijeva obrazovanje pojedinaca za aktivaciju i mobilizaciju te se ono opisuje kao dinamičan i interaktivan proces (Medić, 2004), a Albertyn (2005) navodi kako se proces osnaživanja odvija na tri razine: I) samoosnaživanje, II) osnaživanje na interpersonalnoj razini te III) osnaživanje na makro razini, što podrazumijeva sposobnost kritičke refleksije pojedinca te spremnost na djelovanje za pozitivnu promjenu, što je

krajnji cilj osnaživanja. Wals (2011), u tom kontekstu, ističe da bi funkcija obrazovanja trebala biti izgradnja kapaciteta i kompetencija za kritičko razmišljanje koje će učenicima, budućim građanima, omogućiti razumijevanje društvenih zbivanja i osposobiti ih za autonomno djelovanje.

Rasprava o kompetencijama za održivi razvoj ukazuje na suglasje autora oko nužnosti njihovog razvoja tijekom formalnog obrazovanja koje bi trebalo integrirati participaciju, iskustveno učenje, angažirano djelovanje i refleksiju (Rychen, 2003). Slijedi pregled kompetencija za koje je postignut konsenzus da su ključne u okviru obrazovanja za održivi razvoj (de Haan, 2010; UNESCO, 2017; Wiek i sur., 2011). *Kompetencija sistemskog mišljenja* obuhvaća mogućnost analize kompleksnih sustava, prepoznavanje uzroka složenih problema održivosti, ali i pronalazak mehanizama uspješnog savladavanja neizvjesnosti. Sljedeća kompetencija, *kompetencija predviđanja* podrazumijeva sposobnosti konstruktivnog promišljanja o budućnosti, razumijevanja i ocjenjivanje potencijalnih budućih ishoda, sposobnost stvaranja vlastite vizije budućnosti, evaluaciju posljedica i rizika povezanih s određenim postupcima. Kompetencija predviđanja također uključuje sposobnost pojedinaca da efikasno osmisle rješenja za suočavanje s rizicima i promjenama. Dodatno, ova kompetencija obuhvaća promišljanje o optimalnim strategijama za izgradnju potencijalnih različitih budućnosti, korištenjem metoda kao što su izrada scenarija, predviđanje iz statističkih ili simulacijskih modela. *Normativna kompetencija* podrazumijeva duboko shvaćanje koncepata poput pravde, jednakosti i etičnosti. Dodatno, uključuje i svjesnost o kulturološkim razlikama i različitim interpretacijama tih koncepata, kao i razumijevanje njihove uloge u rješavanju pitanja održivog razvoja. U kontekstu sukoba interesa različitih strana, normativna kompetencija se ističe kao ključna u pregovaranju i postizanju konsenzusa, što uključuje refleksiju o normama i vrijednostima koje stoje iza ljudskog ponašanja. *Strateška kompetencija* podrazumijeva sposobnost razvijanja i provođenja inovativnih strategija upravljanja za rješavanje pitanja održivog razvoja na lokalnoj i globalnoj razini. Ova se kompetencija izražava kroz djelovanje koje obuhvaća znanja i vještine stečene u okviru drugih kompetencija. Očekuje se da pojedinci prilikom osmišljavanja strategija uzimaju u obzir različite perspektive, kao i da su svjesni potencijalnih nepredvidivih posljedica svog djelovanja. *Interpersonalna kompetencija*, odnosno kompetencija surađivanja odnosi se na sposobnost facilitiranja istraživanja u području održivog razvoja, a koja uključuje razvijene vještine komuniciranja i pregovaranja. Dodatno, stavlja se naglasak na timski rad, međusobno učenje, empatiju i suradničko rješavanje izazova. *Kompetencija kritičkog mišljenja* odnosi se na

sposobnost propitivanja konvencionalnih normi, prakse i mišljenja. Osim navedenog, kritičko mišljenje podrazumijeva refleksiju o vlastitim vrijednostima, kao i zauzimanje vlastite pozicije u okviru promišljanja o održivom razvoju. *Kompetencija samosvijesti* odnosi se na mogućnost promišljanja o svojoj ulozi, kako u lokalnoj zajednici, tako i na razini globalnog društva. Pojedinač s izraženom ovom kompetencijom konstantno procjenjuje vlastito ponašanje i je li ono u skladu s ciljevima održivog razvoja. Posljednja kompetencija je *kompetencija za integrirano rješavanje problema* koja podrazumijeva sposobnost korištenja različitih alata za adresiranje problema održivog razvoja. Autori zaključuju da je za usvajanje ovih kompetencija nužna transformacija obrazovnog sustava koja podrazumijeva zajednički rad i napore vladajućih, istraživača, nastavnika i učenika (de Haan, 2010; Wiek i sur., 2011).

Zaključno, u kontekstu obrazovanja za održivi razvoj nužno je stalno promišljati o mehanizmima koji će učenicima osigurati prostor za kritičko promišljanje, refleksiju, samorefleksiju te spremnost na prilagodbu na stalne promjene. Potrebno je osvijestiti da se pro-održivo ponašanje danas, već sutra može pokazati neodrživim. To podrazumijeva potrebu za alternativnim formama obrazovanja koje će uključivati više od samog prenošenja znanja i informacija, koje će omogućiti učenicima da se povezuju sa „stvarnim“ svijetom izvan učionice, da upoznaju svoju lokalnu zajednicu i probleme s kojima se nosi, da preispituju postojeće prakse i modele djelovanja te obrazovanje koje će osigurati transdisciplinarnost u poučavanju (Wals, 2011).

2.2.1. *Obrazovanje za održivi razvoj u nacionalnom kontekstu*

Hrvatska je također bila uključena u procese planiranja i razvijanja koncepta održivog razvoja i obrazovanja za održivi razvoj, te je navedeno uočljivo donošenjem zakonskih okvira i strategija. Zakon o zaštiti okoliša Republike Hrvatske donesen je 2007. godine (Narodne novine 110/07, 180/2013) u kojem se jedno poglavlje posebno odnosi na odgoj i obrazovanje. U navedenom je poglavlju određeno da je obveza države osigurati provedbu odgoja i obrazovanja za zaštitu okoliša i održivi razvoj te da se smjernice obrazovnog programa izrađuju u suradnji s resornim ministarstvom. Uz navedeni Zakon o zaštiti okoliša, donesena je i Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske (Narodne novine 30/2009) kojom se utvrđuju smjernice dugoročnog djelovanja prema održivom razvoju te je obrazovanje za održivi razvoj jedno od temeljnih načela kojima se Republika Hrvatska vodi na putu prema održivom razvoju. Vlada Republike Hrvatske usvojila je i Akcijski plan za obrazovanje za održivi razvoj 2011. godine (Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva, 2011) koji uključuje implementaciju znanja, vještina, stavova i vrijednosti za održivi razvoj u predmetne kurikulume osnovnih i srednjih škola te jačanje kompetencija zaposlenika u odgojno-obrazovnom sustavu. Kao rezultat navedenih dokumenata, porastao je broj programa i projekata u području obrazovanja za održivi razvoj (Vrbanec i sur., 2011), no do sada još nije provedena analiza ishoda takvih modela obrazovanja.

U kontekstu nacionalnih dokumenata u području odgoja i obrazovanja, najrecentniji *policy* dokument usvojen ove godine je Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine čiji je cilj izgradnja „odgojno-obrazovnog sustava koji svakoj osobi bez obzira na njezino socioekonomsko podrijetlo i životnu dob omogućuje stjecanje znanja i vještina relevantnih za osobni razvoj i uspješnu integraciju na tržištu rada, u skladu s UN-ovim Programom održivog razvoja do 2030.“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2023a, str. 3). Uz navedeni dokument usvojen je i Akcijski plan za provedbu Nacionalnog plana razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2023b), koji pak definira načine, strategije i praćenje za provedbu Nacionalnog plana.

Međutim, ključna prekretnica u nacionalnom okviru, a u kontekstu obrazovanja za održivi razvoj je program „Škola za život“, čiji je eksperimentalni dio započeo 2018./2019. školske godine

u određenim³ razredima osnovnih i srednjih škola. „Škola za život“ proizlazi iz Cjelovite kurikularne reforme, a sustavno se program počeo uvoditi u sve osnovne i srednje škole od 2019./2020. školske godine. Značajnost programa „Škola za život“ je sustavno uvođenje međupredmetnih tema koje nisu novitet *per se*, s obzirom na to da je taj koncept prisutan još od 2011. godine u Nacionalnom okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i opće obrazovanje u osnovnoj i srednjoj školi (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2011). Međutim, kurikulumi za svaku pojedinu međupredmetnu temu izrađeni su tek 2019. godine, te je uvedena tema koja ne postoji u Nacionalnom okvirnom kurikulumu – održivi razvoj. Postoji ukupno sedam međupredmetnih tema: 1) Održivi razvoj, 2) Građanski odgoj i obrazovanje, 3) Osobni i socijalni razvoj, 4) Zdravlje, 5) Poduzetništvo, 6) Učiti kako učiti, 7) Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije. Navedene teme ne podrazumijevaju zasebne predmete, već se one realiziraju na način da se povezuju s odgojno-obrazovnim područjima i nastavnim temama svih postojećih nastavnih predmeta. Sve su teme organizirane prema odgojno-obrazovnim ciklusima i domenama unutar kojih su pak određena odgojno-obrazovna očekivanja. Važno je istaknuti da međupredmetne teme općenito podrazumijevaju suradničko planiranje, zajednički rad predmetnih nastavnika i stručnih suradnika, pri čemu je nužno promišljati o specifičnostima svakog učenika i razreda. Još jedna posebnost ovih tema je mogućnost fleksibilnosti, pa čak i nužnost korištenja različitih metoda i oblika odgojno-obrazovnog rada na razini pojedinog predmeta ili škole kao zajednice („Međupredmetne teme“, n. d.). Kurikulum svake pojedine međupredmetne teme sastoji se od svrhe i opisa teme, odgojno-obrazovnih ciljeva i poučavanja, organizacijskih područja, odgojno-obrazovnih očekivanja te vrednovanja. Slijedi kratki opis svih međupredmetnih tema i njihove povezanosti s obilježjima obrazovanja za održivi razvoj.

U kurikulumu međupredmetne teme *Održivi razvoj* (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019a) može se primijetiti da sadržaj nije fokusiran na samo pojedine dimenzije održivog razvoja, već dapače, podrazumijeva međuovisnost triju dimenzija (ekološke, socijalne i ekonomske). Ova bi međupredmetna tema trebala osnažiti učenike osnovnih i srednjih škola za djelovanje u društvu s ciljem postizanja osobne i opće dobrobiti. Svrha međupredmetne teme Održivi razvoj usko je

---

³ Eksperimentalni program „Škole za život“ proveden je u 48 osnovnih i 26 srednjih škola. U osnovnim školama se provodio u 1. i 5. razredu, a u 7. razredu specifično za predmete biologija, kemija i fizika. U srednjim školama se eksperimentalni program provodio u 1. razredima gimnazije u svim predmetima, a u četverogodišnjim strukovnim školama u općeobrazovnim predmetima.

povezana s obilježjima obrazovanja za održivi razvoj, koja su opisana u prethodnom poglavlju. Cilj je usmjeriti učenike na kritičko promišljanje, osnažiti ih za samostalno i odgovorno djelovanje te donošenje odluka o značajnim društvenim pitanjima. Isto tako, kurikulum predviđa izvođenje međupredmetne teme u okviru svih nastavnih predmeta, ali i u okviru projekata, izvannastavnih aktivnosti te terenske nastave. Odgojno-obrazovni ciljevi usmjereni su prema stjecanju znanja o održivom razvoju, osvještavanju uzroka i posljedica ljudskog djelovanja, razvijanju kreativnog razmišljanja i rješavanja problema, razvijanju solidarnosti i empatije te aktivnom djelovanju u zajednici i društvu. Primjećuje se pristup usmjeren na učenika zato što se očekuje poticanje učenika na aktivnost te iznošenje vlastitih stajališta i argumenata. Održivi razvoj kao međupredmetna tema organizirana je u okviru tri domene: I) Povezanost koja je usmjerena temi međuovisnosti u ekosustavima, II) Djelovanje se pak fokusira na razvoj samopouzdanja kod učenika kako bi bili sposobni djelovati prema načelima održivog razvoja i III) Dobrobit obuhvaća usmjerenost na ostvarivanje dobrobiti za sve, na osobnoj razini, ali i na razini zajednice i društva.

Svrha međupredmetne tema *Građanski odgoj i obrazovanje* (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019b) je priprema učenika za aktivno i učinkovito izvršavanje vlastite građanske uloge ne samo na lokalnoj već i na globalnoj razini. Osim pružanja znanja o demokratskim procesima, političkim sustavima i ljudskim pravima, Građanski odgoj i obrazovanje trebao bi omogućiti učenicima platformu za praktičnu primjenu naučenih demokratskih načela u školi i izvan škole. Veliki naglasak u provođenju ove međupredmetne teme stavlja se na korištenje metoda suradničkog i iskustvenog učenja te povezivanje sa zajednicom kako bi se učenicima osiguralo više arena za djelovanje. Ciljevi učenja i poučavanja ove međupredmetne teme usmjereni su na razvijanje građanske kompetencije kod učenika, te njihov razvoj u smjeru informiranih, aktivnih i odgovornih članova društva. Nadalje, očekuje se usvajanje znanja i promicanje temeljnih načela demokratske zajednice, uz razvijanje kritičkog mišljenja i komunikacijskih vještina koje bi trebao imati aktivan i odgovoran građanin. U organizaciji kurikuluma navode se sljedeće domene: I) Ljudska prava koja teži kreiranju kulture poštivanja različitosti, II) u okviru domene Demokracija u okviru učenici se upoznaju s temeljnim demokratskim i političkim konceptima, a sve s ciljem osnaživanja za sudjelovanje u političkim procesima i preuzimanja odgovornosti za zajedničko dobro, III) Društvena zajednica je domena koja obuhvaća razvoj komunikacijskih i socijalnih vještina koje su ključ za uključenost u stvaranju pozitivnih promjena u užoj i široj zajednici.

Međupredmetna tema *Osobni i socijalni razvoj* (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019c, str. 5) kojoj je cilj potaknuti cjelovit razvoj učenika, ili kako piše u kurikulumu: „izgradnja zdrave, samopouzdanе, kreativne, produktivne, proaktivne, zadovoljne i odgovorne osobe sposobne za suradnju i doprinos zajednici“. Poseban naglasak se stavlja na razvoj odgovornosti i poštivanja drugih kroz uspostavljanje zdravih socijalnih odnosa, kao i na primjereno djelovanje u zajednici. Očekuje se da će učenici kroz ovu međupredmetnu temu razvijati sliku o sebi, samopoštovanje i samopouzdanje, strategije uspješnog suočavanja sa stresom, empatiju, socijalne, komunikacijske i suradničke vještine te odgovorno ponašanje prema sebi i drugima. Domene u Osobnom i socijalnom razvoju su: I) Ja – usmjerenost na osvještavanje vlastitih osobina, vrijednosti, potreba i interesa, II) Ja i drugi – obuhvaća uvažavanje drugih, njihovih potreba i osjećaja kroz aktivno slušanje, međusobno pomaganje te suradnja, III) Ja i društvo – podrazumijeva razvoj razumijevanja povezanosti između pojedinca i društva te metoda kako učinkovito doprinijeti zajedničkom dobru, kao i poticanje na kritičko promišljanje o društvenim fenomenima i procesima.

Sljedeća međupredmetna tema je *Zdravlje* (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019d) koja teži poticanju pozitivnog stava prema zdravlju općenito i zdravim životnim navikama. Navedena međupredmetna tema trebala bi omogućiti učenicima da iskoriste svoje fizičke, mentalne i socijalne kapacitete te ih osnažiti da samostalno preuzimaju odgovornost za vlastito zdravlje. Osim toga, cilj teme je razvijati zdravstvenu pismenost koja uključuje upoznavanje sa zdravstvenim sustavom. Neki od ciljeva ove međupredmetne teme su promicanje odgovornosti prema vlastitom zdravlju, ali i odgovornosti prema zdravlju drugih te prepoznavanje i odabir zdravih životnih navika. Domene u okviru ove međupredmetne teme su: I) Tjelesno zdravlje, II) Mentalno i socijalno zdravlje te III) Pomoć i samopomoć.

Svrha međupredmetne teme *Poduzetništvo* (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019e) jest poticanje poduzetničkog razmišljanja i ponašanja, ali i razumijevanje osnovnih ekonomskih procesa. U kurikulumu ove teme naglašava se potreba za suradničkim učenjem i povezivanjem s gospodarstvom. U okviru ove teme učenici mogu razvijati organizacijske i upravljačke sposobnosti te naučiti kako jasno postaviti ciljeve i riješiti probleme. Nadalje, učenici se upoznavaju s projektima i njihovim funkcioniranjem, a teži se razvijanju ekonomske i financijske pismenosti. Domene u Poduzetništvu su sljedeće: I) Promišljaj poduzetnički, II) Djeluj poduzetnički i III) Ekonomska i financijska pismenost.

Učiti kako učiti je međupredmetna tema (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019f) koja obuhvaća izazove koje donose znanstveni, tehnološki i društveni razvoj, a cilj joj je usmjeriti učenika na cjeloživotno učenje. Dodatni ciljevi koji proizlaze iz ove teme su razvijanje kritičkog i kreativnog pristupa rješavanju potencijalnih problema, učenikova samostalnost u upravljanju vlastitim procesom učenja te razvijanje pozitivnog stava prema učenju kod svih učenika. Međupredmetna tema je organizirana prema domenama: I) Primjena strategija učenja i upravljanja informacijama, II) Upravljanje svojim učenjem, III) Upravljanje emocijama i motivacijom u učenju.

Posljednja tema u okviru programa „Škole za život“ je *Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije* (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019g). Svrha ove međupredmetne teme je poticanje razumijevanja primjene tehnologije u svim sferama života, ali i razumijevanje posljedica njihova korištenja te razvoj odgovornosti digitalnog građanina. I u okviru navedene teme ciljevi se odnose na osiguravanje stjecanja znanja o odgovornom i moralnom korištenju informacijske i komunikacijske tehnologije, razvijanje komunikacijskih vještina i kompetencija kritičkog promišljanja, u ovom slučaju u digitalnom okruženju. Domene ove teme su: I) Funkcionalna i odgovorna upotreba informacijsko-komunikacijskih tehnologija, II) Komunikacija i suradnja u digitalnom okruženju, III) Istraživanje i kritičko vrednovanje u digitalnom okruženju, IV) Stvaralaštvo i inovativnost u digitalnom okruženju.

Može se zaključiti da sve opisane međupredmetne teme, pojedinačno i u okviru sveobuhvatnog pristupa, predstavljaju ključna obilježja obrazovanja za održivi razvoj. Dakle, međupredmetne teme usmjerene su na učenika i na njegovo osnaživanje za aktivno djelovanje u pluralističkom, multikulturalnom društvu koje se konstantno mijenja. Naglasak je na transformaciji mišljenja, razvijanju kompetencije kritičkog mišljenja i refleksivnosti, te osposobljavanju za kreiranje kreativnih rješenja kroz autonomno djelovanje, istovremeno razvijajući svijest o međuovisnosti. Cilj je povezati školu, tj. učenike s lokalnom zajednicom, ali i s društvom u globalnom smislu, pružiti im mogućnost djelovanja u različitim kontekstima te na taj način izgraditi svijest o vlastitoj odgovornosti koju imaju prema zajednici.

2.3. Građanstvo održivosti

Naglasak u prethodnim poglavljima bio je na obrazovanju za održivi razvoj te se iz svega navedenog daje zaključiti da je njegov krajnji cilj kultivirati građane održivosti. Sve veći broj strateških dokumenata koji reguliraju smjer razvoja formalnog obrazovanja u cijelom svijetu fokusiraju se na održivi razvoj. Kao dio ovog globalnog cilja, pojam obrazovanja za održivi razvoj izričito je naglašen u tim strateškim dokumentima, kao na primjer: „Do 2030. osigurati da svi učenici steknu znanja i vještine potrebne za promicanje održivog razvoja, uključujući između ostalog kroz obrazovanje za održivi razvoj i održivi stil života, ljudska prava, ravnopravnost spolova, promicanje kulture mira i nenasilja, globalno građanstvo i uvažavanje kulturne raznolikosti i doprinosa kulture održivom razvoju.“ (UN, 2015., str. 21).

Takvo naglašavanje važnosti kultiviranja građana održivosti ostavlja tragove u akademskoj raspravi u smislu (re)konceptualizacije građanstva posljednjih tridesetak godina. Građanstvo općenito predstavlja vrlo kompleksan koncept te se u literaturi mogu pronaći brojne definicije, podjele, rasprave i osporavanja pojedinih objašnjenja. Kada govorimo o građanstvu općenito, jedna od najčešće korištenih značenja građanstva uključuju članstvo u političkoj stranci te aktivno i odgovorno ponašanje u zajednici (Gosewinkel, 2010, prema Granados-Sánchez, 2023). Međutim, konsenzus među autorima postignut je oko tvrdnje da je nužan građanski odgoj i obrazovanje uz stvaranje mogućnosti platforme na kojoj se ono može vježbati.

Građanstvo održivosti nadograđuje (eng. *umbrella term*) koncepte poput ekološkog građanstva, društveno odgovornog i aktivnog građanstva, stoga će ovo potpoglavlje započeti s određenjem tih koncepata.

2.3.1. Aktivno građanstvo i ekološko građanstvo – preteče građanstva održivosti

Aktivno građanstvo definira se kao „ljepilo koje spaja društvo“ bez kojeg demokracija ne može efikasno funkcionirati (European Economic and Social Committee, 2012, str. 4) te se ono smatra temeljem dobre europske vladavine (Spajić-Vrkaš i Horvat, 2016). Obilježja aktivnog građanina čine usvojenost i podupiranje temeljnih demokratskih vrijednosti kao što su sloboda, solidarnost, tolerancija i jednakost prava. Nadalje, aktivan će se građanin odgovorno odnositi prema povijesti i tradiciji, poznaje demokratske institucije i političke procese, svjestan je okruženja te njegovog utjecaja na društvo općenito. Aktivan građanin se informira iz različitih izvora, sposoban je analizirati i procjenjivati informacije, posjeduje vještine za rješavanje problema te je sposoban donositi odluke u javnom i privatnom životu. Dodatno, aktivni građani su oni koji aktivno sudjeluju u zajednici u kojoj žive te pokazuju zanimanje i osjećaj odgovornosti za nju (Tyson i Choon Park, 2008). Iako je koncept aktivnog građanstva kompleksan te ne postoji jedinstveno određenje, ipak postoji konsenzus među nekim autorima da se ono „odnosi na interes i svjesnost građanina o pripadnosti demokratskom društvu i odgovornosti koje to nosi, pri čemu se zagovara zalaganje građana u zajednici, osobito kada za to postoji potreba“ (McLaughlin i sur.; prema Čulum, 2012, str. 2).

Aktivno građanstvo definira se i s obzirom na domenu ponašanja, poput izlaska na izbore, cjeloživotnog učenja, doniranja, recikliranja i brige za okoliš te volontiranja. Aktivan građanin djeluje na svim razinama društva, od pomaganja susjedima do sudjelovanja u aktivnostima na međunarodnoj razini te usmjerava svoja znanja, vještine i ponašanja na opće dobro (European Economic and Social Committee, 2012). Hoskins i Mascherini (2009) izradili su model aktivnog građanstva koji sadrži sljedeće dimenzije: I) prosvjedi i društvene promjene koje podrazumijevaju uključenost u razne organizacije civilnog društva, kao što su ekološke organizacije i organizacije za zaštitu ljudskih prava, II) život u zajednici što podrazumijeva aktivan angažman u vjerskim, kulturnim, sportskim organizacijama te neformalno pružanje pomoći, III) predstavnička demokracija se odnosi na aktivnu participaciju u političkim strankama te sudjelovanje u demokratskim procesima i IV) demokratske vrijednosti, odnosno razumijevanje interkulturalnosti te poštivanje ljudskih prava. Iz navedenih određenja može se zaključiti da se koncept aktivnog građanstva usko vezuje uz društvenu i političku dimenziju održivog razvoja.

Koncept ekološkog građanstva pak izvire iz obrazovanja za okoliš te podrazumijeva ekološku i građansku pismenost, odnosno razumijevanje ekoloških pitanja današnjice i društvenih sustava (Gabrielson i Cawley, 2010; Gebbels i sur., 2011). Ekološko građanstvo stavlja naglasak na ljudsko pravo na zdrav okoliš kao temelj za zdravlje i dobrobit pojedinaca (Granados-Sánchez, 2023). Dobson (2011) govori o četiri karakteristike ekološkog građanstva koje najzornije opisuju bit tog koncepta: I) primarni zadatak svakog pojedinca je da svojim djelovanjem ne narušava mogućnost drugih da ostvare svoje prilike i zadovolje vlastite potrebe; II) ključne vrijednosti koje se vezuju uz koncept ekološkog građanstva su pravednost, briga i suosjećanje; III) djelovanje u privatnoj sferi ima efekt na javnu sferu, stoga ih je nužno izjednačiti; IV) ekološko građanstvo je intergeneracijsko, a prava i dužnosti ne poznaju nacionalne granice, odnosno ekološko građanstvo mora biti globalno po definiciji. Međutim, biti ekološki i građanski pismen, ne znači nužno da će se osobe i ponašati u skladu s tim. Ekološko građanstvo glavni je cilj obrazovanja za okoliš i podrazumijeva posjedovanje motivacije, samopouzdanja te sposobnost djelovanja u skladu s ciljevima usmjerenima na zaštitu okoliša (Berkowitz i sur., 2005).

Ekološko građanstvo nerijetko je na meti kritika kao uzak i ograničen koncept zbog svog fokusa na samo jednu dimenziju održivog razvoja, točnije na ekološku dimenziju. Osim toga, spočitava mu se i usmjerenost na individualno djelovanje građana, dok se zanemaruje djelovanje društvenih, ekonomskih i političkih struktura koje su često kamen spoticanja djelovanja pojedinaca (Barry, 2005; Granados-Sánchez, 2023).

Postavlja se pitanje zašto je nadogradnja ovih postojećih koncepata potrebna. Osim što postoje značajne kritike o njihovoj ograničenosti, javljaju se i tvrdnje poput postojanja polikrize koja se očituje kroz brojne faktore, kao što su ekološka kriza, moralna kriza, odnosno manjak povezanosti među ljudima, kriza socijalnih struktura te kriza identiteta (Bhaskar, 2002, prema Granados-Sánchez, 2023). Povezano s time, današnje je društvo suočeno s izazovima poput povećane složenosti i neizvjesnosti uvjeta, individualizacije i povećanja društvene raznolikosti, širenja ekonomske i kulturne uniformnosti, degradacije ekosustava te sve veće izloženosti prirodnim i tehnološkim opasnostima. Navedeni izazovi zahtijevaju građane koji razumiju kompleksnost s kojima se suočavaju, građane koji su spremni na suradnju i na djelovanje za pozitivne promjene. Takvi se pojedinci nazivaju građanima održivosti (UNESCO, 2017).

2.3.2. Obilježja građanstva održivosti

Za razliku od prethodno opisanih koncepata građanstva, građanstvo održivosti podrazumijeva sveobuhvatnost u kontekstu fokusa na sve dimenzije održivog razvoja, nije dominantno usmjereno na ekološku dimenziju kao ekološko građanstvo, ili na društvenu i političku kao aktivno građanstvo. Potreba za takvim holističkim pristupom proizlazi iz činjenice da se mladi ljudi danas suočavaju s globalnim izazovima održivosti i da će se s njima nositi mnogo dulje nego stariji članovi njihovih obitelji. Navedeni su izazovi vrlo kompleksni i egzistencijalni, a samo poznavanje i razumijevanje problematike održivog razvoja nije dovoljno za njihovo rješavanje (Wals, 2015).

Da bi se građanin konstruktivno nosio s izazovima održivosti, treba posjedovati određena obilježja koja predstavljaju međuodnos sljedećih domena: I) kognitivne, II) socio-emocionalne i III) bihevioralne domene, a koja bi trebao usvojiti u okviru obrazovanja za održivi razvoj (UNESCO, 2017). *Kognitivna domena* podrazumijeva poznavanje ciljeva održivog razvoja i posjedovanje vještina kritičkog mišljenja, dok *socio-emocionalna domena* uključuje sposobnost suradnje i komunikacije u svrhu promicanja ciljeva održivog razvoja. Uz to, socio-emocionalna domena podrazumijeva i vrijednosti, stavove i motivaciju za održivi razvoj, kao i sposobnost samorefleksije. Kao što Littledyke (2008., str. 3) tvrdi, obje su domene potrebne za „razvijanje pozitivnog odnosa s okolinom koji se temelji na informiranoj motivaciji za djelovanje“. Konačno, građani moraju imati sposobnost djelovanja u skladu s ciljevima održivog razvoja (UNESCO, 2017), koji propisuje *bihevioralnu domenu*. Potrebno je njegovati razum i osjećaje za društveno ili ekološki korisno ponašanje na različitim razinama – individualnoj, društvenoj i političkoj (Littledyke, 2008) – a sve je jednako važno za postajanje građaninom održivosti. Kroz ishode učenja u okviru obrazovanja za održivi razvoj, ilustrira se primjer ovih opisanih domena, preko cilja održivog razvoja „iskorijeniti siromaštvo u svim njegovim oblicima na globalnoj razini“: I) građanin posjeduje znanje o uzrocima i učincima siromaštva kao što su nejednaka raspodjela resursa i moći, sukobi, utjecaji izazvani klimatskim promjenama, degradacija okoliša i tehnološke katastrofe te nedostatak sustava socijalne zaštite i mjere, II) građanin održivosti osjetljiv je na pitanja siromaštva te je sposoban iskazati empatiju i solidarnost sa siromašnima i onima u ranjivim situacijama, III) građanin je sposoban primijeniti strategije za smanjenje siromaštva i socijalnu pravdu (UNESCO, 2017).

U skladu s UNESCO-ovim obilježjima (kognitivna, socio-emocionalna i bihevioralna domena), te u skladu s dimenzijama održivog razvoja, skupina istraživača Gericke i sur. (2018) je operacionalizirala koncept „svijest o održivosti“ (eng. *sustainability consciousness*). Navedeni je termin svojevrsno proširenje već postojećeg konstrukta „ekološka svjesnost“ (eng. *environmental consciousness*), a proširenje se odnosi na integraciju društvene i ekonomske dimenzije održivog razvoja. Može se primijetiti obrazac nadogradnje koncepata od obrazovanja za okoliš do obrazovanja za održivi razvoj, od ekološkog građanstva do građanstva održivosti, pa od ekološke svjesnosti do svijesti o održivosti. Ekološka svjesnost se definira kao višefaktorska orijentacija ponašanja koja povezuje ekološku svjesnost i pro-ekološko ponašanje, pri čemu je primarno oblikovana stavovima. Koncept u svojoj cjelini sadrži četiri dimenzije: I) afektivnu dimenziju (opća uvjerenja i vrijednosti), II) dispozicijsku dimenziju (osobni stavovi), III) kognitivnu dimenziju (informacije i znanje) i IV) aktivnu dimenziju (pro-ekološko ponašanje).

Gericke i sur. (2018) operacionalizirali su holistički koncept svijesti o održivosti na način da obuhvaća tri dimenzije održivog razvoja te pokriva 15 podtema koje navodi UNESCO (2006, 2015). Svijest o održivosti odnosi se na „iskustvo ili svijest (eng. *awareness*) o fenomenima održivosti, što uključuje individualna iskustva i percepcije, kao što su uvjerenja, osjećaji i postupci“ (Gericke i sur., 2018, str. 3), koja su nužna za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja. U skladu s time, svijest o održivosti definiraju kroz sljedeća obilježja: I) znanje, II) stavovi i III) pro-održivo ponašanje. Specifično, znanje u ovom kontekstu nije sinonim za činjenično znanje (eng. *knowledge*), već predstavlja ideju o znanju (eng. *knowingness*). U okviru svijesti o održivosti, znanje, odnosno ideja o znanju, odnosi se na temeljno razumijevanje održivog razvoja, ali i na ono što pojedinci shvaćaju kao nužno za održivi razvoj (Olsson, 2018). Stavovi, odnosno afektivna obilježja svijesti o održivosti odnose se na emocije, raspoloženja i osjećaje koje pojedinac ima spram održivog razvoja, koji također mogu biti povezani s kognitivnim obilježjima. Ponašanje se odnosi na sklonost pojedinca da se ponaša u skladu sa svim dimenzijama održivog razvoja.

Autori naglašavaju da se građanstvo održivosti i svijest o održivosti ne mogu promatrati kao ekvivalentni koncepti, budući da se ovaj prvi koncept shvaća kao cilj prema kojem bi se pojedinci trebali usmjeriti, dok se drugi smatra latentnom sposobnosti pojedinca za djelovanje na pro-održiv način. Budući da još uvijek ne postoji operacionalna definicija građanstva održivosti, Gericke i sur. (2018) pozivaju istraživače da koriste njihovo određenje i operacionalizaciju svijesti o održivosti kao osnovu za buduće definicije.

Može se zaključiti da su obilježja koja predstavljaju UNESCO (2017) i Gericke i sur. (2018) komplementarna te da predstavljaju holistički pristup održivom razvoju. Upravo zbog toga, u ovom radu kreće se od prethodno opisanih obilježja građanstva održivosti. Slijedi pregled određenja koncepta iz literature u okviru tih obilježja. Međutim, važno je naglasiti da su definicije građanstva održivosti koje su se do sada mogle pronaći u znanstvenoj i stručnoj literaturi, opisnog tipa. Drugim riječima, nije pronađena jasna, precizna i nedvosmislena definicija građanstva održivosti.

Barry (2005) postavlja određenje građanstva održivosti kao rekonstrukciju ekološkog građanstva. Drugim riječima, njegova definicija implicira višedimenzionalnost samog koncepta, čime se pred građane stavljaju složeniji izazovi s obzirom na to da podrazumijeva brigu o socijalnoj pravdi i jednakosti. Dodatno, autor ističe da građanstvo održivosti obuhvaća razumijevanje strukturalnih uzroka socio-ekološke degradacije, zajedno s poštivanjem ljudskih prava, inkluzivnosti, solidarnosti te angažiranosti. U kontekstu kognitivne domene, Banks (2015) konceptualizira građane održivosti kao one koji razmatraju utjecaj svog ponašanja na okoliš, ali i na globalne društvene i ekonomske aspekte. Uz to, za osobe koje se smatraju građanima održivosti, ključno je kritičko promišljanje vlastitog životnog stila te želja za promjenom vlastitog djelovanja u smjeru transformacije sustava koje perpetuira neodrživo ponašanje (Banks, 2015; Micheletti i Stole, 2012). Nadovezujući se na to, građanstvo održivosti pokazuje sposobnosti, ali i potrebu za refleksivnosti, podrazumijeva usmjerenost na druge i spremnost na preuzimanje odgovornosti (Micheletti i Stole, 2012).

Dobsonova (2011, str. 10) definicija građanstva održivosti može se svrstati pod bihevioralnu domenu: „građanstvo održivosti definiramo kao ponašanje u korist održivosti, javno i privatno, vođeno vjerom u pravednost raspodjele ekoloških dobara, sudjelovanjem i sukreiranjem politike održivosti“. S druge strane, karakteristike građanina održivosti koje autor navodi čini se da bolje odgovaraju socio-emocionalnoj domeni: I) građanin održivosti vjeruje da je održivi razvoj univerzalna vrijednost koja se ne može postići isključivo kroz nastojanja usmjerena na vlastite interese, II) njegovo djelovanje je vođeno motivacijom koja je usmjerena na osobni interes, ali istovremeno i na dobrobit drugih, III) vjeruje da su za poticanje pro-održivog ponašanja etička i moralna znanja od jednake važnosti kao i tehnološka znanja, IV) vjeruje da prava drugih impliciraju odgovornosti koje bi svaki građanin trebao prepoznati i poštivati, V) vjeruje da se ta odgovornost odnosi na sve građane na globalnoj razini, VI) građanin održivosti je svjestan

činjenice da njegove aktivnosti vezane uz okoliš imaju efekt na okoliš u širem kontekstu, VII) građanin održivosti posvećen je održivom razvoju te zagovara društveni i javni angažman.

Dodatno na prethodno navedena obilježja, u literaturi se pronalaze konceptualna tumačenja koja se specifično odnose na ponašanja građana održivosti. Nelson (2016) ističe da se građanstvo održivosti ne bi trebalo percipirati kao utopija, s obzirom na to da su takvi građani svrhovito orijentirani, vrlo pragmatični, sposobni anticipirati i otvoreni za traženje alternativnih, održivih oblika društvenih i materijalnih struktura. Prema konceptu građanstva održivosti, pojedinci igraju aktivnu ulogu, riječ je o građanima koji su sposobni i voljni suočavati se s izazovima povezanima s održivim razvojem (Van Poeck i sur., 2009). Dobson (2011) podcrtava da građani održivosti trebaju pokazivati pro-održivo ponašanje i u javnoj i privatnoj sferi. Osim što djeluju vođeni vlastitom dugoročnom koristi, građani održivosti osjećaju odgovornost prema drugima i motivirani su za akciju u svrhu postizanja socijalne pravde i jednakosti (Atkinson, 2014). Iz navedenih definicija može se zaključiti da se stavlja veliki naglasak na ulogu pojedinca te na njegove obaveze i odgovornosti. Međutim, neophodno je stvoriti adekvatne uvjete – fizičke, pravne, institucionalne, socijalne i kulturne, kako građanstvo održivosti ne bi ostalo samo utopijska ideja, već postalo stvarnost (Wals i Lenglet, 2016). Dodatno, mnogi teoretičari građanstva održivosti postigli su konsenzus oko međuovisnosti ljudi na globalnoj razini te smatraju da bi etička nužnost brige jednih o drugima mogla označavati „opipljivost“ građanstva održivosti (Bastaki, 2016). Građanima je potrebno omogućiti djelovanje na različitim poljima, dok se od gospodarstva i vlasti mora zahtijevati preuzimanje odgovornosti za održivost (Micheletti i Stole, 2012).

Barry (2005) proširuje konceptualizaciju građanstva održivosti uvodeći termin „građanstvo otpora“ (eng. *resistance citizenship*), budući da podrazumijeva korektivno djelovanje. Ističe da, s obzirom na rastuće izazove u suvremenom društvu, građanski otpor postaje imperativ. Autor naglašava potrebu za neposlušnim i kritički nastrojenim građanima, nasuprot onih poslušnih koji slijepo poštuju zakone. Smatra da je dužnost građana zahtijevati promjene u smjeru održivog razvoja. Barry (2005) smatra da je malo vjerojatno da će se održivi razvoj ostvariti bez stvaranja pritiska na dominantne državne i ekonomske čimbenike i institucije. Budući da se fokusira na široko poimanje održivog razvoja i svih njegovih dimenzija, ovakvo razumijevanje koncepta ponovno nadilazi tradicionalni koncept ekološkog građanstva. Stoga se može zaključiti da jedan od ključnih elemenata koncepta građanstva održivosti leži u nadilaženju rutinskih dijaloga, odnosno zahtijeva sučeljavanje ideja, istraživanje uzroka perzistentne neodrživosti (eng. *resilient*

unsustainability), aktivnu borbu za zajedničke vrijednosti i doprinos općem dobru (Kurian i sur., 2014; Wals i Lenglet, 2016). Pored otpora i borbe, građani održivosti moraju imati sposobnost stvaranja novih, održivih sustava, što pak zahtijeva adaptaciju na promjenjive okolnosti te otpornost pojedinca i zajednica (Wals i Lenglet, 2016).

Iako ne postoji konsenzus o definiciji koncepta građanstva održivosti, može se zaključiti da postoji visoka suglasnost među brojnim konceptualizacijama. Granados-Sánchez (2023) sintetizirao je ključne dimenzije triju definicija koje su ponudili Dobson, Kurian i sur. te Nelson, a koje ovaj koncept izdvajaju od drugih srodnih. Prva dimenzija odnosi se na suprotstavljanje državnog suvereniteta i povezanost političkih teritorija s drugim oblicima građanstva koji nisu temeljeni na teritoriju. U drugoj dimenziji, Granados-Sánchez (2023) ističe da sve tri definicije prije spomenutih autora apostrofiraju važnosti prava, odgovornosti i obaveza građana, kao i važnost kolektiva. Treća dimenzija obuhvaća ulogu građana u procesu donošenja odluka, gdje autor identificira značajne razlike među analiziranom literaturom. Naime, Dobson je fokusiran na stav građana, odnosno na njihovu pasivnost ili aktivnost. Nasuprot tome, ostali autori orijentirani su na politički sustav, specifično naglašavajući potrebu za participativnom demokracijom. Nadalje, autori razlikuju javnu i privatnu sferu, kao i suprotnosti individualističkog i kolektivnog položaja građanstva održivosti. Posljednja dimenzija koju autor pronalazi u literaturi je vrijednost (eng. *value*). U konceptualizacijama tih definicija jasno se iščitava važnost pro-održivog djelovanja zbog razumijevanja i prihvaćanja da je to pravilno, a ne zbog straha od kazne ili težnje za postizanjem određenog društvenog statusa, što nisu učinkovite niti dugoročne strategije za usmjeravanje prema djelovanju prema ostvarivanju ciljeva održivog razvoja. Primarne vrijednosti koje se spominju su pravednost, empatija i briga za druge.

Još jednu analizu konceptualizacije građanstva održivosti provele su Čekolj i Ćulum Ilić (2021, kolovoz). Autorice su analizirale konceptualizaciju građanstva održivosti u znanstvenim monografijama, zbornicima, člancima te strateškim dokumentima u području obrazovanja za održivi razvoj. Kvalitativna analiza sadržaja provodila se s ciljem identificiranja ključnih obilježja, a rezultati, očekivano, upućuju na postojanje različitih konceptualnih određenja koja ovise o autorima i vrsti analizirane literature. Naime, rezultati pokazuju da postoje tri opće kategorije definicija: I) one orijentirane na kompetencije, II) one vrijednosno orijentirane te III) one bihevioralno orijentirane. Prva kategorija sadrži potkategorije kao što su kompetencije sistemskog razmišljanja i kritičkog mišljenja. Druga, ukazuje na usmjerenost definicija na osiguranje ljudskih

prava i pravednost raspodjele. Posljednja kategorija usredotočena je na aktivno sudjelovanje u zajednici i pro-održivo ponašanje. Analizom se utvrđuje prevladavanje jedne od navedenih kategorija u definicijama, a autorice zaključuju da postoji potreba za cjelovitim pristupom konceptu, odnosno definicijom koja će sintetizirati sve tri kategorije. Analiza sadržaja *policy* dokumenata, neočekivano, otkriva potpunu odsutnost koncepta građanstva održivosti. U tim se dokumentima pronalaze alternativni koncepti, poput globalnog, demokratskog i aktivnog građanstva. Autorice zaključuju da zbog raznih deskriptivnih nijansi definicija postoji nedostatak razumijevanja što koncept građanstva održivosti u cjelini obuhvaća.

Iz prethodno navedenih opisnih određenja koncepta građanstva održivosti, može se zaključiti da građanstvo održivosti uključuje i globalnu domenu. Koncept građanstva održivosti često se izjednačava s konceptom globalnog građanstva te se i u ovom radu koriste kao sinonimi. Međutim, u tekstu koji slijedi opisat će se određene osobitosti globalnog građanstva.

Specifičnost globalnog građanstva leži u njegovom prelaženju državnih granica, ali takvo građanstvo ne podrazumijeva pravni status. Drugim riječima, građanstvo održivosti ima globalnu domenu koja postavlja očekivanja za ulogu koju bi pojedinci trebali igrati u preuzimanju svakodnevne odgovornosti za globalnu održivost. Očekuje se da razmotre kako njihova vlastita uvjerenja i prakse mogu reflektirati i perpetuirati društvene nepravde iz prošlosti, te kako njihov način života može negativno utjecati na živote drugih ljudi, prirodu i životinje danas, ali i u budućnosti (Atkinson, 2014; Micheletti i Stole, 2012). Primjećuje se usložnjavanje odnosa između pojedinaca i država, globalno građanstvo održivosti uključuje brigu za globalnu dobrobit, čime se građanska odgovornost proširuje izvan vlastite zajednice, a uključuje solidarnost i kolektivni identitet. Prilikom djelovanja i donošenja odluka za održivu budućnost, neophodno je uzeti u obzir prošla iskustva te biti svjestan snažne poveznice između društvenih radnji, ekonomskih praksi okoliša. Građani koji su kompetentni za sve navedeno imaju potencijal za mijenjanje temeljnih strukturnih uzroka koji su doveli do globalnih izazova (Barry, 2005; Bullen i Whitehead, 2005; Micheletti i Stole, 2012; Smith i Pangasapa, 2008; UNESCO, 2017; Wals i Lenglet, 2016). Uz koncept globalnog građanstva, Granados-Sánchez (2023) konceptualizira i izdvaja ključne dimenzije održivog globalnog građanstva (eng. *sustainable global citizenship*). Navedeni koncept pak nadilazi građanstvo održivosti s obzirom na to da ide iznad dihotomskog pristupa konceptualizacije i snažnije reflektira složenu stvarnost. Autor govori o pet ključnih dimenzija ovog koncepta: I) upravljanje koje se odnosi na angažiranje građana u procesima upravljanja te

praćenje i kontrolu politika, II) status obuhvaća nastojanje da se postigne ravnopravni status svih ljudi, III) socio-ekološki sustavi se odnose na svijest o tome da smo dio ekološkog sustava i da okoliš nije neovisan entitet, već ključna komponenta, IV) društvena svijest uključuje promišljanje o načinima na koji su djelovanje pojedinaca, društvene strukture i kultura isprepleteni, a ta svjesnost omogućava održivo djelovanje građana, V) angažiranost se odnosi na autonomnost pojedinaca na djelovanje s ciljem sprečavanja društvene apatije i frustracije. Granados-Sánchez (2023) dodatno navodi da su se područja građanstva i obrazovanja za održivi razvoj paralelno razvijala, no da se do sada nisu jasno povezivala. Stoga smatra da ovakvo, jasnije i nedvosmisleno određenje globalnog građanstva može doprinijeti snažnijem povezivanju područja tih područja.

Postojanje brojnih definicija nekog koncepta nije rijetkost u društvenim znanostima što može imati pozitivne i negativne konotacije. Pozitivno je svakako to što brojnost definicija određenog koncepta potiče na raspravu i dublje promišljanje o samom konceptu, kao što i motivira istraživače na provođenje empirijskih istraživanja s ciljem njegovog jasnijeg utvrđivanja. Međutim, postoji i onaj negativni aspekt tzv. neuhvatljivih definicija, što se posebno može primijetiti u kontekstu građanstva održivosti i njegovog implementiranja u obrazovni sustav. Formalno obrazovanje prepoznaje se kao ključni alat za kultiviranje građanstva održivosti. Takvo obrazovanje obuhvaća građanstvo kao praksu i građanstvo u praksi. Drugim riječima, sustav obrazovanja trebao bi osigurati prostor za promišljanje o tome koje su to kompetencije koje građani trebaju posjedovati da bi mogli promicati ciljeve održivog razvoja, a onda i osmisлити mehanizme kako to realizirati u praksi (Law i Biesta, 2006; Van Poeck i Vandenabeele, 2013).

Građanstvo održivosti može se klasificirati kao koncept kojeg je teško operacionalizirati, a onda i izazovno implementirati u formalni sustav odgoja i obrazovanja. Sveobuhvatna i jasna definicija olakšala bi integraciju koncepta u sustav formalnog obrazovanja na konstruktivan način. Isto, nastavnicima bi se olakšalo snalaženje u postavljanju ishoda, a kreatorima (obrazovnih) politika poslužila bi da učinkovito adresiraju relevantna obilježja građanstva održivosti. Jedna od preglednijih i sažetih definicija globalnog građanstva, a koje se u ovom radu shvaća kao sinonim građanstvu održivosti je sljedeća: „globalno građanstvo označava svijest, brigu i prihvaćanje kulturne raznolikosti, uz istovremeno promicanje socijalne pravde i održivosti, zajedno s osjećajem odgovornosti za djelovanje“ (Pierce i sur., 2010; prema Katzarska-Miller i sur., 2012, str. 167). Navedena je definicija rezultat sintetiziranja postojećih definicija, a autori posebno definiraju i svaki element u navedenoj definiciji. Globalna svijest se odnosi na znanje o svijetu, kao i na

razumijevanje međuovisnosti pojedinaca, a normativno okruženje definiraju u okviru ljudi i okruženja u kojem pojedinac djeluje, a koji su prožeti kulturnim obrascima i vrijednostima globalnog građanina. Briga, odnosno empatija, izražena kroz humanitarne i volonterske aktivnosti, kao i kroz rad s organizacijama civilnog društva na transnacionalnoj razini, označava osjećaj brige i povezanosti s drugima. Društvena se pravda promatra kroz prizmu ljudskih prava te zagovaranja ravnopravnog i pravednog tretmana svih ljudi, a vrednovanje različitosti određuje se kao interes i uvažavanje različitih kultura. Održivost označava razumijevanje međusobne povezanosti ljudi s prirodom, ali i osjećaj dužnosti očuvanja prirodnog okoliša. Posljednja domena je odgovornost za djelovanje, a definira se kao prihvaćanje moralne dužnosti i obveze djelovanja u korist općeg dobra.

2.3.3. Pregled dosadašnjih istraživanja građanstva održivosti u nacionalnom i međunarodnom kontekstu

S obzirom na recentnost uvođenja koncepta građanstva održivosti u znanstvenu i stručnu literaturu, ali i izostanak konsenzusa oko konceptualizacije, ovo potpoglavlje je fokusirano na pregled dosadašnjih istraživanja konceptata koji su srodni građanstvu održivosti. Odnosno, daje se pregled dosadašnjih istraživanja u području obilježja građanstva kod mladih.

Mladi prolaze univerzalno prijelazno razdoblje iz mladosti u odraslost, pri čemu je hrvatski kontekst specifičan, budući da se ovaj proces odvija u tranzicijskom društvu koje i samo (još uvijek) prolazi kroz faze transformacije. Dodatno, u kontekstu globalizacije, mladi se sve više suočavaju sa stanjem stalne nesigurnosti i neizvjesnosti (Ilišin i Spajić-Vrkaš, 2017). U takvom društvenom okviru, mladi čiji stavovi nisu još dovoljno formirani i mladi koji nisu još u potpunosti integrirani u društvo, podložni su mnogim oblicima devijantnog ponašanja. Kao rezultat toga, postoji sve veći rizik od toga da mladi postanu marginalna skupina u društvu (Ilišin, 2014; Ilišin i Spajić-Vrkaš, 2017; Ministarstvo socijalne politike i mladih, 2014). Nadalje, Nacionalni program za mlade (Ministarstvo socijalne politike i mladih, 2014) također upozorava na procese retradicionalizacije – svjetonazorske, kulturne, ideološke i političke polarizacije kao odgovor na nepostojanje društvenog konsenzusa oko temeljnih društvenih vrijednosti. Rezultati pojedinih nacionalnih istraživanja potvrđuju navedenu tezu o retradicionalizaciji mladih, ukazujući na tendenciju mladih da se povuku iz društvenog života, na odustajanje od aktivnog angažmana te kontinuiran porast prihvaćanja vrijednosti vjere i nacije. Autori ističu nužnost snažnije integracije

mladih u hrvatsko društvo kako bi se izbjegla daljnja retradicionalizacija (Ilišin, 2011; Pavlović i sur., 2017).

Na nacionalnoj razini unazad desetak godina provedena su brojna istraživanja usmjerena na mlade i na njihove građanske kompetencije. Međutim, potrebno je istaknuti da ove studije temelje svoje postavke na tradicionalnim konceptima građanstva, što nije neobično s obzirom na to da su rasprave o građanstvu održivosti, globalnom građanstvu i drugim srodnim konceptima još uvijek u tijeku. Rezultati tih istraživanja upućuju na niske razine znanja i razumijevanja temeljnih političkih pojmova kod mladih (Bagić i Šalaj, 2011; Bovan i Širinić, 2016, Gvozdanović i sur., 2019). Autori navedenih istraživanja izražavaju zabrinutost zbog ovakvih nalaza budući da je razumijevanje općih demokratskih procesa jedna od ključnih komponenti aktivnog građanstva. Dodatno, Bagić i Šalaj (2011) donose zaključak da dobiveni rezultati sugeriraju da hrvatsko društvo općenito ne pridaje adekvatnu važnost pripremanju mladih da postanu aktivni i društveno odgovorni građani.

Nadalje, u istraživanjima su se ispitivali i politički stavovi mladih, a dobivene rezultate istraživači opisuju alarmantnima, budući da izraženi stavovi nisu u skladu s aspektima demokratske političke kulture. Drugim riječima, rezultati pokazuju da mladi iskazuju visoku razinu nacionalizma, homofobne stavove te netoleranciju prema određenim etničkim skupinama. Rezultati, isto tako, upućuju na to da četvrtina mladih iskazuje elemente autoritarne političke orijentacije (Bagić, 2011), što je potvrđeno i u istraživanju koje su proveli Gvozdanović i sur. (2019). Nadalje, približno 40% mladih smatra da bi u Hrvatskoj etnički Hrvati trebali imati veća prava od pripadnika ostalih naroda te je za isti postotak mladih prihvatljiva zabrana političkog djelovanja nekim strankama i pojedincima (Bagić, 2011). Pojedini autori zaključuju da u nesigurnim vremenima, društvo općenito postaje „prijemčivo za tradicionalističke obrasce koji daju osjećaj strukture i reda“ (Gvozdanović i sur., 2019, str. 33), te se u takvim okolnostima stvara potreba za jakim autoritativnim vođom (Ingelhart, 1999). Unatoč tome što ovi rezultati mogu izazvati zabrinutost, recentnija istraživanja ipak pokazuju napredak u građanskim kompetencijama mladih. Ipak, zaključak recentnijeg istraživanja provedenog na hrvatskim srednjoškolicima je da su se stavovi mladih prema manjinama promijenili u odnosu na starija istraživanja, odnosno, rezultati istraživanja upućuju na to da mladi iskazuju pozitivne stavove prema manjinama (Pavlović i sur., 2022). Međutim, i dalje postoje zadržke prema određenim etničkim grupama, poput Roma.

Navedeni rezultat tumače tvrdnjom da Romi nisu u potpunosti integrirani u društvo i da njihov specifičan način života te kulturne osobitosti mogu biti izvor predrasuda.

Negativni stavovi mladih u Hrvatskoj prema osobama različite seksualne orijentacije također su konstantni unazad desetak godina (Bagić, 2011; Bovan i Širinić, 2016; Ilišin i sur., 2013). Rezultati istraživanja upućuju na homofobne stavove i netoleranciju prema osobama homoseksualne orijentacije. Posebno alarmantni nalazi ističu se u istraživanju iz 2011. godine u kojem rezultati upućuju na to da više od polovice maturanata smatra da je homoseksualnost vrsta poremećaja te da homoseksualnim osobama treba zabraniti javne istupe i rad s djecom (Bagić, 2011). Međutim, autor tvrdi da je vidljiv pozitivan pomak u stavovima prema rodnoj podjeli uloga u javnoj i političkoj sferi.

Maglić i sur. (2022) primjećuju nedostatak istraživanja koja se fokusiraju na srednjoškolce u području održivog razvoja, točnije klimatskih promjena. Dostupna istraživanja u nacionalnom kontekstu provedena su na prigodnim uzorcima ili su rezultat diplomskih radova. Rezultati tih istraživanja sugeriraju da su mladi relativno dobro informirani i da imaju svijest o ekološkim problemima (Maglić i sur., 2022). Također, uočava se izražena spremnost mladih za angažman sa svrhom zaštite okoliša, a razina osviještenosti potvrđena je kao značajan prediktor takvih namjera (Dolenc i Pejnović, 2014; Gvozdanović i sur., 2019, Maglić i sur., 2022; Lukšić i sur., 2019). U kontekstu ponašanja, rezultati indiciraju na sudjelovanje mladih u jednostavnijim aktivnostima u smjeru zaštite okoliša, kao što je na primjer recikliranje (Maglić i sur., 2022), što potencijalno ima slabiji efekt na kultiviranje pro-održivog ponašanja.

Prikazani rezultati dosadašnjih istraživanja upućuju na zaključak da mladi iskazuju tendenciju prema nedemokratskim stavovima, te se ističe povezanost između razine političke pismenosti i demokratskih političkih stavova. Učenici koji posjeduju znanja i informacije o političkim i društvenim procesima manje su skloni etnocentrizmu, homofobiji te imaju pozitivnije stavove prema rodnoj ravnopravnosti (Bovan i Širinić, 2016). Prema rezultatima ovdje istaknutih istraživanja, mladi iskazuju negativne stavove i prema organizacijama civilnog društva i njihovoj ulozi u društvu, što utječe i na njihov sociopolitički angažman (Bagić, 2011; Gvozdanović i sur., 2019). Naime, pri ispitivanju vrijednosti mladih u najrecentnijem istraživanju koje se ovdje prikazuje, na dnu vrijednosne hijerarhije nalaze se sudjelovanje u građanskim aktivnostima i aktivnost u politici. Ovaj rezultat potvrđen je i u ostalim zemljama u regiji, gdje se politička i građanska participacija percipiraju nevažnima iz očista mladih (Lavrić i sur., 2019). Međutim,

autori naglašavaju da su neki elementi političke participacije zastupljeniji (primjerice izlazak na izbore) od neformalne participacije budući da većina mladih nije nikad sudjelovala u građanskim akcijama (Gvozdanović i sur., 2019). Mladi koji imaju iskustva sudjelovanja u građanskim akcijama, najčešće navode aktivnosti poput potpisivanja *online* peticija i političkih zahtjeva, dok samo 1% mladih sudjeluje u volonterskim aktivnostima i organizacijama civilnog društva (Gvozdanović i sur., 2019). Sličan rezultat pronađen je i rezultatima ranijeg istraživanja koji upućuju na nizak postotak mladih koji sudjeluju u nekim oblicima volonterskih aktivnosti, odnosno svaki sedmi ispitanik sudjeluje u nekim oblicima neformalne pomoći starijim osobama ili pomoći kolegama pri učenju (Ilišin i sur., 2013).

Pored izražene nezainteresiranosti mladih za politička i društvena zbivanja, rezultati koji upućuju na nedostatak spremnosti na promjene takvih rezultata su također zabrinjavajući. Mladi koji iskazuju spremnost sudjelovanja, najčešće su skloni volontiranju, no takvih je svega jedna petina, odnosno 22 % (Gvozdanović i sur., 2019). Visok postotak (42,3%) mladih smatra da obični građani nemaju moć utjecaja na stanje u državi i društvu (Bagić, 2011).

Međunarodna istraživanja, relativno starijeg datuma, također upućuju na usko shvaćanje pojma aktivnih i društveno odgovornih građana kod mladih. Naime, aktivno i društveno odgovorno građanstvo mladi u većini percipiraju u kontekstu poštivanja zakona i glasanja na izborima. Osim toga, primjećuje se da mladi ne pokazuju namjeru aktivnog sudjelovanja u zajednici u odrasloj dobi (Amadeo i sur., 2002; Schulz i Sibberns 2004; Torney-Purta i sur., 2001). Sličan trend bilježe i domaća istraživanja koja ukazuju na to da se građanski angažman u zajednici smanjuje, a javlja se otuđenje građana i općenito njihove participacije u društvu (Ćulum i sur., 2016). Alarmantne podatke donose i Mascherini i sur. (2009), autori izvještaja koji je služio kao baza za razvijanje strategija za povećanje društvene kohezije i smanjenje demokratskog deficita diljem Europe⁴. Rezultati tog istraživanja ističu da su mladi u skupini najmanje aktivnih građana, posebno oni s nižom razinom obrazovanja i niskim primanjima. Verba i sur. (1995) identificirali su tri glavne prepreke za participaciju građana: I) financijska nestabilnost, nedostatak vremena, znanja i vještina; II) nezainteresiranost, odnosno uvjerenje da se akcijom pojedinca ionako ništa ne može promijeniti te III) nedostatak informacija o mogućnostima participacije. Hoskins i Deakin Crick

---

⁴ Navedeno je istraživanje provedeno 2002. godine u 14 zemalja: Austrija, Belgija, Danska, Finska, Grčka, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Norveška, Njemačka, Portugal, Španjolska, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo.

(2008) uz navedeno, dodaju još i prometnu nepovezanost, najčešće nedovoljnu povezanost urbanog i ruralnog. U istraživanju Mascherinija i sur. (2009), najaktivnijima su se pokazali građani u dobi od 48 do 64 godina, bez obzira na spol, visokoobrazovani te oni koji prihvaćaju koncept cjeloživotnog obrazovanja. Mascherini i sur. (2009), kao rezultat spomenutog istraživanja, izradili su profil aktivnog građanina. To su dakle, religiozni pojedinci koji žive u ruralnim područjima te imaju relativno visoka primanja.

Međutim, rezultati novijih istraživanja ipak su nešto optimističniji u kontekstu mladih i njihovog shvaćanja građanstva i budućih namjera. Od istraživanja u području građanstva kod mladih u međunarodnom kontekstu važno je spomenuti International Civic and Citizenship Education Study (ICCS)⁵, odnosno komparativni istraživački program Međunarodnog udruženja za vrednovanje obrazovnih postignuća (IEA – International Association for the Evaluation of Educational Achievement). Riječ je o jednoj od najopsežnijih komparativnih studija o građanstvu i građanskom obrazovanju. Svrha ICCS-a je istražiti na koje se načine učenici (14 godina) pripremaju za preuzimanje uloge građana u svijetu u kojem se kontekst demokracije i građanskog sudjelovanja konstantno mijenja, a poseban fokus je na ispitivanje znanja, vrijednosti, stavova i ponašanja učenika u području građanstva. Drugim riječima, ispituje se znanje učenika o demokratskim procesima, percepcija vlastite uloge u zajednici te namjera za budući angažman u zajednici. Dodatno, spomenuto istraživanje ispituje i iskustva nastavnika, nastavne prakse, školsku klimu te suradnju škole sa zajednicom. Rezultati studije mogu biti od iznimne važnosti za praćenje napretka u ostvarenju UN-ovih ciljeva održivog razvoja. Do sada su provedena dva ciklusa

---

⁵Detaljne informacije o ICCS komparativnom istraživačkom programu i Međunarodnom udruženju za vrednovanje obrazovnih postignuća (IEA) dostupne su na službenim stranicama: <https://www.ncvvo.hr/medunarodna-istrazivanja/iccs/>; <https://www.iea.nl/studies/iea/iccs>

istraživanja, 2009.⁶ i 2016.⁷ godine, dok je najnoviji ciklus započeo 2022.⁸ godine i još je uvijek u tijeku, a objava rezultata očekuje se u prosincu 2023. godine.

Za svaki ciklus, ICCS razvija nove instrumente za adresiranje trenutnih izazova u građanskom obrazovanju, uzimajući u obzir društveni kontekst svih uključenih zemalja. Ciklus istraživanja iz 2016. godine bio je usmjeren na adresiranje izazova koji proizlaze iz smanjenja solidarnosti i porasta populističkih i nacionalističkih stranaka, posebno u europskom kontekstu. Osim toga, naglasak je stavljen na kompleksne probleme poput degradacije okoliša i gospodarske krize (Losito i sur., 2018). ICCS 2022 proširuje opseg prethodnih ciklusa uključivanjem tema poput globalnog građanstva, održivog razvoja, migracije, promjene tradicionalnih političkih sustava i korištenje digitalnih tehnologija za građanski angažman (Schultz i sur., 2022).

U ovom će se dijelu dati pregled rezultata cjelokupnog uzorka (oko 90 000 učenika iz 28 zemalja) iz istraživanja provedenog 2016. godine te njihova usporedba s rezultatima iz 2009. godine (oko 140 000 učenika iz 35 zemalja).

Učenici u ovim istraživanjima pokazuju visoku razinu tolerancije i pozitivne stavove prema slobodi kretanja svih građana, kao i prema imigrantima. Nadalje, velika većina učenika slaže se da postoji potreba za usvajanjem zajedničkih politika o zaštiti okoliša i gospodarskom razvoju. Važno je istaknuti da su među ovim rezultatima pronađene razlike između učenika s višom i nižom razinom građanskog znanja. Drugim riječima, učenici s višom razinom znanja nisu skloni ograničavanju slobode kretanja građana te smatraju da bi svi ljudi trebali imati jednake mogućnosti obrazovanja te jednaka prava općenito. Rezultati iz 2016. godine ne razlikuju se od onih iz 2009. godine u spomenutim domenama (Losito i sur., 2018).

---

⁶ U ciklusu iz 2009. godine bilo je uključeno ukupno 35 zemalja: Austrija, Belgija, Bugarska, Cipar, Češka, Čile, Danska, Dominikanska Republika, Engleska, Estonija, Finska, Grčka, Guatemala, Hong Kong SAR, Irska, Italija, Južna Koreja, Kineski Taipei, Kolumbija, Latvija, Lihtenštajn, Luksemburg, Malta, Meksiko, Nizozemska, Novi Zeland, Norveška, Paragvaj, Poljska, Rusija, Slovačka, Slovenija, Švedska, Švicarska i Tajland.

Hrvatska nije sudjelovala u ovom ciklusu istraživanja.

⁷ U ciklusu iz 2016. godine bilo je uključeno ukupno 28 zemalja: Belgija, Bugarska, Čile, Danska, Dominikanska Republika, Estonija, Finska, **Hrvatska**, Hong Kong SAR, Italija, Južna Koreja, Kineski Taipei, Kolumbija, Latvija, Litva, Malta, Meksiko, Norveška, Njemačka (Sjeverna Rajna-Vestfalija), Peru, Rusija, Slovenija i Švedska.

⁸ U ciklusu iz 2022. godine uključene su ukupno 24 zemlje: Brazil, Bugarska, Cipar, Danska, Estonija, Francuska, **Hrvatska**, Italija, Kineski Taipei, Kolumbija, Latvija, Litva, Malta, Nizozemska, Norveška, Njemačka (Sjeverna Rajna-Vestfalija i Schleswig-Holstein), Poljska, Rumunjska, Srbija, Slovačka, Slovenija, Španjolska, Švedska.

U novijem istraživanju, međutim, postoje određene razlike u odnosu na prvi ciklus istraživanja iz 2009. godine. Naime, učenici koji su sudjelovali u istraživanju drugog ciklusa iz 2016. godine pokazuju više razine angažmana u raspravama o političkim i društvenim temama. Isto tako, namjera za budućim djelovanjem, poput sudjelovanja u dobrovoljnim aktivnostima i izlaska na izbore, također je porasla u odnosu na rezultate iz 2009. godine. U kontekstu ponašanja, učenici u novijem istraživanju iskazuju više stupnjeve prihvaćanja osobne odgovornosti, poput poštivanja zakona i poštivanja tuđeg mišljenja. Skloniji su priključivanju društvenim pokretima u odrasloj dobi nego što su to iskazivali njihovi vršnjaci u prvom istraživačkom ciklusu (Schultz i sur., 2018).

Torres Irribarra i Carrasco (2021) sugeriraju da je važno usmjeriti buduće istraživačke napore na mlade koji se profiliraju kao društveno angažirani građani, to jest one koji podržavaju aktivno sudjelovanje u prosvjedima, demonstracijama i sudjelovanje u lokalnoj zajednici. Takvi učenici visoko vrednuju promicanje ljudskih prava, zaštitu okoliša i angažman u zajednici. Međutim, vrlo značajan rezultat je taj da se uočava izostanak interesa tih učenika za konvencionalne oblike građanskog angažmana, kao što su uključivanje u političke stranke i izlazak na izbore. Ovaj nalaz u skladu je s rezultatima koje prikazuju Tzankova i sur. (2021). Iako se mladi čine politički pasivnima, istraživači ne smatraju da ovakvi rezultati impliciraju njihovu alijenaciju. Umjesto toga, tvrde da političko djelovanje jednostavno ne predstavlja centralni aspekt njihovog svakodnevnog života. Prema tome, Tzankova i sur. (2021) zaključuju da mladi na taj način iskazuju potrebu za netradicionalnim i nekonvencionalnim načinima uključivanja u društveni i politički život. Mladi su svjesni da se složenost suvremenih globalnih izazova ne može efikasno rješavati isključivo kroz tradicionalne političke aktivnosti poput glasovanja na izborima.

Nadalje, rezultati iz ICSS 2016 pokazuju da se mladi zalažu za ravnopravnost spolova i jednaka prava za sve etničke i rasne skupine, dok također iskazuju više povjerenja u svoje institucije. Primijećen je porast ovakvih pozitivnih stavova u odnosu na 2009. godinu. Međutim, unatoč ovim promjenama, mladi su postali skeptičniji prema medijima i ljudima općenito, nego što bili u ranijem istraživanju. U zemljama koje se prepoznaju kao stabilne demokracije, učenici iskazuju više razine građanskog znanja te oni istovremeno pokazuju veće povjerenje u institucije svoje države. Dok s druge strane, u zemljama koje su obilježene visokom razinom korupcijom i u kojima se državna vlast percipira neučinkovitom, učenici s naprednijim građanskim znanjem pokazuju manje povjerenja u vladu, parlament i sudove (Schultz i sur., 2018).

Zaključno, može se reći da rezultati iz ICCS 2016. upućuju na porast građanskog znanja među učenicima u polovici zemalja koje su sudjelovale u istraživanju (Schultz i sur., 2022). Isto tako, nužno je istaknuti da su znanja, kao i kompetencije, od kritične važnosti za građanstvo, međutim, nisu se pokazali dovoljnima za izazove koji čekaju mlade u budućnosti (Schultz i sur., 2018). Na mlade se stavlja velik pritisak u kontekstu njihove spremnosti na učinkovito preuzimanje trajne građanske uloge u društvu, a vrlo često su prepušteni samima sebi (Ilišin i Spajić-Vrkaš, 2017). U nacionalnom okviru, Ilišin (2015) smatra da mladi nisu dovoljno spremni na taj zadatak, te da su svi akteri važni za socijalizaciju aktivnih i društveno odgovornih građana podbacili. U suštini, odgovarajući uvjeti za pripremu mladih za tu ulogu nisu osigurani. Istraživanja o znanjima, stavovima i ponašanjima mladih danas mogu biti dragocjen podatak o trenutnim društvenim procesima, ali su vrijedni i u smislu predviđanja budućih kretanja (Ilišin i Spajić-Vrkaš, 2017). Navedeni rezultati u skladu s onima koji su prikazani u prethodnim poglavljima, a koji ističu da postoji utjecaj raznih programa građanskog odgoja i eko-škola na znanja učenika, ali je njihov utjecaj na stavove učenika, a osobito pro-održiva ponašanja veoma ograničen (Oswald, i Schulz, 2001; Schulz i Sibberns, 2004; Torney-Purta i sur., 2001). Stoga, prethodno prikazani rezultati trebali bi poslužiti kao motivacijski faktor za unapređenje formalnog obrazovanja, s obzirom na to da pojedini autori ističu da se škole trebaju percipirati kao mjesto za stjecanje znanja i vježbanje uloge građana (Schultz i sur., 2022).

Teza da su školska iskustva ključna za oblikovanje buduće građanske angažiranosti kod mladih nije novitet. Rezultati prikazanih istraživanja sugeriraju da postoji povezanost između doživljaja učenika demokratskog angažmana u školama i njihovih stavova prema vlastitoj budućoj građanskoj participaciji. Osim toga, građansko obrazovanje je potrebno tretirati kao ključni alat za poticanje i usmjeravanje mladih prema osvještavanju njihove uloge građanina (Losito i sur., 2018). Znanja, stavovi i obrasci ponašanja stečeni u adolescenciji imaju tendenciju zadržavanja u odrasloj dobi (Ćulum i sur., 2016; Quentelir, 2008), zbog čega autori prethodno navedenih istraživanja ističu formalno obrazovanje kao ključan faktor u kultiviranju budućih aktivnih i društveno odgovornih građana putem programa koji potiču mlade na aktivno uključivanje u zajednicu.

2.4. Školski volonterski programi

Iz prethodnih poglavlja može se zaključiti da je prepoznata značajna uloga formalnog obrazovanja u pripremanju djece i mladih za njihovu ulogu aktivnih i društveno odgovornih građana, pa onda i građana održivosti. Potrebno je podsjetiti da su temeljna obilježja obrazovanja za održivi razvoj holizam i pluralizam, transformativno, suradničko i iskustveno učenje te učenje usmjereno učeniku. Obrazovanje za održivi razvoj zahtijeva usmjerenost na aktivno djelovanje, orijentiranost k problemu, inter i transdisciplinarnost, kao i povezivanje formalnog i neformalnog učenja. Dodatno, podrazumijeva sve aspekte obrazovanja, odnosno pedagoške pristupe te okruženje za učenje, kao i obrazovne sadržaje. Takav pristup obrazovanju može omogućiti mladima stjecanje kompetencija koje su im potrebne da postanu budući građani održivosti. Zaključci prikazanih rezultata dosadašnjih istraživanja navode na postojanje efekata raznih programa eko-škola i građanskog odgoja i obrazovanja na znanje i stavove učenika, ali isto nije potvrđeno u kontekstu ponašanja (npr. Boeve-de Pauw i van Petegem, 2017; Hallfredsdottir, 2011; Krnel i Naglič, 2009; Pirrie i sur., 2006; Legault i Pelletier, 2000; Torney-Purta i sur., 2001; Schulz, i Sibberns, 2004). Takvi rezultati navode na zaključak da je potrebno stvoriti odgovarajuće mehanizme, uvjete i okruženje za odgoj i obrazovanje mladih u smjeru poticanja obilježja građanstva održivosti. Drugim riječima, kreirati platformu koja će osigurati mladima mjesto za kritičko promišljanje i osposobiti ih za autonomno djelovanje. U tom kontekstu prepoznaje se značaj školskih volonterskih programa, kao platforme za neformalno i informalno učenje u formalnom sustavu odgoja i obrazovanja (Harris, 2013). Školski volonterski programi u ovom radu prepoznaju se kao model obrazovanja za održivi razvoj te kao model s potencijalom doprinosa razvoju obilježja građanstva održivosti.

S ciljem pružanja šireg konteksta fenomena školskih volonterskih programa, u ovom potpoglavlju daje se pregled određenja volontiranja, zatim se opisuju prakse volontiranja mladih i dosadašnje prakse volontiranja u formalnom obrazovanju. Nakon tog konteksta, detaljno se obrađuje fenomen školskih volonterskih programa te se daje pregled dosadašnjih istraživanja u nacionalnom i međunarodnom kontekstu.

2.4.1. Volontiranje

U svjetlu konstantnih izazova s kojima se društvo suočava na nacionalnoj i globalnoj razini, prepoznavanje volontiranja kao ključnog faktora u rješavanju brojnih društvenih pitanja, poput zaštite ranjivih i marginaliziranih skupina te zaštite okoliša, postaje sve izraženije. Volontiranje je, prema Deklaraciji o volontiranju, kamen temeljac civilnog društva, ono je aktivnost koja potiče građane na težnju ka miru, solidarnosti i pravdi (European Volunteer Centre, 2019). Volontiranje pruža brojne aspekte dobrobiti koji su presudni za dobrobit društva na globalnoj razini, uključujući jačanje demokratskih vrijednosti, promicanje društvene integracije i smanjenje društvenih nejednakosti (Ćulum, 2008; Kamenko Mayer i sur., 2019; United Nations Volunteers (UNV), 2021). U rastućem broju *policy* i strateških dokumenata, volontiranje se raspravlja u kontekstu održivog razvoja zbog svoje velike transformativne moći, kako na osobnoj, tako i na kolektivnoj razini. Stoga, ima ključnu ulogu u transformaciji temeljnih ekoloških, ekonomskih, socijalnih i političkih sustava (UNV, 2021). Glavni tajnik UN-a pozvao je na uspostavljanje novog društvenog ugovora za novo doba, koji bi podrazumijevao sporazum između građana i država s ciljem izgradnje pravednijih, ravnopravnijih i inkluzivnijih društava. Ističe se da takav ugovor mora biti fleksibilan s obzirom na nepredvidive izazove, kao što su primjerice klimatske promjene. Ovakav društveni ugovor postavlja tri prioriteta: I) osiguravanje ljudskih prava za sve, širenjem društvenog ugovora na marginalizirane dijelove društva, II) inkluzivnost i osvješćivanje višestruke nejednakosti koje se prepoznaju kao prepreke za djelovanje određenih skupina, III) zaštitu okoliša te jačanje odnosa ljudi s prirodom (UNDP, 2016). Volontiranje je, također, ključni faktor strategije otpornosti, a njegova uloga se najsnažnije prepoznaje u vremenima velikih promjena. Kapacitet i obuhvat volonterskih aktivnosti u reakciji na iznenadne događaje i stresne situacije su nezamjenjivi (European Volunteer Centre, 2019), kao što se pokazalo za vrijeme pandemije, volontiranje nije nestalo, dapače, zajednice su reagirale na krizu unatoč ograničenoj mobilnosti i resursima (UNV, 2021). Otpornost društva smatra se posebno važnim za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja. Ovime se omogućuje pravovremena prilagodba društva na razne izazove (UNV, 2018). U tom kontekstu, volontiranje ima ulogu u jačanju društvene otpornosti.

Volontiranje se karakterizira kao građanska vrlina zbog svog potencijala u poticanju razvoja zajednice i društvenih promjena (Ledić, 2007). Prema nacionalnom Etičkom kodeksu volontera (NN 55/2008), volontiranje je sredstvo za uključivanje građana u društvene procese i poticaj na djelovanje. Građani, u okviru ulaganja svog slobodnog vremena, znanja i entuzijazma, unapređuju

svoje zajednice, čime se promiče solidarnost i jača društvena kohezija (Forčić, 2007). Volontiranje tako doprinosi razvoju društvenog kapitala, a snažno i razvijeno civilno društvo je u stanju kreirati i implemenirati inovativna rješenja za zajedničke probleme (European Volunteer Centre, 2019). U ovom je kontekstu potrebno istaknuti Putnamovu tvrdnju da društva s izoliranim građanima ne mogu biti kategorizirana kao društva s bogatim društvenim kapitalom (Putnam, 2000; prema Šalaj, 2007). Drugim riječima, društva s visokom razinom aktivne građanske participacije i posvećenosti zajedničkom napretku mogu se opisati kao društva s visokom razinom društvenog kapitala.

U nacionalnom normativnom okviru, volontiranje je prepoznato 2007. godine kada je donesen Zakon o volonterstvu koji je od tada mijenjan i dopunjavao u dva navrata, 2013. i 2021. godine. Zakon o volonterstvu regulira temeljna načela, vrijednosti, uvjete volontiranja, prava i dužnosti volontera i organizatora volontiranja i uvjete sklapanja ugovora te se njegova prva iteracija navodila kao najkvalitetniji zakon o volonterstvu u regiji (Ćulum i Forčić, 2012). Volontiranje se u Zakonu o volonterstvu definira kao „dobrovoljno ulaganje osobnog vremena, truda, znanja i vještina kojima se obavljaju usluge ili aktivnosti za dobrobit druge osobe ili za zajedničku dobrobit, (...) bez postojanja uvjeta isplate novčane nagrade ili potraživanja druge imovinske koristi za obavljeno volontiranje (...).“ (Narodne novine, 58/07, 22/13, 84/213, čl.3.). Među ostalim značajnim dokumentima koji reguliraju i strateški usmjeravaju razvoj volontiranja u Hrvatskoj, ističu se Etički kodeks volontera, Pravilnik o državnoj nagradi za volontiranje te Pravilnik o sadržaju izvješća o obavljenim uslugama ili aktivnostima organizatora volontiranja. Prvi nacrt Nacionalnog programa za razvoj volonterstva izrađen je 2015. godine, a ovaj aktualni obuhvaća razdoblje od 2020. do 2024. godine. Navedeni je Nacionalni program strateški okvir koji predstavlja temeljni plan za unapređenje i razvoj volonterstva, a trenutno je u planu izrada nove inačice koja bi trebala biti usklađena s novonastalim izazovima. Nova inačica strateškog okvira posebno bi trebala biti usmjerena k razvoju kulture volontiranja mladih i jačanju njihovog aktivnog uključivanja u zajednicu.

Sustavno prikupljanje statističkih podataka o volontiranju u Hrvatskoj započelo je tek 2009. godine, kada su izvješća o organiziranom volontiranju postala zakonska obveza. Od tada je zabilježen značajan rast broja volontera, organizatora volontera te volonterskih sati. U proteklih desetak godina broj volontera kontinuirano raste, s iznimkom 2020. godine kada je došlo do očekivanog pada zbog pandemije. Prošle godine, 2022., u Hrvatskoj je zabilježeno 63 275 volontera, od kojih su 62% bile žene, a 38% muškarci. Omjer volontera i volonterki također je

tijekom godina stabilan, odnosno žene (oko 60%) u prosjeku više volontiraju od muškaraca (40%) (Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, n. d.). Na globalnoj razini, brojke su vrlo slične, sa ženama (oko 55%) koje su više uključene u volonterske aktivnosti od muškaraca (oko 45%) (UNV, 2018; UNV, n. d.). Udruge su u pravilu glavni organizatori volontiranja, oko 85% unazad 10 godina, a slijede ih ustanove s oko 10% (Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, n. d.). Zbog ovih podataka, kao i zbog činjenice da su djevojke i žene činile većinu sudionika u ovom radu, izrazi koji imaju rodno značenje, a vezani su za rezultate ovog istraživanja bit će korišteni u ženskom rodu u poglavljima „Metodološki okvir istraživanja“, „Rezultati istraživanja“, „Rasprava“ i „Zaključna razmatranja i praktične implikacije“. Dakle, iako će se pisati u ženskom rodu, izrazi će jednako obuhvaćati i muški i ženski rod.

2.4.2. *Volontiranje i mladi*

Prepoznavanje mladih kao važnih aktera u okviru volontiranja, pa onda i održivog razvoja, dobilo je na značaju posljednjih dvadesetak godina, posebice u *policy* dokumentima Ujedinjenih naroda. Godina 2001. proglašena je Međunarodnom godinom volontera (UN, 2001), a jedan od ciljeva bio je i promicanje volontiranja među mladima. Osim toga, mladi su prepoznati u okviru aktivizma, posebno u pogledu usmjeravanju svojih kapaciteta prema postizanju ciljeva održivog razvoja (UN, 2015).

Postoje brojne studije o mladim volonterima, a najčešće su usmjerene na sljedeće aspekte: I) osobna iskustva mladih volontera, II) koristi volontiranja za zdravlje i blagostanje mladih, III) povezanost volontiranja s osobnosti volontera, IV) koristi od volontiranja, kao što je primjerice utjecaj volontiranja na zapošljivost mladih volontera, V) motivacija za volontiranje. Međutim, primjećuje se nedostatak istraživanja usmjerenih na mlade volontere u kontekstu održivog razvoja. U recentnijim, ali rijetkim istraživanjima, uočava se pomak fokusa prema tom području. Takva promjena je razumljiva s obzirom na sve veće probleme u kontekstu mentalnog zdravlja mladih, posebno kada se raspravlja o izazovima suvremenog društva. Tako je zabilježena pojava klimatske anksioznosti, odnosno egzistencijalne brige s kojom se mladi svakodnevno suočavaju (Fuligni i Galván, 2022). U recentnoj studiji iz 2021. godine koja se provodila na uzorku mladih od 16 do 25 godina u deset zemalja, rezultati upućuju da je čak 84% mladih umjereno zabrinuto, a 59% ih je iznimno zabrinuto zbog klimatskih promjena (Hickman i sur., 2021). Autori navedenih istraživanja

apeliraju na uspostavu mehanizama koji će pomoći mladima da se nose s ovim izazovima. Volontiranje se pokazalo vrlo korisnom i efikasnom platformom za suočavanje s takvim izazovima, što Eley (2003) potvrđuje u svom istraživanju, čiji rezultati upućuju na to da volontiranje može imati pozitivan učinak na emocionalnu dobrobit te otpornost mladih.

Zaključci dosadašnjih istraživanja o volontiranju među mladima mogu se klasificirati u kategorije koje se odnose na koristi za sudionike uključene u taj proces. Konkretno, ti se rezultati odnose na pozitivne učinke koje volontiranje pruža mladima, ali i zajednicama u kojima mladi djeluju. Posebno se naglašavaju prednosti za mlade u kontekstu akademskih postignuća. Studije su pokazale da iskustvo volontiranja pozitivno utječe na akademski uspjeh adolescenata, te potiče veće ambicije za daljnjim obrazovanjem, što rezultira većim postotkom završene srednje škole među mladima koji su aktivni volonteri (Allen i sur., 1990; Morrisey i Werner-Wilson, 2005; Schondel i sur., 1995). Osim toga, uključivanje mladih u volonterske aktivnosti pomaže u prevenciji rizičnih ponašanja, reduciraju se problematična ponašanja kao što su vršnjačko nasilje, zlouporaba droge te maloljetničke trudnoće (Morrisey i Werner-Wilson, 2005).

Brojni radovi i rezultati istraživanja prepoznaju obrazovnu i odgojnu ulogu volontiranja. U okviru volontiranja primjećuje se da se mladi razvijaju u samopouzdanije osobe, razvijaju empatiju i solidarnost (Ćavar i sur., 2018; Moore i Allen, 1996). Uz to, razvijaju se socijalne, komunikacijske i organizacijske vještine. Volontiranje mladima pruža platformu za razvijanje kompetencija kritičkog promišljanja i rješavanje problema, a isto tako omogućava stjecanje novih znanja te se unapređuje njihov kognitivni i moralni razvoj. Drugim riječima, volontiranje osnažuje mlade da se razviju u kompetentne odrasle osobe (Morrisey i Werner-Wilson, 2005; Newmann i Rutter, 1983). Mladi u okviru volontiranja produbljuju osjećaj pripadnosti zajednici, upoznaju se s različitim skupinama u društvu, prepoznaju potrebe svoje zajednice, ali i društva u širem smislu te su spremniji za djelovanje u smjeru pozitivnih promjena (Kamenko Mayer i sur., 2019). Takav osjećaj pripadnosti pomaže u borbi protiv osjećaja izoliranosti i nepovezanosti koji nisu rijetkost u adolescentskoj dobi (Millora, 2023), a posebno su došli do izražaja tijekom pandemije.

Youniss i Yates (1996, prema Haski-Leventhal i sur., 2016) naglašavaju da mladi kroz proces volontiranja formiraju identitet građanina koji se odražava tijekom cijelog života, a ovaj rezultat je potvrđen i u recentnijim istraživanjima, poput onog kojeg su proveli Taylor-Collins i sur. (2019), koji pak ističu da mladi koji steknu naviku volontiranja i pomaganja zajednici imaju veću vjerojatnost da će volontirati i biti aktivni u zajednici i u budućnosti. U okviru volontiranja,

mladi prepoznaju ozbiljnost uloge građana te često formiraju pozitivnije stavove prema društvu, stvaraju osjećaj odgovornosti spram zajednice te su sposobniji donositi odluke za razliku od mladih koji ne volontiraju (Kamenko Mayer i sur., 2019; Morrissey i Werner-Wilson, 2005; Sundeen i Raskoff, 2000). Mladi volonteri mogu prepoznati da njihovo djelovanje može rezultirati pozitivnim promjenama, što pak dovodi do stvaranja pozitivne slike o sebi (Millora, 2023). Ukratko, volonterski angažman pomaže mladima u rekonfiguraciji i potvrđivanju njihovog statusa u društvu, što rezultira snažnijim povezivanjem sa zajednicom, ali i društvom u globalnom smislu. U okviru koristi za društvo, kao posljedica volontiranja mladih spominje se upravo taj razvoj društvene solidarnosti i aktivizam mladih koji donosi novi glas i ima snažnu ulogu u društvenim promjenama (Kamenko Mayer i sur., 2019; Millora, 2023). Volontiranjem, mladi razvijaju društveni kapital koji ima brojne pozitivne učinke na njihovo zdravlje, ponašanja, ali i doprinosi većoj koheziji u zajednici (National Centre for Social Research, 2011).

Može se zaključiti da je volontiranje aktivnost koja pruža mladima sigurno mjesto na kojem imaju priliku vježbati svoju građansku ulogu. Volontiranje se percipira kao aktivnost koja omogućava mladima da postanu aktivni i produktivni članovi svoje zajednice. Takav oblik angažmana povećava vjerojatnost za buduće aktivno i društveno odgovorno djelovanje, s obzirom na to da se mladi snažnije povezuju s društvom, postaju svjesniji potreba svoje okoline, ali i razvijaju mehanizme i strategije za rješavanje tih potreba i izazova.

Većina dosadašnjih istraživanja o učinku volontiranja na mlade fokusira se isključivo na one pozitivne, odnosno malo je onih koji pružaju kritički osvrt i razmatraju potencijalne izazove volontiranja kod mladih. Naime, važno je prepoznati da određene volonterske akcije mogu predstavljati rizik za dobrobit mladih, kao što su na primjer akcije koje su usmjerene prema ranjivim i marginaliziranim skupinama korisnika volontiranja, što može biti emocionalno izazovno. U takvim slučajevima, Millora (2023) naglašava da je potrebno stvoriti podržavajuće i sigurno okruženje za mlade volontere kako bi se osiguralo da volontersko iskustvo bude pozitivno i ispunjavajuće, te kako mladi ne bi odustali od takvog angažmana koji se pokazao iznimno korisnim za njih same i za zajednicu.

U nacionalnim okvirima, istraživanja o volontiranju općenito, a posebno istraživanja vezana uz volontiranje mladih, nedovoljno su zastupljena u znanstvenom diskursu. Nedostatak podataka o volontiranju može imati brojne implikacije, kao što su neadekvatno prepoznavanje vrijednosti i doprinosa volonterskog rada, kao i demotiviranje potencijalnih volontera na aktivno

djelovanje. Zanemarivanje fenomena volontiranja može imati i reperkusije na stvaranje potpora za politike koje bi mogle poduprijeti volontiranje (Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, 2020).

Jedno od prvih i sveobuhvatnijih istraživanja volontiranja provedeno je 2000. godine u Primorsko-goranskoj županiji (Ledić, 2001). Rezultati istraživanja indiciraju da mlađi ispitanici imaju negativniji stav prema volontiranju od starijih, te je taj rezultat potvrđen i u istraživanju provedenom 2006. godine (Ledić, 2007). Rezultati recentnijeg sveobuhvatnog istraživanja provedenom na uzorku od 10 000⁹ mladih u deset država Jugoistočne Europe i Zapadnog Balkana¹⁰ sugeriraju da mladi u Hrvatskoj, u usporedbi s mladima iz ostalih zemalja, najmanje sudjeluju u socijalizacijskim aktivnostima (29%), poput druženja s prijateljima, provođenja vremena u centrima za mlade, volontiranja i provođenja vremena s obitelji. Za usporedbu s hrvatskim rezultatima, najveći postotak u tom segmentu imaju mladi iz Makedonije, čak 54% (Lavrič i sur., 2019). U Hrvatskoj, čak 73% mladih nikad ne volontira, dok samo 5% mladih često volontira, pri čemu se njihove volonterske aktivnosti najčešće odvijaju u okviru odgojno-obrazovnih institucija (35%) (Gvozdanović i sur., 2019).

Rezultati drugih istraživanja u nacionalnom kontekstu nisu konzistentni s prethodno prikazanim rezultatima. Nužno je naglasiti da su ta istraživanja provedena na prigodnim uzorcima srednjoškolaca te obuhvaćaju mali broj ispitanika, stoga generalizacija rezultata nije moguća, no svejedno pružaju neke informacije o stanju volontiranja mladih u Hrvatskoj. Navedena se istraživanja najčešće usredotočuju na učestalost i iskustvo volontiranja te na stavove mladih o volontiranju. Rezultati upućuju na postojanje pozitivnih stavova mladih prema volontiranju, kao i na postojanje znanja o volontiranju (Ćavar i sur., 2018; Hadzovac Bajić, 2014; Kozina i Mimica, 2016). Ti se pozitivni stavovi ogledaju u razumijevanju dobrobiti volontiranja, kao što su osobni rast, stjecanje novih znanja i kompetencija, pružanje osjećaja zadovoljstva i ispunjenosti te stavu da volonteri imaju mogućnost rješavanja problema lokalne zajednice.

Prema službenim podacima u posljednjih deset godina, mladi u Hrvatskoj (u dobi od 15 do 30 godina) čine najaktivniju skupinu u volonterskim aktivnostima (oko 50%). Međutim, kada se izdvoje samo mladi u dobi od 15 do 17 godina, taj se postotak smanjuje. Samo 11% srednjoškolaca

---

⁹ Ukupno je 1500 mladih u dobi od 14 do 29 godina bilo iz Hrvatske.

¹⁰ Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Crna Gora, Hrvatska, Kosovo, Makedonija, Rumunjska, Slovenija i Srbija

sudjeluje u volonterskim aktivnostima, uključujući i one koji su aktivni u školskim volonterskim programima (Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, n. d.). Međutim, rezultati istraživanja u kontekstu učestalosti sudjelovanja srednjoškolaca u volonterskim aktivnostima (izvan škole) prilično se razlikuju. Naime, Čavar i sur., (2018) izvještavaju da 20% mladih redovito volontira u zajednici, dok rezultati Hazdovac Bajić (2014) pokazuju da 48% mladih ima volonterskog iskustva. S druge strane pak, rezultati Kozine i Mimice (2016) indiciraju da čak 72% srednjoškolaca iskazuje želju za sudjelovanjem u volonterskim aktivnostima. Razlozi nedovoljnog volonterskog angažmana mladih pronalaze se u percepciji mladih da volontiranje ima niski status u Hrvatskoj. Odnosno, mladi su stekli dojam da se volonterski rad iskorištava i ne cijeni dovoljno (Čavar i sur., 2018). Iz ovog nalaza se može zaključiti da se klima za volontiranje u hrvatskom društvu nije promijenila skoro dvadeset godina. Naime, nepovoljna društvena klima za volontiranje prepoznata je i u istraživanju iz 2001. godine, a jedna od ključnih preporuka proizašla iz tog istraživanja je potreba za promjenom takve klime u korist volontiranja na način da se organiziraju kvalitetni volonterski programi kako bi se povećao broj volontera svih dobi (Ledić, 2001). Nadalje, srednjoškolci smatraju da njihova zajednica ne nudi dovoljno prilika za volontiranje, odnosno da je ponuda volonterskog angažmana ograničena (Hazdovac Bajić, 2014). Ispitani srednjoškolci dodatno navode da se volontiranju ne pridaje dovoljno važnosti u njihovim školama i da se ne nudi dovoljno mogućnosti za uključivanje u volonterske aktivnosti (Čavar i sur., 2018; Hazdovac Bajić, 2014). Skoro polovica srednjoškolaca iskazuje namjeru za volontiranjem ako bi inicijativa došla od škole (Hazdovac Bajić, 2014). Rezultati Kozine i Mimice (2014) upućuju na to da većina mladih (78%) dobiva prve informacije o volontiranju u okviru osnovne i srednje škole, čime autori navedenih istraživanja potvrđuju stav da škola ima značajnu ulogu u poticanju volontiranja. Zaključak da bi škole trebale preuzeti značajniju ulogu u afirmiranju volontiranja, kao i u organizaciji volonterskih akcija, prisutan je u svim navedenim istraživanjima.

Unatoč nekonzistentnosti prikazanih rezultata istraživanja, svi navedeni autori i autorice navode potrebu uvođenja volonterskih aktivnosti u školske kurikulume kao jedan od ključnih zaključaka i preporuka za unapređenje statusa volontiranja, kao i povećanje broja volontera među populacijom mladih (Čavar i sur., 2018; Forčić, 2007; Hazdovac Bajić, 2014; Kozina i Mimica, 2016; Lavrič i sur., 2019; Ledić, 2001, 2007). Mladi predstavljaju potencijalan resurs u svakom društvu, oni su nositelji dominantnih društvenih vrijednosti, ali i potencijalan izvor inovacija. Mladi bi trebali biti „specifičan, dinamičan i heterogen segment populacije“ (Ilišin, 2014, str. 9), a

njihov je građanski potencijal potrebno razvijati u okviru odgojno-obrazovnog sustava i neformalnih obrazovnih programa koje nude organizacije civilnog društva (Schizzerotto i Gasperoni, 2001; prema Ilišin, 2014). Navedeno potkrepljuju rezultati mnogih istraživanja koja tvrde da se obrasci ponašanja stečeni u adolescenciji najčešće zadržavaju u odrasloj dobi, odnosno da oni mladi koji su volontirali u školi imaju veću šansu i potencijal ostati aktivnima u zajednici u ulozi volontera (Hall i sur., 2001; Johnson i sur., 1998; McFarland i Thomas, 2006; Planty i Regnier, 2003; Youniss i sur., 1997).

2.4.3. Volontiranje i formalno obrazovanje

Značaj volontiranja u formalnom obrazovanju prepoznat je u međunarodnom i nacionalnom normativnom okviru. Europske institucije uložile su značajan napor kako bi se podigla svijest o prednostima volontiranja te promicale volonterske aktivnosti, što se reflektira u okviru brojnih dokumenata i preporuka. Vijeće Europske unije (2018) donosi preporuke za ključne kompetencije za cjeloživotno obrazovanje, među kojima se posebno ističe vrijednost volontiranja. U navedenim preporukama naglašava se da se kroz volontiranje stječu temeljne interpersonalne i komunikacijske vještine, analitičke sposobnosti, vještine kritičkog mišljenja, kreativnost te sposobnost rješavanja problema. Osim toga, naglašava se da volontiranje mladima olakšava prijelaz u odraslu dob i tržište rada te da ih potiče na aktivno uključivanje u zajednicu. U mnogim se dokumentima na međunarodnoj razini (npr. Citizenship Education at School in Europe, EU Strategy for Youth), škola prepoznaje kao mjesto na kojem se vježba uloga aktivnog i društveno odgovornog građanina te mjesto na kojem se oblikuju stavovi mladih. Škola bi trebala osigurati učenicima prostor za praktično iskustvo aktivnog sudjelovanja u društvu, poticati društveno odgovorno ponašanje te osigurati mehanizme za integraciju djece i mladih u društvo. Bijela knjiga Europske komisije (2001) poseban naglasak stavlja na volontiranje kao oblik socijalizacije mladih te njihove snažnije integracije u zajednicu u kojoj žive. U navedenom dokumentu se također pronalaze preporuke za implementiranjem aktivnosti u škole koje bi mogle doprinijeti kultiviranju aktivnih građana.

Na nacionalnoj razini, volontiranje je također prepoznato u brojnim dokumentima, poput Nacionalne strategije stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva od 2012. do 2016. godine, Nacionalnom okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje te Zakonu o volonterstvu. U tim se dokumentima također ističe kako volontiranje pruža snažan odgojno-obrazovni impuls za razvoj društveno odgovornih i aktivnih

građana. Također, ističe se i potencijal volontiranja u školama u razvoju obilježja aktivnog i demokratskog građanstva.

Zakon o volonterstvu izričito navodi da je potrebno „djecu i mlade u odgojno-obrazovnom sustavu Republike Hrvatske te u neformalnim oblicima učenja ... upoznati s vrijednostima, ulogom i značajem volontiranja, omogućiti im stjecanje iskustva volontiranja, te kroz građanski odgoj i obrazovanje razviti cjelovitu osposobljenost za volontiranje, društvenu solidarnost i aktivno građanstvo“ (Narodne novine, 58/07, 22/13, 84/21, čl. 2, st. 4). U kontekstu volontiranja u okviru škole, potrebno je spomenuti koncept *odgoja za volontiranje* koji se također definira u Zakonu o volonterstvu. Odgoj za volontiranje posebno se odnosi na učenike mlađe od 15 godina te se fokusira na obrazovanje djece o volontiranju, s ciljem sveobuhvatnog osobnog i socijalnog razvoja djece i mladih. Uz to, odnosi se na poticanje integracije djece i mladih u volonterske aktivnosti u okviru škole i izvan nje, omogućavajući školama organiziranje volonterskih aktivnosti s odgojnom komponentom. Međutim, perspektiva odgoja za volontiranje može biti i šira. Ono ne obuhvaća samo učenike i dobiti volontiranja specifično za djecu i mlade, već se može sagledavati u kontekstu prijenosa znanja, vještina i vrijednosti svim akterima, uključujući učenike i djelatnike odgojno-obrazovne ustanove.

U Nacionalnom okvirnom kurikulumu, volontiranje se prepoznaje u pojedinim ishodima u okviru aktivnog i odgovornog sudjelovanja u životu obitelji, škole, uže zajednice i društva. Volontiranje i odgoj za volontiranje su integralni dio međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje¹¹. Preciznije, volontiranje je integrirano u domenu Društvene zajednice čija je svrha poticanje učenika na aktivno djelovanje u zajednici s ciljem stvaranja pozitivnih promjena u užoj i široj zajednici. Kamenko Mayer i sur., (2019) tumače volontiranje unutar međupredmetnih tema kao sadržaj, ali i kao alat za implementaciju vrijednosti i sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja.

Nacionalni program za mlade za razdoblje od 2014. do 2017. godine (Ministarstvo socijalne politike i mladih, 2014) potiče na osnivanje školskih i izvanškolskih aktivnosti koje bi trebale osigurati osnaživanje mladih za preuzimanje i vježbanje svoje uloge aktivnih građana. Nacrt Nacionalnog programa za razvoj volonterstva za razdoblje od 2020. do 2024. godine (Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, 2020) utvrđuje mjere za formiranje

---

¹¹ Opisano u potpoglavlju „Obrazovanje za održivi razvoj u nacionalnom kontekstu“.

infrastrukture koja će promovirati volontiranje u okviru formalnog obrazovanja. Tako se ističe potreba za izradom zajedničkih smjernica za izvođenje volonterskih programa za organizatore volontiranja, uključujući i odgojno-obrazovne ustanove. Osim toga, naglašava se potreba za univerzalnim smjericama za programe edukacije volontera i koordinatora volontera. Aktivnosti koje bi mogle pomoći u realizaciji spomenutih potreba su, između ostalog, afirmiranje volontiranja u okviru građanskog odgoja i obrazovanja, implementiranje volonterskih aktivnosti u programe stručnog usavršavanja nastavnika te poticanje suradnje organizacija civilnog društva i odgojno-obrazovnih ustanova u zajedničkom organiziranju volonterskih aktivnosti.

Uz predstavljene normativne okvire u području volontiranja, a u kontekstu volontiranja u formalnom obrazovanju, neizbježno je ponovno istaknuti istraživanja koje su provele Ledić (2001, 2007) i Forčić (2007), posebno zato što je jedna od ključnih preporuka proizašla iz navedenih istraživanja poticanje volontiranja kroz sustav odgoja i obrazovanja. Navedene su autorice među prvima provele sveobuhvatna istraživanja na temu volontiranja u Hrvatskoj na općoj populaciji, a rezultati upućuju na to da mlađi ispitanici imaju negativniji stav prema volontiranju od starijih ispitanika. Navedeni se rezultat nije promijenio tijekom godina, isti rezultat dobiven je u svim istraživanja (Forčić, 2007; Ledić, 2001, 2007). Ledić (2001) naglašava da je potrebno posvetiti posebnu pažnju navedenom problemu negativnijeg stava mladih prema volontiranju budući da za one osobe koje su u ranom djetinjstvu i mladenaštvu imale iskustvo u volontiranju, postoji veća šansa da će nastaviti s aktivnim angažmanom u društvu i u odrasloj dobi, što pokazuju i mnoga međunarodna istraživanja (Hall i sur., 2001; Johnson i sur., 1998; McFarland i Thomas, 2006; Planty i Regnier, 2003; Youniss i sur., 1997). Osim toga, značajan rezultat ovih istraživanja je i onaj koji upućuje na to da se volontiranju u školi ne pridaje dovoljno pažnje te da zbog toga djeca i mladi nemaju prilike učiti o dobrobitima volontiranja. U skladu s rezultatima, autorice Ledić (2001) i Forčić (2007) donose iscrpnu listu preporuka za razne aktere (organizacije civilnog društva, vladin sektor, poslovni sektor, mediji i odgojno-obrazovne ustanove) koje su proizašle iz temeljnih zaključaka istraživanja. Ovdje će se izdvojiti one ključne preporuke koje se odnose na kontekst školskog volontiranja.

Ključne preporuke za promoviranje volontiranja općenito, a onda posebno među mladima je uvođenje volonterskih aktivnosti u formalno obrazovanje. Odgojno-obrazovne ustanove, na svim razinama, su se u navedenom istraživanju pokazale izuzetno potentnima za unapređivanje volontiranja. Naime, one imaju značajnu ulogu u poticanju razvoja pozitivnih stavova djece i

mladih prema volontiranju te u informiranju o volontiranju. Osim toga, još značajnije, odgojno-obrazovne ustanove trebale bi razvijati volonterske programe te uključivati volontiranje u nastavne programe. Drugim riječima, autorice apeliraju na osmišljavanje i kreiranje kvalitetnih volonterskih programa u okviru odgojno-obrazovnih ustanova. Nadalje, preporučuje se osiguravanje dobrog menadžmenta volontera u ustanovama te je prepoznata potreba za stručnim usavršavanjem učitelja i nastavnika za menadžment volontera. Osim navedenog, prepoznaje se korist u povezivanju odgojno-obrazovnih ustanova sa zajednicom, posebno organizacijama civilnog društva koje posjeduju znanje i resurse koji mogu biti od velike pomoći u razvijanju volonterskih programa u školama. Ta pomoć vidljiva je u razvijanju projekata u koje se škole mogu priključiti, ali i organizacija radionica i/ili edukacija za učitelje i nastavnike o volontiranju i menadžmentu volontiranja (Forčić, 2007; Ledić, 2001).

Zaključuje se da škola kao odgojno-obrazovna ustanova ima ključnu ulogu u promicanju volontiranja među učenicima putem informiranja o vrijednostima volontiranja, kao i pružanja podrške onima koji iskazuju želju za volontiranjem izvan škole ili onima koji žele samostalno organizirati volonterske aktivnost u okviru škole (Kamenko Mayer i sur., 2019; Rijavec i sur., 2019). Može se sažeti da Hrvatska ima jasno definiran normativni okvir koji regulira, nadzire i unapređuje volontiranje. Međutim, primjećuje se da je nužno intenzivirati napore usmjerene na promicanje volontiranja kako bi se ono afirmiralo kao poželjna društvena vrijednost (Forčić, 2007; Ledić, 2001, 2007). Premda broj volontera, volonterskih akcija i organizatora volontiranja raste iz godinu u godinu, u odnosu na broj stanovnika u Hrvatskoj, još uvijek nije dosegnuta razina zemalja razvijenih demokracija (Kamenko Mayer i sur., 2019).

2.4.4. Školski volonterski programi – određenje

Svrha prethodnih potpoglavlja je bila davanje pregleda temeljnih koncepata koji su značajni za razumijevanje fenomena školskih volonterskih programa. U predstojećem dijelu teksta izlažu se ključne značajke školskih volonterskih programa, te se predstavljaju glavni akteri (učenici, koordinatori, odgojno-obrazovne ustanove, organizacije civilnog društva) koji su uključeni u te programe. Budući da koncept školskih volonterskih programa nije dovoljno prepoznat u akademskom kontekstu, a posebno u kontekstu povezanosti s konceptom građanstva održivosti, u prvom dijelu će se prikazati trenutno dostupne definicije koje pružaju domaće organizacije civilnog društva. Takva odluka je opravdana budući da organizacije civilnog društva imaju ključnu ulogu u razvijanju i implementiranju školskih volonterskih programa u školske kurikulume u nacionalnom okviru.

Školski volonterski program definira se kao „skup različitih (kontinuiranih i/ili povremenih) volonterskih aktivnosti koje određena odgojno-obrazovna ustanova provodi često. Volonterski program jest oblik povezivanja učenika i školskog osoblja, a karakterizira ga strukturirano i kontinuirano, dugoročno uključivanje učenika u volonterske aktivnosti unutar i izvan odgojno-obrazovne ustanove“ (Kamenko Mayer i sur., 2019, str. 29). Primjećuje se usmjerenost na dugotrajno volontiranje koje je definirano Zakonom o volonterstvu (Narodne novine, 58/07, 22/13, 84/21, čl. 3, st. 2) kao „ono koje volonter obavlja redovito i kontinuirano, najmanje dva puta mjesečno u razdoblju od najmanje tri mjeseca bez prekida“. Također, broj sati provedenih u volonterskim aktivnostima navodi se kao jedan od ključnih čimbenika uspjeha školskih volonterskih programa, zajedno s razinom angažmana volontera i raznovrsnom ponudom volonterskih akcija (Moore i Allen, 1996). Ovakvim tipom volontiranja u okviru odgojno-obrazovnih ustanova žele se izbjeći povremene i nestrukturirane volonterske akcije koje ne mogu polučiti rezultate i koristi koji se očekuju od takvih aktivnosti, a potaknuti da školski volonterski program postane integralni dio školskog kurikuluma. Time odgojno-obrazovne ustanove postaju centri za razvoj volontiranja (Medlobi i sur., 2021).

Uz naziv školski volonterski program, još se koristi i termin *školska volonterska zajednica*, koja se definira kao „zajednica koju čine učenici, djelatnici škole, roditelji i drugi dionici koji sudjeluju u planiranju, organiziranju i ostvarenju volonterskih aktivnosti u školi i lokalnoj zajednici, a koja djeluje prema načelima tolerancije, humanosti, solidarnosti, pravednosti, inkluzivnosti i održivog razvoja doprinoseći osobnom razvoju i pozitivnim društvenim

promjenama“ (Medlobi i sur., 2021, str. 13). Školske volonterske zajednice još se opisuju i kao „pokretačka snaga održivog razvoja te aktivnog i odgovornog društva“ (Medlobi i sur., 2021, str. 13). Međutim, najčešći termin koji se pronalazi u literaturi su *školski volonterski klubovi* koji podrazumijeva oblik školskog volonterskog programa, odnosno njegovu primjenu u praksi.

Na temelju navedenih definicija, može se izvesti zaključak kako postoji značajan naglasak na uspostavljanje veze između odgojno-obrazovnih ustanova i zajednice, s ciljem koordiniranog rada na ostvarenju pozitivnih društvenih promjena, kako na lokalnoj, tako i na globalnoj razini. Osim toga, može se primijetiti da se u konceptu školskih volonterskih programa posebna pažnja pridaje elementu strukturiranosti i vrijednostima poput solidarnosti, empatije i pravednosti.

Podrazumijeva se da odgojno-obrazovne ustanove imaju središnju ulogu u organizaciji i provođenju školskih volonterskih programa. Kako bi se osigurala kvaliteta provođenja programa, njihovi zadaci su sljedeći: I) implementirati program u školski kurikulum, II) osigurati adekvatne uvjete za provedbu aktivnosti, kao što su prostor, vrijeme, koordinaciju te potrebne materijale i sredstva, III) promoviranje i poticanje učenika, njihovih roditelja i djelatnika na uključivanje u volonterske aktivnosti. Osim toga, kvaliteta provođenja programa očituje se i u stvaranju široke mreže sudionika i vanjskih suradnika, poput roditelja i raznih organizacija civilnog društva (Kamenko Mayer i sur., 2019; Medlobi i sur., 2021). Odgojno-obrazovne ustanove, kada djeluju kao organizatori volontiranja, prema Zakonu o volonterstvu (Narodne novine, 58/07, 22/13, 84/21) imaju određene obveze. Navedene obveze uključuju poštivanje prava volontera, težnju inkluzivnosti u procesu odabira volontera, razvoj standarda kvalitete koji će omogućiti kvalitetnu provedbu volonterskih aktivnosti, što uključuje planiranje, praćenje, podršku i evaluaciju volonterskog rada. Obvezne su, također, volonterima osigurati mogućnost donošenja odluka o volonterskim aktivnostima, ali i pružiti podršku ako volonteri iskažu inicijativu za pokretanje vlastitih volonterskih aktivnosti. Nadalje, obvezne su izdati potvrdu o volontiranju, koja služi kao dokaz o sudjelovanju u volonterskoj akciji, a sadrži informacije o, između ostalog, broju volonterskih sati i kratak opis aktivnosti. Volonterska knjižica, s druge strane, je pak skup takvih potvrda koja uz to sadrži i informacije o edukacijama koje je volonter pohađao. Organizatori volontiranja dužni su čuvati tajnost osobnih podataka volontera te im osigurati zaštitu privatnosti, a u slučajevima „rizičnih“ volonterskih akcija dužni su ih osigurati.

Prethodno opisane dužnosti koje se očekuju od odgojno-obrazovnih ustanova u okviru provođenja školskih volonterskih programa veoma su ozbiljne i zahtijevaju ulaganje mnogo truda

i vremena. Stoga, moguće je postaviti pitanje o motivima za uključivanje u takvu inicijativu, posebice ako se uzme u obzir da nije obvezatno. Ključni faktor koji odgovara na ovo pitanje leži u prednostima koje odgojno-obrazovne ustanove ostvaruju kroz implementaciju školskih volonterskih programa u školski kurikulum. Naime, integracija vrijednosti i kompetencija u školski kurikulum može unaprijediti kvalitetu obrazovnog procesa, potencijalno potičući interes učenika za učenje. Školsko volontiranje može unaprijediti međuljudske odnose među učenicima i nastavnicima te drugim djelatnicima ustanove. Tradicionalne uloge nastavnika i učenika mogu se transformirati u okviru volonterskih aktivnosti, čime se stvaraju prilike za međusobno učenje. Osim toga, potiče se solidarnost, a učenicima se pruža prilika za razvijanje društvene odgovornosti i autonomnosti. Stvaranjem novih mreža izvan ustanove, moguće je poboljšati ugled ustanove u zajednici te osnažiti povezanost učenika s lokalnom zajednicom (Kamenko Mayer i sur., 2019; Medlobi i sur., 2021).

U okviru školskih volonterskih programa, ulogu volontera prvenstveno preuzimaju učenici. Važno je naglasiti da sudjelovanje maloljetnih učenika u volonterskim aktivnostima zahtijeva prethodni pristanak roditelja ili skrbnika. Organizatori volontiranja imaju obavezu prilagoditi volonterske aktivnosti učeničkom uzrastu i stupnju razvoja. Posebno se naglašava da volontiranje u okviru školskog volonterskog programa ne smije ometati učenike u izvršavanju njihovih školskih obaveza, kao i da volonterske akcije ne smiju biti zahtjevne niti rizične za njih (Medlobi i sur., 2021).

Kako bi se osiguralo da učenici volonteri budu spremni za obavljanje volonterskih akcija, neophodno je osigurati odgovarajuće edukacije. Preporuka je da takve edukacije budu interaktivne, odnosno da uključuju aktivnosti poput grupnih diskusija ili igranje uloga. Ovisno o području edukacije, mogu je provoditi djelatnici škole ili vanjski suradnici koji su stručni u tom području.

Iako se volontiranje temelji na načelima dobrovoljnosti i besplatnosti, preporuča se da se učenicima volonterima pruži odgovarajuće priznanje nakon provedenih aktivnosti. Takva priznanja, odnosno nagrade daju učenicima do znanja da se njihov trud i zalaganje cijeni i prepoznaje, što može potencijalno imati učinka na njihovu posvećenost i želju za daljnjim volontiranjem (Kamenko Mayer i sur., 2019; Medlobi i sur., 2021).

Volonteri u tim programima, jednako kao i organizatori volontiranja, imaju zakonski uređena prava i obveze. Volonteri imaju opsežan spektar prava koji se odnose na njihovu ulogu. To uključuje mogućnost obavljanja poslova prema vlastitim kapacitetima i preferencijama, kao i

pravo na upoznavanje s organizatorom volontiranja te opisom posla koji se očekuje od njih. Volonteri imaju pravo na sklapanje ugovora o volontiranju, pravo na adekvatne uvjete rada i sigurnost. Također, u Zakonu o volonterstvu (Narodne novine, 58/07, 22/13, 84/21) stoji da volonteri imaju pravo na pristup edukacijama, kao i na priznavanje stečenih kompetencija. Naravno, osim prava, propisane su i obveze volontera. Obveze podrazumijevaju volontiranje u skladu s uputama organizatora volontiranja i etičkim pravilima. Dodatno, volonteri su dužni poštivati unaprijed dogovorena pravila, kao što je, primjerice, trajanje aktivnosti. Očekuje se da budu spremni na edukaciju, kao i na rad u timu i sudjelovanje na sastancima. Volonteri bi se prema volonterskom radu trebali odnositi odgovorno te bi trebali voditi računa o tome da ni na koji način ne oštete organizatora volontiranja ili korisnika volontiranja, pri čemu su dužni čuvati njihove povjerljive podatke.

Koordinatori školskih volonterskih programa (u nastavku teksta: koordinatori) predstavljaju ključnu figuru u svim segmentima programa te imaju dvojak ulogu. S jedne strane zaduženi su za organizaciju, provedbu i promociju volonterskih aktivnosti, dok s druge strane trebaju motivirati i mentorirati učenike volontere. U kontekstu organizacije programa, od koordinatora se očekuje zagovaranje volontiranja u svojoj školskoj zajednici te ostvarivanje suradnje s vanjskim dionicima, potencijalnim partnerima u provođenju volonterskih akcija. U radu s učenicima volonterima, zadaća koordinatora uključuje poticanje učenika na volontiranje, pronalazak brojnih i raznovrsnih volonterskih akcija, pružanje podrške u slučajevima kada učenici samostalno organiziraju volontersku akciju te osiguranje potrebnih uvjeta za realizaciju volonterskih akcija. Osim toga, koordinatorima je povjerena zadaća uvođenja učenika u volontiranje, osiguravanje edukacija potrebnih za stjecanje znanja i vještina koje su im potrebne za provedbu akcije, stalna komunikacija s učenicima volonterima, praćenje rada učenika te kreiranje sustava vrednovanja njihovog angažmana. Praćenje napretka učenika volontera jedna je od najvažnijih aktivnosti koordinatora. Pored praćenja realizacije volonterskih aktivnosti, koordinator je također i mentor učenicima volonterima jer im daje podršku tijekom cijelog procesa, osigurava mehanizme za refleksiju i samorefleksiju učenika o njihovom volonterskom angažmanu te im pomaže osvijestiti stečena znanja, vještine i vrijednosti te kako ih mogu transferirati u okvire formalnog obrazovnog procesa, ali i osobnog rasta i razvoja (Kamenko Mayer i sur., 2019). Ova vrsta podrške i praćenja osigurava dugoročno angažiranje učenika u školskom volonterskom programu, ali i u budućnosti, te osnažuje učenike za kreiranje pozitivnih promjena.

Koordinatori su najčešće nastavnici ili stručni suradnici u školi, a nužno je da imaju intrinzičnu motivaciju za takav angažman, uzimajući u obzir da uz brojne zadatke unutar redovnog posla preuzimaju i mnoštvo drugih zadataka u okviru školskog volonterskog programa. Upravo se zato preporuča da se takva uloga ne nameće (od strane ravnatelja), kako bi se osigurala kvaliteta vođenja programa. Međutim, s obzirom na sveobuhvatnost i zahtjevnost uloge koordinatora školskih volonterskih programa, sugerira se da u taj posao uključe i ostali djelatnici (Medlobi i sur., 2021).

Kao što je već istaknuto, organizacije civilnog društva najzaslužnije su za razvijanje volontiranja, te igraju ključnu ulogu u poticanju školskih volonterskih programa na nacionalnoj razini. S obzirom na to da jedan od osnovnih zadataka organizacija civilnog društva leži u stvaranju veza među različitim pripadnicima društva (Šalaj, 2007), u kontekstu školskih volonterskih programa, ove organizacije efektivno ostvaruju tu ulogu – izgrađuju silnice između odgojno-obrazovnih ustanova te drugih ustanova i organizacija unutar lokalne zajednice. Fung (2003) identificira angažman u implementaciji i formiranju javnih politika kao jednu od ključnih funkcija koje udruge obavljaju. U nacionalnom kontekstu, organizacije civilnog društva bile su među prvima koje su pokrenule inicijativu implementacije školskih volonterskih programa s ciljem kultiviranja aktivnih i društveno odgovornih građana.

U trenutku pisanja ovog rada, u Hrvatskoj postoje četiri regionalna volonterska centra, u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu i još 33 lokalna volonterska centra. Hrvatski centar za razvoj volonterstva djeluje kao krovna organizacija, čiji su osnivači svi navedeni regionalni volonterski centri. Svrha osnivanja ove organizacije bilo je usklađivanje standarda rada u području volontiranja s ciljem postizanja većeg društvenog utjecaja. Centar se fokusira na četiri temeljna programska područja: I) promocija i informiranje, II) izgradnja kapaciteta i upravljanje znanjem i kvalitetom, III) povezivanje, umrežavanje i zagovaranje, IV) jačanje organizacijskih kapaciteta („Vizija i misija“, n. d.). Volonterski centri, generalno, ostvaruju suradnju s brojnim akterima, u nacionalnim i međunarodnim okvirima, uključujući odgojno-obrazovne ustanove i različite javne institucije. Iako je njihov primarni cilj promocija volontiranja i poticanje građana na aktivno sudjelovanje, važno je istaknuti njihov značajan utjecaj na javne politike, zagovaranje i kreiranje edukacijskih programa u području volontiranja.

Specifično, Volonterski centar u Zagrebu (VCZ) prvi je započeo s afirmiranjem volontiranja u odgojno-obrazovnim ustanovama 2006. godine u sklopu projekta čiji je cilj bio

poticanje srednjoškolaca na uključivanje u volonterske aktivnosti, te povezivanje akademske zajednice i ustanova socijalne skrbi s odgojno-obrazovnim ustanovama („Školsko volontiranje“, n. d.). Nakon ovog početnog koraka, inicijativa promocije školskog volontiranja proširila se u narednim godinama. Takav razvoj postao je moguć zahvaljujući velikim naporima volonterskih centara u organiziranju i provođenju brojnih edukacijskih programa, treninga i radionica namijenjenih koordinatorima školskih volonterskih programa, kao i učenicima volonterima. U tom kontekstu, važno je spomenuti i da je izrađen kurikulum u području menadžmenta volontera za odgojno-obrazovne ustanove. Organizacije civilnog društva u Republici Hrvatskoj trenutno su jedini nositelji edukacija za koordinate volontera i promoviranja školskih volonterskih programa. Drugim riječima, u okviru tih edukacija, koordinatori volontera su osposobljeni za menadžment volonterskih programa te su kreirani materijali i publikacije za sve one koji organiziraju i provode volonterske akcije (Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, 2020).

Lange (2018) tvrdi da organizacije civilnog društva mogu pružiti najbogatije i najkreativnije modele obrazovanja o održivom razvoju, iako im često nedostaju neophodna financijska sredstva. Međutim, sve se češće javljaju prilike za dodatnim financiranjem od strane Europskog socijalnog fonda. Tako je 2016. godine navedeni Fond u Hrvatskoj objavio poziv pod naslovom „Podrška organizatorima volontiranja za unaprjeđenje menadžmenta volontera i provedbu volonterskih programa“. Ovaj je poziv bio usmjeren na jačanje uloge volontiranja u poticanju društvenog i ekonomskog rasta i razvoja, s posebnim fokusom na povećanje broja školskih volonterskih programa i jačanje kapaciteta organizatora volontiranja („Europski socijalni fond“, n. d.). Taj je poziv doveo do značajnih rezultata: u Hrvatskoj je ukupno financirano 38 projekata, koji su realizirani u suradnji s 81 organizacijom civilnog društva i 70 odgojno-obrazovnih ustanova. U provedbi projektnih aktivnosti, odnosno volonterskih akcija sudjelovalo je oko 6100 učenika osnovnih i srednjih škola. Osim navedenih, brojni su se još projekti odvijali u vrlo recentnom razdoblju, a osim snažnog fokusa na razvijanje školskih volonterskih programa, većina je projekata i snažno povezana s pitanjima održivog razvoja te ostvarivanjima ciljeva održivog razvoja.

Ciljevi različitih projekata, koji su financirani u okviru prethodno spomenutog Fonda, mogu se sintetizirati kroz nekoliko zajedničkih tema, koje su usmjerene na stvaranje održive budućnosti u kojoj školski volonterski programi igraju ključnu ulogu u kultiviranju aktivnih i društveno odgovornih građana. Usmjereni su na razvoj kompetencija djece i mladih u domeni ostvarivanja

ciljeva održivog razvoja, kreiranje poticajnog okruženja za volontiranje u odgojno-obrazovnim institucijama, te jačanje kapaciteta tih ustanova za implementaciju školskih volonterskih programa. Bitnim se ističe povezivanje odgojno-obrazovnih ustanova s lokalnom zajednicom, pri čemu organizacije civilnog društva često služe kao posrednici. Svakako se stavlja naglasak na implementaciju školskih volonterskih programa te na pružanje mogućnosti za stjecanje iskustva kroz volontiranje. Uz sve navedeno, jedan od ključnih ciljeva je promoviranje volontiranja u lokalnoj zajednici i društvu u širem smislu. U okviru tih projekata najčešće su organizacije civilnog društva nositelji, a surađuju s brojnim odgojno-obrazovnim ustanovama, akademskom zajednicom, javnim institucijama te drugim nacionalnim i međunarodnim organizacijama civilnog društva¹².

Budući da danas postoje brojni školski volonterski programi u osnovnim i srednjim školama diljem zemlje, može se zaključiti da su napori organizacija civilnog društva urodili plodom. Ipak, i dalje se primjećuje da nedostaje strukture i organiziranog pristupa u razvoju školskih volonterskih programa. Trenutno, oni uglavnom postoje zahvaljujući entuzijastičnim pojedincima koji često ne dobivaju adekvatnu podršku od svojih ustanova (Medlobi i sur., 2021; Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, 2020).

2.4.5. Pregled srodnih praksi i dosadašnjih istraživanja u međunarodnom kontekstu

Volontiranje u okviru odgojno-obrazovnih ustanova nije novitet, što potvrđuju različiti modeli volonterskih programa u međunarodnom kontekstu. Školski volonterski programi, primjerice u Italiji i Sloveniji, vrlo su slični onima koji se provode u Hrvatskoj. Usmjereni su na educiranje djece i mladih o konceptima građanstva i volontiranja, istovremeno ih potičući na aktivan volonterski angažman u zajednici. Dakle, i u ovim navedenim zemljama volonterski programi fokusirani su na stvaranje partnerstva među odgojno-obrazovnim ustanovama i organizacijama civilnog društva te drugim ustanovama i organizacijama u zajednici (Kamenko Mayer i sur., 2019; „Volunteering in Schools in Slovenia“, n. d.). Primjeri volontiranja u okviru odgojno-obrazovnih ustanova u drugim državama poput Nizozemske, Australije i Kanade, ne

---

¹² Opis projekata odnosi se na sintezu sljedećih projekata: I) Školska volonterska zajednica – snaga za održivi razvoj, II) „Volontiram – razvijam sebe i zajednicu“, III) „Razmišljajmo održivo – učimo mlade za održivi razvoj zajednice“, IV) Vollumen – širenje mreže školskog volontiranja, V) „Volonteri iz školskih klupa“, VI) „Snaga sudjelovanja – generacija V“, VII) „Školski volonteri – osnaživanje i mentorstvo škola za koordiniranje volonterskih programa“. Informacije o svim navedenim projektima mogu se pronaći na mrežnim stranicama regionalnih volonterskih centara.

odnose se izričito na školske volonterske programe, već na volontiranje kao jednu od aktivnosti u okviru modela učenja zalaganjem u zajednici ili društveno korisnog učenja. Međutim, primjećuje se da su takvi modeli obavezni u školama te da učenici za (volonterske) aktivnosti dobivaju bodove ili ocjene, što je u kontradikciji s glavnim načelima volontiranja – dobrovoljnosti i besplatnosti (Taylor-Collins i sur., 2019). Iako ovakve prakse nailaze na kritike zbog elementa obveznosti, nizozemska priča ima zanimljiv preokret. Naime, „prisila“ na učenje zalaganjem u zajednici povukla se nakon nekoliko godina nakon uvođenja, ostavljajući za sobom primjetne pozitivne posljedice, čak dvije trećine škola samostalno su odlučile nastaviti provoditi takve modele koji su uključivali volonterski angažman učenika (Kamenko Mayer i sur., 2019).

Važno je rasvijetliti konceptualne razlike među ovim modelima. Ćulum i Ledić (2010) jedne su od autorica koje jasno opisuju razlike među različitim konceptima, kao što su praktičan rad u nastavi, volontiranje i učenje zalaganjem u zajednici s obzirom na njihove aktivnosti, ishode učenja te odnosa koji se razvija sa zajednicom. Učenje zalaganjem u zajednici i školski volonterski programi imaju snažne paralele u svojim teorijskim i filozofskim polazištima, s obzirom na to da imaju isti cilj: potaknuti svrhovito i aktivno sudjelovanje učenika u zajednici. Na taj način učenici stječu kompetencije koje im mogu pomoći u identificiranju i razvijanju potencijalnih rješenja za izazove s kojima se njihova zajednica suočava. Oba modela usmjerena na obavezu odgojno-obrazovnih ustanova da stvore prilike za angažman u zajednici, s fokusom na kritičko promišljanje i refleksiju o vlastitom djelovanju, kao i na odgovornost prema zajednici. Osim toga, ističe se krajnji ishod ovih modela kao doprinos učenika društvenim promjenama u svojoj lokalnoj zajednici, ali generalno i u globalnom kontekstu.

Međutim, prema tumačenju Ćulum i Ledić (2010), ključne razlike između ovih modela pronalaze se u aktivnostima i odnosu koji se stvara sa zajednicom. Školski volonterski programi fokusirani su na konkretno djelovanje u kojem je zajednica primarni korisnik, a ne učenik i njegov proces učenja. Iako učenici u okviru volonterskih aktivnosti stječu razna znanja i vještine, one nisu integralni dio modela kao što je to slučaj s učenjem zalaganjem u zajednici. U ovom posljednjem modelu, naglasak je na balansu između profesionalnog i osobnog razvoja te brige za zajednicu, oba aspekta smatraju se jednako važnima. Nadalje, iako autorice navode da ishodi učenja volontiranja nisu povezani s nastavnim programom, od uvođenja međupredmetnih tema u školske kurikulume (od 2019./2020. školske godine), tome više nije tako. U okviru volonterskih aktivnosti navode se ishodi i ciljevi međupredmetnih tema, najčešće Održivog razvoja i Građanskog odgoja i

obrazovanja. Ključna razlika, međutim, ipak leži u činjenici da model učenja zalaganjem u zajednici stavlja naglasak na sadržajnu povezanost kurikulumu, točnije određenih kolegija ili predmeta, s aktivnostima zalaganja. Drugim riječima, učenje zalaganjem u zajednici specifično je usmjereno na ostvarivanje ishoda učenja iz određenog područja (kolegija ili predmeta).

U nastavku slijedi prikaz rezultata dosadašnjih međunarodnih istraživanja, pri čemu su rijetka ona koja se specifično bave školskim volonterskim programima. Većina je prikazanih studija imala fokus na model učenja zalaganjem u zajednici, a u ovom slučaju će ih se tretirati kao ekvivalente školskim volonterskim programima s obzirom na to da fokus ovog dijela nije u obrazloženju konceptualnih razlika, već u ishodima i koristima usmjerenima na sve uključene aktere.

Rezultati istraživanja školskih volonterskih programa u skladu su s onima u području volontiranja mladih ističući određene dimenzije njihovog pozitivnog efekta na: I) učenike, II) odgojno-obrazovnu ustanovu te III) lokalnu zajednicu. Kada je riječ o prednostima sudjelovanja u školskim volonterskim programima za učenike, evidentan je osobni razvoj, bolji akademski uspjeh te stjecanje znanja i kompetencija. Kod učenika volontera uočava se porast samopouzdanja, razvijanje prosocijalnih stavova (Harris, 2013; Volunteer Scotland, 2023; Zaff i sur., 2003) i empatije (Harris, 2013). Mahoney i Vest (2012) tvrde da uključivanje mladih u organizirane aktivnosti poput volontiranja može doprinijeti većoj psihološkoj prilagodbi tih mladih u kasnijoj dobi. Uz to, takva aktivnost povećava vjerojatnost da će mladi volonteri završiti srednju školu i postići bolje akademske uspjehe (Moorfoot i sur., 2015), povećati motivaciju za učenje, imati općenito pozitivnije stavove prema učenju i školi (Conway i sur., 2009; Celio i sur., 2011). Fredricks i Eccles (2006) su pak dobili rezultate koji upućuju na to da učenici volonteri ostvaruju viši prosjek ocjena za vrijeme srednjoškolskog obrazovanja, ali i da imaju više obrazovne aspiracije u odnosu na one učenike koji ne volontiraju u okviru škole.

U kontekstu rasprave o nametanju obveze volontiranja i sličnih aktivnosti, u literaturi se pronalaze oprečna stajališta. S jedne strane, postoji mišljenje da bi element obaveze mogao potkopati altruistične aspekte volonterske motivacije i osjećaja vrijednosti (Townsend i sur., 2014). Uz to, adolescenti općenito ne reagiraju dobro na „prisile“, odnosno češće teže autonomiji (Stukas i sur., 1999). S druge strane, postoje istraživanja čiji rezultati ukazuju na to da je obavezna praksa učenja zalaganjem u zajednici tijekom srednje škole jednako učinkovita kao i dobrovoljno volontiranje, te da takva praksa može motivirati građanski angažman učenika (Hart i sur., 2007).

Uz to, Flanagan i sur. (2015) naglašavaju da, kada je u pitanju razvijanje socijalnog kapitala kod učenika, nije bitno jesu li volonterske aktivnosti obavezne ili dobrovoljne. Navedeni autori ističu da su upravo volonterske aktivnosti ključne za unapređenje razine društvenog kapitala, često više od drugih vrsta izvannastavnih aktivnosti.

U rezultatima dosadašnjih istraživanja ističe se razvoj komunikacijskih vještina, spremnost na preuzimanje odgovornosti, razvoj strpljenja, ali posebno razvoj socijalne kompetencije kod učenika koji sudjeluju u volonterskim aktivnostima u školi (Moore i Allen, 1996; Townsend i sur., 2014). Nakon sudjelovanja u aktivnostima školskih volonterskih programa, učenici često izražavaju da se osjećaju kompetentnijima za ostvarivanje učinkovite komunikacije u grupi te konstruktivnih odnosa s drugima općenito (Moore i Allen, 1996). Stvara se osjećaj pripadnosti njihovoj grupi, ali i zajednici u širem smislu (Townsend i sur., 2014; Volunteer Scotland, 2023). S obzirom na to, pojedina istraživanja otkrivaju da su učenici volonteri više usmjereni na odnose koje grade tijekom provođenja aktivnosti, nego na samu aktivnost kojom se bave. Drugim riječima, korist od volonterskog iskustva pronalaze u sklapanju prijateljstava i širenju mreže poznanstava (Harris, 2013; Volunteer Scotland, 2023). Zahvaljujući brojnim vanjskim suradnicima s kojima učenici imaju prilike surađivati u okviru školskog volonterskog programa, stvara se nova platforma za učenje, pružajući nove prilike za stjecanje vrijednih iskustava (Townsend i sur., 2014).

Također, učenici koji sudjeluju u radu više organizacija i ustanova izvan škole, često pokazuju veću političku aktivnost (Quintelier, 2008). Istraživanja koja se fokusiraju na doprinos školskih volonterskih programa za učenike govore u prilog usvajanja njihovog znanja o političkim procesima i mehanizmima te boljem razumijevanju vlastite uloge građanina (Annette, 2008). Učenici koji u svojim školama imaju mogućnost otvoreno raspravljati o potrebama svoje (lokalne) zajednice te sudjelovati u procesu donošenja odluka o vlastitom angažmanu i osmišljavanju prijedloga za rješenje problema u zajednici, osim što pokazuju veće znanje o demokratskim procesima, pokazuju i veću spremnost za vlastito aktualno i buduće uključivanje u svojoj (lokalnoj) zajednici (Torney-Purta i sur., 2001). Vrlo slično, pojedina istraživanja sugeriraju kako se sudjelovanjem u osmišljenim školskim volonterskim programima povećava progresivni angažman učenika u kontekstu njihove uloge društveno odgovornih i aktivnih građana (Schultz i sur., 2010; Schulz i sur., 2018).

Istraživanja koja tematiziraju doprinos školskih volonterskih programa na institucionalno okruženje govore u prilog ostvarivanja snažnijih veza između učenika i koordinatora programa

(nastavnika ili stručnih suradnika). Rezultati sugeriraju da su oni učenici koji su sudjelovali u volonterskim aktivnostima pod vodstvom aktivnih i uspješnih koordinatora imali pozitivnija volonterska iskustva. Osim toga, takve aktivnosti pružaju priliku koordinatorima da aktivnije uključe one učenike koji inače ne pokazuju visoku razinu angažmana općenito (Townsend i sur., 2014).

Istraživanja koja se odnose na izvaninstitucionalno okruženje impliciraju snažnije povezivanje odgojno-obrazovnih ustanova koje provode školski volonterski programe i zajednice. Naime, putem platforme školskih volonterskih programa, škole se intenzivnije povezuju sa zajednicom te stvaraju mrežu suradnika i partnera za zajedničko rješavanje problema (Townsend i sur., 2014). Isto tako, uključenost roditelja u volonterske aktivnosti rezultiralo je istim ishodom (Pancer i sur., 2007). U zajednici u kojoj mladi volontiraju, a posebno u prilikama kada se učenici povezuju s raznim organizacijama civilnog društva, aktivnost i uključenost mladih, kao i društveni kapital, rastu. Time se stvara demokratsko okruženje poticajno za raspravu i promišljanje (Quintelier, 2008). Aspekt suradnje škola odnosno školskih volonterskih programa s različitim organizacijama i ustanovama u zajednici prepoznat je u istraživanjima kao jedan od ključnih u stvaranju pozitivnog iskustva kod učenika volontera s obzirom da učenicima pruža mogućnost direktnog uvida u vlastiti doprinos pozitivnim promjenama u zajednici (Pancer i sur., 2007). Tako učenici stvaraju osjećaj vlastite vrijednosti i doprinosa (Townsend i sur., 2014), kao i uvjerenje da su napravili razliku (Volunteer Scotland, 2023). Volontersko iskustvo u suradnji s raznim organizacijama civilnog društva potiče učenike na brigu o drugima, te oni postaju više zainteresirani i uključeni u svoju zajednicu i šire, ali također razvijaju osjećaj općeg povjerenja (Quintelier, 2008).

Pomno planiranje (školskih) volonterskih programa, pokazuje se ključnim za osnaživanje mladih, u ovom slučaju učenika volontera, za aktivno sudjelovanje u procesu prepoznavanja aktualnih potreba i problema zajednice, promišljanju potencijalnih rješenja te donošenju odluka (Joslin i sur., 2007).

Istraživanja uključenosti učenika u aktivnosti poput školskih volonterskih programa i učenja zalaganjem u zajednici, pokazuju da takve aktivnosti imaju snažan i dosljedan utjecaj na njihov budući angažman (Hart i sur., 2007; Moorfoot i sur., 2015; Pancer i sur., 2007). Da bi takav rezultat bio moguć, nužno je da učenici dožive pozitivna iskustva i da je angažman intenzivan, što podrazumijeva dugotrajno uključivanje. Jedna od potencijalnih barijera za stvaranje tih pozitivnih

iskustava i dugoročnih angažmana navode se stereotipi prema mladima kao nepouzdanim osobama od strane nekih organizacija u kojima se provode volonterske aktivnosti. S obzirom na percepciju da mladi nisu spremni za redovito i dugotrajno volontiranje, pojedine organizacije i ustanove možda nisu spremne prihvatiti učenike kao volontere u svoje aktivnosti (Harris, 2013).

Najrecentnije istraživanje u području volontiranja mladih i školskog volontiranja provedeno je 2022. godine u Škotskoj (Volunteer Scotland, 2023). Rezultati su posebno relevantni jer oslikavaju trenutni globalni društveni kontekst unutar kojeg mladi djeluju. Prilikom izvještavanja o volontiranju i djelovanju u zajednici, nemoguće je zanemariti kontekst u kojem se ono odvija. Posljednjih godina, utjecaji pandemije COVID-19, rata u Ukrajini i posljedično povećanje troškova života, osobito su vidljivi. Kao rezultat navedenih okolnosti, u Škotskoj je zabilježen pad stope volontiranja mladih od 2019. do 2022. godine, a razlog tome leži u činjenici da su mnoge platforme u okviru kojih se odvijalo volontiranje zatvorene zbog pandemije. Iako je učestalost volontiranja snižena, intenzitet volontiranja ostao je nepromijenjen. Rezultati pokazuju da mladi i dalje volontiraju prilično često, najmanje jednom mjesečno, a čak se i prosječni broj sati koje volonteri provode volontirajući povećao.

U navedenom se istraživanju primjećuje da su se školski volonterski programi puno brže „oporavili“ od ostalih oblika volontiranja dostupnih mladima. Takav rezultat postignut je zato što su se škole vratile u „normalno“ stanje prije nego mnoge druge ustanove i organizacije (npr. sportski objekti) i mogle su ponovno uspostaviti svoje volonterske programe. S druge strane, volonterske aktivnosti koje zahtijevaju određene troškove, poput prijevoza do mjesta volontiranja, postale su problematične i teško izvedive zbog povećanih troškova života, zbog čega mladi više nisu u mogućnosti sudjelovati u takvim aktivnostima. Pored toga, navedene okolnosti, posebno *lockdown* i ograničenja društvenog angažmana, negativno su utjecale na mentalno zdravlje mladih, što je kod nekih mladih volontera ugrozilo njihovu sposobnost da volontiranjem ostvare dobrobit za svoje zdravlje. Autori naglašavaju da volontiranje možda više neće imati iste koristi za volontere kao što su do sada bilježila brojna istraživanja, stoga pozivaju istraživače da obrate posebnu pozornost na ovu temu u svojim istraživanjima (Volunteer Scotland, 2023).

Dodatno, faktori koji potiču učenike na uključivanje u školske volonterske programe su se promijenili. Više je učenika u istraživanju iz 2022. iskazalo da ih za uključivanje u volonterski program motivira druženje s prijateljima i mogućnost zajedničkog sudjelovanja u volonterskim akcijama. Ovakav rezultat može biti posljedica brojnih izazova s kojima su se mladi susretali

tijekom pandemije, osobito ako se stave u kontekst prethodno istaknute poteškoće mladih s mentalnim zdravljem. Konačno, još jedna značajna razlika između dva intervala (2019. i 2022.) istraživanja u periodu od četiri godine, je smanjenje rodne razlike kod volontera. Iako su djevojke još uvijek aktivnije u volonterskom angažmanu, primjećuje se povećanje uključivanja mladića u volonterske aktivnosti (Volunteer Scotland, 2023).

Na temelju prethodno prikazanih rezultata istraživanja, autori donose preporuke za unapređenje školskih volonterskih programa (i programa učenja zalaganjem u zajednici), kao i za povećanje broja učenika koji aktivno sudjeluju u tim programima. Utvrđeno je da učenici volonteri razvijaju veće samopouzdanje ako ustanova ili organizacija u kojoj djeluju cijeni njihov angažman (Pancer i sur., 2007). Drugim riječima, ključno je uključivati učenike u procese donošenja odluka važnih za školski volonterski program, kao što su na primjer razmatranje njihovih prijedloga volonterskih akcija. Kako bi se osiguralo da mladi ne budu preopterećeni raznim aktivnostima i da imaju dovoljno slobodnog vremena, sugerira se da volonterski programi budu fleksibilni (Harris, 2013). S druge strane, kako bi se potaknuo što veći broj učenika na uključivanje u školski volonterski program, potrebno je ponuditi širok spektar aktivnosti. Naime, razina angažmana učenika i njihova percepcija mogućnosti izbora ključne su za uspjeh školskog volonterskog programa (Moore i Allen, 1996; Taylor-Collins i sur., 2019). Aktivnosti koje ispunjavaju motive volontera pokazale su se najpovoljnijima u promicanju pozitivnih promjena među adolescentima (Moore i Allen, 1996; Townsend i sur., 2014).

Autori koji se bave ovim područjem posljednjih dvadesetak godina, u međunarodnom i nacionalnom okviru, sustavno i konzistentno ukazuju na nekoliko ključnih faktora uspješnosti (školskih) volonterskih programa, a to su: pomna organizacija i planiranje te strukturiranost školskih volonterskih programa i jasno definiran problem koji je razumljiv svim uključenima (Ledić, 2001; Schulz i sur., 2010; Schulz i sur., 2018). Kroz strukturirane programe integrirane u školski kurikulum, škole imaju mogućnost proces učenja učiniti autentičnim (Harris, 2013; Pancer i sur., 2007). Uspjeh školskog volonterskog programa i povećanje dobrobiti volontiranja za učenike podrazumijevaju jasno postavljena i razumljiva očekivanja od učenika, kao i redovito davanje konstruktivnih povratnih informacija o njihovom radu (Harris, 2013; Ledić, 2001). Za kvalitetan volonterski program nužna je i kontinuirana financijska potpora. Ulaganje u školske volonterske programe u smislu pomne organizacije i strukture korisno je jer se na taj način povećava mogućnost da će mladi nastaviti volontirati i u budućnosti (Harris, 2013). Brojni autori sugeriraju da je vođenje

programa i učenika volontera od strane djelatnika škole jedan od ključnih faktora učinkovitih volonterskih programa (McCarthy i Tucker, 2002; prema Pancer i sur., 2007; Primavera, 1999; prema Pancer i sur., 2007). Osim toga, važnost se pridaje promociji volontiranja u odgojno-obrazovnim ustanovama s ciljem implementiranja vrijednosti i načela volontiranja kroz cijelu školu, a ne samo kroz volonterski program. U tom je kontekstu preporučljivo da se učenici pravovremeno informiraju o volontiranju općenito, kao i o specifičnim volonterskim akcijama (Harris, 2013; Ledić, 2001). Dodatno se naglašava važnost uključivanja roditelja i organizacija iz zajednice s ciljem pružanja pozitivnog primjera mladima. Na taj se način također povećavaju šanse za volontiranjem mladih i u odrasloj dobi (Harris, 2013).

2.4.6. Prikaz dosadašnjih istraživanja školskih volonterskih programa u nacionalnom kontekstu

U nacionalnom okviru postoji vrlo malo istraživanja koja su usmjerena isključivo na proučavanje koncepta školskih volonterskih programa. Za sada su dostupna dva istraživanja koja su proizašla iz projekata¹³ čiji su nositelji organizacije civilnog društva. Oba su istraživanja evaluacijska i usmjerena na provjeru uspješnosti i učinka projekata. Važno je istaknuti da su istraživanja provele istraživačice sa sveučilišta čime se i u ovom kontekstu ističe postojanje suradnje akademskih i neakademskih aktera, odnosno njezina važnost za snažnije pozicioniranje ovog fenomena istraživanja u nacionalni istraživački prostor. U ovom slučaju suradnja se odvijala između organizacija civilnog društva koje imaju ulogu nositelja i provoditelja projekata, zatim odgojno-obrazovnih ustanova (osnovne i srednje škole te učenički domovi) te akademske zajednice.

Prije nego se predstave rezultati istraživanja, ukratko će se predstaviti kontekst spomenutih istraživanja. Dakle, riječ je o istraživanjima koja su geografski limitirana, uključuju samo pojedine županije, odnosno regije, a broj ispitanika je relativno nizak. Međutim, važno je podsjetiti da je riječ o evaluacijskim istraživanjima koja su kontekstualna, snažno vezana uz određene projekte i ne pretendiraju na generalizaciju. Nadalje, navedena istraživanja obuhvaćaju kvantitativnu i kvalitativnu dionicu. Također, u izvještajima se može jasno zaključiti kako se volonterski angažman povezuje s građanskim odgojem i obrazovanjem ili građanstvom općenito.

---

¹³ Riječ je o sljedećim projektima: I) „Školski volonteri – osnaživanje i mentorstvo škola za koordiniranje volonterskih programa“ (nositelj: Forum za slobodu odgoja, Zagreb); II) „Vollumen – širenje mreže školskog volontiranja“ (nositelj: Udruga Delta, Rijeka)

Ciljevi istraživanja su u skladu s ciljevima projekata, a odnose se na promoviranje volontiranja u okviru odgojno-obrazovnih ustanova, osnaživanje partnerstva tih ustanova i organizacija civilnog društva i zajednice te ispitivanje utjecaja volonterskog angažmana na učenike. Osim toga, rezultati ovih istraživanja trebali bi koristiti donositeljima odluka i kreatorima obrazovnih politika kako bi poticali na volontiranje u školama.

Prvo nacionalno istraživanje o dobrobiti volontiranja u školskom okruženju provele su Rijavec i sur. (2019). U istraživanju su sudjelovali učenici osnovnih i srednjih škola iz sedam županija. Istraživanje je obuhvatilo sljedeća područja: I) motivacija učenika na uključivanje u školske volonterske programe, II) zadovoljstvo volontiranjem, III) namjera budućeg volontiranja, IV) utjecaj provedbe školskog volonterskog programa na angažirano ponašanje (građanske dužnosti i građanske vještine), V) zadovoljstvo životom i školom, VI) socijalna integriranost u školi, VII) samopoštovanje i VIII) opća samoefikasnost. U istraživanju su postojale eksperimentalne skupine učenika, odnosno učenici koji su sudjelovali u školskom volonterskom programu te kontrolne skupine, učenici koji nisu bili uključeni u školski volonterski program. Autorice argumentiraju da ovakav tip istraživanja može dati odgovor na pitanje je li volontiranje zaista uzrok promjenama koje su se dogodile kod učenika ili se u volonterske aktivnosti naprosto uključuju pojedinci koji su već skloni aktivnom i društveno odgovornom građanstvu.

Rezultati upućuju na to da je sudjelovanje u aktivnostima školskih volonterskih programa imalo veći značaj za učenike osnovnih škola, u odnosu na one iz srednjih škola. Naime, osjećaj dužnosti prema drugima, suosjećanje te osjećaj da su dužni težiti prema pozitivnim promjenama u zajednici, povećali su se kod osnovnoškolaca nakon sudjelovanja u tim programima. Iz toga proizlazi da su osvijestili svoje građanske dužnosti te da se osjećaju spremnijima na djelovanje u zajednici. Međutim, kod srednjoškolaca nisu primijećene značajne promjene u njihovoj percepciji vlastite sposobnosti za djelovanje u zajednici nakon sudjelovanja u školskom volonterskom programu. Kod osnovnoškolaca koji su bili aktivni u školskom volonterskom programu primijećeno je povećanje zadovoljstva životom u usporedbi s onima koji nisu sudjelovali u programu. Jedini utjecaj školskog volonterskog programa koji je detektiran kod srednjoškolaca je povećanje zadovoljstva školom (Rijavec i sur., 2019).

Iako bi se na temelju prethodno prikazanih rezultata moglo zaključiti da školski volonterski programi nemaju značajan utjecaj na srednjoškolce koji su sudjelovali u istraživanju, pokazalo se da su ti učenici izuzetno zadovoljni školskim volonterskim programom. Procjenjuju da su njihove

potrebe za učenjem i druženjem ispunjene i velika većina njih (96,5%) iskazuje namjeru budućeg volontiranja. Kod učenika osnovnih škola taj je postotak niži, iako i dalje relevantno visok (58,8%) u kontekstu dalekosežnosti potencijalnih utjecaja volonterskih angažmana na buduća ponašanja (Rijavec i sur., 2019).

Kvalitativna dionica istraživanja donosi uvide o razlozima uključivanja učenika u školske volonterske programe. Naime, primjećuje se da su motivi učenika na obje razine obrazovanja intrinzični, a najčešće se odnose na želju za pomaganjem. Kod srednjoškolaca je posebno primjetna sinergija intrinzične i ekstrinzične motivacije. Drugim riječima, svjesni su da im iskustvo u volontiranju može biti od koristi u smislu da će steći nove prijatelje, ali i da bi im moglo pomoći u karijeri. Na pitanje koje promjene kao posljedicu volontiranja primjećuju kod sebe, najčešći odgovori učenika idu u smjeru promjene njihovog odnosa prema drugima te promjene u perspektivi gledanja na život i situacija oko njih. Prema interpretaciji autorica, to su „dobri temelji za razvoj građanskih kompetencija“ (Rijavec i sur., 2019, str. 75).

U kontekstu koristi koje učenici pripisuju vlastitom iskustvu volontiranja, rezultati se razlikuju između učenika osnovnih i srednjih škola. Učenici osnovnih škola ističu stjecanje novih znanja i vještina, ali primjećuju i osobni razvoj, u smislu razvijanja vrlina poput skromnosti i zahvalnosti. Srednjoškolci, s druge strane, procjenjuju da su zbog sudjelovanja u volonterskim aktivnostima postali bolji ljudi, ali i da su stekli vještine učenja. Dodatno, školske volonterske programe doživljavaju kao životnu školu s obzirom na to da su ih iskustva koja su stekli volontiranjem pripremila za snalaženje u neizvjesnim situacijama te ostvarivanje kvalitetnijih odnosa s različitim ljudima (Rijavec i sur., 2019).

Zanimljivo je da, iako istraživačice nisu eksplicitno tražile učenike za preporuke kako unaprijediti školski volonterski program, učenici su ipak iznijeli vrlo korisne ideje. Naime, učenici su prepoznali da bi ti programi trebali biti strukturirani, u smislu da se redovito održavaju sastanci na kojima bi imali priliku dijeliti svoja volonterska iskustva s drugim učenicima i koordinatorima. Snažno su istaknuli potrebu za povezivanjem s volonterima iz drugih škola i drugih zemalja. Smatraju da bi se u volonterske akcije trebali uključivati i nastavnici i roditelji. I posljednje, iskazuju spremnost i želju za samostalnim organiziranjem volonterskih akcija (Rijavec i sur., 2019).

Drugo evaluacijsko istraživanje¹⁴ koje je provela Čulum Ilić (2019), usmjereno je na analizu organizacije i provođenja školskih volonterskih programa u odgojno-obrazovnim ustanovama. U istraživanju sudjelovali su i učenici osnovnih i srednjih škola te koordinatori školskih volonterskih programa iz Primorsko-goranske županije. Teme koje su obuhvaćene istraživanjem su: I) podaci o strukturi školskih volonterskih programa, II) modeli volontiranja i odgoja za volontiranje, III) uloga ustanove u poticanju učenika na volontiranje i osiguravanje mogućnosti volontiranja te IV) izazovi i potrebe odgojno-obrazovnih ustanova.

Prema rezultatima ovog istraživanja (Čulum Ilić, 2019), evidentno je da je većina ustanova koja je sudjelovala u ovom istraživanju implementirala školske volonterske programe u svoje školske kurikulume, i to kao izvannastavnu aktivnost, i prije početka sudjelovanja u projektu. Koordinator tih programa su uglavnom djelatnici škole, no zabilježeni su i primjeri koordinacije koju dijele koordinatori i učenici volonteri. Autorica, također, ističe primijećen interes učenika za samostalnim vođenjem volonterskih programa, slično kao u prethodno prikazanom istraživanju (Rijavec i sur., 2019).

U okviru evaluiranih školskih volonterskih programa, godišnje se organizira od 7 do 14 volonterskih akcija. Te su akcije najčešće kratkotrajne, što nije u skladu s međunarodnim nalazima koji ističu važnost dugotrajnih angažmana za povećanje vjerojatnosti budućeg volonterskog angažmana učenika (Hart i sur., 2007; Moorfoot i sur., 2015; Pancer i sur., 2007). U kontekstu ostvarivanja suradnje s vanjskim akterima, sudionici navode da ih je sudjelovanje u projektu potaknulo na snažnije povezivanje sa zajednicom. To je dovelo do povećanja suradnji s drugim organizacijama civilnog društva i ustanovama u zajednici. Rezultati pokazuju da škole ostvaruju brojna partnerstva s raznim dionicima u okviru školskih volonterskih programa: s lokalnom upravom, s cijelom vertikalom odgojno-obrazovnih ustanova te raznim udrugama. Isto tako, sudjelovanje u projektu generiralo je povećanje broja volonterskih akcija izvan škole, promovirajući tako aktivno uključivanje u zajednicu. Dalje, ističe se značajna uloga volonterskih centara u pružanju stručne podrške, posebno u segmentu organiziranja edukacija namijenjenih koordinatorima i učenicima. Ova podrška, u kombinaciji s kvalitetnom suradnjom s organizacijama civilnog društva, doprinijela je unapređenju organizacije provedbe volonterskih aktivnosti.

---

¹⁴ Istraživanje je provedeno u okviru projekta „Vollumen – širenje mreže školskog volontiranja“ (nositelj: Udruga Delta, Rijeka)

Koordinatori također procjenjuju da je sudjelovanje u projektu značajno doprinijelo boljem statusu njihove škole u zajednici. Ovaj rezultat nije samo povećao vidljivost škole nego je i motivirao veći broj učenika na uključivanje (Ćulum Ilić, 2019).

S druge strane, učenici su istaknuli da su primijetili vlastiti osobni razvoj kao rezultat sudjelovanja u školskom volonterskom programu. Tako govore da su kroz volontersko iskustvo postali svjesniji tuđih potreba, pri čemu su naglasili razvijanje empatije i skromnosti, te stvaranje pozitivnije slike o sebi. Dodatno, ističu stjecanje prijatelja i zblizavanje s drugim volonterima i koordinatorima kao posebnu vrijednost sudjelovanja u školskom volonterskom programu. Unatoč ovim pozitivnim iskustvima, učenici su identificirali prepreke za volontiranje. Najčešća prepreka bila je nedostatak slobodnog vremena, uzimajući u obzir brojne druge aktivnosti u kojima su učenici uključeni, bilo unutar škole ili izvan nje. No, unatoč tim izazovima, volontiranje je postalo integralni dio njihovog života. Učenici su izrazili želju da nastave s volontiranjem, ukazujući na to da su prihvatili volontiranje kao dio svog „životnog stila“ (Ćulum Ilić, 2019).

Istraživanjem se također otkrivaju izazovi s kojima se ustanove suočavaju prilikom provođenja školskih volonterskih programa, a posebno se ističe nedostatak kolegijalne i financijske podrške. Koordinator, koji igraju ključnu i najodgovorniju ulogu u tim programima, često su prisiljeni samostalno na razne načine osiguravati financijska sredstva kako bi mogli provoditi volonterske aktivnosti. Dodatno, koordinatori naglašavaju kako ravnatelji imaju vrlo važnu ulogu u kontekstu volonterskih programa. Njihov stav prema volontiranju često postavlja ton za percepciju i prihvaćanje volonterskih programa unutar cijele ustanove. Nadalje, koordinatori su preopterećeni količinom posla te se susreću s brojnim preprekama prilikom obavljanja svoje uloge koordinatora. Stoga, ističu da su intrinzična motivacija, posvećenost i snalažljivost, između ostalog, ključni za održivost školskog volonterskog programa (Ćulum Ilić, 2019).

Kada se govori o uključivanju roditelja u volonterske aktivnosti, koordinatori naglašavaju da postoje brojne zakonske, administrativne i logističke prepreke za takvu suradnju. Zbog tih prepreka, koordinatori generalno nisu skloni uključivanju roditelja u organizaciju i provedbu volonterskih aktivnosti (Ćulum Ilić, 2019). Nadalje, primjećuje se da su elementi praćenja, vrednovanja i nagrađivanja, posebno kad su u pitanju djelatnici, najmanje razvijeni aspekti u školskim volonterskim programima.

Rezultati i ovog istraživanja upućuju na to da školski volonterski programi pružaju brojne prilike za sve aktere koji u njemu sudjeluju. Mladi se uključuju u zajednicu, imaju podršku koordinatora i brojnih organizacija civilnog društva u osmišljavanju rješenja za aktualne društvene probleme. Škole ostvaruju bolje veze sa zajednicom te samim time doprinose njihovom doživljaju unapređenja statusa škole. Konačno, školski volonterski programi služe kao platforma za promociju volontiranja u školi, ali i izvan nje (Ćulum Ilić, 2019).

Oba rada (Ćulum Ilić, 2019; Rijavec i sur., 2019) nakon prikaza i rasprave rezultata iznose preporuke temeljene na tim rezultatima. Navedene preporuke mogu poslužiti odgojno-obrazovnim ustanovama koje su nositelji školskih volonterskih programa (ili to žele postati), organizacijama civilnog društva koje imaju namjeru blisko surađivati s tim ustanovama te donositeljima odluka. Promocija volontiranja i informiranje djece i mladih jedna je od glavnih preporuka. Rijavec i sur. (2019) tvrde da mladi najčešće ne volontiraju jer nemaju dovoljno informacija o tome što to uistinu podrazumijeva. Prema rezultatima istraživanja kojeg su proveli Pavlović i Gospodnetić (2017), srednjoškolci uglavnom misle da volontiranje uključuje isključivo pomaganje i rad s ugroženim i marginaliziranim skupinama u društvu. Drugim riječima, mladi rijetko prepoznaju da se volontiranjem može doprinijeti gotovo svim sferama ljudskog rada. Rijavec i sur. (2019) sugeriraju da bi upoznavanje učenika s postojećim volonterima koji bi podijelili svoja iskustva, mogla biti efikasna strategija za privlačenje učenika u školske volonterske programe. Isto tako, u promoviranju volontiranja ne smije se zaboraviti na ulogu volonterskih centara koji imaju široku mrežu suradnika koji mogu pomoći u poticanju mladih na volontiranje. Nadalje, ističu da, iako ličnost i temperament učenika često utječu na odluku o postajanju volonterom, ponekad je pružanje učenicima prilike za volontiranje još i mnogo važnije.

Potrebno je osigurati edukacije za koordinateure i jasno definirati njihovu ulogu kako bi se osigurala podrška kolektiva. Također, rezultati upućuju na preopterećenost poslom, stoga preporuke naglašavaju potrebu za angažiranjem većeg broja koordinatora školskih volonterskih programa. Osim toga, autorice spominju da bi se u organiziranje i provođenje volonterskih aktivnosti u školi trebala uključiti cijela škola, kao i roditelji, jer su učenici tada skloniji volontiranju (Rijavec i sur., 2019).

Škole nikako ne bi trebale zanemariti značaj organizacija civilnog društva, posebno volonterskih centara, s obzirom na to da su oni ti koji imaju resursa za pružanje edukacija i stručne pomoći u osmišljavanju financijskog modela održavanja školskih volonterskih programa. Isto tako,

korisnom se ističe uspostava mreže koordinatora školskih volonterskih programa koja bi služila kao platforma za razmjenu iskustava i međusobnu podršku, a otvarala bi ujedno i prostor za uspostavu novih suradnji (Ćulum Ilić, 2019).

Preporuke jasno ističu da je ključno da se ustanove povezuju sa zajednicom. Takva suradnja omogućava učenicima da se upoznaju s različitim skupinama građana i potrebama zajednice te mogu reagirati, što je ključni element za vježbanje aktivne građanske uloge (Ćulum Ilić, 2019; Rijavec i sur., 2019). I konačno, preporuke idu i u smjeru donositelja odluka koji bi trebali prepoznati važnost volontiranja kao platforme aktivnog sudjelovanja građana u zajednici. Nadalje, akteri iz lokalne zajednice imaju značajnu ulogu u poticanju škola na osnivanje i implementiranje školskih volonterskih programa u školske kurikulume i pružanje kontinuirane financijske podrške (Ćulum Ilić, 2019).

Također, dio tih preporuka odnosi se isključivo na školski volonterski program, posebno na njegove aktivnosti. U preporukama se naglašava da je nužno da ti programi nude velik broj aktivnosti, ali i da te aktivnosti budu raznovrsne kako bi privukle što veći broj učenika s različitim interesima. Dodatno, istraživačice u oba prikazana istraživanja primijetile su dominaciju humanitarnih aktivnosti u školskim volonterskim programima. Ćulum Ilić (2019) upozorava na mogućnost pretvaranja volontiranja u *charity* modele, modele koji su bliži filantropiji nego volontiranju. Pavlović i Gospodnetić (2017) kritiziraju školske volonterske programe upravo zbog prevlasti humanitarnih akcija nad onim volonterskim. Smatraju da takve akcije, koje ne potiču na promjenu u stavovima i ponašanjima, ne potiču mlade na osmišljavanje inovativnih prijedloga za poboljšanje stanja u svojoj zajednici. Iako je važno istaknuti da humanitarne akcije često jesu dio volonterskih akcija.

U skladu s prethodno opisanim obilježjima građanstva održivosti, može se zaključiti da analizirani školski volonterski programi imaju potencijala za poticanje razvoja obilježja građanstva održivosti kod učenika. Međutim, potrebno ih je dodatno unaprijediti i usmjeriti napore u kreiranju volonterskih akcija koje će biti bliske svim dimenzijama održivog razvoja. Osim povezivanja ustanova sa zajednicom, školski volonterski programi trebali bi biti usmjereni na osnaživanje mladih za kritičko mišljenje i refleksiju, kako bi bili spremniji za pokretanje pozitivnih društvenih promjena. Ćulum Ilić (2019) sugerira da se resursi organizacija civilnog društva, s obzirom na njihovo iskustvo i stručnost, trebaju snažnije iskoristiti u osmišljavanju volonterskih akcija koje ne uključuju samo humanitarni model.

2.5. Zaključci poglavlja

Cilj suvremenih demokratskih društava je kultiviranje građana održivosti (UNESCO, 2014), a Ćulum i sur. (2016) naglašavaju da pojam građanstva za djecu i mlade može biti apstraktan ako se njegovom poučavanju ne pristupi na adekvatan način. Volontiranje u okviru odgojno-obrazovnog sustava ima potencijala za stvaranje prostora koji omogućava vježbanje uloge aktivnog i društveno odgovornog građanina (Arnot, 2005; prema Ćulum i sur., 2016; Bernstein, 1996). U skladu s tim, Quintelier (2008) volonterske klubove naziva *školama za demokraciju*, mjestima gdje mladi imaju priliku razviti socijalne vještine te se senzibilizirati za potrebe zajednice u kojoj žive, ali i društvo u cjelini. Uz navedeno, postoji kontinuirano kritičan stav prema formalnom sustavu uz argument kojeg je ponudio Dewey, još prije više od pedeset godina, a to je da je najsigurniji put k razvoju demokratskog društva upravo implementacija obrazovnih programa kojima je cilj osnažiti mlade za aktivnu participaciju u zajednici (Dewey, 1964; prema Ćulum i Ledić, 2010).

European Volunteer Centre (2019) ističe potrebu za provođenjem dubinskog kvalitativnog istraživanja kako bi se bolje razumio utjecaj volontiranja na pojedince, zajednicu i društvo u cjelini, što se može odnositi i na školske volonterske programe. Dodatno, pozivaju i potiču sveučilišta i istraživačke institute na uspostavljanje projektnih timova koji će istraživati ovaj fenomen, u suradnji s volonterskim sektorom i upravljačkim institucijama. Nacionalnih istraživanja o volontiranju mladih i školskim volonterskim programima ima izuzetno malo, međutim rezultati dosadašnjih istraživanja upućuju na postojanje interesa za volonterskim angažmanom u odgojno-obrazovnim ustanovama te motivaciju svih uključenih aktera za međusobnu suradnju. Može se zaključiti da su prepoznate koristi koje volontiranje ima za učenike, odgojno-obrazovnu ustanovu i zajednicu, međutim, nužno je uložiti napore u bolje strukturiranje školskih volonterskih programa. To je posebno važno kako bi se izbjeglo oslanjanje na pojedince u školama i organizacijama civilnog društva. Zaključno, Kamenko Mayer i sur. (2019, str. 11) ističu da je „dosadašnji stihijski pristup oslonjen isključivo na inicijative pojedinačnih entuzijasta, potrebno promijeniti u sustavan, strukturiran i organiziran pristup razvoju vrijednosti i vještina volontiranja kao i volonterskih programa u obrazovnom sustavu u Republici Hrvatskoj“.

Budući da se školski volonterski programi ekspanzivno osnivaju i razvijaju u hrvatskim školama, uz pomoć volonterskih centara i drugih organizacija civilnog društva, postoji potreba za istraživanjima koja bi dubinski proučavala različite aspekte doprinosa školskih volonterskih programa, između ostalog i njihovu ulogu u razvijanju obilježja građanstva održivosti. Stoga je

temeljni cilj ovog istraživanja opisati i razumjeti fenomen školskih volonterskih programa i njegove uloge u razvoju obilježja građanstva održivosti kod učenika srednjih škola u Republici Hrvatskoj.

3. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Nakon pregleda teorijskog okvira ovog rada slijedi poglavlje „Metodološki okvir istraživanja“¹⁵ čiji je cilj detaljno i temeljito opisati tijek i način istraživanja. Prvo će se predstaviti ciljevi istraživanja te temeljno istraživačko pitanje, kao i specifična istraživačka pitanja. Zatim slijedi opis ključnih značajki odabrane istraživačke strategije studije slučaja, kao i obrazloženje tog odabira. Iscrpno se opisuje i odabir primjera slučaja, kao i pitanja istraživačke etike. Osim navedenog, ovo poglavlje sadrži i opise i obrazloženja korištenih metoda prikupljanja podataka, kao i analize podataka. Detaljno se opisuje i provedba terenskog istraživanja, odnosno provođenja dubinskih polustrukturiranih intervjua s koordinatoricama školskih volonterskih programa i fokus grupa s učenicama volonterkama. Konačno, poglavlje završava opisom osiguravanja kvalitete istraživanja.

3.1. Ciljevi i istraživačka pitanja

U skladu s teorijskim okvirom, *znanstveno-spoznajni cilj* ovog istraživanja je opisati i razumjeti fenomen školskih volonterskih programa i njegove uloge u razvoju obilježja građanstva održivosti kod učenika srednjih škola u Republici Hrvatskoj. *Opći društveni cilj* je izraditi preporuke za unapređenje školskih volonterskih programa, u srednjim školama, u kontekstu osnaživanja programa za razvoj obilježja građanstva održivosti.

Opće istraživačko pitanje ovog istraživanja je: Koja iskustva, procesi i događaji koji se odvijaju u školskim volonterskim programima potiču kod učenika srednjih škola razvoj obilježja građanstva održivosti i na koji način? Specifično, dubinski, ovaj rad zanima i koje su povezane utjecajne značajke školskog konteksta, obilježja suradnje sa zajednicom, karakteristike volonterskih aktivnosti, značajke strukture školskih volonterskih programa, te uloga koordinatora

---

¹⁵ Dijelovi opisa metodologije ovog istraživanja prikazani su u monografiji „Kvalitativna studija slučaja: od ideje do realizacije“, u izdanju Filozofskog fakulteta u Rijeci iz 2021. godine, čija sam koautorica. Opis metodologije u spomenutoj monografiji pojavljuje se kao jedan od dva prikaza primjera studije slučaja, sa svrhom doprinosa boljem razumijevanju kvalitativne studije slučaja.

Brajdić Vuković, M., Miočić, I., Čekolj, N., i Ledić, J. (2021). *Kvalitativna studija slučaja: od ideje do realizacije*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.

školskih volonterskih programa u cjelokupnom fenomenu razvoja obilježja građanstva održivosti kod učenika srednjih škola koji sudjeluju u školskim volonterskim programima.

Narav kvalitativnih istraživanja je promatrati subjekte u okviru njihovog povijesnog i društvenog konteksta s ciljem razumijevanja i interpretacije značenja njihovih iskustava i doživljaja (Halmi, 2005). Uz to, kvalitativni pristup prepoznaje važnost proučavanja fenomena u njihovom prirodnom okruženju, konstruiranje smisla i značenja povezanih s fenomenom na temelju osobnih iskustava i priča (Milas, 2007). U vezi s tim može se zaključiti da su iskustva, procesi i događaji predmet svakog kvalitativnog istraživanja čija su ontološka i epistemološka polazišta konstruktivistička i interpretivistička (Merriam i Tisdell, 2016). Kvalitativna se istraživanja općenito bave prikupljanjem i analizom iskustava, procesa i događaja o društvenim fenomenima i značenjima koja im pridaju pojedinci. Svrha kvalitativnih istraživanja je opisati iskustva, procese i događaje te opisat njihov sadržaj. Također, svrha kvalitativnih istraživanja je razumjeti kakvo značenje pojedinci pridaju iskustvu, procesima ili događajima u svom životu (Merriam i Tisdell, 2016).

Deweyjev koncept iskustva prema tumačenju Brajdić Vuković i Ledić (2017) obuhvaća dva ključna koncepta: 1) princip kontinuiteta i 2) princip interakcije. Iskustveni kontinuum odnosi se na činjenicu da se svako iskustvo izgrađuje na temelju prethodnog, a sadašnje iskustvo neminovno utječe na svako buduće. S druge strane, princip interakcije odnosi se na set objektivnih unutarnjih i vanjskih uvjeta koji oblikuju ono što nazivamo situacijom, s kojom je iskustvo u stalnoj interakciji. Kao rezultat ovih načela, autorice zaključuju da se „niti jedno iskustvo ne događa u vakuumu, već je važno njegovo stalno izgrađivanje novim iskustvima u kojima su sadržana i sva prethodna iskustva, pri čemu je ključno razumjeti situaciju u kojoj se iskustvo odvija” (Brajdić Vuković i Ledić, 2017, str. 26). Događaji predstavljaju ključne elemente kojima ljudi pridaju vlastito značenje. Analizirajući iskustva, procese i događaje možemo razumjeti unutarnje mehanizme koji se događaju u fenomenu. Kvalitativna istraživanja omogućuju dubinsko razumijevanje jedinstvenih događaja i iskustava koji su dio šireg konteksta, odnosno konstrukta koji se istražuje (Patton, 1985).

3.2. Studija slučaja – strategija istraživanja

Ovo je potpoglavlje koncipirano na način da se istovremeno definiraju ključna obilježja studije slučaja i prikazuje nacrt dizajna studije slučaja ovog istraživanja.

Budući da je svrha ovog istraživanja u cijelosti opisati fenomen školskih volonterskih programa i razumjeti njihovu ulogu u razvijanju obilježja građanstva održivosti kod učenika srednjih škola u Republici Hrvatskoj, odabrana je studija slučaja kao istraživačka strategija. Prije svega, nužno je objasniti zašto se studija slučaja smatra istraživačkom strategijom, a ne primjerice, metodom prikupljanja podataka. Studija slučaja je strategija jer podrazumijeva „metodološki način pristupanja fenomenu i društvenoj stvarnosti“ (Brajdić Vuković i sur., 2021, str. 11) kako bi se saznalo što je moguće više o istraživanom fenomenu. Takav pristup fenomenu određuje sve daljnje postupke i faze istraživanja, kao što je kreiranje istraživačkog pitanja, odabir metode prikupljanja podataka ili više njih (što je najčešće primjer), odabir primjera slučajeva, postupanje za vrijeme provođenja terenskog dijela istraživanja te analizu i interpretaciju podataka.

Postoji niz definicija i određenja studije slučaja koje je Miočić (2018, str. 179) detaljno analizirala i zaključila da su „autori razmjerno suglasni u tome da studija slučaja podrazumijeva dubinski i holistički pristup istraživanju specifičnoga i ograničenoga društvenog fenomena (slučaja), pri čemu se koriste različite metode istraživanja i izvori podataka koji će pridonijeti svestranom i temeljitom opisu i razumijevanju slučaja“. U ovom se istraživanju razumijevanje studije slučaja temelji u ontološkom idealizmu (interpretivizmu) i epistemološkom konstruktivizmu. Prema interpretivističkom polazištu naše znanje o društvu utemeljeno je na značenjima koje sudionici pridaju svojim iskustvima s društvenim fenomenima. S druge strane, konstruktivističko istraživanje nastoji istražiti i razumjeti značenja (interpretacije) ovisne o vremenu i kontekstu, a koja sudionik pridaje istraživanom fenomenu ili događaju s obzirom na iskustvo koje s njime ima (Creswell, 2007).

U ovom se istraživanju studiji slučaja, kao odabranoj istraživačkoj strategiji, pristupa iz pozicije Thomasa i Myersa koji studiju slučaja objašnjavaju na sljedeći način: „studija slučaja definira se kao analiza osoba, događaja, odluka, perioda, projekata, politika, institucija i drugih sustava koji se istražuju holističkim putem jedne ili više metoda“ (2015, str. 7). Dakle, strategija studije slučaja omogućava detaljno promatranje primjera slučaja iz više perspektiva i na razne načine. Triangulacija je još jedna od osnovnih značajki studije slučaja (Johansson, 2003), mogućnost kombinacije korištenja različitih teorija, metoda i tehnika prikupljanja podataka ili pak

triangulacija istraživača (Patton, 2002). U ovom se istraživanju strategija triangulacije primijenila na podacima koji su se prikupljali iz različitih izvora i putem različitih metoda: I) dubinski polustrukturirani intervjui (koordinatorice), II) fokus grupe (učenice volonterke) te III) kvalitativne analize sadržaja (školski kurikulumi), sve s ciljem dubljeg i sveobuhvatnijeg razumijevanja istraživnog fenomena. Među ključnim obilježjima studije slučaja svakako valja istaknuti detaljnost, sveobuhvatnost te dubinski i holistički pristup. Uz to, govorimo o *jednosti i cjelovitosti* studije slučaja. Drugim riječima, studija slučaja bavi se analizom jednog fenomena, no važno je istaknuti da je u okviru studije slučaja nužno taj fenomen opisati u cijelosti, ali mu postaviti jasne granice (Brajdić Vuković i sur., 2021).

Kada se govori o odabiru slučaja koji će se istraživati, misli se na istraživački fenomen (Simons, 2012). Budući da, kako je već istaknuto, studija slučaja podrazumijeva holistički pristup fenomenu, nužno je odabrati primjer slučaja (ili više njih) koji obiluje informacijama o tom fenomenu. Odnosno, kako bi se fenomen mogao dubinski razumjeti, potrebno je pronaći primjere slučajeva od kojih se najviše o istraživnom fenomenu može doznati (Flyvberg, 2006). S time na umu, nužno je odabrati onoliko primjera koliko je potrebno da se može odgovoriti na istraživačko pitanje i ispuniti svrha istraživanja. Brajdić Vuković i sur. (2021, str. 15) nude vrlo praktične primjere pitanja kojima se potrebno voditi prilikom odabira primjera slučaja, a koji jasno ukazuju na prethodno rečeno: „Koji primjeri našeg slučaja postoje, a da su nam dostupni za istraživanje? Koje su karakteristike tih primjera, kako su one raspoređene prema primjerima? Koji primjeri sadrže najviše karakteristika koje nam mogu pomoći da dobro opišemo slučaj? Koje su to karakteristike i kako ih je moguće istražiti?“

Uz navedena praktična pitanja, Thomas i Myers (2015) ističu dva metodološka pitanja koja traže odgovore prilikom odabira primjera slučaja, a odnose se na subjekt i objekt kao ključne elemente studije slučaja. *Subjekt* predstavlja primjer koji otkriva oblik objekta, odabire se zbog svoje specifičnosti i zanimljivosti, a trebao bi odgovoriti na pitanje *koji će se slučaj* odabranog fenomena istražiti. Prilikom definiranja subjekta slučaja nužno je prisjetiti se ključnog obilježja studije slučaja, cjelovitosti, stoga je potrebno osigurati primjere slučaja koji će cjelovito reprezentirati fenomen (Wieviorka, 1992). Subjekt također može biti vrlo širok ili vrlo specifičan. Thomas i Myers (2015) navode tri moguća smjera odabira subjekta slučaja: 1) poznavanje lokalne situacije, čime se podrazumijeva istraživačeva upoznatost s fenomenom od prije, 2) izbor ključnog

slučaja, čime subjekt istraživanja postaje središtem pažnje zbog „prirodnog“, inherentnog interesa samog slučaja te 3) izbor devijantnog slučaja ili *outlier*.

Za *objekt* slučaja, Thomas i Myers (2015) objašnjavaju da ga nije jednostavno detektirati. Objekt slučaja predstavlja analitički fokus koji se kristalizira i razvija tijekom istraživanja. Autori još ističu da je proces definiranja objekta slučaja samo središte (srce) istraživanja. Ono je analitički okvir istraživanja koji odgovara na pitanje studija slučaja *čega*, kojeg fenomena (Brajdić Vuković i sur., 2021). U kontekstu odabira slučaja nužno je istaknuti da su određenje subjekta i objekta slučaja osnovno uzorkovanje u okviru studije slučaja (Brajdić Vuković i sur., 2021). *Subjekt* ovog istraživanja, odnosno odgovor na pitanje *koji slučaj*, je *školski volonterski program*. Za potrebe ovog istraživanja odabrano je šest primjera slučaja školskog volonterskog programa. Analitički okvir, *objekt* studije slučaja, odnosno slučaj čega, je *slučaj razvoja obilježja građanstva održivosti*.

Dizajn studije slučaja općenito se shvaća fleksibilnim te podrazumijeva otvoren dizajn, no nužno je postaviti granice kako bi se osiguralo da će se slučaj moći opisati u svojoj cijelosti. Nužno je, stoga, ograničiti slučaj unutar unaprijed određenih prostornih i vremenskih granica. Studiju je potrebno razumjeti „kao sasvim zatvoren svijet, sistem sam u sebi“ (Brajdić Vuković i sur., 2021, str. 11). Jasno određivanje subjekta i objekta slučaja dodatno doprinosi preciznijem postavljanju granica slučaja. U ovom istraživanju postavljene su jasno definirane vremenske i prostorne granice slučaja: 1) školski volonterski program mora biti aktivan minimalno jednu školsku godinu kako bi sudionici istraživanja mogli steći iskustva, iznijeti ih i opisati značenja tih iskustava; 2) školski volonterski programi odabrani su u okviru srednjih škola u Republici Hrvatskoj.

Zaključno, uloga istraživača u dizajniranju i provođenju studije slučaja iznimno je značajna, stoga su dijelovi poglavlja metodologije pisani u prvom licu, kako bi se jasnije istaknula ta uloga prilikom donošenja odluka tijekom procesa istraživanja. Istraživači koji se odlučuju na korištenje studije slučaja moraju na neki način biti „majstori za sve“ (Porter, 2010). S jedne strane očekuje se da budu odlični stratezi, kompetentni i upoznati s različitim metodama i tehnikama prikupljanja podataka. Također, uz sve navedeno, moraju biti spremni interpretirati tuđu stvarnost, iskustva i značenja, a pritom konstantno imati na umu jasnu viziju svrhe i ciljeva svog istraživanja. Fleksibilnost i otvorenost studije slučaja mogu predstavljati izazov pojedinim istraživačima, osobito onima koji tek kreću u avanturu provođenja takve istraživačke strategije. Takva obilježja studije slučaja nerijetko mogu značiti da se planovi i odluke koje su donesene na početku istraživanja, tijekom same provedbe mogu značajno izmijeniti. Ističe se postojanje mogućnosti da

se dogodi pomak u fokusu istraživanja ovisno o dobivenim rezultatima istraživanja. U tom kontekstu, imajući na umu da je priroda strategije ovog istraživanja fleksibilna i fluidna, otvorena je mogućnost da će se ona razvijati dodatno tijekom samog istraživanja (Simons, 2012).

3.3. Proces odabira primjera slučaja

Nakon što su u prethodnom potpoglavlju određeni subjekt i objekt studije slučaja te su postavljene granice slučaja, slijedi prikaz odabira primjera slučaja. Kao što je prethodno istaknuto, s obzirom na ciljeve i istraživačko pitanje ovog istraživanja, nužno je odabrati primjere slučaja koji su bogati informacijama, primjere koji mogu biti najkorisniji. Stoga je odabrano šest primjera slučaja prema unaprijed definiranim kriterijima. Navedena strategija odabira primjera slučaja u skladu je s Flybergovim (2006) opisom strategije, koji se odnosi na uzorkovanje temeljeno na informacijama o slučaju, točnije o odabiru primjera maksimalne varijacije. Dodatno se vodilo računa o tome da se istraživanjem osigura analitička generalizacija, a studije slučaja koje obuhvaćaju od četiri do deset primjera slučaja smatraju se dobrom osnovom za analitičku generalizaciju (Eisenhardt, 1998).

Kriteriji za odabir primjera slučaja izrađeni su u skladu s literaturom te se odnose na selekcijske i dodatne kriterije. Pet kriterija koji su prikazani vertikalno na Slici 1. predstavljaju selekcijske kriterije: I) *integriranost u školski kurikulum* – važnost integracije volontiranja u školske kurikulume prepoznato je u *policy* dokumentima (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2010; Zakon o volonterstvu, 2007) u kojima se naglašava značaj osnaživanja djece i mladih za aktivno sudjelovanje u zajednici. Uz navedeno, Harris (2013) integraciju školskih volonterskih programa u školske kurikulume smatra jednim od ključnih faktora za njihovo uspješno funkcioniranje. Integracija volonterskih programa u kurikulum dodatno unaprjeđuje građanske kompetencije djece i mladih, potiče ih na volontiranje te reflektira promišljeni pristup ustanove volontiranju (Preporuke za unaprjeđenje školskog kurikuluma odgojno-obrazovnih ustanova u području građanskog odgoja i obrazovanja, 2019); II) *minimalno trajanje školskog volonterskog programa jednu školsku godinu* – da bi se uspješno moglo odgovoriti na postavljena istraživačka pitanja, te kako bi se osiguralo iskustvo sudionika, da mogu ponuditi bogate opise nužno je da odabrani primjeri slučaja školskog volonterskog programa traju najmanje jednu školsku godinu; III) *otvorenost i dostupnost školskog volonterskog programa svim učenicima* – svi učenici u školi moraju imati mogućnost uključivanja u školski volonterski program ako to žele, IV) *suradnja s*

vanjskim partnerima (drugim odgojno-obrazovnim ustanovama, ustanove socijalne skrbi, organizacijama civilnog društva i sl.) – u prethodno navedenim rezultatima evaluacijskih istraživanja školskih volonterskih programa na nacionalnoj razini (Ćulum Ilić, 2019; Rijavec i sur., 2019) naglašava se doprinos vanjskih partnera na sve aktere koji sudjeluju u aktivnostima školskih volonterskih programa, a među njima je ostvarivanje snažnije veze između učenika, odgojno-obrazovne ustanove i zajednice. Ostvarivanjem takvih mreža, mladi imaju priliku upoznati se s potrebama i problemima svoje zajednice, promišljati o potencijalnim rješenjima te konačno, uvidjeti vlastiti doprinos. Dodatno, u okviru školskih volonterskih programa i suradnje sa zajednicom, mladi imaju mogućnost stjecanja iskustava koja su neophodna za postajanje aktivnim i društveno odgovornim građaninom (Ilišin, 2016). Također, rezultati evaluacijskih istraživanja upućuju i na važnost suradnje s organizacijama civilnog društva u kontekstu pružanja stručne potpore, posebno kod implementacije volonterskih programa u školske kurikulume te provođenje edukacija za koordinatore volontiranja i učenike volontere; V) *sadržajna povezanost s dimenzijama održivog razvoja* – s obzirom na predmet istraživanja i opće istraživačko pitanje, nužno je da odabrani primjeri slučaja u svom području aktivnosti imaju uključene teme održivog razvoja, posebno njegove dimenzije (ekološku, društvenu, ekonomsku i političku).

Na Slici 1., horizontalno su prikazani i dodatni kriteriji koji su definirani za slučaj da više od šest školskih volonterskih programa zadovolji selekcijske kriterije za odabir primjera slučaja. Dodatni kriteriji su: I) *organiziranost i strukturiranost školskih volonterskih programa* – navedeni kriterij odnosi se na organizirano i strukturirano planiranje ciljeva, ishoda i realizacije. Nadalje, odnosi se na podršku i provedbu, odnosno postojanje načina praćenja učenika volontera te provedbe aktivnosti u okviru školskih volonterskih programa (u okviru redovne nastave/izvannastavnih aktivnosti). I konačno, odnosi se na vrednovanje uspješnosti realizacije aktivnosti i vrednovanje učenika volontera; II) *jasno definirane potrebe i problemi* – sljedeći dodatni kriterij označava da školski volonterski program ima jasno definirane potrebe i probleme bilo škole bilo zajednice, ovisno o tome gdje se provode aktivnosti, koji su razumljivi učenicima volonterima; III) *osposobljeni koordinatori* – koordinatori školskih volonterskih programa stručno su se usavršavali. Koordinatori imaju ključnu ulogu u školskim volonterskim programima, oni su osobe koje planiraju volonterske akcije i rade izravno s učenicima volonterima te uspostavljaju suradnju s organizacijama iz zajednice (Volonterski centar Rijeka, 2019), stoga je važno da se stručno usavršavaju u tom području; IV) *konkretan, mjerljiv i pozitivan doprinos* – aktivnosti koje

se provode u okviru školskih volonterskih programa rezultiraju konkretnim, mjerljivim i pozitivnim doprinosom koji učenici volonteri mogu prepoznati neposredno nakon završetka aktivnosti; V) *pokriveni troškovi organizacije i provedbe* – da bi školski volonterski programi mogli uspješno funkcionirati, nužno je ulagati u njih. U ovom kontekstu nije važno tko pokriva troškove.

Slika 1. *Selekcijski i dodatni kriteriji odabira primjera slučaja*

3.3.1. Mapiranje školskih volonterskih programa

Kako bi se ispitalo koji školski volonterski programi zadovoljavaju prethodno navedene kriterije, provedeno je mapiranje školskih volonterskih programa u srednjim školama u Republici Hrvatskoj¹⁶. Za potrebe mapiranja konstruiran je anketni upitnik koji se sastojao od preambule i četiri cjeline kojima su se ispitivali prethodno navedeni selekcijski i dodatni kriteriji za odabir primjera slučaja (Prilog 1). Prva cjelina sadržavala je podatke o ustanovi, podatke o školskim volonterskim programima (trajanje programa; voditelji; broj učenika, djelatnika, roditelja; vrste i teme provedenih aktivnosti; suradnja sa zajednicom; partnerstvo na projektima). Drugu cjelinu činile su tvrdnje o organizaciji i planiranju, a treća cjelina odnosila se na podršku i provedbu volonterskih aktivnosti. Posljednja cjelina sadržavala je tvrdnje o praćenju i vrednovanju učenika volontera. Sva pitanja usmjerena na školske volonterske programe odnosila su se na 2017./2018. školsku godinu.

Podaci o istraživanju prikupljeni su mrežnim anketiranjem. Upitnik je diseminiran na elektroničke adrese svih srednjih škola u Republici Hrvatskoj (N=427), a ukupno su 123 srednje škole pristupile ispunjavanju upitnika. Prikupljanje podataka provodilo se tijekom prosinca 2018. godine i siječnja 2019. godine. Škole su o predmetu, svrsi i ciljevima istraživanja bile obaviještene putem službenog dopisa te u preambuli samog upitnika. Također, dana je uputa da upitniku pristupi osoba koja je najviše upućena u aktualno stanje volonterskih programa u školi kako bi se prikupili što pouzdaniji podaci. Obrada podataka provedena je u Statističkom programu za društvene znanosti (IBM SPSS 25.0.).

U Tablici 1. prikazana je struktura uzorka s obzirom na vrstu škole, regiju u kojoj se škole nalaze te modele organizacije volonterskih aktivnosti u školi. Više od polovice škola koje su sudjelovale u mapiranju po svojoj strukturi su strukovne škole (52,0%), dok su nešto manje od

---

¹⁶ Za potrebe ove doktorske disertacije i u okviru jedne od istraživačkih dionica projekta „Formalno obrazovanje u funkciji održivog razvoja (forOR)“ (UIP-05-2017-2031) provedeno je navedeno mapiranje školskih volonterskih programa u srednjim školama. Dio rezultata mapiranja objavljeni su u zborniku u koautorstvu s jednom od mentorica i članom istraživačkog tima: Čulum Ilić, B., Čekolj, N. i Kušić, S. (2019). Školski volonterski programi u funkciji unapređenja kvalitete života mladih. U M. Nikolić i M. Vantić-Tanjić (Ur.), *Unapređenje kvalitete života djece i mladih. X. Međunarodna naučno-stručna konferencija „Unapređenje kvalitete života djece i mladih“* (str. 444-456). Tuzla. Također, dio rezultata prezentiran je i na Doktorskoj konferenciji za doktorande poslijediplomskih doktorskih studija pedagogije i obrazovnih znanosti DOKON 2019., a sažetak je objavljen u Knjizi sažetaka. Dijelovi rezultata mapiranja koji su prikazani u tom radu i prezentirani na DOKON-u navedeni su u ovom potpoglavlju.

50% uzorka činile gimnazije (26,8%) i polivalentne škole (21,1%), škole koje objedinjuju gimnazijske i strukovne programe. Najbrojnije škole koje su sudjelovale u mapiranju bile su iz Slavonije (22,8%) te Zagreba i Zagrebačke županije (22,0%), a najmanje iz Središnje Hrvatske (7,3%). Škola iz ostalih regija bilo je gotovo podjednako, od 15% do 17%. Za potrebe mapiranja konstruirana su četiri modela organizacije volonterskih programa u školama: 1) školski volonterski program integriran u školski kurikulum; 2) školski volonterski program koji nije integriran u školski kurikulum; 3) organizirane volonterske aktivnosti izvan školskog volonterskog programa koje su integrirane u školski kurikulum i 4) organizirane volonterske aktivnosti izvan školskog volonterskog programa koje nisu integrirane u školski kurikulum. Navedeni modeli ukazuju na koji način škole razumijevaju važnost volontiranja u razvoju učenika i mladih te u kojoj mjeri sustavno pristupaju razvoju koncepta volontiranja.

Rezultati pokazuju da najveći broj škola ima školske volonterske programe integrirane u školski kurikulum (61,8%). Prema rezultatima može se zaključiti da su se prvi školski volonterski programi počeli osnivati još 1990-ih, a sustavno uvođenje programa u školski kurikulum počinje od 2006. godine. Škola koje imaju organizirane volonterske aktivnosti izvan školskog volonterskog programa i koje su integrirane u kurikulum bilo je 12,2%, škola koje nisu integrirale svoj školski volonterski program u školski kurikulum bilo je 8,1%. Najmanje je srednjih škola koje imaju školski volonterski program koji nije integriran u školski kurikulum (4,9%). Neke od škola u prošloj školskoj godini nisu imale ništa od navedenog (10,6%). Tri su škole označile opciju „Ostalo“ te su navele da ove školske godine započele s organizacijom volonterskih aktivnosti u okviru volonterskog programa, dok je jedna škola navela da je školski volonterski program sastavni dio Preventivne strategije škole.

Tablica 1. *Struktura uzorka mapiranja školskih volonterskih programa*

		f	%
Vrsta škole	Gimnazija	33	26,8
	Strukovna	64	52,0
	Polivalentna	26	21,2
	Total	123	100
Regija	Dalmacija	19	15,4
	Istra i primorje	19	15,4
	Sjeverozapadna Hrvatska	21	17,1
	Slavonija	28	22,8
	Središnja Hrvatska	9	7,3
	Zagreb i Zagrebačka županija	27	22,0
	Total	123	100
Organizacija volonterskih aktivnosti	Školski volonterski program/klub integriran u školski kurikulum	76	61,8
	Školski volonterski program/klub koji NIJE integriran u školski kurikulum	6	4,9
	Organizirane volonterske aktivnosti izvan školskog volonterskog programa/kлуба koje su integrirane u školski kurikulum	15	12,2
	Organizirane volonterske aktivnosti izvan školskog volonterskog programa/kлуба koje NISU integrirane u školski kurikulum	10	8,1
	Ništa od navedenog	13	10,6
	Ostalo	3	2,4
	Total	123	100

Gotovo polovica škola koje su sudjelovale u mapiranju, 2017./2018. školske godine provele su do šest volonterskih akcija (45,8%), zatim slijede škole koje su provele do tri volonterske akcije (36,5%), a tri škole nisu provele ni jednu volontersku akciju. Neke škole (14%) organizirale su više od šest volonterskih akcija tijekom prošle školske godine, a najveći broj akcija koje je jedna škola u okviru školskih volonterskih programa u 2017./2018. školskoj godini organizirala bio je 35. Navedene aktivnosti većina je škola (58,9%) provodila u suradnji s partnerima u okviru projekata koji su usmjereni na poticanje i razvoj volonterstva. Također, velika većina volonterskih aktivnosti provodila se i u školi i u zajednici (85,1%). Koordinator volontera podjednako čine stručni suradnici (58,9%) i nastavnici (53,3%), a više od polovice koordinatora su educirani koordinatori volontera.

Iz baze podataka prikupljenih mapiranjem pristupilo se odabiru primjera slučaja za daljnje istraživanje prema prethodno navedenim selekcijskim i dodatnim kriterijima. Prvi eliminacijski kriterij odnosio se na (ne)integriranost školskog volonterskog programa u školski kurikulum, pa su se tako konačni primjeri slučaja odabirali iz baze od 76 školskih volonterskih programa, od prvotnih 123 koliko ih je sudjelovalo u mapiranju. Brojnost školskih volonterskih programa integriranih u školski kurikulum učinila je selekcijski proces izazovnim, zato što se nije očekivala

tolika brojnost. Daljnji proces odabira usmjeravala je, dakako, komplementarnost s preostalim selekcijskim kriterijima. Međutim, selekciji je u konačnici doprinijela i analiza prema dodatnim kriterijima. Uz navedeno, analiza rezultata mapiranja dopunjena je i naknadnim proučavanjem školskih kurikuluma i mrežnih stranica škola kako bi se stekao jasniji uvid i bolji dojam o tim školskim volonterskim programima. Sa svrhom prikupljanja dodatnih informacija o školskim volonterskim programima, a kako bi se doprinijelo odluci odabira primjera slučaja, kontaktirali su se i određeni regionalni volonterski centri, kao relevantni akteri koji imaju iskustva rada s pojedinim školskim volonterskim programima.

3.3.2. Konačan odabir primjera slučaja

Konačan odabir primjera slučaja bilo je nužno provesti u dvije faze. Vanjske okolnosti, kao što je razorni potres koji se dogodio krajem 2020. godine, zahtijevale su reviziju prvotnog odabira primjera slučaja. Dvije inicijalno odabrane škole bile su iz područja pogođenih potresom. Međutim, jedna od njih je svejedno zadržana zbog toga što je bila iznimno dobar primjer slučaja i uvidom u mrežne stranice škole bilo je vidljivo da je školski volonterski program i dalje aktivan unatoč nedaćama koje su zadesile to područje.

U toj drugoj iteraciji ponovno se ispočetka pristupilo cijelom procesu odabira primjera slučaja, dakle iznova se proučavala baza mapiranja, školski kurikulumi tekuće školske godine, mrežne stranice škola i školskih volonterskih programa. U toj drugoj fazi otkriveno je da se mnogo toga promijenilo u kontekstu volonterskih programa u školama, što ne iznenađuje uzimajući u obzir okolnosti koje se odnose na potres i pandemiju COVID-19 virusa. Pojedine škole su privremeno prestale s provođenjem školskog volonterskog programa, dok su druge postale aktivnije nego prije.

U drugom krugu odabira primjera slučaja izdvojili su se školski volonterski programi koji u prvom krugu nisu odabrani, a razlika je bila u tome što su se, od provođenja mapiranja, uključili u projekte koji su organizirani od strane lokalne uprave i drugih škola na temu održivog razvoja. Stoga, kao što je istaknuto, mnogi školski volonterski programi su zadovoljavali sve selekcijske i većinu dodatnih kriterija te su za konačnu verziju primjera slučaja presudni bili sljedeći elementi: snažna povezanost volonterskih akcija s temama održivog razvoja, detaljna razrađenost školskog volonterskog programa u školskom kurikulumu, aktivnost školskog volonterskog programa unatoč pandemiji i epidemiološkim mjerama, aktivnost na mrežnim stranicama škole i školskog volonterskog programa, dobivene nagrade u području volontiranja te primjetan napredak u

angažmanu školskog volonterskog programa tijekom godina. U obje faze odabira primjera slučaja izdvojeno je šest glavnih i tri rezerve primjera slučaja. Međutim, svi odabrani školski volonterski programi pristali su na sudjelovanje u istraživanju nakon prvog kontakta tako da nije bilo potrebe posezati za rezervama. U Tablici 2. prikazuju se konačno odabrani primjeri slučaja.

Tablica 2. *Odabrani primjeri slučaja*

	Škola	Vrsta škole	Naziv ŠVP¹⁷-a	Godina integracije u školski kurikulum¹⁸
1.	Prva riječka hrvatska gimnazija, Rijeka	gimnazija	Volonterski klub	2009.
2.	Srednja škola Ivana Trnskoga Hrvatska Kostajnica	polivalentna	Volonterski klub „Srcem drugima“	2018.
3.	Gimnazija Sisak	gimnazija	Školski volonterski klub VOGSI	2017.
4.	Trgovačka i komercijalna škola „Davor Milas“, Osijek	strukovna	Volonterski klub „Trgos“	2017.
5.	Prva gimnazija, Zagreb	gimnazija	Volonterski klub I. gimnazije	2011.
6.	Prirodoslovna škola Vladimira Preloga, Zagreb	polivalentna	Volonterski klub	2016.

¹⁷ Kratica ŠVP označava „školski volonterski program“

¹⁸ Podatak iz rezultata mapiranja školskih volonterskih programa.

3.4. Pitanja istraživačke etike

Pitanje istraživačke etike u okviru strategije studije slučaja često može predstavljati izazov. Uzimajući u obzir sva obilježja studije slučaja, kao što su, primjerice, dubinski i holistički pristup, odabir primjera slučaja koji obiluje podacima te ograničavanje slučaja, može se zaključiti da je osiguravanje anonimnosti prilično težak zadatak za istraživače (Merriam, 1988). Istraživači bi uvijek trebali maksimalno težiti osiguravanju zaštite sudionika u svojim istraživanjima, posebno ako se radi o osjetljivim temama i potencijalnoj opasnosti za sudionike.

U ovom istraživanju je procijenjeno da tema istraživanja nije osjetljiva i da ne predstavlja direktni rizik za sudionice u istraživanju, stoga identitet koordinatorica i škola, u kojima se izvode školski volonterski programi, nije anonimiziran. Važno je istaknuti da je navedena odluka o neskrivanju identiteta sudionica donesena tek nakon razgovora sa svim koordinatoricama koje su sudjelovale u ovom istraživanju. Na početku svakog razgovora s koordinatoricama diskutiralo se o temi skrivanja njihovog identiteta i identiteta škole te su sve pristale na korištenje vlastitog imena u prikazu rezultata uz dozvolu ravnatelja. Navedeni su pristanci zabilježeni i snimljeni. Osim navedenog, slijede još neki argumenti koji podržavaju donesenu odluku o anonimnosti. Naime, škole su u okviru školskog volonterskog programa snažno povezane sa zajednicom, surađuju s drugim ustanovama i organizacijama civilnog društva u svojoj blizini te bi skrivanje identiteta škola bilo izuzetno izazovno. Nadalje, kao što će biti vidljivo iz rezultata, školski volonterski programi, odnosno njihovo djelovanje, ima značajnu ulogu u promociji škole unutar zajednice, pa i šire, te se ponose svojim postignućima i djelovanjem u zajednici.

S druge strane, identiteti učenica, sudionica u ovom istraživanju, su skriveni. Dodijeljeni su im pseudonimi, i u slučajevima kada učenice u razgovoru navode druga imena (npr. drugih učenika, nastavnika i stručnih suradnika koji nisu koordinatori, članova obitelji), ta imena se ne navode u rezultatima. Odluka o skrivanju identiteta učenica prvenstveno je donesena zbog maloljetnosti pojedinih sudionica. Dodatno, iako prema Etičkom kodeksu istraživanja s djecom (Ajduković i Keresteš, 2020) djeca starija od 14 godina mogu samostalno dati informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju, pojedine su škole zahtijevale da pristanak daju i roditelji. Navedeni se zahtjev, naravno, ispunio. Pripremljen je obrazac pristanka roditelja (Prilog 2), te je zajedno s popratnim materijalima (dozvola Etičkog povjerenstva Filozofskog fakulteta u Rijeci za provedbu istraživanja, informiranim pristancima i popisom tema razgovora) poslan koordinatoricama koje

su ih prosljedile roditeljima. Svi su roditelji, čija su djeca sudjelovala u istraživanju, potpisali informirani pristanak za sudjelovanje svog djeteta u istraživanju.

Za sve sudionice u istraživanju bio je pripremljen informirani pristanak (Prilog 3 i Prilog 4) u okviru kojeg su se upoznale s ključnim informacijama o istraživanju: kratki opis teme istraživanja, opis procesa istraživanja, pravo na odbijanje i odustajanje u svakom trenutku istraživanja, potencijalni rizici i dobici te informacije o istraživačici. Informirani pristanci bili su pripremljeni u dva primjerka, pri čemu je svaka sudionica zadržala jedan primjerak, dok je drugi primjerak bio namijenjen za istraživačicu. Oba primjerka informiranog pristanka potpisale su sve sudionice i istraživačica. Jedina razlika u informiranim pristancima za koordinatorice i učenice je ta da se učenicama garantira anonimnost prema trećim stranama, dok to nije slučaj s koordinatoricama. Također, sudionice su informirane, i usmeno i u okviru informiranog pristanka, da će razgovori biti snimani i transkribirani. Nitko osim istraživačice nema pristup snimkama niti odgovorima sudionica u izvornom obliku, a istraživačica je sve transkripte napisala samostalno.

3.5. Metode prikupljanja podataka

Nakon odabira primjera slučaja uslijedila je faza pripreme za terensko istraživanje. Već tijekom faze odabira studije slučaja kao strategije definirane su tri različite metode prikupljanja podataka: 1) dubinski polustrukturirani intervju s koordinatoricama, 2) fokus grupa s učenicama volonterkama i 3) analiza sadržaja školskih kurikuluma. Navedene metode u skladu su s triangulacijom metoda prikupljanja podataka, jednom od značajnih obilježja studije slučaja. Cilj korištenja ovih triju različitih metoda je osvijetliti odabrani slučaj, a dodatno se osigurava promatranje slučaja iz više očišta što pridonosi boljem i dubljem razumijevanju slučaja.

Ovo potpoglavlje sadrži opis korištenih metoda prikupljanja podataka, kao i kreiranih instrumenata, uključujući protokole za intervju i fokus grupe te analitičke matrice za analizu sadržaja. Također, ovo potpoglavlje sadrži informacije o provođenju analize sadržaja školskih kurikuluma i obradu podataka. Pregled postupaka provedbe intervju i fokus grupa, kao i obrada podataka prikupljenih navedenim metodama prikazuje se u nadolazećim potpoglavljima.

3.5.1. Dubinski polustrukturirani intervju s koordinatoricama

Intervjui su najčešće korištena metoda prikupljanja podataka u kvalitativnim istraživanjima i tipično se koriste kada je svrha istraživanja dubinsko razumijevanje iskustava sudionika (Savin-Baden i Major, 2013). U ovom je istraživanju korišten dubinski polustrukturirani intervju kako bi omogućio istraživaču i sudionicima određenu fleksibilnost i slobodu tijekom razgovora. S jedne strane, sudionike se ne ograničava u iznošenju svojih iskustava slijepim praćenjem protokola, dakle istraživač je slobodan prilagođavati unaprijed pripremljen protokol u skladu s tijekom razgovora. Istraživač ima mogućnost promijeniti redoslijed tema, kao i reagirati na rečeno, otvoriti nove teme i potpitanja koja se možda nisu iskristalizirala tijekom konstruiranja protokola, ako procijeni da je potrebno (Merriam i Tisdell, 2016). Sva navedena obilježja i snage dubinskog polustrukturiranog intervjuja u skladu su s izvirićim nacrtom ovog istraživanja.

Za potrebe ovog istraživanja izradila sam protokol (Prilog 5) koji objedinjuje sljedeće teme: 1) institucionalno okruženje školskog volonterskog programa, 2) sadržaji i aktivnosti školskog volonterskog programa, 3) izvaninstitucionalno okruženje školskog volonterskog programa, 4) rad s učenicima volonterima, 5) osvrt na svoju ulogu koordinatora, te 6) budućnost školskog volonterskog programa. Naravno, budući da se terensko istraživanje odvijalo nedugo nakon potresa u Sisačko-moslavačkoj županiji i za vrijeme trajanja pandemije COVID-19 virusa, protokol se morao uskladiti s tim kontekstom. Bilo je nemoguće zanemariti i ignorirati utjecaj navedenih okolnosti na svakodnevni život, stoga se naknadno dodala tema o provođenju volonterskih aktivnosti i izazova uz sve mjere i ograničenja nastalih kao posljedice pandemije i potresa. S vizijom da protokol bude što živopisniji i da što više nalikuje na prirodni razgovor, trudila sam se maksimalno iscrpiti navedene teme, zamisliti i predvidjeti sve potencijalne scenarije razgovora. Zbog navedenog je finalni protokol iznimno bogat pitanjima i potpitanjima.

U oblikovanju finalne strukture protokola pomogli su uvidi koje sam stekla tijekom provođenja pilot-istraživanja. Naime, prije provođenja glavnog terenskog dijela istraživanja, provela sam pilot-istraživanje, dubinski polustrukturirani intervju i fokus grupu, s ciljem provjere učinkovitosti i eventualnih unapređenja protokola. Na temelju pilot-studije u protokol za intervju nije bilo potrebe intervenirati, pokazalo se da su teme unutar protokola vrlo dobro promišljene i pripremljene. Prilikom vođenja pilot-intervjuja primijećeno je da je zbog opsežnog protokola i brojnih tema sudionicama ponekad bilo izazovno prisjetiti se nekih određenih tema. Zbog tih uvida, u glavnom istraživanju, odlučila sam prije razgovora poslati sažetak tema koordinatoricama kako

bi se mogle pripremiti za intervju ako smatraju da je potrebno, prisjetiti se nekih određenih sadržaja iz prošlosti, što je posebno bilo značajno sudionicama koje imaju bogata iskustva. Takva praksa pokazala se korisnom i u kontekstu osiguravanja osjećaja sigurnosti kod sugovornica.

Uvodni dio razgovora započinjao je općenitim pitanjima s fokusom na sadašnjost i kratkim predstavljanjem koordinatorica. U nastavku su se postepeno otvarale specifičnije i konkretnije teme. Naravno, nisu svi razgovori imali isti redoslijed tema. Pojedine koordinatorice nisu se dale smesti uvodnim pitanjima kojima je cilj bio „zagrijavanje“, već su one same odredile strukturu i tempo razgovora ovisno o svojim iskustvima i svom osjećaju što je za njih „prirodan“ tijek tema. Dakako, u tome ih nisam sprječavala, već sam postavljala potpitanja ako se pokazala potreba. Budući da je cilj bio da intervju nalikuje na prirodan razgovor te da se odvija u opuštenoj atmosferi, nisam prekidala svoje sugovornice, niti ih sugestivno usmjeravala na određenu temu. Nakon što sam primijetila da su iscrpile temu započela sam s novom temom i popratnim pitanjima.

3.5.2. Fokus grupe s učenicama volonterkama

Fokus grupa, kao metoda prikupljanja podataka, najčešće se koristi u slučajevima kada je cilj potaknuti diskusiju među sudionicima o određenoj temi kako bi se razumjela ponašanja sudionika, te značenje koje im pridaju (Skoko i Benković, 2009). Kroz diskusiju i grupnu interakciju nastoji se razumjeti bit nečijeg iskustva u okviru istraživanog fenomena (Savin-Baden i Major, 2003).

Metoda fokus grupe u ovom je istraživanju iznimno značajna kao platforma u okviru koje sudionici mogu artikulirati „normativne pretpostavke“, u takvom okruženju sudionici su potaknuti na „retrospektivnu introspekciju“ (Bloor i sur., 2001, str. 6). Drugim riječima, učenice volonterke na temelju svojih iskustava, procesa i događaja koji se odvijaju u školskim volonterskim programima mogle su zajedno formulirati značenja tih iskustava u okviru moderirane fokus grupe. U tom slučaju sugerira se formiranje grupe sudionika koji se poznaju od prije kako bi mogli dati širi kontekst u kojem se odvija istraživani fenomen. U tako ustrojenim fokus grupama sudionike se potiče na diskusiju o zajedničkim iskustvima i događajima, te se na taj način smanjuje diskrepancija između iznesenih vjerovanja i stajališta te stvarnog ponašanja (Bloor i sur., 2001).

I za potrebe fokus grupe izradila sam protokol (Prilog 6) s ovim temama: 1) motivacija za uključenje u školski volonterski program, 2) teme koje se obrađuju u okviru školskih volonterskih programa, 3) proces planiranja volonterskih akcija, 4) uloga i odnos s koordinatoricama, 5) njihova

uloga u školskom volonterskom programu, 6) volonterska priča učenica¹⁹, 7) promjene u znanju, stavovima i ponašanju, 8) budućnost školskog volonterskog programa. Kao i kod protokola za intervju, prilikom kreiranja protokola za fokus grupe vodilo se računa o trenutno aktualnom kontekstu u kojem se odvijalo prikupljanje podataka (potres i pandemija).

U uvodnom dijelu provođenja fokus grupa predstavila sam se i objasnila s kojim se ciljem provodi ovo istraživanje, te im osigurala vrijeme za eventualna pitanja. Osim navedenog, učenicama je dana uputa da se trude ne upadati u riječ jedne drugima, te ih se potaknulo da se sve podjednako uključuju u razgovor i raspravu. Uvodni dio razgovora iskorišten je i za prikupljanje i informacija o njihovoj dobi. Većina učenica pokazala je zainteresiranost za istraživanje te su postavljale dodatna pitanja o istraživanju na početku provođenja fokus grupe. Također, pojedine učenice iskazale su uzbuđenje i zadovoljstvo zbog sudjelovanja u istraživanju i bile su počašćene što je njihov volonterski program odabran kao primjer slučaja.

Kao i kod intervju, iskustvo s pilot-istraživanja bilo mi je od velike koristi pri konstruiranju finalnog protokola za fokus grupe. Protokol koji sam koristila za pilot fazu donekle se razlikovao od onog korištenog tijekom glavnog istraživanja jer je sadržavao nekoliko aktivnosti za sudionice. Takve aktivnosti nisu iznimka u provođenju fokus grupa, posebno kada su sudionici djeca i mladi, a cilj im je osigurati manje formalan i zabavniji pristup, s pretpostavkom da će ih potaknuti na kreativnost, međusobnu diskusiju, davanje bogatih i dubokih opisa te smanjiti pad koncentracije (Colucci, 2007). Prilikom korištenja takvih fokusiranih aktivnosti važno ih je pažljivo i kvalitetno strukturirati da bi polučile uspjeh i da ne ometaju prirodan tijek grupne interakcije (Bloor i sur., 2001). Ovakav manje tradicionalan način moderiranja fokus grupe koristila sam tijekom provedbe pilot-istraživanja. Jedna od aktivnosti bila je tzv. *storytelling*, odnosno pričanje osobne volonterske priče u školskom volonterskom programu. Pripremljen je obrazac s pomoćnim pitanjima, odnosno smjernicama za kreiranje priče (npr. prisjećanje svih volonterskih akcija u kojima su sudjelovale, opis prve volonterske akcije, volonterska akcija koja im je ostala u sjećanju i sl.). Očekivalo se da će svaka učenica ukratko ispričati svoju priču te da će se međusobno poticati na komentiranje i nadopunjavanje pojedinih iskustava. Ideja je bila da se učenicama osigura određeno vrijeme za promišljanje i kontemplaciju o svom iskustvu prije nego počne rasprava. Nažalost, ovakav način

---

¹⁹ Ova tema odnosi se na prisjećanje prve volonterske akcije, koja je bila najznačajnija i izazovna, te na događaje koji su se odvijali u okviru školskih volonterskih programa.

moderiranja fokus grupe nije se pokazao korisnim u ovom istraživanju. Ključan razlog „neuspjeha“ provođenja fokusiranih aktivnosti bilo je ograničeno vrijeme provođenje fokus grupe. Naime, podaci su se prikupljali za vrijeme nastave te su sudionice mogle izdvojiti samo jedan školski sat za sudjelovanje u istraživanju. Također, pri završetku pilot-fokus grupe učenice sudionice su se osvrnule na protokol i složile se da nema potrebe za fokusiranim aktivnostima, već da im je ugodnije samo razgovarati. Osim testiranja protokola tijekom pilot-istraživanja, cilj je bio unaprijediti vlastite vještine facilitiranja grupne diskusije i prepoznavanje grupne dinamike koja je ključna u ovoj metodi.

Finalni protokol korišten u glavnom istraživanju nije uključivao prije navedene fokusirane aktivnosti, već su smjernice za pripovijedanje volonterske priče preoblikovane u klasična pitanja s brojnim potpitanjima kako bi se iscrpili svi mogući scenariji. Još jedna „lekcija“ koju sam naučila za vrijeme provođenja pilota jest ta da je nužno osigurati neometajuće okruženje u kojem se prikupljaju podaci. Fokus grupa u pilot-istraživanju provela se u frekventnoj školskoj knjižnici te je takva atmosfera bila veoma distraktirajuća za sudionice, ali i za mene. Nadalje, fokus grupa je provedena hibridno, dio učenica je bio uživo, a dio *online* te je bilo iznimno izazovno moderirati takav oblik fokus grupe. Nakon tog iskustva odlučila sam da će se fokus grupe u glavnom istraživanju provoditi ili samo *online* ili samo uživo, hibridni način nije se pokazao dobrim rješenjem.

Pilot-istraživanje je, osim unapređenja protokola intervjua i fokus grupa, rezultiralo i povećanjem samopouzdanja i podizanjem kvalitete glavnog istraživanja. Tijekom provođenja pilot-istraživanja naučila sam kako jasnije postavljati pitanja, kako aktivno slušati i ne prekidati tijekom misli sudionica, čak i kada se udalje od trenutne teme. U pilot-fokus grupi posebno sam „izbrusila“ vještinu jasnog postavljanja pitanja i korištenje primjera tijekom razgovora. Također, osvijestila sam važnost pamćenja imena sudionica i korištenja imena tijekom razgovora s ciljem olakšanja pisanja transkripata. I možda najvažnije, naučila sam kako brinuti o uključivanju svih učenica u razgovor, kako bi se izbjegla dominacija pojedinih sudionica fokus grupa.

3.5.3. *Kvalitativna analiza sadržaja školskih kurikuluma*

Kvalitativna analiza sadržaja školskih kurikuluma provedena je s ciljem dubljeg razumijevanja institucionalnog okruženja u kojem se odvijaju školski volonterski programi. Analizom školskih kurikuluma kojima se, prema Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama (Narodne novine, 151/22) utvrđuju planovi i programi škola sa svim izvannastavnim aktivnostima, dobiva se uvid u šire institucionalno okruženje. Upravo zbog svega navedenog, rezultati ove dionice istraživanja prikazani su na početku poglavlja s rezultatima. Školski kurikulumi odabranih škola u procesu su analize od početka istraživanja i služili su svrsi u brojnim fazama istraživanja, kao što je odabir škola za daljnje istraživanje, odnosno školskih volonterskih programa, zatim konstruiranje protokola fokus grupa i intervjua te pripreme za terensko istraživanje.

Kvalitativna analiza sadržaja odabrana je jer omogućuje pronalaženje dubljeg značenja analiziranog teksta, u ovom slučaju opis školskog volonterskog programa u školskim kurikulumima. Drugim riječima, kvalitativna analiza sadržaja odmiče se od brojanja riječi i fraza te označava sustavno i studiozno razumijevanje i interpretaciju analiziranog sadržaja (Kuckartz, 2013; Hsieh i Shannon, 2005). U ovom istraživanju slijedile su se faze provođenja kvalitativne analize sadržaja autora Elo i sur. (2014): I) prikupljanje i priprema podataka te odabir jedinica analize, II) konstruiranje kategorija, odnosno tematskih jedinica te interpretacija rezultata, III) izrada izvještaja.

U proces analize uključeni su školski kurikulumi iz 2020./2021. i 2021./2022. školske godine, odnosno školski kurikulumi iz perioda kada je proveden terenski dio istraživanja. Svi analizirani dokumenti bili su dostupni na mrežnim stranicama škola, kao što je i zakonski određeno. Izrađena je baza podataka u koju su pohranjeni svi analizirani dokumenti te je konstruirana analitička matrica, odnosno protokol analize sadržaja školskih kurikuluma (Prilog 7).

U školskim kurikulumima odabranih škola, definirane su sljedeće jedinice analize: I) strategija razvoja škole, s posebnim fokusom na sadržaj koji je povezan s temama volontiranja, građanstva i održivog razvoja i II) školski volonterski program te projekti u onim školama u kojima je realizacija školskog volonterskog programa snažno povezana s projektima.

Nakon odabira jedinica analize, konstruirane su tematske jedinice. Kvalitativna analiza sadržaja provedena je korištenjem analitičke matrice koja je konstruirana kombinacijom induktivnog i deduktivnog pristupa. S jedne strane, korištene su dosadašnje spoznaje o obilježjima

građanstva održivosti, kao i razmatranja o prednostima školskih volonterskih programa. S druge strane, tematske jedinice razvijene su iz podataka, to jest sadržaja školskih kurikuluma i pronađenih obrazaca u njima. U analitičkoj matrici (Privitak 1.) nalazi se baza školskih kurikuluma u kojoj se prikazuje kompletan sadržaj analiziranih jedinica analize, te koja pruža širu sliku o samoj strukturi dokumenta (broj stranica, ukupan broj izvannastavnih i projektnih aktivnosti, elementi razrade i slično), a koja je detaljno opisana u poglavlju „Rezultati kvalitativne analize sadržaja školskih kurikuluma“. Pojedini elementi za konstruiranje baze preuzeti su iz Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama (Narodne novine, 151/22), jer je to krovni dokument koji propisuje elemente razrade školskih kurikuluma.

Analizom je utvrđeno ukupno 12 tematskih jedinica. Prve tri tematske jedinice odnose se na usmjerenost strategija razvoja škola te ciljeva i svrhe školskog volonterskog programa na 1) učenike, 2) školu i 3) zajednicu. Preostale tematske jedinice odnose se na područja aktivnosti školskog volonterskog programa i njihove usmjerenosti na: 4) organizaciju rada školskog volonterskog programa, 5) promociju volonterstva, 6) potrebe škole, 7) humanitarne aktivnosti, 8) održivi razvoj, 9) ekološku, 10) socijalnu, 11) ekonomsku i 12) političku dimenziju održivog razvoja.

3.6. Terensko istraživanje

Svrha ovog potpoglavlja je prikazati vremenski slijed provođenja prikupljanja podataka i odluka koje sam donosila tijekom terenskog dijela istraživanja. Prije svega, važno je ponovno istaknuti da je terensko istraživanje provedeno za vrijeme pandemije COVID-19 virusa te da su epidemiološke mjere u tom razdoblju bile prilično restriktivne, što je otežalo planiranje terenskog dijela istraživanja. Takve okolnosti zahtijevale su stalno praćenje epidemioloških mjera, kao i praćenje modela održavanja nastave (uživo ili *online*). U početku planiranja terenskog dijela istraživanja postojala je bojazan da neće biti moguće ući u škole zbog strogih mjera koje su uslijedile kako bi se spriječilo širenje bolesti. Također, zbog potresa, za neke škole nije bilo sigurno provoditi nastavu u njihovu zgradi pa su koristili alternativne prostore. U tom kontekstu bilo je potrebno donijeti strategiju na koji način će se uopće pristupiti ravnateljima kako bi se povećale šanse pristanka na sudjelovanje u istraživanju. Dodatno, valja istaknuti da su u tom razdoblju pandemije, odgojno-obrazovne ustanove dobile zamolbu od resornog ministarstva za intenzivnije

uključivanje u istraživanja koja su bila fokusirana na pandemiju COVID-19, zbog čega mnoge ustanove nisu imale kapaciteta sudjelovati u drugim istraživanjima.

Poštujući institucijske hijerarhije, prvo sam telefonski kontaktirala ravnatelje odabranih škola, čije sam kontakte pronašla na mrežnim stranicama škola. Odlučila sam da prvi kontakt bude putem telefona umjesto elektroničke pošte kako bih smanjila mogućnost previda molbe za sudjelovanjem u istraživanju. Pretpostavila sam da ravnatelji vjerojatno svakodnevno dobivaju pozive za sudjelovanje u raznim istraživanjima, posebno tijekom pandemije kada su se provodila brojna istraživanja na tu temu. Pristup ravnateljima u nekim slučajevima pokazao se posebno izazovnim, no bila sam uporna sve dok nisam uspjela razgovarati s njima osobno. Ukratko sam im objasnila temu i cilj istraživanja te istaknula da razumijem trenutne okolnosti i da sam spremna prilagoditi se njihovim zahtjevima. Predložila sam provedbu fokus grupa s učenicama u dvorištu škole ili na nekom drugom prostoru oko škole u slučaju da ulazak u škole nije moguć. Svi ravnatelji odabranih škola odmah su pristali na sudjelovanje u istraživanju te su me uputili na koordinatorice školskih volonterskih programa. Dozvola ravnatelja bila je od velike važnosti, zato što bez njihovog pristanka ne bih mogla nastaviti s istraživanjem, čak i u slučaju da su koordinatorice i učenice pristale na sudjelovanje.

Nakon razgovora s ravnateljima i osiguravanja dozvole za ulazak u školu i provedbu istraživanja, poslala sam službeni poziv sa svim popratnim materijalima na službenu elektroničku poštu²⁰. Pojedini ravnatelji postavili su i neke dodatne zahtjeve koje sam morala ispuniti prije provedbe istraživanja, kao što je inzistiranje na dobivanju suglasnosti od roditelja učenica koje će sudjelovati u fokus grupi iako prema Etičkom kodeksu istraživanja s djecom (Ajduković i Keresteš, 2020) učenici stariji od 14 godina mogu samostalno odlučivati o sudjelovanju u istraživanjima. No, s ciljem osiguravanja dozvole bilo je nužno poštovati sve institucijske politike, kao što je i predočenje „COVID potvrde“²¹ prilikom ulaska u škole u koje mi je bio omogućen ulazak.

---

²⁰ Popratni materijali se odnose na:

- I) Službeni poziv na sudjelovanje u istraživanju potpisan od tadašnje dekanice Filozofskog fakulteta u Rijeci, izv. prof. dr. sc. Srdoč Konestre i voditeljice projekta „Formalno obrazovanje u funkciji održivog razvoja (forOR)“ izv. prof. dr. sc. Bojane Čulum Ilić
- II) Suglasnost Etičkog povjerenstva za znanstvena istraživanja Filozofskog fakulteta u Rijeci
- III) Informirani pristanci za intervju i fokus grupu

²¹ COVID potvrde odnose se na potvrdu o cijepljenju, negativnom testu na SARS-CoV-2 ili preboljenju bolesti COVID-19.

Ravnatelj su mi ustupili kontakte (telefonske brojeve i/ili adrese elektroničke pošte) koordinatorica te su nam osigurali slobodu u daljnjem dogovaranju i planiranju. Sve koordinatorice pokazale su se izuzetno susretljivima i vrlo efikasima u dogovaranju termina provođenja intervjua i fokus grupa. Kako bi se osigurala kvaliteta istraživanja, bilo je potrebno osigurati iste standarde prikupljanja podataka te sam s tim na umu odlučila provoditi sve intervjue i fokus grupe na isti način, odnosno uživo. Prilikom dogovaranja s koordinatoricama poslala sam im teme intervjua kako bi se mogle pripremiti za intervju ako je potrebno te teme fokus grupa kako bi se uvjerile da nema osjetljivih tema i kako bi ih mogle proslijediti učenicama sudionicama. Dodatno sam slala i pripremljene obrasce za roditeljsku suglasnost u škole koje su iskazale potrebu za tim.

Nisu sve škole pozvane na sudjelovanje u istraživanju istovremeno, već se strateški pratila situacija s modelom održavanja nastave, epidemiološkim mjerama, ali i vremenskom prognozom, s obzirom na to da je planirano održavanje fokus grupa izvan škole. Drugim riječima, čekalo se na povoljan trenutak za prikupljanje podataka uživo, licem u lice.

U okviru procedura nakon prikupljanja podataka poslala sam e-mail zahvale svim koordinatoricama i ravnateljima. Transkripte audio-snimki napisala sam samostalno koristeći se softverom MAXQDA te sam vodila računa da tekstovi budu istovjetni snimkama.

3.6.1. Provođenje intervjua s koordinatoricama

Intervjui i fokus grupe provedeni su paralelno jer su vezani uz školu, odnosno školski volonterski program, no u ovom dijelu će potpoglavlja biti opisani odvojeno radi lakšeg razumijevanja i praćenja. Iako većina školskih volonterskih programa ima više koordinatorica, odlučila sam intervjuirati samo jednu od njih. Pretpostavila sam da bi provođenje grupnih intervjua značilo brojne izazove, poput poteškoća dogovaranja zajedničkog termina te mogućnosti da neke od koordinatorica odbiju sudjelovati. Također, postoje i školski volonterski programi u uzorku koje vodi samo jedna koordinatorica. Stoga je donesena odluka da će se uključiti samo jedna koordinatorica po programu kako bi se osigurali jednaki uvjeti i standardi prikupljanja podataka za sve primjere slučaja. Koordinatorice su se interno dogovorile koja će sudjelovati u istraživanju, a najčešće su to bile one koje imaju dugogodišnje iskustvo u vođenju školskog volonterskog programa.

Iako je planirano intervjuirati jednu koordinatoricu po programu, zbog nekih okolnosti, u jednoj je školi proveden grupni intervju. Bez mog prethodnog znanja u jednoj su školi intervjuu

pristupile obje koordinatorice te je odluka o provođenju grupnog intervjua donesena na licu mjesta s obzirom na to da je suprotna odluka mogla narušiti proces provođenja intervjua. Nakon tog iskustva, prilikom dogovaranja termina intervjua s preostalim koordinatoricama, posebno sam vodila računa o tome da objasnim nužnost sudjelovanja samo jedne koordinatorice.

U Tablici 3. prikazuje se presjek svih provedenih intervjua s koordinatoricama, njihovog trajanja i datuma provedbe. Intervjui su se provodili u periodu od travnja do lipnja, pa onda opet od studenog do prosinca 2021. godine. U prosjeku su intervjui trajali 2 sata i 15 minuta, a većina ih je provedena u kafićima, posebno u prvom dijelu godine (2021.) kada je ulazak u škole bio onemogućen zbog protupandemijskih mjera. Budući da se razgovor vodio samo s jednom osobom, odabrana lokacija i okruženje nisu ometali provođenje intervjua. Dio intervjua također se odvio u uredima koordinatorica i školskim knjižnicama, a lokacije za razgovore predložile su koordinatorice. Svi su intervjui provedeni u vrlo ugodnoj atmosferi te su razgovori bili vrlo konstruktivni. Prikupljeni sadržaji izuzetno su bogati, što je, među ostalim, rezultat otvorenosti koordinatorica. Često nije bilo potrebe za postavljanjem dodatnih potpitanja. Mnoge su koordinatorice na intervju došle pripremljene, s bilješkama i unaprijed pripremljenom shemom tijekom razgovora, što je vjerojatno rezultat unaprijed dostavljenih tema razgovora. Za vrijeme razgovora mogla sam primijetiti da su koordinatorice iznimno ponosne na svoje volonterske programe i na učenice volonterke, te ih sve krasi zarazan entuzijazam i neiscrpna energija. Kao zahvalu za sudjelovanjem u istraživanju pripremila sam prigodne promotivne materijale Filozofskog fakulteta u Rijeci te publikacije Odsjeka za pedagogiju toga fakulteta.

Tablica 3. Informacije o provedenim intervjuima s koordinatoricama školskih volonterskih programa

	Škola	Koordinatorice ²²		Datum provođenja intervjua	Trajanje intervjua
1.	Prva riječka hrvatska gimnazija, Rijeka	Sandra Vidović, prof.	stručna suradnica knjižničarka	4.5.2021.	2 h i 46 min
2.	Srednja škola Ivana Trnskoga Hrvatska Kostajnica	Mirela Majstorović, prof.	stručna suradnica pedagoginja	11.5.2021.	1 h i 07 min
		Branka Ljepoja, prof.	stručna suradnica knjižničarka		
3.	Gimnazija Sisak	Marijana Milas, prof.	nastavnica	12.5.2021.	2h i 08 min
4.	Trgovačka i komercijalna škola „Davor Milas“, Osijek	Marina Hržica, prof.	nastavnica	2.6.2021.	2 h i 13 min
5.	Prva gimnazija, Zagreb	Vlasta Lukačević, prof.	stručna suradnica psihologinja	11.11.2021.	2 h i 35 min
6.	Prirodoslovna škola Vladimira Preloga	Irena Marinić, prof.	nastavnica	16.12.2021.	2h i 40 min
Ukupno: 7 koordinatorica					

²² U Tablici 3. se navode one koordinatorice koje su sudjelovale u istraživanju. U rezultatima analize kvalitativne analize sadržaja se spominju i ostale koordinatorice.

3.6.2. *Provođenje fokus grupa s učenicama volonterkama*

Koordinatorice su formirale fokus grupe prema uputama i uvjetima koji su im poslani tijekom planiranja i dogovaranja termina. Zamolila sam ih da okupe od pet do sedam učenica volonterki s najviše iskustva u volonterskom programu, odnosno one koje aktivno sudjeluju u programu najmanje jednu školsku godinu. Većina je ispunila navedenu zamolbu, no ponekad to nije bilo moguće. Naime zbog pandemije, samoizolacije i raznih drugih okolnosti (npr. pisanje provjera, sudjelovanje na raznim natjecanjima), učenice koje su prvotno trebale sudjelovati u fokus grupi bile su spriječene u tome. Navedeno je rezultiralo time da su u pojedinim školama učenice s najviše iskustva zamijenile učenice s nešto manje iskustva, dok se u drugim školama naprosto smanjio broj inicijalno planiranih sudionica. No, ništa od navedenog nije smanjilo kvalitetu fokus grupa, dapače, sve su bile izuzetno bogate podacima. Međutim, u jednoj školi je bilo potrebno ponoviti fokus grupu s novim sudionicama, budući da se prva fokus grupa sastojala većinom od učenica koje nisu imale minimalno jednu godinu iskustva u programu. Ta se ponovljena grupa održala *online* jer nije bilo moguće ponovno organizirati putovanje u mjesto u kojem se škola nalazi.

Kao i intervjui, fokus grupe su se provodile od travnja do lipnja te od studenog do prosinca 2021. godine. U prosjeku su trajale 1 sata i 20 minuta, a odvale su se u školskim knjižnicama, uredima koordinatorica, dvorištima škola te se jedna provela u kafiću i jedna *online* preko platforme Zoom, što se može vidjeti u Tablici 4. Mjesta provedbe prikupljanja podataka s učenicama su uglavnom odredile koordinatorice. Najveći broj sudionica u jednoj fokus grupi bio je sedam, a najmanji tri. Inicijalno je bilo planirano više učenica u toj grupi od tri sudionice, no zbog mjere samoizolacije nisu se mogle pridružiti, a bilo je prekasno organizirati njihove zamjene.

Zadovoljna sam sa svim provedenim fokus grupama, zajedno s učenicama uspjela sam ostvariti ugodnu i opuštenu atmosferu u kojoj su se učenice osjetile dovoljno ugodno da mogu sa mnom podijeliti svoja iskustva. Učenice su bile veoma opuštena i otvorena tijekom razgovora. Budući da su se pojedine fokus grupe odvijale za vrijeme nastave i da učenice nisu bile u mogućnosti iskoristiti odmor između satova nastave, na fokus grupe sam donijela hranu.

Tablica 4. Informacije o provedenim fokus grupama s učenicama volonterkama

	Škola	Učenice volonterke			Datum provođenja	Trajanje
		Pseudonim	Spol	Dob		
1.	Prva riječka hrvatska gimnazija, Rijeka	Valeria_1	7 Ž	18	6.5.2021.	1h i 27 min
		Lada_1				
		Lena_1				
		Lidija_1				
		Nena_1				
		Doris_1				
2.	Srednja škola Ivana Trnskoga Hrvatska Kostajnica	Martina_1	5 Ž	15-18	11.5.2021.	0h i 55 min
		Marita_2				
		Maja_2				
		Zlatka_2				
		Ena_2				
		Klara_2	2 M		23.6.2021.	1h i 35 min
		Dario_2				
		Roberto_2	4 Ž			
		Monika_2				
		Dea_2				
		Sofija_2				
3.	Gimnazija Sisak	Vita_2	5 Ž	18-19	13.5.2021.	1h i 48 min
		Olivia_3				
		Viktoria_3				
		Irma_3				
		Vanja_3				
4.	Trgovačka i komercijalna škola „Davor Milas“, Osijek	Jana_3	6 Ž	16-18	1.6.2021.	1h i 14 min
		Ines_4				
		Rea_4				
		Franka_4				
		Tina_4				
5.	Prva gimnazija, Zagreb	Ivana_4	5 Ž	15-18	12.11.2021.	1h i 17 min
		Bojana_4				
		Elena_5				
		Brigita_5				
		Iris_5				
		Andrea_5	1 M			
Nera_5						
6.	Prirodoslovna škola Vladimira Preloga	Nikola_5	2 Ž 1 M	17-19	16.12.2021.	1h i 28 min
		Ivona_6				
		Edita_6				
Josip_6						
Ukupno 38 sudionica: 34 učenica volonterki i 4 učenika volontera						

3.7. Analiza i obrada podataka prikupljenih intervjuima i fokus grupama

Za analizu podataka prikupljenih metodom fokus grupe i intervjuja odabrana je tematska analiza koja se definira kao „metoda za identificiranje, analiziranje i interpretaciju obrazaca značenja (tema) u okviru podataka“ (Braun i Clarke, 2006, str. 79). Podaci prikupljeni intervjuima i fokus grupama analizirani su odvojeno budući da se radi o različitim metodama. Obje analize su komplementarne, kroz i preko slučaja. U ovom se potpoglavlju prikazuju ključne značajke tematske analize te se obrazlaže odabir navedene metode analize. Nakon toga slijedi detaljan opis procesa analize i obrade prikupljenih podataka.

Najčešća riječ koja se koristi za opis tematske analize je *fleksibilnost* jer je primjenjiva za korištenje u okviru različitih ontoloških i epistemoloških polazišta. Ujedno, istraživač ima slobodu donijeti odluku na kojoj će se razini analizirati teme, može birati između semantičke i latentne razine. Vrlo jednostavno rečeno, semantička razina podrazumijeva promatranje podataka na površinskom nivou, dok latentna razina otkriva što se zbiva u pozadini onoga što je rečeno. Ova druga razina podrazumijeva interpretaciju podataka, uz njihove opise te je takav pristup u skladu s konstruktivističkom paradigmom (Braun i Clarke, 2006). Još jedna u nizu ključnih odluka je odabir načina na koji će se identificirati teme u okviru tematske analize, na induktivni i deduktivni način. Ovaj prvi označava da su teme čvrsto vezane uz podatke, odnosno teme izviru direktno iz podataka što znači da se proces kodiranja odvija na način da se podaci ne pokušavaju „na silu“ uklopiti u prethodne analitičke koncepcije. S druge strane, deduktivan pristup ili teorijsko kodiranje je analitički vođeno te je fokusirano samo na pojedine aspekte podataka, a ne na cjelokupnu sliku (Braun i Clarke, 2006).

Analiza u ovom radu svoje polazište pronalazi u konstruktivističkoj paradigmi, teži otkrivanju latentne razine i dubokim opisima stvarnosti što je u skladu s odabranom strategijom istraživanja te njegovim ciljevima i istraživačkim pitanjima. Dodatno, jedna od glavnih značajki ove analize, kako ju opisuju autorice Braun i Clarke (2006), jest to što omogućuje bogat i detaljan opis podataka što je posebno pogodno za slabo istražena područja kao što je područje ovog istraživanja.

Jedno od zanimljivijih određenja kvalitativne analize podataka dali su Guest i sur. (2012, str. 124) koji govore da je ono „istovremeno i umjetnost i znanost“. Umjetnički dio očituje se u širokom rasponu mogućnosti odabira u kontekstu analitičkih alata i pristupa, dok se onaj znanstveni manifestira u sistematičnom pristupu analizi. Braun i Clarke (2022) u tom kontekstu predlažu

rigorozan i sustavni proces tematske analize kroz šest faza: I) familijariziranje s podacima, II) generiranje inicijalnih kodova, III) generiranje inicijalnih tema, IV) revidiranje tema, V) definiranje i imenovanje tema, VI) pisanje izvještaja (Braun i Clarke, 2006 i 2022). Ove faze predstavljaju smjernice i nužno je razumjeti da nisu linearne, već je analiza stalna i neprekidna aktivnost. Vrlo se često može dogoditi da se pojedine faze odvijaju u isto vrijeme, a gotovo uvijek je prisutno vraćanje na pojedine prethodne faze te konstantno revidiranje. Tako se može dogoditi i da za vrijeme posljednje faze, pisanje izvještaja, istraživač primijeti da neka tema nije dovoljno dobro definirana i da ju je potrebno revidirati. Slijedi opis navedenih faza analize u ovom istraživanju.

1. Familijariziranje s podacima

U prvoj fazi analize podataka cilj je „uroniti u podatke“, prvo putem izrade transkripata, a onda putem aktivnog čitanja tih transkripata. Drugim riječima, familijariziranje s podacima znači voditi razgovor s podacima i biti znatiželjan u traženju obrazaca. Nerijetko se već u ovoj fazi generiraju prve analitičke ideje koje je potrebno detaljno bilježiti.

U ovom sam istraživanju samostalno transkribirala audio-snimke intervjua i fokus grupa. Riječ je o ukupno 23 sata snimki, čije je transkribiranje trajalo oko 69 sati. Iako je transkribiranje zadatak koji zahtijeva mnogo vremena, ono je ključna faza analize, posebno u okviru interpretativne kvalitativne metodologije (Bird, 2005). Transkribiranju sam pristupila sa sviješću da je ona integralni dio analitičkog procesa, a ne samo mehanički posao zapisivanja riječi. Vrijeme utrošeno u transkribiranje bilo je kvalitetno utrošeno, budući da sam stvorila određeno razumijevanje i povezanost s podacima, što mi je olakšalo kasnije kodiranje i generiranje tema.

Sve transkripte sam ispisala i pročitala nekoliko puta kako bih se što bolje upoznala sa širinom i dubinom podataka koje sam prikupila. Prvo kodiranje izvršila sam ručno na papiru, a potom sam te kodove implementirala u MAXQDA. Bilješke koje sam vodila tijekom transkribiranja i familijariziranja s podacima vodila sam u već prije kreiran reflektivni dnevnik s terenskog dijela istraživanja (Prilog 8). Navedene bilješke pokazale su se iznimno korisnima u kasnijim fazama analize, ali i kod interpretacije rezultata.

II. Generiranje inicijalnih kodova

U drugoj fazi tematske analize prema Braun i Clarke (2022) identificiraju se dijelovi podataka koji su potencijalno zanimljivi, relevantni ili značajni za istraživačko pitanje. Tako izdvojeni segmenti sirovih podataka pretvaraju se u kodove. Da kodiranje nije puko sažimanje i reduciranje podataka, već da ono podrazumijeva analitički pristup podacima tvrdi i Saldaña (2013). Autor navodi čak 25 metoda kodiranja, od kojih sam u procesu analize svojih podataka²³ koristila njih 12.

Inicijalnom kodiranju pristupila sam vrlo otvoreno i osjetljivo te sam vodila računa da prilikom ekstrahiranja kodova ne izostavim ukupni kontekst. Tijekom ove faze sveukupno sam kodirala do 1600 segmenata koji su činili oko 400 kodova, s time da su pojedini segmenti kodirani s više različitih kodova. Prilikom kodiranja vodila sam se uputom da je važno kodirati sve što je u tom momentu potencijalno važno za odgovaranje na istraživačko pitanje.

III. Generiranje inicijalnih tema

Generiranje inicijalnih tema podrazumijeva identificiranje obrazaca u prethodno generiranim kodovima kroz sve podatke. Dakle, podaci koji dijele suštinu nekog koncepta povezuju se u smislene cjeline, pa se može reći da s ovom fazom započinje interpretativni dio analize. Prilikom potrage za temama nužno je razmatrati odnos i povezanost među kodovima. U ovoj etapi analize od velike pomoći je vizualizacija u obliku tablica, mentalnih mapa ili jednostavno opisivanje kodova. I u ovoj fazi prisutna je aktivna i značajna uloga istraživača u odabiru tema, u samostalnom donošenju odluka i prosuđivanju što jest, a što nije tema. Merriam (1988) konstruiranje tema opisuje kao intuitivni proces, ali istovremeno i vrlo sustavan proces jer se naslanja na cilj i svrhu istraživanja. Dodaje da se taj proces, način na koji istraživač pronalazi smisao u podacima, ne može opisati kao logičan proces, već uključuje element intuitivnosti i podrazumijeva visoku razinu osjetljivosti na podatke. Navedeno je vrlo razumljivo s obzirom da je istraživač taj koji je duboko uronjen u podatke koje analizira, posebice u slučajevima u kojima je samostalno prikupio podatke i transkribirao audio-snimke. U tom je kontekstu nemoguće

---

²³ Metode kodiranja korištene u ovom radu: atributno, subkodiranje, simultano, strukturalno, deskriptivno, in vivo, procesno, otvoreno, afektivno, tematiziranje podataka, eklektično, kodiranje emocija

zanemariti kontekst prikupljenih podataka te se još dodatno konstantno mora podsjećati na istraživačko pitanje i postavljene ciljeve kako ne bi „skrenuo s puta“ prilikom generiranja tema.

Ova faza analize osobno mi je bila jedna od najizazovnijih jer sam se povremeno osjećala preplavljeno podacima i kodovima te mi je bilo izazovno odrediti početnu točku. Međutim, vizualizacija mi je uvelike pomogla, doslovno bih crtala kodove i koristila razne alate za njihovo sortiranje (primjerice ručno izrađivanje tablica ili mapa ili uz pomoć *Power Point-a*). Već pri kraju ove faze počela sam primjećivati značenja tema koje polako izvire iz podataka. Prilikom generiranja tema sam generirala i prve nad teme i pod teme.

IV. Razvijanje i revidiranje tema

U četvrtoj fazi istraživač bi se trebao vratiti podacima i provjeriti smislenost generiranih tema. Drugim riječima, procjenjuje se valjanost individualnih tema u odnosu na sve podatke. Radikalne izmjene nisu rijetkost u ovoj fazi. Pojedine teme možda nemaju dovoljno dokaza ili segmenata da bi mogle opstati kao samostalne teme, pa se onda ili brišu u potpunosti ili se pridodaju nekoj drugoj temi. Također, pojedine teme su se možda pokazale preopširnima, pa se mogu razlomiti na više tema. Ključ po kojem se treba voditi u ovoj fazi analize jest da podaci unutar tema moraju biti koherentni te da mora postojati jasna razlika i granica među temama. Merriam i Tisdell (2016) dodatno naglašavaju da bi prilikom razvijanja tema trebalo voditi računa o tome da teme odgovaraju na istraživačka pitanja, da moraju biti iscrpne i međusobno isključive. Razlike među temama moraju biti jasne, a teme heterogene.

Revidiranje tema bilo je također u jednom dijelu zahtjevno, posebno kada je trebalo donijeti odluku o završetku ove faze. No, u takvim momentima od pomoći je bilo podsjećanje na to da je istraživački proces u okviru strategije studije slučaja i provođenja tematske analize ciklički, što je podrazumijevalo i povratak u sve prethodne faze analize ako i kada sam procijenila da je to potrebno.

V. Definiranje i imenovanje tema

U ovoj fazi istraživač već ima generirane sve teme, sad ih „samo“ treba jasno ograničiti te za svaku temu definirati ključni koncept ili esenciju. Terry i sur. (2017) tu esenciju još nazivaju *centralnim organizirajućim konceptom*, koji definiraju kao temeljnu ideju koja podupire temu.

Definiranje centralnog organizirajućeg koncepta svake teme uvelike pomaže istraživaču da jasno odredi o čemu se u temi radi, pomaže mu rasvjetljavanju značenja koje proizlazi iz podataka.

Ključni zadatak u ovoj fazi bio je jasno određivanje granica svake teme, morala sam voditi računa o tome da niti jedna tema nije previše kompleksna. Također, pazila sam i na razinu interpretacije, odnosno bilo je potrebno osigurati da se sadržaj podataka ne parafrazira, već da je moguće identificirati značenje koje stoji iza njih. Za svaku sam temu raspisala detaljnu analizu na način da sam ispričala priču o podacima koje sadrži. Kao uvod u svaku temu pripremila sam sinopsis koji ima za cilj predstaviti suštinu teme i njenog centralnog organizirajućeg koncepta u nekoliko rečenica.

Imenovanje tema također je proces koji započinje već tijekom treće faze (generiranje inicijalnih tema), a u ovoj fazi bi trebao završiti. Nije preporučljivo da naziv teme čini samo jedna riječ ili fraza za koju postoji vjerojatnost da je neće razumjeti svi čitatelji. Već u okviru treće faze započela sam s osmišljavanjem potencijalnih naziva i budući da sam u potpunosti bila uronjena u podatke, u tom je momentu bilo dovoljno da ime teme bude samo jedna riječ, npr. „Organizacija“. Međutim, kako je analiza napredovala, shvatila sam da takvi nazivi neće biti dostatni, odnosno da je nužno revidirati nazive tema. Autorice Braun i Clarke (2022) sugeriraju da je dobro ime za temu kratka fraza koja obuhvaća esenciju te teme, ali i koja može privući interes čitatelja. Imenovanju tema je faza kojoj sam se najčešće vraćala tijekom analize. Trudila sam se da imena svih tema budu na istoj razini, a najvažnije mi je bilo da svaka tema obuhvaća centralni organizirajući koncept. Revidiranje imena tema još sam provodila i za vrijeme posljednje faze analize, tijekom pisanja izvještaja.

VI. Pisanje izvještaja

Pisanje tijekom svake faze tematske analize neizostavan je dio, a očekuje se da finalni izvještaj analize obuhvaća ova obilježja: konciznost, koherentnost i logičnost. Drugim riječima, rezultati tematske analize trebali bi prikazivati nerepetitivnu i zanimljivu priču nastalu na prikupljenim podacima. Tu je priču potrebno potkrijepiti dokazima u obliku pojedinih isječaka iz podataka, a analitički narativ mora se izdići iznad puke deskripcije, ono treba objasniti značenje tih podataka.

Cjelokupni opisani proces tematske analize prema ovih šest faza bio je cijelo vrijeme praćen vođenjem analitičkih bilješki. Saldaña (2013, str. 41) analitičke bilješke određuje kao

„dokumentiranje i reflektiranje na proces kodiranja, dokumentiranje i reflektiranje na sve donesene odluke u tom procesu, svega što prethodi stvaranju teorije“. Upravo zbog takve razine dokumentiranja i reflektiranja na proces analize možemo reći da istraživač tijekom analize „razgovara“ s podacima. Ovakva vrsta refleksije ima za cilj evidentiranje promišljanja o budućim smjerovima u analizi, pronalaženje veza među podacima, ali i verbaliziranje frustracija koje se pojavljuju tijekom procesa. Tijekom provođenja tematske analize vodila sam refleksivni dnevnik u koji sam detaljno i iscrpno zapisivala sve nedoumice, osobne stavove i način na koji sam povezana sa sudionicima i podacima. Nadalje, zapisivala sam i sve donesene odluke tijekom svih faza analize. S obzirom na količinu podataka i dugotrajnost provođenja kompletne analize, ovakva strategija zapisivanja pokazala se odličnom jer nudi pregled svih nedoumica, rješenja i odluka koje su se javljale tijekom provedbe tematske analize. Osim toga, već za vrijeme analize razmišljala sam o potencijalnim konceptima koji izranjaju tijekom analize, kao i o vezama i odnosima među temama. Drugim riječima, ovakav vid refleksije, široki i duboki opisi u okviru analitičkih bilježaka, uvelike mi je pomogao prilikom pisanja interpretacije rezultata i tijekom pripreme za raspravu.

3.8. Osiguravanje kvalitete istraživanja

Intuitivnost i refleksivnost poželjni su atributi u procesu kvalitativnih istraživanja, no od ključne je važnosti uložiti mnogo vremena u promišljanje kako će se osigurati kvaliteta istraživanja (Brajdić Vuković i sur., 2021). To uključuje faze prije samog istraživanja, tijekom provedbe, ali i naknadno za vrijeme pisanja izvještaja. Osiguravanje kvalitete istraživanja kompleksan je koncept koji obuhvaća mnogo različitih pogleda i perspektiva, što se reflektira kroz razne termine koje koriste razni autori, kao što su vjerodostojnost, valjanost, pouzdanost transferabilnost i refleksivnost (Savin-Baden i Howell Major, 2013). U ovom istraživanju, osnovni kriteriji za osiguravanje kvalitete istraživanja su valjanost i pouzdanost, često nazivani „zlatnim standardima“ u kontekstu istraživačke kvalitete (Joppe, 2000, prema Savin-Baden i Howell Major, 2013). Uz to, posebnu ulogu u okviru garantiranja kvalitete ovog istraživanja ima i refleksivnost, koja se spominje i kao ključna značajka u provođenju studije slučaja, kao istraživačke strategije i tematske analize, kao metode analize podataka. Većina strategija za osiguravanje kvalitete ovog istraživanja već su opisani u okviru potpoglavlja metodologije, gdje se predstavlja obrazloženje odabrane strategije studije slučaja, kao i primjerenost korištenja metoda prikupljanja podataka. U nastavku slijedi pregled i sinteza tih strategija.

Da bi osigurali valjanost i pouzdanost u svojim istraživanjima, istraživači trebaju sustavno razmotriti i odgovoriti na sljedeća pitanja: koje tehnike i metode su korištene da bi se osigurala valjanost i točnost podataka te koje kvalifikacije i iskustva ima istraživač (Patton, 2002). U okviru ovog istraživanja implementirane su sljedeće strategije kako bi se osigurala valjanost i pouzdanost. Prvo, provedena je pilot-studija slučaja kako bi se osigurali adekvatni protokoli za provođenje intervjua i fokus grupa. Dodatno, nakon provedbe pilota razgovarala sam sa sudionicama o protokolima s ciljem procjene efikasnosti protokola, ali i prilagodbe vlastitih vještina u provođenju navedenih metoda. Također, tijekom glavnog istraživanja, nakon svakog provedenog intervjua i fokus grupe, kontinuirano sam promišljala o potencijalnom unapređenju protokola i unapređenju vlastitih vještina moderiranja fokus grupa i vođenja intervjua. Osim toga, protokole sam usklađivala i prilagođavala i s (tada) aktualnim kontekstom i okolnostima, kao što su pandemija i potres, te sam ponovno pristupila odabiru novih primjera slučaja zbog navedenih okolnosti. Nadalje, za pripremu prije provođenja svakog terenskog prikupljanja podataka dodatno sam proučavala školski kurikulum i mrežnu stranicu škole u okviru koje se odvija odabrani školski volonterski program. Dakle, uz intervju i fokus grupe kao metode prikupljanja podataka, koristila sam i kvalitativnu analizu sadržaja. Drugim riječima, proces triangulacije metoda prikupljanja podataka omogućio je prikupljanje dokaza o proučavanom društvenom fenomenu iz različitih izvora kako bi se rasvijetlila uloga školskih volonterskih programa u razvijanju obilježja građanstva održivosti kod srednjoškolaca.

U ovom istraživanju posebnu pažnju pridala sam i osiguravanju transparentnosti kompletnog istraživačkog procesa. U ovom radu prisutni su detaljni, iscrpni i duboki opisi metodologije i rezultata. Takva razina detalja omogućuju čitatelju transfer informacija u druge kontekste i potencijalno poistovjećivanje s opisanim rezultatima (Merriam, 1988). Uz to, sve donesene odluke, kao i interpretaciju rezultata raspravila sam s mentoricama što zadovoljava kriterij valjanosti kojeg Creswell (2007) naziva *kritičkim vrednovanjem stručnjaka*. Mentorice su tijekom zajedničkih konzultacija imale ulogu „đavoljeg odvjetnika“ budući da su konstantno postavljale pitanja o odabranim metodama i odlukama te nudile konstruktivne povratne informacije tijekom provođenja istraživanja.

Također, vrlo važno, jedan od kriterija osiguravanja kvalitete je i metodološka koherentnost (Savin-Baden i Howell Major, 2013), a u ovom slučaju to se odnosi na koherentnost među ciljevima, temeljnog istraživačkog pitanja, primijenjene strategije studije slučaja, metoda

prikupljanja podataka te tematske analize. Iako je postizanje metodološke koherentnosti u kvalitativnim istraživanjima izazovno, posebno uzimajući u obzir da nisu linearna te da radikalna revidiranja tijekom istraživanja nisu rijetkost, u ovom istraživanju uspjela sam održati kongruentnost između svih ključnih elemenata istraživanja.

Refleksivnost je jedna od ključnih karakteristika kvalitativnog istraživanja uopće, pa onda i studije slučaja i tematske analize. Refleksivnost se definira kao rutinsko reflektiranje na osobne pretpostavke, očekivanja, odluke i djelovanje tijekom cijelog procesa istraživanja (Finlay i Gough, 2003., prema Braun i Clarke, 2022). To znači da bi svaki istraživač u okviru provođenja kvalitativnog istraživanja trebao uzeti u obzir vlastita paradigmatka polazišta i teorijske pretpostavke te kritički preispitati što je to što on donosi u istraživanje i na koji način bi to moglo utjecati na istraživanje. Prvi izazov s kojim sam se susrela u ovom istraživanju bila je tranzicija iz kvantitativne u kvalitativnu paradigmu. Da bih uspješno svladala taj izazov, uložila sam značajan trud u proučavanje relevantne literature te sam se konzultirala s mentoricama i kolegicama koje imaju iskustva u provođenju kvalitativnih istraživanja.

Braun i Clarke (2022) refleksivnog istraživača opisuju kao osjetljivog, obazrivog istraživača koji duboko promišlja o istraživanju te koji propituje sebe i svoju ulogu u njemu. Refleksivni dnevnik predstavlja najvažniji alat za dokumentiranje svake faze istraživanja, vlastitih misli i odluka. Iako ne postoje striktna pravila o učestalosti ili sadržaju koji se treba bilježiti u refleksivnom dnevniku, sugerira se njegovo redovito i detaljno vođenje. Tijekom pripreme i provođenja istraživanja, iscrpno sam dokumentirala svaki korak i svaku donesenu odluku u posebno pripremljene obrasce. Ta dokumentacija bila je posebno izražena tijekom provođenja terenskog dijela istraživanja, tematske analize, kao i konzultacija i savjetovanja s mentoricama i kolegicama, a isječki iz tih dnevnika dostupni su u Prilogu 8. Dakle, za vrijeme provođenja istraživanja detaljno sam evidentirala sve podatke o provedenim intervjuima i fokus grupama, uključujući vrijeme i mjesto provođenja, trajanje te identitete sudionica. Osim toga, pažljivo sam zapisivala vlastita opažanja i događanja prilikom provedbe metoda (npr. ponašanje sudionica, potencijalne rasprave i neslaganja u fokus grupama, eventualni prekidi tijekom razgovora), te svojih vještina (npr. procjena uspješnosti komuniciranja, aktivnog slušanja, postavljanja potpitanja, ostvarenog odnosa sa sudionicama). U tim istim obrascima vodila sam bilješke tijekom pisanja transkripata. Osim što sam koristila refleksivni dnevnik kao alat za vođenje bilježaka o samom istraživanju, taj sam alat koristila i kao kritički osvrt na vlastita stajališta, pretpostavke i predrasude

kako bi ih osvijestila i bila sigurna da istraživanju pristupam nepristrano. Kroz reflektivni dnevnik vrlo rano sam počela promišljati o potencijalnim kodovima i stvarati značenja prikupljenih podataka, a te su mi bilješke pomogle u kasnijim fazama poput generiranja tema. Osim što je reflektivni dnevnik izvrstan alat za vođenje bilješki o samom istraživanju, važno je pratiti i vlastite osjećaje i stanja koji također mogu uvelike utjecati na proces provedbe istraživanja, ali i pisanja i izvještavanja, posebno zato što su istraživanja ovakvog tipa vrlo dugotrajna i mogu biti opterećujuća i iscrpljujuća.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U okviru paradigme kvalitativnih istraživanja, postoji osnovna pretpostavka da se društvene stvarnosti konstruiraju kroz ljudske interakcije i tumačenja. Ta perspektiva naglašava kako je suštinski važno sagledavati društvene fenomene kroz iskustva i percepcije onih koji su u njima uključeni. Stoga se fokus ovakvih istraživanja ne usmjerava na populaciju, već se koncentrira na proučavanje specifičnih fenomena i njihovog značenja (Brajdić Vuković i sur., 2021). Od istraživača se očekuje da bude potpuno uronjen u svoje podatke. Udublјivanje u vlastite podatke i snažno promišljanje o njima ne samo da pruža mogućnost za dublje razumijevanje i interpretaciju, već također može promicati učinkovitu generalizaciju. Time se olakšava razumijevanje kako specifični nalazi mogu imati širi društveni i teorijski značaj (Polit i Beck, 2010).

U kvalitativnim istraživanjima možemo govoriti o analitičkoj i transfernoj generalizaciji. U ovom radu teži se postizanju oba navedena tipa generalizacije. Analitička ili teorijska generalizacija odnosi se na stvaranje ili razvijanje teorije o određenom društvenom fenomenu ili njegovom specifičnom segmentu. Taj proces je omogućen zahvaljujući detaljnom razumijevanju fenomena koji se istražuje koristeći razne metode istraživanja (Brajdić Vuković i sur., 2021). Polit i Beck (2010) ističu da analitička generalizacija uključuje rigoroznu induktivnu analizu te istraživači mogu doći do pronicljivih generalizacija u vezi s proučavanim fenomenom. Da bi se prešlo od pojedinačnih koncepata do sveobuhvatne teorije, važno je odabrati dokaze koji podržavaju konceptualizaciju. Svrha ovog procesa je pružiti čitatelju bogate i duboke zaključke te uvide koji osiguravaju razinu generalizacije relevantnu za područje u kojem je istraživanje provedeno. Drugim riječima, analitički postupak mora biti strukturiran tako da pruža detaljne opise kako bi čitatelj mogao procijeniti predstavljene dokaze na kojima se temelji analiza (Merriam, 1988). U procesu analitičke generalizacije, istraživač je angažiran u pažljivom promišljanju i apstrahiranju podataka, kako bi se prepoznale individualne i kolektivne informacije. Na ovaj način, stvaraju se složene strukture ili kolaži koji odražavaju cjelinu istraživanja i njegovih nalaza (Ayres i sur., 2003).

S druge strane, transferna generalizacija naziva se još i čitateljskom generalizacijom (Misco, 2007), budući da su upravo čitatelji ti koji „transferiraju“ istraživačke nalaze. Čitatelji procjenjuju u kojoj mjeri je moguće primijeniti slučaj na nove situacije, odnosno u neki drugi kontekst (Polit i Beck, 2010). I u ovom tipu generalizacije, bogati i duboki opisi rezultata, temeljite

informacije o okruženju istraživanja, sudionicima i odlukama koje su donesene tijekom svih faza istraživanja, pomažu čitateljima da prepoznaju svoje iskustvo (Firestone, 1993; Polit i Beck, 2010).

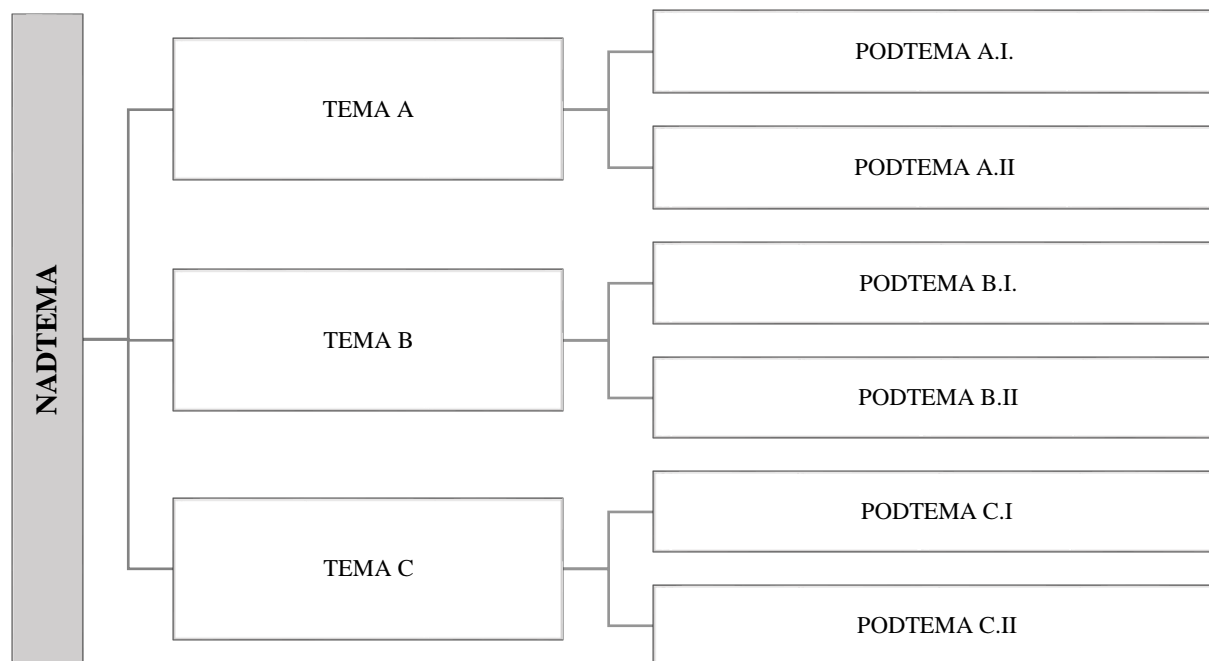
S obzirom na korištenje rigorozne induktivne analize, iscrpne, duboke i temeljite opise metodološkog okvira i analize podataka, kao i predstavljanje dokaza koji podržavaju konceptualizaciju, moguće je postići analitičku i transfernu generalizaciju u ovom radu.

Rezultati ovog istraživanja prikazat će se u tri dijela: I) kvalitativna analiza sadržaja školskih kurikuluma, II) tematska analiza fokus grupa i III) tematska analiza dubinskih polustrukturiranih intervjuja. S obzirom na to da je cilj kvalitativne analize sadržaja školskih kurikuluma pružanje uvida i dubljeg razumijevanja institucionalnog okruženja u kojem se odvijaju školski volonterski programi, ti se rezultati prikazuju prvi, prije rezultata tematskih analiza.

Donesena je odluka da će se rezultati tematske analize fokus grupa i tematske analize intervjuja prikazivati odvojeno zbog različitih perspektiva sudionica (učenica volonterki i koordinatorica). Pojedini rezultati su slični, što se i očekivalo, zato što i učenice i koordinatorice govore o istoj temi. No, njihova se iskustva i perspektive razlikuju posebno zbog specifičnih uloga i zadataka koje obavljaju unutar školskog volonterskog programa, a onda i zbog toga što koordinatorice imaju više iskustva u djelovanju u okviru programa.

Rezultati tematske analize prikazat će se prema sljedećoj strukturi razina tema: *nadtema*, *tema*, *podtema*. *Teme* predstavljaju srž analitičkog koncepta u tematskoj analizi, no u kompleksnim analizama, kao što je ova, javlja se potreba za širenjem strukture tema na više razina s ciljem postizanja interpretativne dubine i jasnoće (Braun i Clarke, 2022). *Nadtema* (eng. *overarching theme*) definira se kao koncept koji obuhvaća nekoliko različitih tema te ih povezuje, i u tom slučaju ide *preko* centralnog organizirajućeg koncepta. U literaturi se spominje da nadtemu nije potrebno posebno dodatno raspravljati niti objašnjavati budući da se ona promatra kao organizirajući, a ne analitički alat, njena je svrha pomoći pri strukturi kompleksnih i sveobuhvatnih rezultata (Braun i Clarke, 2022). *Teme*, kao što je objašnjeno pri opisu faza tematske analize, karakterizira centralni organizirajući koncept koji razgraničava teme. *Teme* se mogu sastojati i od *podtema* – teme unutar teme. *Podtema* ne može stajati sama za sebe, već označava jedan poseban aspekt teme koja joj je „nadređena“ i s kojom dijeli centralni organizirajući koncept. Također, mogu biti posebno korisne za one teme koje obuhvaćaju mnogo podataka, stoga im *podteme* daju jasniju strukturu (Terry i sur., 2017).

Na početku svake teme prikazat će se njen sinopsis, zatim podteme koje će biti potkrijepljene isječcima iz fokus grupa, odnosno intervjua. Specifično kod prikaza rezultata fokus grupa, pojedini isječci će uključivati cijeli razgovor sa sudionicama na pojedinu temu kako bi se jasnije prikazala diskusija među učenicama, njihovo slaganje ili razilaženje o određenim temama razgovora. Također, u tematskoj analizi postoje dva stila korištenja isječaka iz podataka. Prvi je ilustrativni u kojem isječci imaju funkciju oprimjerivanja narativa. Drugi je analitički i istraživač već uključuje diskusiju o rezultatima. U ovom radu će se koristiti kombinacija oba stila. Shematski prikaz svake nadteme s pripadajućim temama i podtemama prikazat će se na kraju pojedinih nadtema u obliku kodnog stabla kao što je prikazano niže u primjeru (Slika 2). Diskusija objedinjenih rezultata (analiza sadržaja školskih kurikuluma, tematska analiza fokus grupa i tematska analiza intervjua) će se prikazati u zasebnom poglavlju. U poglavlju „Rezultati istraživanja“ prikazat će se rezultati zajedno s njihovom interpretacijom, dok će u poglavlju „Rasprava“ te interpretacije biti osnažene sa širim teorijskim, empirijskim i kontekstualnim saznanjima.

Slika 2. Shematski prikaz kodnog stabla

4.1. Rezultati kvalitativne analize sadržaja školskih kurikuluma

Poglavlje prikaza rezultata kvalitativne analize sadržaja organizirano je na način da su najprije iznesene opće informacije o analiziranim dokumentima i jedinicama analize. Dakle, prikazana je struktura dokumenata, obrađeni elementi, broj stranica, broj izvannastavnih i projektnih aktivnosti. Nakon toga su opisani i interpretirani dobiveni rezultati strategije razvoja škole prema tematskim jedinicama. Nadalje, slijedi temeljit opis razrade školskih volonterskih programa u analiziranim školskim kurikulumima. Ponovno, daje se prikaz strukture, elemenata i pojedinih brojčanih pokazatelja. Poglavlje završava s interpretacijom definiranih tematskih jedinica za ciljeve i svrhu te područja aktivnosti školskih volonterskih programa.

Iako na prvi pogled nalik jedni drugima, školski kurikulumi prilično se razlikuju u pristupu opisa pojedinih elemenata, a razlog tome je vjerojatno nedostatak određenja tih elemenata u Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama što onda omogućava fleksibilnost pri izradi dokumenata. Tablični prikaz aktivnosti u školi zajednički je element svih analiziranih kurikuluma, što osigurava preglednost i uniformnost dokumenta, ali se zbog takvog prikaza u nekim dokumentima stječe dojam nedorečenosti pojedinih elemenata. Drugim riječima, može se zaključiti da takva struktura dokumenta ponekad može biti ograničavajuća. Neke škole doskočile su tom „problemu“ pa su uz klasičan tablični prikaz s elementima koji su propisani Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama (Narodne novine, 151/22), dodali još pojedine elemente kako bi pobliže opisali svoje aktivnosti. S druge strane, dokumenti se razlikuju po nekim brojčanim pokazateljima, ali i sadržajnim. Brojevi stranica cjelovitog dokumenta kreću se od 64 do 323 stranice, što naravno nije pokazatelj kvalitete pripreme samog dokumenta. Značajno se razlikuju i prema broju izvannastavnih i projektnih aktivnosti škole što je vjerojatno i jedan od uzroka razlika u opsegu samog dokumenta. Ni jedan školski kurikulum nema manje od pet izvannastavnih, odnosno četiri projektne aktivnosti. Školski kurikulum Trgovačke i komercijalne škole "Davor Milas" iz Osijeka ističe se s najvećim brojem opisanih izvannastavnih aktivnosti u svojoj školi, navodi se čak 31 aktivnost. U broju projektnih aktivnosti prednjači Prva gimnazija iz Zagreba s 48 projektnih aktivnosti. Ovakve razlike u brojčanom stanju navedenih aktivnosti mogu biti rezultat raznih objektivnih okolnosti, kao što je veličina škole, broj djelatnika i broj učenika. Osim toga, primjećuje se da nemaju sve škole jednako određenje projektnih aktivnosti. Dok jedni pod projektima navode dugogodišnje projekte koji podrazumijevaju

kolaboraciju s brojnim drugim akterima, poput Erasmus+ i eTwinning projekata, druge škole navode jednokratne aktivnosti poput obilježavanja dana škole. Bez obzira na broj aktivnosti u pojedinim školama, jasno je da se može zaključiti da su sve škole izuzetno aktivne i nude svojim učenicima i djelatnicima široku lepezu mogućnosti izvannastavnih i projektnih aktivnosti.

Tablica 5. *Popis analiziranih dokumenata*

Naziv dokumenta	Školska godina	Broj stranica dokumenta u cijelosti	Broj izvan-nastavnih aktivnosti	Broj projektnih aktivnosti	Broj stranica opisa ŠVP-a
Prva riječka hrvatska gimnazija. Kurikulum 2020./2021.	2020./2021.	82	5	30	1
Školski i strukovni kurikulum Srednje škole Ivana Trnskoga, Hrvatska Kostajnica za školsku godinu 2020./2021.	2020./2021.	111	12	4	8
Školski kurikulum (tjednovnik) - Gimnazija Sisak	2020./2021.	64	6	10	2
Školski kurikulum Trgovačka i komercijalna škola "Davor Milas"	2020./2021.	148	31	4	10
Školski kurikulum Prve gimnazije	2021./2022.	323	8	48	2
Prirodoslovna škola Vladimira Preloga. Školski kurikulum	2021./2022.	78	8	0	2

4.1.1. *Strategija razvoja škole*

Iako je Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama (Narodne novine, 151/22) propisano da se školskim kurikulumom, između ostalog, utvrđuje strategija razvoja škole, ona nije pronađena u svim analiziranim dokumentima. S druge strane, pojedini školski kurikulumi sadržavali su i mnogo više elemenata od onih propisanih navedenim Zakonom. Neki od tih dodatnih elemenata su: vizija i misija škole, geslo škole, inovacije, temeljne vrijednosti škole te ciljevi školskog kurikuluma. Strategija razvoja većine analiziranih škola upućuje na fokus na osiguranje kvalitetne nastave i široku ponudu popratnih aktivnosti u školi. Daljnjom analizom strategija razvoja škole detektirane su tri tematske jedinice, usmjerenost na: I) učenike, II) školu i III) zajednicu.

Prva jedinica analize odnosi se na stavljanje učenika u centar odgojno-obrazovnog procesa, kao i na misiju kultiviranja „društveno odgovornih građana“, „građanina svijeta“ te „suvremenog čovjeka“. Naglasak nije samo na akademskom uspjehu i izvrsnosti učenika, već se kao imperativ određuje holistički pristup razvoju učenika, ili kako se navodi u jednom dokumentu „neodvojivost odgoja od obrazovanja“. Dodatno, primjećuje se obrazac fokusa na razvijanje raznih kompetencija kod učenika koje su im potrebne za aktivan i društveno odgovoran angažman u zajednici, poput društveno-humanističkih kompetencija, kritičkog mišljenja, socijalne i interkulturene kompetencije, razvijene ekološka svijesti te osposobljenost za uočavanje i rješavanje problema u životnoj zajednici. Većina je škola usmjerena na povezivanje sadržaja redovne nastave, ali i izvannastavnih aktivnosti s „temeljnim ljudskim vrijednostima“ poput slobode, ljudskih prava, zaštita okoliša i empatije. Gotovo sve škole u uzorku, u okviru strategija, razumiju svoju ulogu u pripremanju mladih na aktivno sudjelovanje u životu zajednice. Tako se može govoriti da je dominantna perspektiva škola poticati učenike na stvaranje „pozitivnih promjena“ u društvu te „utjecanja na svijet“. U tom smislu usmjereni su na razvijanje samopouzdanja kod učenika, socijalne osjetljivosti, sklonost cjeloživotnom obrazovanju te transferiranju znanja i iskustava.

Da bi se prethodno navedene misije i vizije mogle ostvariti, u školskim kurikulumima se naglašava ključna uloga škole, odnosno strategije su usmjerene i na rad škole. Naime, u većini dokumenata ističe se nužnost povezivanja škole sa zajednicom, stvaranja mreže vanjskih suradnika te na taj način potaknuti zajedništvo i osjećaj pripadnosti školi i zajednici. Pojedine škole još dodatno kao svoj zadatak shvaćaju i stvaranje pozitivnog ozračja u školi. Navedeno se manifestira kroz isticanje timskog rada, međusobnog uvažavanja i suradnje, ali i „prijateljsko i konstruktivno

međudjelovanje u ravnini učenik – nastavnik – ravnatelj“. Dodatno, velik naglasak se stavlja i na nastavnike i njihovu ulogu, točnije važnost primjenjivanja inovativnih metoda, osmišljavanje te osiguravanje raznih i raznovrsnih izvannastavnih aktivnosti. Uz sve navedeno, iz strategija razvoja škole uočava se da je volontiranje ili točnije poticanje volonterstva i „povezivanje sadržaja sa stvarnim životom“ važan segment razvoja škola.

I treća tematska jedinica odnosi se na usmjerenost strategija k zajednici čiji je fokus na nastavku već uspostavljenih suradnji, najčešće s drugim školama, ali i formiranju novih mreža suradnika, od kulturnih ustanova do realnog sektora. Uz njih se navode i roditelji kao značajni suradnici. Zaključuje se da je školama općenito važno da se snažnije integriraju u svoju lokalnu zajednicu, pa i šire. Drugim riječima, prepoznaju snagu međuovisnosti različitih aktera.

Navedene je tematske jedinice teško u potpunosti razdvojiti i može se zaključiti da su jednako zastupljene u strategijama razvoja škole. Uočava se da je školama jednako važno svoj razvoj usmjeravati svim navedenim akterima, odnosno da razumiju povezanost tih aktera. Zaključak pregleda strategija razvoja svih analiziranih dokumenata upućuje na to da se škole žele profilirati kao ustanove koje brinu o svojim učenicima te su im oni centralni dio odgojno-obrazovnog procesa. Iz analiziranih strategija škole primjećuje se da postoji želja učenicima osigurati vrhunsko obrazovanje, ali i pripremiti ih za život kroz mnoštvo izvannastavnih aktivnosti. Uz to, u većini dokumenata snažan se naglasak stavlja na pozitivno školsko ozračje i kvalitetne odnose među svim akterima u školi. Nadalje, škole teže tome da budu biti aktivan i odgovoran akter u svojoj lokalnoj zajednici te imaju misiju proširiti svoju mrežu suradnika, a sve s ciljem osnaživanja i pripreme učenika za budućnost.

Tablica 6. *Strategija razvoja škole – primjeri iz jedinice analize*

Strategije razvoja škole – usmjerenost na...	
...učenike	Globalno građanstvo – slavimo različitost i promičemo duh razumijevanja i tolerancije pomažući učeniku da postane građanin svijeta; činimo aktivni doprinos našoj lokalnoj i globalnoj zajednici
	Poticanje kritičkog mišljenja, tolerancije i empatije; razvijanje samopouzdanja, samopoštovanja i svijesti o vlastitim potencijalima i granicama; zajedničko promicanje temeljnih ljudskih vrijednosti
...školu	Razredno i školsko ozračje – poticajno i zdravo radno okruženje (poštovanje i uvažavanje individualnih sklonosti i različitosti – svaki učenik razvija i iskazuje svoje sposobnosti i tako pridonosi posebnosti svakog razrednog odjela i škole); suradništvo, uzajamnost i solidarnost (međusobno pomaganje u savladavanju gradiva, ali i rješavanju drugih poteškoća i problema), vršnjačko učenje; interakcija unutar škole – škola je prostor susretanja, življenja i razmjene iskustava učenika, nastavnika i roditelja; raznolik školski život koji potiče učenika da dio svoga slobodnog vremena provodi u školi (koncerti, filmske projekcije, uređenje škole za blagdane) i razvija kreativnost i nove oblike aktivnosti i provođenja slobodnog vremena; škola koja pruža prijateljsku atmosferu, povjerenje, ljubav i poštovanje, ali istovremeno ne gubi svoju ozbiljnost i prvotnu zadaću odgoja i obrazovanja
...zajednicu	Suradnja s kulturnim institucijama; međuškolska suradnja (zajedničke akcije, razmjena iskustava i ideja preko županijskih aktiva, vijeća učenika...)
	Integrirati se u lokalnu zajednicu te osvijestiti međuovisnost kvalitete života i lokalnog okružja putem obogaćivanja društvenog života učenika i stanovnika

4.1.2. *Školski volonterski program – opis*

Prije prikaza rezultata i tematskih jedinica kvalitativne analize sadržaja predstavljen opći pregled jedinice analize *školski volonterski program*. U svim analiziranim školskim kurikulumima, volonterski programi implementirani su kao izvannastavna aktivnost. U pojedinim dokumentima naglašeno je da su aktivnosti školskog volonterskog programa vezane za određene projekte koji se zasebno opisuju u školskom kurikulumu. Većina projekata s kojima se povezuju bave se tematikom održivog razvoja. Školski volonterski programi u dokumentima navode se kao „klubovi“ te neki od njih nose i posebno ime, u pojedinim slučajevima naziv je vrlo jednostavan „Volonterski klub/volonterski program“, a neki uz to dodaju i naziv škole. No, pojedini su programi kreativni u

kreiranju svojih naziva, pa tako volonterski program Srednje škole Ivana Trnskoga iz Hrvatske Kostajnice nosi ime „Srcem drugima“, volonterski program Trgovačke i komercijalne škole "Davor Milas" iz Osijeka naziva se „Trgos“, a volonterski program Gimnazije Sisak „VOGSI“. Kasnije u analizi intervjua i fokus grupa objašnjava se uloga učenica volonterki u osmišljavanju tih naziva.

U dijelu školskih kurikuluma u kojima se detaljnije razrađuju izvannastavne aktivnosti, školski volonterski programi nalaze se među zadnjima. U većini dokumenata nije primijećen obrazac po kojem su poredane te aktivnosti, samo su u jednom školskom kurikulumu izvannastavne aktivnosti poredane po tematskom ključu. Stoga, teško je zaključiti koje je značenje toga što se volonterski programi svrstavaju među zadnjima u okviru izvannastavnih aktivnosti, i postoji li uopće neko značenje iza toga. Obično opis volonterskih programa u školskim kurikulumima zauzima u prosjeku dvije stranice te slijedi upute proizašle iz Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama (Narodne novine, 151/22) o elementima razrade pojedinih aktivnosti. Također, ti elementi jednaki su za sve aktivnosti u školi, od dopunske nastave do izvannastavnih aktivnosti. Iz analize rezultata primjećuje se da škole iz Hrvatske Kostajnice i Osijeka izrazito detaljno razrađuju svoje volonterske programe. Navedene škole čak dodaju elemente koji nisu propisani prije navedenim Zakonom te se ti opisi protežu na osam, odnosno deset stranica. Neki primjeri tih dodatnih elemenata su: detaljno razrađene volonterske aktivnosti (raspored volontiranja, opisi zadataka, broj potrebnih volontera i sli.), edukacija i priprema volontera, odgojno-obrazovna očekivanja te povezivanje s međupredmetnim temama. Osim toga, u školskom kurikulumu Trgovačke i komercijalne škole „Davor Milas“ Osijek može se pronaći i teorijsko-konceptualni uvod u razradu volonterskog programa, pa se tako definira volontiranje, školski volonterski programi, čak se navode i rezultati prijašnjih istraživanja. Srednja škole Ivana Trnskoga još navodi na praćenje opterećenja učenika volontera kako ne bi ugrozili i zanemarili redovne školske obaveze. Navedene razlike ne podrazumijevaju da su pojedini volonterski programi uspješniji od drugih, već označava fleksibilnost koju takvi dokumenti nude osobama koje ga pripremaju. Dodatno, kao što je prikazano kasnije u analizi intervjua, koordinatorice volonterskih programa vrlo često uz školski kurikulum izrađuju samostalno (neformalne) dokumente kako bi efikasnije pratile školski volonterski program tijekom školske godine. Uz to, samostalno osmišljavaju i načine praćenja učenica volonterki. U većini volonterskih programa postoji službeno više od jedne koordinatorice, a samo je u jednoj školi navedena jedna koordinatorica. Uz

koordinatorice s kojima su provedeni intervjui, navode se još drugi nastavnici, stručni suradnici, ravnatelji, učenici, roditelji te volonteri izvan škole. Navedene koordinatorice ujedno su i autorice opisa volonterskih programa u školskim kurikulumima, a u jednom se programu kao autorice navode i učenice volonterke.

U kontekstu namjene, volonterski programi su prvenstveno namijenjeni učenicima škole kako stoji u svim analiziranim školskim kurikulumima. Ponekad se navodi da je namijenjen svim učenicima ili onim zainteresiranima, a katkad se već unaprijed odredi koliko učenika mogu primiti. Uz učenike, u dokumentima stoji da su se u aktivnosti volonterskog programa slobodni uključiti svi djelatnici škole, roditelji, ali i građani. Obično se ne navode uvjeti za sudjelovanje učenika u volonterskim aktivnostima. Dapače, navodi se da su učenici slobodni sudjelovati u aktivnostima prema vlastitoj „motivaciji, afinitetima i sposobnostima“. Međutim, u pojedinim projektnim aktivnostima koje su usko vezane uz školski volonterski program jasno se navode uvjeti za sudjelovanje u aktivnostima projekta. Najčešće se uvjeti odnose na posjedovanje prethodnog volonterskog iskustva, s obzirom na to da su ciljevi projekta usmjereni promociji volonterstva.

Kada se govori o ishodima školskih volonterskih programa, dokumenti koji imaju razrađene ishode su u manjini i fokusirani su na učenike volontere i promicanje volonterstva. Neki od primjera su: „identificirati mogućnosti volontiranja u zajednici, uključujući i mogućnosti međunarodnog volontiranja“ te „promicati važnost i vrijednosti volontiranja u svojem okruženju“. U kontekstu promicanja volonterskog programa, ono se prepoznaje kao važan element razrade. Promocija se najčešće vrši putem izrade raznih promidžbenih materijala do objava volonterskih aktivnosti na mrežnim stranicama škole i društvenim mrežama volonterskog programa. Osim toga, učenici i koordinatorice često gostuju u medijima, a prijavljuju se i na mnoge natječaje za nagrade u okviru volontiranja. Također, navode obilježavanje Dana volontera, kao i sudjelovanje na raznim sajmovima na kojima imaju priliku promovirati svoj volonterski program, ali i volonterstvo općenito i građanima.

Osim školskih kurikuluma, pregledane su i mrežne stranice škola s ciljem utvrđivanja statusa volonterskog programa u školi. Na mrežnim stranicama svih analiziranih škola, na naslovnim stranicama postoji poveznica na posebnu stranicu volonterskog programa. Neke stranice su manje, neke više ažurirane. No, na svima se može pronaći kratak opis volonterskog programa i njegove djelatnosti, a dodatno se mogu pronaći i objave zajedno sa slikama s volonterskih akcija,

dodijeljenih nagrada i slično. Iz toga proizlazi da je evidentno da škola pridaje značaj promociji aktivnosti svog volonterskog programa s ciljem poticanja volonterstva.

U većini dokumenata naglašava se povezivanje područja volonterskih aktivnosti s međupredmetnim temama. U nekim dokumentima se samo spominju, dok ih drugi iznimno detaljno razrađuju na način da se navode pojedina odgojno-obrazovna očekivanja iz kurikuluma međupredmetnih tema. Od međupredmetnih tema posebno se ističu Građanski odgoj i obrazovanje, Osobni i socijalni razvoj, Poduzetništvo i Održivi razvoj, što ne čudi s obzirom na povezanost s projektima čiji su fokus teme održivog razvoja i obrazovanja za održivi razvoj.

Načini vrednovanja volonterskih programa postoji u svim dokumentima, a najčešće se odnosi na vođenje evidencije i usmeno praćenje ili praćenje putem upitnika. U nekim se školskim kurikulumima naglašava i potencijalno nagrađivanje volontera s najvećim brojem volonterskih sati. Najmanje elaborirani elementi u školskim kurikulumima su troškovnik i vremenik aktivnosti. U samo jednom dokumentu se navodi točan iznos troškovnika za tu školsku godinu. Većinom su opisi nedovoljno razrađeni, a pretpostavlja se da je tako zbog dinamične prirode volonterskih aktivnosti, kao i mogućnosti ostvarivanja novih, unaprijed neplaniranih volonterskih aktivnosti.

4.1.3. Ciljevi i svrha školskih volonterskih programa

Nakon detaljnog opisa i interpretacije strukture razrade volonterskih programa u školskim kurikulumima, slijedi prikaz definiranih tematskih jedinica usmjerenih prema ciljevima i svrsi volonterskih programa na: I) učenike, II) školu i III) zajednicu.

Tematska jedinica usmjerenosti ciljeva i svrhe na *učenike* dodatno je podijeljena na znanje, percepciju i senzibilnost te ponašanje. Dakle, opet se može uočiti obrazac da koordinatorice, kao autorice volonterskih programa, kroz opise programa slijede strategije razvoja škole i kreiraju program s ciljevima koji su također usmjereni na sve aktere – učenike, školu i zajednicu. Programi imaju za cilj razvijati vještine, poput komunikacijskih i organizacijskih, ali i jačati praktične vještine. Nadalje, cilj im je i potaknuti učenike na usvajanje „temeljnih društvenih vrijednosti“ poput solidarnosti i empatije. Uz ovo opće znanje, ciljevi volonterskih programa orijentirani su i na stjecanje znanja iz područja održivog razvoja te promociju globalnih ciljeva održivog razvoja. Uz znanje i vještine, cilj volonterskih programa je senzibilizirati mlade na pomaganje, ali i na osvještavanje da su dio veće zajednice sa svojim pravima, ali i odgovornostima. Osim senzibiliziranja za potrebe zajednice, u volonterskim programima učenici razvijaju pozitivnu sliku

o sebi. Ciljevi i svrha volonterskih programa ne zaustavljaju se samo na razvoju znanja i vještina, već se fokusiraju i na promjenu ponašanja kod učenika. Naime, žele osnažiti učenike da budu „pokretačka snaga aktivnog i odgovornog društva te održivog razvoja“.

Kada govorimo o ciljevima i svrsi volonterskih programa usmjerenih prema *školi* uočava se da se postojanjem takvih programa želi obogatiti program izvannastavnih aktivnosti, ali i školskog kurikulumu uopće. Dodatno se kroz volonterske programe osigurava i prostor za provođenje međupredmetnih tema, posebno Građanskog odgoja i obrazovanja i Održivog razvoja. Cilj je i promovirati školu u zajednici, u okviru donošenja pozitivnih društvenih promjena i svjesnosti međuovisnosti škole i zajednice. U okviru ovih programa također se osvještava značajna uloga škole u zajednici, a volonterski program ima za cilj dodatno promovirati rad škole i povećati vidljivost u zajednici i na taj način osnažiti povezanost sa zajednicom.

Ciljevi i svrha školskih volonterskih programa koji su orijentirani *zajednici* najčešće su elaborirani kroz prizmu održivog razvoja. Volonterske aktivnosti trebale bi pripremiti učenike volontere na brigu o okolišu, ali i na osiguravanje „društvene pravde i gospodarske stabilnosti“. Škole razumiju da im je za ostvarenje tog cilja potrebna suradnja s organizacijama civilnog društva te ostalim organizacijama i ustanovama u zajednici. Takvim naporima škole žele potaknuti učenike na uključivanje u zajednicu, odnosno motivirati ih na volontiranje i izvan škole. Drugim riječima, cilj volonterskih programa je izgradnja „aktivne, odgovorne i humane zajednice“ koja će brinuti za marginalizirane skupine u društvu, usmjeriti se na zaštitu okoliša, ali i k ostvarivanju pozitivnih društvenih promjena.

Tablica 7. Ciljevi i svrha školskih volonterskih programa – usmjerenost na učenike: primjeri iz jedinice analize

Ciljevi i svrha ŠVP-a – usmjerenost na učenike	
Znanje	Usvojiti znanja, vještine i stavove vezane uz volontiranje, empatiju, komunikaciju i održivi razvoj
	Razviti organizacijske i druge praktične vještine ovisno o vrsti volonterske aktivnosti
Percepcija i senzibilnost	Doprinijeti izgradnji svijesti učenika o sebi kao članu zajednice s odgovornostima prema sugrađanima, javnom dobru i okolini.
	Usvojiti vrijednosti tolerancije, humanosti, solidarnosti, pravednosti i inkluzivnosti
Ponašanje	Učenici kao graditelji sretnije i humanije budućnosti i pokretačka snaga aktivnog i odgovornog društva te održivog razvoja.
	Prihvatiti i preuzeti odgovornosti za ishod zajedničkih planiranih aktivnosti

Tablica 8. Ciljevi i svrha školskih volonterskih programa – usmjerenost na školu i zajednicu: primjeri iz jedinice analize

Ciljevi i svrha ŠVP-a – usmjerenost na...	
...školu	Uz promociju volonterstva i filantropije kod mladih važan cilj gimnazijskog volonterskog kluba je njegovo funkcioniranje u svojstvu alata za provođenje zabavnih i praktičnih interdisciplinarnih edukacija učenika, te njegov kurikulum obogaćuje program izvannastavnih aktivnosti škole novim sadržajima vezanim međupredmetne teme Održivog razvoja.
	Potaknuti djelovanje škole kao mjesta odgoja za volontiranje
...zajednicu	Doprinijeti izgradnji zajednice građana koji dijele osjećaj društvene pripadnosti, razvijene društvene i moralne odgovornosti, te visoku razinu društveno-političke participacije kao i članstva u društveno-kulturnim udruženjima u zajednici.
	Doprinijeti promociji partnerstva organizacija civilnog društva i odgojno-obrazovnih ustanova u području volonterstva koje doprinosi ekonomskoj i socijalnoj koheziji te održivom razvoju u županiji.
	Aktivno sudjelovati u rješavanju izazova lokalne zajednice u svrhu izgradnje solidarnog društva

4.1.4. Područja aktivnosti školskog volonterskog programa

Posljednja jedinica analize odnosi se na područja aktivnosti školskih volonterskih programa te ona ujedno donosi i najdetaljnije elaborirane tematske jedinice. Navedeno je i očekivano s obzirom na to da su aktivnosti jedan od elemenata u školskom kurikulumu koji je temeljito obrađen, čak i u onim dokumentima koji nude nešto manje razrađene opise volonterskih programa. Drugim riječima, tematske jedinice koje se odnose na područja aktivnosti volonterskih aktivnosti i njihove usmjerenosti su: I) organizacija rada volonterskih programa, II) promocija volonterstva, III) potrebe škole, IV) humanitarne aktivnosti, V) održivi razvoj, VI) ekološka, VII) socijalna, VIII) ekonomska i IX) politička dimenzija održivog razvoja.

Organizacija rada najčešće se svodi na održavanje redovitih sastanaka članica školskog volonterskog programa, u okviru kojih se planiraju i organiziraju volonterske akcije. Dodatno, tematska jedinica organizacija rada za pojedine volonterske programe podrazumijeva i superviziju i administrativne zadatke. Najbogatija tematska jedinica je promocija volonterstva. Može se zaključiti da volonterski programi vrlo ozbiljno shvaćaju svoju ulogu u promicanju volonterstva. To se afirmiranje ogleda u promoviranju volonterstva u osnovnim školama, na roditeljskim sastancima i na ostalim tijelima u svojoj školi. Jedan od ciljeva te promocije je svakako i privlačenje te poticanje mladih na uključivanje u volonterski program. Međutim, promidžba volontiranja ne staje samo u okvirima škole već se širi i na grad i županiju u okviru sudjelovanja na raznim sajmovima. Dodatno, u okviru volonterskih programa, škole se trude sudjelovati u edukacijama, projektima i istraživanjima s fokusom na volontiranje.

Prema analizi rezultata, aktivnosti volonterskih programa manje su usmjerene na potrebe škole i humanitarne aktivnosti, a češće na teme i dimenzije održivog razvoja. S jedne strane spominje se pomoć u učenju i razvoj solidarnosti i zajedništva u školi putem humanitarnih akcija za učenike. Dok su s druge strane, u većini slučajeva, planirane razne edukacije i radionice na temu održivog razvoja u suradnji i organizacijama civilnog društva. Kada se govori o dimenzijama održivog razvoja, jedina dimenzija koja nije obuhvaćena aktivnostima je ona politička. Aktivnosti koje se odnose na ekološku dimenziju najčešće su akcije čišćenja okoliša i briga o nezbrinutim životinjama. Socijalna i ekonomska dimenzija u okviru aktivnosti često su neodvojive. Uglavnom su to aktivnosti usmjerene osobama slabijeg socio-ekonomskog statusa i rad s marginaliziranim skupinama u društvu.

Tablica 9. Područja aktivnosti školskih volonterskih programa: primjeri iz jedinice analize

Područja aktivnosti ŠVP-a – usmjerenost na...		
...organizaciju rada	Redoviti sastanci koordinatorica volontera s učenicima na kojima učenici razgovaraju, kritički promišljaju, istražuju probleme i predlažu konkretna rješenja.	Administrativno-promidžbene aktivnosti
...promociju volonterstva	Provođenje edukacija volontera/volonterki vezanih uz teme volontiranja	Suraduju i potiču druge na uključivanje u školski volonterski program i volontiranje općenito
...potrebe škole	Pomoć u učenju – vršnjačka pomoć u učenju iz nastavnih predmeta	Provedene 2 aktivnosti za razvoj solidarnosti i zajedništva u školi: vršnjačka pomoć, humanitarne akcije za pojedine učenike, razmjena odjeće, knjiga i drugih materijala
...humanitarne aktivnosti	Prikupljanje donacija i pomoć učenicima slabijeg socio-imovinskog stanja	Prikupljanje trajnih namirnica tijekom školske godine.
...održivi razvoj	Radionice o održivom razvoju u suradnji s organizacijama civilnog društva	Provođenje edukacija volontera/volonterki vezanih uz globalne ciljeve održivog razvoja
...ekološku dimenziju održivog razvoja	Eko-akcija čišćenje školskog okoliša, sakupljanja starog papira i čišćenje obala rijeke – tijekom mjeseca travnja provest će se više ekoloških akcija koje će uključivati čišćenje obala rijeke, školskog okoliša i sakupljanja starog papira, kao i reciklaža dijela prikupljenih materijala u likovnim radionicama.	Volontiranje u udrugama za zaštitu životinja
...socijalnu dimenziju održivog razvoja	Radionice o rodnoj ravnopravnosti	Provedene 2 aktivnosti za razvoj lokalne zajednice: posjet staračkom domu, socijalnoj samoposluzi, humanitarne i druge akcije, suradnja s udrugama, azil, Volonterski centar
...ekonomsku dimenziju održivog razvoja	Posjet socijalnoj samoposluzi	Razmjena odjeće, knjiga i drugih materijala
...političku dimenziju održivog razvoja	/	/

Usporedbom analize rezultata intervjua i fokus grupa s rezultatima kvalitativne analize sadržaja školskih kurikuluma, moglo bi se zaključiti da većina školskih kurikuluma, odnosno opisi volonterskih programa ne daju puno informacija. Stoga se analiza sadržaja školskih kurikuluma shvaća kao nadopuna rezultata dobivenih razgovorima s koordinatoricama i učenicama volonterkama. Svakako se može zaključiti da analiza sadržaja dokumenata nudi još jednu perspektivu, ali i da su rezultati u skladu s rezultatima intervjua i fokus grupa o čemu će biti više riječi u raspravi o rezultatima.

4.2. Rezultati tematske analize fokus grupa

NADTEMA: Školski volonterski program: volonterske aktivnosti, organizacija, značajni događaji i iskustva te odnosi unutar volonterskih programa

---

Nadtema „Školski volonterski program: volonterske aktivnosti, organizacija, značajni događaji i iskustva te odnosi unutar volonterskih programa“ obuhvaća opis načina funkcioniranja školskih volonterskih programa. Prema iskazima učenica, volonterski programi mogu se podijeliti u dvije skupine: I) školski volonterski program kao izvannastavna aktivnost i II) školski volonterski program kao izvannastavna aktivnost u okviru projekta. U okviru prve skupine programa također se ponekad provode projekti manjeg obujma. Ovi se drugi pak odnose na dugoročnije projekte, a pojedini volonterski programi su čak i rezultat tih projekata. Određeni projekti imaju međunarodnu komponentu te se stječe dojam da su izuzetno dobro strukturirani i organizirani te zbog toga volonterski programi koji su dio tih projekata visoko kotiraju u svojoj školi. Većina tih projekata tematski su fokusirani na održivi razvoj.

Uz navedeno, ova nadtema objedinjuje i teme koje se odnose na iskustva i događaje koji su bili od posebnog značenja za učenice. Posebno se raspravlja i o raznim ulogama učenica i koordinatorica u organizaciji i planiranju volonterskih aktivnosti, kao i o uspostavljenim odnosima unutar volonterskog programa.

A. TEMA: Volonterske aktivnosti reflektiraju dimenzije održivog razvoja i otporne su na izazove, pri čemu se stvaraju snažne veze među učenicama i koordinatoricama

Prije detaljne analize teme, potrebno je reći kako se u okviru školskih volonterskih programa provode volonterske akcije i humanitarne akcije. Humanitarne akcije istovremeno su i volonterske, no razlikuju se u pojedinim elementima, posebno u dosegu i značenju tih akcija za učenike volontere. Cilj ovog uvodnog dijela je pružiti objašnjenje kako se u ovom slučaju ne radi o klasičnim humanitarnim aktivnostima koje podrazumijevaju doniranje novca ili drugih materijalnih resursa, budući da učenice volonterke sudjeluju u širem spektru aktivnosti u okviru takvih akcija. Volonterske akcije humanitarne prirode koje se provode u školskim volonterskim programima najčešće se odnose na prikupljanja sredstava za potrebite (novac, hrana, odjeća i sl.). Međutim, važno je naglasiti kako takve akcije nisu usmjerene „samo“ na pomaganje. Učenice imaju značajnu ulogu u organizaciji, planiranju i realiziranju takvih akcija te uvijek uključuju

dodatne aktivnosti, kao što je, npr. posjeta i druženje s osobama za koje su prikupljali pomoć. Učenice su pokazale kreativnost u osmišljavanju takvih akcija, tako su osmišljavale igre, radile palačinke u školi, izrađivale kalendare, narukvice i čestitke. Najbolji opis spektra humanitarnih aktivnosti u kojima su sudjelovale učenice je sljedeći: učenice su iskazale interes za temom zaštite životinja, organizirale su posjet azilu, saznale koje su im potrebe. U tiskari su učile i pomagale u izradi kalendara za koje su potom skupljale donacije u gradu na štandovima. Dodatno su još skupljale hranu i deke za pse, a u azilu su volontirale na način da su čistile kaveze i šetale pse. Ovaj primjer pokazuje da učenice nisu „samo“ skupljale sredstva, već pokazuje cijeli dijapazon angažmana i zalaganja, od prepoznavanja potrebe do djelovanja da se ta potreba zadovolji.

Ova tema objedinjuje podteme koje se odnose na opis volonterskih akcija koje su ostavile poseban dojam na učenice, opis tema volonterskih akcija te opis posljedica pandemije na realizaciju tih akcija. Volonterske akcije snažno su vezane uz mogućnosti i opcije koje zajednica i bliža okolina nude, ovisе o činjenici postoje li organizacije civilnog društva ili ustanove koje su voljne primiti učenike volontere. Prva iskustva volontiranja u školskom volonterskom programu za većinu učenica bila su pozitivna, a teme kojima se bave blisko su vezane uz dimenzije održivog razvoja (ekološka, socijalna, ekonomska i politička). Podjednako su im važne ekološka, socijalna i ekonomska dimenzija te se slažu da bi se i u budućnosti voljele nastaviti baviti tim pitanjima. Od posebne važnosti su im također bile akcije tijekom kojih su se zbližile s ostalim učenicama volonterkama, kao i nova iskustva te akcije koje su bile od velike važnosti za njihovu struku, što je posebno značajno za učenice iz strukovnih škola. Pandemija je imala snažan utjecaj na provođenje volonterskih akcija u okviru školskih volonterskih programa, no uspjeli su se održati i pronaći alternativne načine funkcioniranja, odnosno aktivnosti koje su mogle su preseliti u *online* okruženje ili u prostore škole. Iako je period pandemije, *lockdown*-a i strogih epidemioloških mjera bio nelagodan za sve učenice, neke od njih su uspjele pronaći „svjetlu točku“ u tim momentima na način da su redovito održavale kontakte te se na taj način još više povezale.

A.I. PODTEMA: Unatoč izazovima uzrokovanih pandemijom, iskustva učenica u školskom volonterskom programu imaju trajni i pozitivni utjecaj na njihov osobni rast i međusobnu povezanost.

Nekim učenicama volontiranje u školskom volonterskom programu bio je prvi susret s volontiranjem uopće. Učenice govore da su se uključile bez ikakvih očekivanja, nisu ni mogle zamisliti što bi ih moglo čekati – „*ful open minded, što bude bit će (Valeria_1)*.“ Druge učenice su pak formirale vrlo jasna očekivanja od programa. Čak i kada se ta očekivanja nisu ostvarila, učenice nisu napustile školski volonterski program jer su se, kako kažu, bavile i drugim zanimljivim aktivnostima u volonterskom programu.

Lidija_1: „Ja sam očekivala da ću ja najviše raditi sa životinjama jer mi je to tad bila najveća motivacija, a zapravo uopće nisam jer su drugi išli ili ja nisam tad bila na nekom sastanku, ali uopće mi nije žao jer smo druge stvari radili.“

Pojedina očekivanja nisu se ispunila zbog epidemioloških mjera zbog kojih se mnogo aktivnosti odvijalo *online* te onemogućilo mnogo sadržaja i aktivnosti na koje su učenice računale i na koje su navikle.

Sofija_2: „Ja sam očekivala da ćemo imati puno aktivnosti, da ćemo pomoći ljudima, da ćemo steći nova prijateljstva, da će neki pronaći sami sebe ako još nisu. Očekivala sam da ćemo se družiti, ići izvan našeg grada, upoznat neke nove druge ljude, sudjelovati u različitim projektima koji nisu online [smijeh].“

Većina učenica se sjeća svoje prve volonterske akcije u detalje. Neke od njih kažu da se od njih tražilo da izađu iz svoje zone komfora, kao što je upoznavanje novih ljudi, što im je izazvalo strah i nelagodu.

Ivona_6: „Tad sam jako brinula tko kaj misli o meni, htjela sam ostaviti dobar dojam svima i onda sam izdahnula i bilo je ok. I onda drugi put kad sam bila na akciji sam bila „ma boli me briga“ [smijeh].“

Međutim, kako kaže Maša_4: „*na početku bilo jako strašno, ali kasnije je bilo stvarno super*“. Bez obzira na početne teškoće s opuštanjem, učenice se slažu da su im prva iskustva u volonterskom programu bila „super“, „odlična“, „zanimljiva“, „ispunjujuća“, „predobra“, da je bila dobra „zezancija“ i da su bile „uzbuđene jer će pomoći nekome“.

A.II. PODTEMA: Teme volonterskih aktivnosti najčešće se odnose na sve dimenzije održivog razvoja i promicanje volontiranja

Budući da je većina školskih volonterskih programa na neki način vezana uz temu održivog razvoja, jedan dio rezultata ove podteme prikazat će se u okviru dimenzija održivog razvoja – ekološka, socijalna, ekonomska i politička. Iako je važno naglasiti da nije uputno umjetno odvajati navedene dimenzije unutar koncepta održivog razvoja budući da su sve međusobno povezane i njihovo odvajanje je štetno u kontekstu holističkog pristupa (Giddings i sur., 2002).

Jedan dio učenica govori o brojnosti i raznovrsnosti volonterskih akcija kojima se bave tijekom školske godine. Drugim riječima, teme volonterskih akcija su raznovrsne, većina školskih volonterskih programa ne fokusira se samo na jednu problematiku. Uz to, navode da su volonterske akcije prilično frekventne – „*svaki mjesec barem jedna (Olivia_3)*.“ Međutim, učenice iz jedne škole naglasile da se u okviru svog volonterskog programa „*većinom bave okolišem (Monika_2)*.“

Jasno je da su se teme volonterskih akcija školskih volonterskih programa koji su bili blisko vezani uz projekte, a čija je tema bila održivi razvoj fokusirali na održivi razvoj i njegovih 17 ciljeva. Učenice odaju dojam da su im te teme zanimljive i privlačne te da su imale mogućnost baviti se raznovrsnim volonterskim akcijama u okviru tih tema.

Olivia_3: „Održivi razvoj sam po sebi je jako širok i raznolik tako da nismo bili ograničeni, što god bi nam palo na pamet uvijek bi se uz nešto mogle vezati. Tako da nam je to bilo super da je baš to bila tema da smo mogle od 17 različitih tema za birati.“

Ipak, prema iskustvima učenica, najveći broj volonterskih akcija u svim školskim volonterskim programima bio je vezan uz *ekološku dimenziju održivog razvoja*. Kroz volonterske akcije bavili su se zaštitom okoliša, sadnjom drveća²⁴, skupljanjem smeća u bližoj okolini i oko škole. Pojedine volonterske aktivnosti odvijale su se u obliku *online* edukacija i radionica, a primarni razlog tome bile su epidemiološke mjere i potres koji su ograničili realiziranje volonterskih akcija na „terenu“.

---

²⁴ Nacionalna kampanja koju provodi udruga „Zasadi stablo, ne budi panj!“.

Dea_2: „Za recikliranje smo imali radionice, i više smo se educirali o zapravo recikliranju i zagađenosti svijeta i tak to.“

Viktoria_3: „Radili smo istraživanja na, tipa, temu emisije plinova, pa onda pričamo o biljkama, pa imamo prezentaciju o prirodi, nešto na tu foru, onda napravimo prezentacije.“

Akcije koje su odvijale na „terenu“ uključivale su posjete recikliranom imanju, odlaske u azile za nezbrinute životinje te briga za okoliš u okviru škole.

Andrea_5: „Imamo neke ekološke akcije, npr. volontiranje na eko-imanju ZMAG, pa ona akcija „Zasadi drvo, ne budi panj“. Onda opet imamo i u školi spremnike za odlaganje plastičnog otpada. Imali smo i eko-grupu, ove godine se pokrenuo cvjećarski klub, skupljali smo čepove. Mislim da ima od svega pomalo.“

Olivia_3: „Imali smo akciju s biciklima da smanjimo emisiju štetnih plinova.“

Briga o životinjama također je jedna od tema volonterskih akcija kojom su se učenice često bavile, a aktivnosti su uključivale šetanje pasa iz azila, skupljanje hrane i ostalih potrepština za pse u azilu te skupljanje donacija.

Maša_4: „Išle smo u azil s profesoricom iz hrvatskog i šetale smo pse, onda smo skupljale hranu i deke i tako nešto što im treba za azil.“

U okviru jednog školskog volonterskog programa učenice su se priključile globalnom štrajku „Petkom za budućnost“ koji je imao za cilj osvještavanje o globalnom zatopljenju i njegovim posljedicama te su samostalno izrađivale plakate i transparente. Navedena volonterska akcija sadržavala je i elemente *političke dimenzije održivog razvoja*.

U okviru *socijalne dimenzije* učenice govore da su provodile mnogo akcija čiji su korisnici bile ranjive i marginalizirane skupine, posebno djeca s teškoćama u razvoju, osobe s invaliditetom, starije osobe, siromašni te beskućnici. I ove akcije podijeljene su na *online* i *onsite*. Prije stupanja epidemioloških mjera na snagu, učenice su posjećivale razne organizacije i ustanove koje su specijalizirane za brigu o određenim skupinama. Nekad bi te posjete imale funkciju „samo“ upoznavanja učenica s njima, a nekad su imale priliku i aktivno raditi s tim osobama. Najčešće su to bili stariji ljudi koje su redovito posjećivali u domovima za starije i družili se s njima.

Josip_6: „Išli u posjet i raditi s marginaliziranim skupinama, primjerice Dom Savica Šanci²⁵ to je dom za nezbrinutu djecu do 3 godine, trudnice bez doma i trudnice s malom djecom. I u Gornjoj Bistri smo bili.“

Klara_2: „Odlazili smo u centar u Majuru s osobama starijima s poteškoćama, tamo smo često išli, svaki utorak i s njima smo se družili nekoliko sati. I na dane kruha smo im nosili košaru s hranom. Bili su baš sretni.“

Olivia_3: „Radile smo i na projektu „Moja mladost za aktivnu starost“ i to je bilo u sklopu nekog zagrebačkog kluba, stvarno se ne sjećam i to smo onda imali na kraju projekta neku priredbu u Zagrebu, išli smo mi koji smo sudjelovali. To je u biti bilo pomagati mladima i starima koji nemaju baš mogućnosti.“

Kao što je navedeno u uvodnom dijelu teme, teško je i nepoželjno prisilno odvajati dimenzije održivog razvoja. Uzimajući to u obzir, nemoguće je odvojiti socijalnu od *ekonomske dimenzije* u kontekstu rada sa siromašnima i beskućnicima.

Martina_1: „Dosta radimo sa Socijalnom samoposlugom²⁶.“

Osim posjeta, druženja i rada s marginaliziranim skupinama ljudi u njihovoj okolini, učenice su posjećivale i radile s djecom u dječjim vrtićima, što je prije pandemije također bila ustaljena akcija te je ostvarena kvalitetna i dugogodišnja suradnja s tim ustanovama u njihovom okruženju.

Rodna ravnopravnost još je jedna tema koja je bila aktualna u školskim volonterskim programima, a najčešće se provodila u okviru edukacija i radionica u suradnji s vanjskim suradnicima. U jednom su volonterskom programu učenice imale priliku prenijeti naučeno učenicima osnovne škole.

Klara_2: „Kad smo bili u 12. mjesecu online, nas četvero volontera smo imali s osnovnom školom tu iz Kostajnice i još jednom osnovnom školom smo imali prezentaciju o važnim ženama kroz povijest. Tak da smo imali i jedan od ciljeva održivog razvoja ravnoteža između spolova.“

---

²⁵ Kuća za smještaj trudnica i nezbrinutih majki s novorođenčadi i djecom do tri godine

²⁶ Socijalna samoposluga „Kruh sv. Elizabete“, projekt Franjevačkog svjetovnog reda koji je aktivan u Rijeci i okolici

Uz volonterske akcije koje su bile blisko vezane uz dimenzije održivog razvoja, učenice spominju i akcije čija je svrha bila popularizacija volontiranja općenito, a onda i promidžba njihovog volonterskog programa i angažmana. Populariziranje vlastitog programa najčešće se odvijalo u svrhu prikupljanja donacija za volonterski program, to posebno vrijedi za one programe koji ne dobivaju adekvatnu podršku od škole, ali i privlačenje novih volontera i potencijalnih suradnika. Takve akcije održane su u okviru sajma udruga. Postoje i volonterske akcije koje su povezane uz identitet njihove škole i spajaju različite izvannastavne aktivnosti sa školskim volonterskim programom. Na taj se način osigurava pozitivna školska klima i potiče povezivanje i solidarnost među svim učenicima u školi.

Elena_5: „Imali smo akciju za Glinjane, radili smo kao neko natjecanje u školi, ljudi su platili kotizaciju, to bi se onda skupljalo da se određenoj djeci kupi bicikl jer im je škola bila predaleko. A ta je akcija povezana s BUŠ [Biciklom U Školu], jer smo mi kao za bicikliranje.“

Učenice su se složile da imaju još mnogo ideja za volonterske akcije kojima bi se voljele baviti u narednim godinama u svom školskom volonterskom programu. Neke od njih bi se voljele snažnije povezivati s ustanovama u okruženju, poput ustanova za osobe s invaliditetom, dječjih vrtića i „izrađivati bojanke za djecu u vrtiću (Monika_2).“ Nadalje, ideja za daljnje akcije je posjetiti i prikupiti potrepštine za djecu koja dugo borave u bolnici. Postoji ambicija i za provođenjem akcija u školi, kao što je „pomoć drugim razredima, da napravimo neku grupu npr. na Instagramu pa da nam se ljudi mogu javiti za neki predmet (Edita_6).“ Uz to, učenice bi voljele širiti znanja o volontiranju i svoja iskustva iz volonterskih aktivnosti mlađima, točnije u osnovnim školama, barem onima koja su im u blizini ili svojim „starim“ (osnovnim) školama.

Monika_2: „Mogli bi možda osnovnu školu educirati o tome. Približiti im taj pojam volontiranja.“

A.III. PODTEMA: Poseban dojam na učenice ostavile su one volonterske akcije koje su im omogućile međusobno zbližavanje i stjecanje novih znanja i vještina

O volonterskim akcijama učenice u pravilu govore u superlativima. Ističu da im je većina akcija bila zanimljiva, a posebno one koje na kojima su se međusobno zbližile, u kojima su stekle nova znanja i vještine koje mogu iskoristiti za unapređenje svoje škole i zajednice.

Na pitanje koja od tema volonterskih akcija im je najbliža, najzanimljivija i s kojom bi se od njih voljele baviti u budućnosti podjednako su navodile teme ekološke, socijalne i ekonomske dimenzije. Ponovno se ističu akcije koje su bile direktno vezane uz projekte na temu održivog razvoja, često ih spominju i jasno je da su ih se dojmile, posebno teme zaštite i očuvanja okoliša, ravnopravnost spolova i siromaštvo. U kontekstu ekološke dimenzije, poseban dojam je ostavila akcija u ZMAG-ovom²⁷ recikliranom imanju koji je dio učenica posjetio uživo, a dio *online*. Bez obzira što dio učenica nisu imale priliku uživo vidjeti imanje, oduševljenje nije izostalo, sve ističu da im je to bilo potpuno novo iskustvo. Nekim učenicama, koje su uživo posjetile imanje, bio je to prvi susret s radom u poljoprivredi i imale su priliku zaista raditi na imanju te im je taj praktičan rad ostavio poseban trag.

Nera_5: „Zaštita okoliša, pa primjerice, odlazak na imanje ZMAG, to me se posebno dojmilo.“

Valeria_1: „Meni je ili životinje ili priroda, bilo šta takvo, to je moj dio.“

Monika_2: „Obilježavanje Dana planeta Zemlje u karanteni [smijeh], zato jer smo morali čistiti i ja sam otišla do plaže, naše obiteljske i tamo je jedan šumarak i dosta sam smeća od tamo izvadila i baš mi je bilo drago zbog toga i zbog toga mi je jako ostala u sjećanju.“

Iz socijalne dimenzije najviše ih zanimaju teme ljudskih prava i rodna ravnopravnost, odnosno feminizam općenito. Većina učenica su u okviru akcija imale zadatak izraditi radionicu na temu rodne ravnopravnosti te je provesti s drugim učenicama volonterkama. Kada govore o navedenim akcijama, govore s puno entuzijazma i uzbuđenosti, kažu da su uživale u izradi te aktivnosti, za vrijeme provođenja akcije su imale „lijep razgovor“ o temi, razvila se dobra rasprava u ugodnoj

---

²⁷ ZMAG – Zelena mreža aktivističkih grupa

atmosferi. U akcijama su „detaljno obradile temu na zanimljiv način“, a učile su o „ženama kroz povijest“ i o „moćnim ženama“, kako one kažu. U strukovnoj školi su pak navedenu temu obradile u okviru njihove struke, drugim riječima rodnu ravnopravnost su stavile u okvir svojih zanimanja. Kada govore o temi rodne ravnopravnosti, osjeti se međusobno slaganje u smislu da sve smatraju da je to izuzetno važna tema za njih, ali i za druge te „*da je to tema kojoj se treba malo više posvetiti (Klara_2).*“

Monika_2: „Akcija koja mi je najviše ostala u sjećanju je prezentacija, tj. radionica o rodnoj ravnopravnosti koju sam ja morala održati, to mi je bilo zabavno jer sam to održavala svom razredu i bilo je jako lijepo. Imali smo jako lijep razgovor i prije i poslije toga.“

Valeria_1: „Meni osobno ljudska prava i prava, zapravo položaj, tipa žene ili bilo koga u društvu [sve učenice se slažu]. Meni je to osobno stvar koja... ja sam ono osoba koju ćete na svakom prosvjedu vidjeti – to sam ja, neću biti u prvom redu, ali ću tamo biti sigurno. Tako da, bilo što takvo, tu sam.“

Vjerojatno je da im je tema rodne ravnopravnosti tako snažno ostala u sjećanju zbog toga što se mogu lako poistovjetiti s njom. S druge strane, kako i same kažu, imale su privilegiju detaljno obraditi temu, posvetiti joj dosta vremena, što često u redovnoj nastavi nije slučaj. Također, obrađenu temu predstavljale su jedne drugima, u sigurnom i podržavajućem okruženju koji potiče konstruktivne i bogate rasprave koje, opet, zbog ograničenog vremena nisu uvijek moguće na nastavi, a školski volonterski program onda pruža savršenu platformu za takav suradnički način učenja. Dodatno, kako same ističu, trudile su se učiniti sadržaj zanimljivim i približiti ga svojim vršnjacima. Sadržaj prezentacije i radionice ih očito zanima, pa je i razina motivacije i angažmana kod pripreme teme bila veća. Uz prezentiranje kolegicama, učenice su istraživale temu rodne ravnopravnosti te su se potrudile pronaći kako na zanimljiv i angažiran način prenijeti svoje znanje. Dodatno, te su ih volonterske akcije primorale na rad u timu i, ono što ističu izuzetno važnim, osjetile su da koordinatorice imaju povjerenja u njih.

Jana_3: „Razlika kad mi prezentiramo jedni drugima jer smo na istoj valnoj duljini, razumijemo se, razumijemo svoj potrebe, nego kad nam netko tko je od nas 20-30 godina stariji drži neko predavanje. Naravno da je puno stručnije, naravno da se puno

više razumiju u tu temu, i samim time nam je dalje. Ovako kad mi sami shvatimo nešto i prezentiramo svojoj generaciji, onda je puno lakše i zanimljivije.“

Olivia_3: „Mi znamo što bi nama bilo dosadno, pa pretpostavljamo da će i drugima biti dosadno i onda je dobro, prvo lakše će zapamtiti tko god da te sluša, jer dvije tri osobe koje rade prezentaciju će se uživiti. Mi svi koji smo radili prezentaciju, baš su bili uživljeni u sve teme i svi su se dobro uputili, informirani, nitko nije davao nekakve krive informacije i svi su imali neke dobre radionice nakon toga, cijelo vrijeme su nas uključivali u svoje prezentacije, nikad nije bilo da oni samo pričaju i da tu idu neke slike i da je to to. Tak da to je bilo jako zanimljivo, baš je bilo šteta što nismo bar nešto mogli predstaviti cijeloj školi.“

Sljedeće akcije koje su bile od posebne važnosti učenicama su rad s ljudima i pomaganje općenito – rad s djecom, s osobama s invaliditetom, starijim osobama i beskućnicima, te posebno akcije vezane uz potres. Nekim učenicama pojedine su akcije bile bliske, zbog toga što imaju članove obitelji osobe s invaliditetom, pa su im zato te akcije bile posebno vrijedne, kao na primjer Lidiji_1: *„Ja imam sestru koja je, nema autizam, ali ima dosta poteškoća, pa mi je to blisko.“*

Lada_1: „Akcije u Centru za autizam, pozitivna energija se osjetila i ta djeca su bila vani s nama, tu i tamo, pa je jedan dečko svirao gitaru, drugi su trčali su okolo i zabavljale smo se dosta dok smo i radile nešto.“

Akcije vezane uz potres posebno se odnose na učenice iz sredina u kojima se on dogodio, pa im je bilo vrlo važno da sudjeluju u njima i pomažu svojoj zajednici. Osim toga, s obzirom na to da se potres dogodio za vrijeme najstrožih epidemioloških mjera, nastava se odvijala *online* i akcije vezane uz potres bile su jedina mogućnost da se učenice sretnu uživo i to im je bilo u tim momentima neizvjesnosti i straha izuzetno važno i vrijedno iskustvo.

Viktoria_3: „Možda ta s potresima, jer baš zbog te prezentacije s potresima smo imali priliku volontirati i onda smo se praktički nakon godinu, godinu i pol, smo napokon se svi našli uživo i komunicirali licem u lice.“

Vanja_3: „Pa sve su bile super, zanimljive, ali to što cure već bile rekly, u vezi potresa i što se onda mogli naći. Zapravo je to bila prva zajednička akcija uživo.“

Nadalje, posebno ističu da su im bile zanimljive akcije u kojima su imale priliku raditi i družiti se sa starijim osobama, spominju da su te akcije bile vrlo poučne, ali i zabavne. Pretpostavlja se da su akcije sa starijim osobama ostavile dojam na učenice posebno zato što su to akcije na kojima odmah, doslovno na licu mjesta, za vrijeme njen provedbe mogu vidjeti doprinos svog rada i to im pruža osjećaj ispunjenosti, korisnosti, vrijednosti i zadovoljstva.

Roberto_2: „Kad su došli stari i nemoćni iz Majura kod nas, onda smo igrali šah i jeli kekse, zezali se s njima, to je bilo zanimljivo.“

Za kraj, u kontekstu ekonomske dimenzije održivog razvoja, učenice su pokazale izuzetnu osjetljivost na temu siromaštva i pokazale interes za nastavkom bavljenja temom suzbijanja siromaštva.

Ena_2: „Najzanimljivija akcija mi je bila kad smo za Crveni križ pomagali, dosta ljudi je tamo dolazilo i meni je jako drago kad vidim je tim ljudima drago što pomažemo, dobili su nešto i da imaju sad nešto. To mi je bilo drago vidjet.“

Uz akcije i teme vezane za održivi razvoj, učenice strukovne škole kao posebno zanimljive i značajne isticale su akcije koje su lako mogle povezati sa sadržajem redovne nastave te su na taj način usvajale dodatna znanja i povećale samopouzdanje, a s time i spremnost za rad u struci. Naime, učenice su volontirale u okviru simpozija „Kreativna riznica“ koji se održava svake godine na Ekonomskom fakultetu u Osijeku. Iskustvo na tim akcijama bilo im je zanimljivo i posebno vrijedno jer simpozij okuplja znanstvenike i praktičare iz njihove struke. Uz to, u okviru volonterskih akcija u školskom volonterskom programu pohađale su brojne radionice na istom fakultetu što im je omogućilo proširenje znanja o struci i umrežavanje, upoznavanje sa strukom u „stvarnom svijetu“ te su potaknute na razmišljanje o nastavku obrazovanja nakon završetka srednje škole.

Osim samog sadržaja akcija koji je bio velikog značaja učenicama, izdvajaju i akcije na kojima su se dodatno zbližile s drugim učenicama volonterkama. Nije bilo važno što rade, samo dok rade zajedno s prijateljima, akcije u kojima su osjećale zajedništvo i bliskost s drugim članicama programa. Najčešće fraze koje koriste u tom kontekstu su: „bila je zezancija“, „bilo je toliko smješno“, „bilo je lijepo jer smo skupa radile“. To su bile akcije koje su im pomogle da izađu iz svojih oklopa, da se opuste i lakše socijaliziraju s drugima, što je bilo posebno važno u periodu snažnih epidemioloških mjera i *online* nastave kada se mjesecima nisu vidali uživo.

Monika_2: „Meni su najdraže bile akcije koje smo radile u karanteni, to su bile izrada postera, imali smo kao radionicu kako izraditi slikovnice, obilježavanje dana planeta Zemlje. Meni su te radionice bile najdraže, zato jer u tom vremenu kad smo svi bili odvojeni, nekako smo se preko toga povezali pa su mi te akcije ostale najviše u sjećanju.“

Ena_2: „Kad smo sadili kivi, svi smo se okupili, bilo je zezancija i slikali smo se.“

Brigita_5: „Sjećam se da smo za Kap dobrote mi slagale one medaljice i tad je bilo baš lijepo jer smo skupa sve radile.“

Josip_6: „Ali živio sam za akcije u školi, koliko god volio ići naokolo i raditi stvari vani, ipak ima nešto u tome da se cijeli dan družiš s ljudima, jedeš, ne samo s ostalim volonterima, nego sa svima i da je sve jako opušteno i svi su se došli zabavit i biti sretni, nitko nije tu kao „joj dobio sam jedinicu, kaj ću sad“, nego će samo pojesti nešto i biti sretni.“

Manji dio učenica ističe akcije na kojima su doživjele nova iskustva kao vrlo značajnima, što ponekad može biti i „samo“ izlaženje iz škole i putovanje u grad u kojem do sad nisu bile i upoznavanje novih ljudi te predstavljanje svoje škole i školskog volonterskog programa. Zatim, akcije kojima su doprinijele boljitku svoje škole, kao što je čišćenje okoliša oko škole, sadnja stabala. Takve akcije pružile su im osjećaj pripadnosti školi, ali i dale osjećaj važnosti.

Vita_2: „Po meni je sadnja kivija, to mi je najviše drago što smo nešto pridonijeli dobro svojoj školi. Nešto novo smo uveli i nešto neobično, ne vjerujem da to baš svako ima. I dobili smo tako nešto novo i bilo bi super kad bi bilo više takvih projekata, kad bi isto što više mogli urediti, pridonijeti svojoj školi na takav sličan način, tak da...“

I kao zaključak podteme, jedan je učenik istaknuo akciju koja mu je posebno ostala u sjećanju, a to je akcija koja je zahtijevala „rad ruku“: „Bojanje ovog skladišta u Domu za beskućnike ili nešto tako. Mislim to je meni fora, nije mi teško i zanimljivo je (Nikola_5).“

A.IV. PODTEMA: Tijekom pandemije i potresa osmišljeni su alternativni načini provođenja volonterskih aktivnosti

Pandemija je imala negativan utjecaj na realizaciju već planiranih volonterskih aktivnosti, ali i na planiranje novih u izmijenjenim okolnostima. Učenice taj period opisuju vrlo dramatično koristeći izraze poput: „sve je palo u vodu“, „nismo uspjeli“, „situacija je grozna“, „korona je srušila sve“, „korona je uništila sve akcije“, „sve je uništeno“ i slično. Međutim, ipak nije bilo sve tako katastrofično, svi školski volonterski programi su se održali i nastavili sa svojim radom koliko su im epidemiološke mjere i katastrofe poput potresa dozvoljavale. Doduše, činjenica je da su volonterske akcije bile manje frekventne nego su učenice navikle u „normalnim“ okolnostima. Neke se akcije naprosto nisu mogle realizirati, kao što su na primjer posjete zdravstvenim ustanovama, dok su se druge preselile na *online* platforme. Nove akcije planirale su se u okvirima škola i u skladu s novonastalim okolnostima.

Slijede opisi stanja školskih volonterskih programa i volonterskih akcija za vrijeme pandemije, *lockdown*-a i drugih epidemioloških mjera iz perspektive učenica svih volonterskih programa.

Nena_1: „U usporedbi sa stvarima koje smo radili prošlih godina, ove godine [2021.] ništa, ja osobno sam možda dvije stvari, više smo ovako sjedili i pričali, baš da smo radili neke konkretne stvari i išli negdje – ne.“

Sofija_2: „Mi smo se taman početkom krajem drugog mjeseca [2020.] pripremali za putovanje u Švicarsku. Taj tjedan smo sve isplanirali, sve smo organizirali, i onda stiže vijest da je u Italiji krenula korona i onda samo odjednom je bubnuo taj online i onda se reklo da se uopće neće ići u Švicarsku, tako da nam je propalo i to.“

Klara_2: „Prije smo odlazili u centar sa starijim ljudima, sad zbog korone to više ne možemo.“

Olivia_3: „Bilo bi nam zanimljivije da smo uživo, prošle godine smo planirali i cijelu biciklijadu napraviti, ali nismo uspjeli.“

Vanja_3: „I kad smo trebali imati tu biciklijadu zajedničku, ja sam baš bila down, svi smo bili sretni i na kraju nismo imali. Svatko je sam morao ići.“

Maša_4: „Nekako se sve zaustavilo jer ne možemo ići nigdje, sve je ograničeno. Kad je baš bio lockdown, tek nismo išli nigdje. I ono, baš je sad situacija grozna.“

Nikola_5: „Prošle godine, mislim da je to bilo prošle godine [2020.], kad je bio onaj žešća epidemija, tad je bilo osjetno manje akcija. Psihologa je još uvijek pokušavala organizirati, ali je bilo puno manje nego prije. To je bio utjecaj korone na naš klub²⁸.

Ivona_6: „Imali smo pet akcija za koje smo znali da će sigurno biti u 3. ili 4. mjesecu [2020.] i onda je korona...“

Josip_6: „I onda je korona srušila sve, ne samo da nam je uništila sve akcije, nego onda cijelu godinu nakon smo jedva imali išta, jedva smo imali sastanak volontera jer nije imalo smisla da imamo sastanak volontera kad ne možemo ništa raditi.“

Većina učenica govori da su se volonterske akcije prebacile u *online* oblik, naravno, one koje su bile primjerene za takav oblik realizacije. Takve aktivnosti najviše su provodili volonterski programi koje su na neki način bile dio obveznih aktivnosti koje su predviđene radnim planom projekta.

Klara_2: „Sad smo zbog te online nastave morali prebaciti neke volonterske akcije kad se vratimo u školu, a nismo znali kad ćemo se vratiti, pa smo morali to nekako organizirati da uspijemo sve do kraja projekta napraviti.“

Učenice koje su upisale školu za vrijeme pandemije i koje su se uključile u školski volonterski program u to vrijeme, nisu imale prilike „izaći iz škole“ i baviti se uobičajenim volonterskim aktivnostima, poput odlaska u azil za životinje ili u dječje vrtiće, već su isključivo sudjelovale u alternativnim *online* volonterskim akcijama koje su najčešće uključivale predavanja, radionice ili međusobno učenje.

Marita_2: „Uglavnom dolazimo na sastanke, sudjelujemo u prezentacijama, nismo imali priliku nikud ići.“

Iako su iskustva učenica tijekom pandemije i potresa bila uznemirujuća i generalno nisu bile zadovoljne *online* nastavom, pa ni premještanjem volonterskih akcija na *online* platforme, ipak je bilo i svijetlih momenata. Sastanci članica volonterskog programa, prezentacije i radionice na Zoomu, Yammeru i sličnim platformama omogućile su učenicama da se „vide“, da ipak održavaju neki kontakt, da si međusobno pruže podršku i da „zaborave da su zatvorene (Olivia_3)“. Ovakva

---

²⁸ U razgovoru su se učenice i koordinatorice referirale na školske volonterske programe kao na „školski volonterski klub“. U ovom kontekstu, ta su dva naziva istoznačna.

iskustva imaju učenice iz dva školska volonterska programa. Pretpostavlja se da su zbog projekata u okviru kojih je djelovao volonterski program, za razliku od drugih volonterskih programa, imale obvezu češće se nalaziti i provoditi akcije, što se na kraju pokazalo izuzetno korisnim za te učenice.

Monika_2: „Čuli smo se i to sve, imali smo organizirano te neke radionice pa bi nas malo aktivirali. Bilo je lijepo tu monotoniju škole razbiti nekim aktivnostima volonterskog kluba, to je stvarno bilo lijepo.“

Irma_3: „Mi smo u biti radili, sad kad je počela pandemija online, i naša volontiranja su se u biti bazirala na tim radionicama, dakle, podijelili bi se u manje skupine, po dvoje, onda bi svatko napravio jedan od ciljeva održivog razvoja i ostalima na Zoomu prezentirali i imali radionicu neke zadatke za njih i sl. Tako da, više nam je to bilo volontiranje kao pomaganje jedni drugima.“

Viktorija_3: „Imali bi dane kad smo cijele dane imali fiziku, matematiku pa vam ispari mozak, onda napokon na kraju dana kad imamo volonterski klub, ali nam to malo razvedri dan jer se zezamo i pričamo“.

Olivia_3: „Pa onda zaboravimo da smo zatvoreni.“

Jana_3: „Ali zapravo smo mi na tom VOGSI-u imali ispovijesti jedni drugima, ako nas nešto muči i onda imate monolog od 15 min kak' vas to muči i kako ćemo to riješit. Zapravo je bila nekakva mala obiteljska zajednica, baš smo bili obitelj.“

Kod učenica volonterki iz jednog školskog volonterskog programa posebno se moglo osjetiti postojanje podvojenih osjećaja vezanih uz pandemiju i epidemiološke mjere. S jedne strane izražavaju žaljenje zbog „propalih“ i nerealiziranih volonterskih akcija i provođenje pojedinih akcija u *online* obliku. Dok im je s druge strane ta situacija omogućila da se snažnije i dublje povežu, budući da su epidemiološke mjere usporile aktivnosti, a istovremeno su omogućile vrijeme za sadržaje za koje inače ne bi imale vremena. Učenice iz navedene škole jedine su koje iskustva vezana uz pandemiju i potres opisuju u pozitivnijem tonu te mogu prepoznati pozitivne situacije i događaje koji su se dogodili baš zbog tih izvanrednih situacija.

S druge strane, učenice iz školskih volonterskih programa koji inače obuhvaćaju velik broj volontera, ali nisu tako povezani kao članice prije navedenih programa, i ne sudjeluju na projektima koji bi ih „natjerali“ da provode akcije pa makar *online*, govore da mnogi nisu bili zainteresirani za *online* oblike angažmana.

Josip_6: „Uvijek se moglo naći za raditi online, ali opet treba naći ljude koji su voljni raditi online.“

S obzirom da je „propalo“ mnogo volonterskih akcija koje su bile planirane izvan škole, morali su, uz *online* opcije, pronaći i druge načine. Jedan od takvih načina bio je usmjeravanje svojih snaga na zadovoljavanje potreba škola, tako je jedna škola na primjer usmjerila svoje snage na adresiranje problema unutar škole. Drugi su pak provodili volonterske aktivnosti blizu svog doma i pomagali ukućanima.

Klara_2: „Kad je krenula online nastava u trećem mjesecu 2020., trebali smo čistiti okoliš, ali nismo to mogli, pa smo to trebali oko svoje kuće.“

Olivia_3: „Sad smo ograničeni, nemamo baš puno opcija, više pomažemo ukućanima, ili međusobno s učenjem ili općenito po okolišu. Imali smo akciju s biciklima da smanjimo emisiju štetnih plinova. Da se educiramo o Sisku, onda smo obilazili svaku Sisačku znamenitost. Sumnjam da bi mi ovako samoinicijativno išli biciklirati do Starog Grada ili se o njemu educirati. Ili tipa da bi doma pokušavali raditi od ostataka hrane nešto novo“

U nekim su pak volonterskim programima pronalazili kreativne načine izvođenja akcija, kao što je korištenje prostora svoje škole, za razliku od prostora vanjskih suradnika, što prije pandemije nije bio slučaj.

Andrea_5: „Što se tiče ovih kreativnijih načina, možda ova prošlogodišnja naša akcija Kap dobrote u kojoj smo skupljali bicikle za djecu iz Gline bila je poprilično kreativna. To smo mi smislili na nastavi Poduzetništva i tamo smo imali virtualnu utrku gdje smo profesorici platili kotizaciju ako smo željeli medalje. Onda smo imali sastanke s razredima preko Zooma, imali smo na otvorenom odbojkaške turnire, inače su bili unutra. Mislim da se događaju te neke male promjene s ciljem da svejedno možemo imati više akcija“.

Manjina školskih volonterskih programa je, u nemogućnosti provođenja planiranih volonterskih akcija, provodila humanitarne akcije, barem da nekome pomognu na bilo koji način.

Roberto_2: „Onda prošle godine [2020.], budući da nismo mogli zbog epidemioloških mjera, održati dane kruha, onda smo skupljali hranu i davali u Crveni križ.“

Nera_5: „Akcije su se više odnosile na neka sakupljanja sredstva, koja su se onda dalje dijelila, ali da, mislim... Negativnije bi bilo to što stvarno ne mogu otići bilo u dječji vrtić ili sklonište za životinje. Ali onda opet, znate da će ta sredstva nekome pomoći, nekome će dobro doći. Tako da...“

Pojedine učenice nisu bile zadovoljne smanjenjem broja volonterskih aktivnosti, pa su se priključile drugim organizacijama i ustanovama, mimo svog školskog volonterskog programa, kako kaže Irma_3: „*Išle smo i u Caritas volontirati, ono gdje smo smjeli, tu smo išli.*“

B. TEMA: U školskim volonterskim programima koordinatorice i učenice zajedno provode ključne organizacijske zadatke suočavajući se s izazovima poput pandemije, neodgovornih volontera i percepcijom nedovoljnog vrednovanja njihova truda

Sljedeća tema odnosi se na organizaciju i planiranje volonterskih aktivnosti u okviru volonterskog programa, točnije tema opisuje uloge učenica volonterki i koordinatorica u tom kontekstu. Prema riječima učenica, koordinatorice imaju najznačajniju ulogu u organiziranju i planiranju, posebno u volonterskim programima koji funkcioniraju u okviru projekata. Zbog pandemije i nemogućnosti obavljanja mnogih aktivnosti na koje su koordinatorice i učenice navikle, količina zadataka koordinatorica se još povećala. Učenice najčešće donose ideje i predlažu nove volonterske aktivnosti, no i na taj aspekt je pandemija negativno utjecala. Postoje različita iskustva s usklađivanjem školskih obaveza i volonterskih zadataka. Neke učenice nemaju nikakvih poteškoća, dok druge govore da im je pandemija, odnosno održavanje nastave i sastanaka volonterskog programa u *online* obliku pojednostavile usklađivanje obaveza jer nisu trošile vrijeme na putovanja do škole, a i mnoge druge aktivnosti izvan škole su se reducirale. Pandemija je u ovom slučaju imala i pozitivne i negativne učinke, osim olakšavanja organizacije, u jednom programu se povećao broj učenika volontera. Naravno, u većini školskih volonterskih programa je broj drastično pao budući da se nisu mogle provoditi uobičajene aktivnosti privlačenja novih volontera.

B.I. PODTEMA: Koordinatorice imaju značajnu organizacijsku i menadžersku funkciju u školskim volonterskim programima

Prema opisima nekih učenica može se zaključiti da koordinatorice čine meritum školskih volonterskih programa, one su te koje volontiranje čine mogućim, koje planiraju i organiziraju sve aktivnosti unutar volonterskog programa, a nerijetko su i same aktivno uključene u realiziranje volonterskih akcija. Ova podtema opisuje sljedeće elemente uloge koordinatorica iz perspektive učenica: organizacija i planiranje volonterskih aktivnosti te administriranje školskih volonterskih programa.

Iz razgovora s učenicama lako se primjećuje razlika u shvaćanju uloge i obujma posla koordinatorica kod mlađih i starijih učenica, odnosno onih koje imaju manje i više iskustva u sudjelovanju u školskom volonterskom programu. Ove prve još uvijek nisu imale priliku dobiti uvid u sve aspekte organiziranja volonterskih aktivnosti i vođenja školskog volonterskog programa te im se posao koordinatorica čini prilično jednostavnim, učenice imaju dojam da je posao koordinatorica delegiranje zadataka i provjera njihove realizacije. Naravno, učenice s malo duljim stažem volontiranja ipak razumiju da voditi školski volonterski program i nije baš tako jednostavno budući da razumiju pozadinu posla jer su i same imale priliku sudjelovati u organizaciji volonterskih aktivnosti.

Gotovo sve učenice smatraju da koordinatorice imaju iznimno važnu organizacijsku i menadžersku funkciju. Sve koordinatorice aktivno traže i prate potencijalne volonterske akcije, što podrazumijeva suradnju i komuniciranje s vanjskim suradnicima. Nadalje, o tome informiraju učenice te zajedno raspravljaju o njima – ima li interesa, imaju li kapaciteta, hoće li ih prihvatiti i slično. Koordinatorice koriste razne komunikacijske platforme (Viber, Whatsapp, e-mail, Yammer) za obavještanje učenica i brze dogovore oko „hitnijih“ situacija.

Nikola_5: „Dogovara akcije s nekim organizacijama, obavještava nas, daje nam neke dodatne info, prati šta trebaju bit. Njoj možemo davati naše ideje, ona to prenosi, pokušava realizirati.“

Ivana_4: „Većinom nam profesori [koordinatorice] daju ideje, pa se mi priključimo akciji.“

U samo jednom školskom volonterskom programu učenice imaju ulogu voditeljice programa. Naime, govore da postoji distinkcija među volonterima i „najvolonterima“. Ovi drugi podrazumijevaju najaktivnije volonterke i zbog toga su desna ruka koordinatorici, a najčešće zadaće su im prenošenje informacija od koordinatorice do drugih učenika volontera. Osim toga, aktivnije su u organizaciji aktivnosti i delegiraju zadatke u okviru pojedinih volonterskih akcija.

Pojedine učenice nisu tako eksplicitno navodile ulogu njihove koordinatorice, iz razgovora se dalo zaključiti da one, kao i u drugim školskim volonterskim programima imaju značajnu organizacijsku funkciju, no učenice su naglasak stavljale više na suradnju s koordinatoricama oko organizacijskih pitanja u volonterskom programu.

Prema riječima učenica, koordinatorice osiguravaju da volonterske aktivnosti nisu u koliziji s nastavom, odnosno opravdavaju izostanak učenica s nastave zbog provođenja volonterskih aktivnosti. Ako je moguće, pokušavaju uskladiti volonterske aktivnosti s nastavom, a ako nije, onda razgovaraju s nastavnicima s čijih satova bi učenice trebale izostati i opravdavaju izostanke. Prema opisima učenica, koordinatorice ovakve situacije rješavaju vrlo uspješno, no potencijalno otkrivaju nepovjerenje prema mladima. Ponekad je zbog objektivnih logističkih razloga nemoguće provoditi akcije izvan vremena redovne nastave, posebno u onim školama čije učenice žive na velikoj udaljenosti i ovisne su o javnom prijevozu.

Elena_5: „Koordinatorica zapravo pokuša da nam što manje u školski raspored upada. I onda se radije prilagođava da ne bi nekome nešto smetalo.“

Josip_6: „Treba vaditi ljude s nastave, treba se dogovoriti nešto s nekim drugim profesorom. Mislim, više će slušati profesoricu nego nas.“

Učenice govore da koordinatorice osiguravaju materijale za rad za potrebe volonterskih akcija, a nerijetko preuzimaju ulogu vozačica i dovoze učenice na mjesta na kojima se odvijaju te akcije. Uz koordinatorice, i učenice ponekad donose materijale za rad.

Maša_4: „One donose materijale, mislim i mi možemo donijeti od kuće ako imamo nešto.“

Iz prikazanih rezultata se može zaključiti da su učenice prepustile velik dio organizacije i planiranja svojim koordinatoricama. Navedeno, kako opisuju učenice, nije dokaz nesamostalnosti i nezainteresiranosti učenica, već je u nekim situacijama naprosto jednostavnije da pojedine zadatke

provede koordinatorica. Nadalje, djelovanje nekih školskih volonterskih programa odvija se u okviru projekata koji imaju svoje zahtjeve i vrlo striktne rokove, stoga je za zaključiti da su koordinatorice preuzimale kontrolu nad organizacijom kako bi bile što sigurnije da će se sve aktivnosti realizirati i da će se realizirati na vrijeme.

Olivia_3: „Da mi to radimo, ona bi to morala pregledati jer ona zna točno što mora biti, kako mora biti, tako da mislim da je jednostavnije da to ona, osim ako ima neki jednostavniji dio, onda će pitati jel' ima netko zainteresiran i najčešće se i javi netko.“

Klara_2: „Što se tiče te papirologije, to zahtijevaju od profesorica da bude po P.S.-u. I svaki put kad imamo volontersku akciju to mora sve biti zapisano, mora biti izvješće. Budući da sam išla na te sastanke i znam koliko su ih stvarno s tim, pa rekla bih maltretirali, s tim da to sve stvarno mora biti po P.S.-u, mislim da je to stvarno puno posla, zahtjeva puno posla i izvan škole. Znam koliko je to naporno, koliko sve detaljno mora biti baš kako oni zahtijevaju. Što se tiče sastanka, to profesorice Branka i Mirela, one to organiziraju sve, ali da sve, kako smo učili na tom projektu, sve mora biti napisano i to je već prije dogovoreno. Npr. ova sadnja kivija još u prvom mjesecu je bila dogovorena.“

Iako su koordinatorice primarno zadužene za vođenje projekata, učenice često pomažu u onim zadacima koji su bili primjereni njihovom znanju i iskustvu.

Ovu je podtemu najbolje zaključiti riječima jedne učenice koja je sažela sve do sad rečeno:

Andrea_5: „Koordinatorica sređuje papirologiju ako je potrebno. Ona zapravo rješava sve te neke detalje što se tiče same organizacije i piše te zamolbe profesorima da nas puste, ispričnice i tako. A same akcije su uglavnom na nama, osim kad nas ona na primjer vozila na imanje ZMAG. Isto i sama nekad sudjeluje, kad je neka veća akcija, ako ne možemo doći sami.“

B.II. PODTEMA: Učenice imaju aktivnu ulogu u organiziranju i planiranju volonterskih aktivnosti

U kontekstu organiziranja i planiranja školskih volonterskih programa, uloga učenica najčešće se odnosi na predlaganje volonterskih akcija i aktivnosti. O tome najviše govore starije učenice, maturantice, koje su imale najviše iskustva djelovanja unutar volonterskog programa, a posebno prije pandemije. Kada govore o mogućnosti sugestija tema, većina učenica koristi riječ „slobodno“, imaju „slobodu“ u predlaganju i ostavljaju dojam da im je ta mogućnost vrlo dragocjena i važna.

Dea_2: „Mi možemo uvijek reći njima ako imamo neku ideju tokom cijele godine, i onda na početku godine kad imamo te sastanke pa se dogovorimo šta ćemo, kako ćemo, i onda nam one rasporede to tijekom cijele godine da imamo šta za radit.“

Klara_2: „Što se tiče naših prijedloga, slobodno možemo predložiti nešto, čak smo imali nekakvu akciju gdje smo u školi mogli pomagati nekome, pomoć u učenju i tu su se mogli prijavljivati učenici, i volonteri i čak i oni koji nisu u volonterskom klubu da nekome pomognu. Tako da, da, možemo i mi slobodno sudjelovati.“

Zaključuje se da su učenice slobodne predložiti volontersku akciju u bilo koje vrijeme. Učenice se zbog toga osjećaju cijenjenima i vrijednim članicama volonterskog programa. Međutim, i one same kažu da posljednju riječ imaju koordinatorice. Drugim riječima, koordinatorice su te koje donose odluku hoće li se neka akcija provoditi ili ne. No, naglašavaju da im je drago ih koordinatorice čuju, cijene njihov prijedlog i daju sve od sebe da ih realiziraju što svakako doprinosi boljim odnosima i općenitoj pozitivnoj atmosferi u školskom volonterskom programu.

Andrea_5: „Ja često psihologinji predlažem neke ideje, kad ćemo ovo, kad ćemo ono, možemo dodat ovo, možemo dodat ono. Pa ne znam, mislim da nemamo baš neku ulogu ili zadatak, nego kad dođemo do neke ideje pa onda to njoj prenesem, pa ona dalje to razmatra.“

Martina_1: „Kad mi predložimo neku ideju, Sandra [koordinatorica] nađe sve moguće načine da nam olakša i da to i napravimo, a ne da ostane samo ideja.“

U nekim školskim volonterskim programima nikad se nije dogodilo da koordinatorice odbijaju prijedloge učenica, no nije u potpunosti jasno je li to zbog toga što nije bilo mnogo prijedloga, ili su jednostavno uspjele sve akcije realizirati. U izuzetno rijetkim slučajevima, govore učenice,

koordinatorice odbijaju njihove preporuke. Najčešće je to iz nekih logističkih i opravdanih razloga, kao što su npr. epidemiološke mjere ili posljedice potresa koje su onemogućavale provođenje pojedinih volonterskih akcija, te učenice pokazuju razumijevanje za takve slučajeve.

Andrea_5: „Ne u smislu da se psihologinji nije svidjela, nego na primjer kad je bio potres pa sam ja predložila prikupljanje namirnica u holu. Ali nismo to mogli realizirati zbog epidemiološke situacije i zbog toga što je i dalje bila panika i gužva.“

Josip_6: „Zato što jednostavno nije bilo logistički izvedivo za nas kao učenike. Ili zato što je bilo u jako nepovoljno vrijeme u koje većina ljudi nije stigla, pa nema smisla nešto organizirati nešto za tri osobe kad te tri osobe mogu ići same.“

Ponekad vrlo entuzijastične učenice volonterke imaju mnogo zamisli i ideja, ali ne nužno i kako ih ostvariti. U tim slučajevima koordinatorice jasno objasne koje su eventualne prepreke za pojedine ideje i na taj način ih „malo posloži“ kako kaže učenica:

Valeria_1: „Mislim da bi mi bez nje kao muhe bez glave, mi bi svi svugdje išli, a ona je ipak ta koja malo posloži, baci nam realnost u glavu.“

S druge strane, pojedine mlađe učenice, učenice prvih i drugih razreda, nisu još imale priliku predlagati teme budući da su njihova iskustva u školskim volonterskim programima vezana isključivo za period pandemije i *lockdown*-a kada su volonterske aktivnosti bile ograničene i gotovo svi aspekti programa su se odvijali *online*. Nastavno na to, mnoge aktivnosti koje su se odvijale u školski volonterskim programima općenito su bile zabranjene.

U nekoliko školskih volonterskih programa učenice su imale mogućnost odabrati ime i logo programa. Govore da su imale potpunu slobodu u odabiru, a iz isječaka se može zaključiti i da su na odabiru pristupile na vrlo demokratski način. „Sloboda“ biranja naziva i logoa školskog volonterskog programa implicira da bez obzira na značaju ulogu koju koordinatorice imaju u kontekstu vođenja programa, on i dalje primarno pripada i postoji zbog učenica i na ovaj način im je to dano do znanja.

Klara_2: „Pedagoginja i knjižničarka su nam rekle da je to na nama, da slobodno možemo odabrati ime kluba. To je bilo još na početku kluba, jedna volonterka je predložila ime. Mislim, mi smo svi predlagali, ali kao ovo nam je bilo najljepše. I logo

volonterskog kluba smo također smislili, to je smislila jedna bivša učenica, tako da da, uglavnom su to volonteri smislili.“

Aktivnosti i akcije školskih volonterskih programa objavljuju se i na društvenim mrežama i mrežnim stranicama škole, a sadržaj objava ponekad osmišljavaju učenice.

B.III. PODTEMA: Postoje različita iskustva s usklađivanjem školskih obaveza i volonterskih aktivnosti, pri čemu razvijene organizacijske vještine i podrška koordinatorica imaju važnu ulogu

Učenice imaju različita iskustva s usklađivanjem školskih obaveza i aktivnosti u školskom volonterskom programu. Pojedine učenica govore da teško usklađuju jedno i drugo te da su im okolnosti pandemije olakšale to usuglašavanje. Dok s druge strane pojedine učenice eksplicitno kažu da „nemaju nikakvih problema“ s usklađivanjem.

Učenice koje uspijevaju „poloviti“ sve obaveze, su one koje generalno nemaju problema u izvršavanju školskih obaveza i one koje pohađaju strukovne škole. Uz njih su i one učenice koje imaju izražene organizacijske vještine i koje mogu procijeniti kad je vrijeme da se posvete isključivo školskim obavezama.

Roberto_1: „Meni ne stvara problem pogotovo [školski volonterski program], nit moram učiti ni ništa, meni je samo bitno da budem na nastavi onda čujem. A i kad nisam, ja skužim [smijeh].“

Josip_6: „Mislim da je sve zapravo do toga da ne riskiraš previše, ne radiš gluposti, ne ideš dan dva tri prije ispita, trošit vrijeme, pod navodnicima, da si to vrijeme iskoristiš za učenje, ponavljanje.“

Osim karakteristika učenica koje im omogućuju balansiranje između različitih obaveza, u tome im pomažu i koordinatorice, ali i činjenica da neki programi imaju velik broj volontera što osigurava ravnomjerno raspoređivanje aktivnosti kako nitko ne bi bio preopterećen.

Monika_2: „Nije uopće problem, zato jer pedagoginja i knjižničarka koje vode taj klub, one su stvarno znači... paze na nastavu, paze da nas ne uzimaju kada učimo za test, tako da uopće nije teško.“

Iris_5: „Uvijek kad god dobijemo obavijest da se obavlja neka volonterska akcija, to nam psihologinja javi i na mail i na Whatsapp na grupu. Ima nas dosta, nismo samo mi, uvijek se nađe netko tko u tom momentu nema bitnije obaveze.“

Međutim, postoje iskustva koja ukazuju na teškoće s balansiranjem učenja i provođenja izvannastavnih aktivnosti. Primjećuje se da imaju mnogo obaveza u školi općenito, posebno učenice koje pohađaju gimnazijski program. Jedan odgovor na pitanje o usklađivanju obaveza bio je ironičan: „*dobra fora (Ivona_6)*“.

Josip_6: „Definitivno je izazov uklopiti to sve u školovanje, u ostale obaveze. I čak i u slobodno vrijeme, to što ti imaš slobodnog vremena, ne znači da mentalno možeš doći i raditi.“

Neke učenice se prilikom upisa srednje škole nisu niti uključile u školski volonterski program, niti u bilo koju drugu izvannastavnu aktivnost jer su htjele osigurati vrijeme prilagodbe na novu sredinu i nove zahtjeve.

Monika_2: „U prvom razredu nisam radila ništa što se tiče školskih aktivnosti, osim učenja, zato jer sam se htjela dobro priviknuti na srednju, tako da nisam išla ni na nikakve sportske aktivnosti ni u volonterski klub, a znala sam da postoji. Pa kad sam se navikla na profesore i na tempo rada onda sam se u 2. razredu pridružila.“

Vita_2: „Ja se slažem s Monikom, to je ipak početak srednje škole i novi su predmeti i upuštamo se u nešto novo i dok se priviknemo na okolinu onda smo se poslije počeli na druge stvari privikavati, kao što je volonterski klub, možda neke sportske aktivnosti.“

Pojedine učenice ističu neke prednosti koje su primijetile za vrijeme pandemije i *online* nastave. Naime, govore da im je bilo lakše uskladiti sve obaveze za vrijeme *lockdown*-a, budući da su uštedjele vrijeme na putovanje u školu. Dodatno, primjećuje se razlika u rezultatima u pojedinim školskim volonterskim programima. Pretpostavlja se da ta razlika proizlazi iz činjenice što volonterski programi u pojedinim školama imaju veći broj volonterki, pa se akcije ravnomjerno rasporede. Rjeđe se događa da učenice budu prenatrane volonterskim aktivnostima, i one same kažu da uvijek postoji netko tko će imati vremena i uskočiti. S druge strane, stiže se dojam da se jedan školski volonterski program dominantno oslanja na nekolicinu učenica maturantica koje, iako je jasno da uživaju u sudjelovanju u volonterskim aktivnostima, govore da vjerojatno ne bi uspjele volontirati da nije bilo pandemije i *online* nastave.

Klara_2: „Sad smo zbog te online nastave morali prebaciti neke volonterske akcije kad se vratimo u školu, a nismo znali kad ćemo se vratiti, pa smo morali to nekako organizirati online da uspijemo sve do kraja projekta napraviti. A meni osobno to je dovoljno sad kao maturantici koja baš nema vremena za ostalo.“

Olivia_3: „Meni je lakše nego da je situacija normalna, možda da je situacija normalna bi bilo teže jer bi bilo više akcija, ali ovako kad smo preko Zooma, preko Yamera, nekako se više stigne, sami si rasporedimo vrijeme, imamo tjedan dva uvijek za sve napraviti i onda se više stigne. Da je normalna situacija, mislim da bi bilo možda još gore, mislim, ne bi mogle toliko sudjelovati u akcijama, pa ne znam da li bi se mogle i provodit. Jer najviše u biti mi maturantice u biti radimo, mi smo se prve uključile, nikom se više nije isplatilo uključiti u to. Krenuli smo online, profesorica nije ni stigla predstaviti svima šta radimo, sad je rekla da su neki pokazali interes da bi se priključili sljedeće godine, što je dobro jer sad pola kluba odlazi.“

Irma_3: „Ne znam jel’ se sjećate prije [obraća se drugim učenicama], ajme to mi je koma bilo, cijeli da popodne u školi, ona je imala još glazbenu ujutro i onda navečer osmi sat, sastanak volontera. Je nama bilo lijepo, ali već smo svi na kraju dana umorni [sve učenice se slažu].“

Iris_5: „Ima nas dosta, nismo samo mi, uvijek se nađe netko tko u tom momentu nema bitnije obaveze.“

B.IV. PODTEMA: Pandemija je značajno utjecala na dinamiku provedbe školskih volonterskih programa, mijenjajući načine organizacije i vođenja programa

S obzirom na kontekst prikupljanja podataka, neizbježna tema razgovora bila je pandemija i način na koji se reflektira u različitim aspektima volonterskog programa. Pandemija je, u okviru volonterskih programa, istovremeno utjecala na pad i na rast broja volontera. Za vrijeme *lockdown-a* većina aktivnosti preselila se na *online* platforme.

Posljedice epidemioloških mjera različito su djelovale na organizacijske aspekte pojedinih školskih volonterskih programa. Naravno, prije pandemije sastanci su se održavali isključivo uživo u školi. U tom kontekstu, pojedini programi imaju svoje vlastite prostore, dok se drugi „snalaze“ na razne načine, što znači da najčešće tragaju za slobodnim učionicama u školi. Jedni su održavali učestale

sastanke, dok su drugi bili malo ležerniji kao i prije pandemije. Za vrijeme pandemije sve ove aktivnosti su se premjestile u *online* svijet. Sve učenice, bez iznimke, žale za time jer neke od njih smatraju da se povezanost među volonterkama smanjila, ali i da je pala razina zainteresiranosti pojedinih učenica za volontiranjem. Dodatno, broj održanih sastanaka se smanjio što je logično budući da je i frekvencija volonterskih akcija pala. Jedina iznimka u ovom slučaju je školski volonterski program koje je nastavio s redovitim sastancima jednom tjedno kao i prije pandemije. Aktivnosti navedenog školskog volonterskog programa provode se u okviru projekta koji je vjerojatno imao svoje striktne zahtjeve da se većina aktivnosti provede te su zato ti sastanci bili redoviti, a svrha im je bila dogovor oko daljnjih zadataka i reflektiranje na dosad učinjeno. Iz razgovora s učenicama navedenog programa može se zaključiti da bi im volonterske aktivnosti bile prenaporne da su okolnosti bile drugačije, da nije bilo pandemije, što može indicirati da bi im sudjelovanje u volonterskom programu možda bilo i nemoguće.

Sofija_2: „Ja sam htjela još reći da je meni zaista žao što svi ovi sastanci moraju biti online, ja bi radije da se svi negdje okupimo, družimo, a ne ovako [online].“

Andrea_5: „U prvom i drugom razredu, imamo jednu prostoriju gdje smo imali sastanke, na mjesečnoj bazi gdje smo se dogovorili o sljedećim akcijama, svatko bi dao neki svoj prijedlog, ali sad nažalost to nije moguće.“

Edita_6: „Inače, kada nije bilo korone, onda bi se našli u nekoj učionici i onda bi voditelj i profesorica ispričali neki plan koji su imali, neke ideje, i onda bi se dogovarali svi zajedno jel' nam se sviđa ta ideja, može li se to izvesti ili ne.“

Viktoria_3: „Većinom imamo ponedjeljkom online preko Zooma sastanke i to pa onda dogovaramo dalje. Prvo je bilo uživo, a onda online, jednom tjedno.“

Učenice, specifično iz jednog školskog volonterskog programa, naglašavaju da su prije pandemije one imale više ideja i prijedloga u kontekstu planiranja akcija. Međutim, nakon pandemije, s još uvijek aktivnim strogim epidemiološkim mjerama, situacija se promijenila. Zbog mnogih restrikcija, koordinatorica je preuzela veću ulogu u osmišljavanju i dogovaranju akcija.

Andrea_5: „Onda psihologinja nađe neku akciju po njenoj volji, mi naravno možemo predložiti, ali svatko onda odabere nešto što nam ona ponudi.“

Pandemija je prorijedila i broj učenica volontera u većini školskih volonterskih programa, što nije neobično budući da se mnoge akcije nisu mogle provesti zbog epidemioloških mjera koje su to onemogućavale. U mnogim volonterskim programima ostale su samo maturantice koje strahuju da će se program ugaziti nakon njihovog odlaska jer nema mlađih koje bi ih naslijedile. U periodu pandemije nije se ni provodila regrutacija novih članova kao što se to radilo prije, učenicima prvih razreda bi učenice volonterke zajedno s koordinatoricama (uživo) predstavljale volonterski program. Drugim riječima, nije bilo mogućnosti provoditi uobičajene strategije privlačenja novih članica.

Doris_1: „Mislim da su puno više uskraćeni ovi niži razredi koji se vjerojatno neće ni uključiti u to jer neće saznati za to.“

Olivia_3: „Ja se nadam da će bar uspjeti nadoknaditi za nas koji odlazimo. Jer glupo je da se klub raspadne, imamo jako zanimljive akcije.“

Međutim, u drugom školskom volonterskom programu priča je u potpunosti drugačija. Naime, volonterski program te škole, za vrijeme pandemije, uspio je privući više novih volontera nego prije pandemije, a sudionice smatraju da je to zbog snažnije promocije na različitim platformama, od elektroničke pošte do društvenih mreža. Andrea_5 ima još jedno objašnjenje zašto je tomu tako:

Andrea_5: „Mišljenja sam da volonterstvo i društveno koristan rad općenito postaje popularan među mladima u Hrvatskoj, pa je možda i to razlog na nekoj općenitoj razini. Možda su ti učenici prije u osnovnoj školi volontirali, pa su nastavili.“

Moderatorica: „Što misliš što se to dogodilo da su volontiranje i društveno koristan rad postali popularan među mladima?“

Andrea_5: „Pa iskreno, ne znam, znam da je u drugim državama Europe, koje su puno razvijenije od nas, da tamo više od 70% mladog stanovništva volontira rijetko, a više od 30% da oni volontiraju stalno, to nam je rekla osoba iz Volonterskog Centra Zagreb. Pa pretpostavljam da kako smo mi manje razvijeni, kod nas to kasni. Ljudi možda postaju više osviješteni o društvenim i socijalnim problemima, zbog te cijele globalizacije, sve više znamo zbog medija, o tim problemima, siromaštvu i akcijama, pa je ljudima i lakše informirati se i uključiti se.“

B.V. PODTEMA: Učenice percipiraju da se školsko volontiranje ne cijeni dovoljno te se suočavaju s izazovima neodgovornih volontera i logističkih prepreka

Učenice nisu imale mnogo toga za reći u vezi nedostataka svog školskog volonterskog programa. Navodile su pojedine elemente za koje bi voljele da se više obrati pozornost njih i same ponudile rješenja. Jedan od takvih nedostataka je postojanje „kvazi“ volontera u volonterskom programu, misleći na one učenike koji se „brzo ohlade“, „volontere samo na papiru“ te „neodgovorne volontere“ kojima je cilj samopromocija ili opravdani izostanak s nastave.

Monika_2: „Nedostatak je... dobro to je više do ljudi nego do volontiranja, da se ljudi jako brzo od toga ohlade, budu ljudi 2 mjeseca i onda smo odu.“

Jana_3: „Rekla bih da je nekako nedostatak volontiranja što ima jako puno neodgovornih volontera, i često se volonteri prijavljuju da bi bili viđeni negdje, naravno ne svi i ne bih htjela ocrniti volontere jer ja sam aktivni volonter i znam jako puno ljudi koji su stvarno odgovorni i divni, kao ljudi i kao volonteri, ali zaista ima volontera koji su jako neodgovorni i na koje ne možete računati i onda vi kao organizator kome trebaju volonteri ne možete se osloniti na volontere. Tako da je to možda nedostatak volonterstva, jer kao ne plaća im se pa ne moraju biti odgovorni, za razliku od nekog koga plaćaš.“

Edita_6: „Ja sam primijetila koliko ljudi zapravo ne drže do svoje riječi, mogu to biti najmanje sitnice. Ako želiš pomoći, onda pomози, nemoj uzeti to mjesto za nekoga tko stvarno želi pomoći.“

Rješenje za ove opisane probleme u školskim volonterskim programima učenice pronalaze u osmišljavanju i planiranju akcija koje bi bile takvim učenicima volonterima zanimljive i privlačne, da ih se na taj način pokuša motivirati i zadržati da ostanu dulje i da im ne bude jedina motivacija „izlazak s nastave“.

Bez obzira na sve pozitivne i nadahnjujuće primjere koje su učenice spomenule, može se osjetiti da su povrijeđene s time što se, prema njihovom viđenju, volontiranje ne cijeni dovoljno, pa ni školsko volontiranje. Smeta im što im se ne posvećuje dovoljno pažnje i zato se ne osjećaju dovoljno cijenjenima.

Franka_4: „Ja mislim da to nije cijenjeno među srednjim školama. Da se samo u Hrvatskoj cijeni Crveni križ kao volonterstvo i to je to, a ovo ostalo – ne.“

Maša_4: „Volonterske klubove koji su manji uopće ne spominje nigdje. A na koliko smo mi bili akcija i sve pomagali, doslovno se nije nigdje spomenulo, osim na stranicama škole. Profesorice su npr. po Facebook-u dijelile objave od naše škole, ali ono mislim da to nitko ne shvaća ozbiljno. I ne shvaća koja je zapravo uloga volontera i da ne rade to zato da dobe novac za to ili tako nešto, nego oni to rade zato što to žele i zato što su ispunjeni s tim. Malo me to smeta jer ispadamo kao budale, ne shvaćaju koliko je to... nije teško, ali ono, odgovornost je...“

S druge strane, jedna je učenica snažno naglasila neslaganje s promoviranje školskih volonterskih programa i javnim objavama volonterskih akcija koje se provode jer smatra da se navedeno kosi s glavnim načelima volonterstva.

Andrea_5: „Što se tiče tih objava na internetu, ja sam protiv toga i ja ne volim kad me netko slika dok bilo što radim jer mi se to ne sviđa jer onda imam osjećaj da se u našoj školi, ne naravno sve akcije, ali ja dobivam dojam da se to više radi kako bi se škola promovirala da volontira nego se zbog tog samog čina volontiranja. Zato ja ne volim kad se moramo slikat ili tako nešto, ali nemam osjećaj da u našoj školi to igra neku pretjerano veliku ulogu, nego ono... Vidim ja prednosti tipa, više članova, ali opet mislim da volonterski klub, npr. kada se upisuju prvašići... Ne sviđa mi se što je to nešto s čime se mi ističemo, brendiramo, nije mi isto npr. što imam BUŠ [Biciklom U Školu], dramsku i volontiranje. Zato što smatram da je volontiranje nešto što bi svatko trebao raditi zbog sebe i zato što to želi. Onda kad me netko slika i stavi to negdje, jednostavno mi nije isti osjećaj. Al ono, nisam toliko protiv toga da bi mi predstavljalo veliki problem.“

Svakako je jedan od ključnih nedostataka bio taj što se zbog epidemioloških mjera većina volonterskih akcija ili ukinula ili prebacila u *online* format. No, ovaj nedostatak ne navode zbog teškoća provođenja akcija ili „propalih“ akcija, već zbog nemogućnosti druženja i kontakta uživo.

Marita_2: „Za vrijeme sad korone znamo svi koji je nedostatak, taj kontakt i druženje, ali ovako, mislim da čak i nema nedostataka.“

Edita_6: „U školi se inače upoznajemo, pogotovo preko volontera, mi doslovno sad nikoga ne znamo od ovih novih generacija.“

Ivona_6: „Sjećam se kad sam ja bila 1. razred, ja sam preko volontera upoznala sve generacije, družila sam se s 4. razredima, prije korone sam isto sve znala. Prošle i ove godine sam upoznala samo pet ljudi.“

Malo je učenica koje su kao nedostatak volontiranja u okviru školskih volonterskih programa spomenule „oduzimanje vremena“, ali svaka zaključuje da im „nije žao, zato što vide da to tom drugom znači puno (Valeria_1).“ I za navedeni „gubitak vremena“ pronalaze rješenje, smatraju da ako netko nema puno vremena za odvojiti, može uvijek volontirati na akcijama koje vremenski kraće traju.

Konačno, postoje nedostaci logističke prirode kao što su udaljenost učenica od škole, potreba za korištenjem javnog prijevoza koji ne ide uvijek na ruku učenicama volonterkama. To se posebno odnosi na učenice koje žive na otocima ili u manjim sredinama koje imaju samo jedan autobus koji ih dovede u školu i iz škole poslije nastave.

Martina_1: „Ja na dosta akcija nisam išla zato jer, ne znam, putovala bi doma, ili je bilo vikendom.“

C. TEMA: Školski volonterski programi omogućavaju osobni razvoj učenica i razumijevanje društvenih problema te potiču stvaranje snažnih veza među učenicama i koordinatoricama, kao i osjećaj pripadnosti zajednici

Školski volonterski programi su za učenice puno više od provođenja volonterskih akcija u školi i izvan nje. Volonterski programi omogućavaju sklapanje prijateljstava te povezivanje s drugim učenicama volonterkama, koordinatoricama i drugim nastavnicima. Time se stvaraju snažnije poveznice sa školom i lokalnom zajednicom u kojoj djeluju. Uz to, ističu i da je školski volonterski program platforma koje im pruža slobodu izražavanja svoje kreativnosti. Cilj ove teme je prezentirati značajne, ali i one izazovne događaje koje su učenice volonterke doživjele u volonterskom programu, kao što su osjećaj nespremnosti za obavljanje pojedinih akcija, rad s ljudima, emocionalno izazovne i fizički zahtjevne akcije.

C.I. PODTEMA: U okviru školskih volonterskih programa, stvara se duboka povezanost među učenicama i koordinatoricama, kao i osjećaj pripadnosti široj zajednici

Sve učenice, bez iznimke, ističu da su im od posebnog značaja u volonterskom programu bili događaji koji su potaknuli međusobno povezivanje i utjecali na stjecanje novih prijatelja. Prije pandemije u okviru volonterskih akcija mogle su upoznavati učenike volontere iz drugih razreda i drugih smjerova (posebno u polivalentnim i strukovnim školama) s kojima do tad nisu imale puno kontakata. Takvi događaji stvorili su dobar temelj za ostvarivanje dobre suradnje, timskog rada, suradničkog učenja i kreativnog stvaranja.

Irma_3: „Meni isto kao Vanji, značajno mi je bilo to što smo se povezali svi, baš se sjećam tih prvih tjedana radne grupe, kad smo nekakve majice vješali... kad sam naučila zajedno s drugima kako pripremiti radionicu i kako nešto naučiti druge ljude. Da postoji više načina na koji nešto može biti zanimljivo, drugačije, da ne bude suhoparna prezentacija, nego baš da sa svojim idejama nešto kreiramo.“

U školskom volonterskom programu stvarala su se i čvrsta prijateljstva koja postoje i izvan škole. Neki su pak u klubu upoznali i svoju djevojku.

Andrea_5: „Kad sam bila prvi razred, upoznala sam prijateljicu koja je tad bila 3. razred i kroz sve te neka akcije gdje smo bile zajedno mi je ona postala baš onako bliska prijateljica i sad iako je na faksu se i dalje družimo. To bi izdvojila. Ne znam točno na kojoj akciji, ali na većini pošto sam ja bila 2 godine mlađa, a nitko tad iz moje generacije nije išao na volontiranje, onda sam se najviše družila s njom.“

Josip_6: „Ja sam zbog volontera upoznao svoju curu. Bio je to četvrtak prije karantene [smijeh] i išao sam organizirati volonterski sastanak i profesorica mi je rekla da skinem majice sa zidovima kojima smo obilježavali Dan ružičastih majici, a kako sam imao sat vremena za ubiti, šetao sam po školi i skidao te majice. I vidio sam nekog tko čeka sastanak volontera, i pitala me zašto skidam majice sa zidova jer su super, ja sam rekao da mi je profesorica rekla, ali sam skužio da njoj ne klika u glavi tko je ta profesorica. Na kraju je ispalo da je to neka cura iz 7. gimnazije i da je tu zbog nečeg i onda smo išli malo šetati po školi i poslije mi se javila.“

Čak i za vrijeme korone i potresa, to stvoreno zajedništvo održavalo se kroz sastanke i akcije iako se nisu mogli vidati licem u lice.

Sofija_2: „Pošto je volonterski klub otvoren službeno prije 2 godine, onda nas je spriječila u različitim aktivnostima ta korona, a sad smo uspjeli zaključiti taj projekt unatoč koroni, bolje se upoznati, sudjelovati barem u ovim online sastancima, bar nešto.“

Olivia_3: „U biti, možda mi je drago da je ispalo ovako kako je, jer možda smo se čak i više zbližili jer svi smo bili u istoj situaciji, nikome nije bilo svejedno i onda možda smo se čak i više pojavljivali na svim sastancima, baš zato jer smo bili željni nekog društva i nekog tko će nas razumjeti. Tako da to otvorenje kluba mi je bilo značajno, nismo znali što nas čeka, a bio je početak nečeg odličnog.“

Među koordinatoricama i nastavnicama, koje su također sudjelovale u pojedinim volonterskim aktivnostima, i učenicama volonterkama stvorila se posebna veza, ili kako one kažu „skompali su se“. Međusobno su si pružale podršku i utjehu za vrijeme izvanrednih situacija, kao što su bile pandemija i potres, što je posebno bilo značajno za škole u sredinama stradalima od potresa.

Vanja_3: „Pa zapravo to što smo se svi skompali, i s profesorima što smo stvarno mogli pričati o svemu na neki prijateljski način i to će mi ostati baš u lijepom sjećanju, baš mi je drago što sam sudjelovala u tome.“

Jana_3: „Meni prije svega to zajedništvo. Ta podrška, da imate ljude kojima se možete javiti, koji vas neće osuđivati zato što si drugačiji, zašto što imaš neki problem. Mi smo se ove dvije godine i smijali i zezali i doslovno plakali i tračali sve i zafrkavali se i baš onak... Nekako je druga obitelj na neki način i mislim da je to strašno bitno.“

Posebno ističu i „bonding session“ momente koje su imale s koordinatoricama, naizgled beznačajne trenutke kao što je vožnja do mjesta obavljanja volonterske akcije, ali značajan događaj u kontekstu povezivanja s koordinatoricama i nastavnicama. Ishod takvih događaja je stvaranje bliskih veza s koordinatoricama koje mogu postati dugotrajne, ali sigurno je da će ti momenti ostati u lijepom sjećanju i nakon završetka srednje škole.

Monika_2: „Kad smo s pedagoginjom otišli u McDonalds, jer to onak bilo fora bonding session smo imali i cijela ta vožnja do Siska i od Siska je bila jako zabavna. To je bilo onak što nije usko vezano za klub, ali s ljudima iz kluba, bilo je jako lijepo to.“

Osim stvaranja snažnijih veza s ostalim sudionicima školskog volonterskog programa, učenice ističu da su upoznale i mnogo ključnih osoba izvan školskog volonterskog programa – članove organizacija i ustanova s kojima su provodili volonterske akcije, učenike drugih škola, volontere izvan svog volonterskog programa. Govore da su imale samo pozitivna iskustva i zbog toga se razvio osjećaj pripadništva široj zajednici.

Lena_1: „Mislim da se osjećamo više kao da smo dio te zajednice, zato što, stvarno možemo nešto napraviti, tipa ako pofarbamo jednu ogradu, znamo da smo nešto napravili u toj zajednici, a ne samo ono da smo pojedinac.“

Marita_2: „Pa evo, prije 2 tjedna smo imali sastanak s gimnazijom iz Siska i međusobno smo si predstavljali što smo radili kroz cijelu godinu i tako da smo tu upoznali nove prijatelje iz Siska.“

Olivia_3: „Išli smo to jednom dvaput s klubom volontirati i išlo nas je par ovako samoinicijativno i tamo je bilo puno ljudi, dolazili su iz Zadra, iz Osijeka su bili i upoznali smo puno različitih ljudi, čuli smo drukčija iskustva i bilo je lijepo vidjeti toliko mladih na jednom mjestu da pomažu jedni drugima i da pomažu svima koji dođu. Znači, nitko nije bio da je ostao izostavljen, da smo imali problema koji su nas pokušavali iskoristiti, jesmo naravno, ali opet tamo su bili ljudi koji su obučeni za to i to je sve bilo na miran način riješeno i nikad nije bilo nekakvih problema između nas. Nije se gledalo, ti si od tud, s tobom neću imati ništa, uvijek smo svi zajedno pričali i svi smo bili tamo. U biti nije se ni gledalo tko je od kud, čuo si po naglasku [smijeh].“

C.II. PODTEMA: Unatoč izazovima tijekom provedbe volonterskih aktivnosti, učenice ističu važnost iskustava i osobnog razvoja kroz suočavanje s različitim situacijama što je doprinijelo njihovom osobnom razvoju i boljem razumijevanju društvenih problema

Očekivano je da će za vrijeme provođenja volonterskih aktivnosti biti izazovnih događaja. Međutim, iskustva su različita, postoje učenice koje izričito govore da nikad, ni u jednoj volonterskoj akciji nisu naišle na teškoće, dok su se neke od njih susrele s određenim izazovima. Manjina učenica spominje osjećaj nespremnosti za obavljanje pojedinih akcija, kao što je na primjer rad s djecom i potreba za samostalnim rješavanjem izazovnih situacija na licu mjesta, bez

mogućnosti traženja pomoći od koordinatorica ili vanjskih suradnika organizatora volonterske akcije.

Lada_1: „Bilo je izazovno kako ćemo se snaći s djecom u vrtiću. Jer su onako maleni, šta ćemo sad pričat s njima?“

Maša_4: „Meni je bilo u dvorani, taj Rondo, na primjer te strane zemlje, svi su pričali engleski, nisu znali hrvatski. I kad dođu, užasno se s njima sporazumjeti, ni profesorice ne znaju, na primjer rumunjski ili tako nešto. Bilo je jako teško jer su nas nekad profesorice ostavile same, bilo je stresno dosta, ali opet zanimljivo.“

Nikola_5: „Npr. ovaj kad smo išli bojati to skladište, znao sam otprije kako krečiti, ali ovi koji su bili s nama nisu baš znali, i nitko nam nije pokazao kako i nitko nam nije pokazao kako točno pomiješati boju. Jer kad kupite boju, morate miješati s vodom da dobijete točno određenu gustoću za bojanje, pa smo mi to nekako odokativno nekako miješali... i onda, ispali su ok zidovi na kraju, ali malo uputa prije te akcije bi bilo dobro da su nam dali.“

Mnoge učenice spominju da je puno volonterskih akcija od njih zahtijevalo izlaženje iz zone komfora, a najveći izazov je bio rad s ljudima, a najbolje to opisuje Lada_1: *„Inače s ljudima je jako teško raditi, pa svaki put kad radimo nešto s ljudima je challenge.“*

Izazovne su bile i akcije u kojima su morale pokazati svoju fizičku snagu, odnosno akcije na kojima su morale nositi određene stvari koje su im bile potrebne za realizaciju akcije. Također, rad u poljoprivredi opisivale su iscrpljujućim, ali samo u kontekstu kada su nakon takvih akcija morale ići u školu na redovnu nastavu.

Andrea_5: „Ona je bila fizički najteža, jer smo ono 4 sata okopavali taj vrt. Nakon toga se sjećam da sam bila tako umorna u školi, jer smo u 7 ujutro krenuli i onda smo nakon toga išli na nastavu i do 8 navečer smo bili na nastavi i to je bilo onako poprilično umarajuće [smijeh].“

Monika_2: „Imali smo dvije gajbe ukrasa, pa ove letke, one letke, bilo je dosta toga za prenijeti, pa dok smo se tamo smjestile, pa onda kreni dijeliti letke, bilo je malo izazovno, ali je bilo zabavno.“

Interakcije s drugima za vrijeme provođenje pojedinih volonterskih akcija znale su biti teške i u takvim situacijama učenice najčešće nisu znale kako postupiti. Međutim, vrlo brzo nakon opisanih izazovnih događaja, kažu da je bilo zanimljivo ili opisuju te situacije kroz smijeh i šalu. U svakom slučaju, navedeni trenuci nisu rezultirali odustajanjem od volontiranja.

Martina_1: „Bilo je zanimljivo jer.. mi smo samo stajali u toj kućici, mislim nekad bi dijelili letke, ali ljudi su nekad znali doći iako im mi nismo uletili. Oni bi došli i govorili "šta za životinje, i djeca su gladna", a nije da smo mi njima nudili, samo ih izbjegni ako ne želiš.“

Doris_1: „Ja ne bi rekla da je izazovna, ali meni je bilo najgore u životu kada te kalendare koje smo za azil prodavali smo morali malo i dijeliti po Korzu i kad te netko odbije... meni je to bio najgori osjećaj na svijetu. Baš onda smo se mijenjali, baš je bila borba tko će dijeliti kalendare jer je dosta ljudi odbijalo, ali je bilo je jako lijepih iskustava.“

Monika_2: „Dijeljenje letaka po Sisku, jer smo morali ulijetati tamo ljudima, malo je bilo čudno i ja bi rekla da je to bilo najizazovnije mrvicu je bilo neugodno, ali i najzabavnije.“

Josip_6: „Meni je od svega toga bilo najgore gledati što ljudi daju kao poklon potrebitima... I kako vide potrebite, to su bile stvari izvučene s tavana gdje su hranile moljce desetljećima, ili jednostavno stvari koje su za baciti.“

Događaje koje još opisuju teškima su volonterske akcije koje su doživjele emocionalno iscrpljujućima, posebno akcije u kojima su radile s osobama s invaliditetom i djecom s poteškoćama u razvoju, ranjivim skupinama te akcije koje su uslijedile odmah nakon potresa. Volontirajući u akcijama vezanima uz potres, učenice su vidjele novu dimenziju siromaštva i ljudske patnje što je mnogima izuzetno teško, a dodatno im je to bio poticaj za promjenu perspektive i sagledavanje svojih prilika iz drugog kuta.

Viktoria_3: „Meni je bila teška ona s djecom u dječjem domu. Baš mi je to bilo nekako emocionalno, teško. Zapitamo se koliko ja u životu sve imam, kako imam lijep odnos sa svojimima i sve mi je pruženo na dlanu, samo to moram iskoristiti, a koliko je njima teško i moraju se izboriti za sebe.“

Jana_3: „Meni su općenito te neke socijalne volonterske akcije, i ova nakon potresa i taj nekakav rad s ljudima kad dođete i vidite u kakvim oni uvjetima žive i ja sam hodala i po terenima jer Kino klub snima dokumentarni film o potresima u Sisku. I kad dođete u Petrinju i kad vidite da je to sve sravnjeno sa zemljom i kad pričate s tim ljudima i kad shvatite kako ste vi zapravo dobro prošli u svemu tome, kolika je sreća što se možete vratiti u svoju kuću.“

Olivia_3: „Ovo s potresima mi je bilo najteže. Jednom sam vozila ljude koji dođu... Neki deda je bio došao po neki paket, on je busom došao, a to su veliki paketi, on je trebao za četveročlanu obitelj, on je taj paket mislio nosit na bus. Ja sam se ponudila da vozim jer je bilo nas par volontera koji smo bili upisani i smjeli smo voziti bez da se ikome javljao. Onda je on „ma ne ne, neću vas odvlačiti“, na kraju smo mi njega morali nagovarati da ne ide busom, stariji čovjek da nosi toliki paket koji mi na kolicima guramo. I onda čuješ tih priča puno. I bio je neki deda, u neboderima, živi skroz skroz na zadnjem katu, lift se nije smio koristiti, pa je nas 4-5 moralo gore nositi pakete. Neke stvari, neke priče su baš bile onak mučne, nije bilo ugodno.“

D. TEMA: Odnosi unutar školskog volonterskog programa uglavnom su pozitivni, a koordinatorice imaju ključnu ulogu u stvaranju podržavajućeg okruženja

U gotovo svim volonterskim programima formiraju se skladni odnosi među učenicama i među učenicama i koordinatoricama. Atmosferu opisuju opuštenom te naglašavaju jednakost svih uključenih. Koordinatorice imaju poseban status među učenicama, većina taj odnos opisuje prijateljskim, dok ga one druge doživljavaju ležernijim, ali s jasnom profesionalnom granicom. Takav status koordinatorice su stekle, između ostalog, zbog toga što sudjeluju zajedno s učenicama u provođenju volonterskih akcija. Za vrijeme provođenja akcija, koordinatorice usmjeravaju, podržavaju i prate učenice volonterke.

D.I. PODTEMA: U školskim volonterskim programima uglavnom se razvijaju odnosi temeljeni na jednakosti i međusobnom poštivanju

Odnose koji se stvaraju u okviru volonterskog programa učenice često nazivaju „demokratskima“ te se time ponose. Ta se jednakost ponajviše ogleda u smislu raspoređivanja zadataka te međusobne suradnje i poštivanja. Nakon što ih koordinatorice informiraju o akcijama, najčešće se među sobom

organiziraju i dogovore tko će odraditi koji zadatak. U drugim pak programima koordinatorice preuzimaju i taj segment, ali uvijek vode računa o interesima učenica.

Klara_2: „Podjela poslova postoji više prema našim željama i ambicijama. Knjižničarka i pedagoginja nikog nisu natjerale da nešto moraju raditi. Kako sam ja od početka tu, onda sam i u tom projektu bila, pa sam skoro u svakoj mogućoj akciji, ali da, kad smo sadili kivi, neki su čistili smeće, neki su bili zaduženi za donošenje vode. Bili smo raspoređeni..“

Marita_2: „Tko što voli, ako je netko informatički tip, njemu ćemo dati nekakvu prezentaciju ili nešto, ako je netko više voli biti vani onda će kupiti smeće ili pomagati oko sadnje. Uglavnom, odradimo sve prema našim željama.“

Olivia_3: „Ako imamo i sat vremena slobodno, napraviti ćemo nešto, da ne bude da se sve svali na jednog.“

Lada_1: „Kad dođemo tu [knjižnica u kojoj održavaju sastanke], onda koordinatorica nas pita što bi mi htjeli raditi, imamo li neku ideju, onda smo mi par puta predložili nešto i onda tako nekako dođemo svi skupa do neke ideje.“

Učenice volonterske osjećaju se ugodno kada su zajedno, stvoreno je prijateljsko i opušteno okruženje u kojem pomažu jedna drugoj. Pojedine učenice naglašavaju da su jasno vidljive razlike u određenim vještinama i interesima među njima, „svatko ima nešto u čemu je dobar“, ali to ih ne sprječava da ostvaruju pozitivnu suradnju, već sasvim suprotno, naučile su prepoznavati tuđe jake strane i razumijevati njihovu vrijednost u kolektivu.

Doris_1: „Svi smo ravnopravni, kad dobijemo neku akciju onda se međusobno dogovorimo tko će šta.“

Viktorija_3: „Svi ćemo pomoć jedni drugima, na primjer ako netko ima vremena, pa onda napravi te zapisnike.“

Maša_4: „Mi volonteri smo postali složniji, neko zajedništvo smo stvorili zapravo. Bilo je predobro zapravo i nismo se znali prije, ali te dane kada smo volontirali bilo gdje, svi smo bili zajedno i pomagali jedni drugima i to je bilo jako lijepo.“

Tina_4: „I bili smo više opušteniji i otvoreniji prema drugima.“

Iris_5: „Bilo je jako opušteno i skupili smo se mi iz našeg razreda i baš sam se mogla opustiti i zblížili smo se tad.“

Opušteno se osjećaju i na sastancima s koordinatoricama, drugim nastavnicama koje se povremeno uključuju u program i s vanjskim suradnicima. Prepoznaje se da im je jako važno to što se koordinatorice i nastavnice prema njima odnose s poštovanjem i što se ne ističe hijerarhijska struktura među njima, nego se naglašava jednakost. Važno im je i da slobodno mogu izraziti svoje mišljenje bez straha od osude. Ističu da bez obzira što se brišu granice između učenica i koordinatorica u školskom volonterskom programu, i dalje vlada poštovanje prema koordinatoricama i nastavnicama unutar i izvan programa.

Viktoria_3: „Kad smo na tim radionicama, nema onog odnosa profesor-učenik, svi smo kao ekipa. Nije ništa onako službeno i striktno.“

Olivia_3: „Baš nestane razlika.“

Jana_3: „Da, jako demokratski, radimo sve, zapravo smo svi jednaki i profesori su jednaki nama. Nema sad da je neki profesor glavni i da se njega sluša i da je on zakon. Uvijek ima svatko pravo predložiti, uložiti veto na sve što se kaže.“

Jana_3: „Mi smo s njima kao da smo si best frendići, idemo na kave, jedino što im govorimo „vi“.“

Olivia_3: „U klubu baš nema razlike profesor-učenik, u redu kad ih sretnemo na hodniku, tu uvijek ima poštovanja, ali ovako u klubu da smo se suzdržavali da ne bi nešto rekli ili da... baš nema nikakvih razlika.“

Uzrok ovim pozitivnim odnosima i opuštenoj atmosferi svakako doprinosi i neformalnije druženje koordinatorica i nastavnica s učenicama izvan okvira škole i nastave. Jedan od najzabavnijih momenata u razgovorima s učenicama bio je kada su opisivale trenutak u kojem su shvatile da su i koordinatorice i nastavnice „samo ljudi“. To su bili momenti u kojima su ih učenice vidjele izvan okvira škole, akcije na koje su dolazile odjevene u trenirke, momenti u kojima su pokazivale osjećaje i „dokazale“ da su i one „samo ljudi“. I učenice i koordinatorice su brinule jedne o drugima, a to je posebno bilo istaknuto za vrijeme pandemija, *lockdown*-a i *online* nastave kad je svima bila potrebna dodatna potpora, topla riječ i osjećaj sigurnosti.

Irma_3: „I onda kad su zoomovi krenuli, jer smo se onda svi češće sastajali, onda smo skužili – aha, i oni su ljudi!“

Jana_3: „Ti projekti su jako dobri, na neki način mi profesore doživljavamo na način kao osobe koje ne spavaju, ne jedu, kao netko tko je ono kao neki robot, imate neku sliku kao profesor koji je strog, tko ocjenjuje. A kroz projekt se povežemo i onda je i u stvarnoj nastavi puno jednostavnije, nemamo taj strah, nemamo taj grč „on je profesor, on će nama sad dati jedan“, nego razumijemo da je i on samo čovjek koji mene mora ocijeniti, ali znam da ga mogu pitat, da mu mogu reći, da mu mogu dati neku sugestiju.“

Rea_4: „U klubu sam shvatila da profesori nisu samo profesori, nego da mogu biti i prijatelji. Išle smo s jednom profesoricom od škole do Građevinskog fakulteta pješke i nas dvije smo cijelim putem komunicirale i pričale i zezale se. I kad smo došli bilo je jako opušteno.“

Martina_1: „Ja sam se najviše iznenadila kod tog našeg profesora iz tjelesnog, on je na tjelesnom bio sav [imitira strogost] nikad ne bi rekli da je takav nježnić. Jednom je došao kad smo ja i Lidija volontirale i pitao nas jel' nam hladno.

Lidija_1; „On je nama čaj nosio!“

Martina_1: „Onda mi je pokazivao slike s mobitela kako se mazi sa svojim psima.“

Zaključuje se da spoznaja da su i koordinatorice samo ljudi, učenicama je od velikog značaja budući da je rezultat te spoznaje odsustvo straha od nastavnika općenito. Uz to, učenice sada mogu lakše razumjeti posao nastavnika te se time eliminiraju eventualne predrasude prema njima, a koje se vrlo često mogu čuti u javnosti.

U samo jednom školskom volonterskom programu bilo je očito da odnosi među volonterima nisu idilični kao ovi opisani u prethodnom dijelu. Razlog tome je odvajanje volontera od „najvolontera“, odnosno od onih volontera koji su bili spona između koordinatorice i ostalih volontera. Iz opisa učenica „najvolonterki“ stječe se dojam da su ostali volonteri bili posebno nemotivirani za rad tijekom pandemije, što može biti i posljedica stvaranja razlike među volonterima u programu te se onda odražava na sam rad tijekom volonterskih akcija.

Ivona_6: „Imamo posebnu [Whatsapp] grupu gdje smo svi volonteri i posebnu grupu di smo samo mi – najvolonteri.“

D.II. PODTEMA: Koordinatorice školskih volonterskih programa imaju ključnu ulogu u izgradnji pozitivnih i podržavajućih odnosa

Iako se u prethodnoj podtemi spominju i nastavnice, koordinatorice zaslužuju „vlastitu“ podtemu iz dva razloga. Prvi je značajna uloga koju ostvaruju u volonterskom programu, a drugi je zadivljenost koje učenice pokazuju kada pričaju o njima. Međutim, postoji razlika u opisima ostvarenog odnosa s koordinatoricama, a ta je razlika najočitija među starijim učenicama maturanticama i mlađim učenicama koje imaju tek godinu dana iskustva u sudjelovanju u školskom volonterskom programu. Ove prve govore da je stvoren odnos prijateljski i vrlo opušten, dok se mlađe učenice još uvijek nisu u potpunosti opustile u tom odnosu. Dakle, može se govoriti o dvije vrste odnosa, prvi je onaj neformalniji, opušten i prijateljski, a drugi isto ležerniji, ali se zadržavaju određene granice „profesionalnosti“.

Sve su koordinatorice u očima učenica izuzetne koordinatorice, nastavnice, stručne suradnice i osobe. Učenice posebno iz dvije škole nisu sakrivala oduševljenost i očaranost svojim koordinatoricama. Jedan od razloga tome je zasigurno i to što su sve učenice koje su sudjelovale u fokus grupi bile maturantice, što znači da su provele mnogo vremena s koordinatoricama i bile u mogućnosti dovoljno upoznati i ostvariti snažnije veze s njima. Učenice iz navedenih škola svoje koordinatorice opisuju kao opuštena osobe, osobe kojima se mogu povjeriti i koje pokazuju razumijevanje. Doživljavaju ih kao najbolje prijateljice, a neke od njih govore da ih doživljavaju i kao majke.

Lena_1: „Nije da kad se mi sastanemo da samo pričamo o volonterstvu, nego ako netko ima problem sa školom, ona je ono... dogovori sastanak s pedagogicom i kaže da možemo popričati i s našim roditeljima ako nekome treba i tako. Baš ono, tako je angažirana (Lidija_1). Možemo joj reći sve otvoreno, o profesorima, o apsolutno svemu što nas muči u školi. Ali ona je odmah imala taj pristup, da je sve otvoreno i opušteno, nije da je bila u početku uštogljena. Dopuštala nam je da kažemo nešto.“

Jana_3: „Uvijek je bila kao majka, bila nam je profesor, ali bila nam je i mama i najbolja prijateljica i sve.“

Viktoria_3: „Sve u jednom.“

Viktoria_3: „Profesorica Milas nam predaje, ali je onda općenito onak vesela osoba i opuštena, tako da... Nema nekakvih tenzija na satu, nema panike i sve se s njom može dogovoriti, popričati. Znači, profesorica kao profesorica, lijepo na satu ona isprezentira šta treba, uvede nas u temu, sve to lijepo nama ispriča, testove daje normalne. Sve super, baš genijalno, mislim, bit će nam svima u lijepom sjećanju, imat ćemo lijepu uspomenu i pogotovo i nama zbog volonterskog kluba jer smo, za razliku od drugih učenika, malo bliži s njom. Imali smo više interakcija, druženja zbog tog volonterskog kluba.“

Čak i nakon što su tijekom razgovora u nekoliko navrata iznosile iskustva s koordinatoricama, učenice su na samom kraju još jednom dodale koliko im je ona značajna.

Moderatorica: „Imam još samo jedno pitanje za kraj, da li mislite da bi trebala znati još nešto, da nešto nisam pitala, možda da mi je nešto promaknulo, da li sam nešto propustila?“

Martina_1: „Pa ja mislim da je koordinatorica baš bila jako značajna u tome i da...“

Nena_1: „Da, to trebate znati, baš.“

Martina_1: „Da je koordinatorica prava osoba za to i mislim da ja nju nikad neću zaboraviti to je definitivno [sve učenice se slažu].“

Nena_1: „Ona nije samo za volontere, nego u nekom životnom... [sve učenice se slažu]“

Martina_1: „Baš kad narastem bih htjela biti kao koordinatorica.“

Lena_1: „Neka u školi imamo da je tako dobrodošao i simpatičan i dobar da se može pričat o bilo čemu.“

Lidija_1: „Da nas pokuša razumjeti.“

Nena_1: „U četiri godine nikad nije bilo da je povisila glas ili da je bila ljuta ili...“

Lena_1: „Iako smo joj dali razloga za to [smijeh].“

Lidija_1: „Mislim da smo shvatili da je bitno da imamo tako nekog, pogotovo što se tiče volontiranja, ali i generalno, da imaš takav odnos s nekim“

Valeria_1: „Ona je baš velika motivacija u svemu, bar meni...“

Doris_1: „Kad smo na filozofiji učili onaj pojam "nadčovjek" svi smo se složili da je to naša koordinatorica [smijeh].“

Učenice preostalih škola također naglašavaju ostvarivanje pozitivnih, prijateljskih i opuštenih odnosa s koordinatoricama. Učenice tih škola smatraju da je jedan od razloga takvih odnosa i mala škola i sredina u kojoj se nalazi. Sve učenice naglašavaju da taj prijateljski odnos ne umanjuje njihovo poštovanje prema koordinatoricama te da mogu jasno odrediti granice kada su na nastavi i kada su u volonterskom programu.

Monika_2: „Mala škola pa imamo vremena za to, razredi nisu veliki pa možemo izgraditi dobre odnose s profesorima, pa zato ih znamo možda malo bolje. Ali općenito su svi profesori jako dobri. Sve ide glatko s njima, nije nikakav problem, jednostavno su jako pristupačne. Stvarno jako lijepo.“

Klara_2: „Pa ono, većina profesora ima takav pristup [prijateljski, opušten] prema učenicima, ali pedagoginja i knjižničarka su mi osobno najdraže u školi [smijeh].“

Josip_6: „Ona je inače jako prijateljski nastrojena i jako je draga žena.“

Jedino učenice iz jedne određen škole ne opisuju odnos s koordinatoricom prijateljskim. Naglašavaju da koordinatorica čini atmosferu ležernijom i opuštenom, ali da se zadržavaju na profesionalnoj razini.

Andrea_5: „Ja bi rekla da je malo više neformalnije. Ne nužno baš prijateljski, ali ima razumijevanja i kad nešto ne stignemo. I onako više je ležernije i opuštenije.“

Elena_5: „I ako imamo neko pitanje, bez problema odgovori i kad nešto treba možemo doći do nje. Otvorena je i za ostale teme ako je potrebno.“

Pojedine učenice naglašavaju da im je posebno drago što koordinatorice sudjeluju s njima u realizaciji volonterskih akcija. Zbog toga se učenice osjećaju još bliskije s koordinatoricama i osjećaju da su sve ravnopravne u volonterskom programu. Osim što sudjeluju u akcijama zajedno s učenicama volonterkama, koordinatorice tijekom akcija usmjeravaju, savjetuju i podržavaju volonterke.

Lidija_1: „Ona dođe, npr. kad smo bili u Centru za autizam, ide s nama, nije da samo organizira pa nas pošalje.“

Klara_2: „Ako surađujemo svi zajedno, onda naravno da očekujemo da će i one dati svoj neki doprinos u tome. Normalno se ponašaju.“

Monika_2: „Svaki put kada nešto trebamo, jesu li to materijali ili savjeti možemo poslati poruku, ne samo kad u školi, nego i kad smo kod kuće, poslati poruku, pitati neko pitanje, stvarno im nije problem objasniti ili pomoći oko nekih stvari. Stvarno su jako uključene i jako im je stalo do toga svega.“

Olivia_3: „Kad krenemo u izradu nekih prezentacija, oni nas pitaju što vam treba i provjeravaju tu i tamo u kojem smo smjeru krenuli, eventualno pogledaju neke radove koje smo napravili, zapravo su više tu kao neko usmjerenje nego da sad kažu „sad moraš sjest ovdje i sad tu tu i tu“. Baš imamo slobodu, oni su tu da nas usmjere, da nam pomognu, pokažu (Jana_3). I kad god je neki projekt, kad moramo nešto napraviti, profesori daju smjernice, i baš detaljne, ali sad i ako netko napravi nešto po svom, nema problema, odlično, zato što se onda vidi da smo kreativni.“

Maša_4: „Upućuju nas kako trebamo raditi i uvijek su uz nas.“

Iz opisa učenica može se zaključiti da su koordinatorice školskih volonterskih programa entuzijastične osobe kojima je izuzetno stalno do volonterskog programa i do učenica volonterki. Koordinatorice su zaslužne za razvijenost dobrih temelja za održavanje pozitivne atmosfere i demokratskih odnosa u školskom volonterskom programu. Za učenice stvaraju sigurno okruženje u kojem se mogu kreativno izraziti, u kojem nema mjesta strahu i nekonstruktivnim kritikama, već vlada zdrava atmosfera u kojoj svi uključeni napreduju.

E. TEMA: Školski volonterski programi djeluju kao škola za život te usmjeravaju učenice u budući obrazovni i profesionalni razvoj

Uključenost u školske volonterske programe omogućava učenicama bržu i lakšu prilagodbu na novu školu i sredinu te na nove obveze i stresore koje sa sobom nosi srednja škola. U okviru školskih volonterskih programa učenice upoznaju druge učenice koji im pružaju podršku i uvode u novu zajednicu.

Marita_2: „Ta međuvršnjačka pomoć oko nastave i načina kako ćemo učiti dalje mislim da je bila super priprema nama u prvom razredu za nastavak školovanja.“

Osim obavljanja funkcije prilagodbe, učenice su se tijekom razgovora referirale na školski volonterski program kao na „školu za život“. Učenice govore da su zrelije i odraslije zbog sudjelovanja u volonterskom programu te da razvile pozitivnu sliku o sebi. Primjećuju da se prema drugima u svojoj okolini ponašaju obzirnije. Za neke od njih školski volonterski program imao je utjecaja i na daljnje obrazovanje i odabir struke.

E.I. PODTEMA: Učenice školske volonterske programe percipiraju kao školu za život

Iz razgovora s učenicama stječe se dojam da su u okviru školskog volonterskog programa stekle radne navike, naučile poštivati tuđe i svoje vrijeme, prepoznaju svoje vrijednosti, postaju zrelije i polako se pripremaju za ulazak u „klub odraslih“. Sve navedeno je najjasnije sročila Ivana_4: „Pripremaju nas za život i životne navike i šta će nas sve čekati u životu i to je ono stvarno prekrasno.“

U okviru sudjelovanja u volonterskim aktivnostima učenice su učile o sebi, prolazile kroz proces rada na sebi, unapređivanja vlastitog života i svojih kvaliteta te su razvile pozitivnu sliku o sebi. Kažu da su razvile strpljivost, toleranciju, otpornost, samostalnost i empatiju. Ističu da su u volonterskom programu bile slobodne razvijati kreativnost te da su se u potpunosti oslobodile stidljivosti i srama. Zbog svega toga osjećaju da su zbog volonterskih aktivnosti postale „odraslije, zrelije i odgovornije“.

Lada_1: „Postale smo i manje osjetljivije na neke stvari, tipa osude drugih ljudi.“

Doris_1: „Da, shvatiš da ima svakakvih ljudi i svakakvih mišljenja i ne obazireš se više na to.“

Olivia_3: „Moraš se skockati i moraš odrasti, pogotovo prije faksa, ne možeš ti na faksu otići s razmišljanjima kao u srednjoj, nećeš se nikad snaći. Moraš biti otvoren prema svemu i možda ako ti se nešto ne sviđa, moraš bar pokušat jer nikad ne znaš u čemu možeš biti dobar i u čemu možeš uspjeti. Možda neke stvari o kojima nikad nismo razmišljali da bi nam išle smo sad možda kroz volontiranje shvatile da smo u biti dobri u tome. Neki nisu ni mislili da mogu prezentirati pred većom grupom ljudi i sad su shvatili da nije to toliko strašno, ako smo informirani i ako znam o čemu pričam, zašto bi bilo loše.“

Olivia_3: „Shvaćaš da si dobar u nekim stvarima o kojima nisi nikad razmišljao da bi mogao biti dobar. U klubu imamo priliku biti kreativni, raditi neke stvari koje sami ovako možda ne bi dobili priliku raditi, tu se razvija naša kreativnost, nismo ograničeni. U našem nas klubu nitko ne ograničava, tko god ima neki prijedlog, uvijek će se uvažiti, uvijek će se vidjeti jel se nekako može ukomponirati.“

Irma_3: „Empatija, jako puno. Mislim, ja sam i prije dosta osjećajna bila, ali sad sam još više shvatila koliko je nekad bitno smiriti se i pomoći drugome.“

Maša_4: „Te neke radne navike, prije ono "zakasnit ću 5 minuta, nije problem", a sad dolazim 15 minuta ranije jer opet treba doći na vrijeme. I na praksi se baš vidi neki taj utjecaj iz škole same i volonterskog kluba. Svi misle: "joj trgovačka škola, ma to je obična škola, nije ništa", ali mi smo zapravo, tu u klubu dosta naučili, baš škola za život.“

S drugima ostvaruju skladnije odnose, primjećuju da su obzirnije prema ljudima koji ih okružuju. Razumiju, uvažavaju i prihvaćaju tuđa mišljenja i perspektive, ali i općenito lakše prihvaćaju i uvažavaju drugačije od sebe. Dodaju da su posebno naučile cijeniti tuđi trud i uloženo vrijeme.

Vanja_3: „Mi smo svi imali neke radionice i svatko je pristupio tim temama na neki svoj način i naučila sam pristupiti temama na neki drugačiji način, dobiti neko tuđe mišljenje i onako, baš te druge poglede na neke stvari.“

Maša_4: „Na neki način sam se počela bolje ponašati prema ljudima. I na primjer, više imam razumijevanja.“

Elena_5: „Kad smo posadili drveća, kad vidim da je netko nešto posadio, puno više cijenim taj trud jer kao, mislila sad da samo baciš u zemlju i to je to, a sad baš... definitivno pazim kud hodam, da ne bi stala na neku biljčicu.“

E.II. PODTEMA: Školski volonterski programi utječu na daljnji obrazovni i profesionalni razvoj učenica

Dio učenica svjedoči da je sudjelovanje u školskom volonterskom programu, na neki način, utjecalo na njihov daljnji obrazovni put. Upravo zbog toga što su imale priliku uvidjeti koje teme ih zanimaju te u kojim poljima su uspješne, bilo im je lakše odabrati obrazovni put nakon srednje škole. Uz otkrivanje vlastitih talenata, svojih mogućnosti, strahova, ali i prepreka, dodatno se kroz određene aktivnosti koje su obavljale u suradnji s vanjskim suradnicima iskristalizirala ideja čime bi se željele baviti u budućnosti.

Martina_1: „Meni je rad s ljudima super, meni je to super i zato možda taj učiteljski, nisu mi ni djeca sad toliko loši ljudi (smijeh), meni je to zanimljivije.“

Vita_2: „Pa ja bi voljela spomenuti da je meni u tom volontiranju bilo najdraže što smo mi obavili jedan razgovor s jednim psihologom, Danijelom, i meni je jako drago... on je nekako nas ispitivao što nas najviše zanima. Meni je malo pročistio put o daljnjem školovanju, što mi je isto pomoglo i da razmislim i o svom daljnjem školovanju, što mi je drago što smo imali takav online razgovor.“

Sofija_2: „Shvatila sam što me u životu zanima, šta me zanima za fakultet.“

Osim gimnazijalki od kojih većina planira upisati fakultet, školski volonterski program imao je značajan utjecaj na učenice iz trogodišnje strukovne škole koje planiraju upisati još jedan razred u srednjoj školi kako bi mogle nastaviti s obrazovanjem na višoj ili visokoj razini.

Maša_4: „Mene je volontiranje na Ekonomskom fakultetu potaknulo da upišem tu 4. godinu dodatno i jer onda mogu ići na maturu i na fakultet ako budem htjela. Ali ako bi fakultet, onda bi pravni ili odgojno-obrazovni. Ali pravo ili socijalni rad. To me jedino zanima najviše. I ekonomski fakultet, ali ne vidim se toliko u tome.“

Ines_4: „Odlučila sam da idem na fakultet, sad koji još ne znam, daleko je to.“

Ivana_4: „Ja bi htjela ekonomski upisati zato što onako, tu smo i volontirale i stvarno je dobar fakultet.“

Iako postoji i dio učenica koji govori da volontiranje nije imalo utjecaja na odabir zanimanja, ipak naglašavaju da im je iskustvo u volonterskom programu „raščistilo“ neke dvojbe koje su imale i

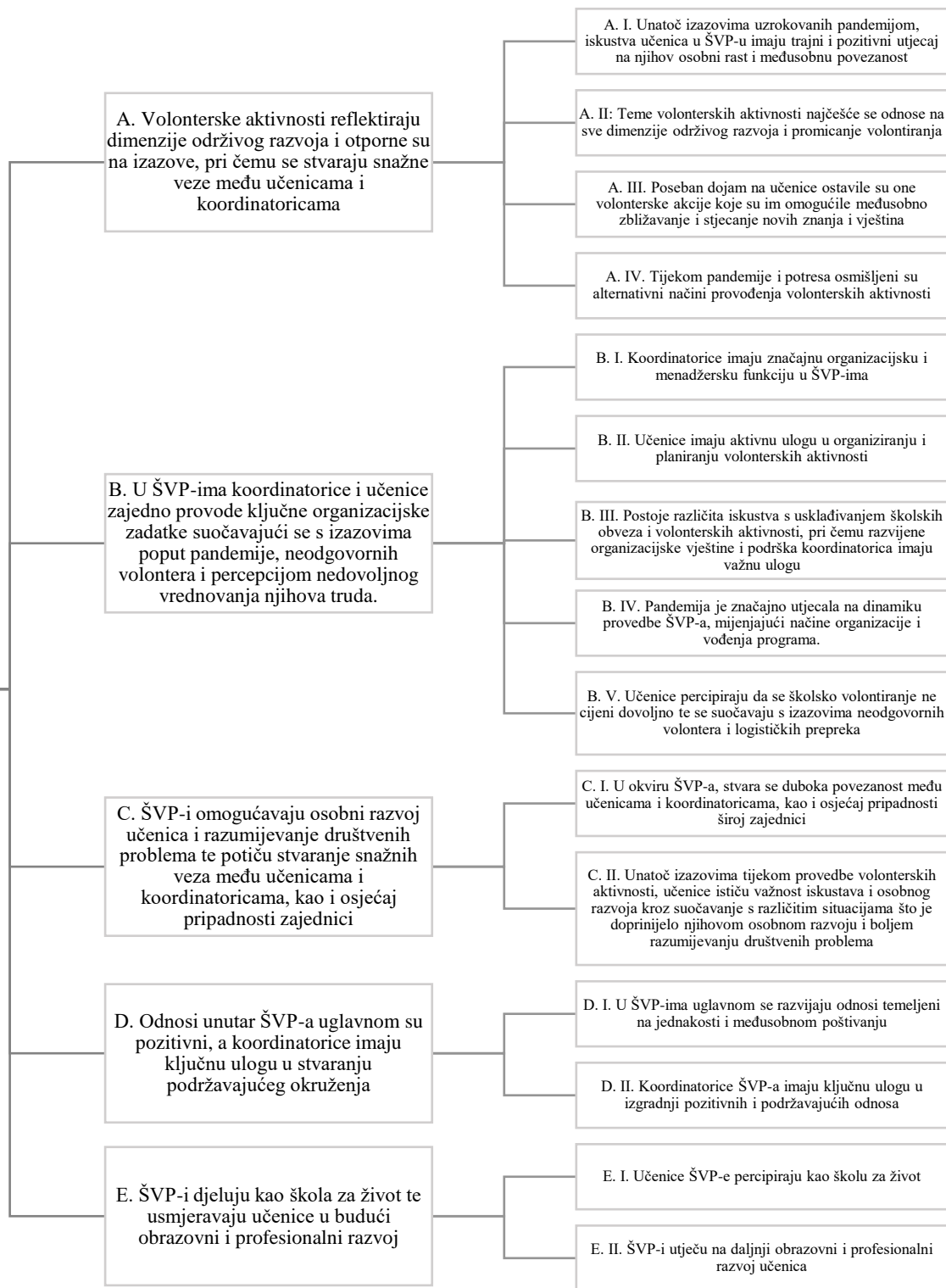
potvrdilo njihov odabir. Međutim, rad s ljudima i pomaganje su aspekti u kojima se većina učenica vidi u budućnosti.

Monika_2: „Na mene nije utjecalo, ali mi je suzilo i raščistilo što bi željela raditi. Ili ću na logopediju ili na povijest i sociologiju i ići na učiteljski smjer ili bibliotekarstvo negdje gdje sam na usluzi ljudima.“

Klara_2: „Nije imalo utjecaja, to sam znala od prije, iako je to tvoje povezano. Rad s ljudima.“

Olivia_3: „Potvrdilo mi je da želim raditi s ljudima i da želim raditi na promoviranju, na promociji, ja sam oduvijek bila za menadžment i PR i od osnovne škole sam znala da bi to htjela. Imali smo priliku promovirati klub pa sam malo vidjela kako to funkcionira i imali smo priliku pričati s ljudima. Možda mi je pomoglo shvatiti da to je za mene.“

Školski volonterski program: volonterske aktivnosti, organizacija, značajni događaji i iskustva te odnosi unutar volonterskih programa

Slika 3²⁹. Kodno stablo nad teme „Školski volonterski program: volonterske aktivnosti, organizacija, značajni događaji i iskustva te odnosi unutar volonterskih programa“

²⁹ Kratica ŠVP označava „školski volonterski program“. Navedena kratica se koristi u vizualnom prikazu svih kodnih stabla u ovom radu.

NADTEMA: Učenice volonterke: motivacija, spektar djelovanja, doživljaj volontiranja, promjene u znanju, percepciji i ponašanju te transfer iskustava

---

Nadtema „Učenice volonterke: motivacija, spektar djelovanja, doživljaj volontiranja, promjene u znanju, percepciji i ponašanju te transfer iskustava“ obuhvaća teme koji se odnose na učenice i njihova iskustva stečena u okviru školskih volonterskih programa. Opisuje se i interpretira njihova motivacija za uključenjem u volonterski program, razine njihovog angažmana u školskom volonterskom programu, osobni doživljaj uloge volonterki i volontiranja generalno. Pored navedenog, rezultati prikazuju opise promjena u znanju, percepciji i ponašanju učenica, kao i namjeru za nastavkom volontiranja i način na koji preslikavaju iskustva iz volonterskih aktivnosti u svakodnevni život.

A. TEMA: Motivacija za uključenje u školski volonterski program pronalazi se u značajnim drugima, želji za pomaganjem i novim iskustvima te koristima u školi

Samo nekolicina učenica svjedoči o volonterskom iskustvu prije uključivanja u volonterski program u njihovoj srednjoj školi. Od onih koje su imale to iskustvo najčešće su neformalno volontirale ili sudjelovale u humanitarnim akcijama uz svoje roditelje, naglašavajući da su odgajane da pomažu drugima. Manje je onih učenica koje su sudjelovale u volonterskim aktivnostima organiziranim u osnovnoj školi, te onih koje aktivno već godinama sudjeluju u organiziranim volonterskim i humanitarnim aktivnostima koje provode organizacije civilnog društva ili kulturno-umjetnička društva.

Na odluku učenica o odabiru školskog volonterskog programa kao izvannastavne aktivnosti utjecaj su imali roditelji, drugi učenici volonteri, koordinatorice, nastavnici te vanjski suradnici. Velik motivator za većinu učenica bila je i želja za pomaganjem te privlačnost novih iskustava i koristi volontiranja, kao što je upoznavanje novih ljudi, potencijalni izostanci s nastave te znatiželja.

A.I. PODTEMA: Učenice su na uključivanje u školski volonterski program motivirali značajni drugi

Pojedine učenice ističu obitelj, odnosno vrijednosne dimenzije obiteljskog odgoja kao značajan faktor motivacije za uključivanje u volonterski program u školi. Naime, i u nadolazećim temama često će se spominjati „dobar odgoj“ kao domena koja je važna za učenice volonterke. Aktivan angažman roditelja, odnosno skrbnika u zajednici inspirira učenice volonterke i potiče ih da i one krenu tim stopama kao što kaže Jana_3:

Jana_3: „Osobno, volontiram od malih nogu, odgojena sam u tom okruženju da je dobro pomoći nekome koliko god možeš bez obzira bilo ti to plaćeno ili ne. Roditelji su aktivni građani i aktivni u zajednici i volontiraju. Nekako je vjerojatno išlo stopama mame i tate, kako se dijete ugleda na svoje roditelje.“

Samo je nekolicina učenica imala iskustvo volontiranja prije srednjoškolskog volonterskog programa, najčešće u osnovnoj školi i neformalno s roditeljima. Ta se iskustva opisuju pozitivnima i bila su dovoljan razlog da se učenice nastave baviti volonterskim aktivnostima te su neke od njih ciljano upisale srednju školu koja je poznata po svojim izvannastavnim aktivnostima, od koje je jedna školski volonterski program.

Valeria_1: „Ja sam još u OŠ bila u volonterima, tako da je meni to iz osnovne škole povuklo. Jednostavno mi je bilo u navici od OŠ da sam član tako nečega.“

Jana_3: „Zapravo od osnovne škole, konkretno za Oliviju i sebe znam jer mi smo u osnovnoj školi. Nas je naša razrednica vodila i volontirale smo u Caritasu dva puta godišnje kad je bila podjela hrane i zapravo je tu nekako krenulo.“

Ova iskustva nam govore da je volontiranje „zarazno“, da kad se jednom „zakače“ postoji šansa da će se nastaviti baviti volontiranjem i u odrasloj dobi, u organiziranim ili neorganiziranim neformalnim akcijama.

Uz roditelje ili skrbnike i prijašnja pozitivna iskustva, druge volonterke u školskom volonterskom programu najčešći su motivator za uključivanje učenica u program. Najčešće su to starije učenice s dugogodišnjim iskustvom volontiranja u školskom volonterskom programu koje imaju samo riječi hvale za njega i aktivnosti koje se odvijaju u okviru programa. Značajna informacija novim, potencijalnim volonterkama koja je bila ključna za uključivanje u program bila je i ta da „svi imaju

dobre utiske i da im je pomoglo i uljepšalo njihov boravak u školi (Elena_5)“, kao i informacija da se u školskom volonterskom programu odvijaju zanimljive i raznovrsne akcije.

Sofija_2: „Generacije koje su bile ispred nas su hvalile taj klub, govorili kako je stvarno zanimljivo, kako ima različitih aktivnosti i onda ono, ako već netko od mojih prijatelja sudjeluje u tom klubu onda smo se, bar ja, tak zainteresirala.“

Dea_2: „Uglavnom da, čula sam isto dobre priče i htjela sam se prijaviti.“

Osim starijih učenica volonterki koji potiču mlađe na uključivanje u školski volonterski program, kao bitan faktor za uključenje u školski volonterski program su i učenice iz istog razreda koje već volontiraju. To je najčešće slučaj kod malobrojnih mladića uključenih u program, a koji se pridružuju na nagovor svojih prijateljica volonterki iz razreda.

Roberto_2: „Na početku, iskreno, su me cure iz razreda nagovorile, ajde s nama, ja onako, može. I na kraju sam zavolio to, volim pomagati drugima i steći nova iskustva.“

Kao što ih roditelji ili skrbnici svojim primjerom potiču na aktivan angažman u zajednici, tako je i djelovanje koordinatorica školskih volonterskih programa inspirirajuće za učenice. Koordinatorice imaju veliku ulogu u privlačenju novih volontera, istovremeno je to i jedna od mnogih zadaća koje obavljaju. One su zadužene za organizaciju mnogih događanja na kojima predstavljaju rad volonterskog programa s ciljem regrutacije novih volontera.

Martina_1: „Mislim da sam tako počela, koordinatorica je predstavila te volontere. Mislim da je tako i dosta nas iz razreda.“

Dea_2: „Na početku 1. razreda bile su pedagoška i knjižničarka pričale malo o tom klubu i to sve. Uglavnom da, čula sam isto dobre priče i htjela sam se prijaviti.“

Još jedna od važnih strategija motiviranja učenika koje provode koordinatorice je i objava poziva i informacija putem službenih stranica škole, društvenih mreža i elektroničke pošte.

Iris_5: „Nisam to planirala prije, nego tek kada je došao mail da se pozivaju novi članovi.“

Škole koje nude volonterske programe neminovno su povezane s volonterskim centrima, organizacijama civilnog društva iz istog grada ili okolice. Stoga, članovi organizacija civilnog

društva posjećuju škole i u suradnji s koordinatoricama organiziraju predavanja ili radionice na temu volontiranja.

Lada_1: „Sjećam se da su pričali da naša škola ima puno aktivnosti i da se možemo uključiti u nešto i onda sam ja razmišljala u što bi se uključila i onda sam vidjela to, učinilo mi se baš zanimljivo i odlučila sam se za to.“

Posjet organizacija civilnog društva školi može imati i ima značajnu ulogu u približavanju volontiranja mladima i budućim volonterima posebno ako učenici nisu imali iskustva s volontiranjem uz članove obitelji ili u osnovnoj školi te nemaju puno informacija i znanja o volontiranju. S druge strane pak, postoje mnoge predrasude i negativni stavovi o volontiranju općenito, stoga su organizirane aktivnosti u školi od strane organizacija civilnog društva i volonterskih centara iznimno vrijedne i poželjne u kontekstu privlačenja novih volontera u školi.

Osim što koordinatorice informiraju učenike i djelatnike škole o volonterskim aktivnostima, za učenicke, sudionice ovog istraživanja one imaju još jednu ulogu – nadahnjujuću. Na pitanje misle li da je njihova koordinatorica jedna od osoba koja ih je uspjela pridobiti da se priključe volonterskom programu sve učenicke jedne škole odgovaraju s glasnim i jednoglasim „Daaa, definitivno“. I kako kaže Lidija_1: „Možda i jedina osoba, jer nam nitko drugi nije ni prezentirao ništa na taj način“.

Uz koordinatorice volonterskih programa, važnu ulogu u motiviranju i privlačenju novih učenika volontera imaju i nastavnici, a posebno razrednici. U slučaju da učenike, potencijalne volontere, zaobiđu informacije preko društvenih mreža ili ako im prijatelji nisu članovi školskog volonterskog programa, tu „uskaču“ nastavnici koji ih informiraju i potiču na izvannastavne aktivnosti.

Zlatka_2: „Nama je razrednik isto tako rekao za izvannastavne aktivnosti i ja sam se odmah prijavila.“

Rea_4: „Uglavnom su nam svi profesori malo popričali o tome. Govorili nam da se ide i u starački dom i u azil i na radionice.“

A.II. PODTEMA: Motivacija učenica za uključivanje u školski volonterski program proizlazi iz njihove želje da pomognu i daju doprinos zajednici

Kada učenice govore o volontiranju općenito najčešće taj pojam povezuju s riječju „pomaganje“. Tu istu riječ koriste i kada pričaju o tome što ih je motiviralo da postanu volonterke u školskom volonterskom programu. Većina je učenica sklona altruizmu, a ponajviše pomaganju potrebitima, pa ističu djecu s poteškoćama u razvoju, osobe s invaliditetom, starije i nemoćne.

Dea_2: „Jako volim pomagat, bude mi krivo kad vidim mnogu djecu kad su tako, nemaju obitelj ili su bolesni, da ih malo razveselimo.“

Klara_2: „To je bilo nešto novo u školi što se otvorilo i bila sam radoznala i kada je razrednica na početku spominjala nekakve izvannastavne aktivnosti i spomenula je između ostalog i volonterski klub, meni je to bilo zanimljivo jer uvijek sam voljela pomagati drugima iako u mom mjestu nema baš nekih prevelikih mogućnosti. Drago mi je nekome pomoć i onda sam se uključila u to, a vidim da mi je to donijelo samo dobro.“

Osim izraženog altruizma, učenice naglašavaju i potrebu za vlastitim doprinosom zajednici kao motivaciju za učlanjenje u školski volonterski program. Iako možda ta želja nije bila jasno artikulirana na samom početku njihovog volontiranja i prije uključivanja u program, ona se s vremenom i iskustvom iskristalizirala.

Josip_6: „Ja sam samo htio volontirati, nešto raditi, nešto dati, neki doprinos, jer sam imao višak vremena, nisam znao što ću raditi sam sa sobom, pa zašto ne.“

Maša_4: „Zanimalo nas je i htjele smo pomagati drugima. Doprinositi svojim radom.“

A.III. PODTEMA: Privlačnost novih iskustava i koristi volontiranja potiču učenice na uključivanje u školski volonterski program

Za većinu učenica, upoznavanje novih ljudi i druženje s vršnjacima vrlo je značajan motiv za uključivanje u školski volonterski program. Za pojedine učenice na odluku o uključivanju utjecala je činjenica hoće li se i njihova prijateljica uključiti s njima, pa tako kažu da „*pojedinač uopće nema motivacije (Brigita_5)*“, ističu da im je lakše kada rade zajedno i međusobno se potiču.

Brigita_5: „Kad bi ovako nešto išla sama raditi kao pojedinac, ne bih napravila toliko koliko radim u volonterskoj grupi. Puno više utječe na moj stav, stvara mi veću volju, ovako sama sumnjam da bi radila. Skupa ćemo, bit će mi lakše. Pojedinac uopće nema motivacije.“

Iris_5: „Prijateljica i ja smo se u isto vrijeme uključile, dogovorile smo se kao prijateljice da možemo to probati zajedno i svidjelo nam se.“

Uz želju za upoznavanjem drugih učenika, neke od učenica su prepoznale i važnost socijalizacije i izlaženja iz okvira u kontekstu stjecanja poznanstava, pa onda i prijateljstava.

Ines_4: „Ja sam se uključila, iskreno, više zbog društva onako. Da nekoga upoznamo, a ovo sa školom je bio dodatan plus [misli se na izostanak s nastave]. Još pogotovo ako se potrefilo da imamo neki predmet [sve učenice se slažu].“

Edita_6: „Ja sam mislila da će biti dobra ideja da se socijaliziram s ljudima.“

U svakoj fokus grupi razgovor o izostanku s nastave zbog sudjelovanja na volonterskim aktivnostima bio je neizbježan. Sve učenice pričaju o toj temi u polu-šali, ali istovremeno ističu kako ta privilegija izostanka s nastave nije jedini i glavni motiv za uključivanje u program, već je samo dodatna korist.

Ivona_6: „Mene je jedan volonter vodio po školi kad sam bila u 8. razredu, pa mi je pričao o volonterskom klubu i to mi je zapelo za uho, kao ne moram biti doma, upoznam druge ljude i čula sam da ima hrane kad su štandovi [smijeh] i izlaženja sa sata.“

Budući da volonterski program u svim školama okuplja učenike iz svih razreda i svih generacija još jedna prednost je i razmjena informacija o profesorima i predmetima. U slučaju regrutiranja novih učenika volontera, ova činjenica pojedinim učenicama bila je motiv za uključivanje u školski volonterski program.

Ivona_6: „Ja imam baš rečenicu koju kažem prvašićima: „dobiš informacije o svim profesorima i testovima“.“

Jedan od prevladavajućih motiva za učlanjenjem u školski volonterski program je jednostavno – znatiželja. Učenice kažu kako su im predstavljene volonterske aktivnosti zvučale zanimljivo, to je bilo nešto čime se nikad do sad nisu bavile i bile su radoznale. Očito su aktivnosti koje se odvijaju u okviru školskog volonterskog programa zadovoljile njihovu znatiželju i bile dovoljno zanimljive i raznovrsne budući da su ostale u njemu.

B. TEMA: Spektar volonterskih iskustava kreće se od isključivog sudjelovanja u školskom volonterskom programu do uključivanja u razne formalne i neformalne oblike volontiranja izvan školskog volonterskog programa

Kako bi sudjelovale u fokus grupi jedan od uvjeta bio je posjedovati barem jednogodišnje iskustvo u školskom volonterskom programu i taj su uvjet ispunile sve učenice. Postoje određene razlike godinama iskustva sudjelovanju u volonterskim aktivnostima, neke su se priključile već od prvog razreda, dok su druge odlučile pričekati kako bi procijenile utjecaj takvog angažmana na uspješnost ispunjavanja školskih obaveza.

Uz razliku u duljini volontiranja u školskom volonterskom programu, postoje i određene razlike među učenicama volonterkama u kontekstu spektra i intenziteta djelovanja u volonterskim aktivnostima, u školskom volonterskom programu i izvan njega. Pojedine aktivnosti izvan programa bile su reakcija na razoran potres, pa su neke učenice odlučile volontirati i izvan škole, u organiziranim ili neformalnim akcijama. Dok su nekima vrlo objektivne prepreke stale na put volontiranju izvan organizacije školskog volonterskog programa, kao što je nepostojanje prilika i loša infrastrukturna mreža javnog prijevoza.

B.I. PODTEMA: Postoje iskustva sudjelovanja u organiziranim volonterskim aktivnostima izvan školskog volonterskog programa

Ne smije se zanemariti kontekst u kojem se odvijalo prikupljanja podataka, naime razgovori s učenicama iz Sisačko-moslavačke županije proveli su se samo četiri mjeseca nakon razornog potresa koji je pogodio tu regiju. Nakon potresa proširio se osjećaj solidarnosti, pokrenute su mnoge organizirane i neorganizirane humanitarne i volonterske akcije diljem zemlje i izvan granica. Učenice su se posebno iskazale u volontiranju izvan školskog volonterskog programa za vrijeme potresa, ali i ostalih elementarnih nepogoda poput poplava, u raznim organizacijama civilnog društva u njihovoj lokalnoj zajednici.

Sofija_2: „Sad dok je bio potres, mi smo u udruzi mladih Invictus, pa smo tako 2 mjeseca volontirale, slagale pakete i to.“

Zlatka_2: „Ja sam u Bosni, ima grupa, baš se zove Fokus i tamo pomažemo svima, nosimo hranu i tako.“

Olivia_3: „Ovisi o tome ima li nekih događaja u Sisku, pa idemo izvan kluba volontirati ili sad kad je bio potres smo išle u Caritas najčešće pomagat.“

Učenice iz jednog školskog volonterskog programa posebno su se posvetile volonterskim akcijama u zajednici izvan volonterskog programa za vrijeme potresa u Baniji. Tako primjerice opisuju taj period izuzetno stresnim i intenzivnim, posebno uzimajući u obzir epidemiološke mjere koje su bile snazi. Pokazale su iznimnu solidarnost i suosjećanje s ljudima koji su stradali u potresu budući da su i same doživjele i proživjele tu situaciju. Na to upućuje i činjenica da su volontirale po dvanaest sati dnevno i trudile se dolaziti čim ranije na volonterske punktove kako bi uopće mogle volontirati taj dan. Iz niže navedenih isječaka lako se uočava zrelost, posvećenost i nesebično pomaganje.

Jana_3: „To je nama bila terapija, znate ono, potres i baš vas ono uzbuđi, posebno ako ste u nekom mjestu gdje vidite da se sve ruši i onda dođete tamo, i mi smo doslovno mjesec dana danonoćno bili tamo. Ujutro od 9 do navečer do 21.“

Olivia_3: „I to smo ujutro čim prije dolazile da se možeš zapisati jer nisu primali sve volontere.“

Osim uključivanja u volonterske akcije izvan školskog volonterskog programa koje su pokrenute isključivo zbog prirodnih katastrofa, učenice su se uključivale u volonterske akcije vezane uz sportske ili društvene evente koji su se odvijali u njihovoj lokalnoj zajednici.

Rea_4: „Ja sam volontirala na Pannonian Challenge-u. Ovo će biti već treća godina kako ću volontirat. Tamo se bavim svime, doslovno svime. Sve što god treba se radi. Prošle godine smo popravljali park, tak da smo svi to radili, bojali park, doslovno sve. I na konjičkom natjecanju sam volontirala, bila sam na punktu i tako kad bi konj prošo, moram zapisat vrijeme i broj konja.“

U svakoj školi, u svakoj fokus grupi, izdvojila se po jedna učenica koja pokazuje visoku razinu interesa za specifičnu temu. Drugim riječima, istaknule su se učenice koje imaju afiniteta za angažman u zajednici, izvan školskog volonterskog programa, na teme koje su im posebne važnosti, najčešće su to teme vezane uz umjetnost i zaštitu životinja.

Valeria_1: „Ja sam u Filmaktivnu, tamo sam najviše jer je to stvar koja me najviše zanima, to je ono jedino di ono baš... Najviše se bavim slaganjem i uređivanjem videa, Filmaktiv je organizacija koja se bavi time, zato se i zove Filmaktiv - logično [smijeh]. Većinu volonterskih akcija mi snimamo i obrađujemo.“

Tako primjerice jedna učenica opisuje svoje iskustvo u organizaciji civilnog društva u kojem je počela volontirati prije nego u školskom volonterskom programu i u kojoj ostvaruje značajne uspjehe i ostvaruje kontakte s ljudima sličnog interesa. Na taj način, učenice se osjećaju dijelom svoje zajednice i formiraju svoj identitet građanki.

Jana_3: „Pa recimo ja sam prvo volontirala, onda sam došla u klub [školski volonterski klub]. Klub mi nikad nije bio prvenstven, meni je klub bio samo kao nešto posebno što je prošlo kroz moje nekakvo nadopunjavanje. Meni je prvotna organizacija u kojoj sam ja volontirala i koja je mene obrazovala kao aktivnog građanina je Kinoklub. Zapravo sam ja došla do Kinokluba preko Sisačkog festivala i prvo sam volontirala, a onda sam kasnije postala i producent festivala. I dalje je to na volonterskoj bazi, sve što radim – volontiram i onda su se kasnije projekti kroz Kino klub počeli širiti, sad radim i na dugometražnom igranom filmu.“

B.II. PODTEMA: Postoje iskustva sudjelovanja u neformalnim volonterskim akcijama izvan školskog volonterskog programa

Uz prethodno navedene volonterske aktivnosti koje su organizirane u okviru organizacija civilnog društva u lokalnoj zajednici, učenice prate i potrebe zajednice te se samostalno angažiraju u neorganiziranim i *ad hoc* aktivnostima. Najčešće je riječ o skupljanju smeća u prirodi u blizini škole ili njihovog doma. Uz to, pomažu kolegicama i kolegama u učenju. Takve aktivnosti nisu organizirane niti ponavljajuće, niti se broje volonterski sati koji bi se upisali u volontersku knjižicu, no svejedno pokazuje da su spremni pružiti pomoć u svakom trenutku i svima kojima je to potrebno.

Martina_1: „Često sudjelujem u nekim čišćenjima mora ili okoliša.“

Maja_2: „Volontiram izvan škole samo kad treba nekome pomoći.“

Roberto_2: „Pomoć mladima, ako nekome nešto ne ide, pa pomognem, kao neke instrukcije.“

Za vrijeme pandemije, ali i za vrijeme razornih potresa, učenice nisu imale previše mogućnosti baviti se volontiranjem kao što su navikle. Međutim, samoinicijativno su tražile prilike za pomaganjem i sudjelovanjem u svim mogućim oblicima aktivnosti, makar to bilo „samo“ potpisivanje *online* peticije.

Rea_4: „U jednom dijelu kad je bio onaj pokret Black Lives Matter, to sam vidjela na tik-toku za potpisivanje peticije, i onda sam ja one peticije koje sam mogla potpisati, nisam morala plaćati i to. Onak ako mogu pomoći, pomoći ću.“

B.III. PODTEMA: Većina učenica isključivo volontira u okviru školskog volonterskog programa

Pojedine učenice iskazale su se iznimno velikim rasponom angažmana izvan školskog volonterskog programa, no ipak većina učenica sudjeluju isključivo u okviru školskog programa. Razlog tome nije nevoljkost volontiranja izvan škole, već neke od njih jednostavno nemaju prilika za takve vrste aktivnosti. Ponekad je tome razlog mjesto stanovanja, učenice koje žive na periferiji koja infrastrukturno nije dovoljno dobro povezana s gradom, nemaju mogućnost uključivati se u volonterske akcije koje provode organizacije civilnog društva. Još jedna vrlo objektivna prepreka

većem razmjeru volontiranja je i nepostojanje organizacija civilnog društva u ruralnim sredinama koje bi organizirale volonterske akcije.

Klara_2: „Crveni križ je samo u Kostajnici, a nemam prijevoz do tu, iako bi voljela volontirati izvan škole.“

Kroz razgovor s učenicama o njihovom angažmanu izvan školskog volonterskog programa stječe se dojam da je nekima neugodno zbog neuključivanja u volonterske akcije izvan školskog volonterskog programa. No, za neugodu nema mjesta budući da je većina učenica iznimno posvećena volontiranju u okviru školskog volonterskog programa. Na to upućuju i iskustva koja govore o dugogodišnjem angažmanu u programu, od prvog do četvrtog razreda i to u svakoj akciji koja se provodila kroz godine. Njihova posvećenost ogleda se i u nedozvoljavanju da se volonterski program ugasi za vrijeme pandemije, *lockdown*-a, strogih epidemioloških mjera, potresa i sličnih okolnosti. Navedene situacije malo su ih usporile i učinile volontiranje težim zadatkom, ali ono nikad nije u potpunosti prestalo. Učenice koje su se iskazale kao vrlo angažirane u okviru školskog volonterskog programa, ali i izvan njega, iskazuju velike ambicije za volontiranje u budućnosti, o čemu će biti više riječi u nadolazećim temama.

Amdrea_5: „Uključila sam se u 1. razredu i od tad sudjelujem u manje-više svakoj akciji. Prije ove akcije 72 sata bez kompromisa sam se ja trebala testirati dan prije, pa nositi test. Sad je malo kompliciranije, ali je izvedivo.“

C. TEMA: Učenice doživljavaju volontiranje iznimno pozitivno, no svjesne su i njegovih izazova

Lajtmotiv razgovora s učenicama volonterkama bio je „pomaganje“ – pomaganje zajednici, pojedincima i posredno pomaganje sebi. Ova tema oslikava način na koji učenice volonterke doživljavaju volontiranje, kako razumiju svoju ulogu volonterki i kako su odgovorile na jedno od najtežih pitanja tijekom razgovora – *što za vas znači biti volonterka?* Navedeno je pitanje od njih zahtijevalo duboko promišljanje i samorefleksiju na licu mjesta. Ono što je proizašlo iz te kontemplacije bilo im je novo, kao da do sada nisu tako duboko promišljale o svojoj ulozi, kao da im nitko do sada nije postavio to pitanje.

Učenice govore da se zbog volontiranja osjećaju ispunjeno, sretno i zadovoljno, a neke od njih ističu i da se lakše nose s raznim preprekama i strahovima. Dodatno, mnogo im znači pohvala

koordinatorica i zahvalnost korisnika volontiranja te momenti u kojima vrlo brzo mogu vidjeti učinak svog djelovanja. Učenice prepoznaju i mogućnosti stjecanja novih znanja, vještina i stvaranja društvenog kapitala. Svoju ulogu volonterki shvaćaju vrlo ozbiljno i počinju zauzimati svoje mjesto u zajednici, spremne su preuzeti odgovornost i biti proaktivne. One primjećuju i izazovne situacije u kojima pojedine osobe iskorištavaju volontiranje zbog samopromocije, ali su se upoznale i s korisnicima volontiranja koji su zloupotrebljavali volontere i benefite volontiranja.

Nekolicina učenica se na pitanje o tome što za njih znači biti volonter osvrnula na osobine koje bi, prema njihovom viđenju, volonter trebao imati. Prije svega, volonter treba biti proaktivan: „*biti osoba koja je zaista zainteresirana, osoba koja ima jak entuzijazam (Sofija_2)*“. Uz entuzijazam, volonter je „*osoba koja će prihvatiti i druga mišljenja i druga stajališta od učenika ili od mentorica (Sofija_2)*“. Značajno je i to što prednosti volontiranja za sebe, a tako i za druge, prepoznaju i učenice prvih i drugih razreda, odnosno one učenice koje sudjeluju u školskom volonterskom programu tek jednu školsku godinu.

C.I. PODTEMA: Biti volonterka za učenice znači osjećati se ispunjeno, sretno i zadovoljno

Najčešće korištene riječi za opisivanje volontiranja su: „ispuniti se“, „znati da si nekome pomogla i uljepšala dan“, „biti zadovoljna sama sa sobom“ i „vidjeti da su drugi zadovoljni tobom“. U pravilu učenice pokazuju da su itekako svjesne dobrobiti volontiranja za njihov osobni razvoj. Osjećaju se bolje, ispunjeno i korisno jer pomažu, a uzrok tome je što vrlo brzo nakon izvršavanja pojedine volonterske akcije mogu vidjeti plodove svog truda.

Elena_5: „I to me nekako motivira, kad vidiš što si napravio. Kad smo provodili akciju za Glinjane [u kontekstu potresa], slali su nam slike i bude ti drago jer znaš da si bio dio tog rada. I na primjer, vidimo ta drveća ispred škole, lijepo rastu. Tak da, vidiš svoj doprinos konkretno i bolje se osjećaš oko sebe.“

Valeria_1: „I kad sam znala da sam nakon tri sata šta sam ja tamo bila, počistila te njihove kaveze, kad sam znala da sam njima olakšala meni je to već bilo dosta. Meni je, ja sam bila toliko ispunjena zbog toga, to mi je najljepši dio cijelog volontiranja.“

Sofija_2: „Lijep je osjećaj kad možeš nekome pomoći, to je nekome velika stvar, a nama je sitnica.“

Ena_2: „Osjećam se zadovoljno s time, kad napravim nešto i drugi su zadovoljni s time.“

Edita_6: „Kao da si ispunjen, nekako se sretnije osjećam kad znam da sam nekome pomogla, da nisam samo stajala.“

„Užitak“ je još jedna riječ koju vezuju uz volontiranje, kako to opisuje Olivia_3: *„Bio mi je veći užitak dijeliti vodu na sisačkom maratonu, na suncu na +30, nego kad sam radila u kafiću za što sam dobivala novce, i tu sam išla u biti samo da si nešto zaradim. Mislim, veći ti je užitak i da ne dobivaš novce i da radiš po ne znam kakvom vremenu, ali ti si to izabrao i znaš da će ljudima pomoć i da treba pomoći.“*

Uz osjećaj korisnosti nakon izvršene volonterske akcije u kojoj su pomagali drugima, učenice su isticale kako su im od posebnog značaja tijekom volontiranja bili momenti u kojima su korisnici tih akcija prepoznali njihov rad i trud i iskazali zahvalnost. Takvi momenti u kojima učenice same prepoznaju vrijednost svog rada, ali i kada je ona prepoznata izvana dodatno ih motivira da nastave s volontiranjem i nesebičnim poklanjanjem svog vremena.

Martina_1: „Meni je bilo najzanimljivije kad smo išli u centar za autizam i tamo smo farbali ogradu i koliko su ti ljudi bili zahvalni i sretni. To je obična ograda, a njemu je to puno značilo.“

Dodatno, jedna učenica ističe da osjeća *„osobno zadovoljstvo kad nekome pomognem, osobni rast i razvoj u tom smislu, kad vidimo sreću na licima ljudi kojima smo pomogli, osjećam općenito osobno zadovoljstvo (Klara_2).“*

Pojedine učenice ističu da imaju osjećaj da njihov rad ne znači puno, ili da možda nisu dale dovoljno, no pozitivna povratna informacija od koordinatorica, a ponajviše od korisnika volontiranja uvjeri ih u suprotno. Pohvala za dobro obavljenju akciju mnogim učenicama je od velike važnosti. U tim situacijama osjećaju ponos i sreću, ali i motivaciju, dodatan poriv da nastave i dalje s volonterskim aktivnostima.

Elena_5: „I to me motivira kad vidim što sam napravila. Kad smo radili to za Glinjane, poslali su nam sliku i bude ti drago jer znaš da si bio dio tog rada. I kada vidimo ta drveća ispred škole koje smo posadili kako lijepo rastu. Tak da, vidiš svoj doprinos konkretno i bolje se osjećaš u vezi sebe.“

Brigita_5: „Kad god sam neku akciju radila s curama, uvijek mi se to činilo jako malo, kao da nisam ništa napravila. Ali onda kasnije kad dođeš i vidiš, wow to smo mi posadile, aha, pa na toj smo slici mi. Onda ti je ipak drago jer znaš da si nešto napravio.“

Josip_6: „Od svih aktivnosti meni su bili najdraži starački domovi, tj. pričanje sa starijom populacijom, imaju jako puno priča i jako puno mudrosti, znanja ili gluposti za reć' i iskustva i sve je to zanimljivo slušati. Mislim, ti ljudi su tamo i više im je dosta biti jedni s drugima i jako su sretni kad im dođe netko, makar igrati karte s njima i šutiti ili igrati čovječe ne ljuti se.“

Neke učenice ističu da im volontiranje služi kao metoda nošenja sa stresom i anksioznosti, naprosto se suočavaju sa svojim strahovima u sigurnoj zoni, zajedno s drugim učenicima volonterkama i koordinatoricama koje pružaju podršku. Pored navedenog, volontiranje opisuju kao iskustvo koje doprinosi osjećaju opuštenosti i smirenosti: „*Ne misliš na sve stvari koje ti općenito lude u glavi cijelo vrijeme i opuštenije, smirenije*“ (Ivona_6). Može se zaključiti da pojedine učenice volontiranje doživljavaju kao sredstvo samozaštite, ali potencijalno i kao bijeg od vlastitih problema.

Učenice zaključuju da svi ovi pozitivni osjećaji mogu biti prisutni samo ako samostalno i dobrovoljno volontiraš, „*volonter možeš biti samo ako to želiš, ako to osjećaš, samo ako će te to na neki način ispuniti. Prednost je ako sami želite volontirati, a ne samo da bi mogli reći da ste negdje volontirali. Onda vas to stvarno ispuni i lijep je osjećaj, dobijete neka nova iskustva, nove poglede na svijet. Nema nedostataka – ako želite volontirati, ako to volite.*“ (Vanja_3).

Ovu podtemu doživljaja volontiranja iz perspektive učenica koje aktivno sudjeluju u školskim volonterskim programima najbolje je zaključiti riječima jedne od njih:

Dea_2: „Mislim da se ljudi općenito puno bolje osjećaju kad pomažu ljudima, pa onda eto uvijek kad bih nekome predložila volontiranje, rekla bih da ćeš se ti puno bolje osjećati, a i ti ljudi će ti biti zahvalni.“

C.II. PODTEMA: Biti volonterka za učenice znači steći nova znanja, iskustva i umrežavanje sa zajednicom

Mnoge učenice procjenjuju stjecanje novih znanja, iskustava i poznanstava kao jednu od ključnih prednosti volontiranja. Svjesne su da uz sve koristi za zajednicu i pojedince kojima pomažu, ujedno pomažu i sebi na način da uče, najčešće sadržaj koji nemaju prilike učiti u školi. Uz nova znanja, stječu i nova, jedinstvena i raznolika iskustva ovisno o akcijama u koje su uključeni.

Nera_5: „Ili nekakve takve praktične vještine ili na nekoj aktivnosti ili u razgovoru s drugim ljudima jednostavno neke nove informacije, njihova iskustva i tako. Uvijek nešto za sebe možemo izvući iz toga.“

Nikola_5: „Za mene je biti volonter sigurno ima naglasak na stjecanje novih iskustva, a i ujedno i odvajanje vremena da pomognemo drugima.“

Iskustva učenica nam govore da su imale priliku upoznati mnogo različitih ljudi, od vršnjaka iz drugih razreda ili čak drugih škola, do profesionalaca koji su ih nadahnuli ili postali potencijalni kontakt u svijetu rada u budućnosti. Učenice prepoznaju značajnost umrežavanja i društvenog kapitala te važnost volonterskih aktivnosti u školskom volonterskom programu koji im to omogućuju. Upoznavanje novih ljudi u svim je fokus grupama bila izviraća tema, a bila je posebno značajna za učenice koje dolaze iz manjih sredina te koje rijetko imaju priliku surađivati organizacijama civilnog društva.

Jana_3: „Za mene je volontiranje prije svega umrežavanje, samo jedna riječ: umrežavanje. I općenito, bilo kakvo volontiranje, zapravo se povezujete s ljudima, nikad ne znate što vam ta osoba s kojom se povezujete može jednog dana donijeti.“

Olivia_3: „Biti volonter znači imati mogućnost primjenjivanja svojih sposobnosti, pomaganje drugima, ali i upoznavanja novih ljudi, stjecanje novih kontakata diljem Hrvatske, a možda i svijeta (Olivia_3).“

C.III. PODTEMA: Biti volonterka za učenice znači biti odgovorna i obzirna članica zajednice

Za mnoge učenice značenje uloge volontera je vrlo jednostavno: „Evo, ja mogu reći u dvije riječi – doprinos zajednici (Doris_1)“. Ono se doživljava kao „izdvajanje svog vremena za dobrobit drugih (Andrea_5)“, kao davanje najboljeg od sebe za boljitak zajednice. U pravilu, učenice ozbiljno shvaćaju svoju ulogu volonterki i brinu za rast i napredak zajednice i ljudi oko njih.

Vita_2: „Ja uvijek kažem na koji god način mogu pomoć, ja ću pomoći. To je nekako moja uloga toga što ja jesam i u tome što ja sudjelujem. Tak da ono, jedino to mogu reći.“

Monika_2: „Ja bih rekla jednostavno da je netko tko pomaže svojoj zajednici, netko tko se brine za svoju zajednicu, ja bih tako rekla.“

U razgovoru s učenicama primjećuje se da volontiranje u okviru školskog volonterskog programa rezultira osjećajem pripadnosti zajednici, internaliziranjem vizije te zajednice i formiranjem pozitivnih stavova prema zajednici u kojoj žive. Uz to, sudjelovanje u školskom volonterskom programu omogućuje im da upoznaju svijet oko sebe i osvijeste potrebe zajednice koja ih okružuje: „Možemo upoznati zajednicu kako treba, možemo pomoći (Sofija_2).“ Pored osjećaja pripadnosti, učenice iskazuju i pozitivne osjećaje spram volontiranja.

Viktoria_3: „Ja bih rekla jednostavno zajedništvo i ljubav, barem je to meni volontiranje.“

Marita_2: „Da pomognemo onima koji nemaju mnogo, biti dio zajednice koja ima neke zajedničke ciljeve i koja želi pomagati drugima. Ajmo na neki način reći, učiniti ovaj svijet malo ljepšim, koliko je to moguće.“

Pored osjećaja pripadnosti zajednici u kojoj volontiraju, učenice pokazuju da su svjesne odgovornosti koje imaju spram svoje zajednice i ljudi koji ih okružuju. To se iskazuje u njihovom prepoznavanju potreba koje pojedinci u zajednici imaju, a na koje one kao volonterke mogu odgovoriti. Primjećuje se da, nakon sudjelovanja u školskom volonterskom programu, učenice više pažnje posvećuju potrebama zajednice. Postaju svjesnije posebnosti i različitosti među ljudima koji ih okružuju.

Ivana_4: „Volonter je onaj koji je više odgovoran prema drugima, više poštuje njihove odluke i ponašanja i stavove i onda se prilagodi njima da ne budu izbačeni iz društva, već da budu primljeni.“

Rea_4: „Više sam obzirna prema stvarima koje se događaju oko mene, razumijem da nije cijeli svijet samo Hrvatska, moja kuća, moj život, nego da ima puno drugačijih stvari koje se događaju oko nas, ima puno više problema na koje trebamo paziti i gledati kome šta negdje treba.“

Maša_4: „Nije teško [volontirati], ali ono, odgovornost je. Da smo išle volontirati u tu udrugu za djecu s Down sindromom, da nije bilo korone... Drugi, oni koji ne volontiraju, ne znaju koliko toj djeci to znači, da imaju neko društvo, jer su odbačeni i sve dok oni imaju prijatelje u školi ili vani. Ta djeca su ono svedeni na četiri zida u kući jer se nitko s njima ne želi družiti. I to što idu u tu udrugu, to im je sve.“

Učenice iz jedne škole jedine opisuju volontiranje kao „odgovornost“, ili jedine koje su to tako specifično verbalizirale. Iz njihovih se iskaza jasno može zaključiti da volontiranje ne shvaćaju olako, da je ono za njih izuzetno važno i ozbiljno te predstavlja dio obaveza uz školske obaveze.

Većina učenica volontiranje percipira kao neminovno recipročan proces. Imaju želju i potrebu pomoći nekome, a istovremeno pomažu i sebi na razne načine bez da su to očekivale ili tražile. Niže navedeni isječci opisuju prevladavajući doživljaj volontiranja.

Andrea_5: „Možda biti volonter znači istovremeno nešto davati i dobivati.“

Elena_5: „Meni biti volonter nekako na prvi pogled znači mali korak, ali sveukupno je velik doprinos, kako sebi tako i drugima.“

Nera_5: „Korak po korak, donositi prvo promjenu za sebe, onda za ljude kojima pomažemo, a onda poticati i druge da to rade.“

Ivona_6: „Pomaganje drugima dok pomažeš i sebi.“

Sofija_2: „Lijep je osjećaj kad možeš nekome pomoći, to je nekome velika stvar, a nama je sitnica.“

Irma_3: „Dobiti nešto, a da nisi očekivala zauzvrat.“

Franka_4: „Usrećiti nekoga, pomoći nekome, a pritom biti zadovoljan sobom i dobro se osjećati.“

C.IV. PODTEMA: Za učenice, biti volonterka predstavlja proaktivnost i sposobnost iniciranja pozitivnih promjena u zajednici

Učenice su putem iskustava u školskom volonterskom programu počele razumijevati svoju snagu i vrijednost u kontekstu doprinosa zajednici, shvatile su da imaju moć za stvaranje promjena. Postale su svjesne da volontiranjem mogu mijenjati realnosti, da imaju sposobnosti, znanja i vještine kojima mogu doprinijeti boljitku i učiniti svijet boljim mjestom:

Josip: „Ima ona rečenica „if you want to do something right, do it yourself“. I budući da svi imamo neke specifične setove znanja i vještina, mislim da je nekako šteta ne raditi ništa. Kad imaš nešto što možeš napraviti i ako imaš vremena, definitivno mislim da je puno bolje i da je puno veća promjena u životu svom i životu drugih možeš napraviti ako iskoristiš to znanje da promijeniš nešto. Volonter znači raditi i biti promjena koju ti želiš vidjeti u svijetu“

*Doris_1: „Možemo pridonijeti nečemu, nije da samo stojimo i gledamo, pogotovo ako nas nešto zanima, ili ako smo osjetljivi na nešto, nije samo da stojimo i kažemo "da, to je problem", nego ono, **možemo napraviti nešto**. Rekla bih da se osjećam više odgovorno za ono što se radi krivo jer imamo priliku to promijeniti. Ne gledam se više kao pasivnog promatrača.“*

Marita_2: „Imamo priliku učiniti ovaj svijet malo ljepšim, koliko je to moguće.“

Olivia_3: „Imamo mogućnost primjenjivanja svojih sposobnosti, pomaganje drugima, ali i upoznavanja novih ljudi, stjecanje novih kontakata diljem Hrvatske, a možda i svijeta.“

Osim što se iz razgovora s učenicama može zaključiti jest da im je volontiranje omogućilo da steknu ili ojačaju samopouzdanje te dodatno naglašavaju da su pronašle svoj glas i snagu da mijenjaju svijet na bolje. Razumiju da i one imaju odgovornost za unapređenje zajednice te su je spremne preuzeti.

C.V. PODTEMA: Učenice prepoznaju „kvazi“ volontere i korisnike koji zloupotrebljavaju volontiranje ključnim izazovima volontiranja

Tijekom provođenja volonterskih akcija u okviru školskih volonterskih programa, učenice su imale (ne)priliku upoznati se i s činjenicom da postoje ljudi koji koriste volontiranje iz sebičnih poriva, koji „koriste volontiranje u lošoj namjeri, radi promocije sebe (Roberto_2)“. Drugim riječima, imale su iskustva s osobama koje su volontiranje koristile u svrhu samopromocije i korisnicima volontiranja koji su iskorištavali benefite volonterstva.

U volonterskim aktivnostima u kojima su učenice sudjelovale, a koje su bile vezane uz potres, doživjele su određene neugodne situacije. Neki od korisnika humanitarne pomoći, koristili su pomoć više puta nego što je bilo predviđeno misleći kako volonteri neće primijetiti i pritom su oštetili ostale korisnike.

Olivia_3: „I vidiš koliko ljudi dođe i to iskorištava. Ili kad bi dolazili u šatore, mogli su na jednu osobnu jednom tjedno pokupiti pakete, i onda dođe iz jedne obitelji njih četvero. Nije problem dati za četveročlanu obitelj, nije problem, nemojte dolaziti milijun puta i uzimati nekome kome stvarno treba, koga je u biti sram doći tamo i pitati. Ljude je bilo sram doći pitati za grijalicu jer se nemaju na šta grijati, to mi je baš bilo žalosno, njih pet traži jednu malu grijalicu, ne žele više.“

Sofija_2: „Kad smo slagale pakete, dosta ljudi koji imaju sve je znalo doći i reći "ajde daj mi ovo, daj mi ovo" i dolaze onako po 3, 4 puta, a zapravo im ne treba. To mi je bilo malo lošije iskustvo. Bilo mi je malo krivo i pomalo užasavajuće što su stvarno zahtijevali svašta, a imali su sve doslovno. Ja sam to prihvatila, odnosno nisam prihvatila, bila sam protiv toga, ali kažem, ja tu nisam mogla ništa pošto sam morala pitati nadležne i što nadležni kaže, to se radi. Tako da, eto...“

Međutim, iako je nekolicina učenica imala to negativno iskustvo, ono je u ovom slučaju bilo vrlo izolirano i bitno je istaknuti kontekst u kojem su se takve situacija odvijale, a to je elementarna nepogoda i kaotične situacije općenito, koje su omogućile pojedincima da iskoriste priliku. Također, unatoč takvim neugodnim iskustvima, učenice nisu odustale od volontiranja.

Uz navedeno, učenice ističu nedostatak informiranja o volonterskim akcijama i mogućnostima za volontiranje izvan školskog volonterskog programa, a naglašavaju da imaju želju volontirati i izvan okvira školskog volontiranja.

Ivona_6: „Iskreno, od nikog nisam čula za neke akcije za koje se možemo sami prijaviti kad god i mislim da postoji puno više akcija koje se ne prošire dovoljno zato što ljudi nemaju toliko kontakata. I to mi je žao, jer bi htjela više volontirati, pogotovo preko ljeto, a tad nema ničeg. Nekak ta cijela mreža informacija nedostaje.“

D. TEMA: Većina učenica primjećuje promjene u svom znanju, percepciji i ponašanju kao rezultat sudjelovanja u školskom volonterskom programu

Jedna od najznačajnijih tema razgovora u fokus grupama bila je tema o promjeni znanja, percipiranja i ponašanja, koju je potaknulo iskustvo sudjelovanja u školskom volonterskom programu. Prilikom razgovora, učenicama je naglašen značaj i ozbiljnost teme te su sve učenice tom dijelu razgovora pristupile veoma fokusirano i samorefleksivno. Navedena je tema podijeljena na tri domene: znanje, percepcija i ponašanje. Dugo se donosila odluka o načinu prikaza ovih rezultata i donesen je zaključak da se sve tri domene (znanje, percepcija i ponašanje) prikažu u zajedničkoj temi budući da čine koherentnu cjelinu. U suprotnom, da se domene odvoje, granica koja bi se postavila među njima bila bi artificijelna budući da se sadržaji međusobno preklapaju i nadopunjavaju.

Učenice su stekle nova znanja, posebno o održivom razvoju, a naglasak je bio i na stjecanju praktičnih znanja i iskustvenom učenju. Uz navedeno, razvile su socijalne, komunikacijske, organizacijske i suradničke vještine. Osvijestile su značenje volontiranja uopće, a posebno ih je volontiranje potaknulo na senzibiliziranost za ljude koji ih okružuju. Promjene u ponašanju, kao posljedice školskog volonterskog programa, idu u smjeru pro-održivog ponašanja.

I u se ovom kontekstu učenice referiraju na školski volonterski program kao na „školu za život“. Naime, pretpostavlja se da je ta je sintagma vezana uz eksperimentalnu kurikularnu reformu „Škola za život“ koja je krenula od 2019./2020. školske godine u određenim školama, a imala je za cilj cjeloviti razvoj učenika te razvoj kompetencija potrebnih za 21. stoljeće, a posebno su se naglašavale kritičko mišljenje, kreativnost, inovativnost i rješavanje problema.

Jedan isječak iz fokus grupe vrlo jasno dočarava sukus ove teme: „*Ne bih rekla da smo naučili neke činjenice, nego više praksa, baš škola za život, ali baš puno bitnija nego da smo naučili neke random činjenice. Ovako smo naučili puno o ljudima, o odnosima s ljudima, mislim da se baš ta neka socijalna inteligencija razvila dosta u volontiranju (Doris_1).*“

D.I. PODTEMA: Učenice stječu opće i praktično znanje te razvijaju razne vještine

U ovoj podtemi fokus je na promjenama u znanju, odnosno stjecanju određenih znanja i vještina kroz volonterske aktivnosti i događaje. Uočava se nekoliko kategorija: stjecanje općeg i praktičnog znanja koja se ne obrađuju na redovnoj nastavi te razvoj vještina, poput socijalnih, komunikacijskih, suradničkih i organizacijskih.

U okviru volonterskih akcija i suradnje s velikim brojem vanjskih suradnika iz lokalne zajednice, učenicama su se približile određene marginalizirane skupine ljudi. Najzornije to opisuje Nikola_5: „*Volonterstvo nam je sve približilo, sve je postalo prirodnije i normalnije*“. O održivom razvoju i njegovim ciljevima posebno su učile u praksi učenice koje su sudjelovale na projektima, u okviru školskih volonterskih programa, čiji je fokus bila tema održivog razvoja.

Lidija_1: „Tipa kad smo išli u Centar za autizam ili socijalna samoposluga, baš se nekako približiš tome, a inače smo za te teme baš ignorantni. Skupiš iskustvo, a približe ti se te situacije“

Vanja_3: „Sve u vezi ciljeva održivog, posebno u vezi gladi i siromaštva. Znamo da je to stvarno jako teška, ali i raširena tema u svijetu. I svi pričaju o tim siromašnim zemljama, a zapravo, ja osobno nisam znala te neke određene podatke, koliko je ljudi zahvaćeno tim problemima. I to mi je stvarno bilo mind blowing.“

Andrea_5: „Na toj akciji za beskućnike vidjeli smo kako funkcionira taj dom, kako izgleda, saznali nešto općenito o tome, tipa da tamo mogu biti 6 mjeseci, neko takvo općenito znanje s kojim se možda ne bi susrela da nisam bila na toj akciji.“

Brigita_5: „Iako je na početku zvučalo jako dosadno, slušat ću sat vremena samo o pticama o kojima ne znam ništa. Na kraju je bilo zanimljivo i naučili smo dosta toga. A ostalo, prije nikad ne bi sama došla i rekla, sad ću zasadit drvo [smijeh]. Tako da smo i tada naučili dosta toga.“

Maša_4: „Na Rondo kupu je bilo puno zemalja i tad sam shvatila da smo svi jednaki i trebamo raditi na zajedništvu. Bilo je zajedništvo, te male curice, zapravo su pokazale kako se trebamo ponašati jedni prema drugima. Te curice iz Egipta ili neke druge države, pomagale su jedne drugima, stvarno su bile super.“

Uz navedeno, učenice su imale priliku vidjeti, naučiti i razumjeti kako funkcioniraju ustanove i organizacije civilnog društva s kojima su u partnerstvu provodile određene volonterske akcije. Naučile su kako pojedine ustanove i organizacije surađuju sa svojim korisnicima, koje su im potrebe, kako im pristupiti te kako organizacije i ustanove međusobno surađuju.

Bilo je posebno zanimljivo promatrati entuzijazam s kojim su pričale o naučenome i viđenome, posebno su istaknule da su pojedine činjenice znale već i prije, naučile u školi ili možda kod kuće, ali da „*ipak puno bolje zapamtiš kad radiš sam (Irma_3)*“. Učenice su kroz volontiranje shvatile i potvrdile važnost iskustvenog učenja. Potvrđuju da je učenje kroz djelovanje, učenje od korisnika volontiranja i od vanjskih partnera sveobuhvatno učenje kojeg će se dugo sjećati.

Stjecanje praktičnog znanja u okviru volonterskog programa odnosi se na znanja o održivom razvoju, poduzetništvu te radu s djecom. Znanje o održivom razvoju koje su učenice stekle najčešće je bilo u domeni ekologije i to najvećim dijelom u onim programima koji provode projekte na temu održivog razvoja. Za mnoge od njih, aktivnosti koje su obavljale i sadržaji koje su naučile bili su potpuno novi, a neke su učenice čak istaknule da su mislile da im to neće biti zanimljivo ili korisno. Međutim, takve aktivnosti i sadržaj su im prenosili stručnjaci u određenim područjima, koji su ih uspjeli zainteresirati za teme održivog razvoja i nagnati ih da osvijeste i počnu obraćati pažnju na njih. Učenice su naučile kako reciklirati, kako raditi u poljoprivredi, koje su sve mogućnosti i benefiti održivog razvoja te ujedno kako ih primijeniti u svakodnevnom životu.

Olivia_3: „Naučili smo raditi od ostataka hrane nešto novo. Prije pandemije bilo bi nam lakše otići u dječji dom, tamo s djecom izrađivati maske ili samo se družiti ili otići u vrtić raditi edukacije, svakako bi i to bilo zanimljivo, ali mislim da smo sad otkrili da su neke stvari za koje nismo mislile da će biti zanimljive, u stvari jesu, i možda čak i neke stvari prakticiramo.“

Nikola_5: „Pa evo, naučio sam okopavati vrt, nisu me nikad roditelji naučili kako narezati suncokret ili odrezati paradajz. Tako da, to sam tamo naučio i sad mogu imati svoj vrt jedan dan.“

Valeria_1: „Ja sam s koordinatoricom bila na radionici za viseće vrtove. Ja sam osoba koja ide šetat šumom i pokušavam se nasilit da znam koja je koja biljka jer me to stvarno zanima. I onda uvijek težim da o takvim stvarima učim, pogotovo o održivom razvoju. Mislim da to ne bih naučila da nisam u volonterskom klubu. Mislim da bi bilo „stablo ko stablo, biljka ko biljka“, vjerojatno ne bih obraćala pažnju na takve sitnice.“

Učenice ističu da su stekle uvid u projektno djelovanje, vidjele su iz prve ruke kako administrirati projekt, kako organizirati, upravljati te provoditi akcije i zadatke unutar projekta. Uz to, uvjerile su se da rad na projektu iziskuje velik angažman. Takvo iskustvo pružilo im je novi i drugačiji pogled na rad na projektu koje je nerijetko na meti predrasuda. Najčešći zadatak koji su učenice imale u okviru projekta bilo je vođenje zapisnika sastanaka.

Klara_2: „Kad sam bila na tim sastancima u Sisku (sastanci projektnog tima), puno sam toga naučila. To su bili cjelodnevni sastanci gdje sam mogla puno toga naučiti o samoj toj papirologiji volonterskog kluba. Nisam znala da za jedno obično volontiranje treba toliko papirologije i toliko detaljno opisano biti.“

Viktoria_3: „Ja kad sam radila onaj zapisnik, meni je trebalo ne znam koliko da to dovršim [smijeh].“

Irma_3: „Profesorica mi je poslala mailom kako treba izgledati taj zapisnik i onda znate malo onako promijenite.“

Jana_3: „Zato je najvažnije zapisivati na sastanku, ako ne zapišeš, možeš se slikat.“

U okviru projekta na kojem su surađivale dva školska volonterska programa, a kojeg je vodila organizacija civilnog društva, učenice su imale zadatak proučiti određene teme vezane u ciljeve održivog razvoja, prezentirati ih kolegicama i koordinatoricama, te osmisliti i provesti radionicu. U jednoj od takvih prezentacija, učenice iz navedenih škola učile su o poduzetništvu. Rad s djecom i s djecom s poteškoćama u razvoju još je jedna od praktičnih vještina koje su učenice stekle volontirajući.

Gotovo sve učenice u fokus grupama slažu se da su u okviru školskih volonterskih programa razvile mnoge vještine, a posebno one socijalne. Kao što je već opisano, za učenice je volontiranje jedna od metoda nošenja s anksioznosti, pa tako i socijalnom anksioznosti. Mnoge od njih opisuju da su

se prije uključivanja u školski volonterski program plašile interakcija s nepoznatima, da nisu bile opuštena te da su imale poriv „*ajme pobjeći ću odavde (Edita_6)*“. Pojedine volonterske akcije koje su od učenica zahtijevale suradnju, komunikaciju i privlačenje nepoznatih ljudi imale su za posljedicu razvijanje socijalnih vještina i osjećaj sigurnosti i opuštenosti u takvim situacijama – kako se „*lakše uklopiti negdje (Ines_4)*“.

Jana_3: „Većinu sam toga znala prije, možda sam naučila kako hendlati hrpe tih nekakvih stvari, možda isto unapređenje odnosa s ljudima što je najvažnije po meni, u svemu što se radi. Kako nekome pristupiti, koliko je bitno da si otvoren, meni je klub pomogao da se otvorim, da budem „ja“.“

Franka_4: „Meni je nekako društvenost, postali smo nekako... naučili smo prema ljudima biti komunikativni, biti susretljivi.“

Maša_4: „Na neki način sam se počela bolje ponašati prema ljudima. I na primjer, više imam razumijevanja.“

Uz socijalne vještine, nužno su se razvile komunikacijske i prezentacijske vještine, poput aktivnog slušanja, boljeg i jasnijeg izražavanja te prenošenja informacija. Uz navedeno, učenice ističu da su na taj način došle do izražaja, oslobodile se straha i sramežljivosti.

Sofija_2: „Ja sam naučila isto tako više se izraziti, naučila sam bolje komunicirati s drugima, biti pristupačnija prema drugima. Mogu reći da sam stvarno razvila komunikaciju i jako sam puno došla do izražaja.“

Klara_2: „U radu u volonterskom klubu radila sam na vještinama izražavanja i govora u javnosti.“

Olivia_3: „Slušanje ljudi. Koliko god sam prije znala slušati ljude, sad se više možda fokusiram dok netko priča i nije mi problem slušati nekog sat vremena, i da ne treba neki savjet, nego ako je samo nekome potrebno da se izjada da mu padne kamen sa srca. Mislim da bi mi prije bio problem šutiti i ne dati nikakav savjet, sad možda mi je čak i lakše samo slušati bez da dajem ikakav savjet.“

U ovoj se temi jasno uočava razlika u prednostima volontiranja koje su uočile učenice iz strukovnih škola za razliku od učenica iz gimnazija. Učenice iz strukovnih škola vrlo znakovito iznose prednosti volontiranja u okviru školskog volonterskog programa za izvršavanje zadataka na

praktičnom dijelu nastave. Iako neke volonterske aktivnosti nisu imale direktan doticaj sa sadržajem niti njihovom strukom, učenice se osjećaju spremnije i sigurnije za rad u svojoj struci. To se može objasniti time što su stekle vještine socijalne i komunikacijske vještine, a uz to je poraslo njihovo samopouzdanje.

Maja_2: „Na praksi mi je bilo lakše, nakon iskustva u volonterskom klubu, kako smo razgovarali sa svima i na praksi kad nekome treba pomoć, odmah krenem pomoć, nebitno jel' tražio pomoć ili ne. Kad dođu kupci, uvijek ih pitam jel' trebaju pomoć iako me nisu tražili. Više smo naučili naš posao nego što smo zapravo naučili na praksi ili u školi.“

Prezentacijske vještine najviše su razvijale učenice koje su sudjelovale u školskim volonterskim programima koji su bili uključeni u projekt čije su se aktivnosti zbog pandemije i epidemioloških mjera „premjestile“ na *online* platformu i jedna od ključnih aktivnosti bila je obraditi i prezentirati određenu temu, odnosno odabrani cilj održivog razvoja svojim vršnjacima i koordinatorima.

Olivia_3: „Mi svi koji smo radili prezentaciju, baš su bili uživljeni u sve teme i svi su se dobro uputili, informirani, nitko nije davao nekakve krive informacije i svi su imali neke dobre radionice nakon toga cijelo vrijeme su nas uključivali u svoje prezentacije, nikad nije bilo da oni samo pričaju i da tu idu neke slike i da je to to.“

Sve učenice iz svih škola naglašavale su da je za njih izuzetno važno zajedništvo, u programu i izvan njega, te su u više navrata spominjale timski rad, demokratske odnose i ravnopravnu podjelu zadataka³⁰. Drugim riječima, učenice su razvile suradničke vještine, osjećaju pripadnost školskom volonterskom programu. U volonterskim programima postoje zajedničke vrijednosti i ciljevi kojima se stremi te zajednički djeluju prema tom cilju.

---

³⁰ Odnosi koji se razvijaju u okviru školskih volonterskih programa detaljnije su opisani u temi C „Školski volonterski programi omogućavaju osobni razvoj učenica i razumijevanje društvenih problema te potiču stvaranje snažnih veza među učenicama i koordinatoricama, kao i osjećaj pripadnosti zajednici“ koja se nalazi u nadtemi „Školski volonterski program: volonterske aktivnosti, organizacija, značajni događaji i iskustva te odnosi unutar volonterskih programa“.

Jana_3: „Za mene je volontiranje suradništvo i kako naučiti raditi s drugima jer ni to nije jednostavno. Doživljavamo da smo mi općenito individue, kao „ja bi nešto“, a ovdje si bačen raditi s grupom ljudi gdje su svi jednaki.“

S druge strane, u jednom školskom volonterskom programu postoji distinkcija između volontera i „najvolontera“ koji su voditelji programa uz koordinatoricu. U volonterskom programu u navedenoj školi nije toliko naglašeno zajedništvo, suradnja i demokratski odnosi, već učenice voditeljice programa imaju snažniju ulogu u organiziranju, upravljanju akcijama i delegiranju zadataka unutar programa te zbog toga ističu da su stekli „crowd management“ vještine i liderske vještine. Uz to, u nekim akcijama je sudjelovao velik broj učenika te su učenice voditeljice iskusile nesuradljivost ostalih volontera i pronalazile načine kako se s time nositi.

Josip_6: „Taj neki time management i crowd management gdje kao predstavnik generacije mi je puno lakše tretirati i istrpiti s toliko puno ljudi, imam 300 ljudi iza sebe, tako da mi to puno pomaže.“

Ivona_6: „Puno lakše mogu stišati 20 ljudi nego prije (smijeh). Prije bi se morala derati, sad samo malo jače povisim glas.“

Edita_6: „Ja sam primijetila koliko ljudi zapravo ne drže do svoje riječi, mogu to biti najmanje sitnice. Ako želiš pomoći, onda pomoz, nemoj uzeti to mjesto za nekoga tko stvarno želi pomoći. Stekla sam neku sposobnost da možeš grupu voditi koji ne slušaju.“

Uz suradničke vještine blisko su vezane i organizacijske vještine koje su dijelom već i opisane u prethodnim paragrafima ove podteme. Osim organizacijskih vještina u kontekstu provođenja volonterskih akcija i rada na projektima u okviru volonterskog programa, učenice ističu da su te vještine transferirale i na svoj svakodnevni život i obaveze u školi, da su uspješnije u organiziranju svog vremena i određivanja prioriteta.

Andrea_5: „Jednostavno sam počela više cijeniti što imam i kako s tim raspolazem i kako raspolazem sa svojim vremenom jer sam shvatila da mi je volontiranje nešto važno jer dajem svoje slobodno vrijeme.“

Monika_2: „Pa evo lakše mi je organiziranje učenja tijekom online škole. Puno lakše sam se sama organizirala jer sam gledala kako mi organiziramo volonterske akcije,

gledamo šta imamo, tko nam treba biti prisutan, što nam je prioritet, što možemo kasnije, što možemo sada. Tako sam puno lakše prošla kroz online školu zato jer sam te vještine ili te stvari koje primjenjujemo na volonterskim akcijama sam primijenila na svoje učenje, to radim od online škole i pogotovo u ova zadnja dva mjeseca škole mi je to jako dobro došlo.“

D.II. PODTEMA: Učenice su kroz volonterske akcije proširile vidike te razvile senzibilnost prema drugima

U školskom volonterskom programu, osim provođenja volonterskih akcija, učenice su naučile što je volontiranje, koje su specifičnosti volontiranja među mladima te neke od njih ističu da su se s tim informacija susrele po prvi puta.

Učenice su uvidjele i postojanje brojnih predrasuda o volonterstvu općenito, a jedna od njih se odnosi i na nemogućnost poimanja da bi netko radio „besplatno“. Kroz razgovor s učenicama stječe se dojam da su osvijestile srž volontiranja te da su duboko promislile o sebi i svojoj ulozi.

Martina_1: „Više uopće ne smatramo da bi trebali biti plaćeni za takav nekakav rad jer to ono koristi i nama i drugima i kad nešto tako radim uopće ne razmišljam "ja bi trebala biti plaćena za ovo“.“

Jana_3: „Ima dosta predrasuda općenito o volontiranju i o volonterima, „volonteri su ovakvi onakvi“, ima i takvih volontera. Tako da treba sjesti i razmisliti o sebi kao čovjeku, tko sam ja i što ja želim, a ne ići u volontiranje „sad ću ja ići volontirat, tek toliko da se pokažem, da neke novine pišu o meni, da sam ja nekoj bakici nešto napravio.“

Uz osvješćivanje srži volontiranja, razbile su još jedan mit o volontiranju tijekom svog djelovanja u volonterskom programu, a to je da ono uključuje isključivo fizički rad. Uočile su da poklanjanjem svog vremena drugima, makar i „samo“ razgovor može biti od velike vrijednosti i pomoći drugima. Također, prepoznale su da su ih neke akcije i radionice osnažile za preuzimanje odgovornosti i rješavanje potencijalnih problema.

Irma_3: „Volontiranje je više od fizičkog rada, to je i komunikacija s ljudima i da nekome jako puno znači kad sjednete s njim, samo 10-15 minuta i porazgovarate, da vam se ta osoba pojada, vi njoj, znači terapija, baš terapija.“

Olivia_3: „Mislim da kad ljudi kažu volontiranje da misle „aha, sad ćeš ti meni doći pomoći i pokositi ćeš mi travu ili slagati drva“, to mislim da je svima prvo u glavi kad se kaže volontiranje, a mi smo u biti sad shvatili da samo taj sastanak od sat vremena i to što neko napravi radionicu o nekoj temi u biti nekad čak možda više znači da se mi educiramo, da imamo neko opće znanje. Kad nas netko pita da riješimo neki problem, „aha, znam to, to sam radila“.“

Pored toga, snažno ističu da volontiranje „vrijedi stvarno! (Sofija_2)“. Ističu da su upoznale sebe i odagnale prvotnu bojazan koju nosi novo iskustvo.

Sofija_2: „Naučila sam tko sam ja, sebe po osobnosti sam naučila, što je dodatan plus i shvatila sam da se stvarno vrijedi uključiti u svakakve aktivnosti jer će nam život proći ovako, bog ga pitaj šta se sve može desiti, tak da ono – vrijedi stvarno.“

Jana_3: „Shvatila sam kroz volontiranje i općenito kroz rad s ljudima, da što god ti život pruži – uzmi. Možda će biti teško, i možda ti se neće svidjeti, a opet s druge strane možda će biti fantastično, možda ćeš dobiti kontakte i neke nove ljude i poznanstva i prijateljstva i znanja. Konkretno kod volontiranja sam naučila da svaku životnu priliku treba prihvatiti bez obzira na posljedice koje ona donosi i uložiti žrtvu i trud da to nešto ostvariš.“

Učenice govore da je volontiranje u njima potaknulo samorefleksiju i samosvjesnost te ih je potaknulo na razvoj senzibilnosti prema ljudima oko sebe. Posebno onim osjetljivim skupinama s kojima su se susretale tijekom akcija, naročito za vrijeme potresa. Učenice su kroz volonterske akcije imale priliku percipirati sebe i svoje prilike u odnosu na ljude koji ih okružuju.

Viktoria_3: „Zapitamo se koliko ja u životu sve imam, kako imam lijep odnos sa svojim i sve mi je pruženo na dlanu, samo to moram iskoristiti, a koliko je njima teško i moraju se izboriti za sebe. U volonterskom klubu upoznate puno različitih osoba, pogotovo ako su te osobe u nekoj teškoj životnoj situaciji. I onda nekako možda krenete zrelije razmišljati i postanete svjesni koliko možda ti neki mali glupi problemi zapravo

uopće nisu problemi, koliko je život kratak i lijep, samo trebamo izvući najbolje iz tog života, jedinog kojeg imamo. Fokusirat se na sebe i na ono lijepo.“

Olivia_3: „Možda i svjesnost, znamo da je siromaštvo problem, ali dok cure nisu došle s nekim brojevima i nekim statistikama, možda nismo svi bili svjesni da je to toliko problem i da ljudi u tolikoj količini su siromašni da nemaju. Moj susjed, možda ima stan i krov nad glavom, ali možda se muči plaćat, možda se muči imat struju, možda se muči svaki dan jesti, svi ti novci idu u biti prema stanarini.“

Pojedine učenice govore da zbog toga što su osvijestile postojanje različitih životnih situacija i prilika korisnika volonterskih akcija u kojima su sudjelovale osjećaju se motiviranije. Navedena iskustva su ih potaknula na aktivno djelovanje.

Josip_6: „Da, primijetio sam promjenu na sebi za koje je zaslužan volonterski klub, još od samog početka, još od volontiranja osnovnoj školi, do danas. Vidim da mi svaka akcija nekako promijeni percepciju, na to kako ljudi žive, šta isto utječe na tvoje razmišljanje o njima, i o tome kako bi se trebalo odnositi prema svijetu općenito, do toga kako ljudi razmišljaju, kako se ljudi ponašaju u različitim situacijama, Mislim da mi je to najviše taj nekakav socijalni aspekt promijenio stav, razmišljanje, način na koji se ponašam prema svakom danu i mislim da sam zbog volontera počeo više htjeti pomagati, više se nekako otvorio prema tome i više se počeo odlučivat na to.“

Dea_2: „Pa ono, definitivno sad više promišljam. Lakše naučimo kroz te radionice nove stvari, možemo se više aktivirati u tom smjeru.“

Učenice jasnije vide svijet oko sebe, što i tko ih okružuje i kakva su ponašanja ljudi oko njih. Neke od njih su uvidjele da nemaju svi ljudi istu agendu, niti da je cilj svima pomagati i razmišljati te djelovati za opće dobro.

Ivona_6: „Ja sam primijetila koliko to nekim ljudima nije prva misao, potrebe drugih. Npr. najbanalnije, kad ljudi ne pridrže vrata nekome tko hoda iza njih.“

Lena_1: „Neko novo iskustvo koje je promijenilo meni osobno pogled na svijet i na sve što radim sada. Šetali smo se bili, na Preluci, užas, ja više smeća u životu nisam vidjela. Mi smo tamo hodali i mi smo baš razmišljali o tome da jedan dan dođemo i sve to počistimo.“

D.III. PODTEMA: Sudjelovanje u školskom volonterskom programu većinu učenica potiče na pro-održivo ponašanje

Učenice jasno opisuju promjene koje su uočile u svom ponašanju, promjene u smjeru pro-održivog ponašanja. Navedene se promjene mogu uočiti u konkretnom djelovanju koje nije postojalo prije ulaska u školski volonterski program. Najčešće je to pro-ekološko ponašanje, kao što je na primjer briga za okoliš, recikliranje, skupljanje smeća na javnim površinama, smanjeno korištenje plastike.

Martina_1: „Recimo zaštita okoliša, ja sam jedina u svom društvu kad idemo negdje, ja nosim od žvaki kutijicu i kupim svačije čikove da ne ostavljaju i onda mi svo smeće daju (smijeh). Kad odem na plažu, kupim tuđe smeće.“

Doris_1: „Sad više pazim da odvajam smeće svako zasebno. Mislim da to nisam vidjela u volonterskoj akciji, ne bi to radila iskreno.“

Pored pro-ekološkog ponašanja, učenice primjećuju da se drugačije odnose prema ljudima koji ih okružuju, govore da je njihovo ponašanje postalo više altruistično i prosocijalno u odnosu na ponašanje prije uključivanja u školski volonterski program. Takvo nesebično ponašanje primjećuju u odnosu s prijateljima, obitelji te s ljudima u bliskoj zajednici. Govore da više ni ne razmišljaju trebaju li pomoći ili ne, već da im je takav oblik ponašanja postao „prirodan“ i uobičajen. Učenice osluškuju i obraćaju pažnju na potrebe ljudi koji ih okružuju te promišljaju na koji način mogu svojim djelovanjem pomoći.

Sofija_2: „Definitivno, ja sam prije koji tjedan išla u jedan kafić i jedna žena je teglila 3 vreće, i onda smo mi pitale je'l treba pomoć i uzele smo joj te vreće i odnijele do dvorišta.“

Maša_4: „Pa imam bolje odnose, ne znam. Ajmo reć', susjedi, prije ih nisam toliko pitala jel' im treba pomoći nešto, uvijek ih pozdravim i to sve normalno, ali sad mi je prešlo u naviku kad vidim susjedu da nešto nosi, uvijek pitam jel' im treba pomoć. Tako i prijatelje kad vidim da nešto rade, samo dođem i pomognem im i ne pitam više dal' trebaju pomoć.“

Rea_4: „Primijetila sam da više pomažem, čak i ako ne pitaju. Recimo na treninzima, ja treniram jahanje, i onda ako trenerici treba, pomažemo hraniti konje, nekad čistimo bokseve jer to bude puno sijena.“

Istovremeno, postoje i učenice koje promišljaju o financijskim aspektima ponašanja. Pojedine učenice modificiraju svoje ponašanje u smjeru suzdržavanja od konzumerističkog ponašanja, poput nepromišljenog i impulzivnog trošenja.

Monika_2: „Kad smo obrađivali temu održivog razvoja, ja sam malo više o tome promislila i više se koncentriram na stvari koje kupujem i kako trošim stvari i kako ih recikliram. Nije to nešto puno što ja radim, ali i dalje je nešto, jer i najmanji trud na kraju nešto ispadne od toga. Pazim kako stvari kupujem, gledam stvari koje mogu ponovno iskoristiti, koje mogu iskoristiti za nešto drugo, ne kupujem nasumično, pitam jel' mi te stvari koje kupujem stvarno trebaju i tako. Ja sam o tom održivom razvoju najviše promišljala.“

Pro-održivo ponašanje, u ovom slučaju, najčešće nije izolirana akcija, već jedna pro-održiva akcija motivira druge takve akcije. Tako primjerice učenice opisuju da su „zbog volontera počeli više htjeti pomagati (Josip_6).“

Josip_6: „Imam osjećaj da sam puno skloniji volontiranju u smislu da kad vidim neku volontersku akciju, da ću sad puno lakše pristati na to i odvojiti vrijeme za volontiranje sad kad znam otprilike što je to.“

Iako neke učenice primjećuju velike promjene u svom ponašanju prije i nakon djelovanja u školskom volonterskom programu, neke učenice ističu da se njihovo ponašanje nije promijenilo, odnosno da su i prije razvrstavale smeće, reciklirale, pazile na potrošnju vode, jednako se odnosile prema svima i slično. Drugim riječima, smatraju da su se i prije uključenja u školski volonterski program ponašale na pro-održivi način, a da su tijekom volonterskih akcija to samo dodatno „potvrdile“ i „osnažile“.

Ivona_6: „Mislim da ne, iskreno, jer nekak sam uvijek razmišljala kako mogu nekome pomoći.“

Iris_5: „Pa nije se ništa previše promijenilo, nego ovak općenito kako se sad vremena mijenjaju, više se promovira ta ekologija, tako da pazim zbog toga, a ne baš samo specifično zbog volonterskog kluba. Ali i to mi je otvorilo um, proširilo mi je poglede.“

Kućni odgoj smatra se generatorom takvog ponašanja, ističu da su ih roditelji odgajali na način da se ponašaju pro-održivo, da su neke stavove i načine ponašanja „naslijedili“ od roditelja. Drugim

riječima, učenice smatraju da volonterski program nije imao značajniju ulogu u promjeni njihovog ponašanja.

Roberto_2: „Kod mene nema promjene, ja sam tako odgojen, jednostavno pomažem drugima.“

Irma_3: „To sam radila i prije, mislim da smo doma imale dobar odgoj, ovo je samo potvrdilo to što smo već naučile.“

Olivia_3: „Nije se toliko promijenilo jer sam odgajana da prihvaćam sve, da pomognem ako netko traži pomoć bez preispitivanja.“

Uz odgoj, pojedine učenice značajnim doživljavaju svoju „generaciju“. Tijekom razgovora nisu sasvim jasno objasnile što točno misle pod time, no pretpostavlja se da se „generacija“ odnosi sveukupno na mlade osobe. Kad pričaju o generaciji odaju dojam ponosa što joj pripadaju, kažu da je njihova generacija „drukčija“, „bolja“, „otvorenija“, „spremnija pomoći“, „slobodnija u izborima“, „chill“, „znaju se zauzeti za sebe“, „bore se za dobro“, „aktivne u zajednici“, „produktivne“ i slično. Zbog toga smatraju da volonterske aktivnosti nisu imale posebnog utjecaja na promjene u njihovu ponašanju. Dodatno ističu da upravo zbog toga što su već i prije bile otvorene, tolerantne i empatične su odabrale školski volonterski program kao izvannastavnu aktivnost u svojoj školi.

Lada_1: „Pa mi smo tu više manje svi u istom društvu, tako da ne mogu... drago mi je da imamo dobro društvo koje isto gleda na to sve i da nije da ćemo sad doći negdje, imat neko druženje i pobacati svo smeće i uništiti sve živo, nego uvijek šta donesemo, popijemo i vratimo sve sa sobom.“

Jana_3: „Mislim da smo mi općenito kao generacija jako otvoreni pomoći, otvoreni za upoznavanje s drugima i slušanje drugih. Tak da možda nije bilo nužno promjene u ponašanju nego smo više imali prilike pokazati da znamo i kako smo odgojeni. Jer volje ljudi, pogotovo starije generacije, predrasude prema nama, da smo neodgojeni i da smo bahati. Mi se samo znamo zauzeti za sebe i zauzeti se za ono za što mislimo da je dobro (Olivia_3). I nismo konzervativni, otvoreni smo (Viktoria_3). Prihvaćamo sve, stvarno nam nije problem prihvatiti bilo koga, bilo koje vjere, nacionalnosti, seksualnosti, tko god da dođe nećemo uopće gledati na to, čovjek je čovjek. Ako ima

problem, pomoć ćemo ti. Stvarno mi je drago da je naša generacija više takva, uvijek ima izuzetaka, ali... (Olivia_3). Ali i produktivniji smo, mi kao generacija. Kad gledam nas i kad gledam nekog tko je godinu, dvije, tri mlađi, baš nekako hrpa nekakvih projekata, snimanja, baš smo aktivni u zajednici, što možda naši roditelji nisu bili. Možda nas je to to neko naglo odrastanje, ta korona nas je posebno bacila.“

E. TEMA: Učenice iskazuju namjeru za nastavkom volontiranja nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja

Sve učenice iskazuju namjeru i želju za volontiranjem u budućnosti, no primjećuju se razlike u intenzitetu očekivanog volontiranja. Neke imaju već velike i ambiciozne planove volontiranja u internacionalnim organizacijama civilnog društva, neke su sigurne da će volontiranje ostati dijelom njihovog života kroz studij ili posao, a neke se samo nadaju da će nastaviti, pa makar i samo neformalno.

E.I. PODTEMA: Postoji želja da volontiranje postane dijelom života u budućnosti

Na pitanje vide li se kao volonterke u budućnosti, nakon što završe srednju školu, najčešće fraze koje su učenice koristile bile su: „nadam se“, „želim i dalje volontirati“, „mislim da ću nastaviti“, „zašto ne“, „voljela bih nastaviti“ i „vjerojatno je da ću nastaviti“. Navedene fraze upućuju na zaključak da planiraju nastaviti s volonterskim aktivnostima, ali da im je u ovom momentu možda teško procijeniti hoće li imati vremena za volontiranje, koliko će im obveze vezane uz fakultet ili posao dozvoliti da se bave takvim aktivnostima, no želja za volontiranjem i stvaranjem promjena u lokalnoj zajednici svakako je prisutna.

Uočava se da je mlađim učenicama teže procijeniti kako će im izgledati budućnost, život nakon srednje škole budući da su tek krenule sa srednjoškolskim obrazovanjem, stoga njihova promišljanja idu u smjeru „nade“ da će moći nastaviti s volontiranjem.

Ivona_6: „Nemam sliku budućnosti. Voljela bi volontirati, sad ne znam šta će biti.“

Franka_4: „Baviti se volontiranjem za 10 godina, ako budem imala vremena, zašto ne.“

Starije učenice, maturantice, voljele bi povezati studiranje i buduća zanimanja s volontiranjem. Neke od njih istaknule su kako su već krenule s pretragom postoje li volonterski programi na visokoškolskim ustanovama na kojima planiraju nastaviti svoje obrazovanje. Iako se i kod maturantica primjećuje neizvjesnost u smislu hoće li imati vremena uz posao i/ili studij za volontiranje, ali zaključuju da „*uvijek možeš izdvojiti vremena za volontiranje (Ines_4).*“

Irma_3: „Ja ne znam što želim studirati [smijeh]. Ali što god da odaberem, pokušat ću svoje zanimanje ukomponirati u volontiranje, naći uvijek vremena za volontiranje.“

Iris_5: „Nisam baš razmišljala o volontiranju prije nego sam upisala srednju školu, ali sad kad završim želim se baviti time. I ako bude malo, ne budu neke velike akcije, barem da nekako sudjelujem i poboljšavam zajednicu.“

Nikola_5: „Ja se nadam da ću i dalje volontirati, možda ne konstantno ni svaki dan, ali da ću negdje nešto raditi, to mi nije možda glavni cilj za 10 godina, ali i da i dalje imam neku vezu s tim.“

Nerijetko učenice imaju i želju da ostanu članice školskog volonterskog programa čak i nakon odlaska iz te škole čime iskazuju želju da ostanu i dalje dijelom svoje lokalne zajednice.

E.II. PODTEMA: Postoji aspiracija za volontiranjem na višoj razini

Prethodna grupa učenica nada se da će nastaviti s volontiranjem nakon srednjoškolskog obrazovanja, ali im ono nije primarni cilj, već se žele posvetiti studiju i poslu. S druge strane, postoji druga grupa učenica, kojoj je volontiranje jedan od glavnih ciljeva u budućnosti. Te učenice s nestrpljenjem iščekuju da im se pruži više mogućnosti za volontiranjem, posebno kad postanu punoljetne. Ta manja grupa učenica ima velike snove o nastavku volontiranja nakon završetka srednje škole. Mnoge od njih već vrlo jasno znaju kojoj udruzi, organizaciji ili ustanovi će se priključiti, znaju kojim temama se žele baviti i jednostavno žele biti aktivnije volonterke nego što su do sada bile. Učenice iz ove grupe smatraju da će se „*lakše uključivati u volonterske akcije kad završe srednju školu (Andrea_5)*“ i da će „*sigurno biti aktivnije nego sad (Irma_3).*“

Pored toga, pojedine učenice priželjkuju u budućnosti velike promjene u svojoj lokalnoj zajednici te planiraju svoj volonterski angažman nastaviti u njoj, dok druge gravitiraju prema internacionalnom tipu volontiranja.

Maša_4: „Da, planiram se aktivnije uključiti u zajednicu i donositi odluke i promjene jer to realno Osijeku treba. Treba više motivacije i produktivnosti da bi grad živnuo i zapravo da bi mladi ostali u gradu. Možemo osnovati neku svoju udrugu ili nešto, kako bi mladi shvatili bit života ovdje.“

Jana_3: „Vidim se jednog dana kao volonter Unicefa ili Marijinih obroka i stvarno bi jako voljela otići u zemlje 3. svijeta i provesti ljeto ili pola godine možda, to mi je velika želja već jako dugo.“

Andrea_5: „Misionarski rad u Africi. Mene je to jako privuklo, i ja to jako želim.“

Josip_6: „Ja sam se već prijavio u Green Peace i ako nastave biti korektni kao što jesu sad, mislim da se za 10 godina vidim tamo.“

Neke učenice idu čak i korak dalje sa svojim očekivanjima i željama u kontekstu volontiranja u budućnosti. Njihove ambicije idu u smjeru educiranja drugih o volonterstvu i privlačenja novih volontera.

Jana_3: „Definitivno bi voljela držati volonterske radionice, što i sad imamo u Kino klubu, sigurno da da, voljela bih to.“

Andrea_5: „Planiram osnovati svoju udrugu za zaštitu životinja i sirotište za djecu, ali to naravno kad budem financijski stabilna (smijeh). Prilično sam sigurna da ću nastaviti i dalje volontirati. Zanima me i politika, gradila bih svoju političku karijeru na način da osvještavam ljude o globalnim problemima, i socio-ekonomskim problemima, problemima s okolišem i slično. Pa bi više svoj utjecaj htjela proširiti na taj način da osvještavam ljude o problemu kako bi oni volontirali da jednostavno bude više volontera, a ne da samo ja za sebe nastavim volontirati. I ovo što sam već rekla, cilj mi je da se bavim zaštitom životinja, djece i tako.“

F. TEMA: Učenice uspješno transferiraju iskustva stečena u školskom volonterskom programu u svakodnevni život

Slijedi tema transfera iskustava i stečenog znanja u školskom volonterskom programu u svakodnevni život. Učenice često rado prenose svoja znanja i iskustva svojim bližnjima, ponekad imaju više uspjeha pa uspiju čak i utjecati na promjenu tuđih ponašanja, dok ponekad transfer ostane „samo“ na prenošenju informacija o vlastitim iskustvima. Učenice su tijekom volontiranja postale svjesne mnogih problema svoje zajednice te su preuzele ulogu promoviranja aktivnog i odgovornog ponašanja kod svojih bližnjih.

F.I. PODTEMA: Učenice potiču druge na pro-održivo ponašanje

Osjeća se ponos kod učenica kada opisuju promjene u ponašanju kod svojih roditelja, sestara, braće, prijatelja, sa sviješću da su one uzrok tim promjenama. Osjećaji ponosa i zadovoljstva opravdani su, budući da i same razumiju da motiviranje nekoga, a posebno odraslih, na korištenje promjene u ponašanju nije lak posao.

Josip_6: „Teško je nagovoriti nekog tko ne želi to raditi da to napravi, ali imam osjećaj da kataliziram, potičem ljude koji žele, samo ih mrvicu malo ponukam da to rade. Neki daruju krv, neke stvari koje bi možda radili i sami, ali treba ti netko da te malo gurne.“

Roditelji pojedinih učenica i sami se uključuju u volonterske akcije, čak i one izvan školskog volonterskog programa. Isto, ponukani znanjem i iskustvom učenica, neki roditelji počeli su se aktivnije brinuti o okolišu.

Edita_6: „Moja mama je zbog mene počela volontirati i sad se priključila volonterskoj akciji u staračkom domu, za Božić se pišu nekakva pisma i dobila je jednog starijeg gospodina kojeg nitko ne posjećuje onda ona ponekad ode, odnose neko voće.“

Zlatka_2: „Mog tatu nije ništa zanimalo oko volontiranja ni okoliša ni ništa i onda sam ja njemu malo pomalo... Prije je bacaio smeće gdje je stigao, sad više ne baca.“

U pojedinim situacijama učenice su prenosile znanje na braću i sestre, ali i same učile od baka i djedova. Zajedničkim snagama cijele obitelji počinju se ponašati pro-ekološki.

Irma_3: „Moj brat je malo mlađi i tvrdoglav je pa dok mu se neke stvari objasne... Nije skužio da je sortiranje toliko bitno na početku jer mi smo prije znali bacati sve u isti koš, pa poslije sve razvrstavati. Onda sam s bakom i djedom sam lijepila papire oznake u koji koš šta ide. Koliko sam ja njih učila, toliko su i oni mene.“

Nakon što su prijatelji, i u školi i oni izvan nje, uvidjeli da volontiranje ima pozitivan učinak na učenice volonterke, odlučili su se i oni okušati u volonterskim aktivnostima. Učenice volonterke primarno su stekle dojam da pojedini učenici ne-volonteri žele ići na akcije samo da bi se „zezali“, no na kraju su i same ostale iznenađene razinom ozbiljnosti i pozitivnom atmosferom koja se izrodila iz zajedničkog rada.

Edita_6: „Prijateljicu iz druge škole u kojoj nemaju volonterski klub sam dodala u našu grupu, profesorica je dozvolila i na akcijama na koje može ići, onda ju vučem sa sobom.“

Doris_1: „Ja sam prvi put išla u azil preko volonterskog kluba, onda sam shvatila da mogu i sama pa sam bi pitala prijatelje izvan škole ako će sa mnom. Na kraju su se i oni uključili u to i sad idu i sami, tako da mi je baš drago kad vidim da sam uključila nekoga.“

F.II. PODTEMA: Učenice informiraju i educiraju druge o pro-održivom ponašanju

Kako navode učenice, uvijek barem nekome prepričaju čime se bave u školskom volonterskom programu i smatraju to svojim vrlo važnim zadatkom. Učenice imaju dojam da su uspješne u tome i znaju da postoji mogućnost da potaknu nekog od njih da se i sami okušaju u volontiranju. Svoja iskustva i znanja prenose roditeljima, sestrama, braći i prijateljima. Iz razgovora se može shvatiti da im je jako važno da ne budu nametljive kako ih ne bi „otjerali“ i demotivirali.

Lidija_1: „Ja uvijek mami ispričam ako smo negdje bili, što smo radili i ono. Iako većinu toga oni znaju, nisu to neke činjenice, ali podijeliš iskustvo i educiraš ljude, mislim da je to možda najbitnije, da preneseš šta radiš, informiraš.“

Vanja_3: „Moji su znali sa mnom slušati te neke radionice preko Zooma, ili bi im ja pričala što je bilo zanimljivo na radionicama i to je njima bilo zanimljivo.“

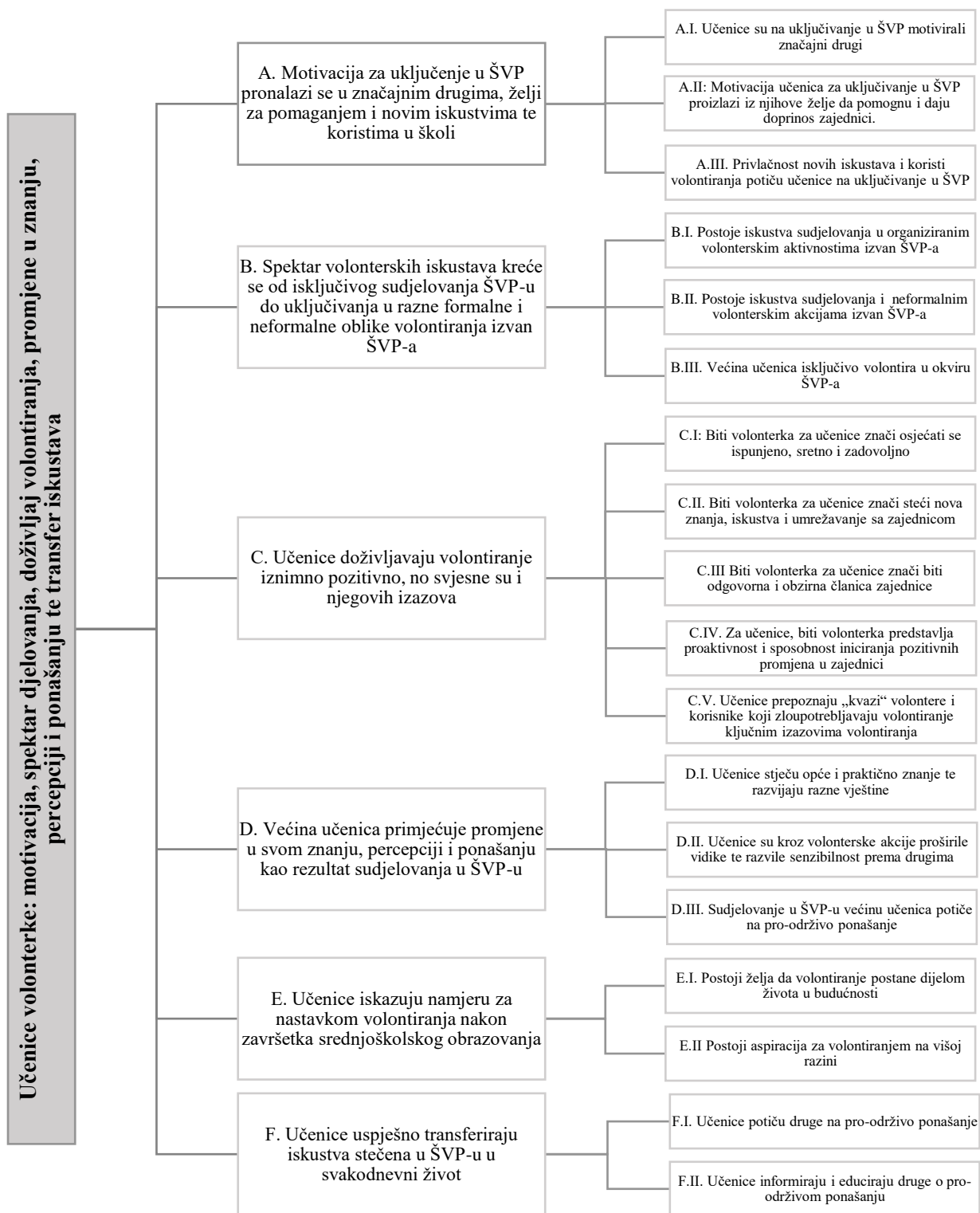
Nera_5: „Često s prijateljima i izvan škole razgovaram o tome i onako čisto prenosim kako funkcionira naš klub i tako, ali onako bez ikakve obaveze ili bez osuđivanja, samo da informiram, nešto samo nadodam.“

Ponekad učenice tijekom prepričavanja zanimljivosti s volonterskih akcija svojim bližnjima igraju ulogu regrutera novih volontera, kao što na primjer radi Ivona_6: *„Znam pričat o nekim akcijama i to je ljudima jako fora. Treniram s nekim curama koje su 8. razred i njima je to jako fora i one bi htjele biti volonteri i nadaju se da će imati volonterski klub u srednjoj školi.“*

Osim informiranja i prepričavanja, učenice ponekad znaju i opomenuti, odnosno komentirati nečije neodgovorno ponašanje što opet ukazuje na internalizaciju uloge volontera, ali i odgovornih građanki koje brinu za boljitak današnjice, ali i budućnosti.

Nera_5: „Kako sama postajem svjesna nečega, onda često znam, ne nužno prigovoriti, ali nešto komentirati i onda ljudima oko mene to polako postane nešto normalno.“

Za razliku od učenica koje dijele svoja iskustva, postoje i one koje to ne čine, a razlozi koje navode su nezainteresiranost njihovih bližnjih.

Slika 4. Kodno stablo nad teme „Učenice volonterke: motivacija, spektar djelovanja, doživljaj volontiranja, promjene u znanju, percepciji i ponašanju te transfer iskustava“

Školski volonterski programi nisu izolirani ni odvojeni od cjelokupne škole i lokalne zajednice, dapače, njihov su sastavni dio. Neki školski volonterski programi snažnije su povezani sa školom i lokalnom zajednicom, dok drugi imaju nekih poteškoćama u toj domeni zbog nepodržavanja i osuđivanje bavljenja volonterskim aktivnostima od roditelja, škole i prijatelja.

A. TEMA: Školski volonterski programi uglavnom se doživljavaju pozitivno u školi i obitelji

Postoje razna iskustva učenica s odobravanjem i podržavanjem njihove odluke od strane roditelja da se uključe u školski volonterski program. Većina roditelja iskazuju podršku, neki čak i volontiraju zajedno s njima u okviru školskog volonterskog ili izvan njega. No, ima i onih primjera, u puno manjem broju, u kojima roditelji ne prepoznaju koristi volontiranja ili pak misle da će ono imati loš utjecaj na učenje i ocjene, to je posebno naglašeno kod roditelja gimnazijalki. Može se pretpostaviti da je takav nepodržavajući stav roditelja proizlazi iz bojazni da „gube vrijeme“ na volontiranje kada bi trebali učiti s ciljem upisa visokoškolske ustanove koju planiraju. Međutim, učenice ističu da ih takvi stavovi ne demotiviraju, već nastavljaju volontirati i planiraju to raditi i u budućnosti.

Josip_6: „Kad odem na volontere mi kažu „i ovak ionak nemaš vremena, kaj još trošiš vrijeme“.

Ivona_6: „Ja od pon do sub svaki dan imam treninge, i onda još ako odem u subotu i nedjelju na neku akciju, onda ono...“

Josip_6: „Mama se na početku 4. razreda derala na mene da neću upisati faks zbog volontera, ali kasnije je samo prihvatila činjenicu da neću upisati faks u svojoj glavi. Ne, nije ništa posebno ponosna.“

Pojedini roditelji promijene mišljenje nakon što uvide pozitivne pomake kod svoje djece kao posljedicu volontiranja, a neki se pak predomisle nakon što im učenice prenesu znanja i vještine koje su usvojile u školskom volonterskom programu.

Franka_4: „Pa malo su ponosniji, nismo samo lijeni tinejdžeri koji se samo izležavaju, nego nešto onako i napravimo, tako da...“

Ena_2: „Moji roditelji baš nisu bili baš onako, smatrali su da nisam baš normalna ili tako nešto. Ali, ja sam se navikla na to, i dalje sam radila ono što ja mislim da je ispravno. Krenuli su me podupirati što sam im više govorila o tom volontiranju i tako tome, i oni su onako krenuli. Pokušavaju kupovati manje tih plastičnih vrećica, nosimo svoje onaj ceker i tako.“

Većinski su majke te koje podupiru i potiču učenice na volontiranje. One čak idu i korak dalje od samo deklarativnog podržavanja. Pojedine majke su se čak i „navukle“ na volontiranje i humanitarno djelovanje, kako to opisuju učenice, te pomažu učenicama u provođenju tih aktivnosti.

Doris_1: „Moja mama ne ide u azil, ali smo dvaput otišle u Plodine kupit one velike vreće hrane, pa smo ih odnijele skupa“

Martina_1: „Više tako novčano, nije da su sad uključeni u neke...“

Nena_1: „Ali su zato jako ponosi jer mijenjamo svijet!“

Martina_1: „Moja mama je jako sretna što volontiram.“

Zlatka_2: „Ja samo znam da je moja mama ponosna na mene.“

Nikola_5: „Znam da je mojima drago što volontiram, imam poseban status u obitelji [smijeh].“

U kontekstu škole i posebnog statusa školskog volonterskog programa i volonterki ne priča puno učenica, no detektirana su dva pristupa: 1) one škole koje podržavaju volonterski program, pa makar i samo deklarativno i 2) one koje ne podržavaju, iz perspektiva učenica.

Učenice jedne škole pokazuju posebno zadovoljstvo jer se njihova ravnateljica odaziva na humanitarne akcije koje su organizirane u okviru školskog volonterskog programa. Zbog takvog sudjelovanja ravnateljice, učenice prepoznaju da volonterski program ima dobru reputaciju u školi i osjećaju se dobro što su i one dio tog programa.

Franka_4: „Ona isto daje velike donacije. Prodavale smo u školi, kod zbornice je to bilo, mislim da je bilo pred Božić.“

Ines_4: „I bilo je nešto pred Valentinovo.“

Franka_4: „Znam da je dosta onako nakupovala čestitki i dala je veliku donaciju, tak da, jako lijepo od nje.“

Također, pojedine učenice ističu da primjećuju kako pojedini nastavnici iskazuju pozitivne stavove spram njihovog angažmana u volonterskom programu, dok druge dodaju da ostvaruju bolju komunikaciju s njima upravo zbog činjenice što volontiraju u školskom volonterskom programu. Kažu da ih nastavnici doživljavaju zrelijima i odgovornijima, osjećaju da imaju poseban status kod nastavnika u svojoj školi, reputaciju da su dobre učenice i ponose se time.

Josip_6: „Što se tiče statusa, mislim da je poseban status više prema profesorima nego prema učenicima, osim taj status prema profesorima se preslikava na učenike, jer ti si onaj koji može otići sa sata, ti si onaj koji se može javiti profesoru kojeg će profesori gledati kao nekog odgovornog, kao nekog tko zna što radi, kome se može obratiti. Lakše se obratiš profesorima i tražiš stvari koje možda inače ne bi, baš zato što imaš to nešto iza sebe.“

Edita_6: „Isto tako, s profesorima nekako kao da smo si malo bolji, zato što se možeš s njima i našaliti malo, pogotovo sada pod odmorima kad dođu i vide nas na štandovima. I fore neke, i kad bi došli na sat, bila bi puno bolja atmosfera. Npr. ako duže već volontirate, samo dođete do profesora i već znaju što trebaš i kaže nam „samo idi“.“

Takvi primjeri odaju dojam da su školski volonterski programi važan dio školske kulture. U takvim školama većina nastavnika, a i velik broj učenika sudjeluje u pojedinim aktivnostima, najčešće onima humanitarne prirode. Učenice opisuju da takvi događaji utječu na međusobno povezivanje i razvijanje osjećaja zajedništva. Dodatno, pomoć u organizaciji i planiranju uvijek je dobro došla.

Franka_4: „Jedna profesorica je dosta sudjelovala u tome, onak. Ona je zapravo većinu vremena bila s nama, ne bi nju htjela izostaviti. Ona je mlada i onako jako jako je pristupačna i onako stvarno možeš s njom o svemu popričat, tak da... zabavna je i tolerantna.“

Ines_4: „Ona je došla naknadno, i onda se odmah uklopila, ajmo reć, stavi se u naše cipele.“

Maša_4: „Zapravo svi profesori na neki način sudjeluju u tome s nama.“

Andrea_5: „I prije korone su svi razredi bili uključeni na volontiranje, na neki način jer smo imali humanitarne doručke. Neki razred bi organizirao svoj humanitarni doručak, morao je odnijeti ravnateljici neki papir da potpiše i onda bi oni za vrijeme velikog odmora prodavali to što su donijeli i novac bi išao za te svrhe koje su oni odredili. Isto tako smo za Valentinovo imali prodavanje muffina za sredstva za kupovanje stvari kreativnoj grupi. Imali smo Kap dobrote koja je organizirana kao sajam. Više je cijela škola na neki način prije korone bila uključena u volontiranje, a sad ništa od tog vezano uz hranu se ne smije događati.“

U samo jednoj školi učenice izvještavaju o vrlo direktnom i nedvojbenom nepodržavanju školskog volonterskog programa od strane ravnateljice i ostalih nastavnika. Takvo nepodržavanje se, između ostalog, reflektira u nepovjerenju prema učenicama što može dovesti do narušenog odnosa između nastavnika i učenika.

Valeria_1: „Ne znam kako vama [obraća se ostalim učenicama], ali profesori koje ja imam, volontiranje smatraju kao zadnju rupu na svirali, kao najgoru stvar [sve učenice se slažu]. Znači, ti volontiraš zato što želiš izbjeći nastavu, to je samo u njihovo glavi, samo to.“

Martina_1: „Oni to volontiranje ne gledaju kao da mi nešto baš radimo, vjerojatno misle da mi tu [u knjižnici] sjedimo i to je to [sve učenice se slažu].“

Lena_1: „Da, neki profesori ne vjeruju da idemo volontirati, onda moraju provjeravati dal' mi stvarno idemo volontirat, pa bude cijela frka oko toga, pa se moramo opravdavati razrednici i tako, to su ta neka negativna iskustva.“

Lada_1: „Pišu nam izostanke.“

Lidija_1: „To se ni ne bi trebalo raditi, kad idem volontirati, kažem to nije izvanškolska aktivnost, nego smo ili tu ili negdje idemo ali sa školom, i onda uvijek kažemo profesorima da nas ne zapišu, ali...“

Martina_1: „Onda to razrednica stavi pod "ostalo" u e-dnevniku, a to se ne zbraja onda u ukupne izostanke, ali uopće nas ne bi ni trebali zapisivati.“

Dodatno, smatraju nepoticajnim to što se nitko od drugih nastavnika u školi ni na koji način ne uključuje u rad školskog volonterskog programa, nego sva težina organizacije, planiranja i realiziranja akcija leži na koordinatoricama i učenicama volonterkama.

Lena_1: „Mislim da bi bilo dobro da ravnateljica ima neko lijepo mišljenje o tome [o školskom volonterskom programu], jer mislim koliko ja znam da ona uopće nije uključena u to i zato i svi profesori imaju takvo mišljenje o tome, pa bi bilo lijepo da imamo podršku sa strane škole i od profesora.“

Valeria_1: „Ja mislim da naša ravnateljica misli da to nije bitno nego da je to čisto ono, da mi to radimo da ne bi bili na nastavi [sve učenice se slažu], da je to jedini cilj zašto mi to radimo.“

Martina_1: „Da smo mi neki klub matematičara da bi bili u potpuno nekom drugom svijetlu [smijeh].“

Učenice iz više školskih volonterskih programa primjećuju da nedostaje i financijske potpore od strane škole. Opisuju da koordinatorice, ali i one same koriste svoja sredstva za provođenje volonterskih akcija. Ovakva vrsta izostanka podrške stavlja učenice i koordinatorice u nezgodan položaj budući da imaju želju da se akcija uspješno realizira, a za to su ponekad primorane koristiti vlastite resurse.

Nena_1: „Sigurno bi bilo lakše da imamo...“

Doris_1: „Da se škola više angažira u to, onda bi imali više sredstava nekako... [sve učenice se slažu] Jer to organizira knjižničarka Sandra i profesor iz tjelesnog kad je bio.“

Martina_1: „A i Sandra koristi svoj osobni auto i sve to...“

Doris_1: „Da, nešto i kupujemo sami, tako da...“

Ovi opisi primjera nepodržavanja školskog volonterskog programa, pa onda i koordinatorica i učenica volonterki prilično je poražavajuće, budući da inače o svom volonterskom programu i koordinatorici govore s velikom dozom entuzijazma i jasno je da su sve uključene izuzetno angažirane. Ovi bogati opisi donekle su potvrđeni događajem koji se dogodio netom nakon provedene fokus grupe s učenicama. Naime, prilikom izlaska iz knjižnice u kojoj se odvio razgovor, sudionice i istraživačica susrele su se s nastavnicom koja se povišenim tonom obratila

svima misleći da „opet izbjegavaju nastavu zbog volontiranja“. Pozitivno je to što bez obzira na percipirano dezavuiranje školskog volonterskog programa od strane nastavnika i ravnatelja, učenice nisu odustale od bavljenja volonterskim aktivnostima u školi. S druge strane pak, takva nepodržavajuća atmosfera može imati za posljedicu odbijanje drugih učenika na uključivanje u takvu izvannastavnu aktivnost ako prema njoj postoje negativni stavovi djelatnika.

U drugim školama, prema riječima učenica, ne postoje baš ovakvi ekstremi kad govorimo o odnosu škole prema volonterskom programu, no daje se naslutiti da neki nastavnici izražavaju nezadovoljstvo kad učenice odlaze s nastave zbog provođenja volonterskih aktivnosti, zato mnoge koordinatorice vode brigu o opravdavanju izostanaka ili uopće ne organiziraju volonterske aktivnosti za vrijeme nastave, što s druge strane može biti problem pojedinim učenicama koje ne žive blizu škole zbog logističkih razloga.

Nije bolja situacija ni kod prijatelja i kolega iz škole. Naime, samo nekoliko učenica ističe da osjećaju da imaju podršku od prijatelja zbog volontiranja u školskom volonterskom programu. Učenice govore o spektru nepodržavanja, od indiferentnosti do otvorenog ismijavanja. Pojedine učenice volonterke smatraju da volontiranje u školi nije „*big deal*“, odnosno da je to samo jedna od izvannastavnih aktivnosti koja se održava u školi te da zbog toga nije neobično da drugi učenici možda ne obraćaju posebnu pažnju na volonterski program i volontere. Takav slučaj je čest u velikim školama s velikim brojem učenika koje uz školski volonterski program kao izvannastavne aktivnosti još izvodi dramsku grupu, debata, zbor, kreativne radionice, zadrugu, medijsku grupu i ostale. Stoga, ne čudi što prijatelji učenica volonterki ne pokazuju pretjerano oduševljenje njihovim sudjelovanjem školskom volonterskom programu.

Elena_5: „To je još samo jedna aktivnost koju si ti izabrao, što te više privlači i zna se da je to u školi, ali eto, znaju da ste tu kad vide na Instagramu, ali nije da to sad nešto da imaš neki status u životu.“

Nikola_5: Mislim da ljudi uopće ne znaju tko je u volonterskom klubu. Nije to nešto što se priča po školi.“

Učenice su doživjele od kolega i prijatelja sarkastične primjedbe u vezi volontiranja, kao i osuđivanje, a ponekad i ismijavanje. Takve reakcije javljaju se zbog postojanja određenih predrasuda prema volontiranju koje mladi najčešće preslikavaju iz šire okoline. O volontiranju nerijetko postoji stav da je ono gubitak vremena i naglasak se stavlja na aktivnostima koje donose

zaradu, a ne besplatno davanje svog vremena i resursa. Dodatno, učenice izvještavaju o postojanju zavisti spram učenica volonterki jer imaju „privilegiju izostajati s nastave“ te krive predodžbe što se to uopće radi u školskom volonterskom programu.

Nena_1: „Oni misle da je to stalno i da mi ovdje dođemo, sjedimo i pričamo i nikad nisu bili i imaju neku krivu sliku, ja bi rekla.“

Doris_1: „Moji su nedavno saznali da sam u volonterskom klubu i onda su mi se počeli smijati, ne znam kolika je to podrška [smijeh].“

Valeria_1: „Mislim da bi svako trebao probat, pa ako ti se ne sviđa, ok, ali da onda barem shvatiš da se meni to sviđa iz nekog mog razloga i da me ne osuđuješ zbog toga što se meni to sviđa.“

Lidija_1: „Mislim da bez obzira koji su ti interesi, uvijek možeš nešto naći i ono možda mene ne zanima rad s ljudima, ali postoji nešto što me zanima. Onda ljudi možda imaju neke predrasude da nije za njih, a zapravo ono, može biti.“

Doris_1: „Možda bi baš trebali otvoriti um da proba i možda se baš osjeti ispunjeno, ali ljudi su dosta nekako... osuđuju to i ne žele ni probati, zato si ne daju ni priliku da vide kako je to lijepo.“

Valeria_1: „Ja znam dosta ljudi koji mi kažu "zašto ti svoje vrijeme trošiš na to"“.

Marita_2: „Većina njih smatra da je to, ajmo reći, gubljenje vremena.“

Dario_2: „Ili da je to neki težak zadatak.“

Marita_2: „Smeće možeš skupljati i sam, to je jedna od najčešće rečenica, kad čuju riječ volontiranje“

Jana_3: „Ja sam imala iskustva baš od jednog prijatelja koji mi je često puta znao reći „joj ti i tvoje volontiranje, mogla si zaraditi.“

Učenice su pokazale dovoljnu zrelost da ne reagiraju na opisane provokacije i negativne stavove spram volontiranja. Uz to, pozitivni odnosi i podržavajuća atmosfera u školskom volonterskom programu zasigurno je ključni faktor koji zadržava učenice u programu i olakšava im nošenje s nepoticajnim kolegama, prijateljima, nastavnicima, pa ponekad čak i roditeljima. Iako govore da

im ovakvo ophođenje okoline ne smeta, svejedno su pojedine učenice stava da bi „*trebale imati poseban status zbog toga što su volonterke (Ines_4 i Franka_4).*“

Martina_1: „Ja sam i dalje tu jer mi to ne smeta.“

Lidija_1: „Pa glupo je da odustanemo radi toga jer to nekome smeta, ako je užasno zanimljivo.“

B. TEMA: U okviru školskog volonterskog programa, učenice ostvaruju kvalitetnu suradnju s brojnim vanjskim suradnicima

U okviru školskih volonterskih programa, učenice surađuju s brojnim vanjskim suradnicima. Takva suradnja podjednako se odnosi na lokalne samouprave, odgojno-obrazovne ustanove u cijeloj vertikali, zdravstvene ustanove te razne organizacije civilnog društva čiji je fokus briga o ranjivim skupinama i teme održivog razvoja. Učenice su kroz razgovor navedene vanjske suradnike samo nabrajale, a veći fokus je stavljen na iskustva s volonterskih akcija koje su provodile u suradnji s njima.

Najviše se govorilo o suradnji dvije škole na zajedničkom projektu kojeg je vodila organizacija civilnog društva ALD (Agencija Lokalne Demokracije Sisak). U okviru tog projekta, učenice i koordinatorice sudjelovale su na brojnim sastancima projektnog tima, kao i na edukacijama o volonterstvu.

Irma_3: „Bile su dvije edukacije prije osnivanja kluba, Irma i ja smo ih prošle i još jedan volonter (Jana_3). Imali smo prvi tjedan tri dana, i onda smo dva tjedna poslije ponovno imali radionicu. Imali bi cijeli dan edukaciju zajedno s učenicima iz Hrvatske Kostajnice i njihovim mentorima i našim. Učili smo kako napraviti radionicu, onda općenito o održivom razvoju, pa neke radionice smo mi sami radili. Baš svašta je bilo, da nas pripreme za osnivanje kluba.“

Suradnja s vanjskim suradnicima u pravilu se opisuje pozitivnom. Zadovoljne su načinom ophođenja vanjskih suradnika, govore da su uvijek bili uz njih ako je trebala pomoć ili dodatno objašnjenje pojedinih zadataka. Često ih opisuju „simpatičnima“, „veselima“, „strastvenima“ i „otvorenima“ i zbog toga su se učenice osjećale dobrodošlo i prihvaćeno.

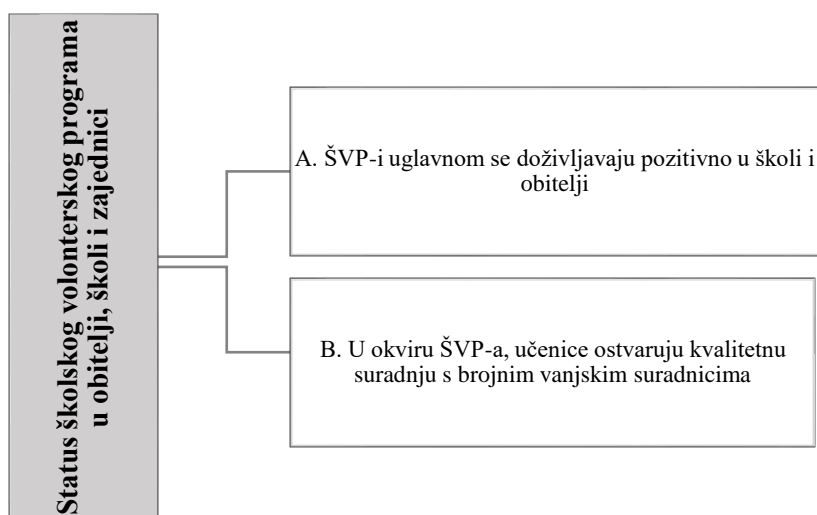
Lidija_1: „Bilo mi je fascinantno kako je ta žena doslovno posvetila sve, cijeli dan, to je baš posao cijeli život da radi s tim ljudima i organizira to sve, to mi je baš bilo...“

Olivia_3: „ZMAG, to mi je bilo zanimljivo, i taj čovjek koji nam je predavao bio je veseo i baš se vidjelo da uživa u tome što radi.“

Maša_4: „Ekonomski fakultet to mi je bilo najbolje. Svi studenti su nam izlazili u susret i pomagali i govorili šta trebamo i bilo je predobro zapravo.“

Nikola_5: „Svi su veseli, prihvate nas, objasne nam šta radimo, zašto smo tu, gdje smo... Kako će ovo izgledati, pomažu nam tijekom akcije. Sad ovo kad smo bili u ZMAG-u su nam pokazivali kako vrt obraditi, gdje to nosimo, i sve uglavnom saznate od njih.“

Učenice percipiraju vanjske suradnike stručnjacima u svom području, izražavaju sreću što su mogle raditi s njima i učiti od njih te su ih na neki način „zarazili“ svojim entuzijazmom i strašću s kojom obavljaju svoj posao. Iz razgovora se može zaključiti da im je najznačajnije bilo to što su im se te osobe posvetile, nisu se prema njima ponašale patronizirajuće i takav odnos zasigurno pomaže učenicama da razviju samopouzdanje i vjeru u svoje sposobnosti, ali i da razviju osjećaj pripadnosti lokalnoj zajednici.

Slika 5. Kodno stablo nad teme „Status školskog volonterskog programa u obitelji, školi i zajednici“

4.3. Rezultati tematske analize intervjua

NADTEMA: Školski volonterski program: počeci, organizacija, volonterske aktivnosti, temeljna uloga školskih volonterskih programa te uspostavljeni odnosi unutar njih

---

Ova nadtema obuhvaća teme koje se odnose isključivo na planiranje i organizaciju školskog volonterskog programa. Značajno je da sve koordinatorice imaju iskustva s volonterskim aktivnostima prije formalnog implementiranja volonterskog programa u školski kurikulum. Nadalje, većina koordinatorica percipira „svoj“ program dobro organiziranim, ali pojedine naglašavaju kako je fleksibilnost i spremnost na promjene ključna u takvim dinamičnim aktivnostima. Teme i sadržaji kojima se bave u okviru školskog volonterskog programa u pravilu se odnose na ekološku, socijalnu i ekonomsku domenu održivog razvoja, a spominju se i kreativne aktivnosti kao i povezivanje volonterskih aktivnosti s redovnom nastavom. Primjećuje se da koordinatorice snažno vjeruju u dobrobiti koje školski volonterski programi imaju za učenice, ali i za školu i širu zajednicu. Smatraju da takva platforma ima potencijala za osobni i profesionalni razvoj učenica volonterki. Također, iskustvo koordinatorica govori da većina učenica volonterki, u nekoj mjeri, nastavljaju s volontiranjem i pomaganjem zajednici nakon što završe srednju školu. Sve koordinatorice se slažu da u programima vlada poticajna atmosfera i ravnopravni odnosi među svim članicama.

A. TEMA: Formaliziranje školskih volonterskih programa „prirodna je posljedica“ prethodnih volonterskih aktivnosti u školama

Tema „Formaliziranje školskih volonterskih programa „prirodna je posljedica“ prethodnih volonterskih aktivnosti u školama“ objedinjuje podteme koje se odnose na opis procesa i događaja koji su prethodili i potaknuli formalno osnivanje školskih volonterskih programa i implementiranje programa u školski kurikulum. Iskustva koordinatorica većinom su slična, sve koordinatorice ističu da su se volonterske akcije provodile i prije osnutka volonterskog programa, ali u većini škola bile su manje strukturirane i sporadične. Ključne prekretnice koje su dovele do formaliziranja volonterskih aktivnosti su financijska potpora, edukacije za menadžment volontiranja, inspiracija koja je došla od već postojećih koordinatora volontiranja, ali i inicijativa učenica volonterki za osnivanjem volonterskog programa. Također, sve koordinatorice suglasne su da je formalizacija imala samo pozitivne učinke. Volonterski program dobio je na značenju u školama, snažnije su se

afirmirale volonterske aktivnosti koje su postale i učestalije te se uključio veći broj učenika, ali i nastavnika u rad programa.

A.I. PODTEMA: Volontiranje je tradicionalna aktivnost u školi

Kada koordinatorice opisuju kako je izgledao proces osnivanja volonterskih programa i njihove implementacije u školski kurikulum najčešće govore o tome da volontiranje u njihovim školama postoji „oduvijek“. Volontiranje smatraju tradicijom u svojoj školi, prema njihovom iskustvu, uvijek su se odvijale barem neke volonterske ili humanitarne aktivnosti, u obliku jednokratnih manje obuhvatnih aktivnosti ili u obliku višegodišnjih projekata. Prema riječima većine koordinatorica, karakteristično je da aktivnosti prije formalnog osnivanja volonterskog programa nisu bile ni sustavne ni kontinuirane. S druge strane, pojedine koordinatorice ističu da su i prije formaliziranja programa vrlo ozbiljno i sustavno pristupali volonterskim aktivnostima najčešće u okviru projekata.

Aktivnosti koje su prethodile formalnom osnivanju volonterskih programa većinom su tematski usmjerene na socijalno osjetljive skupine u društvu i u njihovoj školi te aktivnostima u okviru zaštite okoliša. Povezano s tim može se pretpostaviti da su, škole, odnosno koordinatorice specifično snažno povezane s lokalnom zajednicom te da su pratile i bile svjesne njenih potreba i prije implementacije volonterskih programa u školske kurikulume.

Sandra: „U smislu skupljanja različitih pomoći, skupljanje pred blagdane, skupljanje slatkiša, pa ćemo odnijeti u dom za djecu bez roditelja. Nije bilo baš organizirano, sustavno i na tjednoj bazi, toga nije bilo.“

Mirela: „Mi smo se volonterskim aktivnostima puno prije počeli baviti, ali nismo imali službeno otvoreni volonterski program. Mi smo bili orijentirani na eko aktivnosti, bili smo eko-škola, sad više nemamo taj status. Stalno smo se bavili aktivnostima tipa čišćenja okoliša i slično i obilježavali smo, naravno kao i odgojno-obrazovna ustanova moramo uvijek obilježavati i djelovati edukacijski na djecu, neke bitne i značajne datume, tako da je od toga sve krenulo. Pa smo sve više i više dolazili na ideju da bi mogli prošiti te aktivnosti u lokalnoj zajednici i tako je ta priča krenula.“

Marina: „Mi smo imali zapravo svake godine neke humanitarne projekte koji su bili najčešće vezani uz pomoć obiteljima slabijeg imovinskog statusa.“

Irena: „Uvijek je bio taj senzibilitet za pomoć potrebitima, uvijek je bilo... Kažem, uvijek je postojao taj osjećaj humanosti, potrebe za pomaganjem, samo formalno program nije postojao pod tim nazivom.“

Vlasta: „Volonterske aktivnosti se vežu uz našu tradicionalnu humanitarnu akciju Kap dobrote koja je ovu godinu išla 27. put zaredom, što je stvarno ono, respektabilno što bi se reklo. To je volonterska aktivnost koja se davno pojavila i održala, a sam volonterski program u toj formi, koji je onda stvarno bio inovativan model volonterstva, je od 2007. Što je isto, evo 14 godina, što je stvarno lijepo da je tradicija već dugo. I niz prednosti takvog jednog formaliziranog rada bi rekla.“

Marijana: „Volontiranje kao taj čin dobrovoljnog rada je postojao u Gimnaziji oduvijek, ajmo reći. U prethodnom projektu koji je također bio dvogodišnji, prije ovoga, ovo je zapravo neki nastavak, zato se zove „Održi moj korak“, ono je bilo "Moja mladost za aktivnu starost", isto jedan divan projekt s ALD-om [Agencija lokalne demokracije] Sisak gdje su učenici dvije godine na tjednoj bazi volontirali.“

A.II. PODTEMA: Iako postoje razlike u procesu implementacije školskih volonterskih programa u školske kurikulume, njihova je formalizacija osigurala pozitivan pomak

Osim volonterskih i humanitarnih aktivnosti koje se spominju kao tradicija u školama, koordinatorice spominju različite događaje koji su potaknuli osnivanje volonterskih programa u njihovim školama. Za pojedine koordinatorice značajan poticaj za osnivanje volonterskog programa bila je financijska potpora dobivena na natječajima za poticanje razvoja civilnog društva, kao i pohađanje edukacija specifično namijenjene budućim koordinatorima školskog volontiranja. Pokretanje školskih volonterskih programa u takvim okolnostima bila je „prirodna posljedica“ kako same kažu.

Sandra: „2009. su se poklopile 2 stvari: prvo sam završila edukaciju Menadžment volontera, to je isto jedna od prvih njihovih edukacija [Udruga za razvoj civilnog društva Smart], zato što me zanimala, što mi mogu ponuditi i pružiti nešto više što ja

ne znam. I prijavila sam natječaj na Zakladu za razvoj civilnog društva. Prijavila se na natječaj vezano za financiranje neke volonterske inicijative, akcije i dobili smo neka financijska sredstva, više se ne sjećam kolika su bila. I znači, te dvije stvari su se poklopile, tako da smo od studenog do prosinca u školi imali organiziranu kreativnu radionicu, na kojoj smo izrađivali neke ukrase za blagdane, onda smo to prodavali i onda novcem koji smo skupili smo kupili neke stvari koje su bile potrebne u Domu za djecu i mlade Oštro, u domu gdje su smještena djeca s teškoćama u razvoju. I onda smo krenuli njima u posjet i tako je krenula baš suradnja, super se sve skupa poklopilo. A i na toj edukaciji, Menadžment volontera, sam upoznala njihovu odgajateljicu u domu i nas dvije smo se poklopile i krenuli smo.“

Marijana: „Kako sam prolazila sve te moguće edukacije, projekte, i taj općenito rad s mladima me doveo i do toga, do te faze. Mogu zbilja reći zahvaljujući agenciji ALD, koji stvarno cjelovito pristupaju toj problematici, općenito volontiranju gdje su svjesni da trebaju naučiti i ljude, ne samo što je volontiranje, nego i kako biti koordinator. Ja sam prošla i dvije, tri edukacije vezane uz koordinaciju volonterskih programa i općenito kao organizator volontiranja. Jednostavno sam prolazila kroz te edukacije i to je bila prirodna posljedica.“

Pojedine dugogodišnje volonterske aktivnosti koje su se odvijale u školama, kao i ostvarena uspješna suradnja s vanjskim dionicima bile su također dodatan impuls za formaliziranje tih aktivnosti.

Marina: „S obzirom da zadnjih pet godina surađujemo s Ekonomskim fakultetom u Osijeku i s njihovom Kreativnom riznicom, na koju su naši i učenici i nastavnici odlazili na predavanja i radionice, i mnogi učenici su volontirali na Kreativnoj riznici, odlučili smo osnovati volonterski program.“

Posebna „prekretnica“ ili iskra koja je dodatno motivirala koordinatorice na formaliziranje volonterskih aktivnosti bili su značajni drugi, odnosno osobe koje su i same koordinatori volontiranja i imaju iskustva u radu s mladima. Koordinatorice su već ionako vodile određene volonterske i humanitarne aktivnosti u svojim školama te se može se pretpostaviti da im je trebao samo mali poticaj u obliku ukazivanja na mogućnosti i opcije koje nude formalizirane volonterske aktivnosti.

Marina: „Na poslijediplomskom studiju kojeg sam pohađala, mentorica mi je bila voditeljica volonterskih aktivnosti na Ekonomskom fakultetu. I jako me zaintrigirala tema na jednom predavanju o volontiranju zajedno s učenicima, kada nas je ona isto pitala "jeste li volontirali do sada" i mi smo svi šutjeli, a zapravo smo svi mi volontirali na neki način. Znači, volontirali smo u tim humanitarnim projektima i tu je bila jedna prekretnica kada sam gledala te njihove fotografije što objavljuju, recimo neko oslikavanje, imali su volontiranje u Domu za starije i nemoćne, oslikavanje nekog zida i još neke volonterske akcije i tako smo mi odlučili osnovati volonterski program i početi s aktivnostima.“

Možda i jedan od najvrjednijih rezultata je taj da su u jednoj školi učenice bile te koje su inicirale osnivanje volonterskog programa. To je i jedan od pokazatelja pozitivne školske klime koja će biti detaljnije opisana u idućim temama.

Vlasta: „Evo ta činjenica da je 2007., na inicijativu učenika, znači to nije bila tadašnja psihologinja, pa je rekla "ajmo djeco se organizirati", nego je došlo od strane učenika i to je ono što stvarno mislim da je vrijedno spomena i govori da je plodno područje za dalje da se razvija.“

Među školama su postojale razlike u procesu implementiranja volontiranja u školske kurikulume, no ono u čemu su koordinatorice unisone je činjenica da su se nakon formaliziranja volonterskih aktivnosti dogodile značajne pozitivne promjene, „volontiranje u školi je dobilo na značenju“ (Marijana). Većina koordinatorica tako spominje da je formaliziranje programa utjecalo na uvećanje broja planiranih i realiziranih volonterskih aktivnosti. Uz to, učestalije volonterske aktivnosti neizbježno su zahtijevale sustavniji pristup njihovom planiranju i organiziranju. Uspostavljen je način komunikacije među članovima programa, ozbiljnije se pristupalo radu, pojedine koordinatorice osigurale su i prostor namijenjen isključivo za potrebe volonterskog programa i njegovih članica. Pored navedenog, pojedine koordinatorice ističu važnost izgradnje identiteta volonterskog programa, pa su tako volonterski programi osmislili svoj logo, moto i slogan što je omogućilo stvaranje pozitivne atmosfere, osjećaja zajedništva i pripadnosti programu.

Vlasta: „To [implementacija u školski kurikulum] je svakako išlo u prilog nekako ozbiljnosti rada i gledanja na volonterstvo. Već samo to pojavljivanje u formi volonterskog programa, znači ja sam tu baš negdje kad sam došla 2011., bili smo

prijavljeni, trebalo je osmisliti financijski plan za Nacionalnu zakladu za razvoj civilnog društva, kao škola prijatelji zajednice. Tako da, to je bio sjajan jedan mali kvantni skok, gdje smo mi mogli osigurati sredstva preko tog fonda, preko te Zaklade. Tad još nije bilo toliko mobitela, pa smo nabavili fotoaparata, baš za potrebe volonterskog programa. Izborili smo se za jednu prostoriju, da bude prostorija programa. Onda sam dala za izraditi baner, pa su učenici napravili logo i slogan volonterskog programa.“

Marina: Došlo je do razlike te što su se naše aktivnosti koje su bile mjesečne postale tjedne, pa nekada i dnevne. Količina razmjena informacija, brzina razmjena info, količina i naših sati, sad imamo i Viber grupu da brže komuniciramo mi nastavnici. Tako da evo, razmjena informacija, broj volonterskih sati i nas nastavnika i naravno veći broj nastavnika se uključio. Kada smo nas tri krenule s tim radionicama, u jednom trenutku smo imale 7-8 nastavnika koji su nam se pridružili na toj radionici.“

Nakon što su se školski volonterski programi službeno osnovali proširio se dobar glas o njihovom radu što je utjecalo na uključivanje većeg broja učenika, ali i nastavnika kao „pomoćnih“ koordinatora. Formaliziranje volonterskih aktivnosti imalo je i „pozitivan odjek među roditeljima“ (Branka) koji su „i sami svjesni da djeca nemaju puno mogućnosti za kvalitetno provođenje slobodnog vremena, tako da podržavaju to uglavnom“ (Mirela). Pojedine koordinatorice čak ističu i povećanje autonomije u organiziranju i obavljanju volonterskih aktivnosti, budući da je program implementacijom u školski kurikulum dobio određeni legitimitet koji je osiguravao nesmetano funkcioniranje i onemogućio potencijalna propitivanja njegove validnosti.

Moderatorica: „Je li se nešto promijenilo nakon što je volonterski program implementiran u školski kurikulum?“

Sandra: Naravno! Puno toga! Ja govorim, sada nam se upisuju djeca, koja sama dolaze k meni u knjižnicu i sama pitaju "mi smo čuli da vi imate volonterski program i mi bi volontirali". Dosta se toga promijenilo, dosta je učenika zainteresirano, odnosno pokazuju zainteresiranost na početku školske godine, ali eto tijekom godine se malo osipaju, ali ona baza učenika uvijek ostaje i to je ono što je vrijedno svega toga.“

B. TEMA: Školski volonterski programi odlikuju se visokom razinom organiziranosti i strukturiranosti

Tema „Školski volonterski programi odlikuju se visokom razinom organiziranosti i strukturiranosti“ može se na prvi pogled učiniti opširnijom, no ona daje jedan cjeloviti i sveobuhvatni pregled formalne strukture i organizacije volonterskih aktivnosti unutar njih. Ova tema obuhvaća podteme od načina klasifikacije programa u školskom kurikulumu, praćenja rada programa i angažmana učenika, pomoći u koordiniranju od strane su-koordinatora, nastavnika i roditelja, načina regrutiranja novih učenika pa sve do organizacijskih izazova i utjecaja pandemije na organizaciju programa. Zbog dugogodišnjeg angažmana koordinatorica u organizaciji volonterskih aktivnosti u školi njihova iskustva su bogata, stoga su i opisi organizacije detaljni. Svako razdvajanje podtema ove teme rezultiralo bi smanjenom razinom razumijevanja kompleksnosti organizacije školskih volonterskih programa.

B.I. PODTEMA: Školski volonterski programi u školskom kurikulumu kategoriziraju se kao izvannastavna aktivnost

Većina školskih volonterskih programa vodi se kao izvannastavne aktivnosti u školskim kurikulumima. Koordinatorice koje vode program u takvom obliku objašnjavaju da su te aktivnosti općenito zamišljene kao dugotrajne, kao aktivnosti koje su „u ponudi“ tijekom cijele godine. Drugim riječima, školski volonterski program zamišljen je kao redovni program u školskom kurikulumu. Također, često ističu da se putem izvannastavnih aktivnosti ostvaruju ciljevi i vizija škole te da sve izvannastavne aktivnosti u školi međusobno čine jednu cjelinu i nadopunjuju se, što je posebno slučaj u onim školama u kojima je izražena pozitivna školska klima. S druge strane, kad uspoređuju izvannastavne aktivnosti i projekte općenito, kao ključnu razliku navode trajanje tih aktivnosti. Za projekte govore da su to najčešće kratkotrajne aktivnosti koje se provode jednom godišnje. Dodatno, naglašavaju da projekti gotovo uvijek zahtijevaju dodatne administrativne zadatke koji nisu uvijek poželjni, posebno ne onim koordinatoricama koje ističu da su već ionako preopterećene količinom redovnih zadataka.

Vlasta: „Izvannastavne aktivnosti su nam u toj nekoj kategoriji tih modusa kroz koje ostvarujemo naš cilj kao škola, uz redovnu nastavnu, imamo fakultativnu, izbornu, različite projekte, izvanučioničku nastavu, izvannastavne aktivnosti. Projekti se više

vežu uz jednokratne ili možda jednom godišnje kao što je Kap dobrote. A volonterski program nam je tu u ponudi svake godine, kao redovan program, osiguran je neki standard ponude škole u tim programima.“

Branka: „Projekt je ograničen, traje godinu do dvije ili u suradnji je s nekom drugom udrugom. Malo nam je problem u školi pokrenuti svoj projekt, jer... Imamo mi ljude koji će odraditi, ali puno toga zahtijeva i onda nam je to kompliciranije. Onda radije gledamo partnerske odnose ili neke sitnije projekte koje možemo sami odraditi. Ali sad baš ono upustiti se u nešto veće, previše je administracije, zadiru u sve spore [smijeh].“

Manji dio volonterskih programa u ovom istraživanju izvodi se u okviru projekata i predstavlja jedan od rezultata tih projekata³¹. Koordinatorice naglašavaju da sudjelovanje u volonterskim aktivnostima u okviru projekta od učenika zahtijeva ozbiljnost i odgovornost. Stoga su učenicama, na predstavljanju projekta i volonterskog programa, jasno dali do znanja što se od njih očekuje i koje obveze postoje kako bi osigurali da se uključe motivirane i predane učenice. No, to nije značilo da je postojao uvjet za uključenje u program. Volonterski program koji se izvodi u okviru projekta pokazao se iznimno uspješnim i otpornim oblikom školskog volontiranja u kontekstu pandemije i potresa koji su obilježili 2020. i 2021. godinu. Naime, zbog projektnih obveza, volonterski programi bili su primorani osmišljavati alternativne volonterske aktivnosti koje su u skladu s epidemiološkim mjerama i na taj način održali realizaciju aktivnosti kao i prije pandemije. Pojedine koordinatorice s ponosom ističu da je njihov program i „premašio“ broj volonterskih aktivnosti koje su bile projektom predviđene.

Mirela: „Sada je sam projekt zahtijevao da moramo uvrstiti program u plan i program i moramo dostaviti evidenciju, dokaz. Tako da smo mi ulaskom u taj projekt, pretprošle godine, 24.2.2020. otvorili volonterski program i imali smo baš svečanost otvorenja kad smo ujedno obilježavali i Dan škole.“

Marijana: „Mi smo im objasnili da to nije samo puko volontiranje, da će njima taj projekt ipak, kako da kažem, imat će neke obaveze, nije to samo hoću-neću, ili kad mi

---

³¹ Projekt „(O)drži moj korak“, 2019.-2021., nositelj je Agencija lokalne demokracije Sisak.

se da... Tako da su neki učenici unaprijed odustali jer imaju glazbenu školu, sportske aktivnosti i tako. Mi smo im objasnili da je najbolje da tako i naprave.“

B.II. PODTEMA: Za uspješno funkcioniranje školskog volonterskog programa važna je visoka razina organiziranosti, ali i fleksibilnosti s obzirom na dinamičnu prirodu volonterskih aktivnosti

Percepcija koordinatorica o razini organiziranosti volonterskih programa koje vode razlikuje se. Većina koordinatorica opisuje svoj program vrlo dobro organiziranim i uhodanim te su zadovoljne načinom organizacije programa.

Irena: „Dosta dobro to funkcionira što se tiče te organizacije, tu sam zadovoljna. Unaprijed više manje znamo koje imamo akcije. Sad dal' bi možda mogli biti bolji ishodi, da možda da u pismenom obliku bi mogli biti bolje razrađeni.“

Neke su koordinatorice osmislile vlastite strategije i dokumentaciju za praćenje aktivnosti i učenica volonterki. Pojedine od tih strategija osmišljene su kao reakcije na izazovna iskustava, poput iskorištavanja sudjelovanja u volonterskim aktivnosti za izlazak s nastave. Koordinatorice smatraju dodatnu (neslužbenu) dokumentaciju izuzetno korisnom i praktičnom. Ona im pruža osjećaj kontrole i omogućava jasan i detaljan pregled nad volonterskim aktivnostima tijekom cijele školske godine. Također, vode računa o učenicima i njihovim satima volontiranja te o razini njihovog angažmana.

Vlasta: „Iza opisa volonterskog programa u školskom kurikulumu stoji i godišnji plan volonterskog programa. Baš sam ove godine pitala ravnateljicu, kad već imam dokument, da li s tim da idemo u godišnji plan i program ili u kurikulum. Međutim, kurikulum ima svoju formu, svoj obrazac koji meni nije dostatno ako hoću detaljnije. Kao što to radim godišnji plan i program psihologa, tako onda napravim i ovaj od volonterskog programa gdje se anticipiraju, planiraju aktivnosti, samo što to nije dio službenih dokumenata. [...] Meni je to nekako logično, zaista mi je logično i nekako čovjek može i lakše pratiti. Tako da, vremenom se to nekako iskristaliziralo kao dobra praksa.“

Irena: „Ono što baš nije bilo dobro, ne znam kako je to sada, organizacija u smislu recimo netko tko dolazi na sastanke, on je recimo dežuran na samom štandu, onda se odjednom pojavi netko, tko se pojavi od nikud, a možda je bio jedanput, ako i to. To bi trebalo malo bolje voditi, iako smo mi čak i napravili pravilnik svoj, morala bi ga naći, gdje smo baš uvrstili - ne možeš imati knjižicu ako nisi volontirao negdje, dobit ćeš volontersku knjižicu prvi put kad dođeš na neku akciju, ne možeš izostati s nastave, ako ti je samo to cilj, ako ne sudjeluješ u aktivnostima. Tu bi se možda dalo, tu vidim malo ozbiljnosti i malo strogosti - mislim da bi se moglo napraviti nešto po tom pitanju, učimo još, ne. I mi učimo i sami učenici mi kažu što im smeta, da moram biti stroža, onda sam se ja malo postrojila, napravili smo taj pravilnik i odredili tko može, ko ne može, malo zvuči strogo, ali neka pravila igre se moraju imati.“

Uz prethodno navedenu dokumentaciju, koordinatorice dodatno pripremaju suglasnosti za roditelje koje vrijede za cijelu školsku godinu, odnosno za sve volonterske aktivnosti kako bi se izbjeglo traženje suglasnosti za svaku pojedinu akciju.

Vlasta: „Na početku šk god, imam jedan obrazac gdje roditelj potpisuje suglasnost s članstvom učenika u volonterskom programu bez obzira što to ne bi bilo nužno. Inače početkom godine, roditelji potpisuju i druge suglasnosti, ali nekako mi je važno da se to istakne. Ima u tom dijelu obrasca gdje se opisuje od kad je program, kako funkcionira, s kojom svrhom. Na taj način volim da roditelji učenika koji su pokazali interes da su im podrška, to je osnova i za akcije da će dati suglasnost jer mi je stalo da znaju gdje, s kim idu i kad se vraćaju <tako da je pokriven taj dio.“

Pojedini školski volonterski programi redovito održavaju tjedne sastanke koji su vrlo strukturirani. Priprema se dnevni red, zapisnici te se vodi evidencija o prisutnosti. Osim takvih redovnih sastanaka, koordinatorice i učenice volonterke sastaju se i prije provođenja volonterskih akcija, ali puno rjeđe nakon realiziranih akcija. Gotovo sve koordinatorice smatraju refleksiju na provedene volonterske akcije izuzetno važnom i korisnom za sve sudionike programa, kao i u kontekstu unapređenja funkcioniranja programa. Nažalost, prema dosadašnjim iskustvima, pojedine koordinatorice govore da ne pronalaze vrijeme za takvu vrstu aktivnosti.

Marijana: „Prije svega, jednom tjedno obavezno imamo sastanak, to je bilo putem zooma ili nekad samo, ako baš nemamo vremena ili ako se ne možemo uskladiti, onda imamo na Yammeru objavu dnevnog reda i onda se oni trebaju očitovati, lajkati... Da se vidi tko je prisutan. Ali većinom je to išlo putem Zooma. Nakon svakog tog sastanka, mi trebamo po jednoj shemi napraviti zapisnik - prisutni, od kad do kad. [...] Neke od njih smo obučili kako napisati zapisnik.“

Sandra: „Jedna stvar koja mene možda malo muči što nakon recimo, ne možeš niti nakon svake akcije porazgovarati, što je važno i vrijedno "što sam ja dobio od toga što sam sad odradio?", od čišćenja okoliša pa do ne znam čega. Tu, refleksiju i samorefleksiju, to ćeš možda ti dobiti sutra više od njih nego što sam ja dobila kroz sve ove godine. Mislim, dođu oni i pričaju i to, ali...“

Za razliku od prethodno opisanih strategija, dokumentacije, pravilnika, zapisnika i slično, nekolicina koordinatorica vrlo samokritično pristupaju procjeni organiziranosti svog volonterskog programa. Moglo bi se zaključiti da je organizacija volonterskih aktivnosti i vođenje volonterskog programa vrlo dinamičan posao koji uključuje rad s mnogo ljudi unutar škole i u zajednici. U tom je kontekstu, koordinatorice smatraju da je važno biti otvoren, fleksibilan i brzo se prilagođavati novonastalim okolnostima.

Sandra: „Našem programu fali sustavnosti i sistematičnosti [smijeh]. Kako ja krećem otvorenog srca i nije mi bitno da mi to negdje piše, takvi su i moji učenici. Tek možda na kraju školovanja kažu "znate, možda bi mi trebala volonterska knjižica da mi tamo upišete" ili "dali ste mi volontersku knjižicu, ali nismo ništa tamo upisali", tako smo aljkavi.“

B.III. PODTEMA: Postoje formalni i neformalni načini praćenja i nagrađivanja učenica volonterki

Pored strukturiranih i manje strukturiranih strategija praćenja volonterskog programa, koordinatorice redovito prate i angažman učenica volonterki. U svim volonterskim programima, bez iznimke, učenice volonterke imaju volonterske knjižice koje, između ostalog, služe za evidentiranje sudjelovanja na volonterskim akcijama i broj volonterskih sati. Koordinatorice ističu da je takva vrsta praćenja od posebnog značenja za volonterke u

kontekstu vlastitog zadovoljstva i ispunjenosti, ali može biti koristan dokument kao dodatan prilog za upis na visokoškolske ustanove ili kao dokaz o stečenim kompetencijama prilikom prijave na natječaj za posao. Pojedini volonterski programi, uz knjižice, izdaju i certifikate s popisom stručnih kompetencija koje su učenice stekle kroz volonterske aktivnosti. Također, pored svega navedenog, pojedine koordinatorice vode detaljnu evidenciju o izvannastavnim aktivnostima i u e-dnevniku.

Mirela: „Mi ćemo sad, kad završimo s nastavnom godinom, popuniti im volonterske knjižice i dobit će potvrde u volonterskoj knjižici i da su to odradili, sa svim aktivnostima i naravno da pošlje im to može poslužiti. U tu volontersku knjižnicu se mogu upisivati sati bilo gdje da volontiraju. Krenu od našeg programa onda pošlje mogu nastaviti ako imaju afiniteta, želje i vremena za to.“

Irena: „Imamo knjižice koje su od Volonterskog centra, samo smo ih mi malo preuredili uz pomoć profesorice, nisu crvene, nego su ljubičaste i napisali smo rečenicu "Budi promjena koju želiš vidjeti u svijetu". To smo stavili kao neki naš osobni citat i stavili svoj logo i to im se jako sviđa. Počeli smo malo ozbiljnije, vidim da djeca to vole, imaju knjižnicu. To im puno znači, da pišu sate kad volontiraju.“

U okviru volonterskog programa, koordinatorice pripremaju zahvalnice ili pohvalnice za učenice volonterke, kao oblik formalnog nagrađivanja. U nekim školama takvi se znaci pažnje dodjeljuju od strane školskih tijela, poput razrednog ili nastavničkog vijeća na svečanim sjednicama. Pojedine koordinatorice uočile su kako bilo kakvo priznanje volonterskog angažmana ima posebno značenje za učenice volonterke i na njihov osjećaj važnosti i prepoznatosti. S druge strane, koordinatorice ističu da je izuzetno važno da se rad volonterki prepozna i cijeni na razini cijele škole, a ne samo u okviru programa.

Sandra: „U biti, njima fali potvrda nekog. Nije im možda samo dovoljna moja potvrda, pohvala ili neka nagrada, nego vole kad ih se istakne. Na kraju školske godine kad se izdaju pohvalnice, članovi volonterskog programa, ako ja zaključim da zaslužuju, dobiju pohvalu razrednog vijeća, znači da se svi profesori slože da dobivaju pohvalu za taj svoj volonterski rad. Papir koji ništa ne znači, ali to njima znači.“

Irena: „Na kraju 4 godine školovanja im damo priznanje da su sudjelovali u volonterskom programu, imaju te svoje knjižnice, i čak se trudim da to bude na kraju kad bude svečana podjela svjedodžbi da se to isto stavi, da se to prizna i prihvati kao dio jednog rada u školi i djelovanja koje je priznato od strane cijele škole i cijelog Nastavničkog vijeća. Uvijek na kraju godine imamo neki sastanak mi volonteri, to je s jedne strane, i onda ovo svečana podjela na kojoj im se daje priznanje da je sudjelovao i da je bio dio.“

Vlasta: „Obično to nastojimo na oproštaju s maturantima koji su taj ozbiljan volonterski angažman pokazali kroz 4 godine, osim volonterske knjižice, koja im je trajni dokument i mnogima interesantno za ove motivacijske razgovore, osiguramo neki mali znak pažnje. Imamo privjesak Prve gimnazije, pa olovka, stvarno sitnica, zaista simbolično ili kad smo u prilici Volonterski centar zna imati male planere, obično s nekim volonterskim izrekama i slično. To mi je super jer onda možemo upriličiti kraj na tim našim završnim priredbama gdje se inače nagrađuju uspjesi i slično, nekako uključiti i volontere i zahvaliti i njima i mislim da je to baš važno, simbolično je, ali je važno.“

Koordinatorice koje su ujedno i nastavnice imaju priliku nagraditi svoje učenice volonterke i kroz nastavu, pa na neki način i povezati sadržaj predmeta s volonterskim aktivnostima.

Marina: „U principu mi ih ne možemo nagraditi ocjenom, no kao što sam rekla, kada implementiramo određene nastavne sadržaje u predmet uvijek dajemo mogućnost učenicima izraditi prezentaciju, prezentirati određene nastavne teme i sadržaj. Uvijek ima prostora da se učenike na taj način, da se nagrade.“

Neformalni oblici nagrađivanja uključuju pohvale učenica od strane koordinatorica. Sve koordinatorice slažu se da je takav oblik priznanja iznimno značajan učenicama te da ih potiče na nastavak volontiranja. S druge strane, koordinatorice primjećuju da je javna pohvala također jedan oblik regrutacije drugih učenika na uključenje u program. Učenici nevolonteri mogu uvidjeti da u programu vlada pozitivna atmosfera i da se učenice volonterke cijene.

Branka: „Kad vide, kad se prvi put upoznaju s time, pa im kažeš super si to odradio, ja nisam ni trepnula, i onda oni tu vide kak je to super i radi toga se uključuju.“

Marina: „Pohvale su jako važne. [...] Pohvalim ih pred cijelim razredom, zahvalim što su bili, "lijepo od tebe", "hvala". Lijepo riječi, pohvaliti pred njihovim vršnjacima, mislim da to jako puno znači. Čak i pohvala pred nastavnicima, u zbornici, ali i na nastavničkom vijeću i to je jako važno. Isto tako, objava slike, naravno uz pristanak. Mislim da je to isto jedan vid pohvale, da su učenici tog i tog razreda donirali osječkom azilu, sudjelovali u volonterskoj akciji. Čini mi se da ima još zainteresiranih, da im se to sviđa, da im to treba.“

B.IV. PODTEMA: Postoji određena pomoć u koordiniranju školskih volonterskih programa, ali koordinatorice i dalje imaju centralnu menadžersku ulogu

Postoje različite prakse kod različitih školskih volonterskih programa u kontekstu koordiniranja. Većinu školskih volonterskih programa formalno, ili kako one kažu „na papiru“, vodi više koordinatorica, no praksa je nešto drugačija. Naime, koordinatorice imaju različita iskustva u suradnji sa svojim kolegama koordinatorima. S jedne strane, iskustva koordinatorica govore da ostvaruju suradnju punu podrške, dok druge nemaju tu sreću, govore da „ne postoji inicijativa“ drugih koordinatora, tako da u praksi program vodi samo jedna od njih.

Zanimljiv rezultat i izviruća tema je i ta da su formalne su-koordinatorice često bivše učenice koordinatorica, a neke od njih su čak bile i volonterke u programu kojeg sada koordiniraju. Može se zaključiti da su koordinatorice povoljno utjecale na učenice, sadašnje kolegice, budući da su se uključili u program i s „druge strane“. Dodatno, koordinatorice razdragano i oduševljeno opisuju kvalitetan odnos sa su-koordinatorima bivšim učenicama, koji se s vremenom još više produbio i osnažio. Njih vide kao svoje nasljednice, „mlade nade“, u kontekstu budućnosti školskih volonterskih programa.

Marijana: „Ovaj projekt koji imam gdje smo službeno osnovali program, tu sam pozvala dvoje mladih profesora - profesoricu matematike i profesora biologije. S tim da je profesor biologije čak moj bivši đak. Većina tih mojih sadašnjih kolega su bili moji đaci, Profesorica matematike doduše je negdje drugdje završila. Tako da, oni su od početka iako je to trebalo biti na dobrovoljnoj bazi da se tu i tamo pridruže, međutim

oni su se jako jako sljubili s ekipom, skoro da nisu izostani ni sa jednog našeg sastanka, tako da evo mogu i reći da su i oni koordinatori, mlade nade. Isto tako, u tom prethodnom projektu je bila jedna mlada kolegica, mislim dobro, ne mogu je nazvati koordinatorom, ali evo, suradnica u projektu.“

Uz formalne koordinate, manje ili više involvirane u vođenje programa, postoje i „gosti pomagači“ kako ih pojedine koordinatorice nazivaju, najčešće su to nastavnici i roditelji koji pomažu u koordiniranju zahtjevnijih i obuhvatnijih volonterskih akcija. Koordinatorice ponekad čak uključuju članove svoje obitelji i u koordinaciju i u provođenje akcija. Također, ostali se nastavnici najčešće uključuju u aktivnosti koje su im od interesa ili koje su povezane s njihovim predmetom. Sve koordinatorice, bez iznimke, kad opisuju suradnju s nastavnicima i roditeljima iskazuju zadovoljstvo, ali i želju i potrebu da takvih slučajeva bude više. Jedna koordinatorica posebno ističe uspješnu suradnju u vidu povezivanja aktivnosti programa s drugim izvannastavnim aktivnostima, odnosno s koordinatorima drugih aktivnosti.

Vlasta: „Pa čak nekako više ovaj dio nastavnika koji se samostalno aktivirao kroz Kap dobrote i onda tu povezujemo naše djelatnosti. Kad je išla Kap dobrote za Glinjanje, prof. Matušan je koordinirala cijeli koncept i provedbu, i službeno je bila u tom povjerenstvu. Onda su meni uključili kao koordinatoricu i stvarno se onda lijepo može izdelegirati... To je prednost što su već temelji postavljeni [smijeh], ja sam došla i temelji su već bili postavljeni i znam da mogu računati da kad se dolje postavi neka humanitarna akcija da će doći i profesori i da će sudjelovati i to je velika stvar.“

Bez obzira što se većina koordinatorica opisuje kao „timske igrače“ ističu često pozivanje drugih nastavnika da se priključe aktivnostima volonterskog programa, odaziv nije prevelik. Koordinatorice ne kriju svoje razočarenje i nezadovoljstvo zbog toga što su „gostujući koordinatori“ iznimka, te izražavaju žaljenje što većina nastavnika ostaje u ulozi „pasivnih promatrača“.

Sandra: „Imam stručnu suradnicu psihologinju, moju dragu prijateljicu i kolegicu i bivšu učenicu koja je bila u volonterskom programu i ona se je uključila ono kao moja pomoć i desna ruka. Definitivno kad ja nešto ne mogu, odradit će ona. Imala sam profesora tjelesnog koji je jako bio aktiviran u području zaštite životinja, on je otišao u mirovinu sad s ovom školskom godinom, odradio je taj segment posla i kad netko

treba, poput biologa, kad imaju neke akcije čišćenja i to, recimo tu surađujemo. Onda smo imali akciju uređenja kao nekog školskog dvorišta, vrta i to, tu su se uključili biolozi. I vjeroučitelj bivši i sadašnja vjeroučiteljica, oni su nekako po vokaciji više vezani za pomaganje ljudima. Eto, to su ljudi s kojima mogu surađivati u realizaciji volonterskog programa. A ovi drugi, tako, su pasivni promatrači. [...] Bilo bi mi puno lakše kad bi više nas iz škole preuzelo dijelom odgovornost i posao koordinatora volontera, da imam jednu kolegicu koja će ići u Pegaz, drugu da ide ovamo, treću da ide onamo. Škola je ogroman potencijal, ali sve ostane opet na pojedincu.“

Marijana: „Ja jesam timski igrač, ja stvarno volim i druge ljude uključivati. Taj prošli projekt sam zbilja vodila sama, ali sam uvijek uključivala, periodično koliko se tko mogao baviti, i tada je baš ova jedna profesorica, pa iako je povjesničarka znala je voditi te neke kreativne radionice, to je ono njoj bilo baš... baš je to voljela. Onda je isto jedna profesorica tjelesnog... Hoću reći pridruživali su se povremeno neki ljudi, ali uglavnom taj prijašnji projekt sam sama vodila i to je stvarno bilo dosta naporno. [...] Imali smo ponekad u sklopu nekih akcija gostovanje, da tako kažem, nekih nastavnika. Evo, vjeroučiteljica kada smo imali božićnu akciju ili tako. Jednom je profesorica iz fizike. Ali nije to sad bilo uobičajeno, nažalost.“

Iako se roditelji i njihova podrška najčešće spominju u kontekstu sudjelovanja u humanitarnim akcijama u vidu donacija, koordinatorice govore da se neki roditelji uključuju i u obliku logističke pomoći. Najčešće se radi o pružanju pomoći u organiziranju prijevoza učenika do mjesta na kojima se održavaju volonterske akcije, zbog nedostatka adekvatnog javnog prijevoza.

Vlasta: „Konkretno mi sad pada na pamet kad smo imali ovo za Gornju Bistru kako je to dalek put do tamo, onda smo imali jednu učenici čiji otac je bio građevinar, ima kombi i on je nas utovarao i besplatno odvezao tamo i natrag. Sad za Kap dobrote se isto to dogodilo, roditelji jednog našeg učenika su osigurali veliki kombi, a taj učenik uopće nije volonter. Ja sam mislila da je njihov kombi, ali oni su ga iznajmili [smijeh] ili od prijatelja. Tako da, to je taj ljudski faktor, zarazno je stvarno.“

Sandra: „To je jedini segment volontiranja u koji smo uključili i druge profesore i roditelje, a zašto? Zato što je Oštro ipak malo dislocirano od Rijeke, ima 22 km i autobusne veze nisu baš neke savršene, pa su mi kolege profesori tu uskakali i vodili učenike ili na volontiranje ili bi došli po njih nakon volontiranja. U tome smo sudjelovali ja i cijela moja obitelj, moj tata je vozio, moj muž, subotom, nedjeljom. Jednostavno, kad moraš, to te jednostavno ponese i smatraš da je vrijednije tih 2 sata koliko volonteri provedu s učenicima, nego taj moj dio subote ili nedjelje. Baš smo se bili duboko duboko involvirali u cijelu tu priču.“

Uloga učenica kao voditeljica školskih volonterskih programa istaknula se kao jedna od izvirućih tema tijekom analize i taj je slučaj pronađen u dva školska volonterska programa. Naime, kako koordinatorice navode, u tim se programima na demokratski način biraju učenice voditeljice programa. U pravilu je njihova uloga najčešće medijatorska, one čine sponu između koordinatorica i ostalih učenica volonterki. Koordinatorice opisuju te učenice motiviranima, organiziranima, ozbiljnima i predanima programu. U tim programima primjetna je jasno definirana hijerarhijska struktura, pri čemu je glavni razlog za njezino uspostavljanje povećan opseg zadataka. U takvim okolnostima, učenice koje obnašaju uloge voditeljica postaju „desna ruka“ koordinatoricama. Međutim, važno je istaknuti da je za vrijeme pandemije, zbog promijenjenih okolnosti, u jednom od ta dva programa, ta praksa učenica voditeljica bila prekinuta. Prednosti ovakve organizacije za učenice je to što imaju mogućnost samostalno donositi određene odluke koje se tiču organizacije te dodatno stječu organizacijske, socijalne i suradničke vještine. Ovakav način organizacije voditeljstva ima i emancipacijsku ulogu za učenice, na ovaj ih se način potiče na osamostaljivanje i preuzimanje odgovornosti. S druge se strane pak, uočava nedostatak ovakve prakse. Podjela među učenicama volonterkama može imati i negativan efekt na odnose među njima. Naime, u jednom programu se učenici volonteri dijele na kategorije „najvolonteri“ i „volonteri“. To snažno isticanje razlika među njima može narušiti koheziju i opću atmosferu unutar programa.

Vlasta: „Znači, uvijek smo na početku birali voditelja ili voditeljicu volonterskog programa, to mi se pokazalo super jer onda ja imam osobu s kojom kontaktiram direktno, a ona dalje onda može ili delegirati ili obavijestiti ili slično. Ove godine sam to malo odložila zato što je puno novih učenika, stignemo. Ali, to mi je modus kako funkcioniramo i pokazalo se stvarno dobrodošlo. I kad prijavljujemo na natječaje

super je prijaviti s neke pozicije voditelja u volonterskom programu. [...] Obično imamo i zamjenika, što je zgodno, pa oni mogu i u timu neke stvari odraditi ili tako hijerarhijski delegirati. To su pozicije, voditelj i zamjenik voditelja.“

Moderatorica: „Kako birate učenike voditelje? Birate li ih vi kao koordinatorica ili se stavlja na glasanje?“

Vlasta: „Nikad ja nisam izabrala, nekako mislim da tu stvarno imamo priliku vježbati demokraciju, ali je potrebno da se malo bolje upoznaju. Ja mogu ići s informacijama tko ima najveći broj volonterskih sati i participiranja u najvećem broju aktivnosti, tko pokazuje najveći interes, tu mi je element da je volonter sam voljan preuzeti tu ulogu i onda sam proces ide na taj način da ili se jave ili netko predloži, pa se onda malo predstavljaju pa se onda glasa.“

Irena: „Kako ja volim tu organizaciju, shvatila sam da moram imati nekoga u programu tko će ih organizirati. Tko je, kao prvo, bliži učenicima, češće se možda vide i generacijski su bliži, sve si mogu reći, vide se češće. Ja koja jesam, ali sam više u nastavi, ne mogu ja to sve. Oni se i brže zapamte, i imena i tko šta radi i čime se bave i rekla sam „ajmo mi odrediti nekoga tko će biti predsjednik“.

Moderatorica: „Kako ste to odredili?“

Irena: „Glasali su.. ni ne sjećam se više sada, ali to obično bude glasanje, ide tajno glasanje, pišu po papirićima i onda se obično nastavlja. [...] Imamo tih 4-5 ljudi koji su mi najnajbliži. Imamo dvije [Whatsapp] grupe, imamo „najvolontere“ i „volontere“. „Najvolonteri“ su oni koji su meni kao desna ruka, za koje znam da će mi uvijek pomoć, da će mi odgovoriti, da će napraviti i odraditi posao. A „samo volonteri“ su oni koji vole pisati u grupi „može-ne može“. Mislim, to su svi ostali volonteri, ali još od njih nemam osjećaj te ozbiljnosti i pripadnosti zajednici. Tko me stalno traži, tko me stalno pita, tko želi sudjelovati, za koga vidim da se trudi, da je na svim sastancima, onda već dolaze u drugu kategoriju. [...] Kad organiziramo akciju, onda ja kažem, onda ja samo trebam reći: „trebaš organizirati dežurstvo“ i onda ona dođe, njoj svi javljaju u chat i napravi raspored npr. tko će kad, da ne bude preklapanja. [...] Menadžer [učenik voditelj] treba biti samostalan, kad mu se nešto

kaže da odradi do kraja, od početka do kraja. Evo sad je završio štand, da ja ne moram razmišljati da je na štandu ostala kava, novci, da je sve pospremljeno. Jer ja ne stignem. Da budu odgovorni, samostalni, ono da sami to naprave, organiziraju. Naprave ako treba nešto printati, da naprave plakat.

Uočava se da pojedine koordinatorice misle da bi uloga koordinatora općenito trebala biti centralna u kontekstu organizacije programa, makar samo na razini davanja povratne informacije na neku ideju koju učenice predlažu. Odnosno, slažu se da bi učenice trebalo poticati na samostalnost, no smatraju da je upitno kako bi prihvatile ideju da im kolegice „naređuju“. Dodatno, koordinatorice ističu da postoji bojazan od „gubitka kontinuiteta“ budući da su učenice volonterke obično vrlo svestrane i bave se mnogim drugim izvannastavnim aktivnostima te je zbog toga potrebna centralna figura koja će „držati uzde“.

Marijana: „Hoće li oni poslušati ako nešto treba odraditi, hoće li poslušati jedni druge? Mislim, ipak je važna uloga koordinatora. Mogu se oni i sami sastajati, u stilu da se recimo dogovorimo kad se danas-sutra ponovno vratimo u školu, probat ćemo im osigurati prostoriju koja bi baš bila za njih i da ono dogovorimo "idući puta se vi nađite sami pa pokušajte odraditi zajedno tu temu, pa ćemo onda vidjeti što ste osmislili". Mislim da je bitno da znaju da moraju dobiti neku povratnu informaciju, jer bojim se da neće drukčije. [...] Nekako držimo uzde mi stariji, u neku ruku. Opet, prepustiti samo njima, bojim se da bi se izgubio kontinuitet, teško je to sve uskladiti. Upravo zbog te njihove svestranosti, i sport i slobodne aktivnosti, glazbena škola, puno ih ide u glazbenu jer mi nemamo umjetničku školu u Sisku. Tako da mislim da i dalje ćemo morati zajedno raditi.“

B.V. PODTEMA: Rekrutacija novih učenica volonterski u školski volonterski program sustavno se provodi

Sve koordinatorice ističu da na početku školske godine postoji velik interes učenika za uključivanjem u program, no tijekom godine broj uključenih opada. Pojedini učenici odustaju zbog prevelikog obujma obaveza i drugih izvannastavnih aktivnosti u koje su uključeni, dok drugi pak nisu spremni na ozbiljnost u radu koju volonterske akcije zahtijevaju. U svakom školskom volonterskom programu postoji „baza učenica volonterki“. Radi se o učenicama koje sudjeluju u

većini aktivnosti u programu, učenice koje pokazuju predanost i privrženost programu te je takvih učenica u svakom programu od 15 do 30, bez obzira na ukupan broj učenika u školi.

Koordinatorice opisuju različite načine privlačenja novih učenika volontera. Tako su jedne fokusirane na edukacije i predavanja čiji je cilj objasniti školsko volontiranje, koje su koriste za sve uključene te opisati kako funkcionira njihov program. Navedena predavanja najčešće su organizirana za učenike prvih razreda na početku školske godine i provode ih koordinatorice, učenice volonterke i/ili djelatnici volonterskih centara. Slično opisanim predavanjima, pojedine koordinatorice govore da priliku za regrutiranjem novih učenika volontera iskorištavaju na otvorenim danima škole gdje budući učenici imaju priliku informirati se o svim izvannastavnim aktivnostima u školi, pa tako i o školskom volonterskom programu. Posebna prednost ovakvog tipa regrutacije je to što potencijalni učenici imaju priliku čuti iskustva od samih učenica volonterki koje najčešće imaju samo riječi hvale za svoj program. Učenice volonterke imaju veliku ulogu u širenju dobrih riječi o volonterskom programu, tako u pojedinim školama postoji praksa da se aktivnosti volonterskog programa predstavljaju na vijećima učenika.

Irena: „Na početku godine mi organiziramo predstavljanje programa po razredima, sad je to bilo online, to bude neka prezentacija, onda učenici pričaju o svojim iskustvima, dijele iskustva, pričaju o tome gdje su sve bili, kojim aktivnostima se bave. To bude super, svi razrednici su otvoreni za to, bude za vrijeme sata razredne nastave i bude nekih 15-20 min. Nakon toga se dijele prijavnice – ime, prezime, svi osnovni podaci i aktivnosti kojima bi se htio baviti i masovno se jave, popunjavaju masovno te prijavnice i postoji jedna suglasnost koja je za roditelje i koja vrijedi cijelu godinu, da je roditelj suglasan da sudjeluje u aktivnostima i izvan i u školi.“

Mirela: „Na Vijeću učenika na početku godine predstavnici razreda su u Vijeću učenika i onda oni prenesu na satu razrednika, ponudimo im plan i program.“

Osim učenika volontera, posebnu ulogu u regrutiranju imaju i nastavnici, a posebno razrednici. Navedeno podrazumijeva da su nastavnici spremni izdvojiti dio svog sata za prenošenje informacija o izvannastavnim aktivnostima, a pojedine koordinatorice još dodaju da je važno da i sam nastavnik ima volonterskog iskustva kako bi mogao motivirati učenike svojim primjerom. U ovom se slučaju uočava razlika kod koordinatorica nastavnica i koordinatorica stručnih suradnica.

Ove prve su u maloj prednosti zato što su češće u kontaktu s učenicima, pa lakše mogu prenijeti informaciju o volonterskom programu i motivirati učenike da se priključe.

Marijana: „Ono što je moja prednost kao profesorice likovne umjetnosti je činjenica da predajem svim razredima i onda donekle, kako bi rekla... i ono meni samoj ovisi marketing [smijeh]. Način kako ću ja to njima prezentirati i kako će se oni uhvatiti za to.“

Irena: „Razrednici su ti prvi koji kažu postoji volonterski program, točno se osjeća kad se vidi da je neki razrednik, ili volontira sam, ima osobnog iskustva, pa zna, pa je taj njegov razred puno drugačiji. I on hoće doći, hoće pomoći, nekako ono, imaju puno više empatije.“

Sljedeća strategija za povećanjem broja učenica volonterki je objava informacija o programu na društvenim mrežama i informiranje učenika putem elektroničke pošte.

Marina: „Da da, imamo oglasnu ploču, isto tako, obavijest imamo na internetskoj stranici škole i na Facebook stranici. Na Facebook stranici objavljujemo kada su sastanci, isto tako, otvorila sam jednu Facebook grupu volonterskog programa, i tamo sam isto objavljivala da se približimo učenicima. Imali smo i Instragram, te godine kada smo hodali po sajmovima, onda smo to sve objavljivali na Instagramu isto s ciljem da se učenicima približimo.“

U razgovoru s koordinatoricama dalo se zaključiti da bi pretjerano formaliziranje ulaska učenika u program, poput provođenja intervjua ili selekcijskih postupaka bilo kontraproduktivno te da ne bi bilo u skladu s općim načelima volontiranja.

Sandra: „Inače da imamo neke razgovore, intervjue za intervjue za volontiranje, toga nemamo, to mislim da bi ih samo odbilo i prestrašilo i jednostavno mislim da nema smisla. Treba im pokazati, pa onda vidjeti šta ćeš dobiti natrag.“

Na pitanje o tome bi li voljele da program uključuje veći broj učenika volontera od postojeće baze od 15 do 30 učenica, koordinatorice su podijeljenog mišljenja. S jedne strane, govore da bi radije da broj učenica volonterki ostane nepromijenjen jer smatraju da je takvu skupinu efikasnije koordinirati. Dok s druge strane, postoji želja i volja za većim brojem učenica volonterki.

Vlasta: „Ja nikad stvarno nikad nisam išla na masovnost, štoviše, čak je lakše koordinirati s relativno manjom skupinom i tako onda oni kad organiziraju, drugi učenici sudjeluju.“

Sandra: „Kad govorimo o masovnosti, ja mogu reći da ja želim i da imam snagu i volju da bi ja mogla 500 učenika koliko ih ima u školi, da bi ih mogla angažirati. [...] Voljela bi reći da u budućnosti vidim da svih 500 učenika koje imamo, da svatko od njih se makar jedanput tijekom svog srednjoškolskog obrazovanja okuša u nekoj volonterskoj akciji.“

Zanimljiv i neočekivan rezultat na temu broja učenika u školskim volonterskim programima je „boom“ u uključivanju novih učenica volonterki tijekom pandemijskog razdoblja. Školska godina 2021./2022. bila je obilježena vraćanjem učenika u klupe nakon epidemioloških mjera koje su donesene na snagu zbog pandemije. Koordinatorica objašnjava da razloga za povećanjem broja učenika ima više, jedan je svakako želja za druženjem, posebno nakon *lockdown*-a, raznih ostalih epidemioloških mjera, *online* nastave i slično. Nadalje, moguće je da su pandemija i potres u učenicama probudili želju za pomaganjem i aktivnijim doprinosom svojoj zajednici.

Vlasta: „Recimo, ove godine stvarno imamo boom što se tiče članstva. [...] Dobili smo ne samo prve razrede, nego su nam se priključili učenici i iz drugi razreda. Neki maturanti su nam se prvi put sad uključili. Mislim da je više stvari tome bio razlog, nagađam. Jedno je što mislim da su željni, da su stvarno željni druženja i interakcije. Druga stvar, usred svih ovih događanja [potres i pandemija], da, je i to bio razlog. Treće, vjerujem da su čuli jedni od drugih, pa su se poželjeli uključiti. Sigurno je više stvari.“

B.VI. PODTEMA: Glavni organizacijski izazovi su neadekvatan javni prijevoz te usklađivanje redovne nastave s volonterskim aktivnostima

Uočava se nekoliko organizacijskih izazova iz razgovora s koordinatoricama, a gotovo svi su povezani s neadekvatnom infrastrukturom javnog prijevoza. Prvo, kao što su isticale i učenice, logistički izazovi najčešći su kamen spoticanja za nesmetano funkcioniranje školskih volonterskih programa. Drugo, a povezano s neprimjerenom infrastrukturom, postoji i problem „lošijih

socijalnih struktura“ obitelji iz koje dolaze učenice volonterke. To se iskazuje u nemogućnosti osiguravanja prijevoza nekim učenicama do mjesta održavanja volonterskih akcija. Dodatno, uz to, postoji problem nepostojanja organizirane prehrane u srednjim školama, što za pojedine učenice može značiti da nemaju osiguran kvalitetan obrok tijekom cijelog dana provedenog u školi i za vrijeme putovanja u školu i iz škole.

Sandra: „Problem su dislocirane udruge, one koje su izvan centra grada ili tamo gdje ne vozi gradski prijevoz, npr. pokušavala sam u Pegazu, oni imaju volontere ali svi tu volonteri su mobilni na neki način da imaju svoj vlastiti vozilo što srednjoškolci nisu.“

Marina: „Još jedna važna stvar je ta što u srednjim školama nema organizirane prehrane, kao u osnovnim školama. I to je na neki način i problem onda djeci, treba izdržati 8 sati i putovanja i nastave i kada bi tu bilo mogućnosti nekog boravka i jela, mislim da bi i oni bili više motivirani, i za ostanak i za neke aktivnosti poslije.“

Branka: „Problem nam je uvijek taj prijevoz učenika i nisu nam svi volonteri iz Kostajnice i onda sve što je izvan nastave je zapravo problem jer ne može se organizirati jedino na njihove roditelje da ih dovoze i odvoze a i to je problematično jer su socijalne strukture lošije, pa onda i neka djeca koja bi volontirala nemaju tu mogućnost da ih dovezu. A ni mi baš ne možemo voziti okolo.“

Nadalje, naglašava se izazov s usklađivanjem volonterskih aktivnosti s nastavom, posebno u onim školama čiji su učenici većinom putnici i nije moguće sudjelovanje u volonterskim aktivnostima izvan termina redovne nastave. Dodatno, takva organizacija volonterskog programa od koordinatorica zahtjeva i dodatne napore, kao što su primjerice su razgovori s nastavnicima u okviru „uzimanja“ učenika s nastave i opravdavanje izostanaka. Jednako tako, dvosmjenska nastava dodatno otežava organizaciju volonterskih aktivnosti budući da je potrebno uskladiti vrijeme za izvannastavne aktivnosti koje odgovara svim učenicama, a da se istovremeno ne ometaju nastavne obaveze.

Mirela: „Nekako mi fali ta kontinuiranost. Radimo kad imamo mogućnosti za to. I gledam da nisu testovi i da nije ispitivanje i uvijek vodimo o tome računa, malo me to umara, iscrpljujuće je. Uvijek tražiti termin koji je dobar.“

Marina: „Najveću zapreku osobno vidim trenutno, osim pandemije i svega, najveći izazov vidim u tome što smo u dvosmjenskom satu. I pronalaženje vremenskog termina. A drugi problem, odnosno izazov s kojim se mi susrećemo su što mi imamo dosta djece putnika i što nije svima brzo i lako doći, neki žive 10 km od grada. Djeca koja žive 20 km od grada imaju buseve koji imaju po 3-4 sata razmaka između autobusa. To je problem i nama za nastavu, to nije samo problem volonterskog programa.“

Za kraj, jedna je koordinatorica istaknula zakonska ograničenja za provedbu pojedinih aktivnosti koje, npr. uključuju pripremanje hrane u školi, a za potrebe skupljanja donacija za pojedine humanitarne aktivnosti.

B.VII. PODTEMA: Tijekom pandemije osmišljeni su alternativni načini provođenja volonterskih aktivnosti

Kroz razgovor s koordinatoricama mogla se uočiti razlika u funkcioniranju školskih volonterskih programa tijekom pandemije. S jedne strane su oni programi na koje su pandemija i popratne epidemiološke mjere imale negativan utjecaj. Dio koordinatorica, iako u manjoj mjeri u odnosu na učenice, opisuju taj period izrazima poput „sve je ta korona srušila“, „baš je bilo teško“ te „*online* volontiranje nema smisla“. Međutim, i u se tim momentima pronalazila snaga za nastavak s volonterskim aktivnostima („taj covid nas je malo razjedinio, ali ne damo se“). S druge pak strane, pojedini programi su se, kako jedna od njih kaže, „fantastično snašli“ u novonastalim i neočekivanim uvjetima.

Kako je bilo i očekivano, u većini školskih volonterskih programa smanjio se broj realiziranih aktivnosti kao i broj učenica volonterki zbog ograničenih prilika za provođenje regrutacijskih aktivnosti. Volonterske aktivnosti su se premjestile u *online* okruženje, a neke su se odrađivale i kod kuće. Pojedini programi, koji se odvijaju u školama s velikim dvorištima, imali su priliku organizirati aktivnosti u tim otvorenim prostorima. Dodatno, aktivnosti su se povezivale s drugim izvannastavnim aktivnostima u školama što je olakšavalo organizaciju i koordinaciju budući da je bilo uključeno više aktera. Koordinatorice još ističu blagotvornu ulogu školskih volonterskih program za vrijeme održavanja *online* nastave u kontekstu poticanja učenica na provođenje vremena na otvorenom.

Mirela: „Ne možemo puno ni raditi ostale stvari što bi možda i mogli u normalnim okolnostima. A mi ovdje možemo uvijek nešto ekološki raditi jer imamo prostor.“

Vlasta: „Tako da je ona povezala taj naš projekt BUŠ [biciklom u školu] da smo organizirali niz aktivnosti kojima smo prikupljali, znači čak i u tim okolnostima pandemije. To su bile virtualne utrke u kojima su sudjelovali i učenici i profesori koji su trebali preko te aplikacije poslati dokaz da su otrčali 20 min za male Glinjane uz neku malu kotizaciju, to je bio jedan od izvora, znači organizirane su na otvorenom kad smo eventualno mogli miješati razrede, pa se turnir u odbojci, koji je opet sjajan događaj, prvi put da su se učenici mogli vidjeti, a da su bili bez kontakta. Kotizacija je tu dala dio sredstava.“

Branka: „Nastojali smo ih što manje opterećivati iz razloga što su svi nastavnici morali odraditi svoje predmete, onda smo nastojali im dati neke zadatke koji bi ih malo maknuli od kompjutera i izbacili van, čisto da uzmu si pola sata da nešto odrade.“

Zbog onemogućene suradnje s vanjskim suradnicima uživo, što je postao standard u programima, volonterske akcije u većini škola primarno su se usmjerile na potrebe škole i učenika. Isto tako, alternativa uobičajenim volonterskim akcijama bile su i razne edukacije i suradnja s vanjskim suradnicima u *online* okruženju u obliku predavanja i radionica na razne teme, a posebno povezano s temama održivog razvoja. Koordinatorice opisuju da su bez obzira na okolnosti vrlo ozbiljno svi bili angažirani i predani radu. Uz to, kao što su i učenice isticale, vrijeme pandemije dodatno je osnažio već i prije ostvarenu pozitivnu atmosferu u programu i kvalitetne odnose među svim članicama.

Sandra: „Kako je u rujnu bila prebačena akcija Hrvatska volontira, onda smo u sklopu tog projekta "Razmišljajmo održivo", odradili akciju u školi. Ofarbalimo zid, oslikali smo mural na zidu vezano za održivi razvoj. Učenici su sami to iskreirali, ima stvarno nekih kreativnih učenika, pa su napravili trostruki mural na tri različita susjedna zida, jedan prikazuje povijest Rijeke, kao kulturno nasljeđe, jedan se bavi umjetničkom scenom u Rijeci, pa prikazuje različite umjetnosti od glazbe, književnosti i svega, a treći pokazuje podmorje, s obzirom da smo grad na vodi, pa onda prikazuje to podmorje.“

Vlasta: „Snašli smo se. Snašli smo se nekako i tu vježbamo vještinu prilagođavanja i osluškivanje šta je trenutno važno. Zato smo se prošle godine (2020) usmjerili na ove pomagačke, humanitarne akcije koje su doslovce bile, da kad nije bilo škole, da mogu doći, unijeti, ostaviti paketić i otići. To je bilo i za Čučerje i za Sisak u to vrijeme. Prebacili smo se online, gledala sam s kime možemo surađivati, iskoristiti dio za edukaciju za to vrijeme. [...] Sad baš kad sam pisala tu prijavu [na natječaj za nagradu], u zadnjih godinu dana smo imali 16 volonterskih akcija i aktivnosti, što mislim da u odnosu na ove okolnosti i da nismo dio ni bili u školi - super! Odlično!“

Marijana: „Mi smo se fantastično snašli u toj priči. Upravo zato što smo možda čak još više bili fokusirani na to učenje. Recimo da su to bili neki sastanci uživo, pitanje je koliko bi možda i oni bili redoviti i koliko bi oni možda čak i ozbiljno shvatili cijeli projekt i cijelo to naše učenje. Tako da, imam osjećaj da nekako baš zato što im je to u tom trenu bio jedini prostor za druženje, tu su oni nekako baš eto izrazili tu svoju kreativnost, svoju energiju su nekako kroz taj kanal izbacili van. Čini mi se kako kažu "u svakom zlu ima nešto dobro" da je nama baš taj covid, odnosno te neke vanredne okolnosti da su nam doprinijeli međusobnom zbližavanju i nekakvom fokusu na ciljeve [održivog razvoja]. Da je bila svakodnevna situacija, to bi sve vjerojatno izgledalo puno drugačije. Da smo se družili nakon nastave, vjerojatno bi to isto bilo zabavno i lijepo, ali ovo je baš bilo vrlo vrlo ozbiljno. Mi smo stvarno ozbiljno radili.“

C. TEMA: Teme volonterskih aktivnosti u domeni su dimenzija održivog razvoja te ih učenice i koordinatorice zajedno planiraju

Učenice volonterke i koordinatorice ravnopravno sudjeluju u procesu planiranja školskih volonterskih programa. Učenice imaju veliku ulogu u predlaganju tema i sadržaja programa, dok je zadaća koordinatorica usmjeravati i podržavati učenice tijekom planiranja i realiziranja akcija. Prije određenih kompleksnih volonterskih aktivnosti, koordinatorice organiziraju pripremu, odnosno edukaciju za učenice.

U ovoj se temi također govori o humanitarnom radu koji je neizostavan dio volonterskih aktivnosti. Učenice i koordinatorice uglavnom se bave aktivnostima koje se mogu povezati s ekološkom, socijalnom i ekonomskom dimenzijom održivog razvoja, a rjeđe aktivnostima koje se bave

političkom dimenzijom. Trude se pratiti potrebe škole i zajednice te odgovarati na njih. Za koordinatorice je rad sa socijalno osjetljivim skupinama od posebne važnosti, a iskazuju poseban ponos kada govore o učenicama koje su iznimno angažirane i posvećene volontiranju. Osim toga, volonterske aktivnosti često povezuju s redovnom nastavom, posebno s međupredmetnim temama.

C.I. PODTEMA: U procesu planiranja školskog volonterskog programa sudjeluju sve članice programa

Većina aktivnosti školskih volonterskih programa planira se na početku školske godine kako bi se mogle implementirati u školski kurikulum. Koordinatorice ističu da opis aktivnosti ostavljaju dovoljno fleksibilnim kako bi se osigurao prostor za dodatne prilike koje im se ukažu tijekom godine. Drugim riječima, dozvoljena je određena razina spontanosti prilikom pripremanja programa za školski kurikulum. Koordinatorice govore da prihvaćaju sve ideje i prijedloge koje dolaze od učenica. Također, postoje i primjeri kada nastavnici, koji nisu involvirani u program, donose prijedloge o volonterskim akcijama, iako su takvi primjeri iznimno rijetki.

Mirela: „Na početku godine planiramo, kao i svi ostali planovi, mi smo dužni tijekom rujna izraditi planove i programe. Obično se dogovorimo šta bi mogli, preuzmemo ove stvari koje su nam se pokazale dobre iz prethodne godine, ili nadopunimo nešto.“

U planiranju programa i koordinatorice i učenice imaju značajnu ulogu te jednake mogućnosti za predlaganjem i odabirom partikularnih volonterskih aktivnosti. Prilikom osmišljavanja programa koordinatorice i učenice zajedno promišljaju o mogućnostima, ali se uzima u obzir afinitet učenica. Neke koordinatorice taj proces osmišljavanja aktivnosti realiziraju kroz neku vrstu igre, dok druge surađuju s vanjskim suradnicima, organizacijama civilnog društva, s kojima na neki način „mapiraju“ interes učenica. Učenicama je dodatno osigurana fleksibilnost i autonomija u kontekstu odabira sudjelovanja u pojedinim aktivnostima.

Vlasta: „Na prvom inicijalnom sastanku sam im prezentaciju da se upoznaju uopće s volonterskim programom, da vide malo akcije. Ideja je bila da se ti novi članovi upoznaju više, da se međusobno upoznaju. Bila je jedna mala igra, u „speed date“ formi [smijeh], gdje su onda razmijenili dosadašnja volonterska iskustva, pogotovo radi ovih koji su stariji i ovi koji su početnici. I zanimala nas je razmjena iskustva oko

interesa, da se vidi jesu li više za rad s malom djecom ili životinjama ili ekološke teme, to je taj sastanak korišten u tom smislu. I za taj neki input meni s njihove strane kad dalje osmišljavamo taj godišnji plan i program aktivnosti.“

Marijana: „ALD je zaista odlično osmislio cijeli taj program, oni imaju zaista veliko iskustvo s volontiranjem i općenito s formiranjem volonterskih programa. Oni su osmislili da se prvo provede anketa na nivou cijele škole. Cijela anketa je zamišljena kao upitnik u vezi ciljeva održivog razvoja, tako da su zapravo djeca, ispunjavajući tu anketu skužili koji su to ciljevi, naravno da mnogi nisu ni čuli za to, od kud bi, naravno. Napravili smo analizu potreba u smislu da su učenici trebali sami odabrati od tih 17 ciljeva nekoliko njih koje smatraju najinteresantnijima i na osnovu toga smo planirali vršnjačke radionice. Naravno, tema je bila prvo kvalitetno obrazovanje, druga vezano za siromaštvo, mi smo protiv siromaštva, protiv gladi, zdravlje, partnerstvo za zajedničke ciljeve i ravnopravnost spolova. To su ove nekako naj najaktualnije i njima najbliže. Tako da smo tih nekoliko tema, pogotovo kvalitetno obrazovanje, baš onako fantastično obradili.“

Nekolicina koordinatorica ističe važnost osnaživanja učenica za samostalno predlaganje volonterskih akcija, kao i preuzimanje odgovornosti za njihovo organiziranje i realiziranje. Bez obzira na razinu uključenosti učenika u planiranje, organiziranje i realizaciju volonterskih akcija, pojedine koordinatorice smatraju da je njihova mentorska uloga od neizmjerne važnosti. One su te čiji je zadatak odobriti ideju, ohrabruju da se ideja provede u djelo, a onda prate i usmjeravaju učenice tijekom provedbe akcije.

Branka: „Suradivali smo, to je još davno bilo, klinici su se sami organizirali i htjeli su jednu akciju, imali su zadatak kroz neki projekt, bila je akcija uređenja dječjeg vrtića. U to vrijeme je dječji vrtić bio malo u problemima, pa su se oni sami organizirali, prikupili su materijal i ofarbali su im sprave i igračke i snimili su video o tome.“

Marina: „Ako ima neku ideju, tražimo od njih i mišljenja, prijedloge. Jedan učenik je predložio projekt da posjetimo djecu koja su u bolnici u vrijeme Božića i ja sam rekla "dobro", kad budemo imali sastanak da vidimo i s drugima, ali ja sam za, ali da vidimo i zbog epidemioloških mjera hoćemo li moći ili ćemo odgoditi do iduće godine. Ali

svakako volim čuti njihove ideje i što njih zanima. I uvijek sam tu ukoliko oni jesu za to, rado ću prihvatiti kada učenik dođe s idejom, s prijedlogom za neki projekt. I naravno, pružiti šansu, odnosno dati podršku tom učeniku da promovira svoju ideju, a promocija je otići po razredima, ispričati ili prepričati.“

Marijana: Mi kada smo razgovarali o tom programu, bilo je jako važno da tu uključimo učenike, pogotovo tu jednu skupinu učenika. Mi smo nekako cijelo vrijeme pokušavali njima dati do znanja da je to njihov program i da im dajemo punu slobodu da sami osmisle što bi zapravo željeli raditi i naravno, opet smo tu mi bitni kao mentori i pomagači. [...] Mislim da li bi ikad program mogao egzistirati samostalno - sumnjam, mislim da uvijek bi trebao biti koordinator koji će barem ono pomagati u osmišljavanju nekih aktivnosti, jer recimo koliko god sad ta djeca bila sposobna, možda je njima samima teško dogovoriti neke stvari.“

Pojedine koordinatorice govore da je u kontekstu planiranja programa njihova uloga značajna u vidu osiguravanja široke lepeze mogućnosti volontiranja. Budući da je riječ o izvannastavnoj aktivnosti, važno im je da njihov program ima dovoljno raznovrsnu ponudu aktivnosti kako bi zadovoljile prijedloge i želje svih uključenih.

Vlasta: „Mislim da je prednost u izbornosti iz pozicije koordinatora, meni je nekako, ne bi rekla imperativ, ali želja ponuditi različitost i mogućnost da biraju.“

Prilikom pripreme programa i osmišljavanja aktivnosti, nužno je i pripremiti učenice volonterke na određene volonterske aktivnosti, posebno ako se radi o izazovnim akcijama i radu sa specifičnom populacijom korisnika. Dio koordinatorica spominje pripremne razgovore s učenicama čiji je cilj pružanje informacija o aktivnostima, kako bi učenice mogle donijeti informiranu odluku o svom sudjelovanju u akcijama. Dok drugi dio koordinatorica provodi edukacije u suradnji s vanjskim suradnicima kao pripremu za realiziranje pojedinih aktivnosti. Na taj način se učenice upoznaju s radom pojedinih organizacija i ustanova te im se približava njihov rad i djelovanje u zajednici. Dodatno, bez obzira radi li se o pripremi razgovorima ili o edukacijama prije provođenja akcija, sve se koordinatorice slažu da su takve strategije korisne i nužne.

Sandra: „Kad je neka povremena akcija, onda prije nego idemo na tu akciju, ispričam im što moraju znati o tome i da sami odrede žele li to ili ne žele.

[...]

Imali su i edukacije za klaun terapeute jer su oni sami klaun terapeuti, tako da su to završili neki od naših učenika i išli u Dječju bolnicu Kantrida i tamo uveseljavali bolesnu djecu i mislim da su išli s njima u starački dom.“

Vlasta: „Napravimo malu pripremu i mislim da je važno i nužno da ih se pripremi, pogotovo kad je to tako specifično. Pa čak i za ove vrtićance gdje sve ide nekako glatko, opet je važno ih pripremiti. Uvijek dogovorimo u ustanovu u koju dolazimo da se i oni predstave, mi se predstavimo. Sad je na ovom ZMAG-u bilo prekrasno, to je prilika da naučimo jedni o drugima. Volonterski centar Zagreb se predstavio, što mi je super za tu moju skupinu volontera. ZMAG su nam ispričali i o svojoj široj djelatnosti, i onaj dio koji nismo vidjeli. Onda se pokazalo da, oni tamo imaju banku sjemena, pa su nas pitali hoćemo li vidjeti, pa je bilo super da su imali priliku vidjeti, što mislim da je raritet da su imali prilike. Tako da, pripremu u tom smislu ili recimo prije nego što smo išli u sklonište za životinje, pozvala sam ljude iz Dumovca i oni su došli i održali predavanje o tome kako se može postati volonter kod njih. I u prošloj školi u kojoj sam radila su doveli radnog psa koji ide s njima, prvi put u školu je ušao pas, žena je držala predavanje, a pas je išao oko učenika [smijeh].“

C.II. PODTEMA: Humanitarne aktivnosti su važan aspekt volonterskih aktivnosti u školskom volonterskom programu

Kao što je opisano u analizi fokus grupa³², u okviru školskih volonterskih programa uz volonterske akcije odvijaju se i one humanitarnog karaktera koje koordinatorice opisuju kao „važan i neizostavan dio“, te je ponekad teško razlučiti gdje je granica među tim aktivnostima budući da su snažno isprepletene. Iako se humanitarne aktivnosti shvaćaju neizostavnim dijelom volonterskih, koordinatorice se slažu da postoje određene razlike kada se govori o značenju koje te aktivnosti

---

³² U temi „Volonterske aktivnosti reflektiraju dimenzije održivog razvoja i otporne su na izazove, pri čemu se stvaraju snažne veze među učenicama i koordinatoricama“, na 124. str.

imaju za učenike. Humanitarnim je aktivnostima cilj poticati senzibilitet učenica prema potrebama zajednice, uče oslušivati potrebe zajednice, ali i kako odgovoriti na njih te se na taj način razvija njihova empatija. Dodatno, prilikom humanitarnih akcija učenice osvještavaju svoje prilike i imaju razumijevanja za tuđe potrebe. Uz navedeno, a važno je za istaknuti, humanitarne aktivnosti imaju puno veći odjek u školi općenito, mnogi učenici ne-volonteri i nastavnici se uključuju u takve akcije. S druge pak strane, prema riječima koordinatorica, tijekom organiziranja i provođenja volonterskih aktivnosti učenice volonterke stječu razne vještine, kao što su organizacijske, socijalne i suradničke.

Vlasta: „Kako to kod nas u praksi funkcionira, ove humanitarne akcije i aktivnosti su dio volonterskih, provodi ih volonterski program kao jednu od svojih aktivnosti. Iz pozicije koordinatorica, meni su važne da taj humani aspekt bude zastupljen, na taj način ojačavamo tu društvenu alertnost za ranjive i često marginalizirane skupine. Oni se dobro osjećaju da su doprinijeli tome, oni su organizatori događaja u kojem sudjeluju ostali učenici, tako da to mi je jedan jako važan aspekt i prožima mi se jedno s drugim. Znači, volonterstvo mi je širi aspekt, a humanitarni rad je samo dio tog našeg volonterskog djelovanja, važan i neizostavan dio. Kroz taj humanitarni rad, nekako možemo obuhvatiti različite generacije, od djece, to je drugi aspekt, tu je pomaganje djeci a tamo je boravak s djecom u vrtiću. Tamo je direktan kontakt s korisnicima, ovdje je za neke koji su stradali tamo u domu ili za cijele obitelji koje su slabije ekonomskog statusa. Ono što uspijemo kroz te razgovore osvijestiti je da oni često osvijeste zahvalnost za to što imaju i da su privilegirani ustvari, nekad bude dovoljno da si nekako poravnaju životne prioritete i to da ne drame oko nekih stvari.“

Irena: „Ja to dosta vežem jedno na drugo. Humanitarne akcije, tu dobiju empatiju, osjećaj pomoći drugome. I tu se isto uče organizaciji, odgovornosti, ali najviše osjećaj senzibilizacije, prema potrebitima, marginaliziranima ili životinjama, postoji baš to senzibiliziranje. A sam volonterski rad, isto je organizacija, radne navike, ali se dobije puno više u smislu vještina i znanja, ja bi rekla.“

Sandra: „Vrlo često se brkaju te dvije stvari, ali dobro i jedna i druga su važne i vrijedne. Kad je bilo skupljanje za onu djevojčicu, u biti od volonterskog programa je proizašla

*ideja, i tu sam izuzetno ponosna. [...] I sad kako je prije Mile bila ta akcija za 3. Maj, ja se nisam uopće za Milu usudila pitati ništa i onda je unezvijereno došla jedna učenica i pitala "šta mi ništa nećemo skupljati za Milu?" Ja govorim, što se mene tiče, ja sam otvorena za sve, i vi to znate, ali drago mi je da je to došlo od tebe. To je bio petak, to je bilo zadnji prije nego su oni trebali ići u Ameriku i to popodneva smjena. I ja govorim "ako želiš, možemo krenuti, možete vi krenuti", da ne ispadne da ja žicam nešto, to je isto vrlo vrlo osjetljivo. I oni su se sami pokrenuli, volonteri, i u 6 sati navečer, taj isti dan, dolaze oni meni s 5000 kn, 5000 i nešto kuna. Ma ja sam se rasplakala tada, rekla sam "ajme majko", to su stvari koje ti pokazuju da nije uzaludno to što radiš, da si ipak uspio kod njih pokrenuti tu crtu empatije za druge i tad sam bila duboko ganuta. [...] Toliko sam bila ponosna, toliko sam bila... ne mogu reći! K'o da sam ja to sve skupila! Već su učenici bili "zašto danas, u petak, već sam potrošio sav džeparac, zašto ne možemo u ponedjeljak", nije se moglo jer je bilo zadnji dan. I onda su praznili sve džepove što imaju, sve su dali. Puno stvari, to je recimo humanitarna akcija. **Ali jedno iz drugog proizlazi, isto ne možeš poistovjetiti, ali ne možeš ni u potpunosti razdvojiti.**"*

C.III. PODTEMA: Teme volonterskih aktivnosti uglavnom su u okviru dimenzija održivog razvoja

Koordinatorice su se tijekom razgovora o temama volonterskih aktivnosti prisjećale i starijih aktivnosti, a ne samo onih koje su se odvijale unazad nekoliko godina o kojima su govorile učenice u fokus grupama. I u ovom će slučaju strategija prikaza rezultata slijediti logiku dimenzija održivog razvoja. Odnosno prvi dio rezultata odnosi se na prikaz tema volonterskih aktivnosti prema dimenzijama održivog razvoja, dok je drugi dio posvećen ostalim aktivnostima koje nisu nužno vezane uz temu održivog razvoja.

Prema iskustvima koordinatorica, u školskim volonterskim programima najčešće se bave temama koje proizlaze iz ekološke, socijalne i ekonomske dimenzije. Naravno, oni programi koji djeluju u okviru projekta gotovo se isključivo kroz svoje aktivnosti bave temama održivog razvoja.

Marijana: „Svrha je bila da mi uspostavimo takav jedan školski kurikulum gdje ćemo se baviti temama održivog razvoja kroz vršnjačke radionice. [...] Bilo je važno, tim više što

je to dio jednog projekta, da sve te aktivnosti imaju poveznicu s održivim razvojem. [...] Bavili smo se temama poput kvalitetnog obrazovanja, temama vezanim za siromaštvo, mi smo protiv siromaštva, protiv gladi, zdravlje, partnerstvo za zajedničke ciljeve i ravnopravnost spolova. To su ove nekako naj najaktualnije i njima najbliže. Tako da smo tih nekoliko tema, pogotovo kvalitetno obrazovanje, baš onako fantastično obradili.“

Ekološka dimenzija održivog razvoja najčešće se ogleda u aktivnostima poput čišćenja okoliša, sadnje cvijeća i stabala, recikliranje te briga za nezbrinute životinje i edukacije o životinjama.

Mirela: „Sadili, uređivali, čistili, čak smo i u jednoj suradnji dobili sadnice, pa smo i to sadili. Čišćenje okoliša, oko škole, obale rijeke Une, jedno vrijeme smo skupljali stari papir, to je prije bilo atraktivno.“

Marina: „Dakle, pratimo i ekologiju i ekološke teme i recikliranje i izradu novih proizvoda i kroz cijelo ovo vrijeme, iako nismo mogli održavati radionice, ali smo mogli napraviti nešto kod kuće, pa smo povremeno imali video-pozive i razmjenjivali iskustva tijekom video-poziva.“

Vlasta: „Imali smo jednu akciju prošle godine, kad nismo mogli puno drugoga, udruga BIOM ima jedan projekt "Gradski prozori u prirodu" gdje rade bird watching na Savici i u parku Maksimir. Imali smo ideju da povežemo volontere i izbornu biologiju i jesmo, što je super jer smo ih povezali i bilo je super zamišljeno da zajedno idu u Maksimir na taj sat bird watchinga, ali kako ih nismo smjeli miješati, onda smo napravili webinar da čuju uopće o toj udruzi i o statusu volontera koji oni kao udruga imaju kroz te projekte da surađuju. Onda je ta kolegica iz BIOM-a, kad ne mogu uživo, svatko od njih tko želi da sudjeluje u izradi Vodiča za ptice koji će kasnije, za druge grupe, da bolje upoznaju te ptice koje čuju tamo. Oni su se uključili, trebali su pronaći neobičnosti nekoliko vrsta ptica, crvendaća, sjenica i slično i poslije su dobili jedan mali bedž s tom ptičicom. Sve se tako lijepo nekako zaokruži.“

Marijana: „Imali smo tu akciju pošumljavanja gimnazije, prvo je bila tema radionice uništavanje šuma, ekologija i tako dalje. Onda smo mi htjeli nabavkom cvijeća, tih velikih lončanica, simbolički napraviti od škole džunglu [smijeh]“

Kao što je već navedeno nemoguće je odvojiti socijalnu od ekonomske dimenzije u određenom kontekstu. Koordinatorice ističu praćenje aktualnih događaja i potreba u svojoj školi, ali i široj zajednici kao jedan od ključnih zadataka školskih volonterskih programa. Tako primjerice adresiraju potrebe učenika u školi koje se najčešće odnose na financijski aspekt pomoći u obliku organiziranja humanitarnih akcija. U realiziranje spomenutih aktivnosti nerijetko se uključuju i ravnatelji te ostali nastavnici.

Irena: „Ove godine s obzirom na koronu, ni prošle ni ove godine nismo bili u mogućnosti to [akcije usmjerene potrebama zajednice] organizirati, ali imamo mali humanitarni štand, likovna grupa je izrađivala kuglice, a s časnom sestrom su isto izrađivali i čestitke i sve nešto prigodno za Božić i to smo sve prodavali. To sve ide za djelatnike i učenike škole. Više smo orijentirani na potrebe kuće, na potrebe škole.“

Marina: „Recimo ja sam od početka bila razrednik, od kad sam nastavnik, i u svakoj generaciji se dogodilo nešto, recimo dogodi se da se djetetu uruši kuća. Doslovno kod mene u razredu se to dogodilo, dijete se javilo za vikend da nemaju gdje stanovati, težak socio-ekonomski status i onda smo imali humanitarnu akciju prikupljanja za tu ciljanu osobu.“

Osim što članice školskih volonterskih programa budno prate potrebe njihovih kolega u školi, osjetljive su i na svoju lokalnu zajednicu. Potres koji se dogodio netom prije prikupljanja podataka bio je jedan od događaja koji je potaknuo sve programe da se aktiviraju i pokrenu akcije kojima će pomoći u drugima u teškim trenucima.

Marijana: „Zadnje što smo imali, a da je vezano za prošlu godinu je bila ta božićna akcija uoči koje je prethodila ta radionica o siromaštvu i onda je to bila jedna nevjerojatna koincidencija. Ta prezentacija u kojoj su oni govorili o siromaštvu govorili su o jednom od uzroka siromaštva su prirodne katastrofe, kao što je potres. Da bi par dana poslije mi zapravo to sve doživjeli na vlastitoj koži. Pa smo nastavili s tim temama, o potresima, siromaštvu. [...] Kao da smo nagovijestili [potres]. Tako da smo vrlo često odlazili zajedno volontirati, to je znalo biti preko vikenda, subotom recimo i mogli bi reći da je takav jedna naš susret nakon Nove godine, naš prvi uživo susret. Pazite, prvi sastanak uživo da smo se uopće vidjeli svi zajedno.“

Marina: „Nastojimo biti i socijalno osjetljivi. Nastojimo oslušivati potrebe ne samo naših učenika, nego i građana i uključivati se u različite aktivnosti. [...] Obitelj koja je bila u potrebi javila mi se, nema novaca, mi smo to objavili na našem Facebooku programa. Javila mi se isto jedna doktorandica s Ekonomskog fakulteta, javila se da ona zna nekog i to se riješilo, i prijevoz i sve. Znači, ima ljudi koji su... Mi smo objavili humanitarnu akciju, meni stiže poziv, donosimo deterdžente. Ja napišem šta trebamo, skupljamo od tad do tad i stiže poruka "gdje da to dostavimo". Ja sam tu našu Facebook stranicu postavila zbog razmjene info s učenicima, na kraju sam ja na toj stranici i pozvala neke ljude za koje znam da volontiraju ili promiču volonterske aktivnosti. Hoću reći, svašta se dogodilo.“

Vlasta: „Ove godine je išlo baš prema van, htjeli smo odreagirati. Imali smo preko volonterskog programa akcije i za djecu i obitelji Čučerja pogođenih potresom, i Sisak, kad je to bilo aktualno. Ali smo govorili, ok, kad prođu mediji, kad se sve to stiša i kad se zaboravi, imamo znači taj adut neki koji čuvamo za njih. I onda smo čak išli, ne na Sisak, ne na Glinu, već na područne škole kraj Gline.“

Volonterske akcije na temu socijalne dimenzije su akcije za koje koordinatorice kažu da su već „tradicionalne“. Radi se o dugotrajnoj suradnji s ustanovama koje su svoje djelovanje usmjerile marginaliziranim skupinama u društvu. Razlog dugotrajnosti ovih aktivnosti je stvaranje dobrih odnosa s vanjskim suradnicima, što se ogleda u njihovoj spremnosti na rad s mladima. Koordinatorice primjećuju da se učenice osjećaju sigurno u situacijama kada im jasno objasne njihove zadatke te kada osjećaju da imaju podršku. Osim toga, socijalne teme i rad s marginaliziranim skupinama su očito teme koje su od izuzetne važnosti. Dodatno, u takvim aktivnostima mogu brzo vidjeti svoj doprinos što rezultira osjećajem zadovoljstva. Koordinatorice su tijekom svog dugogodišnjeg rada uočile da su to teme, aktivnosti na koje se najviše učenica „zakači“ i predano radi.

Sandra: „Imali smo jednu djelatnicu koja je godinama radila u Domu za djecu i mlade Oštro i koja je točno znala što s volonterima i kad oni uspostave neki kontinuitet. Prvo smo išli jednom tjedno, nekad i dvaputa tjedno, pa smo išli svaki drugi tjedan i uvijek idu isti volonteri i oni već sve znaju, svu djecu i posao i što se od njih očekuje i prošli su različite stupnjeve rada, od samog druženja i razgovora sa štíćenicima, do edukacija, jer

oni tamo imaju i nastavu, pa su učenici bili nekakvi pomagači u nastavi. [...] To iskustvo na Oštru je bilo nešto, po meni, najvrjednije i najtrajnije. Najtrajniji dio našeg volonterskog djelovanja i aktivnosti, to je... ja sam rekla to se ne da opisati s ničime i toliko se ustvari izrodilo lijepih priča iz svega toga.“

Vlasta: „S godinama rada su se iskristalizirale neke aktivnosti koje su već tradicionalne, to su ili neke suradnje, tako da je to super, imamo jedan kostur redovnih aktivnosti koje kontinuirano iz godine u godine uključujemo. Onda kad se pojavi mogućnost neke nove suradnje se onda odazovemo i na to. [...] Ono što bude prekrasno je da mi nekad iniciramo neke akcije i neki se toliko zakače da nastave dolaziti. Isto jedna od tradicionalnih akcija koja je trenutno u hibernaciji, a to je Specijalna bolnica za kronične bolesti dječje dobi u Gornjoj Bistri. Vidjet ćete kako je lijepo to osmišljeno i povezano. Znači, imamo ekološku grupu, tako da sve ove bočice i to, učenici ne bacaju kojegdje niti u smeće, nego odlažu u spremnike, odvajamo čepove za maligna oboljenja. Uglavnom, svaki put je jedan razred zadužen da to reciklira i sredstva su se posebno prikupljala upravo za potrebe kad idemo u posjetu Bolnici. Ovisi što im je potrebno, nekad su to pidžamice, nekad je to čokolino ili nešto. Dolazimo s poklonima i provedemo cijeli dan tamo, volontiramo s djecom.“

Međutim, bez obzira na sve prije navedeno, rad sa socijalno osjetljivim grupama za većinu učenica bude emocionalno teško iskustvo. Koordinatorice, poučene iskustvom, prije posjeta ustanovama pripremaju učenice i savjetuju da se ne uključuju ako procjenjuju da bi im to iskustvo moglo biti neugodno. Unatoč tome, učenice i dalje imaju želju i potrebu nastaviti s takvom vrstom aktivnosti.

Vlasta: „Mnogima je teško prvi taj kontakt podnijeti, mnogi su izlazili, otplakali i onda se vraćali unutra i odradili. Ali su me poslije pitali kad ćemo opet.“

Irena: „Obično kad su neka djeca u igri, kad je neka patnja, u tom smislu se jako senzibiliziraju. O Bistri da i ne govorim. Oni ostanu u totalnom šoku i uvijek ih moramo pripremiti za to, kažemo da tko nije spreman da uopće niti ne idu.“

Ekonomska i politička dimenzija nisu toliko učestale teme u školskim volonterskim programima, ali ipak ima vrlo zanimljivih primjera. Aktivnosti na temu cirkularne ekonomije posebno potiče koordinatorica iz strukovne škole kojoj je ta tema osobno vrlo važna, ali i profesionalno u smislu da takve akcije povezuje s predmetima koje predaje.

Marina: „Ja sam u zadnjih nekoliko mjeseci počela prikupljati ambalažu, sve ono što bismo mi inače bacili. Ambalaža uglavnom od naših hrvatskih proizvođača, Bajadera i tako dalje. I ta ambalaža koja je ukrasna koja sadrži zlatne i srebrne elemente i onda dijelove te ambalaže planiramo koristiti za radionice. Jer mi naručujemo, naša škola naručuje i za potrebe volonterskog programa različite papire u boji, a ovako s ambalažom možemo jedan dio uštedjeti, a postoji dijelom i ambalaža koja se može iskoristiti. Tako da smo, dolazili na ideje, sve smo to u hodu. Došle smo na ideju, zlatni i srebrni detalji su prekrasni, naročito na božićnim, onda smo kupili razne rezače srca i tako, i onda kada stavimo na te čestitke, pa pravimo 3D čestitke. I onda kad potrošimo te zlatne i srebrne koje su najskuplje onda razmišljamo kako nam treba toga još, to je sve prekrasno i sjetila sam se da možemo jedan dio uštedjeti i tako i učenicima poslati poruku da ako nisu u mogućnosti kupiti čestitku da je možeš izraditi sam, pokloniti osobi za rođendan, za neku prigodu...“

Postoje i primjeri aktivnog uključivanja učenica volonterki u proces donošenja odluka na lokalnoj razini. Može se zaključiti kako je niže opisan primjer volonterskih aktivnosti (citat) izvrstan primjer holističkog pristupa u kontekstu dimenzija održivog razvoja. Uz to, koordinatorica je potaknula učenice na snažnije povezivanje s lokalnom zajednicom, uspješno je povezivala akcije sa svojim predmetom i redovnom nastavom. Koordinatorica izvještava da su učenice volonterke ozbiljno i predano pristupale radu i bile posvećene tim aktivnostima. Ovi su primjeri pokazatelj sveobuhvatnih i vrlo jasno promišljenih volonterskih aktivnosti koje imaju benefite za sve uključene u taj proces.

Marijana: Imali smo akciju u školi gdje smo zaključili da u Sisku nema puno ulica koje imaju ženska imena, pa smo isposlovali da se perivoj ispred gimnazije nazove imenom jedne naše pokojne profesorice [ponosno govori] [...] To je aktivizam, baš urbani aktivizam. [...] Recimo to smo u suradnji s Gradskim muzejom Sisak imali jedan jako zanimljiv projekt, zove se "Grad kroz drugi pogled". Znači, taj projekt je

multidisciplinarni, baš je vezan za moj predmet, znači arhitektura, skulptura, javna umjetnost, umjetnost ulice i onda smo u okviru toga imali urbane radionice i urbane šetnje gdje su učenici trebali kritički promatrati grad i osmisliti svoje ideje koje smo mi na kraju realizirali. Jedna ideja je bila dječji park "Majmunjak" [smijeh] tako su ga nazvali, gdje je jedan dio bio jako ružan i onda smo isposlovali da tu posadimo ove krasne ukrasne trešnje. Imali smo tu sadnju, čak smo dobili podršku Društva krajobraznih arhitekata. Ma to je bilo strašno. Ali sad šta, kako se to radi, ovo je dobro pitanje. Znači mi smo putem njih naučili kako se te inicijative trebaju osmisliti, odnijeti u Grad. Sve je to bilo interesantno i ozbiljno i obje smo realizirali - imena ulica i taj park. Tako da, ono što je klincima bilo interesantno je da oni zbilja mogu utjecati na neke pojave, što recimo nisu mogle ostvariti neke ozbiljne udruge koje su svašta nešto željele postići, ali nisu. Onda smo bili, kulturna industrijska baština Grada Siska, čak smo i jedan sastanak odradili u vidu gdje su bili ravnatelj muzeja, ravnateljica galerije, gdje su baš htjeli čuti što mladi misle, kako zapravo doživljavaju te kulturne ustanove, kako bi oni postali publika.“

Mnoge volonterske aktivnosti uključuju i kreativan rad, najčešće u obliku likovnih aktivnosti. Uglavnom su te aktivnosti usmjerene uljepšavanju i uređivanju škole te skupljanju donacija za pojedine humanitarne akcije. U takve vrste akcija koordinatorice često uključuju i vanjske suradnike, stručnjake u tom području da pomažu i rade zajedno s učenicama. Ponovno se radi o primjerima volonterskih aktivnosti koje su puno više od „samo“ izrade ukrasa i skupljanja donacija. Koordinatorice opet povezuju zajednicu sa školskim volonterskim programima i učenicama volonterkama koje imaju priliku učiti nova znanja i vještine i istovremeno pomagati onima kojima je potrebno.

Sandra: „Od studenog do prosinca smo u školi imali organiziranu kreativnu radionicu, na kojoj smo izrađivali neke ukrase za blagdane, onda smo to prodavali i onda novcem koji smo skupili smo kupili neke stvari koje su bile potrebne u Domu za djecu i mlade Oštro, u domu gdje su smještena djeca s teškoćama u razvoju.

[...]

Odradio je [Vojo Radovičić³³] s učenicima boje, kolorite kojima se on koristi, a učenici su bili ti koji su onda farbali te kocke i te likove su ocrtavali u nekim svojim vizijama i pisali te svoje poruke. I onda smo kupili vaze i posadili neko bilje i to se znalo koristiti za satove razrednika i za biologiju i vjeronauk, imali su školsku ploču, te kocke na kojima su sjedili. Imali su sat na otvorenom, preteča pandemije i tako dalje. A onda smo te kocke unijeli u školu i one imaju svoju svrhu i danas služe za sjedenje i kad nam treba neki dio da vizualno lijepo izgleda onda koristimo te kocke, ma da je to bilo prije 8-9 godina. To su isto volonteri odradili i volonterski smo odradili kutak u školi, iza u knjižnici, od paleta smo radili. Ma mislim, svašta možeš odraditi s djecom i to su sve stvari koje svake godine makar ono jednu stvar napravimo što traje onda godinama za neke generacije koje su već izašle. Županija je imala dugo godina natječaje za neke volontersko kreativne ideje za učenike, onda sam ja njima pomagala da napišu projekt i s time bi onda škola dobila neki kutak. Nisu to bile velike financijske potpore, 5000 kn, ali ajde za 5000 kn možeš nešto napraviti. Na taj način smo isto odrađivali volonterske angažmane.“

Marijana: „Škola je bila obnovljena, okrečena, prije dosta godina, onda smo uključili likovnjake da naprave u školi murale. Oslikavali smo dosta tematski čak, to je opet zahvaljujući toj talentiranoj djeci, gdje su tamo gdje je dvorana za tjelesni, baš smo radili portrete tih sportaša. Imali smo jednog koji je čak bio svjetski streličar, pa ping pong, pa su to bili portreti... Kažem, to je ovako bilo dosta zanimljivo [smijeh].“

Marina: „Došle smo na još jednu ideju, sjetile smo se da bismo mogle isto tako kao što radimo čestitke, da bismo mogli napraviti neki mali nakit, pa smo izrađivali nakit. Pozvali su nas na gimnastička natjecanja, pozvali su nas da možemo doći s našim štandom. Tako da sve što smo izradili, mi smo zapravo promovirali rad naših učenika, prikupili smo određene donacije koje smo opet putem nekih bonova za hranu uručili tim obiteljima koje su slabijeg socio-ekonomskog stanja.“

Sve koordinatorice jasno ističu da se trude povezivati teme volonterskih aktivnosti s redovnom nastavom, posebno kroz međupredmetne teme. U školama s gimnazijskim programom volonterske

---

³³ Ugledan hrvatski slikar, grafičar, ilustrator i kipar.

se aktivnosti najčešće povezuju s društvenim i humanističkim predmetima, poput Sociologije, Politike i gospodarstva te Hrvatskim jezikom i stranim jezicima, ali i kroz Biologiju, Geografiju i Tjelesnu i zdravstvenu kulturu te satove razrednika. U strukovnim se školama pak koordinatorice na svojim predmetima, ali i u suradnji s drugim nastavnicima, trude učenicama približiti struku kroz volonterske aktivnosti. To se očituje i kroz povezivanje s potencijalnim budućim poslodavcima.

Vlasta: „To su bile teme, ili županije ili gradovi svijeta ili iseljenici, Hrvati u svijetu. Tako da, uvijek su to neke teme koje geografski taj dio kurikuluma povezuju, pa njegovanje tradicije, a sve skupa bude jako zabavno i dobro smišljeno. [...]

U principu nekako kad se su te međupredmetne teme inkorporirale u nastavne predmete, a ovdje stvarno pokrivaju nekoliko njih. I ovaj dio "učiti kako učiti", ovdje je taj jedan neformalan ili manje formalan način učenja, tako da taj dio. Onda ovaj dio "zdravstvenog odgoja" u smislu fizičkog boravka i to. Ali meni nekako zaista u bitnoj mjeri ovaj dio "osobnog rasta i razvoja" i njegovanja međusobnih odnosa mi pokriva najviše taj dio.“

Irena: „S obzirom ja sad tu vidim svoj nastavni predmet, u Gornju Bistru dolaze volonteri iz Italije, oni su napravili kuću negdje pored, ne znaju hrvatski i komunicirali su s mojim učenicima. I sad, konkretno znanje talijanskog jezika, kad bi oni volontirali s tim Talijanima, to bi bilo od neprocjenjive važnosti za jezik. Usput volontiraš, vježbaš jezik, napraviš dobro djelo. Tu vidim neka konkretna znanja i vježbanje komunikacijskih vještina.“

Marina: „Sve ovo što radimo u volonterskom programu, sve te aktivnosti nastojimo prenijeti i u nastavu. Kako te volonterske aktivnosti i sve to što radimo kako povezati s nastavnim temama, predmetima. Ja predajem predmet Poznavanje robe i mi u 1. razredu učimo o ambalaži, na 3. godini učimo o proizvodnji papira, papirna roba. Kada obrađujemo te nastavne teme, možemo organizirati posjet ili terensku nastavu ili radionicu. Obzirom da je sve manje mogućnosti za terensku nastavu i da učenici posjete prodavaonice i tvornice, radionica izrada čestitki je odlična radionica gdje mi možemo različite vrste papira vidjeti kako izgledaju, opipati, izraditi čestitku, proizvod. A ne samo moj predmet, nego smo dali mogućnost svim razrednicima da na satovima svojih razreda

koriste naše resurse volonterskog programa, samo da nam se najave. Želja nam je da svi učenici, i oni koji nisu došli na radionice, da na satu razredne nastave vide što radimo, da se upoznaju s tim i da ih u najmanju ruku educiramo, da im pokažemo što mi sve radimo. Evo to je jedna radionica koja se može više puta održavati.“

Osim svih navedenih tema volonterskih akcija, koordinatorice još spominju i one kojima je cilj bio dodatno povezivanje sa školom. Neki od primjera su proslava godišnjice škole te obilježavanja određenih datuma, npr. Dan volontera. Cilj takvim aktivnostima je promocija školskih volonterskih programa, ne samo drugim učenicima i nastavnicima u školi, već i svojoj zajednici. Žele drugima dati do znanja da su prisutni i predstaviti im raznovrsne aktivnosti kojima se bave ne bi li ih potaknuli da se priključe i surađuju s njima.

Sandra: „Ja sam došla na ideju da organiziramo flash mob u kojem će sudjelovati cijela škola kako bi obilježili 385. obljetnicu škole. To je bilo prije 7-8 godina, ima na youtubeu. Ja sam skupila skupinu učenica koje se bave plesom u slobodno vrijeme, ja sam njima objasnila što ja želim, da one budu ustvari edukatorice svim učenicima u školi za flash mob. U suradnji s profesorom tjelesnog, 3 tjedna su oni samo plesali na tjelesnom odgoju. Znači, imali su sate plesa, a ta skupina od 15-ak učenica su se mijenjale i učile koreografiju. A njih su koreografiju naučili ovi iz udruge Za bolji svijet. I oni su nam pomogli – razglas na Korzu. Uglavnom je bio, kao i za sve ostalo, otpor u početku od strane učenika. Velika većina je bila oduševljena idejom, ali je i bilo onih "ja neću se sramotiti, ja neću plesati". A nastavnicima sam isto rekla, tko želi, svaki dan, dva puta ili tri puta tjedno je nakon nastave imamo u dvorani probu, ako želite dođite, bogme se skupilo 20-ak profesora. Dogovorili smo se da svi učenici nauče ples i morali su doć' dolje na Korzo, hoće plesat, neće, sasvim svejedno. Bilo je onih koji su promatrali sa strane. Kad je to krenulo, samo ono skidanje torbe i jakne i uključivanje [priča s velikim entuzijazmom i uzbuđenjem]. Na kraju je nas 600 plesalo na Korzu, tu ispred Radija Rijeke. To je proizašlo iz volontiranja, od kud nego iz volontiranja. Cilj nam je bio da upoznamo javnost s time da naša škola slavi 385. godišnjicu, da smo tu i eto, svom Gradu smo poklonili, na naš rođendan, tu jedan performans. Bilo je super, imamo snimljeno, jako puno ljudi je stalo i "šta je sad ovo". Super, evo, super jedna od aktivnosti u kojoj

smo uspjeli cijelu školu pokrenuti. Dal' to nazivamo volonterskom akcijom ili ne, ne znam i uopće nije bitno kako se to zove. Ali eto, izveli smo i to.“

C.IV. PODTEMA: Predanost učenica volonterskom radu te rad sa socijalno osjetljivim skupinama elementi su od posebnog značenja za koordinatorice

Prilikom odgovaranja na pitanje o događajima koji su im bili posebno važni, koji su ih nadahnuli i inspirirali, primjećuje se određeni obrazac. Naime, gotovo sve koordinatorice imaju snažnu želju pomagati socijalno osjetljivim skupinama. Osim što su im takve akcije osobno od posebnog značenja, primjećuje se da su izrazito ponosne na učenice volonterke kada vide da se trude i daju sve od sebe u radu s korisnicima volontiranja. O takvim akcijama i događajima govore sa zanosom i ističu visoku razinu involviranosti svih uključenih, od štićenika, vanjskih suradnika, pa sve do učenica i koordinatorica. To su akcije koje su ih „ponesle“ i koje „nikada neće zaboraviti“.

Sandra: „Do toga da su učenici volonteri štićenike iz Doma za djecu i mlade Oštro pozivali na svoje naturalne zabave u Opatiju u kristalnu dvoranu. Mislim, to je ono priča... Štićenici doma bili su naši gosti tu, svake godine imamo proljetni koncert. Došli su i u školu na naš koncert i bili naši gosti tu. Ne znam možeš li razumjeti koliko to znači za tu djecu koja u biti nemaju prilike izaći iz doma.

Mislim kad to sve pogledaš, stvarno super super priče. Organizirali smo prijevoz, nažicali smo prijevoz koji je došao po štićenike Doma i doveo ih u Cinestar. Oni nisu nikada bili u kinu i još smo gledali 3D film Mačak u čizmama. To je bilo prije blagdana, pa je Tower bio ukrašen. Njima je sam taj doživljaj, odlaska u Tower bio već ono... a da ne govorim odlazak u kino, neki su se strašili, pa su plakali, onda su se smirili, pa su stavljali, skidali naočale [smijeh]. A volonteri su pazili na njih svaki moment. Oni [štićenici] imaju na kraju školske godine organiziran izlet, a naše su volonterke bile toliko involvirane u cijelu tu priču da su ih vodili na trodnevni izlet u Šibenik. Oni su bili pratnja učenicima, štićenicima, da su se brinuli za njih, pazili na njih, spavali s njima, šetali, ... Mislim, stvarno smo postigli jednu super super priču.“

Marijana: "Ne bi sad možda mogla izdvojiti baš jednu, ali recimo to što smo prije radili, ti odlasci u dom umirovljenika gdje smo se družili sa starijim bakicama to je isto bio

doživljaj. Znali smo došli na neku zajedničku radionicu gdje odmah pjesma zaorila, gdje su tada učenice skužile da se stariji nekad zabavljaju bolje nego mladi [smijeh]. Mi smo sudjelovali u njihovim programima.“

Osim iznimne uključenosti učenica i koordinatorica u akcije u kojima se snažno povezuju s korisnicima volontiranja, koordinatorice s ponosom pričaju i o učenicama koje su njih nadahnule svojom upornošću i angažiranosti. Takvi momenti motiviraju koordinatorice za daljnji rad i potvrđuju da njihov rad s učenicama „ima smisla“.

Sandra: „Oni su se sami pokrenuli, volonteri! I u 6 sati navečer, taj isti dan, dolaze oni meni s 5000 kn, 5000 i nešto kuna. Ma ja sam se rasplakala tada, rekla sam "ajme majko", to su stvari koje ti pokazuju da nije uzaludno to što radiš, da si ipak uspio kod njih pokrenuti tu crtu empatije za druge i tad sam bila duboko ganuta.“

D. TEMA: Atmosfera u školskim volonterskim programima je poticajna, a odnos među učenicama i koordinatoricama je kvalitetan

Unutar školskih volonterskih programa stvaraju se pozitivni i kvalitetni odnosi i među učenicama, ali i među učenicama i koordinatoricama. Budući da u programima postoji relativno mali broj stalno aktivnih volonterki, od 15 do 30, stvara se odlična platforma za kreiranje opuštene atmosfere te bliskih odnosa ispunjenih razumijevanjem i prihvaćanjem. Pojedine koordinatorice također ističu da je takva atmosfera „zarazna“ te da se i su-koordinatori i gosti pomagači brzo „zaraze“ i „sljube s ekipom“. Prema iskustvima koordinatorica, u programima prevladava suradnička atmosfera među učenicama te je fokus na pomaganje i međusobnu potporu, a tu atmosferu pak transferiraju i izvan školskog volonterskog programa. Osim međusobnog pomaganja kod učenica, koordinatorice govore da učenice i njima „uskaču“ i budu desna ruka kada se za to pokaže potreba.

Vlasta: „Meni je prekrasna jedna od aktivnosti, gdje je omogućeno međugeneracijsko druženje, volonteri od 1. do 4. razreda i tu se stvarno taj peer support, ne samo support, već se baš prenose znanja, čak i među svojim u razredu koji nisu volonteri.“

Irena: „Sviđa mi se to kako se oni ponašaju prema tim različitim učenicama i sviđa mi se taj mladenački polet, taj njihov duh, ta njihova energija, to mene isto tjera i to veselje i smijeh, zato radim to što radim. Općenito je tako s mladim ljudima, ali među volonterima

to bude još više izraženo, bude taj jedan posebno dobar duh. Sviđa mi se kako su si međusobno dobri, dobro su organizirani i drugačije gledamo učenike.“

Sandra: „Oni puno meni pomažu u školi, kad sam ja na nekoj edukaciji i slično. Točno znamo, imamo raspored, kad su oni dežurni za vrijeme malih i velikih odmora. Oni su educirani da budu knjižničari, oni primaju knjige, vraćaju knjige, slažu knjige na police. Kad imam posao recimo inventure, oni mi pomažu, uređujemo školske panoje, to su sve one, volonterke i to su sve poslovi koje one vole raditi.“

U razgovoru, na temu odnosa u programima, sve koordinatorice bez iznimke ističu da je atmosfera pozitivna te da vladaju kvalitetni odnosi. Međutim, uočavaju se dvije različite perspektive na te odnose. S jedne strane koordinatorice govore da imaju prijateljski odnos s učenicama te da u programu vlada jednakost i ravnopravnost među svim članicama, i učenicama i koordinatoricama. Ravnopravno sudjelovanje u volonterskim aktivnostima također pospješuje harmoničnu atmosferu. Ističu da se trude izgraditi odnos koji se temelji na poštovanju i razumijevanju, nastoje učenicama biti odrasla osoba od povjerenja. Uz to, daju učenicama do znanja da su i one „samo ljudi“, da i one griješe i da je i njima ponekad potrebna pomoć. Koordinatorice zaključuju da je takav pristup ključan da se učenice osjećaju sigurno, prihvaćeno te da su slobodne iznositi svoja stajališta, mišljenja i strahove bez straha od osude. Posebno navode da primjećuju da je učenicama važno da se ih se doživljava ozbiljno te da ih se sasluša što je posebno važno za mlade općenito. Ističu da takva opuštena atmosfera nema loš utjecaj na sam rad, dapače, takav pristup potiče na ozbiljan rad u zdravom okruženju.

Sandra: „Ono što me smeta, zašto za nas profesore djeca misle da smo mi ljudi s druge planete?! Zato što mi odajemo takav dojam i ne želimo ono "moje privatno se tebe ne tiče", ja se uopće s time ne slažem. Tu si od krvi i mesa, nešto znam, nešto ne znam, pokušat ću ja sutra saznati, pa ti javim, a ne odavati sliku "ja sam sveznajući, autoritet i ti me tako moraš doživljavati", ne! Ja sam čovjek od krvi i mesa, ranjiv, nekad sretan, nekad manje sretan, nekad ljut, nekad ovakav, nekad onakav, ali sam tu za tebe, a i ti za mene, nikad ne znaš kad ćeš mi ti pomoći.“

Mirela: „Bilo mi je super i kad smo bili na Sajmu udruga u Sisku, u rujnu prošle godine se to održavalo. Nekako me uvijek oduševljava, u svim tim situacijama, ta komunikacija

s učenicima, kad smo svi mi na nekoj istoj razini, kad se te nekakve barijere nastavnika i učenika prelome, izbrišu.“

Marijana: „Da, imamo dobar odnos. Pa ovo recimo upravo evo na tim našim sastancima, gdje zapravo koliko god mi ozbiljno radili, toliko je cijelo vrijeme smijeh i onda recimo oni se jako iznenađuju nekim provalama, jer ja inače ovako sam ponekad duhovita [smijeh]. I onda oni nekad sebi ne mogu doć' od čuda je profesorica tako nešto provalila, razumijete [smijeh], i onda se smiju, umiru od smijeha. [...] U svakom slučaju mislim da tako kroz tu neku neformalnu komunikaciju, to je njima otkriće kako se mi profesori zafrkavamo. Ipak oni imaju neku predrasudu, strahopoštovanje nekad prema profesorima. [...] Oni su vrlo često isticali upravo tu prijateljsku srdačnu atmosferu. Drugačiji odnos s profesorima, njihovo neko druženje, ne bi sad to možda nazvala prijateljstvom, pogotovo ako su u pitanju generacije, ali taj osjećaj uvažavanja mišljenja jedni od drugih, svi smo ravnopravni, bez obzira jesi li iz 1. razreda ili si profesor. Možda taj nekakav osjećaj da su saslušani, da će uvijek biti saslušani, ozbiljno shvaćeni, iako je sve kroz humor. Njima je jako važno da mogu izraziti svoj stav, svoje mišljenje, da im nitko neće ništa zamjeriti na osnovu toga. Mislim da im je to bitno. Jedan je učenik volonter znao puno puta reći kako je njemu VOGSI [naziv volonterskog programa] mala obitelj, kako im je to bila jedina svjetla točka, pogotovo u onom prvom valu korone kad se nisu međusobno niti družili. I u svakom slučaju ono što su znali često puta istaknuti je ta jedna kvaliteta odnosa s profesora, kad su shvatili da smo i mi ljudi [smijeh].“

S druge strane, dio koordinatorica taj odnos ne bi nazvao „prijateljskim“, već „mentorskim“ ili „suradničkim“. One smatraju da je važno održavati profesionalnu distancu, ali i dalje osiguravati opuštenu i neformalniju atmosferu. Takva je percepcija izraženija kod koordinatorica nastavnica u odnosu na koordinatorice stručne suradnice. Ove prve žele osigurati i zadržati stečenu razinu autoriteta u učionici, čak ponekad i navode da im je lakše raditi s učenicima volonterkama kojima ne predaju, pretpostavlja se da se u takvim situacijama više opuste jer ne moraju brinuti hoće li se promijeniti njihov odnos na nastavi. U takvim slučajevima, koordinatorice svoju ulogu opisuju kao mentorsku, više se usmjeravaju na sam rad i volonterske aktivnosti, a manje na osobno zbližavanje. Ovakvi primjeri i dalje obiluju opisima ugodne i poticajne atmosfere, bez obzira na zadržavanje

određene distance, i dalje se može primijetiti da je koordinatoricama važno da odnosi među njima budu ravnopravni.

Irena: „Mislim da imamo dobar odnos, ne mogu reći prijatelji odnos, jer ne želim imati prijateljski odnos. Ali, pravedan je i pun poštovanja. Ja njih poštujem i oni poštuju mene. Sve kroz humor i zezanciju, kad pretjeraju, a znaju pretjerati, kad je prostota neka i to, pa ih ja upozorim kako se to izražavaju i taj neki kodeks.“

Marina: Odnos je mentorski, dakle, nastojim pomoći u svemu što rade. Kada radimo radionice, pomažem, kažem da me pitaju slobodno, upute se daju više puta. Isto tako kažem, prije nego napravite proizvod, prije ga dizajnirajte, nemojte još lijepiti, razmjestite nešto, razmislite što biste stavili na čestitku. Mogu reći, nije to sad neki prijateljski odnos, u tom smislu da smo mi sad, ne znam kako da kažem... dobro, ne možemo mi baš nikad biti prijatelji. Mi smo zapravo svi jedan tim, ja ne namećem svoje ideje i čak i kad vidim da netko od učenika ima neku ideju koju ja nemam, ja ju rado prihvaćam. Nikad ne namećem, jer zapravo cilj tih radionica je stvoriti kreativan, atraktivan, inovativan proizvod. Isto tako, kolegica su-koordinatorica, obje surađujemo, razmjenjujemo iskustva i cijelo vrijeme zapravo testiramo – što vi mislite, kad se napravi neka čestitka, pitamo druge, znači ispitujemo jedni druge, razgovaramo o tome.“

Koordinatorice ističu kao prednost svog posla mogućnost druženja i upoznavanja učenica na dubljoj razini, što im omogućava uočavanje određenih problema s kojima se učenice suočavaju, a koji možda ne bi bili očiti kroz redovnu nastavu. Drugim riječima, i koordinatorice postaju svjesnije da su i učenice „samo ljudi“ s vlastitim izazovima i problemima.

Irena: „Mi drugačije malo gledamo učenike, upoznamo ih, senzibiliziramo se, možda shvatimo da netko drugi ima neke druge potrebe, poteškoće. To bi trebalo češće raditi, kroz te neke projekte, možda ta škola kroz život, da nemaju samo jednostrani pristup, nego da bude šira slika tog odnosa.“

E. TEMA: Temeljna uloga školskih volonterskih programa je dugoročno razvijanje potencijala učenica volonterki

Jedna od ključnih tema razgovora s koordinatoricama svakako je bila tema o temeljnoj ulozi, svrsi i funkcijama školskih volonterskih programa. Koordinatorice bez iznimke doživljavaju školske volonterske programe vrlo vrijednim resursom škole te govore da ima mnoštvo koristi za sve uključene u proces. S jedne strane ističu potencijal školskih volonterskih programa za učenice u kontekstu njihova cjelovita razvoja, a s druge strane navode dugoročne pozitivne učinke na zajednicu. Tako ova tema obuhvaća podteme poput pregleda volonterskih programa kao platformi za učenje, zabavu i druženje koje je posebno važno u kontekstu škola koje se nalaze u izoliranim ruralnim područjima. Zatim, u okviru volonterskih aktivnosti učenice se osobno razvijaju, ali i nerijetko pronalaze svoj budući profesionalni put. I ono, možda najvažnije, nastavljaju s volonterskim aktivnostima i nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja.

E.I. PODTEMA: Školski volonterski program je platforma za učenje, zabavu i druženje

Druženje s vršnjacima, ali i ostvarivanje kvalitetnih odnosa s koordinatoricama od velikog je značaja za učenice volonterke, kako primjećuju koordinatorice. Mogućnost provođenja vremena u takvoj izvannastavnoj aktivnosti važno je za sve učenice, a posebno za one iz ruralnih sredina koje u svojoj okolini nemaju veliku ponudu izvannastavnih aktivnosti izvan škole. Takve sredine nemaju (mnogo ili uopće) organizacija civilnog društva ili druge ustanove koje bi provodile organizirane aktivnosti za korisno provođenje slobodnog vremena izvan škole. Koordinatorice uočavaju da su učenice željne druženja i povezivanja, a sudjelovanje u školskim volonterskim programima im to omogućava. Pandemija, potresi i epidemiološke mjere zasigurno su utjecale na povećanu želju za bliskošću. Koordinatorice zajedno s učenicama formiraju vlastitu zajednicu u kojoj se svi osjećaju prihvaćeno, postaju bliske te se međusobno motiviraju i pokreću svojim entuzijazmom i angažmanom. S druge strane, osim druženja, školski volonterski program opet djeluje „edukativno i odgojno“, iako je u svojoj formi manje formaliziran i više fleksibilan, kako tvrde koordinatorice. Koordinatorice primjećuju da se u školskim volonterskim programima ispoljava kreativnost učenica, stječu radne navike, ali i kroz razna iskustva i događaje postaju tolerantnije i spremnije za prihvaćanje drugačijeg.

Mirela: „Drago mi je da se i djeca educiraju. Akcije djeluju edukativno i odgojno. Provode svoje vrijeme u nečemu pozitivnom. I da kvalitetno provode slobodno vrijeme jer baš djeca naša nemaju tu puno mogućnosti izbora. Nemaju aktivnosti, možda bi i otišli na neku aktivnost, ali ih opet sprječava prijevoz u tome, tako da su ograničeni fizički zbog toga što lokalna zajednica nudi tako malo mogućnosti. Ma da ima izrazito aktivnih ljudi koji se trude i to nešto malo pokrenu, i ima ljudi kojima nije stalo, koje je baš briga, tako da je uvijek taj nekakav, ta neka indolentnost, to ne volim.“

Marijana: „Klub je mjesto gdje će se mladi družiti gdje će biti kreativni, gdje će se i zabavljati, učiti kroz zabavu, gdje ćemo uspostavljati kvalitetniju komunikaciju i to da će djeci prerasti u lijepu naviku.“

Marina: „Imali smo u razredu učenicu koja je malo bila drugačija i po frizuri i po oblačenju, nije bila prihvaćena i onda se dogodilo na radionicama da je ta učenica našla vrlo sličnu sebi prijateljicu iz nekog drugog razreda, generacijski su bile 1-2 godine razlike. U razredu se nije našla povezanost, ali se na tim radionicama su se djeca povezala koja su možda u nekom razredu bili outsidersi ili nisu mogli naći srodnu dušu ili nekog tko je kompatibilan po bilo čemu. I vidjela sam da su to upravo pronašli.“

E.II. PODTEMA: Učenice se osobno razvijaju i osvještavaju svoje prilike u školskim volonterskim programima

Koordinatorice zamjećuju određene promjene i razvoj kod učenica tijekom godina sudjelovanja u školskim volonterskim programima. Prvo, učenice razvijaju osjećaj samopouzdanja te bolju sliku o sebi. Ističu da učenice kroz školski volonterski program sazrijevaju, izgrađuju se, ali „*ih to čini boljim i drugačijim ljudima u odnosu na ljude i učenike koji se nisu okušali u tim volonterskim izazovima (Sandra)*“. Moglo bi se zaključiti da sudjelovanje u volonterskim aktivnostima potiče učenice na samorefleksiju, ali i na promišljanje o drugima oko sebe. Osim toga, koordinatorice prepoznaju da se učenice volonterke osjećaju ispunjenima i zadovoljnima nakon realiziranih volonterskih aktivnosti.

Irena: „Mislim da se oni osjećaju važno, osjećaju se ispunjeno. Čini mi se da im to puno znači, da ih nekako ispunjava, daje svoje vrijeme za nešto. Mislim da im to puno znači za

njihovo samopouzdanje, mislim da je u tom smislu dobar taj volonterski rad, i rad s profesorima s druge strane. Jer vide da se mogu otvoriti profesorima, mogu razgovarati s njima, postaju sigurniji u sebe, po meni je to isto nešto što je neprocjenjivo, što dobivaju kroz taj volonterski rad. Kažem, tako da oni, osjećaju se sigurnije u sebe, izgrađuju se, postaju tolerantni za različitosti i onda kasnije u životu kad im tako dođe neki susret s nekim osobama koje su drugačije, lakše prihvaćaju, znaju već što ih čeka, znaju što možda osjećaju. Tako da, s te strane mislim da rade na svom samopouzdanju i da se zbog toga dobro osjećaju. Pozitiva je neka, jer ti kad napraviš nešto dobro, onda se dobro osjećaš, a kad se ti dobro osjećaš, onda se svi oko tebe dobro osjećaju.“

[...]

Oni su svjesni da su nešto naučili. Bili su negdje, sudjelovali su, sigurno se preispituju, razmišljaju o tome gdje su bili, jesu li nešto naučili, možda su se našli u nekoj situaciji da nešto ne znaju, pa sve su to male sitne pobjede u njima, pa možda nešto nisu znali na početku, pa su naučili, pa su se dobro osjećali, pa su razmišljali o tome.“

Sandra: „Pojedine učenice je volontiranje ojačalo u smislu samopouzdanja, dalo im je priliku da ostvare sebe u nekom drugom nepoznatom okruženju.“

Mirela: „Ja mislim da im daje samopouzdanje što je vrlo važno za sve, u toj dobi pa i kasnije u životu. Mislim da za neke stvari za koje misle da ne mogu, vide da mogu. Ja sam primijetila veće samopouzdanje kod neke djece i nekako bolju sliku o sebi. Dijete ima bolju sliku o sebi što mu automatski daje veće samopouzdanje.“

Vlasta: „I meni kao psihologu je prekrasno da negujemo jedan takav oblik rada koji omogućuje osobni rast i razvoj i pojedinca i timova i zajednice.“

Drugo, učenice kroz brojne aktivnosti imaju priliku bliže upoznati zajednicu, razne udruge i ustanove te njihove djelatnosti. Imaju mogućnost na temelju neposrednog iskustva uvidjeti koja je uloga raznih ustanova i udruga u društvu te se upoznati s njihovim načinom rada. Nadalje, putem volonterskih aktivnosti u programu, učenice se osnažuje za „društvenu alertnost za ranjive i marginalizirane skupine“ u njihovoj zajednici te na taj način razvijaju suosjećanje. Učenice pobliže upoznaju svoju zajednicu i potrebe ljudi koji ih okružuju čime se smanjuju predrasude i stereotipi te se lakše povezuju s drugima. Drugim riječima, djelovanjem u školskom volonterskom programu,

zajedničkim radom s koordinatoricama i vanjskim suradnicima, učenice postaju aktivnim članicama svoje (lokalne) zajednice. I najvažnije, koordinatorice ističu da učenice osvještavaju da su i one odgovorne za svoju zajednicu te da imaju moć za pokretanje pozitivnih promjena.

Irena: „Svakako postaju odgovorni građani, zato što su svjesni da nisu sami, svjesni su okoline, svjesni su potreba svoje lokalne zajednice, svjesni su da trebaju sami potražiti tko bi mogao pomoći, da ne mogu samo sjediti skrštenih ruku i ne raditi ništa i uostalom i sami se mogu naći u takvoj situaciji. Oni sami znaju da postoje neke udruge koje će im moći pomoći kad se i oni nađu u takvoj situaciji. I senzibilizira ih, nauči ih da budu dio građanskog društva. Senzibilizira ih i uči empatiji i ono da shvate da su dio zajednice.

[...]

Osjećaj neke pripadnosti zajednici, dobrog osjećaja da ti sam možeš svojim nekim malim koracima promijeniti nešto, ipak osjećaj da možeš nešto promijeniti, da imaš utjecaj. I to, da smislenom organizacijom možeš puno toga napraviti. I osjećaj vrijednosti, prijateljstva, ljubavi, sve to koja se stvori, sve su to neki pozitivni osjećaji koje ti donosiš. Škola je škola, nitko ne voli ići u školu, ali imaš tamo neku svoju zajednicu, imaš volonterski program, imaš zbor, onda voliš, onda ti je ljubav i mijenja se cijela percepcija škole. Tako da ja vjerujem da svi oni možda i kasnije u svojim životima pokušavaju organizirati tako neku svoju malu zajednicu. Možeš organizirati nešto, napraviti i biti ta promjena u svijetu, možeš ipak pokrenuti druge ljude. I da se osjećaju dobro, osjećaju se dobro jer su radili nešto dobro, jer su pomogli nekome i kažem, i kasnije u životu će nastaviti raditi tako nešto.

[...]

Recimo u tom kontaktu s djecom isto se nauči neka komunikacija, čisto ta društvena razina odnosa prema djeci, odnos prema starijima, pa možda međugeneracijska suradnja ako se ide u domove. Imaju percepciju starih ljudi ne baš pozitivnu i obrnuto, nažalost. I onda kroz te suradnje se to totalno promijeni, baš zavole te starije ljude, vide ih kroz neku drugu prizmu.

[...]

Senzibilizira ih i to, nauči ih da budu dio građanskog društva. Senzibilizira ih i uči empatiji i shvate da su dio zajednice.“

Kada se razgovaralo o vrijednostima i načelima koje školski volonterski programi promiču, gotovo su sve koordinatorice kratko zastale i promislile o odgovoru. Složile su se da im je cilj promicati „bazične vrijednosti“ kao što su humanost, empatija, solidarnost i uvažavanje različitosti. Drugim riječima, žele da učenice osvijeste „da smo svi ljudi“. Pored toga, želja koordinatorica je da se učenice u okviru volonterskih programa osnaže za aktivno djelovanje u zajednici i da stvore poveznicu s njom.

Sandra: „Nevjerojatno je da ista volonterska akcije kod nekoga će pobuditi neku vrijednost, kod nekog drugog sasvim nešto drugo, kako smo mi ljudi različiti... Humanost, to ne moram ni govoriti, empatija, briga za druge, osobno zadovoljstvo, samozadovoljstvo, to je nešto što pokreće, pokreće njih same. Jako dobro se osjećaju.“

Marijana: „Za početak, pomaganje drugima, dobrota naš veže i spaja. Onda, taj aktivizam, znači taj osjećaj da možemo učiniti nešto za sebe, za svoju lokalnu zajednicu, promijeniti nešto što smatramo da bi trebalo, što možda smo mislili da se ne može promijeniti. Općenito naravno i to prijateljstvo, na kraju krajeva i prijateljstvo između učenika i profesora, neke nove kvalitete odnosa. I to, kao što mi imamo akciju "sheraj ljubav", jednostavno podijeliti ljubav, podijeliti dobru volju, plemenitost.“

Irena: „Tolerancija, slobode mišljenja, otvorenost, humanost, senzibilitet prema marginalnim skupinama. Klasične vrednote poput ljubavi, plemenitosti, pravednosti i iskrenosti. Uvijek idemo prema tim klasičnim, humanim vrednotama, koje bi svaki čovjek trebao imati jer jedino tako si ti slobodan čovjek. Jedino tako mirno spavaš i znaš da si na dobrom putu, da nisi skrenuo.“

E.III. PODTEMA: Iskustvo sudjelovanja u školskom volonterskom programu može biti faktor profesionalnog usmjeravanja učenica volonterki

Koordinatorice prepoznaju koristi školskih volonterskih programa i u kontekstu profesionalnog usmjeravanja učenica, otkrivanja talenata i prednosti na tržištu rada. Kao što je već prije bilo istaknuto, koordinatorice navode da je važno kroz školski volonterski program učenicama pružiti raznolikost volonterskih aktivnosti kako bi učenice prepoznale svoje interese i na taj način se usmjerile k njima. Isto tako, u okviru volonterskih akcija učenice se susreću sa zanimanjima i

profionalcima koji im inače ne bi bili dostupni. U takvim situacijama, navode koordinatorice, učenice su čak i odustajale od svojih inicijalnih planova o tome na koje fakultete će se prijaviti, iskustvo volontiranja ih je odvelo u sasvim drugom smjeru. S druge strane neke učenice samo još dodatno potvrdile svoj odabir u kontekstu profesionalnog puta.

Sandra: „Volontiranjem, pogotovo nekim trajnim volontiranjem, oni imaju mogućnost upoznavanja, stvarati mrežu volontiranja da oni vide različite mogućnosti i primjenu toga što rade. [...] Mislim da je to volontiranje itekako korisno kao profesionalno usmjeravanje. Imam puno slučajeva, dugo traje taj program da nemaš puno primjera. Isto sam vodila puno djevojaka tamo u Dom na Oštro koje su htjele studirati pravo, medicinu. Nakon volontiranja u Oštru su upisale upravo ovakve fakultete [područje socijalne pedagogije]. Znači, to volontiranje ih je odvelo u skroz drugom smjeru nego što su planirale u početku. [...] Tako da u stvari mi nikad u školi ne znamo kad i u kom trenutku ćemo promijeniti nekome njegov životni put. Nikad ne znaš!“

Mirela: „Meni je važno pomoći drugim ljudima, obrazovanje, edukacija, da se učenici upoznaju s nekim poslovima da vide da bi se možda danas-sutra pronašli u tim poslovima i tako.“

Irena: „Mislim da bi trebalo svakako sve učenike uključiti jer ima toliko tih akcija i aktivnosti za svakoga. Za nekog tko nije otvoren možemo naći nešto da radi u nekom arhivu ili jedan na jedan. Ili tko je jako otvoren da radi s djecom, baš zaista ima raspon, dijapazon širokih aktivnosti. Netko bi možda mogao uređivati okoliš, sa životinjama, s konjima, rehabilitacija jer na taj način možda i on sam shvati što želi kasnije u životu. Mislim da je to ustvari jako bitno. Jer ako nekoga možda interesiraju jezici, može pomagati drugima, pa imati instrukcije. Danas ima tih organizacija, ili možda po župama se može uključiti u tako nekakav volonterski rad gdje se pomaže u učenju. Super, i onda vidiš jel' si ti za to ili nisi i onda se odmah usmjeriš, pomaže ti kasnije u životu, nekakva ajmo reć' profesionalna orijentacija.“

Marina: „Mi smo svjesne da naši učenici vjerojatno neće svi raditi točno ono zanimanje za koje su se školovali, ili da ga neće raditi za desetku, ili na tržištu rada neće biti radnih mjesta. Ali opet smatram da će ove vještine njima pomoći da se istaknu, ili kod

poslodavca ili da razmisle o nekakvom daljnjem obrazovanju jer i mi nastavnici sudjelujemo u cjeloživotnom obrazovanju, tako da mislim da to njima samo može otvoriti vrata, da oni svoje nekakve hobije, interese preusmjere i nadograde sva ova znanja i vještine i kompetencije koje su stekli, da nadograde kroz sve ove aktivnosti koje radimo i da se toga sjete. Jednog dana će nešto sigurno koristiti, možda ne odmah, ali će sigurno prenijeti na svoje kolege, na svoju djecu, prenijeti drugima. Mislim da ovo što mi sada radimo, mi dajemo zapravo besplatno znanje, nekakvo koje možda se negdje naplaćuje u vidu nekih tečajeva i edukacija, a mislim da će to njima jako puno značiti i da će im to biti sigurno jedna dodana vrijednost na završenu srednju stručnu spremu.“

Dodatno, koordinatorice se trude volonterske akcije povezivati s redovnom nastavom i međupredmetnim temama na način da se povezuju s ostalim nastavnicima kako bi sadržaj približili učenicama u manje formalnom okruženju. Pored toga, pojedine koordinatorice su sigurne da volontiranje priprema učenice za „ono što će biti aktualno za deset godina (Sandra)“. U tom smislu govore o školskom volonterskom programu kao o platformi koja ima potencijala da pripremi mlade za život, predstavljajući ga kao prostor gdje učenice imaju priliku usvojiti vještine koje su im potrebne za svakodnevni život, ali i za aktivno sudjelovanje u zajednici.

Marijana: „Ovaj volonterski program može biti alat za provođenje edukacija i to baš tih koje su kroz novu kurikularnu reformu dosta aktualizirane, a to su te međupredmetne teme - građanski odgoj i održivi razvoj. I škola za život na kraju krajeva promiče da je učenik aktivan subjekt. Mi smo to nekako baš proveli u stvarnost.“

Vlasta: „Oni će vam iz prve ruke reći, ali ono što ja mislim da im to stvarno u ovom školskom okruženju daje dozu životnog iskustva. Kad idu u pučku kuhinju, neki nisu nikad rezali luk ni čistili. Do ove akcije [posjeta eko-imanju ZMAG] nisu plijevali niti vidjeli kako raste lubenica. Tako da to stvarno bude na nivou doživljaja ispod kojeg je neki životni uvid. Mnogi možda vide beskućnika i ne razmišljaju o tome, ali kad dođu u pučku kuhinju i stave se na relaciju da oni pripremaju hranu za nekoga tko nema nikoga je nešto posebno. Mislim da baš to iskustvo životnosti, tim više što znate koliko uz sve napore i što očekujemo da će naše obrazovanje ići nekako bliže školi za život, uz ovaj ritam koji oni tu imaju i način predavanja – mislim da dobiju puno.“

E.IV. PODTEMA: Školski volonterski program kao platforma za poticanje dugoročnog volontiranja

U razgovoru koordinatorice često spominju bivše učenice volonterke i utjecaj školskih volonterskih programa na njihovo djelovanje nakon završetka srednje škole. Spominju da, osim efekta na profesionalno usmjeravanja, iskustvo volontiranja je nešto što se ne može samo tako zaboraviti i izbrisati. Prema iskustvu koordinatorica, mnoge bivše učenice volonterke nastavljaju s volontiranjem nakon završene srednje škole, a neke čak i osnivaju volonterske programe na visokoškolskim ustanovama na kojim studiraju po uzoru na svoj školski. Kroz razgovor, koordinatorice uz školski volonterski program često koriste izraze poput „ima smisla“ i „isplati se“. Može se zaključiti da iskreno vjeruju u koristi koje njihov program ima za mlade te se dobro osjećaju kada u praksi vide da su njihova dugogodišnja nastojanja zaista doprinijela dugoročnom volontiranju njihovih učenika. Misija koordinatorica je svakako poticanje mladih na dugoročno volontiranje, ili kako jedna od njih kaže „cilj je da se volontiranje širi kao srž života (Vlasta)“ i u tome, prema dosadašnjim iskustvima, uspijevaju.

Sandra: „Pokazalo se da mnogi od naših bivših učenika kad su došli na studij su na fakultetima osnovali volonterski program po uzoru na ovaj i rade i dalje i bave se volontiranjem. Tako da mi je to užasno važno i bitno. Evo i neki dan sam isto saznala da jedna učenica volontirala tamo sad za cijepljenje s Crvenim križem. Nastavila je i dalje i to. To je u biti najvažnije, da oni u toj srednjoj formativnoj dobi upoznaju s mogućnošću koje im pruža društvo, a ne znaju da to postoji.“

Marijana: „Ono što mi se isto jako sviđjelo ono što smo, upravo u tom prihvatnom centru [za pomoć osobama stradalima u potresu], sreli te naše bivše učenike iz prethodnog projekta. Te neke cure koje su prije radile u tom našem projektu, vidite da su se objeručke prihvatile humanitarnog rada, tako da je to jedan dokaz da je sjeme bačeno na plodno tlo, da ima smisla, da se isplati.“

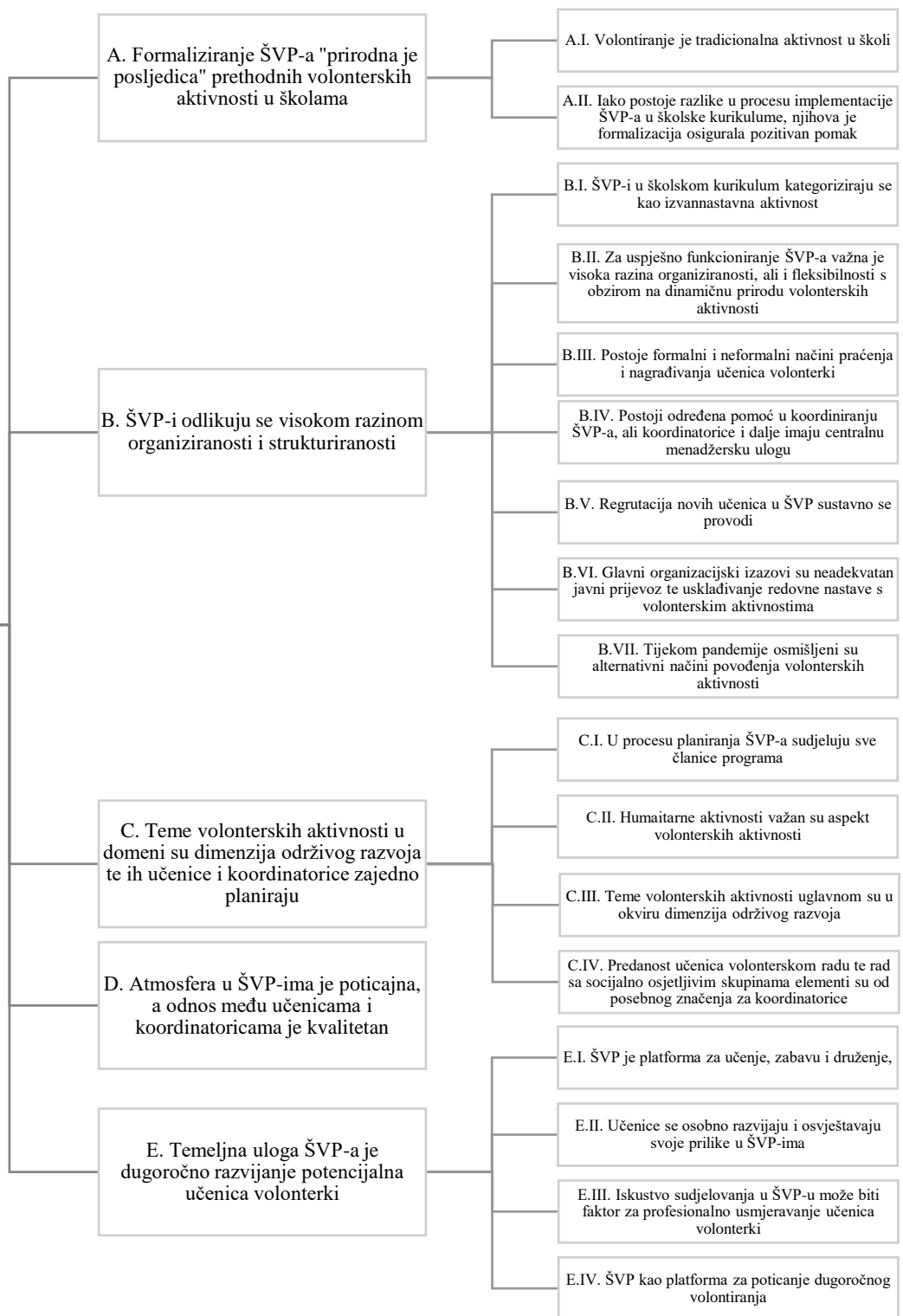
Osim aktivnog angažmana u zajednici, bivše učenice volonterke ostaju povezane sa svojim školskim volonterskim programom i školom. Pojedine bivše učenice sudjeluju u radu programa na način da prenose svoja iskustva mladima. Također, koordinatorice naglašavaju da su im uvijek na raspolaganju, čak se i odazivaju na akcije za pomoć školi, posebno nakon potresa. Zaključuje se da

pozitivna atmosfera i izgrađeni kvalitetni odnosi s koordinatoricama rezultiraju dugoročnom suradnjom.

Marijana: „Baš su se i naši bivši gimnazijalci priključili akciji „72 sata bez kompromisa“. I onda su recimo oni, ali to je isto bilo uoči potresa, većinom bivši gimnazijalci, obnovili su dio fasade.“

Vlasta: „Jedna uspješna bivša učenica, koja je isto bila voditeljica programa, ona je dobila priliku i radila je kasnije u Volonterskom centru Zagreb, uz studij je radila kod njih i ostale smo u kontaktu. To mi je bilo interesantno, pratiti taj njezin put i uvijek mi je drago imati tu povratnu informaciju. [...] Ovdje suradnja, a kasnije partnerstvo već.“

Školski volonterski program: počeci, organizacija, volonterske aktivnosti, temeljna uloga školskih volonterskih programa te uspostavljeni odnosi unutar njih

Slika 6. Kodno stablo nad teme „Školski volonterski program: počeci, organizacija, volonterske aktivnosti, temeljna uloga školskih volonterskih programa te uspostavljeni odnosi unutar njih“

Nadtema „Koordinatorice i učenice volonterke: profili, uloge te promjene kod učenica kao posljedica volontiranja“ krovna je tema koja pokriva konstruirane profile koordinatorica i učenica volonterki prema iskustvima i percepciji koordinatorica. Također, odnosi se na sveobuhvatan opis uloge koordinatorica u odnosu na učenice i program. Drugim riječima, koordinatorice imaju značajnu mentorsku i zagovaračku ulogu. Također, posebno se dotiče tema prednosti izazova u vođenju školskih volonterskih programa, kao i zapaženih promjena kod učenica volonterki.

A. TEMA: Koordinatorice se ističu svojom proaktivnošću i inovativnošću, neprestano teže osobnom i profesionalnom razvoju te su snažno motivirane željom za pomaganjem drugima

Ova se tema odnosi na određeno profiliranje koordinatorica školskih volonterskih programa. Opisuje motivaciju za osnivanjem volonterskih programa i želju za bavljenjem tim aktivnostima. Nadalje, ova tema obiluje opisima iskustava koja prikazuju koordinatorice kao proaktivne, inovativne i kreativne osobe. Zbog određenih izazova i neugodnih događaja koordinatorice su bile primorane biti iznimno uporne i odlučne. Osim veoma aktivnog i entuzijastičnog angažmana u školskom volonterskim programima, koordinatorice su uključene i u svoju zajednicu. Zbog svega navedenog, koordinatorice nadahnjuju svoje učenice i pružaju im primjer aktivnih građana.

A.I. PODTEMA: Motivacija za koordiniranjem školskih volonterskih programa ogleda se u želji za pomaganjem, potrebi za aktivizmom te potpori značajnih drugih

U većini slučajeva koordinatorice su svojom voljom postale koordinatorice školskih volonterskih programa, a neke od njih su i njihove osnivačice. Na pitanje o motivaciji za pokretanjem takve aktivnosti u školi koordinatorice su navele nekoliko razloga. Prvi od njih je bila želja pomaganjem, govore da je to nešto što „imaju u sebi“, nešto što ih „ispunjava i obogaćuje“. Nadalje, uz tu potrebu za doprinosom, naglašavaju da „oduvijek imaju potrebu za aktivizmom“ te da su odgajane na način da su aktivno angažirane u svojoj zajednici i takav pristup nastavljaju njegovati u svojim obiteljima.

I posljednji razlog, točnije motiv za usustavljenjem školskih volonterskih programa u školi su bili značajni drugi.

Sandra: „Imam sam to u sebi, to pomaganje drugima, zato što to mene ispunjava, i nemam više osjećaj da pomažem drugima, nego pomažem i samoj sebi. Na neki način se realiziram i ostvarujem i kao osoba i kao ljudsko biće. Mislim da nas sve to, koliko nas obogaćuje za iskustva koja dobijemo, toliko nas to i oplemenjuje i mi dajemo drugima, ali zauzvrat mislim da dobivamo puno puno više od svega toga, zato što se dobro osjećaj, jednostavno se nakon što nešto dobro napraviš u životu ti osjećaj bolje, ti dobivaš neku energiju.“

One kojima je uloga koordinatorica dodijeljena, odabrane su zbog prepoznatih afiniteta prema pomaganju. Ravnatelji su bili ti koji su u koordinatoricama prepoznali angažiranost i potencijal za vođenje takvih aktivnosti u njihovoj školi na temelju već prethodnog angažmana u organiziranju humanitarnih i volonterskih akcija. Također, jedna koordinatorica govori da je „tradicija“ da takve aktivnosti, poput koordiniranja školskih volonterskih programa vodi stručna suradnica te je tako ona tu funkciju naslijedila.

A.II. PODTEMA: Koordinatorice su proaktivne i pokretačice promjena

Uočavaju se obrasci u karakteristikama koordinatorica koji mogu biti temelj za kreiranje njihovog profila. Svaki je intervju bio izuzetno sadržajan i bogat u opisima njihovih iskustava i događaja u volonterskom programu, ali i osobnih priča. Kada se govori o odlikama koje krasi koordinatorice onda se mogu koristiti ove riječi: snalažljive, angažirane, inovativne, kreativne, pokretačice promjena, aktivne građanke, odlučne, neustrašive, samopouzdanе, uporne, otvorene, ambiciozne. Iz pozicije istraživačice važno je istaknuti da je svaki kontakt i razgovor s koordinatoricama bio izrazito ugodan te su sve iskazale želju da pomognu, ali i određeno zadovoljstvo što sudjeluju u istraživanju. Jednostavno rečeno, koordinatorice uistinu zrače inspiracijom i to prenose na druge oko sebe.

Prepoznato je da su koordinatorice vrlo svestrane i umrežene što je prednost prilikom planiranja i organiziranja volonterskih aktivnosti. Isto tako, umreženost uvelike olakšava aktiviranje već prije stečenog društvenog kapitala, kao i stvaranje novih mreža suradnika s ciljem uspostavljanja novih

projekata i aktivnosti. Osim profesionalnih mreža, poput voditeljstva raznih stručnih aktiva na županijskim razinama, koordinatorice koriste i svoje privatne mreže za dobrobit i obogaćivanje školskih volonterskih programa.

Marijana: „Onda smo slučajno u Istri, imam prijateljicu koja je završila psihologiju i direktorica je jednog dječjeg vrtića i kad je saznala za čime se mi bavimo, tražila me da budemo gosti, da budem ja i još neki učenik. To je društvo psihologa u Istri, u Pazinu i onda su oni čak i nazvali svoju radionicu "Zarazi se volontiranjem" jer im se ovo jako sviđjelo, malo igra riječi i crni humor [smijeh].“

Isto tako, valja naglasiti svestranost koordinatorica i sudjelovanje u drugim aktivnostima i projektima koji se odvijaju u okviru škole. Vrlo često uključuju učenice volonterke i u te aktivnosti te im na taj način osiguravaju veći dijapazon mogućnosti i sudjelovanja u programima koje se ne odvijaju isključivo samo u okviru školskih volonterskih programa.

Sandra: „Sudjelujemo u projektu vezano za održivi razvoj, pa Erasmus već treću godinu sa školama iz Slovenije, Njemačke, Nizozemske, Italije i mi. Putovali smo svuda, učili o održivom razvoju, opet zajedno s učenicima [...] Na kraju se to opet razvilo u super priču. Jedan projekt otvorio vrata drugom projektu, drugi trećem...“

U pravilu su koordinatorice školskih volonterskih programa snalažljive, pokretačice promjena i inovativne, a da bi uspjele u svojim naumima moraju neupitno biti i neustrašive te pomicati granice u inače krutom sustavu. Ističu da takvi pomaci ne bi bili mogući bez podrške ključnih osoba poput ravnatelja, ali i suradnje s učenicama volonterkama. Iskustvo koordinatorica govori da moraju pronalaziti razne načine i kreativna rješenja kako bi ostvarile ideje, poput prijave na razne natječaje s ciljem financiranja volonterskih aktivnosti, ali nerijetko koriste i vlastite resurse za potrebe programa. Dodatno, moraju osmišljavati načine na koje će program postati samoodrživ, pa pojedine koordinatorice uz školski volonterski program osnivaju i zadruge. Konstantno smišljaju inovativne volonterske aktivnosti, a sve s ciljem da učenicama osiguraju kvalitetne uvjete za rad i osobni razvoj.

Marijana: „U jednom projektu kojeg sam ja osmislila sa svojim učenicima, prije par godina smo zaradili 10 000 kn nagradu s kojom smo nabavili bedžomat, mi radimo i

bedževe [smijeh]. Upravo zato da možemo raditi te promo materijale i onda sam zamislila da kroz školsku zadrugu, koja je za sada nažalost dosta latentna, zbog obaveza na ovim projektima, nisam se tamo uspjela baš ono jako angažirati. Ali smo to nekako tako zamislili da spojimo i zadrugu i likovnjake i volontere i da svi zajedno radimo, interdisciplinarno. Da radimo npr. bedževe, maske, da nešto i prodajemo, da imamo kreativne radionice, da sami sebe financiramo i tako.“

Marina: „Te godine kada je krenuo štrajk, 2019./2020., kolegica i ja smo razmišljale kako bismo pokrenule neke radionice, obzirom da moj muž u garaži ima jako puno pribora i alata, ja sam od svog muža posudila nešto [smijeh]. Nešto sam trajno posudila [smijeh], a nešto nam je on donirao, obzirom da se on bavi lavandom i suvenirima od lavande. Uglavnom, od njega sam posudila rezač papira i još neke male uređaje s kojima se obrađuje papir i dobila sam ideju da idemo proizvoditi čestitke. To je nešto i što ostane od vrtića, i sad sam ja došla na ideju da radim to s učenicima. Za vrijeme štrajka smo morali dolaziti u školu, imali smo obvezu i jednostavno kolegica i ja smo razmišljale o tome idemo pokušati napraviti same, a onda kad štrajk prestane ćemo raditi radionice s djecom. Tako je i bilo. Mi smo to nekoliko dana sve dogovorile, otišle smo kod ravnateljice, za početak nam treba alat, trebaju nam kartoni, ravnateljica je to odobrila, tako da smo mi počeli s ukrasnim papirima i kartonima i s posuđenim alatom, vrućim ljepilom [smijeh]. I s tim nekim osnovnim alatima izrađivali smo čestitke i onda smo počeli radionice s učenicima.“

Sandra: „Kad je počela Živa knjižnica u gradu, odvela sam učenike, na sablazan svojih kolega iz zbornice. Odvela sam ih na Živu knjižnicu, rekla sam im o čemu se radi i što će tamo moći raditi. I došla sam u zbornicu reći, svi su me pogledali ovako [zabezeknuto], ali jednostavno mislim da se sve više i više otvaramo takvim temama i problemima, od LGBT zajednice. Dolaze u škole predstavnice LORI³⁴, mi nemamo tih problema, nemamo problema niti s vjerskim zajednicama, na kraju krajeva ja sam tog

---

³⁴ Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“

stava mislim da ni jedna vjera u načelu ne uči ničemu lošemu. Tako da, nastojimo biti otvoreni za sve“

U kontekstu snalažljivosti, odnosno situacija koje tjeraju koordinatorice da budu domišljate, može se govoriti i o ambicioznosti i nepresušnom entuzijazmu. Naime, moglo bi se zaključiti da puno zadataka u okviru školskih volonterskih programa „uče u hodu“, ili drugim riječima da uče iz vlastitih pokušaja i pogrešaka. No, bez obzira na pojedine izazovne situacije, većina je koordinatorica uvijek jedan korak ispred, uvijek promišljaju o kreativnim rješenjima, novim aktivnostima i akcijama te potencijalnim suradnicima.

Marina: “Što se tiče administracije, sve učimo u hodu, bilježimo radionice, kada smo održali, koliko je bilo sudionika. Učimo se tijekom projekta, nakon projekta, ulazimo u nove projekte, imamo puno novih ideja, razmišljamo da sve ove edukativne projekte i radionice koje smo radili da ih omogućimo za širu javnost, i to za populaciju djecu, OŠ, u centru grada smo, imamo mogućnost možda da djeca lako dođu, da ne moraju koristiti prijevoz.“

Ističu da je ponekad nužno pokazati svoje sposobnosti pregovaranja i uvjeravanja, posebno u situacijama u školi kada se propituje uloga školskih volonterskih programa. Iz opisa takvih situacija može se zaključiti da koordinatorice, zbog snažne vjere u dobrobiti volonterskih programa, pokazuju spremnost na borbu za program i učenice volonterke, pokazuju izuzetnu upornost, odlučnost i samopouzdanje. Za koordinatorice, vrlo često, jednostavno „nema prepreka“.

Sandra: „Zagovaranjem, obrazlaganjem koliko je vrijedno i važno to što radimo za društvo, zajednicu i za samog učenika. Recimo evo, prošle ili pretprošle godine, išli smo na radionicu rađanje vertikalnih vrtova i dio učenika je u tom periodu imalo matematiku i onda sam se ja, pa malo i posvađala na kraju krajeva, ali nije to bilo sad ništa strašno. Ja sam stala i rekla "što misliš hoće li imati više koristi od toga što će naučiti na ovoj radionici danas ili od tvog sata matematike?". Baš direktno i konkretno. Ne, ne bojim se. I na kraju se kolegica složila sa mnom. I definitivno, piljenje, rušenje, zabijanje čavala i svega toga, mislim da je vrijednije i važnije nego taj sat matematike koji su učenici propustili. Eto, i kad ti stojiš iza toga tako čvrsto i stvarno smatraš da je to bitnije od tog jednog sata matematike, onda... Možda da sam neka drugačija

osoba, bi se povukla i ne bi odrealizirala, ovako znam da je troje učenika bilo tamo i da su naučili nešto i radili su i uhvatilo taj alat u ruke, i te daske i zemlju, što inače se nemaju prilike baviti time, ali ja sam tako – glavom kroz zid i idemo. Nema prepreke.“

Za neke od njih, uloga koordinatorica značila je i promjene u profesionalnom djelovanju. Tako primjerice opisuju da su s ciljem osnaživanja programa morale razviti ustrajnost i nepokolebljivost.

Branka: „Generalno, kad sam počela raditi nisam bila osoba koja bi se gurala, ali mislim da sam od tad do sad puno napredovala, kad nešto zamislim da ne odustanem. Da ne odustanemo ako mi netko kaže da ne može, ok, ako ne može s te strane, ajmo probat s druge strane. Opet ćemo nekako naći zajednički jezik“

Sve koordinatorice se slažu da je nužno učenicama biti primjer („pokazati svojim primjerom“), jer će na taj način njihovi napori imati najveći učinak. Koordinatorice primjećuju da ih učenice budno prate i da one za učenice predstavljaju uzore koji ih svakodnevno nadahnjuju.

Mirela: „Mislim da koordinator ne može biti neaktivna osoba. Bar ja nisam takva osoba, ne bi sad mogla samo sjediti i naređivati. Možda kad padnem, kad ostanem bez energije, možda jedino tad [smijeh]. Mislim da mora koordinator isto se baviti, barem nekim primjerom prikazati.

Irena: „Jedna djevojka nam je dala isprintati majice, slatko jako, napisala je na majice "Volonterstvo je dar koji nosiš u sebi", a to sam ja jednom rekla, to se njoj svidjelo i onda nam je to napisala.“

U razgovoru na temu njihovog angažmana u zajednici izvan volonterskih programa, sve koordinatorice iskazuju samokritičnost, smatraju da bi trebale biti više aktivne. U svakom slučaju, može se zaključiti da su koordinatorice itekako aktivne i savjesne kao građanke s velikom dozom empatije. Neke od njih povezuju vlastite aktivnosti izvan škole s volonterskim aktivnostima u programu, to je isto jedan od načina osmišljavanja aktivnosti.

Sandra: „Ja bi se otišla šetati s psom [u blizini Doma za djecu i mladež Kraljevica - Oštrol], a oni bi bili u svom dvorištu i moraš proći kraj njih. I onda bi oni mene vidjeli i onda bi me zvali. E pa onda bi ja neplanirajući da volontiram, pitala sam tetu mogu

li ih uzeti u šetnju, onda bi se oni oni raspametili. Moj pas je tamo, svi ga znaju i svi s njima barataju kako to već ide. Jednostavno ono, to ti postane dio svakodnevnice. Ne svakodnevnice, ali ajde, svaki tjedan. [...]

Svi mi bi mogli odvojiti više vremena za volontiranje, i mogla bi ja odlaziti u Centar za nezbrinutu djecu i u Centar za autizam, više bi i ja mogla volontirati nego što volontiram. Onda si mislim, s obzirom na neke druge, dosta ja dajem ovom društvu i zajednici, a mogla bi više. I tu sama sa sobom nisam zadovoljna.“

Mirela: „Ja sam trenutno se bacila u pomoć kajakaškog programa ovdje u Kostajnici, to nam je jedini program što imamo trenutno i ima još jedan sportski karate registriran, ali ne znam koliko su aktivni sad zbog korone. Ali evo, ovaj program radi i tu sam u tajničkim poslovima.“

Uz vlastiti angažman u zajednici i potrebom za donošenje promjena, koordinatorice prenose svoja znanja i iskustva iz volonterskih programa na način da uključuju svoju obitelj, posebno djecu, a ponekad čak i susjede. Pojedine koordinatorice izražavaju snažnu želju za prenošenjem vrijednosti volontiranja vlastitoj djeci, doprinosa zajednici i prepoznavanjem vlastite odgovornosti, ali i moći za promjenama. Njihov entuzijizam i intenzivan osjećaj volje je zarazan stoga nije teško za pretpostaviti da su uspješne u inspiriranju drugih na aktivno djelovanje.

Marina: „Na jednom volonterskom posjetu u azil za nezbrinute životinje, ja sam pvela svog sina koji je tad imao 9 godina. Moram priznati da je njemu bilo najljepše od tog svega, što smo poslije te akcije sjeli smo u kafić, popili kavu i onda se njemu jedna djevojka svidjela, naravno starija. Ona su se cijelo vrijeme smijale, a on je gledao u jednu koja je bila najšutljivija. Evo, to mi je bio super događaj [smijeh]. Ali hoću reći da želim svoje dijete uključiti, želim da i on osjeti taj volonterski duh i želim da i on jednog dana pronađe jednu volontersku aktivnost koja će njemu odgovarati.“

Pojedine koordinatorice ne kriju ogorčenost odgojno-obrazovnim sustavom, no daju do znanja da se ne predaju toj frustraciji već da aktivno usmjeravaju svoje napore ka poboljšanju i unapređivanju, a školski volonterski program je kanal kroz koji to mogu i postići. Može se zaključiti da je gotovo sigurno da svojim djelovanjem, u programu u okviru volonterskih aktivnosti

i u svim popratnim događajima, kao i svojim djelovanjem izvan programa, daju učenicama volonterkama izvrstan primjer građanki kakve društvo treba.

Sandra: „Znaš, ja sam revoltirana na školu, ali ne želim biti ja sama negativna, nego nastojim ispravljati to nešto što ne valja. Ja nastojim koliko mogu ispravljati. [...] Hrvatsko školstvo ograničava mladog čovjeka, definitivno, ne pruža mu dovoljno prostora, čak kažnjava izražavanje vlastitog stava i mišljenja, a kolegica iz hrvatskog, s kojom usko surađujem, ih uči da promišljaju svojom glavom i progovaraju o temama koje ih muče, bole, smetaju, žuljaju, kako god to nazvali.“

A.III. PODTEMA: Koordinatorice se konstantno profesionalno usavršavanju

Cjeloživotno učenje i obrazovanje neizbježno je za koordinatorice te i one same naglašavaju njegovu važnost. Takav pristup je svojstven odgojno-obrazovnim djelatnicima ili bi makar trebao biti. Tako primjerice koordinatorice govore o svojim iskustvima dodatnog usavršavanja za potrebe menadžmenta školskih volonterskih programa, ali i šire.

Marijana: „Ja sam inače pristalica cjeloživotne edukacije i uvijek sam voljela ići na kojekakve seminare, usavršavanja i tako da sam jako davno još kao mlađa profesorica počela surađivati s nevladinim udrugama. Jedna od udruga s kojima sam najduže kvalitetno surađivala je udruga CESI iz Zagreba. Tako da recimo, nekako od samih početaka te suradnje sam ja tu vidjela priliku da kroz međupredmetne teme spojimo i likovnost i taj nekakav, tu neku potrebu za aktivizmom. Tako da to odavna funkcionira.“

Sandra: „prvo sam završila edukacija menadžment volontera, to je jedna od prvih njihovih [Udruga za razvoj civilnog društva SMART] edukacija, zato što me zanimala, što mi mogu ponuditi i pružiti nešto više što ja ne znam.“

Daje se zaključiti da koordinatorice prepoznaju ključnu ulogu organizacija civilnog društva za poticanje, osnaživanje i podršku u kontekstu vođenja školskih volonterskih programa. Osim toga, koordinatoricama je od velikog značaja bila i činjenica da su se na tim edukacijama umrežile i s ostalim koordinatoricama školskih volonterskih programa te su imale mogućnost dijeliti iskustva i učiti jedne od drugih.

Mirela: „Mi smo dobili poziv na edukaciju Udruge IKS o menadžmentu volontera i to nam je bilo super. Nije to baš bilo ni kratko, par dana je trajala ta edukacija. U dva navrata po 3 dana. I tamo smo praktično radili i malo promišljali o nekim dalje aktivnostima, izradili plan i program.

Branka: Da, tu smo u principu dobili najbolji input za ovo što se tiče izrade samog plana i programa volontera, baš ono kako bi to trebalo izgledati. “

Vlasta: „Ono što mi se čini jako dobro, Volonterski centar Zagreb je organizirao jednu edukaciju baš za koordinatorice Školskih volonterskih programa, i to mi je bilo sjajno jer smo se tad upoznali međusobno – 9. gimnazija, pa Škola za primalje, bilo nas je nekoliko. Uglavnom smo se povezali i to mi je super da smo znali jedni za druge. Nama je to bilo mapiranje da vidimo tko gdje šta radi i što još može. U svakom slučaju to je mogućnost otvorene suradnje. “

B. TEMA: Koordinatorice mentoriraju i osnažuju učenice te se zalažu za prepoznavanje važnosti školskog volonterskog programa unutar ustanove

Uz menadžersku ulogu, posao koordinatorica volonterskih programa uključuje cijeli dijapazon aktivnosti. Jedan od ključnih poslova uključuje rad s učenicama volonterkama. Taj angažman najčešće uključuje usmjeravanje i praćenje učenica tijekom volonterskih akcija, ali vrlo često znači osnaživanje i utjecaj na određene promjene kod učenica. Koordinatorice imaju razne uloge u radu s učenicama, od autoriteta do najboljih prijateljica. U svakom slučaju, brinu o učenicama volonterkama na više razina, o njihovom fizičkom i mentalnom zdravlju.

Osim intenzivnog rada s učenicama, koordinatorice su se nerijetko morale i boriti za školski volonterski program, budući da su postojale određene sumnje u takvu vrstu rada od kolega. Međutim, naglašavaju da su takve situacije bile češće na samom početku rada programa.

B.I. PODTEMA: Koordinatorice imaju mentorsku ulogu

Jedna od tema razgovora bila je samostalnost, odnosno nesamostalnost učenica volonterki u izvođenju volonterskih aktivnosti. Većina koordinatorica se slaže da određena razina samostalnosti izostaje, ali naglašavaju da se ponašaju „u skladu sa svojim godinama“ te ne vide to kao presudni

problem. Koordinatorice su, na neki način, mentorice učenicama volonterkama. Pružajući podršku kroz davanje uputa, povratne informacije o obavljenom radu te usmjeravanje, sve s ciljem uspješnije realizacije aktivnosti, koordinatorice posredno učenicama pružaju osjećaj sigurnosti. Ističu koliko im je važno da učenice osvijeste da volontiranje podrazumijeva odgovornost i važnost održavanja svoje riječi.

Mirela: „Oni su u skladu sa svojim godinama, trebaju oni podršku, trebaju i izuzetno odlični i odgovorni, trebaju uvijek podršku. Ako trebaju odraditi tipa neku aktivnost, onda mi malo to pogledamo, prekontroliramo što su napravili. I vole dobiti povratnu informaciju.“

Sandra: „To je stvar koju im stalno moraš ponavljati i stalno moraš iznova govoriti, ako prihvatiš neku ulogu... od volontiranja za Socijalnu poslugu za koju skupljaju namirnice, ako si ti prihvatio tu smjenu od 9 do 12, ti moraš znati da ako se ti ne pojaviš i ne pojavi se tvoja prijateljica s kojom zajedno ideš – smjena propada, to je potrošeno vrijeme. Znalo se desiti, ali onda sam ja jako opasna i grozna i onda imamo malo ozbiljni razgovor i pokušam im objasniti da se to ne može dogoditi, ako se dogodi – ti si taj koji mora naći neku osobu koja će taj dan odraditi.“

Uz navedeno, delegiranje zadataka i prepoznavanje talenata, potencijala i afiniteta kod učenica je također jedan važan dio posla kojeg koordinatorice obavljaju.

Marina: „Recimo većina djece koja je prošla radionicu, nakon te radionice vidimo što kome, možda mu ide bolje crtanje, lijepljenje, i onda ako vidimo da djetetu ne idu određene motoričke aktivnosti ili neke radnje, onda usmjerimo na nešto drugo. Znači da ne mora izraditi cijelu čestitku, ali je važno da, kada učenici to prođu mi vidimo što im dobro ide i onda zamolimo da taj učenik odradi nešto od toga.“

U svojoj ulozi smatraju važnim učenicama „otvoriti vrata“ ka novim iskustvima koja se odvijaju u sigurnom okruženju. Često ističu značaj osnaživanja učenica te ih ohrabruju da razumiju i osvijeste da njihovo djelovanje u zajednici ima odjeka. Imaju dojam da mladi općenito nisu dovoljno zastupljeni u društvu, a koordinatorice imaju mogućnost dati im glas kroz volonterske programe.

Potiču ih na identificiranje i razumijevanje potreba unutar zajednice, te ih osnažuju i pružaju podršku kako bi pokušale odgovoriti na te potrebe.

Marijana: „Ta djeca osjećaju ponekad koliko su oni važni i mi njih tako, kako bih rekla, tako se i ponašamo prema njima, barem ja. Ukazujem im na njihovo značenje, da su oni bitni, da oni odlučuju. Onda smo bili na sastanku s ravnateljem muzeja i ravnateljicom galerije, gdje su baš htjeli čuti što mladi misle, kako zapravo doživljavaju te kulturne ustanove, kako bi oni postali publika.“

Zahvaljujući manje formalnoj organizaciji rada u volonterskim programima, poticajnom okruženju i kvalitetnim odnosima među svim članicama programa, koordinatorice imaju priliku prenositi vrijednosti i načela volontiranja. Primjećuje se kako koordinatorice osjećaju zadovoljstvo kada uvide da su se neke „zakačile“ za volontiranje kao rezultat njihovog truda.

Marijana: „Zadovoljna sam, stvarno mislim da sam kroz taj svoj posao uspjela dosta utjecati na mlade i na sebe, ipak svi mi krećemo od sebe i pokušavamo sebe pobijediti i nadmudriti neki naš nedostatak.“

Sandra: „Prošle godine, maturant je došao i rekao "taj volonterski program koji vi vodite je totalna glupost i to je nepotrebno, zašto ja da vama dam svoje vrijeme ili svoje znanje, kad od toga nemam ništa, to isto mogu prodati negdje na tržištu". Ja govorim "pa dobro, kako to misliš? što te zanima, što voliš raditi?", kaže on da voli igrati igrice, dobro govorim engleski jezik i govorim ja njemu da mi baš sad treba jedna usluga, treba mi prevesti jednu radionicu s engleskog na hrvatski i kaže on da će mi to napraviti, da nema problema. I tako smo mi krenuli. On se sav uživio u to, preveo mi je te tri strane, bio je presretan što mi je to napravio "jesam dobro to napravio", kažem ja da ću pitati kolegu iz engleskog, on je to sve super odradio i ja njemu govorim "jesi ti svjestan da si ti sad volontirao?". Kaže on da kako ja to mislim, ja mu govorim "pa jako lijepo, dobio si tekst, u svoje slobodno vrijeme si se bavio njime i preveo mi ga, super si to odradio, a što je to nego volontiranje? dao si neke svoje vještine. jesi sretan zbog toga?" i kaže on da je sretan i pita da li imam još nešto za raditi. Eto, i tako u stvari oni nisu ni svjesni da mogu i da se dobro osjećaju, on je i prije dolazio kod mene, samo bi mi pričali, ali evo sad je počeo i tu nešto pridonositi školi.“

Irena: „Jako sam ponosna na njih. U stvari, ja mislim da radim nešto dobro, mirno spavam, mirna mi je savjest, potrudila sam se da proširim to volontersko djelovanje, volonterski rad, uključujem djecu više. Sad u ovo vrijeme kad su djeca pogubljena, često su na tim ekranima, ne znaju sami, a željeli bi se uključiti, jer smo mi svi društvena bića i oni žele, ali nemaju gdje, ne znaju. I onda kad vidim da su oni sretni i zadovoljni što su pomogli, kad vidim njihovu povratnu info, onda sam ja zadovoljna.

Upravo zbog okruženja koji obiluje pozitivnim odnosima, razumijevanjem, povjerenjem i sigurnosti, učenice nerijetko traže od koordinatorica i prijateljske savjete koje koordinatorice rado daju. Može se zaključiti da učenice prepoznaju koordinatorice kao osobe u koje se mogu pouzdati što je za mlade od neizmjerne važnosti, a još posebno ako je riječ o nekim osjetljivim temama. Tako da koordinatorice često imaju i ulogu medijatorica među učenicama i nastavnicama i roditeljima. Moglo bi se reći da koordinatorice imaju važnu ulogu u očuvanju i vođenju brige o fizičkom i mentalnom zdravlju učenica volonterki.

Sandra: „Tako sam imala jednog dečka, nisam nikad s njim progovorila jel' gay ili nije, oblačio se malo drugačije, ja sam njemu bila kao prijateljica kojoj je mogao sve frustracija ispričati i prepričati i onda sam ja tu bila medijator i posrednik između njega i njegove razrednice koja ga nije mogla takvog prihvatiti i razrednog vijeća.“

Irena: „Znalo se dogoditi, imali smo učenika koji je bio onako malo slabiji, pa je znao dolaziti, ali je on bio spretan s rukama je htio raditi. Ali tako, bio je malo problematičan, nije baš to klapalo s razrednicom, ali nekako smo našli sredinu.“

B.II. PODTEMA: Koordinatorice imaju zagovaračku ulogu

Vrlo značajna uloga koordinatorica u školskim volonterskim programima je zagovaračka uloga. Takva je funkcija posebno važna na počecima djelovanja školskih volonterskih programa kada se javljaju sumnje u program i njegove koristi. Najčešći prigovori takvim programima idu u smjeru nepovjerenja prema učenicama volonterkama, odnosno smatra se da će se te aktivnosti koristiti samo kao izgovor da ne budu na nastavi. Pojedine koordinatorice su se uz obrazloženja vrijednosti volonterskih aktivnosti za učenice, zajednicu, pa i školu, morale „boriti“ i za prava na vlastite prostorije programa i ostale resurse koji su im potrebni za rad. Tijekom vremena, govore pojedine

koordinatorice, i kroz predani rad, trud i zalaganje, školski volonterski program je postao vrijedan resurs škole te se nije više potrebno boriti za njegovo mjesto pod suncem.

Sandra: „Ako je volonterska akcija za vrijeme nastave, nemam problema, vodimo računa da ne izbjegavamo odveze koje su propisane za neke, znači onda odaberemo neke druge učenike, ali jednostavno nemam problema. Zašto? Zato što sam se ja izborila za to, znači nije to išlo od danas do sutra. Jednom godišnje bi članovi volonterskog programa predstavljali na Nastavničkom vijeću što su sve te godine napravili, i u biti sad smo već poznati, sad smo već popularni u školi, tako da sad stvarno nemamo nikakvih problema.“

Irena: „To je ono što nam nedostaje, na sastancima Vijeća učenika mora biti prisutan volonter, zašto, zato jer kad se govori o takvim akcijama koje se tiču škole, mora se reći svima i onda dalje to tako krene. I onda je ravnatelj rek'o da ajde može biti. To je sve borba neka tijekom godine, gdje se mi moramo izboriti da budemo to što vi kažete priznati, prepoznatljivi, da se čuje za nas i kad nešto organiziramo da se prenese da cijela škola zna. Tako se i neke ideje prenose.“

C. TEMA: Izazovi u obliku preopterećenosti poslom, suočavanje s nedostatkom podrške i predrasudama nisu rijetkost, ali koordinatorice i dalje pronalaze smisao u svojoj ulozi

Prevladavajući izazov, ili možda bolje problem, kojeg sve koordinatorice bez iznimke ističu jest nedostatak vremena i prevelika opterećenost poslom. Ovaj problem jednako se pojavljuje i kod koordinatorica nastavnica i stručnih suradnica. Posebnu opterećenost ističu one koordinatorice čiji su školski volonterski programi povezani s projektom, žale se na obilnu papirologiju i ekstenzivnu administraciju. Uz navedene probleme, pojedine koordinatorice ističu da im privatni životi pate zbog preopterećenosti poslom, posebno ako uzmemo u obzir kontekst u kojem se nalazimo i općenitu preopterećenost žena u ulozi njegovateljica.

Mirela: „Ovo je sad bila edukacija u sklopu projekta, ali kažem baš sam se iznenadila koliko ustvari ima papirologije. Sve, sve, sve se piše. I još ima aktivnosti koje nismo uspjele odraditi“

Marijana: „Taj prijašnji projekt sam sama vodila i to je stvarno bilo dosta naporno.“

Sandra: „Da bih mogla pratiti put svakog volontera, ja bi stvarno... ne bi bilo dosta jedno radno vrijeme, trebalo bi mi puno više. [...] Ja bi mogla puno više, ali onda bi to oduzimalo meni puno puno vremena. Svaki dan bi ja mogla volontirati i djecu tjerati na volontiranje, ali jednostavno ne mogu, ne mogu odvojiti... imam i doma posla kojeg moraš odrađivati i sad su već moji roditelji stariji, tako da možda sam se malo i ja...“

Nedostatak mentorstva posebno naglašavaju one koordinatorice koje nisu imale prilike pohađati edukacije za menadžment volontiranja. Isto tako, ističu nedostatak umrežavanja drugih koordinatora školskih volonterskih programa iz drugih škola te smatraju da bi o tome više računa trebali voditi lokalni i regionalni volonterski centri.

Marina: „Moram priznati bilo bi mi lakše da imam mentora, u početku. Bilo bi mi lakše da mi je netko da upute u smislu neko iskustvo kolega iz neke škole. To mi je nedostajalo u početku.“

Irena: „Nedostaje mi umrežavanje. Imamo Volonterski centar Zagreb, ali on više prepušta sve školama. Po meni bi VCZ trebao biti taj koji će povezivati škole, koji će povezivati udruge sa školama. Jako mi nedostaje taj neki entuzijazam, ovako si sam. Kad bi čovjek imao više vremena i samo se bavio s time - super!“

Osim logističkih izazova, neke koordinatorice suočavaju se i s predrasudama kolega. Iako su takvi slučajevi u manjini, oni ukazuju na nedostatak razumijevanja želje za angažmanom u volontiranju, posebno ideje da se takve aktivnosti provode paralelno s redovnim poslom. Dodatno, zbog te nemogućnosti razumijevanja, neki kolege zaključuju da se koordinatorice bave volontiranjem iz razloga „samopromocije“.

Sandra: „Voljela bi uključiti još više kolega u te moje volonterske pothvate, samo što oni smatraju da sam ja luda. Zato što previše dajem sebe, zato što to nije moj posao.“

Marijana: „Nekad sam znala imati osjećaj kao da ljudi nekad osjećate da ih vi ugrožavate time što vi nešto radite besplatno, pa se i od njih očekuje, ne mogu oni u miru raditi svoj posao, mislim, iako ih nitko ne vuče.“

Međutim, bez obzira na navedene probleme, koordinatorice pronalaze zadovoljstvo i smisao za sebe i učenice te u tome pronalaze motivaciju za dalje. Ističu da vide smisao u tome što rade te nekima ekstenzivno vođenje evidencije zapravo olakšava rad. Primjećuje se da je važno da koordinatorice imaju slobodu i autonomiju u vođenju školskih volonterskih programa, da imaju mogućnost osmisliti svoje vlastite strategije planiranja, realiziranja i praćenja. Dodatno, naravno, ističu da je pomoć i podrška ravnatelja i kolega od neizmjerne važnosti za nesmetano funkcioniranje programa, ali i olakšava teret koordinatoricama.

Marina: „Znalo je biti naporno u smislu kada smo dogovorili aktivnosti, kada se dogodilo da su aktivnosti tjedan za tjednom, znalo je biti izazovno, ali na kraju krajeva to je moj odabir. To je ono što ja smatram da doprinosim na svoj način, znam da to što radim ide u humanitarne svrhe i da pomažem obiteljima. Kad god mi bude teško, uvijek razmislim da je tim ljudima 100 puta teže.“

Vlasta: „Taj dio oko tih projekata mi je bio izazovan, ali mi je pokazalo koliko je vrijedno truda i prijave na te natječaje, uvijek traži evidenciju, to je još dodatan posao, ali se isplati. Tako da sam kasnije počela evidentirati ne samo tko je sudjelovao, već koliki je to broj sati, pa kad se piše u knjižicu da se to vidi, pa što je ishod bio, koliko smo to biljaka posadili ili koliko smo gredica poplijevali [smijeh]. To isto zna onako biti zahtjevnije, ali dobro, opet imam nekako cjelovitu sliku u glavi. [...]

Izazov je nekad uravnotežiti sve te poslove, intervencije, kad nekom nije dobro ili mama koja čeka da joj se javim. Bio bi velik izazov da nemam podršku ravnateljice i kolega.“

Tijekom cijelog razgovora s koordinatoricama bilo je razvidno da se jako ponose svojim programima, a posebno učenicama volonterkama. Dirljivo je kako s ponosom prepričavaju događaje i situacije u programu, može se zaključiti da im je stalo do onoga što rade. S posebnim su žarom pokazivale slike s pojedinih volonterskih akcija, isječke iz školskih novina o programu, a jedna koordinatorica u svom uredu ima plakat posebno izrađen sa slikama s volonterskih akcija. To su sve pokazatelji predanosti programu i entuzijazma koordinatorica. Dodatno, kao korist sudjelovanja u volonterskim aktivnostima u okviru programa ističu konstanto učenje i usavršavanje.

Marijana: „Ja sam stvarno našla u tome jedan lijepi smisao, oduvijek nastojim približiti taj način rada učenicima. Nekako smo se tu našli, ispunjava vas taj osjećaj kad znate da nekome na neki način ukazujete na prave vrijednosti.“

Vlasta: „Super, super se osjećam u ovoj ulozi koordinatorice! Jako mi je drago, stvarno, baš mi to proširuje nekako moju profesionalnu ulogu i jako mi je blisko po osobnosti.“

D. TEMA: Djevojke čine većinu u programu, odlikuju ih karakteristike poput pouzdanosti i predanosti, no s generacijama se taj profil učenica mijenja

Kao i u prethodnoj temi čiji je fokus izgradnja profila koordinatorica, tako je ova tema usmjerena na konstruiranje profila učenica volonterki iz perspektive i iskustava koordinatorica. Iako se učenice mijenjaju iz generacije u generaciju, uvijek je više djevojaka od mladića uključenih u volonterske aktivnosti. Nadalje, postoje različita iskustva s akademskim uspjehom učenica volonterki. Drugim riječima, u program dolaze i odlične i manje uspješne učenice. Program je mjesto koje okuplja i društvene i povučene osobe. Bez obzira na navedene osobine, koordinatorice većinu učenica opisuju kao pouzdane, odgovorne, vrijedne i požrtvovne volonterke. Također, navode da su imale iskustva rada i s učenicama koje su pokazale nepouzdanost i manju razinu samostalnosti, a takve se karakteristike pripisuju „novijim“ generacijama.

D.I. PODTEMA: Djevojke čine većinu u školskom volonterskom programu, dok drugi obrasci u karakteristikama volontera nisu pronađeni

Koordinatorice ističu da se učenici općenito mijenjaju s vremenom te da je svaka generacija učenica volonterki posebna. No, svejedno postoje određene karakteristike koje ostaju iste u svim generacijama. U pravilu se u programe uključuje više djevojaka bez obzira na omjer djevojaka i mladića na razini škole. Mladići se najčešće uključuju na nagovor djevojaka iz razreda, a koordinatorice ih aktiviraju za akcije koje su usmjerene na fizički rad. Koordinatoricama je drago kada je skupina volontera u programu miješana skupina. Često ističu da imaju izuzetno dobra iskustva s mladićima volonterima, pojedinci su se pokazali vrlo aktivnima i angažiranima. Također, iskustvo im govori da se i ta rodna struktura polako, ali sigurno mijenja, iz godine u godinu sve se više mladića pojavljuje u volonterskim programima.

Marijana: „Dominiraju djevojke. Iako ne mora značiti, možda da smo se mi uživo nalazili, možda bi se oni tu drukčije složilo jednostavno. Jer bili su se u početku prijavili i dečki.“

Marina: „Naravno, više je djevojaka uključeno u same radionice, međutim imali smo i dečke koji su došli pomoći gimnastičkoj organizaciji gdje se trebalo nositi klupe i razmjestiti namještaj. Imali smo jedan razred gdje su gotovo svi dečki došli taj dan kada smo se dogovorili i super je bilo.“

Vlasta: „Ono što je definitivno u volonterskom programu veći je nesrazmjer po spolu, nego na nivou škole, ali mi je drago da smo miješana skupina. I onda ti dečki koje dobijemo su izuzetni, stvarno jesu. I mislim da je to isto samo stvar nekog procesa, da će se to isto mijenjati s vremenom, ali trenutno je tako.“

Kada govore o akademskom uspjehu učenica volonterki postoje raznolika iskustva, ne samo kod različitih programa, već i u istom programu. Naime, školski volonterski program, prema iskustvima koordinatorica privlače odlične i svestrane učenice, ali i one slabijeg akademskog uspjeha kojima onda program omogućuje afirmaciju na nekom drugom području. Drugim riječima, učenice koje „nisu baš zainteresirane za određene predmete ili su samo slabije motivirane za učenje (Marina)“ pronalaze svoje mjesto u programu.

Branka: „To su čak možda učenici koji nisu toliko super u nastavi da će nešto naučiti, da će nešto nabubati i biti savršeni odlikaši, ali s druge strane nešto drugo imaju za dati, ali nemaju to gdje dati i onda ih ovo potiče.“

Marina: „Uočili smo da djeca obožavaju te radionice, primijetili smo da učenici koji inače nisu baš zainteresirani za određene predmete ili koji su jednostavno slabije motivirani, da vole raditi na radionicama, da vole kad ih se pohvali, da vole raditi nešto kreativno.“

Vlasta: „Po tom nekom postignuću, školskom, akademskom je raznoliko i mislim da je dobro da je tako. Mislim da je nekome kome teže ide ovaj akademski dio, mislim da je sjajno da ima područje u kojem se može afirmirati, tako da super, taj dio mi je skroz zadovoljavajući da tako i bude.“

Ista je situacija i s učenicama koje se „nisu snašle“ u razredu, koje su na neki način marginalizirane od ostalih učenika. Pronašle su svoje mjesto u programu i volonterskim aktivnostima te im je ono bijeg od takvih problema.

Sandra: „Osim tih veseljaka i društvenjaka, vrlo često su volonteri i oni marginalizirani u odbačeni od društva i zajednice. [...] One ne funkcioniraju dobro s razredom. To je vrlo zanimljivo da imam i takvih pojedinaca koji su neprihvaćeni u razredu i u školskoj okolini, a koji su jako dobri kao volonteri.“

U kontekstu programa škola i afiniteta učenica, postoje različiti odgovori. S jedne strane koordinatorice govore da u program najčešće dolaze „društvenjaci“, dok druge pak imaju iskustva da se češće javljaju učenice koje su usmjerene na praktičan rad.

Mirela: „To su djeca koja imaju empatiju i koja imaju želju da danas-sutra rade u branši u kojoj pomažu drugima, tipa socijalni rad, sociologija, pedagogija, psihologija. Imaju i sluha i afiniteta, jednostavno su takvi.“

D.II. PODTEMA: Učenice volonterke uglavnom su pouzdane, vrijedne i predane angažmanu u školskom volonterskom programu

Koordinatorice uglavnom percipiraju učenice volonterke kao iznimne osobe, pouzdane, vrijedne i odgovorne. Naravno, ističu da i među njima postoje određene razlike, ali da uvijek postoji jedna grupa volonterki koja „gura“ i „potiče“ ostale. Slijedi opis učenica volonterki iz iskustva koordinatorica.

Za većinu učenica volonterki se može reći da su svestrane i aktivne, odnosno da sudjeluju u mnogim aktivnostima u školi i izvan nje. To i je jedan od razloga zašto pojedine koordinatorice misle da je potrebno da školski volonterski program vode nastavnice ili stručne suradnice kako se učenice ne bi previše raspršile.

Marijana: „Uvijek postoji jedna grupa djece koja su svugdje u svemu aktivni, oni su i za književnost i za debate, šta god, to je ta grupa djece koja su univerzalna.“

Vlasta: „Jedna od njih je što stvarno dobijemo, sretni smo što dobijemo učenike koji su odlični. Već nekako, kako da kažem, u smislu cjelovitog razvoja, u tom smislu

odlični. Nekako, radne navike kao da su već pretpostavka i svestrani su i nije im teško odlučiti se kad se ponudi nešto, a škola stvarno nekako to načelo izbornosti jako njeguje, da imaju mogućnosti, u smislu da se nađu.“

Dakle, kao što je već rečeno, koordinatorice imaju visoko mišljenje o svojim učenicama, jedna od najčešćih fraza koje koriste kada govore o najaktivnijim volonterkama je „možeš se osloniti na njih“ te „uvijek su tu“. Imaju njihovo puno povjerenje budući da ih koordinatorice doživljavaju kao zrele, vrijedne, sposobne i predane.

Sandra: „Ona je isto jedna tako posebno dijete bila, odnosno mlada cura, koja je uvijek u bilo kom trenutku uskakala u koju god hoćeš akciju. [...] Recimo ona je bila jedna od tih, izuzetno kreativna, na sto strana. Ti si mi uvijek tu kad mi treba.“

Branka: „Meni je najljepši osjećaj bio kad smo dovele djecu i shvatile da se naša djeca, ne da se savršeno ponašaju, nego ti se na njih možeš osloniti da će oni odraditi ono što si im rekao i da je to u velikoj većini slučajeva.“

Mirela: Da, odgovornost, poštivnost, onako obaviti će sve šta im se zada, vrijedni, poslušni, može se čovjek na njih osloniti.“

Marijana: „On je mali za sve, šta god treba, uvijek odraditi, nikad reći "ne", uvijek se možete osloniti na njih.“

Kada govore o njima može se osjetiti ponos u tonu njihovog glasa, kao i zadovoljstvo što imaju priliku surađivati s takvim iznimnim djevojkama i mladićima. Kao što je rečeno već u prethodnim temama, na početku školske godine, velik se broj učenika uključi u program, no tijekom vremena se taj broj prorijedi. Tako da koordinatorice tu skupinu koja ostaje nazivaju: „*ključna skupna koja to vuče (Sandra)*“. Opisanoj skupini učenica ništa nije teško i iznimno su predane svakoj volonterskoj akciji i ozbiljno pristupaju njenoj realizaciji, bez obzira na epidemiološke mjere, ispite i slične situacije koje bi ih eventualno mogle spriječiti. Dodatno, pokazuju veliku odgovornost spram aktivnosti i vanjskim suradnicima te, kako ističu koordinatorice, vrlo profesionalno i kompetentno odrade svaku akciju.

Vlasta: „Ono što sam htjela reći da su ove godine, trebalo se testirati ili imati potvrde za akciju, pa je i to jedan limitirajući faktor. Znači, jedna učenica je išla nakon popodnevne smjene u školi, još se i testirati da bi mogla sutradan sudjelovati u akciji zajedno s drugim učenikom. Išli su, morali su u 6.30 biti na Trgu, a ona stanuje u mjestu oko Velike Gorice. Poslije toga su išli u Sesevetski Kraljevec i tamo su bojali, neki garažni prostor, koji će služiti kao prostor za beskućnice. Tako da su taj dio odradili tamo i sutradan došli u školu i pisali test! Ne znam ishode testa, ali oni su bili spremni i na to, toliko o požrtvornosti.“

Mirela: „Većinom su to djeca koja su odgovorna i koja žele to raditi.“

Marijana: „Toliko je zabavno, toliko je interesantno kako oni to slože i zaista uživaju. Rjeđe ću naći školsku prezentaciju na temu likovne umjetnosti tako dobro napravljeno nego recimo to što su oni radili, baš se daju. Tako oni to ozbiljno shvate, odrade, tako mi djeluju, kako bih rekla, da su kompetentni na tom području, od potresa do šume do siromaštva.“

Irena: „Dosta su dobro organizirani, vole da je sve posloženo.“

Osim iznimnih karakteristika koje koordinatorice prepoznaju kod učenica, uočavaju i da su pojedine učenice intrinzično motivirane, da su se baš „zakačile“ za volontiranje ili za pojedine akcije koje su im od posebne važnosti. Prepoznaju da su to najčešće učenice koje imaju iskustva volontiranja od prije, ili iz osnovnih škola ili volontiraju s roditeljima. Dodatno se „zakače“ kada vide svoj doprinos i u akcijama u okviru kojih imaju direktan kontakt s korisnicima volontiranja. Takvo ponašanje i osobine ulijevaju povjerenje i vanjskim suradnicima koji su onda skloniji i davati više ozbiljnije zadatke učenicama i taj ih način više uključiti. Ponekad se dogodi da određene učenice postanu toliko samostalne u pronalaženju volonterskih akcija izvan škole da im više nije potrebna podrška ili usmjeravanje od strane koordinatorica.

Sandra: „Što se tiče učenika koji imaju intrinzičnu motivaciju, njih je malo, i to se vrlo brzo pokaže. To su učenici koji ti stoje na raspolaganju i subotom i nedjeljom i kad je nastava i kad nije nastava, i poslije oni sami sebi traže volonterskog posla, da im ti više ne trebaš, ti si im samo otvorio vrata, pokazao put, kad ih trebaš oni su tu.“

[...] *Imala sam učenika volontera koji je u 2. srednje, znači imao je 16 godina, on je radio unutra, radio na podjeli hrane. Znači, tu imaš konkretan susret s korisnicima Socijalne samoposluge, oni su osjetljiva skupina. Dati dječaku od 16 godina da to radi, znači da ima povjerenja u njega, ali on je bio dušom i tijelom unutra, njemu se svidio taj posao, on je vikendima, praznicima, stalno je volontirao za njih i bio je super vezan za to. [...] Mislim svi ti učenici koji se duboko zakače za nešto, oni duboko to proživljavaju, baš se ono zakače i to je ono što im je važno i vrijedno“*

Marijana: „Naravno da svi koji su se uključili u projekt nisu bili baš jako aktivni, uvijek se naravno iskristalizira jedna grupa učenika koji to ono baš iz srca vole i žele.“

Za koordinatorice su pojedine učenice volonterke osobe koje okupljaju, one koje vode, koje svojim snažnim entuzijazmom i primjerom potiču druge učenike da se uključe i da sudjeluju. Drugim riječima, smatraju da su uzor drugim učenicima u programu i izvan njega.

Marina: „Mi smo imali u početku učenike koji su bili 4. razred, učenicu koja je taj jedan projekt učinila izuzetno uspješnim, čak mislim da je doprinijela jednoj višoj razini nego što bih ja osobno doprinijela jer je uložila puno vremena i entuzijazma i prenijela taj entuzijazam na ostale svoje kolege.“

Marijana: „On je onaj tip osobe koji okuplja, dosta je komunikativan i simpatičan.“

Irena: „Zaista su učenice bile prekrasne, sudjelovale su u volonterskom programu, vodile su volonterski program, jako bile angažirane, baš uzor volonterima.“

Osim što su vođe i uzor drugima, učenice volonterke najčešće su vrlo društvene i otvorene osobe koje uživaju u druženju, a za neke od njih upravo je ta želja za druženjem bila motivacija za ulazak u program. Smatraju da su to općenito osobine mladih ljudi, a uz to iskazuju veliku dozu empatije i želje za pomaganjem, pa se školski volonterski programi pokazuju kao savršena platforma za takve učenice.

Sandra: „Jako su društveni i vole se družiti, pa tako i na tim zajedničkim aktivnostima, to je recimo njihova zajednička karakteristika. Ma mislim da je velika većina mladih ljudi pozitivna i pozitivno su usmjereni i nastrojeni, samo mnogi ostaju ustvari

neotkriveni. A ovi što su se nametnuli su se sami nametnuli, takvi su! Zato ti govorim da je ono velika većina njih društvena i u biti oni se nameću sami po sebi.“

Irena: „Ja bi rekla da, neka otvorenost, komunikativnost, empatija, tolerancija, to je recimo neka zajednička crta. Dosta su liberalni i tolerantni prema osjetljivima, prihvaćaju druge lakše. Mislim, ima i tvrdoglavih, naravno, ali nekako možda evo to, odvajanje vremena za drugoga. Kažem ta čista ta empatija, društvenost, otvorenost, zajednica, zajedništvo, brbljavi su većinom, žele pomagati. Rijetko kad mi se dogodi da je netko povučen.“

Iako rijetko, ali u gotovo svakom programu postoje i učenice koje su donekle suprotnost ovima prethodno opisanima. Učenice ponekad znaju biti i buntovnice koje pokreću promjene. To su, kako bi rekle koordinatorice, osobe „koje se stalni bune“, kojima „uvijek nešto smeta“ (Sandra). Takve učenice još opisuju i kao individualke.

Irena: „Ja se njega sjećam u prvom razredu, on je došao u volonterski program, odmah je imao neke ideje, odmah se bunio nešto. Borac je bio za ljudska prava, za jednakost.“

Uz sve navedene karakteristike učenica volonterski, koordinatorice još zamjećuju da su mnoge od njih vrlo kreativne te spremne na izazove u smislu da se ne boje iskušati se u volonterskim aktivnostima koje su izvan njihove komfor zone.

Sandra: „Oni sad znaju kad ja njima kažem da želim pano za Dan planeta Zemlje, da to neće pisati "Dan planeta Zemlje" i što je to, nego će opičiti neku kreaciju o kojoj ćeš ti razmišljati. [...] Oslikali smo mural na zidu vezano na temu održivog razvoja, učenici su sami to iskreirali, ima stvarno nekih kreativnih učenika,

Sandra: „Kad im se ponudi, imamo takav profil učenika da su skloni probati, vidjeti i uključiti se.“

D.III. PODTEMA: Nove generacije učenica uglavnom su nesamostalne i manje pouzdane

Tijekom svojeg dugogodišnjeg rada kao koordinatorice školskih volonterskih programa, imale su iskustvo raditi i s manje pouzdanim učenicama. Neke od njih primjećuju velike razlike u generacijama te ove „nove“, današnje generacije opisuju manje pouzdanima i samostalnim, u smislu da se od koordinatorica očekuje mnogo veći angažman u planiranju i organiziranju volonterskih aktivnosti. Druge pak opravdavaju nepouzdana ponašanja učenica njihovim razvojnim stadijem te nemaju nerealna očekivanja od njih, odnosno prilagođavaju se njihovoj dobi. Još jedan od razloga može biti i pandemija, odnosno epidemiološke mjere koje su uvelike utjecale na smanjenje autonomije učenika općenito, a povećale opći strah i anksioznost kod svih, a ne samo mladih.

Sandra: „Generacije se mijenjaju, pa neke generacije su puno aktivniji. Učenici iz prošle generacije su bili puno motiviraniji, a sad uvijek imam jedno, dvoje, troje koji su turbo motivirani i koji žele volontirati bilo gdje, bilo kad, samo mi dajte posla. [...] Ali baš ono mlade generacije su sve nesposobnije i nesposobnije i to moram reći. Nažalost je to tako. "Gdje je taj vrtić" pitaju oni mene, pa „guglaš“ i pokušaš detektirati što znaš tamo, pa se orijentirati, a ne da ja njih moram navoditi i tako dalje. I od skupine od njih 10 će jedan reći "dobro, ja ću biti taj koji će voditi", žele imati neku osobu koja će njima biti neko zaleđe, stijena, podrška, potpora i tako dalje. Što je meni nepojmljivo za mladog čovjeka, mislim ono ideš glavom kroz zid pa nekako ću doći.

[...]

Bili smo i u Centru za autizam, u njihovoj školi i tamo smo pokušali, isto tako neuspješno jer isto, to je osjetljiva skupina. Problem je tog kontinuiteta, kad se ti prihvatiš nečega, onda moraš... Ja im to sve prije odlaska tamo kažem, ali ne mogu oni računati sami na sebe. A možda jednostavno nisam uspjela potrefiti baš pravu osobu koju bi odvela tamo da se zaljubi u taj posao, pa da nađe način, mjesto i vrijeme kad može otići.

[...]

U biti imaju oni ideje, samo što opet ću reći, prije je bilo puno bolje, puno su bili oni angažiraniji u smislu od ideje do realizacije da bi proveli sami tu i tamo uz moju neku

pomoć. Sad sam tu ja ili netko od nas koji mora sve izorganizirati, dogovarati, da bi se to nešto provelo. Znači, njihova inicijativa je puno slabija.“

Osim promjene u samostalnosti i odgovornosti kod mlađih generacija, pojedine su koordinatorice primijetile da se mijenjaju i motivi za volontiranje. Postoje učenice koje na neki način „trguju“ s koordinatoricama. Nude svoje vrijeme, a zauzvrat traže da ih se oslobodi od nastave. Uz eskivatorice nastave, koordinatorice govore da imaju i učenice, iako vrlo rijetko, koje vrlo rano osvijeste benefite volontiranja za svoju korist. Međutim, koordinatorice zaključuju da je manje važno iz kojih razloga se učenice uključuju u volonterske programe, važnije je ono što one kao koordinatorice njima mogu ponuditi i ono što će naučiti i dobiti iz iskustva sudjelovanja u raznim volonterskim aktivnostima.

Sandra: „Da li oni imaju tu intrinzičnu motivaciju, nemaju svi sigurno, nego ih pokreće to "aha, danas neću biti na nastavi" ili "mogu ukrasti sat povijesti" ili ne znam što, tu oni vide svoj neki benefit i oni će odvolontirati. [...] Ali dobro, nije to ništa strašno, oni su mladi i drago mi je u biti da im se otvore ta vrata i mogućnosti.“

Mirela: Teško je meni procijeniti koliko oni vole ići na te aktivnosti, ima svega, kako bi ponekad izbjegli nastavu ili sastanke, dogovore, a koliko ustvari baš žele biti u tom trenutku na nekoj aktivnosti. Ne znam koji su njihovi osobni razlozi, ali možda iz dosade i ajde da izbjegnemo i nastavu, ali nesvjesno i uče na taj način, tako da je i to ok.“

Marijana: „Bila je jedna učenica, ona je onako baš samosvjesna i zna što želi u životu i svjesna je da je njoj jako bitno i to volontiranje kao neki put do određenih ciljeva.“

E. TEMA: Sudjelovanje u volonterskim aktivnostima školskih volonterskih programa rezultira promjenama u znanju, vještinama i ponašanju kod učenica volonterki

Zahvaljujući bliskom i gotovo svakodnevnom kontaktu koordinatorica s učenicama volonterkama, koordinatorice imaju priliku pratiti i svjedočiti određenim promjenama koje se događaju kod učenica. Najčešće je riječ o unapređenju znanja i vještina, kao što je praktično znanje te unapređenje socijalnih i organizacijskih vještina. Nadalje, uočavaju i promjene u ponašanju, mnoge učenice su sklonije širem spektru sudjelovanja u volonterskim aktivnostima, pojedine čak i izvan Školskih volonterskih programa. Koordinatorice opisuju i nadahnjujuće primjere transfera učeničkih iskustava izvan programa te su uvjerenе da će učenice volonterke i nakon završetka srednje škole nastaviti s volontiranjem na nekoj razini. Važno je spomenuti da naglašavaju kako za pojedine opisane pomake kod učenica ne mogu biti sigurne je li samo sudjelovanje u školskom volonterskom programu bio tome uzrok ili je riječ o još nekim faktorima koji su mogli imati utjecaja na navedeno.

E.I. PODTEMA: Kroz iskustvo u volonterskim aktivnostima učenice volonterke unaprjeđuju svoja znanja i vještine

S obzirom na širok dijapazon volonterskih akcija u kojima učenice sudjeluju te bliski kontakt koordinatorica i učenica, koordinatorice primjećuju unapređenje određenih znanja i vještina kod učenica. Tako naglašavaju da učenice imaju priliku sudjelovati u vrlo praktičnim aktivnostima za koje inače nemaju prilike u školi ili kod kuće, a najčešće se odnose na rad na poljoprivredi i korištenje raznih alata.

Mirela: „Oni nekako dobiju znanja o tim poslovima koje rade, dobivaju znanje i spoznaju, uče, vide kako to u praksi izgleda, što se u školi ne uči.“

Sandra: „Znam da su naučili nešto i radili su i uhvatili taj alat u ruke, i te daske i zemlju, što inače se nemaju prilike baviti time.“

Vlasta: „Nama je ovo bilo prvi put, to u ZMAG-u i bilo nam je odlično, stvarno! Prvi put da su se neki od njih našli u takvim ulogama. Nepochjenjivo je na koliko razina oni mogu dobiti kad su uključeni u takve akcije. Mnogi nisu znali kako suncokret izgleda. Gradska djeca došla tamo i trebali su ga probati kako je težak i šta se radi s tim

sjemenkama, jel ispadaju ili ne ispadaju. Jedan onako kuriozitet, što bi se reklo Znači, kako smo imali zadatak te vrtne gredice pripremiti, jesenska priprema, bilo je branje plodova. Znači, ova bundeva je trofej volonterskog programa [smijeh]. Berba tih plodova, brali smo lubenice usred Vukomeriča, što je fascinantno. Onda su imali priliku čuti i naučiti o elementima ekološke i samoodržive poljoprivrede.“

Isto, kao što su neki volonterski programi čvrsto povezani s projektnim djelovanjem, učenice su na vlastitom primjeru mogle učiti kako projekti funkcioniraju, koja znanja, vještine su potrebne da bi se projekt uspješno realizirao. Naučile su važnost samostalnog zalaganja za osiguranje resursa za obavljanje raznih aktivnosti, na način da su imale priliku, uz pomoć koordinatorica, pripremati prijave na razne natječaje.

Sandra: „Županija je imala dugo godina natječaje za neke volontersko kreativne ideje za učenike, onda sam ja njima pomagala da napišu projekt i s time bi onda škola dobila neki kutak.“

Marijana: „Neke od njih smo obučili kako napisati zapisnik, tako da recimo oni puno puta uskaču i piše zapisnik.“

Pojedinim koordinatoricama bilo je iznimno važno da upoznaju učenice volonterke s pojmom međunarodnog volontiranja. Tako su organizirale gostovanja raznih organizacija i volontera koji su mogli prenijeti informacije učenicama volonterkama, s ciljem šireg educiranja o mogućnostima volontiranja i potencijalno probuditi još veći interes učenica za volontiranje.

Vlasta: „S Udrugom Amazonas sam se povezala i organizirali smo webinar o europskim snagama solidarnosti jer mi je važno da imaju tu širu perspektivu o međunarodnom volontiranju, da dobiju informacije. Udruga Amazonas ima preko te europske snage solidarnosti volontere međunarodnog karaktera, tako da mi je to bilo super da čuju da to postoji, da postoji baza i da se oni mogu javiti.“

Nakon svega navedenog može se jedino zaključiti da su učenice stekle brojne vještine kao posljedicu planiranja, organiziranja i sudjelovanja na raznovrsnim volonterskim akcijama u suradnji s koordinatoricama i vanjskim suradnicima. Dakle, koordinatorice primjećuju da su socijalne i komunikacijske vještine kod učenica znatno napredovale. Budući da mnoge učenice

prate već od prvog razreda uočavaju da su učenice manje sramežljive i nemaju straha od komunikacije s ljudima. Dodatno, s obzirom na to da je većina učenica aktivno uključena u organizaciju aktivnosti, vidi se napredak i u organizacijskim vještinama. Međutim, koordinatorice naglašavaju da ne mogu biti sigurne koliko su te promjene rezultat djelovanja u školskom volonterskom programu, a koliko su zapravo samo prirodan dio sazrijevanja učenica.

Marijana: „Jedan od ciljeva projekta je i poboljšanje njihovih komunikacijskih vještina. Recimo imam slučaj, djevojku mlađe generacije, one su bile prošle godine prvi razred, imali smo nekoliko djevojaka iz prvog razreda koje su u početku bile tako sramežljive, tako plahe, znate ono "zemljo progutaj me". Međutim, kroz te zadatke su one to tako fantastično odrađivale.“

Marina: „Iskreno, ne mogu sad baš reći promjena u ponašanju baš zato što jesu u programu, to sad baš ne. Ne mogu sad to procijeniti zato što se i oni mijenjaju, to je razdoblje sazrijevanja, oni sazrijevaju svake godine. E sad je li ta promjena uzrokovana i sazrijevanjem ili ovaj samim tim, ali svakako mislim da jedna otvorena komunikacija, to sigurno, ta otvorenija komunikacija, jedan pristup, ne samo meni – bez straha. Nema straha od komunikacije s nepoznatom osobom, kao evo, vas su prvi put upoznali.“

E.II. PODTEMA: Koordinatorice primjećuju određene promjene u ponašanju kod učenica volonterki te transfer iskustava izvan školskih volonterskih programa

Ponovno, koordinatorice su se na neki način ograđivale od donošenja zaključaka o promjenama ponašanja kod učenica budući da je teško procijeniti što je točno utjecalo na te promjene. U svakom slučaju, neka od njihovih opažanja idu u smjeru da su pojedine učenice koje su imale predrasudu prema volontiranju promijenile svoj stav i počele s volontiranjem. Nadalje, primjećuju da učenice drugačije reagiraju na neke stresne situacije i događaje, odnosno da su pune „razumijevanja i tolerancije“ što se možda ne bi očekivalo od tinejdžerki.

Sandra: „Ima i bilo je učenika koji su, neću reći ismijavani, ali ima i toga. A onda se kroz volontiranje ostvaruju i postaju ljudi koji u biti totalno suprotno djeluju od onog

što oni doživljavaju. Na nasilje ne odgovaraju nasiljem, nego razumijevanjem, tolerancijom i svim ostalim.“

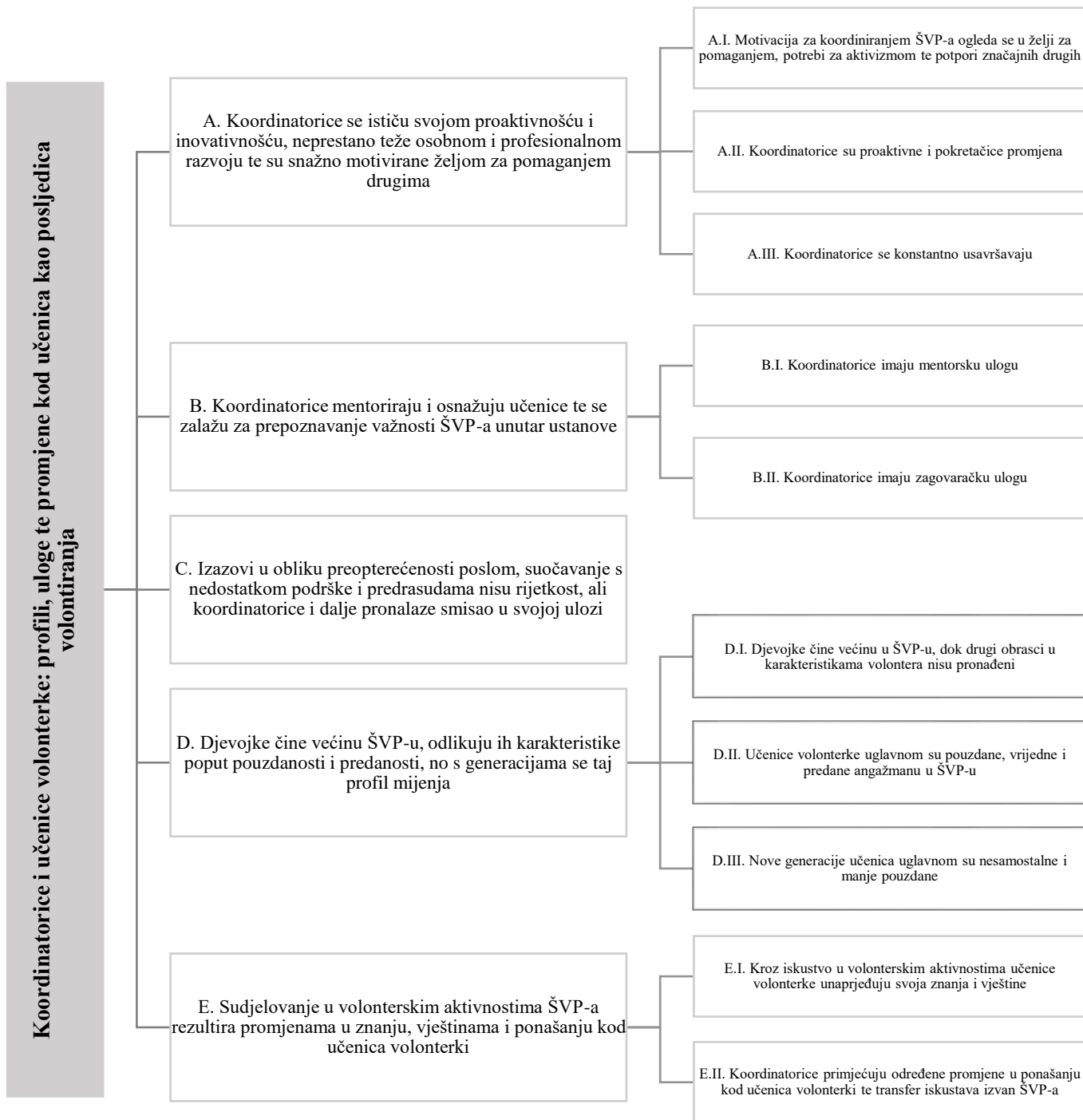
Vlasta: „Razmišljam o nekim učenicima volonterima kad su se našli u nekim kriznim situacijama su znali jasno verbalizirati "treba mi pomoć".“

Jasno prepoznaju i načine na koji učenice prenose svoja iskustva i znanja izvan škole, najčešće svojim obiteljima. Iskustva su različita u svom dosegu, ali svakako vrijedna spomena. Radi se o primjerima učenica koje su se snažno povezale s korisnicima volontiranja, do učenica koje su se osnažile i postale aktivne i na drugim poljima, osim „samo“ u volontiranju. Koordinatorice su sigurne i čvrsto vjeruju da će njihove učenice volonterke nastaviti s volontiranjem ili da će na neki način ostati povezane sa zajednicom i poticati pozitivne promjene te da će svoje zalaganje prenositi na „svoje kolege, na svoju djecu (Marina)“.

Sandra: „Imala sam učenike, to je bilo 2012., 2013., koji su toliko bilo zagrizli u tu priču [Domu za djecu i mlade Oštro] i toliko su se zaljubili u tu djecu i posao da je jedna učenica nagovorila svoje roditelje da udome jedno dijete za vrijeme ljetnih i zimskih praznika. I ti su roditelji morali proći edukaciju u Centru za socijalnu skrb da bi mogli udomiti za to vrijeme i roditelji su to sve napravili.“

Marina: „Došao mi je jedan učenik i rekao da bi on rado udomio psa, ali da žive u stanu pa ne mogu i onda mi je došao ponovno reći da su neke bebe psi, koji su odbačeni, da su ih privremeno udomili dok ne narastu.“

Vlasta: Mislim, teško mi je to sad sa sigurnošću reći, ali ovo što ovako pratim, pada mi na pamet jedna učenica. Ona je tu inicijativu od početka imala, ali kad sam ju vidjela na Vijeću učenika, kad se ona javila da bi ona htjela biti predsjednica Vijeća učenika ove godine. Ne znam, evo, povezujem i s tim, prepoznala se i u tom poduzetništvu i u volontiranju. To mi se čini kao jedan pozitivan transfer.“

Slika 7. Kodno stablo nad teme „Koordinatorice i učenice volonterke: profili, uloge te promjene kod učenica kao posljedica volontiranja“

Školski volonterski programi prepoznati su u svojim školama i široj zajednici s kojom vrlo uspješno surađuju. U školama uglavnom vlada pozitivna klima stoga i školski volonterski programi uživaju podršku. Zajednica prepoznaje i cijeni rad volonterki i koordinatorica kroz dodjelu raznih nagrada, a ponekad i financijske potpore. Ključni nedostaci, odnosno želje za poboljšanjem programa su uključivanje većeg broja nastavnika i stručnih suradnika u djelovanje tih programa, kao i strukturirana financijska pomoć.

A. TEMA: Kontekst u kojem se odvijaju školski volonterski programi je povoljan, no nedostaje stabilna financijska potpora

Kontekst u kojem se odvijaju školski volonterski programi može biti od ključne važnosti. Koordinatorice većinom pokazuju zadovoljstvo podrškom koju dobivaju od ravnatelja, u smislu da im pružaju dovoljnu razinu autonomije. Školska klima u ustanovama u kojima se izvodi volonterski program je zadovoljavajuća, postoje određene zajedničke vrijednosti i norme koje se prenose i njeguju u programu. Dodatno, u pojedinim školama se na volonterski program gleda kao na školski brend koji pozitivno utječe na opću sliku o školi. U kontekstu financiranja školskih volonterskih programa postoje različiti modeli. S jedne strane postoji financijska podrška od škole, dok su drugi pak primorani tražiti podršku izvan škole. U tom smislu važno je istaknuti da su vanjske potpore od izuzetne važnosti, budući da pojedini školski volonterski programi ne bi mogli opstati bez takve pomoći.

A.I. PODTEMA: Školska klima u kojima se odvija školski volonterski program uglavnom je pozitivna

U različitim školama postoje različita iskustva u kontekstu školske klime. Ta su iskustva često ovisna o brojnim faktorima, poput mjesta u kojima se škole nalaze, vrijednosti i načela koja se promoviraju, otvorenost ravnatelja te spremnost ostalih nastavnika na suradnju. Međutim, većina koordinatorica iskazuje zadovoljstvo klimom u svojim školama. Iz njihovih opisa može se zaključiti da vlada sloga među većinom u školi što se ogleda u obilježavanju određenih obljetnica, rođendana i godišnjica. Uz to, većina u školi se odaziva na razne humanitarne aktivnosti koje se

organiziraju za potrebe škole ili zajednice. Zaključuje se da u je u svim školama prisutna kultura pomaganja, koja se onda kroz volonterske programe još više njeguje i potiče.

Mirela: „Kad smo otvorili volonterski program imali smo baš svečanost otvorenja kad smo ujedno obilježavali i Dan škole.“

Vlasta: „Ja bih rekla da će učenici ponijeti sa sobom osjećaj zajedništva, kreiranja boljeg svijeta. Kad smo imali taj info pult, dogovorila sam s ravnateljicom da bude muzika pod velikim odmorom. Stvaranje pozitivnog ozračja u školi, tome definitivno volonterski program pridonosi. Mislim da će ponijeti to jedno pozitivno ozračje.“

Primjećuje se da za ostvarivanje i njegovanje pozitivnog ozračja u školi, ali i u školskim volonterskim programima, ključnu ulogu ima ravnatelj. Naglašava se da je od krucijalne važnosti razina povjerenja koju ravnatelji pokazuju prema koordinatoricama, osiguravanje autonomije i slobode u obavljanju svog posla. Dodatno, uz povjerenje, važno je da ravnatelji budu otvoreni za nove ideje te spremni otvoriti školu prema zajednici i surađivati s ustanovama i organizacijama civilnog društva koji se bave raznovrsnim temama, uključujući i one koje mogu biti „kontroverzne“ i „šokantne“. Navedeno su idealni uvjeti u kojima školski volonterski program može nesmetano djelovati i razvijati se.

Sandra: „Radim u školi preko 20 godina i mislila sam u početku da će to biti moja prolazna stanica, nisam željela ostati i raditi kao školski knjižničar, ali moram reći da sam danas jako jako zadovoljna sa svojim poslom. Zato što ga mogu kreirati onako kako ja želim i kako volim i radim različite stvari kojima se ostvarujem zajedno sa svojim učenicima, oni uče nešto od mene, ja učim nešto od njih i baš sam sretna zbog toga. [...] Moram zahvaliti ravnateljici, nemamo neku temu kojom se ne želimo baviti. [...] Tako da, nastojimo biti otvoreni za sve, ali moram reći da je ravnateljica stvarno open minded i jednostavno možeš što god želiš novoga, drugačijega, šokantnog, ma nije to šokantno.“

Pojedine škole fokusirane su na izgradnju svog identiteta, to se vidi kroz osmišljavanje vizualnog identiteta škole, slogana i održavanja web stranica škole i školskih volonterskih programa. Školama je važno da budu prepoznatljive, da imaju zajednička obilježja te da se učenici osjećaju ponosnima

što pohađaju tu školu. Pojedine škole također imaju svoje časopise i ljetopise u kojima se objavljuju i aktivnosti školskih volonterskih programa na što su koordinatorice izuzetno ponosne. Također, svi volonterski programi imaju svoj kutak na mrežnim stranicama škole, što dodatno ukazuje na to da su ti programi vrijedni školski resursi kojim se ponose. U takvom kontekstu, važno je i da volonterski program postane „školski brend“ jer to povećava mogućnost privlačenja novih učenika u školu. Ovo je posebno važno za one škole koje bilježe pad učenika tijekom godina, uzrokovan smanjenjem broja djece i iseljavanjem stanovništva.

Vlasta: „Ne mogu Prvu gimnaziju niti zamisliti bez volonterskog programa. Jedno je što sam ga ja već zatekla kad sam došla i kroz moj rad što sam imala priliku, mislim da je stvarno volonterski program nekako postao brend Prve gimnazije i daje jedan identitet školi koji je stvarno poželjan, afirmativan.

[...]

Kako škola ima definiranu svoju misiju i viziju koja negdje to podrazumijeva poticanje cjelovitog rasta i razvoja i njih kao pojedinaca i kao zajednice, tako i naš volonterski program to isto radi u malom. I mislim da svojim djelovanjem doprinosi toj slici škole, a time i zajednice, društva i svijeta. Ono što ostaje to je njegovanje tih vrijednosti koje vremenom postaju standard i to mi se čini vrijedno svog tog truda. Jer svatko tko dođe i kao prvašić preuzme identitet škola nosi i tu profilnu sliku škole i da takvo djelovanje bude unutar škole, mislim da je to stvarno vrijedan cilj.

[...]

Imamo [škola] i svoj Ljetopis tako da sam izborila da volonterski program ima svoj posebni dio. Na našoj službenoj stranici ima isto dio toga i ono ažuriramo događaj po događaj, a ovaj Ljetopis je na godišnjoj razini.“

Tijekom razgovora s pojedinim koordinatoricama osjeti se da u školi općenito vlada timski duh i pozitivna suradnja među nastavnicima i ravnateljima. Navedeno se vidi u primjerima kada nastavnici i ravnatelji koji nisu „službeni“ članovi školskih volonterskih programa potiču na sudjelovanje, pa i sami sudjeluju u humanitarnim i volonterskim akcijama. Postoje i primjeri suradnje u kojima nastavnici u neformalnom okruženju raspravljaju o potencijalnim unapređenjima u školi i školskom volonterskom programu te zajedno dolaze do inovativnih ideja. U takvim školama koordinatorice sa zadovoljstvom govore da se nastavnici i ravnatelj međusobno

podržavaju. U takvom okruženju svi dionici imaju veću šansu razvijati se, a samim time se razvijaju i škola.

Irena: „Ravnatelj je poslao mail svim razrednicima da razrednici sami ispitaju teren u svom razredu da vide kome treba, pa ćemo skupiti.“

Marina: „Sjenica [u dvorištu škole] je jedna od ideja koja je proizašla iz tih razgovora i razmišljali smo, kako smo u centru grada, ne možemo saditi vrtove kao neke škole, nemamo sportsku dvoranu, naša djeca moraju ići preko puta na Zrinjevac. Zapravo smo ograničeni koliko god je lijepo što smo u centru, s druge strane smo ograničeni i onda smo predložili ravnateljici da barem ta djeca kada je lijepo vrijeme da možda pod predmetima ekologije možemo izaći van u sjenicu i da je ta sjenica jedno mjesto koje mogu koristiti i djeca iz učeničkog doma. I gdje bismo možda danas-sutra neke radionice radili i zaista to se realiziralo u roku nekoliko mjeseci. Ali to uvijek dođe kroz neke ideje kada razgovaramo onako neformalno, kroz neko okruženje gdje smo opušteni i tada i zapravo dolazimo do tih ideja.“

Mnoge koordinatorice naglašavaju brojne i raznovrsne izvannastavne aktivnosti koje škole nude svojim učenicima. Međutim, jedna se škola posebno istaknula u kontekstu izvannastavnih aktivnosti budući da su gotovo sve aktivnosti međusobno povezane i nositelji tih aktivnosti vrlo uspješno surađuju. Koordinatorica govori da na taj način ostvaruju postavljene školske ciljeve. Škola, odnosno svi djelatnici škole i učenici, povezuju se kroz te aktivnosti, međusobno se nadopunjuju i, kako ističe koordinatorica, djeluju prema „načelu samoodrživosti“. Fokusirani su na cjeloviti razvoj učenika, brinu o njihovim potrebama te se trude na svaku od tih potreba adekvatno odgovoriti. Tako su primjerice osnovali Fond izvrsnosti, Fond solidarnosti, Poduzetništvo i Zadrugu.

*Vlasta: „Puno naših učenika se našlo u teškim situacijama, i onda smo osmislili Fond solidarnosti i onda uskoro paralelno, za ravnotežu, smo osnovali i Fond izvornosti. Tako da su onda tih godina sredstva išla u te naše fondove, što se pokazalo kao **načelo samoodrživosti**, jako mudro. [...] Jedne godine nam se dogodilo da naši dečki, učenici, u badmintonu se visoko plasirali na državnoj razini, trebali su ići na Maltu što roditelji nisu mogli financijski pratiti, onda je došla ta ideja da se paralelno napravi Fond*

izvrsnosti, tako da im je omogućeno iz tog Fonda. Tako da, stvarno je lijepo smisljeno to sve skupa zamišljeno i provedeno.

[...]

Ono što mene oduševljava kad sad govorimo o konceptu Kapi dobrote da smo vremenom uspjeli nekoliko naših važnih fakultativnih aktivnosti povezati kroz taj projekt, a to znači kako imamo program Poduzetništvo za gimnazijalce, jer smo bili škola koja je sudjelovala u tom programu kao radna skupina. Išli smo u Dansku, u školu koja radi na inovacijama, poduzetništvu i kreativnosti, te tri komponente i nakon toga smo tu provodili program pilot, napravili udžbenike i nastavne materijale da kasnije i druge škole mogu provoditi. Mi onda provodimo to Poduzetništvo za gimnazijalce, i što radimo? Znači, projekt menadžeri iz tog programa, menadžiraju svaki razred i vode kroz taj proces osmišljavanja proizvoda ili usluga da mogu ponuditi. Istovremeno imamo i Financijsku pismenost.

[...]

U međuvremenu smo osnovali Zadrugu kojom smo mogli konačno, ono što je uvijek bila potreba i želja naših učenika da mogu s našim logom imati majice, hudice i slično, tako da smo išli u produkciju toga i velik dio sredstava nabavili od te prodaje. Donatorske ugovore smo omogućili tako da su se roditelji i bivši učenici krasno odazvali, medijski smo to popratili.“

A.II. PODTEMA: Financijska potpora izvan škole od velikog je značaja za funkcioniranje školskih volonterskih programa

U kontekstu financiranja aktivnosti školskih volonterskih programa postoje dva modela. Prvi model uključuje financijsku potporu škole, odnosno podršku ravnatelja. Dok s druge strane, pojedini školski volonterski programi nemaju tu mogućnost, pa koordinatorice naglašavaju da se ne oslanjaju na školu, već traže alternativne načine financijske potpore.

Iz razgovora s koordinatoricama koje imaju iskustva financijske potpore od strane škole, može se zaključiti da potporu traže onda „kad im baš nešto treba“ te vode računa o tome da ne traže previše. Također, uz tu potporu uvijek i same pronalaze druga rješenja i trude se ne previše opteretiti školski proračun.

Marina: „Škola je isfinancirala volonterske knjižnice za učenike, tako da ih učenici ne moraju kupiti. Iako koštaju možda 5 ili 10 kuna, ali škola je to za učenike omogućila.

[...]

Zamolila sam ravnateljicu da nam škola osigura sokove i kekse i da imamo jedan mali božićni domjenak kako bi se svi učenici mogli upoznati iako većina njih se zna i s hodnika, neki su bili istovremeno na radionici, ali u tom trenutku mi smo imali preko 30 učenika, od 1. do 4. razreda i mi smo na tom domjenku željeli predstaviti što smo do sad napravili.“

U školama gdje ne postoji posebna financijska struktura za podršku školskim volonterskim programima, koordinatorice su razvile različite strategije kako bi osigurale potrebna sredstva. Primjerice, mnoge od njih koriste se prilikama koje pružaju razni natječaji, kao što su, na primjer, natječaji Zaklade za razvoj civilnog društva. Također, pojedini školski volonterski programi dobivaju potporu od raznih organizacija civilnog društva u smislu da im osiguravaju potrebne uvjete za rad. S druge strane, pojedinim školskim volonterskim programima jedini izvor prihoda su resursi iz projekata. Volonterski programi koji se pak odvijaju u strukovnim školama trude se povezivati s tvrtkama u svom okruženju te na taj način osigurati financijsku injekciju koja im je potrebna, a dodatno se i povezati s njima u korist svojih učenika.

Marina: „Razmišljale smo o tome da tražimo donacije, čak smo i dobili od jedne tvrtke financijska sredstva, a druga tvrtka nam je dala bonove za proizvode. Nama i je cilj surađivati s tvrtkama koje nam možda mogu donirati materijal za rad od kojeg ćemo mi onda opet nešto kreativno proizvesti.“

Tema financiranja školskih volonterskih programa pokazuje se vrlo važnom, posebno u slučajevima kada ne postoji strukturirana podrška škole. Razni natječaji, projekti te organizacije civilnog društva imaju ključnu ulogu u financiranju izvannastavnih aktivnosti u školi, posebno školskih volonterskih programa. Pojedini programi ne bi bili ni osnovani da nisu dobili financijsku podršku izvan škole.

B. TEMA: Školski volonterski programi najčešće imaju afirmativan status u školi i zajednici što se ogleda u prepoznatosti programa u zajednici i dobivenim nagradama za volontiranje

Tema statusa školskih volonterskih programa dijeli se na status u školi te na status među roditeljima i u zajednici. Status u školi općenito je pozitivan, koordinatorice govore da osjećaju podršku ravnatelja, no iskazuju želju i potrebu za većim angažmanom ostalih nastavnika i stručnih suradnika u organizaciji i planiranju volonterskih aktivnosti. Koordinatorice primjećuju da roditelji podupiru svoju djecu na sudjelovanje u volonterskim programima te se ponekad i sami uključuju u pojedine aktivnosti. Status svih školskih volonterskim programa u zajednici generalno je pozitivan, to se manifestira kroz dodjele brojnih nagrada koordinatoricama, učenicama i programu. Dodatno, pojedini programi toliko dobro kotiraju i prepoznati su u svojoj zajednici da se određene organizacije civilnog društva i ustanove direktno javljaju kada trebaju volontere. Programima nije strana ni suradnja s medijima, najčešće s ciljem promidžbe volonterskih aktivnosti, ali i samog volonterstva.

B.I. PODTEMA: Školski volonterski programi u školama najčešće se percipiraju pozitivno, ali izostaje praktična podrška ostalih nastavnika i stručnih suradnika

Prema iskustvima koordinatorica, školski volonterski programi uglavnom dobro kotiraju u školi. Drugim riječima, koordinatorice i učenice dobivaju podršku od ravnatelja, ostalih nastavnika, stručnih suradnika i učenika. Naravno, važno je biti svjestan da školski volonterski programi ponekad nailaze na određene probleme u smislu nepodržavanja ili nerazumijevanja. Međutim, o ekstremnim slučajevima protivljenja i nepodržavanja takvog oblika aktivnosti nije bilo riječi.

Ravnatelji predstavljaju ključnu figuru u svakoj školi te se u razgovoru s koordinatoricama moglo osjetiti veliko poštovanje koje imaju spram njih. Upravo zbog velikog značaja njihove funkcije važno je imati njihovu podršku kako bi određene volonterske aktivnosti mogle nesmetano funkcionirati u okviru škole. Pojedine koordinatorice imaju iskustvo djelovanja u mandatima različitih ravnatelja te vrlo dobro razumiju važnost povjerenja i autonomije koje ravnatelji pružaju u vođenju izvannastavnih aktivnosti. Tako se neke od njih prisjećaju situacija u kojima im je bilo nemoguće povezivati se s vanjskim dionicima, posebno organizacijama civilnog društva, zbog postojanja određenih predrasuda ravnatelja prema njima. Drugim riječima, ravnatelji

konzervativnijih stajališta onemogućavali su djelovanje školskih volonterskih programa na način na koji djeluju danas.

Ravnatelj „danas“ razumiju ulogu školskih volonterskih programa u razvijanju pozitivne slike škole u zajednici, posebno u etapi demografske tranzicije kada su škole primorane boriti se za svakog novog učenika ne bi li osigurala svoj opstanak i zadržala radna mjesta. U principu, svjesni su da je osnivanje i razvijanje školskih volonterskih programa u interesu škole. Koordinatorice ističu da im je najveća podrška ravnatelja bila potrebna na početku rada volonterskih programa, odnosno za vrijeme njegovog osnivanja. Tada su ravnatelj „čuvali leđa“ programu i koordinatoricama te su odigrali važnu zagovaračku ulogu.

Sandra: „Nisam se trebala boriti da se školski volonterski program implementira u školski kurikulum, zato što imamo ravnateljicu koja je otvorena za sve promjene i sve što školu vuče naprijed i otvara ju ka zajednici i svemu ostalome, dapače, potiče i motivira i školi je, odnosno ravnateljici, bilo u interesu, tako da nikakvih problema što se volontiranja tiče, s tim nema problema.“

[...]

Ako imamo neke akcije vezano za skupljanje nekih stvari, ona će se uključiti, ali ona je najviše tu kao neka podrška u smislu kad postoji neki problem eventualno, sad sve manje i manje, ne treba mi takva vrsta podrške, ali u početku je definitivno bila za to da se taj program postane jedan od prepoznatljivih elemenata škole i onda je zastupala i zagovarala kod svih segmenata, od nastavnika do stručnog osoblja, do nekakvih vanjskih struktura. Tako da nemam ni potrebe nju maltretirati s tim stvarima, imam slobodu, dozvoljava nam sve, pušta mene na edukacije.“

Koordinatorice govore da većinom nemaju nikakvih problema s odobravanjem ravnatelja, jedino što se od njih traži je da bude sve po „P.S.-u“, da ne zadiru previše u redovno održavanje nastave i da sve uredno evidentiraju.

Marijana: „Mogu reći da je ovaj ravnatelj jako je kooperativan, podržava i dosta je svjestan toga da mi stvaramo pozitivnu sliku o školi i onda nas po tom pitanju dosta podržava i potiče.“

Marina: „Možemo se i dogovoriti s ravnateljicom da se na dan aktivnosti prilagodi raspored, da se promjeni raspored da se odradi taj dio aktivnosti.“

Irena: „Ravnatelj je tu, u principu, od ravnatelja uvijek imam podršku, on mi samo kaže da mu sve napišem, sve mora biti napismeno, razrađeno, što je sasvim super.“

Kada govore o podržavanju i nepodržavanju od strane nastavnika zaključuje se da postoje različita iskustva. Opet, okolnosti su se promijenile od početaka programa do danas. Većinom govore da se program s vremenom afirmirao. Drugim riječima, nastavnici su postali svjesni koristi školskih volonterskih programa, ali i uvidjeli su da koordinatorice daju prioritet nastavi i „ne uzimaju uvijek iste učenice“ na volonterske aktivnosti. Pojedini nastavnici se uključuju u planiranje i organiziranje, a više ih se angažira posebno u realizaciji humanitarnih aktivnosti. Ponekad čak i sami znaju predlagati teme i akcije te se obraćaju koordinatoricama za pomoć i to je način na koji i koordinatoricama i programu odaju priznanje za njihov rad.

Vlasta: „Mislim da je velika prednost to što, evo nekako je to krenulo od samih profesori i učenika i sjajno je prihvaćeno. I da to stvarno bude osvježenje u redovnoj nastavi, koja naravno da je uvijek prioritet, ali mislim da ovo dodaje boju. Tako da, mislim da je kod nas na sreću ta jedna kritična masa i profesora koji su spremni potegnuti i založiti se za takve aktivnosti.

[...]

Obostrano vodimo računa. I ja vodim računa o tome da učenici provjere i nekako preuzmu odgovornost za svoje obaveze, a s druge strane mislim da volonterstvo ima već svoj neki status.“

Sandra: „Svake godine je sve bolje i bolje da kolege kad učenici kažu da idu volontirati, ne postavljaju potpitanja, dobro znaju, i ima jako malo i rijetki su slučajevi kad netko prigovara i onda su učenici vrlo vrlo ponosni na sebe, kao imaju osjećaj "ja sam ipak netko" [smijeh].“

Branka: „Kad nešto dobro napravimo, onda je wow, gledaj kako je dobar rezultat. A u trenutku kad ih uzimamo, onda ovisi, ima stvarno raznih situacija, gotovo nam svi izađu u susret. Nastojimo ne uzimati uvijek iste.“

Irena: „Mislim da nastavnici znaju da postoji, znaju o tome općenito koliko znaju o volontiranju, znaju koliko žele znati. Znači, razrednici koji nisu upućeni, nisu upućeni zato što ne žele znati, a ovi koji jesu onda ili mene pitaju ili oni samoinicijativno govore s učenicima o tome. Mislim da ok kotiramo, dobro kotiramo, ne mogu reći.

[...]

Zna se da imamo te akcije i često se meni obraćaju kad imaju neke stvari, ne znaju šta bi s njima, pa onda mene pitaju, ipak već znaju kome se treba obratiti kad trebaju neku pomoć ili volonterski rad.“

Dodatno, uz ravnatelje i nastavnike, i učenici ne-volonteri također imaju pozitivno stajalište o školskom volonterskom programu, a to se može zaključiti iz činjenice da se i sami priključuju u realizaciju nekih aktivnosti koje se provode u okviru programa.

Kao što je prethodno već navedeno, pojedine koordinatorice izražavaju nezadovoljstvo zbog slabog angažmana nastavnika u volonterskim aktivnostima, posebno u planiranju i organiziranju. Zbog opterećenosti poslom često ističu da bi im dobro došla pomoć u koordiniranju pojedinih volonterskih aktivnosti. Neke od njih misle da pomoć izostaje zbog osobnih karakteristika pojedinih nastavnika, odnosno smatraju da izostaje empatije i želje za pomoći. Zbog nedostatka podrške koordinatorice moraju odustati od nekih zamisli jer jednostavno ne mogu same realizirati projekte većeg obujma.

Sandra: „Ja sam pokušavala tu više animirati svoje kolege, ali nemaju ljudi to u sebi, baš interesantno, nemaju ljudi to u sebi, tu pomoć drugim ljudima ili pomoć gradu, pomoć zajednici, meni je to nepojmljivo, ne znam dal' se s time rodiš ili je to odgoj.

[...]

Vidjela si kako izgleda ulaz u našu školu, zelenila nigdje ništa, ja bi napravila, imam i sliku kako bi to moglo izgledati, to bi mogli povezati s održivim razvojem, radionice iz biologije, uzgajati možemo neko začinsko bilje, pa da radimo neka eterična ulja, pa macerate, ono hiljadu stvari. Od piljenja, brušenja, sađenja, navodnjavanja i fizike i informatike, sve može biti unutra. Ali ja ne mogu naći osobu, ne mogu to sama odraditi, moram skupiti tim. Imala sam nedavno tu mogućnost, bio je otvoren neki projekt, nije veliki novac, ali moglo se je iskoristiti, ali nisam imala vremena okupiti tim i da sjednemo i tjedan dana radimo. Ali bit će još vremena da napravim zelenu oazu, tu u

srcu grada za učenike. Vrlo često je opravdanje "kako smo plaćeni, tako ćemo i raditi", kad bi ja to gledala, ja više trošim nego što zarađujem. Znači, svoj novac, osim svog vremena ulažem u to, neki nemaju to. I onda mislim ako nemaš to, da ne možeš biti niti dobar nastavnik."

B.II. PODTEMA: Status školskih volonterskih programa među roditeljima i u zajednici je izuzetno pozitivan

Sve koordinatorice ističu kako primjećuju da roditelji podržavaju svoju djecu da se uključuju u aktivnosti školskih volonterskih programa. Ta podrška se vidi u davanju službene suglasnosti za sudjelovanje učenika u volonterskim aktivnostima. Pojedini roditelji se čak i aktivnije uključuju u rad školskih volonterskih programa, ponekad „samo“ sudjelovanjem u humanitarnim aktivnostima, a ponekad čak i kao logistička pomoć u realizaciji volonterskih aktivnosti.

Mirela: „Roditelji uglavnom odobravaju ovo što radimo, to sam vidjela na nekim roditeljskim sastancima i suglasnostima. U školi, što god radimo, moramo imati suglasnost. Uglavnom, imamo podršku.“

Marina: „Super funkcionira suradnja s roditeljima, naravno uvijek ima roditelja koji mogu i žele, koji imaju vremena. Nazvala me jedna gospođa, inače roditelj, koja je željela doći u školi, radi u policiji i oni imaju svoj projekt i mi želimo s njima surađivati. Oni imaju projekte vezano za alkoholizam kod mladih, droge, nenasilje i mi bismo da nije ove situacije njih rado pustili, ali ne smijemo puštati nikog u školu [zbog epidemioloških mjera u tom trenutku]. Roditelji se nekad i sami jave za određene projekte, za pomoć.“

U lokalnoj zajednici, pojedini školski volonterski programi toliko su poznati da više ne moraju sami tražiti volonterski angažman, već dapače, ponekad moraju i odbiti suradnju zbog „prebukiranosti“. Samim time se i škola etablira u zajednici kao škola koja je spremna pomoći i odazvati se na potrebe zajednice.

Sandra: „Opet, mislim da je to s godinama došlo da se jednostavno stvorio taj status i da kad se predstavlja škola u bilo kojem eventuu, uvijek se među prvima spomene volonterski program. To je nešto po čemu smo postali stvarno prepoznatljivi u

zajednici, u Gradu, kod nekih drugih. Kad različite udruge ili ustanove imaju potrebu za volonterima, oni konkretno nazovu možemo li im pomoći i nema problema, uvijek se, kad god možemo uključimo, tako da nam je to stvorilo neki imidž, i među prvima smo, definitivno je da smo formalno prvi među školama. I poznati smo eto.“

[...]

„Dobivamo jako puno upita, baš nas zovu. I Grad i Županija i različite udruge i ustanove jer znaju već, imamo tu tradiciju. Zovu nas i pitaju da li se možemo uključiti. Pa kada su različiti event, bila je nekakva škola kuhanja prije korone, imali su kao kuhanje u gradu, u biti to je bilo za ljude slabog ekonomskog statusa, s time da su učenici kuhali, pripremali obroke, servirali obroke. Zovu, pitaju, imate li, možete li, koliko, kada. Da ja nekoga zovem "imate li kakvog posla", nemam potrebu, možda u početku, sad nas zovu.“

Marina: „Počeli su nas zvati, jedno gimnastičko natjecanje, drugo gimnastičko natjecanje, sajam Tehnikolum... To je bilo jedno 3-4 mjeseca kontinuiranog angažmana.“

Pojedine koordinatorice i učenice nagrađene su nagradama i priznanjima koje dodjeljuju gradovi, regionalni volonterski centri te Nacionalna zaklade za razvoj civilnog društva i Europska zaklada za filantropiju i društveni razvoj. U Gradu Zagrebu održava se dodjela nagrada za volontere „Volonterski Oskar“ u okviru Volonterskog centra Zagreb, a Prva gimnazija je dobitnik nagrade u kategoriji Volonterskog Oskara za škole. Navedena je kategorija uvedena tek 2022. godine, zajedno s kategorijom za korporativno djelovanje. Osim ove kategorije, Volonterski centar Sisak ima i kategoriju „razvoj volonterstva u obrazovanju“ koju je osvojila Gimnazija Sisak. Ovakvo priznanje indikator je da se školsko volontiranje sve više prepoznaje i cijeni u zajednici. Osim ovih nagrada, nagrađene su i koordinatorice te učenice volonterke u kategorijama „koordinator volontera“ i „volontera godine“. Kada govore o ovim nagradama, koordinatorice su posebno ganute i prepričavaju ta iskustva s posebnim veseljem. Posebno su ponosne na svoje učenice volonterke, ali i razumiju značenje tih nagrada za samopouzdanje učenica i povećanje mogućnosti da će ih takvo priznanje potaknuti na daljnji angažman. Dodatno, razumiju da se na taj način pozitivno priča o njihovoj školi.

Marijana: „Osvojili smo nagradu od Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva i Europske zaklade za filantropiju i društveni razvoj. Dobili smo 10 000 kn i naravno jednu lijepu plaketu "Dobrota nas veže i spaja", za model filantropije mladih, tu smo osmislili zbilja jedan jako zgodan model vršnjačke edukacije gdje bi gimnazijalci poučavali ove manje, osnovce. [...] Naš profesor je dobio nagradu za koordinadora, ja sam prije 2 godine [2019.] dobila takvu istu nagradu. I škola je prvi puta, to je inače prvi puta kategorija "organizator volontiranja" da bude neka ustanova, i je evo Gimnazija dobila.“

Vlasta: „Dobili smo nagradu za najboljeg organizatora volontiranja [govori s veseljem]. Prije dva dana sam napravila prijavu i za ovu godinu jer mislim kad se već radi da je dobro da se čuje i stvarno može biti poticaj i drugima i super da postoje taj Nacionalni odbor za razvoj volonterstva, netko tko prati te stvari, tako da to je lijepa sprega međusobne podrške, a sve u cilju da se stvarno širi volontiranje kao srž života.“

Irena: „Jedna učenica je dobila nagradu za volonterku godine, ali dobili smo „Luku Ritza“ godinu za godinom, iz istog razreda djevojke. Baš sam ponosna na tu nagradu.“

Pojedini školski volonterski programi imali su i iskustva s medijima, učenice i koordinatorice davale su izjave za medije u vezi njihovog angažmana. Ponovno odlična platforma za promidžbu volontiranja i privlačenje učenika za uključenje u volonterski angažman općenito. Drugi su pak volonterski programi prepoznali medije kao platformu za privlačenje građana na sudjelovanje u pojedinim aktivnostima te pomažu organizacijama civilnog društva, organizatorima aktivnosti u diseminiranju informacija.

Marijana: „Imali smo, to nam je baš u sklopu projekta, imali susrete s medijima, konferencije za štampu gdje smo govorili o našim ciljevima i isto se tako planira na kraju projekta, gdje ćemo opet imati takvu jednu konferenciju.

[...]

Oni [drugi koordinatori i učenice] su sudjelovali na Radio Sisku gdje je povodom Dana volontera bio intervju.“

Marina: „I mogu reći da nakon te posjete [Socijalnoj samoposluzi], kada smo se slikali i objavili to na stranici Osijek 031, moram priznati da se jako puno drugih institucija

i škola uključilo vidjevši da smo promovirali nešto što je dobro i što je pozitivno i onda su drugi slijedili naš primjer. Evo, mislim da smo bili u nečemu prvi [smijeh].“

[...]

„Mi smo čak prošle godine imali članak u lokalnim novinama o nama. Kad smo počeli s volontiranjem i humanitarnim akcijama, mi imamo jedan naš portal Osijek 031, na kojemu smo mi objavljivali događaje. Kad smo išli u gradski vrt zbog tog i tog razloga, mi smo to objavili i na taj način smo se i promovirali. Onda je jedan novinar nakon tih naših objava došao i napravio članak.“

C. TEMA: Školski volonterski programi ostvaruju brojne i uglavnom kvalitetne suradnje s vanjskim dionicima

Sve koordinatorice navode ostvarene suradnje s brojnim organizacijama civilnog društva, vjerskim organizacijama, lokalnim i regionalnim volonterskim centrima. Gotovo svi volonterski programi imaju dugogodišnje suradnje s Caritasom i Crvenim križem. Suradnje najčešće dogovaraju s udrugama koje se bave temama za koje učenice pokazuju zanimanje.

Osim navedenih suradnika, često surađuju i s drugim školama, i osnovnim i srednjim. Suradnje se ostvaruju zbog sudjelovanja na istim projektima koje vodi organizacija civilnog društva u njihovoj zajednici ili na poziv druge škole kako bi im pomogli u uspostavljanju vlastitog programa.

Marijana: „Ostvarila sam suradnju s nekoliko vršnjačkih škola gdje su naše vršnjačke edukatorice dolazile održati radionice o volontiranju, to je bilo nešto u sklopu likovne grupe gdje su učenici trebali osmisliti slogane o volontiranju, nakon što su odslušali o tome. Radionicu o tome što je volontiranje, tako te neke osnove, koje su njihove dakle, malo starije vršnjakinje prenijele.“

Vlasta: „Znaju doći ideje od strane VCZ, super je, on mapira dobro tko gdje šta i zna nas povezati. Jedna osnovna škola je čula za nas preko VCZ i zamolili su ako možemo doći prezentirati naš rad. Tako da su tri naše volonterke išle u tu osnovnu školu, u razred te profesorice koja je pokazala interes, uz prezentaciju su podijelili svoja iskustva.“

Uz sve navedene vanjske suradnike, koordinatorice još navode brojne ustanove u njihovoj zajednici s kojima ostvaruju vrlo dobre suradnje. Tako navode dječje vrtiće, domove za starije i nemoćne, razne bolnice, ali i muzeje, galerije, lokalne samouprave, fakultete i tvrtke.

Većinom koordinatorice pričaju s oduševljenjem o uspostavljenim suradnjama. Posebno ističu važnost ostvarivanja dobrih odnosa te navode da je to ključ dobre suradnje. Koordinatorice prepoznaju da vanjski suradnici stvaraju pozitivne odnose s učenicama, posvete im se i znaju kako zainteresirati mlade, a još važnije, jasno im objasne kako odraditi određeni zadatak i koja mu je svrha. U okviru tih suradnji učenice nauče nova znanja i steknu nove vještine, ali i sklapaju prijateljstva i otvaraju vidike u osobnom i profesionalnom smislu. Međutim, postoje neki primjeri gubitaka tradicionalnih suradnji zbog promjene voditeljstva ustanove s kojom su dugo godina surađivali.

Sandra: „Meni je ono, klikli smo se s njima, to jako puno znači, klikneš s nekim ili ne klikneš s nekim. To ti pruža jako velike mogućnosti našim učenicima.

[...]

Jako sam sretna sa suradnjama s udrugama, recimo Smart, ja sam sa Smartom oduševljena, zato što oni imaju drugačiji pristup. Oni podučavaju na način da ti uopće nemaš osjećaj da ti tamo nešto učiš i da je nešto to jako ozbiljno. I sve te edukacije koje su drugačije, k'o što su bile humane vrednote, to je Crveni križ držao, to su bile super edukacije. Na neki drugačiji način poučavati, meni su sve te edukacije otvorile mene načinu kako raditi s mladim ljudima bilo koju temu, čak i kad je to ozbiljna tema i učimo Krležu i Krležu možeš proučavati na način da se ti približiš njima i Krležu približiš njima kroz neke izreke.“

Marijana: „Mislim, očito je dobro biti čovjek, onda ono, nemate problema u komunikaciji ni s kim [smijeh].“

Marina: „Odlična je suradnja! S Ekonomskim fakultetom u Osijeku, bliski smo jer često učenike vodimo kada su određena događanja i radionice.“

Vlasta: „Kad smo otkrili taj ZMAG, reciklirano imanje i onda kako smo tamo bili, oni su rekli da je za nekih desetak dana ponovno akcija kod njih jer imaju više od tog jednog vrta i da je baš na tom samom imanju i ako smo zainteresirani da nova grupa učenika dođe, što je bilo super, tako da smo i to ponovno otišli.“

Irena: „Ono što je meni bilo super, a to je već isto jako jako dugo prošlo, to je bio Plavi telefon i oni su imali jako lijepu akciju, projekt, isto nešto tipa ovisnost. Nisu pričali samo o ovisnosti, nego kako spriječiti ovisnost i onda su imali debate, upoznali su se sa studentima, to su obično oni vodili, s Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta. Oni su se tako prijateljili, to su vam poslije bila takva prijateljstva.“

Naravno, nisu sve suradnje urodile plodom, a za to postoji nekoliko razloga: nepouzdanost učenica volonterski, nepovjerenja pojedinih suradnika u mlade ljude, greške u komunikaciji prilikom uspostavljanja suradnje, udruge nemaju potrebu za dodatnim volonterima te logistički izazovi. Pojedine volonterske akcije od učenica volonterki traže kontinuitet, predanost i ozbiljnost u radu što pojedine učenice nisu u mogućnosti uvijek pružiti. Zbog takvih primjera, pojedine ustanove su izgubile povjerenje u mlade volontere te ih više ne žele angažirati. Situacije koje opisuju „greške u koracima“ pokazuju nužnost uloge koordinatorica, vrlo često se dogodi da učenice naprosto ne mogu same riješiti neke izazove, čemu su čest uzrok predrasude prema mladima kao nepouzdanima.

Sandra: „U Domu za nezbrinutu djecu ne vole primati maloljetne, upravo iz tog razloga, svi učenici kažu da je to njima super i onda trebaju doći za tjedan dana i kažu da imaju ispit iz matematike i da moraju učiti.

[...]

Najgore kad udruge traže pomoć volontera, onda na kraju ne znaš šta ćeš s tim volonterima, to je izgubljeno vrijeme, moje i volontera, nisu se pripremili za volontere.. Ne možeš od nekoga da dođe i volontira, a sam ne znaš što ćeš mu dati. To je recimo neugodno i za mene i za njih tamo.“

Vlasta: „Neka povratna informacija koju sam dobila, onda se znaju izgubiti u koracima. Znači, ja dogovaram s psihologinjom, ona s odgajateljicom, a ona s drugom odgajateljicom, onda je to ispalo da su volonteri čekali pola sata na ulazu. Većinu ipak nekako sam prisutna, a onda su oni dalje samostalni u aktivnostima.“

D. TEMA: Iz perspektive koordinatorica, za svjetlu budućnost školskih volonterskih programa potrebno je snažnije povezivanje sa zajednicom i međusobna suradnja u školi

Na kraju svakog razgovora, kao zaključak, koordinatoricama je dan zadatak da zamisle idealne uvjete za djelovanje njihovog programa te da ga pokušaju zamisliti u budućnosti. U svojim odgovorima koordinatorice su vrlo odmjerene i pokazuju da im je najviše stalo do dobrobiti učenica. Kao idealne uvjete, u pravilu, spominju potrebu za vremenom, prostorom i financijskom stabilnošću. Kao i u mnogim prethodnim temama, koordinatorice snažno ističu potrebu za većim angažmanom ostalih nastavnika i stručnih suradnika u školskom volonterskom programu. Ne samo kao pomoć u koordiniranju, već i kao pružanje dobrog primjera učenicima općenito. Pojedine pak koordinatorice imaju san da s vremenom učenice volonterske preuzmu veću ulogu u vođenju programa. Nadaju se i snažnijoj povezanosti sa zajednicom, govore da im je to misija za budućnost.

D.I. PODTEMA: Obilje vremena, osiguran prostor i dostatna financijska potpora idealni su uvjeti za funkcioniranje školskih volonterskih programa

Koordinatorice su vrlo skromne kada govore o idealnim uvjetima za funkcioniranje školskih volonterskih programa. Pojedini programi imaju problem s nedostatkom vlastitog prostora, stoga su stalno u potrazi za mjestom na kojem će održavati sastanke ili obavljati volonterske aktivnosti. Osim toga, nedostatak kontinuiranog financiranja također je problem za većinu školskih volonterskih programa, a koordinatoricama su potrebne i dodatne edukacije. Koordinatorice imaju želju učenicama osigurati obroke, posebno učenicama putnicama koje su nerijetko gotovo cijeli dan bez primjerenog obroka. Koordinatorice smatraju da bi i takvi pomaci bili motiv učenicama da se priključe programu. Neke od vizija, nažalost, i nisu tako lako ostvarive, kao što je želja za jednosmjenskom nastavom, što nije uvijek moguće posebno ako škola nema materijalnih uvjeta da to ostvari. I druga vizija je da se otvori novo radno mjesto – koordinator volonterskih aktivnosti. Dakle, osoba koja bi se bavila isključivo volonterskim aktivnostima u školi.

Marijana: „Ono što trenutno očekujem da se škola obnovi [zgrada je stradala u potresu] i radimo na tome da mladi imaju svoj prostor. Čim bi oni imali svoj prostor i termin za okupljanje već bi to bila motivacija da se oni međusobno druže, da dođu novi učenici, da nešto zajedno rade.

[...]

Recimo da smo u istoj smjeni, često te dvije različite smjene remete te redovne sastanke, uvijek je neko na nastavi kad bi se drugi mogli naći. To opet ovisi o veličini prostora, mi smo do sad uvijek bili u različitim smjenama. Druga stvar, nekakav ugodan i lijep prostor gdje se mladi mogu i sami sastajati i odrađivati svoje akcije, da bude opremljen, da imamo uvjete za rad. Znači, prostor, vrijeme i ta nekakva kvalitetna radna skupina koja će vući.

[...]

Crveni križ je uvijek okupljao mlade, zato što su oni imali i te neke dodatne prihode, mogli su se kupiti kekse i tako. Mogli su osigurati da se djeca druže uz kavu, čaj, kekse, da se oni osjećaju ugodno u školi. Dok ja, ni u jednom projektu nismo imali takva sredstva.“

Mirela: „Više vremena, više slobodnog prostora u školi za sastanke i rad s djecom, više edukacija, više učenika, bez učenika ne možemo.“

Branka: „Kontinuirana financijska podrška za aktivnosti, da znamo šta možemo.“

Sandra: „Da bi ti bio koordinator volontera onakav kakav trebaš biti, što recimo i zakonska regulativa i sve ostalo zahtijeva od tebe, za to treba jedan čovjek s punim radnim vremenom koji će biti pravi pravcati koordinator volontera. Od delegiranja, intervjuiranja, selekcioniranja, ... To je ono, jedno puno radno vrijeme. Ja stvarno mislim da postoji i potreba. To je jedna osoba koja usmjerava. Kao u onom IB [The International Baccalaureate] o kojem sam pričala, učenici sami moraju pronaći organizaciju, udrugu gdje će volontirati, gdje će taj svoj dio angažmana odraditi kroz cijelu godinu. Mogu sami napraviti neki projekt, tu je taj koordinator koji treba pričati s njima, sa svakim pojedinačno i vidjeti njegove interese i želje, i onda ih usmjeri i prati kroz godinu. I onda na kraju godine učenik dobije povratnu info u smislu nekog seminarskog rada, eseja, to je kao povratna info. Tako bi trebalo raditi i s volonterima, isto kad bi to bilo pravo, ali gdje smo mi još od toga. Mislim daleko, al' dobro, pomakli smo se.“

D.II. PODTEMA: Postoji potreba za snažnijim uključivanjem nastavnika i stručnih suradnika u rad školskih volonterskih programa

Kao što se može uočiti iz prethodnih tema, sve koordinatorice vrlo jasno izražavaju želju i potrebu za snažnijim uključenjem nastavnika i stručnih suradnika u rad školskih volonterskih programa. Voljele bi da i ostali kolege osjećaju entuzijazam za volontiranje, da se na neki način „zaraze“ volontiranjem. Pojedine koordinatorice ističu stav da je profil stručnih suradnika najpovoljniji za vođenje školskih volonterskih programa. Uz to, pojedine koordinatorice se nadaju da će u budućnosti glavni akteri u kontekstu vođenja u programima biti učenice.

Sandra: „Voljela bi uključiti još više kolega u te moje volonterske pothvate.“

Mirela: „Svakako planiramo nastaviti s radom, ako ne u ovom sastavu, onda definitivno u nekom drugom, možda dođu neke mlađe, ambicioznije kolege.“

Irena: „Po meni bi to tako trebalo i biti, da su stručni suradnici koordinatori, jer je to lakše, psiholozi su druga vrsta posla, nisu toliko u nastavi kao mi i poznaju djecu. I poznaju možda djecu kojoj možda treba takav vid volontiranja. Imaju osjećaj za te neke potrebe i bolje upoznaju tu djecu, možda bolje znaju kojem djetetu treba pomoć ili kojem djetetu treba baš to da se malo otvori pa da sudjeluje u volonterskim aktivnostima i akcijama. U svakom slučaju, ako nisu koordinatori, da budu podrška, prvi u tome. To je jako bitno, kažem, po meni bi to tako trebalo biti. Jer oni jesu stručni suradnici i oni imaju više vremena za suradnju, s drugim školama, s drugim psiholozima.“

Marina: „Jednog dana, nadam se, da će biti kao u onim američkim filmovima [smijeh], da ću ja doći kao gost, a učenik ili učenica će biti nositelji tih aktivnosti, koji će raditi sve ono što mi radimo, koji će obučavati, prenositi znanja na mlađe generacije. A mi ćemo, eto, biti samo koordinatori. To je vizija da jednog dana budu oni zapravo glavni akteri.“

D.III. PODTEMA: Neophodno je razvijati jaču povezanost školskih volonterskih programa sa zajednicom

Tijekom cijelog razgovora koordinatorice su na suptilan ili manje suptilan način govorile da bi voljele da se školski volonterski program još snažnije poveže sa zajednicom. Pod „zajednicom“ se misli na volonterske programe drugih škola, organizacije civilnog društva, razne ustanove, ali i tvrtke što je od posebne važnosti za strukovne škole. Povezivanje s drugim školskim volonterskim programima za koordinatorice bi značilo „jačanje iskustava“, pružanje podrške među koordinatoricama, potencijalne zajedničke volonterske akcije koje bi se mogle okrupnjati i povezivanje učenica volonterki. Posebno se spominje i želja za uspostavljanjem međunarodnog karaktera volonterskih aktivnosti u školi, iako se naglašava da je zasad ta ideja još uvijek, nažalost, nedostižna.

Vlasta: „Ono što mi je inspirativno je možda nešto na razini međunarodnog volontiranja, kad bi se netko od naših volontera odlučio za to neko iskustvo ili da imamo možda mogućnost i mi primiti nekog stranog volontera. Postoje mogućnosti preko Europskih snaga solidarnosti, ali to opet podrazumijeva administraciju [smijeh]. Ali imati jednog međunarodnog volontera unutar školskog okruženja, baš mi se čini kao lijepa ideja.“

Uz navedeno, snagu povezivanja s organizacijama civilnog društva, ustanovama i tvrtkama vide u potencijalnom profesionalnom usmjeravanju učenica. Prilika za učenice da se upoznaju s različitim zanimanjima i mogućnostima. Jedna koordinatorica iz strukovne škole posebno se fokusirala na misiju da škola i njen volonterski program bude prepoznatljiv tvrtkama u lokalnoj zajednici s ciljem zadržavanja učenica u zemlji.

Marina: „Nama nije u interesu imati neki određeni status da ga imamo u tom smislu, ali sigurno želimo biti prepoznatljivi tvrtkama s kojima želimo ostvariti suradnju, s jedne strane, u smislu donacija, a s druge strane željele bismo da se i te tvrtke i mali poduzetnici povežu s našim učenicima. I isto, razmišljamo o jednom projektu gdje bismo mi učenike upoznivali s malim poduzetnicima na lokalnoj razini, gdje bismo s jedne strane promovirali kupovanje hrvatskih proizvoda, hrvatske OPG-ove, male proizvođače nakita. [...] Mi od 1. godine u nastavi promičemo hrvatske proizvode,

oznake kvalitete hrvatskih proizvođača, jednostavno želim, osobno smatram da mora nam svima biti jasno gdje živimo, mora nam svima biti jasno da su naše tvrtke mjesta gdje rade naši roditelji i susjedi i ako svi odu u Irsku ili negdje, ukoliko mi ne budemo kupovali proizvode... mi samim time osiguravamo radna mjesta i našoj djeci budućnost. Tako da, puno je tih projekata koje mi planiramo, želimo, i ekoloških i poduzetničkih i zaista puno tema.“

Irena: „Ja bi svakako radila na tim vještinama i znanjima, te radionice bi organiziravala. Da nam dolaze različiti ljudi, iz različitih sektora, da se djeca na taj način, prije nego krenu u svijet rada ili na fakultet, da uopće sami sebe upoznaju, svoje neke interese možda da razviju, ako već nemaju razvijene. Ma sve, i pisci, i likovnjaci, baš da ih bude iz različitih područja društvenog djelovanja ljudi i da rade radionice. Da se onda povežu s tim određenim sektorom, pa možda mogu dolaziti do njih, po tim firmama i na taj način se još više umrežimo, djeca se nađu u tim nekim budućim poslovima. Često se ljudi izgube, ne znaju što ih čeka, ne znaju ni kojih sve fakulteta ima i nisu svjesni svojih mogućnosti.“

U kontekstu profesionalnog usmjeravanja, jedna od koordinatorica snažno se zalaže za priznavanje volonterskog iskustva, stečenih znanja i vještina, kod upisa na fakultete. Nažalost, i sama je imala iskustva u kojima pojedine učenice, koje su imale afinitete i iskustva u određenom području rada, nisu uspjele upisati željeni fakultet zbog „ocjena“. Koordinatorica navedeno opisuje velikim propustom obrazovnog sustava. Uspostavljanje ovakve prakse, govori koordinatorica, posebno je važno kod fakulteta, odnosno zvanja kojima su fokus socijalno osjetljive skupine.

Sandra: „Moram ovo spomenuti, možda da taj tvoj rad nešto promijeni, znači ta iznimna djevojka volonterka, ona je htjela studirati socijalnu pedagogiju ili nešto vezano uz to. Ona nije bilo top učenica, bila je prosječna učenica po ocjenama i bez obzira što je u Domu Oštro volontirala od 1. do 4. razreda i bila spremna da radi taj posao, nije uspjela upasti na taj fakultet. To je po meni propust našeg obrazovnog sustava samo takav. Sustav je pustio takvog čovjeka koji je bio debelo spreman za rad već nakon srednje škole i ima iskustva, sustav mu nije omogućio da usavrši svoje znanje u tom području. Dal' je završila neku ekonomiju, nešto tako. Jednostavno je po meni takav propust sustava. Ja sam joj napisala motivacijsko pismo i ona je otišla tamo na

razgovor na prijemnom. Nju su profesori slušali sat vremena, prepoznali su da ima svo potrebno znanje i vještine, dobila je tamo maksimalan broj bodova, ali rezultati mature nisu bili dovoljni da ona upadne na fakultet. Šta nije to tragedija?

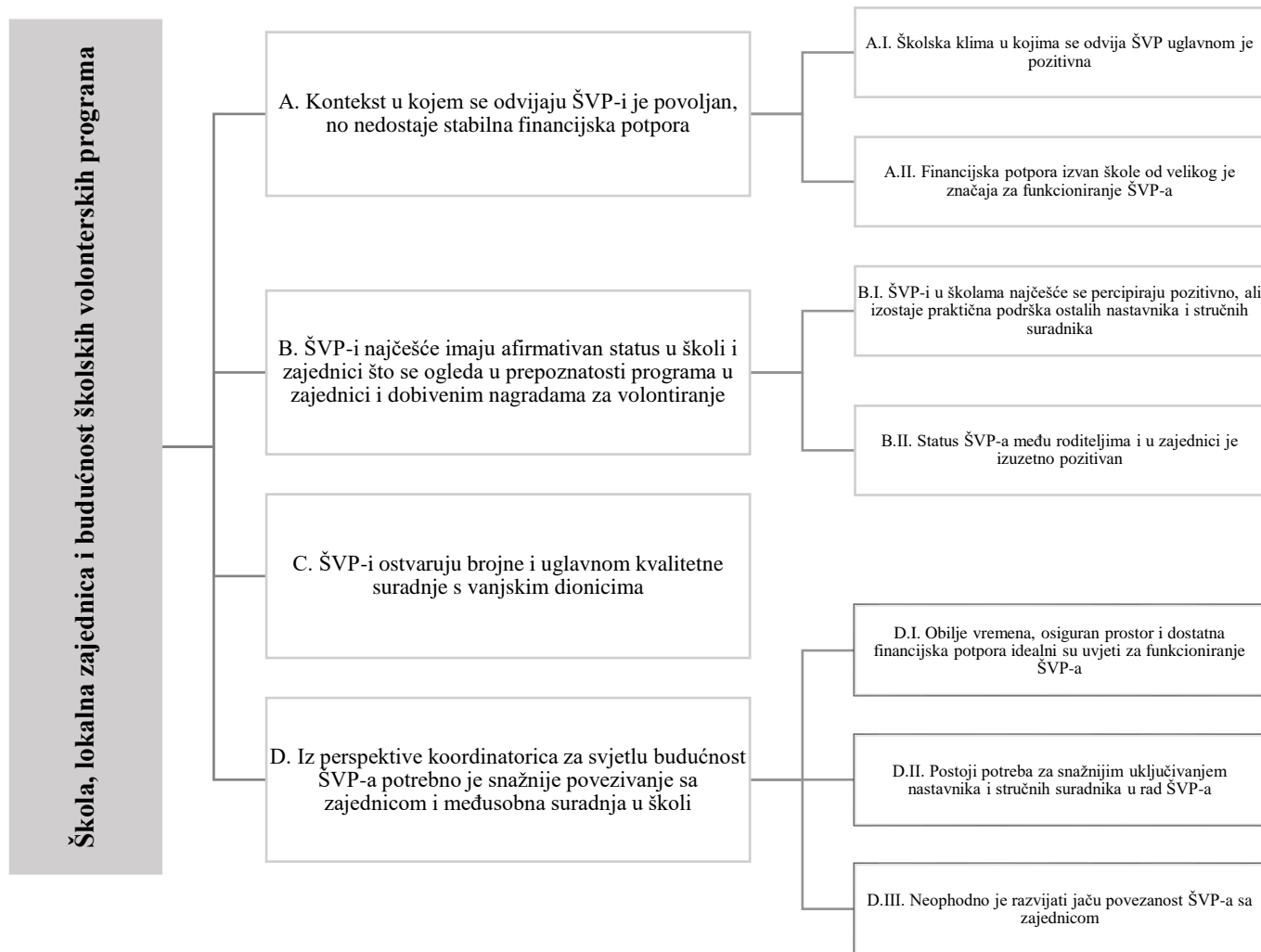
Priznavanje znanja, vještina i kompetencija i intrinzične motivacije, to bi po meni trebalo biti najvažnije pri upisu na te fakultete. Zato što, možemo mi imati savršene ocjene i savršeno znanje, ali jednostavno ne znamo što nas čeka jednog dana kad završimo taj fakultet. Ima mnogo slučajeva kad se pokaže da nakon super ocjena i svega da nismo za to, jednostavno to nije za nas, niti smo mi za taj posao.“

Pod „zajednicom“ koordinatorice još ubrajaju i roditelje. Bez iznimke, sve govore da su roditelji jedan vrijedan i potencijalni resurs kojeg još, za sada, nisu uspjele koristiti koliko su mogle ili trebale. Međutim, sigurne su da će doći moment u kojem će roditelje uključiti u većoj mjeri.

Sandra: „Mislim da je tu moj nedostatak da bi se ja više trebala uključiti. I recimo, možda da budemo mi inicijatori nekakve veće volonterske inicijative, pa onda bi sigurno uključili roditelje, ali nismo imali potrebe za tim, zato što imamo dovoljno razgranatu tu mrežu gdje sve možemo volontirati, ali stalno to imam u planu i stalno to naglašavam k'o nekakav svoj propust i svoj nedostatak.

[...]

Voljela bi uključiti roditelje, definitivno ima roditelja koji bi se odlučili isto na tu avanturu i koji bi mi bili sigurno dobra pomoć i podrška u provedbi pojedine volonterske akcije, to si svake godine obećavam "evo, krenut ću i s roditeljima", ali onda si mislim da mi to samo još dodatno stvara još jedno dodatno opterećenje i dodatno obavezu. A možda ne bi bilo loše, možda da krenem sama sebi u budućnosti zadati neke izazove, da krenem s 1. razredima, pa ih ipak imam 4 godine.“

Slika 8. Kodno stablo nad teme „Škola, lokalna zajednica i budućnost školskih volonterskih programa“

5. RASPRAVA

Merriam (1988) tvrdi da je jedna od najizazovnijih dilema u kvalitativnim istraživanjima, a osobito u studiji slučaja, upravo donošenje odluke o prikazu rezultata i načinu koncipiranja rasprave. Istraživač mora odrediti razinu opisivanja analiziranih podataka, omjer između opisa i interpretacije tih podataka u prikazu, te način na koji će integrirati raspravu u svoj rad. Pritom je nužno voditi računa o tome da narativ bude zanimljiv, informativan i nerepetitivan. Dakako, i u ovom radu takve dileme bile su jedne od težih za premostiti. Međutim, kad god bih naišla na prepreku, uvijek sam se vraćala temeljnim postavkama ovog istraživanja, koje ću ovdje ponovno izložiti. Riječ je o izvirućem dizajnu istraživanja i studiji slučaja, a svrha je u cijelosti opisati fenomen školskih volonterskih programa i razumjeti njihovu ulogu u razvijanju obilježja građanstva održivosti kod učenica³⁵ srednjih škola. Prethodno poglavlje dalo je detaljne, dubinske i holističke opise i interpretacije subjekata slučaja koji doprinose razumijevanju mehanizama koji se događaju u okviru školskih volonterskih programa te razumijevanju jedinstvenih događaja i iskustava koji su dio šireg konteksta. Međutim, nužno je prisjetiti se i temeljnog elementa studije slučaja, a to je objekt slučaja. Analitički okvir, odnosno objekt ove studije slučaja, je razvoj obilježja građanstva održivosti i upravo je to okosnica rasprave koja je prikazana u ovom poglavlju. Također, važno je istaknuti da se u ovom poglavlju rasprava odnosi na sve rezultate ovog istraživanja prikupljenih kroz dubinske polustrukturirane intervju s koordinatoricama, fokus grupe s učenicama te kvalitativnu analizu sadržaja školskih kurikuluma.

Ovo poglavlje strukturirano je na način da se prvo raspravlja o tome koja su obilježja građanstva održivosti razvijena kod učenica volonterki kao rezultat sudjelovanja u školskim volonterskim programima. U tom smislu vrijedi podsjetiti da je riječ o obilježjima građanstva održivosti koja predstavljaju međuodnos kognitivne, socio-emocionalne i bihevioralne domene. *Kognitivna* domena je ona koja se odnosi na temeljno razumijevanje održivog razvoja, poznavanje njegovih ciljeva te vještine kritičkog mišljenja. Druga domena, *socio-emocionalna*, pak označava suradničke i komunikacijske vještine koje su potrebne za promicanje ciljeva održivog razvoja. Uz to, odnosi se i na vrijednosti i stavove koji idu u smjeru održivog razvoja, kao i motivaciju za

---

³⁵ Kao što je objašnjeno u teorijskom dijelu ovog rada, sadržaj koji se odnosi na prikaz rezultata ovog istraživanja, odnosno izrazi koji imaju rodno značenje bit će korišteni u ženskom rodu. Dakle, iako će se rezultati ovog istraživanja pisati u ženskom rodu, izrazi će jednako obuhvaćati i muški i ženski rod.

promicanje održivog razvoja. Konačno, *biheviorna* domena podrazumijeva sposobnost djelovanja u skladu s ciljevima i svim dimenzijama održivog razvoja. Budući da srž održivog razvoja čini međuovisnost i holistički pristup, isto se odnosi i na obilježja građanstva održivosti. Drugim riječima, domene obilježja građanstva održivosti često su međusobno isprepletene jednako kao i dimenzije održivog razvoja (ekološka, socijalna, ekonomska i politička). Stoga, važno ih je razumijevati kao međusobno komplementarne. Zaključak je da bez potrebnog znanja i razumijevanja uopće općih postavki održivog razvoja, te uz nedostatak odgovarajućih vrijednosti i motivacije u smjeru održivog razvoja, teško je očekivati da će se pojedinci ponašati pro-održivo.

Nakon rasprave o transformaciji u znanju, stavovima, vrijednostima i ponašanju kod učenica volonterki, raspraviti će se o mehanizmima koji su doprinijeli toj transformaciji. Drugim riječima, dat će se odgovor na temeljno istraživačko pitanje: *koja iskustva, procesi i događaji koji se odvijaju u školskim volonterskim programima potiču kod učenika razvoj obilježja građanstva održivosti i na koji način?* Specifično, u raspravi će se tako govoriti o značajkama školskog konteksta, obilježjima suradnje sa zajednicom, karakteristikama volonterskih aktivnosti, značajkama strukture školskih volonterskih programa te ulozi koordinatorica u razvijanju obilježja građanstva održivosti kod učenica volonterki. Konačno, na kraju rasprave razmatraju se doprinosi, kao i ograničenja ovog istraživanja te smjernice za buduća istraživanja.

5.1. Razvoj znanja, stavova, vrijednosti i ponašanja učenica u okviru školskih volonterskih programa

Ukupno na općoj razini iz istraživanja jasno je da sudjelovanje u aktivnostima školskih volonterskih programa potiče na sazrijevanje i osobni razvoj učenica. Učenice volonterke same sebe sada percipiraju odraslijima, zrelijima i odgovornijima, što pripisuju sudjelovanju u aktivnostima školskog volonterskog programa. Koordinatorice ovo potvrđuju, dodajući kako opažaju izraženiju zrelost i otpornost kod učenica koje su sudjelovale u volonterskim aktivnostima, što nije uvijek tipično za adolescentice. Važno je istaknuti da koordinatorice dugotrajno i blisko surađuju s većinom učenica kroz sve faze volontiranja, što im omogućuje detaljno promatranje i prepoznavanje tih promjena. Uz navedeno, i učenice i koordinatorice navode kako se osjećaju ispunjeno, korisno, sretno i zadovoljno zbog svog angažmana u školskim volonterskim programima.

U nastavku će biti prikazani rezultati razvoja prema domenama građanstva održivosti: kognitivna, socio-emocionalna i bihevioralna domena. Temeljni nalazi koji će se raspraviti u ovom potpoglavlju prvo će se interpretirati kroz narativnu raspravu, nakon čega će se sažeto prikazati u tablicama.

1.1.1. Kognitivna domena građanstva održivosti

U okviru kognitivne domene, rezultati kvalitativne analize sadržaja školskih kurikuluma upućuju na usmjerenost ciljeva školskih volonterskih programa na usvajanje znanja o održivom razvoju i na razvijanje pozitivne slike o sebi. Nalazi analize intervjua i fokus grupa također, upućuju na to da su učenice u okviru volonterskih aktivnosti imale priliku steći znanje o održivom razvoju i njegovim ciljevima. Takav nalaz posebno se primjećuje u onim subjektima slučaja, odnosno školskim volonterskim programima, koji se odvijaju u okviru projekata koji su specifično usmjereni na područje održivog razvoja. Sadržaji koji su se odnosili na održivi razvoj najčešće su vezani uz njegovu ekološku, socijalnu i ekonomsku dimenziju. Tako su učenice sudjelovale u brojnim aktivnostima koje su bile vezane uz primjerice zaštitu okoliša, brigu o nezbrinutim životinjama (ekološka dimenzija), ljudska prava, rodnu ravnopravnost, marginalne skupine (socijalna dimenzija) te siromaštvo (ekonomska dimenzija). Prema rezultatima ovog istraživanja, sadržaji usmjereni na političku dimenziju održivog razvoja razmjerno se rijetko pronalaze u volonterskim akcijama u školskim volonterskim programima. Neke od aktivnosti koje su uključivale elemente političke dimenzije održivog razvoja bile su sudjelovanje u globalnom štrajku „Petkom za budućnost“ te uključivanje učenica volonterki u procese donošenja odluka na lokalnoj razini. Međutim, takvi primjeri u ovom su se istraživanju pokazali marginalnima.

Iz prikupljenih podataka ne može se jasno razlučiti zašto je politička dimenzija održivog razvoja rubno zastupljena u volonterskim akcijama, no može se pretpostaviti da postoje dva potencijalna razloga. Prvi se odnosi na nedostatak interesa učenica volonterki za takvim aktivnostima, što se može i očekivati s obzirom da recentna nacionalna istraživanja upućuju na nezainteresiranost mladih za politička zbivanja, kao i na percepciju političke participacije kao nevažne (Gvozdanović i sur., 2019; Lavrič i sur., 2019). Drugi razlog slabe zastupljenosti političke dimenzije održivog razvoja u školskim volonterskim programima može se objasniti organizacijskom strukturom tih programa i kontekstom u kojem se odvijaju. Naime, rezultati ovog istraživanja otkrivaju da vrlo rijetki školski volonterski programi imaju mogućnost izdvojiti dovoljno vremena za bavljenje

jednom aktivnosti u okviru jedne školske godine. Aktivnosti koje bi se odnosile na političku dimenziju, poput primjerice sudjelovanje u procesu donošenja odluka na školskoj ili lokalnoj razini, zahtijevaju dugotrajnu posvećenost i bavljenje isključivo jednom fokusiranom aktivnosti. Za sada se pokazalo da je takvu predanost i angažiranost moguće ostvariti u onim volonterskim aktivnostima koje se odvijaju unutar projekata koje najčešće vode organizacije civilnog društva. Primjer takvog projekta opisan je u rezultatima intervjua³⁶, a odnosi se na multidisciplinarni projekt u kojem su sudjelovali brojni akteri, uključujući lokalnu samoupravu, organizacije civilnog društva i mnoge druge ustanove i organizacije. Svi ti akteri zajedničkim su snagama i međusobnom suradnjom uspjeli promijeniti naziv perivoja te urediti lokalni dječji park.

Kao posljedica epidemioloških mjera svi školski volonterski programi bili su prisiljeni prilagoditi se novonastalim okolnostima te je većina njihovih aktivnosti premještena u *online* okruženje. Nekolicina školskih volonterskih programa posebno se istaknula kod razvijanja kognitivne domene građanstva održivosti u rezultatima fokus grupa i intervjua u tim okolnostima. Tako su spomenuti školski volonterski programi održavali *online* edukacije i radionice na teme održivog razvoja. Posebnost tih edukacija i radionica ogleda se u kvalitetnom timskom radu među učenicama volonterkama i koordinatoricama. Zajedno su stvorile sigurno i podržavajuće okruženje koje se pokazalo plodnim tlom za razvoj konstruktivnih i bogatih rasprava. U okviru takvog angažmana, ali i smanjenog obujma obveza u redovnoj nastavi³⁷, učenice volonterke imale su priliku detaljno obrađivati sadržaj povezan s održivim razvojem, a posebno ističu zadovoljstvo time što su se mogle detaljno posvetiti temama koje su im od posebnog interesa (najčešće je riječ o temama rodne ravnopravnosti). Druga istraživanja potvrđuju nalaze slične ovom (npr. Moore i Allen, 1996; Townsend i sur., 2014). Konkretno, aktivnosti koje odgovaraju interesima učenika i zadovoljavaju njihove motive snažno potiču pozitivne promjene, u ovom kontekstu to se odnosi na akumulaciju znanja.

Uz znanje o održivom razvoju koje su učenice stekle kroz aktivnu participaciju u školskim volonterskim programima, rezultati ovog istraživanja upućuju na razvijenost osjećaja pripadnosti

---

³⁶ Opisano u podtemi „Teme volonterskih aktivnosti uglavnom su u okviru dimenzija održivog razvoja“ na str. 256-257.

³⁷ Jedna od prvih epidemioloških mjera u borbi protiv virusa COVID-19 bila je premještanje nastave na *online* platforme. Prema iskustvima nekih sudionica ovog istraživanja, obujam redovne nastave se smanjio u takvom obliku/modelu izvođenja nastave.

zajednici u kojoj su volontirale, kao i ozbiljno shvaćanje vlastite uloge unutar te zajednice. Ova povezanost osvijestila je učenice o međusobnoj povezanosti i vlastitoj odgovornosti za napredak te zajednice. Rezultati fokus grupa i intervjuova otkrivaju da su učenice spoznale da posjeduju znanja, sposobnosti i vještine koje mogu upotrijebiti kako bi doprinjele zajednici. Sudjelovanje u volonterskim akcijama osnažilo ih je i potaknulo na aktivno djelovanje u zajednici. Učenice volonterke postale su svjesne vlastite snage, vrijednosti i moći koju imaju za stvaranjem i donošenjem promjena u društvu na bolje. Pojedini autori interpretiraju da pojedinci koji preuzimaju takvu odgovornost i koji imaju vjeru u svoje sposobnosti utjecanja na pozitivne promjene u zajednici, imaju i veću namjeru za pro-održivim djelovanjem. Ključni faktori u predviđanju takvog ponašanja ili namjere su elementi poput osjećaja kontrole i individualne svijesti o vlastitoj odgovornosti (Kollmus i Agyeman, 2002).

Prethodno navedeni nalazi doprinose zaključku da su učenice volonterke u okviru sudjelovanja u školskim volonterskim programima razvile temeljno razumijevanje održivog razvoja, posebno u onima koji su djelovali u okviru projekata čiji su fokus bili ciljevi održivog razvoja. Također, nužno je naglasiti da nalazi istraživanja upućuju na povezivanje volonterskih aktivnosti s međupredmetnim temama koje također imaju utjecaja na stjecanje potrebnog znanja i razumijevanja sadržaja održivog razvoja. U okviru volonterskih aktivnosti, primjećuje se da su sudionice imale priliku (kritički) razmotriti utjecaj svog ponašanja na okoliš i globalne društvene i ekonomske aspekte. Drugim riječima, razvijeno je razumijevanje vlastite uloge, uvjerenja i praksi u procesu osiguravanja održivosti. Uz to, temeljem iskustava učenica i koordinatorica proizlazi da su učenice volonterke razvile svijest o međuovisnosti pojedinca te povezanost ljudi s prirodom.

Rezultati ovog istraživanja usklađeni su s nalazima dosadašnjih istraživanja koja ističu uspješnost srodnih programa obrazovanja za održivi razvoj, kao što su eko-škole, u pogledu stjecanja znanja o održivom razvoju kod učenika koji sudjeluju u takvim programima (Boeve-de Pauw i van Petegem, 2017; Hallfredsdottir, 2011; Krnel i Naglič, 2009; Pirrie i sur., 2006). Osim toga, u prilog rezultatima ovog istraživanja govore i dosadašnja istraživanja iz područja volontiranja koja ističu koristi sudjelovanja u volonterskim aktivnostima u smjeru stjecanja novih znanja te unapređivanja kognitivnog razvoja mladih volontera i njihovog razvoja u kompetentne odrasle osobe (Morrisey i Werner-Wilson, 2005; Newmann i Rutter, 1983). Pojedini autori tvrde da oni mladi koji se u okviru volonterskih aktivnosti snažnije povežu sa zajednicom mogu prepoznati njene potrebe te se samim time osjećaju spremnijima za djelovanje, za razliku od onih

koji ne volontiraju (Kamenko Mayer i sur., 2019; Morrisey i Werner-Wilson, 2005; Sundeen i Raskoff, 2000).

Tablica 10. *Prikaz razvoja obilježja kognitivne domene kod učenica*

Kognitivna domena	Dominantni uvidi
	<ul style="list-style-type: none"> • Stečeno temeljno razumijevanje održivog razvoja i njegovih ciljeva <ul style="list-style-type: none"> ○ ekološka, socijalna i ekonomska dimenzija održivog razvoja • Osviještenost o međusobnoj povezanosti i vlastitoj odgovornosti za napredak zajednice • Razvijeno razumijevanje vlastite uloge, uvjerenja i praksi u procesu osiguravanja održivosti
	Marginalni uvidi
	<ul style="list-style-type: none"> • Sadržaji usmjereni na političku dimenziju održivog razvoja rijetko se pronalaze u volonterskim akcijama u školskim volonterskim programima

1.1.2. *Socio-emocionalna domena građanstva održivosti*

Sve sudionice ovog istraživanja naglašavaju da su školski volonterski programi utjecali na stjecanje i razvijanje vještina kod učenica volonterki. Učenice i koordinatorice ističu da su u okviru volonterskih akcija, koje su uključivale suradnju, timski rad i komunikaciju s raznim akterima (primjerice organizatorima volontiranja, korisnicima volontiranja), učenice usavršile svoje socijalne, komunikacijske i suradničke vještine. To se očituje u jačanju samopouzdanja kod učenica volonterki, ali i adaptabilnosti u različitim nepredvidivim društvenim kontekstima. Isto tako, iz perspektive učenica volonterki zamjećuje se da su razvile vještine aktivnog slušanja, boljeg i jasnijeg izražavanja te prenošenja informacija. U svim subjektima slučaja evidentno je da su učenice volonterke osnažile i svoje organizacijske vještine posebno u okviru ravnopravnog sudjelovanja u aktivnostima planiranja i organiziranja volonterskih akcija. Temeljem učenog može se zaključiti da su učenice u okviru školskih volonterskih programa stekle potrebne vještine za uspješno promicanje ciljeva održivog razvoja.

U socio-emocionalnu domenu građanstva održivosti mogu se svrstati i rezultati koji se odnose na razvoj osjećaja pripadnosti zajednici koji su već opisani u okviru kognitivne domene građanstva održivosti. Međutim, kao što je navedeno u uvodu ovog poglavlja, valja razumjeti da su domene građanstva održivosti međusobno komplementarne te da njihovo razdvajanje nije uputno. Dakle, analiza rezultata dodatno je pojasnila da učenice u školskim volonterskim

programima razvijaju kolektivni identitet. Prema iskazima većine učenica i koordinatorica primjećuje se da je taj kolektivni identitet dvostruk. S jedne strane, razvijaju poseban odnos s ostalim članicama i koordinatoricama unutar školskog volonterskog programa. S druge je pak strane stvoren osjećaj pripadnosti široj zajednici, najčešće onoj u kojoj volontiraju, na način da internaliziraju viziju te zajednice i formiraju pozitivne stavove prema njoj.

Uočava se da je volontiranje u učenicama potaknulo samorefleksiju i samosvjesnost. Ovo istraživanje osvjetljava rezultate koji upućuju na to da učenice volonterke aktivno promišljaju o svojoj građanskoj ulozi, odnosno da imaju sposobnosti procjenjivanja vlastitog ponašanja i njegove usklađenosti s ciljevima održivog razvoja. Drugim riječima, učenice volonterke razumiju da njihovo ponašanje ima utjecaja na okoliš, društvene, političke i ekonomske aspekte. Mogu percipirati sebe i svoje prilike u odnosu na druge koji ih okružuju, na postojanje različitih životnih prilika i situacija korisnika volontiranja. U tom kontekstu, sve učenice u razgovoru naglašavaju da više obraćaju pažnju na potrebe svoje zajednice, lakše ih razumiju, ali i primjećuju da uvažavaju druge i drugačije perspektive više nego što je to bio slučaj prije njihovog angažmana u školskom volonterskom programu. Također, značajan uvid u kontekstu ostvarivanja snažnije povezanosti učenica sa zajednicom je onaj koji upućuje na povećanje razine njihove motivacije za aktivno djelovanje u toj zajednici i za njihovu dobrobit.

Posebni uvidi o razvijenim vrijednostima kod učenica primjećuju se u temama fokus grupama i intervjuu. Tako se kod učenica primjećuje prisutnost visoke razine empatije, solidarnosti, humanosti, altruizma, pravednosti i jednakosti. Navedene vrijednosti rezultat su volonterskih aktivnosti u kojima su učenice imale priliku razviti društvenu alertnost i senzibilitet prema potrebama zajednice, posebno za ranjive i marginalizirane skupine u društvu. Međutim, navedene vrijednosti razvijale su se i u okviru ostvarenih kvalitetnih i bliskih odnosa među svim članicama koje sudjeluju u školskom volonterskom programu. Isto tako, o pozitivnim iskustvima, demokratskim i ravnopravnim odnosima koji se razvijaju u okviru volonterskih programa svjedoči većina sudionica ovog istraživanja.

Za razliku od ovih pozitivnih iskustava, postoje i ona koja govore o slabijoj povezanosti članica školskog volonterskog programa. Takvi slučajevi su u manjini i odnose se na školski volonterski program koji, uz koordinatoricu, vode i učenice. U tom detektiranom subjektu slučaja, osjećaj zajedništva, demokratski i ravnopravni odnosi nisu toliko naglašeni među članicama

školskog volonterskog programa. Međutim, iskustva učenica voditeljica volonterskog programa govore da uz sve prethodno navedene stečene vještine, dodatno razvile i vještine vođenja.

Temeljem navedenih primjera iz iskustava učenica i koordinatorica, može se zaključiti da su učenice aktivnom participacijom u školskim volonterskim programima razvile kolektivni identitet i osjećaj dužnosti za opće dobro. Uz navedeno, rezultati ovog istraživanja upućuju na to da postoji izražena briga, usmjerenost i senzibilnost prema potrebama zajednice. Istovremeno, sudionice su postale svjesne da je volontiranje nužno recipročan proces u kojem pomažući drugima ostvaruju i brojne koristi za sebe. Značajan je rezultat da čak i mlađe učenice, one koje imaju do jedne godine iskustva sudjelovanja u školskom volonterskom programu također mogu uvidjeti koristi tog sudjelovanja za svoj osobni razvoj.

Rezultati prethodnih istraživanja, naročito iz područja volontiranja, u skladu su s nalazima ovog istraživanja. Volontiranje, općenito, ima pozitivan utjecaj na razvoj mladih. Dosadašnja istraživanja potvrđuju da mladi volonteri imaju više samopouzdanja u odnosu na svoje vršnjake koji ne volontiraju, uz istaknuti poticaj za razvijanje empatije i solidarnosti (Ćavar i sur., 2018; Moore i Allen, 1986). Nastavno na to, rezultati dosadašnjih istraživanja također upućuju na koristi volontiranja za poticanje razvoja raznih vještina, a posebno socijalnih, komunikacijskih i organizacijskih (Ćavar i sur., 2018; Townsend, 2014). Autori nadalje ističu da takve vještine i samopouzdanje koje su stekli u okviru volonterskih aktivnosti mladima pomaže u ostvarivanju konstruktivnih odnosa i veza sa zajednicom, što ima za posljedicu osjećaj pripadnosti toj zajednici (Moore i Allen, 1996; Volunteer Scotland, 2023). Na temelju navedenih rezultata ovog istraživanja može se zaključiti da je moguće potvrditi tezu da su školski volonterski programi *škole za demokraciju* (Quintelier, 2008), budući da su učenice volonterke stekle razne vještine i senzibilizirale se potrebe zajednice, ali i društvo u cjelini.

Tablica 11. *Prikaz razvoja obilježja socio-emocionalne domene kod učenica*

Socio-emocionalna domena	Dominantni uvidi
	<ul style="list-style-type: none"> • Razvijene vještine potrebne za uspješno promicanje ciljeva održivog razvoja <ul style="list-style-type: none"> ○ Komunikacijske, prezentacijske vještine i vještine aktivnog slušanja ○ Socijalne ○ Organizacijske ○ Suradničke • Razvijen kolektivni identitet i osjećaj povezanosti sa zajednicom <ul style="list-style-type: none"> ○ Ostvareni ravnopravni odnosi unutar školskog volonterskog programa ○ Internalizirana vizija zajednice i formirani pozitivni odnosi prema njoj • Briga i usmjerenost na druge <ul style="list-style-type: none"> ○ Razvijena društvena alertnost i senzibilitet prema potrebama zajednice • Razvijena motivacija za djelovanje u svrhu postizanja održivosti • Razvijena samorefleksija i samosvjesnost • Razvijena empatija, altruizam, humanost, solidarnost, pravednost i jednakost • Uvažavanje različitosti
	Marginalni uvidi
	<ul style="list-style-type: none"> • Razvijene vještine vođenja

1.1.3. *Bihevioralna domena građanstva održivosti*

U kontekstu bihevioralne domene građanstva održivosti u ovom su istraživanju identificirane određene promjene kod učenica volonterki. Detektirane promjene mogu se zorno prikazati kroz model pro-održivog ponašanja koji su razvili Tapia-Fonllem i sur. (2013): I) pro-ekološko, II) štedljivo, III) altruističko i IV) pravedno ponašanje. Iz iskustva sudionica ovog istraživanja može se uočiti promjena u okviru pro-ekološkog ponašanja. Takvo ponašanje odnosi se, primjerice, na aktivnosti koje se odnose na brigu za okoliš, recikliranje te brigu za nezbrinute životinje. U okviru brojnih volonterskih akcija čiji je fokus bio na ekološku dimenziju održivog razvoja, kao što su skupljanje otpada na javnim površinama, sadnja cvijeća i stabala te mnogih edukacija o recikliranju i zaštiti okoliša općenito, rezultirale su promjenom ponašanja. Drugim riječima, učenice i njihove koordinatorice prepoznaju da je sudjelovanje u navedenim aktivnostima potaknulo učenice na intenzivnije pro-ekološko ponašanje u odnosu na razdoblje prije njihova angažmana u školskim volonterskim programima. Nadalje, novostečeno znanje iz područja

održivog razvoja, kao i sudjelovanje u volonterskim aktivnostima u kojima su imale mogućnost primijeniti to stečeno znanje, učenice primjećuju da se njihovo ponašanje promijenilo u smjeru štedljivosti. Iz perspektive učenica ta se promjena ogleda u suzdržavanju od konzumerističkog ponašanja te izbjegavanju nepromišljenog i impulzivnog trošenja. Nadalje, prosocijalno ili altruističko ponašanje već je opisano u okviru kognitivne i socio-emocionalne dimenzije. Međutim, u kontekstu bihevioralne domene važno je istaknuti da nalazi ovog istraživanja navode na zaključak da je takvo altruističko ponašanje za učenice postalo „prirodno“ i uobičajeno ponašanje. Sudionice naglašavaju da im je pomoć drugima i zajednici postala intuitivna reakcija te da se takvo ponašanje manifestira automatski, čak i u svakodnevnim situacijama izvan okvira školskog volonterskog programa. Konačno, pravedno ponašanje koje je usmjereno postizanju društvene, ekonomske i rodne ravnopravnosti također je identificirano u ovom istraživanju. Ovakav ishod nije iznenađujuć s obzirom na to da su učenice, u okviru volonterskih aktivnosti, stekle znanje o ovim temama te imale priliku za njegovu praktičnu primjenu. Osim u volonterskim akcijama, pravedno ponašanje promiče se i unutar školskog volonterskog programa, gdje većina sudionica ističe razvijene demokratske i ravnopravne odnose.

Ovo istraživanje jasno pokazuje transformaciju ponašanja učenica volonterki, no utvrđivanje konkretnog uzroka predstavlja izazov. Pojedinačni nalazi ukazuju na iznimke, odnosno postoje učenice koje, prema vlastitim iskazima, odbacuju ideju specifičnih promjena u ponašanju i vrijednostima pod utjecajem školskog volonterskog programa. Iz perspektiva učenica sudionica postoje dva faktora zašto aktivan angažman u školskim volonterskim programima nije doveo do promjena u njihovom ponašanju. Na prvom mjestu, pojedine učenice naglašavaju obiteljski odgoj i ističu da su i prije uključivanja u školski volonterski program bile usmjerene prema pro-održivom ponašanju. Drugo, smatraju da njihova „generacija“ manifestira određene posebnosti, poput veće otvorenosti, sklonost pomaganju, slobodu izbora, borbu za opće dobro i produktivnost u zajednici, čime se distanciraju od starijih generacija. Ove osobine, posebno otvorenost i empatičnost, bile su ključne za njihov izbor školskog volonterskog programa kao jedne od izvannastavnih aktivnosti. Iako ne vide školski volonterski program kao primarni uzrok svom pro-održivom načinu djelovanja, ističu da su te vrijednosti kroz volonterske akcije dodatno učvršćene i potvrđene.

Tematskom analizom intervjua provedenih s koordinatoricama postaje jasno da se suzdržavaju donositi definitivne zaključke o promjenama u ponašanju učenica volonterki. Ističu teškoću u identificiranju jesu li te promjene isključivo rezultat sudjelovanja u školskim

volonterskim programima, budući da je važno uzeti u obzir da se učenice nalaze u fazi života obilježenoj brojnim transformacijama i formiranjem osobnog i društvenog identiteta.

Unatoč različitim percepcijama o potencijalnoj transformaciji ponašanja među učenicama, sve one prenose stečena znanja, informacije i stavove svojim obiteljima i prijateljima. Ovaj oblik pro-održivog djelovanja, kako u javnoj tako i u privatnoj sferi, i njegovo promicanje, predstavljaju još jedan aspekt bihevioralne domene građanstva održivosti. Rezultati ilustriraju primjere u kojima učenice, potičući druge na održivo ponašanje, uspijevaju modificirati tuđa ponašanja i navike. Međutim, postoje i situacije gdje njihove informacije i savjeti ne rezultiraju konkretnim promjenama, već ostaju na razini osvještavanja.

U kontekstu bihevioralne domene, posebno se ističe rezultat da sve učenice, bez iznimke, izražavaju namjeru za nastavkom volontiranja i nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja. Iako se u rezultatima primjećuje varijabilnost u intenzitetu namjere volontiranja i općenitog angažmana u zajednici, većina učenica čvrsto vjeruje da će volontiranje ostati trajni dio njihovog života. Moguće je i identificirati nekolicinu učenica volonterki koje pokazuju ambiciozne planove u kontekstu volontiranja, kao što je primjerice volontiranje u internacionalnim organizacijama civilnog društva ili planovi i želje za poticanjem značajnih promjena u svojoj lokalnoj zajednici u kojoj planiraju nastaviti s aktivnim angažmanom. Rezultati koji upućuju na namjeru učenica za budućim volonterskim angažmanom potvrđuju i rezultati intervjua provedenih s koordinatoricama. Koordinatorice dijele iskustva o učenicama volonterkama koje su nakon završetka svog srednjoškolskog obrazovanja ostale snažno povezane sa školskim volonterskim programom u svojoj (bivšoj) školi, a neke su čak pokrenule slične programe na fakultetima na kojima su nastavile svoje obrazovanje. Također, prema iskazima koordinatorica stječe se uvid da bivše učenice volonterke, čak i one koje više ne žive u istoj lokalnoj zajednici, i dalje brinu o njoj angažirajući se u inicijativama koje su usmjerene njenom boljitku i napretku. Primjeri takvih slučajeva mogu se pronaći u aktivnom angažiranju bivših učenica u pomoći školama koje su stradale u razornim potresima. U dosadašnjim je istraživanjima uobičajen nalaz o koristima volontiranja kod mladih za njihovo buduće djelovanje, kao što je već i opisano u konceptualnom okviru ovog rada. Tako i rezultati istraživanja autora Chui i Leung (2014) te Youniss i Yates (1996) potvrđuju ove nalaze, zaključujući da proces volontiranja u adolescenciji utječe na formiranje društvenog i građanskog identiteta koji traje do kraja života.

Osim detektiranih promjena u ponašanju učenica volonterki, važno je istaknuti i njihovu novostečenu otpornost. Navedenu promjenu primjećuju i koordinatorice, ali i same učenice. Sudionice su o stečenoj otpornosti najčešće govorile u kontekstu pandemije i svih pratećih okolnosti. Sudjelovanje u školskom volonterskom programu u periodu kada je neizvjesnost i anksioznost bila na vrhuncu pokazala se odličnom strategijom za očuvanje mentalnog zdravlja i razvijanja otpornosti. Participacija u školskim volonterskim programima u tim je okolnostima imala blagotvornu ulogu za očuvanje bliskih odnosa među članicama volonterskog programa što je uvelike utjecalo na adaptaciju na promjenjive okolnosti kod učenica volonterki.

Bihevioralna domena građanstva održivosti obuhvaća i mnoga druga obilježja, kao što su primjerice građanski otpor, inzistiranje na promjenama i stvaranje pritiska na institucije te potencijal i sposobnost za mijenjanje temeljnih strukturnih uzroka koji su doveli do globalnih izazova. Navedena obilježja nisu posebno naglašena kod učenica sudionica ovog istraživanja. Međutim, taj je rezultat potrebno promatrati kroz prizmu mogućnosti i konteksta u kojem se školski volonterski programi odvijaju. Riječ je o učenicama srednje škole koje zbog svoje dobi često nemaju ni prilika za razvijanjem prethodno specifičnih obilježja građanstva održivosti. Dodatno, školski volonterski programi često su ograničeni vremenom i resursima, stoga nije realno očekivati da će sudjelovanje u ovim programima osposobiti učenice za kreiranje širih promjena na sustavnoj razini. Međutim, svakako se može zaključiti da su izgrađeni čvrsti temelji za takvo djelovanje učenica u budućnosti.

Na temelju nalaza i rasprave predstavljenih rezultata zaključuje se da postoje vidljive promjene kod učenica volonterki koje su aktivno participirale u školskim volonterskim programima. Jasno se uočava da su stekle nova znanja, vještine i vrijednosti te da je njihovo ponašanje transformirano u smjeru pro-održivog ponašanja. Prijašnja istraživanja usmjerena ispitivanju srodnih programa, poput eko-škola i građanskog odgoja i obrazovanja, otkrivaju da takvi programi imaju efekte na znanja i stavove učenika, no njihov učinak na promjenu ponašanja može biti ograničen (Boeve-de Pauw i van Petegem, 2017; Hallfredsdottir, 2011; Krnel i Naglič, 2009; Pirrie i sur., 2006; Legault i Pelletier, 2000; Torney-Purta i sur., 2001; Schulz, i Sibberns, 2004). Takvi rezultati potvrđuju tezu da samo znanje nije dovoljno za uspješno suočavanje s izazovima koje suvremeno društvo postavlja pred mlade. Odnosno, stjecanje znanja, povećanje svijesti i promjena stavova o održivom razvoju ne jamči da će se pojedinac i ponašati u skladu s tim. Navedena ograničenja u kontekstu utjecaja na promjene u ponašanju mogu se objasniti time

što su ti programi fokusirani samo na pojedine dimenzije održivog razvoja, zanemarujući ključno obilježje obrazovanja za održivi razvoj, kao što je holizam. S druge strane, postoje i studije čiji rezultati pokazuju da modeli obrazovanja za održivi razvoj, među koje se smještaju i školski volonterski programi, „imaju smisla“ u kontekstu kultiviranja mladih za razvoj obilježja građanina održivosti. Holistički pristup sadržaju, pluralistički pristup poučavanju, kao i participativni pristupi ključni su elementi obrazovanja za održivi razvoj te se prepoznaje da imaju pozitivne učinke na kultiviranje građana održivosti. Brojna međunarodna istraživanja (npr. Berglund i Gericke, 2016; Boeve-de Pauw i sur., 2015; Ojala, 2016; Olsson i sur., 2022; Sass i sur., 2021), potvrđuju da je oblik obrazovanja, onaj koji je usmjeren na akciju i participaciju u autentičnim situacijama, najprimjereniji za razvijanje kompetencija za održivi razvoj.

Nakon što je prema rezultatima ovog istraživanja utvrđeno da školski volonterski programi imaju efekta na promjenu u znanju, stavovima i ponašanju kod većine učenica potrebno je odgovoriti na temeljno istraživačko pitanje: *koja iskustva, procesi i događaji koji se odvijaju u školskim volonterskim programima potiču kod učenica razvoj obilježja građanstva održivosti i na koji način?* U tekstu koji slijedi raspravit će se o mehanizmima koji su doprinijeli promjenama kod učenica volonterki. Raspravit će se o značajkama školskog konteksta u kojem se odvijaju volonterski programi, obilježjima suradnje sa zajednicom, karakteristikama volonterskih aktivnosti, značajke strukture tih programa, kao i ulogi koordinatorica u razvoju obilježja građanstva održivosti kod učenica.

Tablica 12. Prikaz razvoja obilježja bihevioralne domene kod učenica

Bihevioralna domena	Dominantni uvidi
	<ul style="list-style-type: none"> • Pro-ekološko ponašanje • Štedljivo ponašanje • Altruističko ponašanje • Pravedno ponašanje • Transferiranje iskustava izvan školskog volonterskog programa • Namjera za nastavkom volontiranja i aktivnog angažmana u zajednici nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja • Razvijena otpornost
	Marginalni uvidi
	<ul style="list-style-type: none"> • Odbacivanje ideje specifičnih promjena u ponašanju i vrijednostima pod utjecajem školskog volonterskog programa <ul style="list-style-type: none"> ○ Usmjerenost pro-održivom ponašanju kao rezultat odgoja ○ Doživljaj svoje generacije drugačijom u odnosu na starije generacije – otvorenost, sklonost pomaganju, borba za opće dobro

5.2. Značajke školskog konteksta koje utječu na razvijanje obilježja građanstva održivosti

Iz razgovora s koordinatoricama saznaje se da je volontiranje u nekim školama prisutno već tridesetak godina. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je volontiranje u odabranim školama aktivnost koja ih već tradicionalno snažnije povezuje s lokalnom zajednicom. Pokazuje se međutim da je od ključne važnosti formalizacija takvih aktivnosti u obliku programa i implementacija u školski kurikulum. Takva formalizacija osigurava legitimitet volonterskim aktivnostima te donosi brojne prednosti. Prema iskazima koordinatorica, prednosti formalizacije uključuju veću autonomiju u radu i provođenju aktivnosti, povećan broj volontera, frekventnije volonterske aktivnosti te sustavan pristup organizaciji tih aktivnosti. Nadalje, uočava se da implementacija volonterskih programa u školski kurikulum doprinosi većem percipiranom značaju volontiranja u ustanovi, a program se počinje ozbiljnije percipirati od strane djelatnika ustanove. Ovi nalazi doprinose zaključku da se formalizacijom školski volonterski programi u samoj školi počinju doživljavati kao „redovne“ izvannastavne aktivnosti, prema riječima koordinatorica, čime se osigurava njihovo dugoročno izvođenje. U pojedinim slučajevima, školski volonterski programi povezuju se s domaćim i međunarodnim projektima. Ti projekti predstavljaju dodanu vrijednost

izvannastavnim aktivnostima općenito i osiguravaju umrežavanje sa širom zajednicom, što otvara mogućnost za korištenje resursa iz različitih izvora. Ovo je posebno relevantno jer se školski volonterski programi često suočavaju s nemogućnošću osiguravanja adekvatnih resursa za provođenje volonterskih akcija. Nažalost, praksa povezivanja školskih volonterskih programa s projektima pokazala se, uz sve prednosti, izazovnom, budući da od koordinatorica zahtijeva dodatni angažman, uz njihov redoviti posao, onaj nastavnički ili suradnički.

Uz etabliranje u ustanovi, školski volonterski programi imaju izraženu ulogu u lokalnoj zajednici, jer doprinose prepoznatljivosti škole u zajednici kao ustanove koja adresira potrebe (lokalne) zajednice. Posljedično, primjećuje se profiliranje školskog volontiranja u društvu, što je posebno uočljivo kroz razvijanje posebnih kategorija za dodjele nagrada za školsko volontiranje u organizaciji regionalnih volonterskih centara. Može se zaključiti da ove promjene predstavljaju mehanizam koji ima potencijala potaknuti učenice volonterke na daljnji angažman, ali i privući nove volontere.

Nacionalni volonterski centri i organizacije civilnog društva, koji su primarni organizatori volonterskih aktivnosti u kojima sudjeluju škole u okviru svojih volonterskih programa, također ukazuju na prethodno opisane pozitivne promjene koje nastaju kao rezultat integracije tih programa u školski kurikulum. Medlobi i sur. (2021) naglašavaju da se razvijanjem strukture programa i osiguravanjem kontinuiteta uspostavljaju temelji za uspješne školske volonterske programe. Na taj se način osigurava dugoročni angažman učenika volontera i ostalih članova škole. Nalazi ovog istraživanja doprinose zaključku organizacija civilnog društva čija iskustva govore u prilog formaliziranja školskih volonterskih programa u ustanovama formalnog obrazovanja budući da takav pristup implicira promišljeni pristup ustanove koji rezultira osjećajem kohezije među svim članovima ustanove (Udruga za razvoj civilnog društva Smart i Udruga Delta, 2019). Nastavno na to, rezultati prijašnjih istraživanja također potvrđuju nužnost formaliziranja volonterskih aktivnosti i modela obrazovanja za održivi razvoj u odgojno-obrazovnim ustanovama (npr. Bennell, 2012; Harris, 2013; Pancer i sur., 2007). Uključivanje volonterskog programa u školski kurikulum pokazalo se ključnom karikom za uspješnost programa i postizanje zacrtanih ciljeva. U nacionalnom okviru, istraživanja o volonterstvu također donose preporuke za poticanje i uvođenje volonterskih aktivnosti u odgojno-obrazovne ustanove (Forčić, 2007; Ledić, 2001). Navedene preporuke nastale su na temelju podataka koji upućuju na smanjenje angažiranosti mladih u volonterskim aktivnostima i njihovim negativnijim stavovima prema volontiranju. Uz preporuke

organizacija civilnog društva i usklađenost s rezultatima prijašnjih istraživanja, ne bi trebalo zanemariti ni ciljeve koji se pronalaze u strateškim dokumentima. Naime, u ovom se radu školski volonterski programi promatraju kao model obrazovanja za održivi razvoj, a globalni ciljevi strateških dokumenata podrazumijevaju integraciju obrazovanja za održivi razvoj u školske kurikulume širom svijeta (UNESCO, 2005), budući da je formalno obrazovanje identificirano kao ključni mehanizam za kultiviranje građana održivosti (UNESCO, 2015).

Da bi se postigle pozitivne promjene koje donosi implementacija volonterskog programa u školski kurikulum, u ovom istraživanju pronalazi se da je neophodno ispunjavanje sljedećih uvjeta: I) financijska potpora, II) edukacije o menadžmentu volontiranja za koordinatora, III) suradnja s vanjskim suradnicima, te IV) značajni drugi kao motivatori za formalnim osnivanjem školskog volonterskog programa. Nažalost, ovo je istraživanje pokazalo da situacije u kojima školski volonterski programi mogu računati na financijsku podršku škole nisu česta praksa. Za osiguravanje gore navedenih elemenata, najčešće su zaslužni vanjski suradnici i to organizacije civilnog društva, koje su nositelji edukacija o menadžmentu volontera, volonterskih aktivnosti i projekata u koje se onda škole uključuju u okviru volonterskih programa. Ovaj je rezultat posebno važno naglasiti, budući da se pojedini školski volonterski programi iz ovog istraživanja ne bi niti uspostavili da nije bilo financijske podrške organizacija civilnog društva.

U kontekstu institucionalnog okruženja, analiza školskih kurikuluma, intervjua s koordinatoricama i fokus grupa s učenicama pokazuju iznimnu važnost pozitivnog školskog okruženja te ukazuju na njegov poticajni i pozitivan karakter. Takvo okruženje predstavlja ključni faktor za nesmetano djelovanje školskih volonterskih programa te za maksimiziranje koristi volontiranja za sve aktere uključene u program. Uvidom u nalaze analize sadržaja školskih kurikuluma, jasno je da većina škola koje su sudjelovale u ovom istraživanju, njeguje holistički pristup razvoju učenika, imaju za cilj kultivirati društveno odgovorne i globalne građane te ih osposobiti za detektiranje i adresiranje problema u zajednici. U školskim kurikulumima odabranih škola također se uočava da se od nastavnika i stručnih suradnika očekuje osiguravanje brojnih i raznovrsnih izvannastavnih aktivnosti koje će poduprijeti prethodno istaknuto. Posebno se ističe volonterstvo koje se prepoznaje kao aktivnost koja omogućuje učenicima povezivanje sadržaja sa „stvarnim“ životom. Nadalje, uvidom u strategije razvoja škole, primjećuje se da su ustanove usmjerene stvaranju pozitivnog ozračja u školi, međusobnog uvažavanja i njegovanja timskog duha. Pokazuje se da školski volonterski programi znatno doprinose ostvarenju ovih ciljeva. U tom

kontekstu, može se prepoznati da volonterski programi njeguju vrijednosti koje škola promovira. U pojedinim slučajevima, različite izvannastavne aktivnosti i projekti koji se odvijaju u školi međusobno se povezuju, što rezultira ostvarivanjem ciljeva škole, te stvara odličnu platformu za njegovanje pozitivnih odnosa i kultiviranje učeničke odgovornosti prema školi i zajednici.

Tijekom razgovora, sve sudionice ovog istraživanja često su samostalno inicirale temu školskog konteksta i školske klime, ali su uočene određene razlike u njihovim percepcijama. Takve razlike evidentne su zbog njihovih različitih uloga i statusa. Koordinatorice su češće i dulje u kontaktu sa svojim kolegama, dok učenice često nemaju prilike svjedočiti situacijama koje se događaju „iza kulisa“, izvan njihovog neposrednog iskustva. Stoga su učenice u svojim iskazima češće usmjerene na opis angažmana drugih nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja u volonterskim aktivnostima, dok koordinatorice dijele iskustva s kolegama u kontekstu organizacijskih aktivnosti.

Većina učenica ima pozitivna iskustva i s drugim nastavnicima uz koordinatorice. Govore da ih potiču na volontiranje te da ostvaruju bolje odnose s njima, budući da ih zbog sudjelovanja u školskim volonterskim programima doživljavaju odgovornijima. Drugim riječima, osjećaju da uživaju posebno priznanje od nastavnika, što ih dodatno osnažuje za djelovanje. Isto tako, rezultati ovog istraživanja upućuju na povećanje kohezije u ustanovi kao rezultata pozitivnih iskustava učenica s drugim nastavnicima. U tom kontekstu, učenice izražavaju posebno zadovoljstvo kada se djelatnici škole priključe njihovim aktivnostima te zbog toga osjećaju veću pripadnost školskoj zajednici. S druge strane, učenice u manjini, izvještavaju o iskustvima nepodržavanja od strane nastavnika i ravnatelja. Navedeno se manifestira kroz reakcije nastavnika na izostanke učenica s nastave zbog volonterskih aktivnosti, opću nezainteresiranost djelatnika za aktivnosti programa i nedostatak institucionalne financijske podrške, što učenice također prepoznaju. Učenice takvu školsku klimu doživljavaju nepoticajnom.

S točke gledišta koordinatorica, iskustva su donekle drugačija. U suštini sve govore o pozitivnom školskom kontekstu, odnosno nemaju većih izazova s provođenjem volonterskih aktivnosti u okviru programa. Izražavaju zadovoljstvo razinom podrške i autonomije koju dobivaju, posebno od ravnatelja, te naglašavaju da je ta podrška ključna u kontekstu vođenja školskog volonterskog programa, kao i drugih izvannastavnih aktivnosti. Posebno ističu da u njihovim školama postoji tzv. „kultura pomaganja“ te da se volonterski program njeguje kao školski brend, što je indikator pozitivne školske klime. Međutim, prema iskustvima koordinatorica,

trebalo je proći određeno vrijeme da se volonterski programi afirmiraju u školi, odnosno da drugi djelatnici prepoznaju korist volonterskih aktivnosti za učenice, školu i zajednicu. Stoga su koordinatorice, u nekim školama, imale značajnu zagovaračku ulogu, morale su se „boriti“ da volonterski program bude prepoznat kao vrijedan resurs u školi. Pozitivan odnos prema volontiranju svih djelatnika u školi krucijalan je i za regrutaciju novih volontera, budući da su oni ti koji imaju važnu ulogu u predstavljanju izvannastavnih aktivnosti u školi i poticanju učenika na uključivanje.

Međutim, postoje različita iskustva sudionica koordinatorica u pogledu angažmana kolega u radu školskog volonterskog programa. Jedne govore kako imaju „sreću“ jer kolege pokazuju zainteresiranost i uključuju se na razne načine, dok se druge često osjećaju prepuštene samima sebi zbog neprepoznavanja vrijednosti volonterskog programa od većine kolega. Takvo nerazumijevanje često predstavlja prepreku za prihvaćanje više volontera u volonterske programe zbog ograničenog kapaciteta za njihovo vođenje. U nalazima ovog istraživanja prepoznat je mehanizam „gostujućih“ koordinatorica, nastavnika ili stručnih suradnika, koji se povremeno aktiviraju iz vlastitih interesa, a najčešće je to povezivanje sadržaja volonterskih akcija sa sadržajem njihovih predmeta. Nažalost, takav angažman nije dugoročan niti održiv te koordinatorice ističu potrebu za uspostavljanjem većeg broja formalnih koordinatorica, koji neće biti koordinatori samo „na papiru“. Drugi prepoznat mehanizam za poticanje uključivanja većeg broja djelatnika u školski volonterski program odnosi se na integraciju sadržaja različitih izvannastavnih aktivnosti. Takav pristup omogućava angažman više koordinatorica na jednoj aktivnosti, čime se smanjuje pojedinačno opterećenje za svakog od njih.

Prema iskazima svih sudionica (koordinatorica) u ovom istraživanju, bez obzira na njihova iskustva suradnje s drugim djelatnicima ustanove, sve snažno ističu potrebu za većim angažmanom i drugih djelatnika u školskim volonterskim programima. Prepoznaju značaj međusobne suradnje i podrške za uspjeh programa te za ostvarivanje zajedničkih ciljeva, vrijednosti i strategija razvoja škole. U kontekstu modela obrazovanja za održivi razvoj, naglasak je i na potrebi za stvaranjem okruženja prožetog kulturnim obrascima i vrijednostima građanina održivosti. Prema relevantnoj literaturi, takvo okruženje se pokazalo kao snažan prediktor samoidentifikacije učenika kao građana održivosti (Mogren i sur., 2019; Reysen i Katzarska-Miller, 2013). Stoga, od iznimne je važnosti da svi akteri uključeni u rad škole podržavaju i promiču rad takvih programa i modela obrazovanja, kako bi se osiguralo njihovo uspješno provođenje i ispunjavanje zadanih ciljeva. Uz

navedene rezultate prethodnih istraživanja, potrebno je istaknuti i sve prisutniji trend u okviru obrazovanja za održivi razvoj, a to je cjeloviti pristup razvoju škole (eng. *whole school approach*). Navedeni pristup ne predstavlja novitet, međutim sve se više prepoznaje kao ključno obilježje obrazovanja za održivi razvoj. Prijašnja istraživanja upućuju na neuspješnost integracije modela obrazovanja za održivi razvoj u slučajevima kada se ono provodi u okviru pojedinačnih projekata te se zbog toga ne uspijevaju integrirati u ostale pore ustanove (Bjønness and Sinnes 2019, prema Torsdottir i sur., 2023; Warner i Elser, 2015). Cjeloviti pristup razvoju škole u kontekstu obrazovanja za održivi razvoj podrazumijeva način na koji škole holistički rade na unapređivanju škole u adresiranju kompleksnih tema kao što je održivi razvoj. Cilj je navedenog pristupa uključiti sve aspekte škole u zajedničke napore za razvijanje modela obrazovanja za održivi razvoj (Gericke 2022; Scott, 2011). Osim toga, cilj je i smisljeno integrirati obrazovanje za održivi razvoj i osigurati sudjelovanje svih aktera, od ravnatelja do učenika (Torsdottir i sur., 2023).

U nalazima ovog istraživanja prepoznaje se izrazita važnost školskog konteksta za uspješnost volonterskog programa, a posljedično i za razvoj obilježja građanstva održivosti kod učenika. Školski kontekst prepoznaje se kao ključni faktor koji ima efekt na kvalitetu svih procesa koji se odvijaju u ustanovi (Baranović i sur., 2006), i kao determinanta školske klime. Ono ima posebno značenje u situacijama implementacije novih programa u školski kurikulum, budući da s takvim promjenama neminovno dolazi i redefiniranje odnosa, procedura, struktura i normi. Da bi takva integracija novih programa i aktivnosti bila uspješna, Baranović i sur. (2006) naglašavaju nužnost timskog rada svih djelatnika škole u procesu transformacije. Naravno, jasno je da se takve transformacije ne događaju u izoliranom okruženju, već ovise o školskoj klimi (Lindahl, 2006, prema Baranović i sur., 2006).

Kako bi se klima neke školske ustanove mogla okarakterizirati pozitivnom, mora uključivati zajedničko planiranje i kontinuiranu razmjenu ideja, povjerenje, brigu za druge, pozitivne odnose i jednakost među svim članovima, kohezivnost, pružanje podrške, osjećaj pripadnosti školi, osjećaj blagostanja te jasno definirane ciljeve i strategiju razvoja (Bear i sur., 2017; Colley 1999, prema Vrcelj, 2018; MacNeil i Maclin, 2005; Purkey i Smith, 1983). Sve navedene karakteristike utječu na cjelokupni razvoj i „zdravlje“ škole. Kada je riječ o školskom kontekstu, kao najistaknutiji indikator u ovom istraživanju spominje se postojanje podrške ravnatelja i ostalih djelatnika škole. Ravnatelji, općenito, imaju primarnu i značajnu ulogu u kultiviranju pozitivne školske klime jer je njihova odgovornost postaviti jasan zajednički cilj i

viziju te poticati na zajednički rad (MacNeil i Maclin, 2005). U takvom okruženju, učenici su potaknuti na angažiranje u sve procese koji se odvijaju u školi, što pridonosi osjećaju pripadnosti školskoj zajednici (McEvoy i Welker, 2000). Ako učenici percipiraju školsku klimu poticajnom, tada postoji potencijal za osobni razvoj i ohrabrenje za konstruktivne promjene u ponašanju (Holtappels i Meier, 2000). Cohen i sur. (2009) vrlo jasno ističu da održiva i pozitivna školska klima ima potencijala za kultiviranje učenika za aktivno sudjelovanje u demokratskom društvu. Dodaju da su za razvoj pozitivne školske klime odgovorni svi uključeni u proces: učenici, njihovi roditelji te djelatnici škole, koji moraju nužno surađivati kako bi postigli zajedničke ciljeve. U suprotnome, kada je školska klima nepovoljna, razvoj škole stagnira (Popović Ćitić i Đurić, 2018), nije plodno tlo za inovacije niti implementaciju novih programa u školski kurikulum. U takvim okolnostima, provođenje školskog volonterskog programa bilo bi otežano, a posljedično i razvoj obilježja građanstva održivosti kod učenika.

5.3. Značajke strukture školskih volonterskih programa za razvoj obilježja građanstva održivosti

Većina primjera slučaja školskih volonterskih programa u ovom istraživanju može se pohvaliti visokom razinom strukturiranosti i organiziranosti koja se ogleda u održavanju redovitih sastanaka članova školskog volonterskog programa. Nalazi ovog istraživanja sugeriraju da školski volonterski programi čije se aktivnosti odvijaju u okviru specifičnih projekata kojeg vode vanjski suradnici, ostvaruju višu razinu organiziranosti. Takvo projektno okruženje inherentno potiče pojačanu strukturiranost i discipliniranost. Iz iskustava sudionica istraživanja saznaje se da u školskim volonterskim programima vrlo ozbiljno pristupaju radu, organizaciji i planiranju. Tome govori u prilog rezultat da pojedini školski volonterski programi održavaju sastanke čak na tjednoj bazi. Osim toga, u većini školskih volonterskih programa postoje materijali za praćenje volonterskih aktivnosti i učenika volonterki. Također, rezultati upućuju i na pojedine slučajeve u kojima koordinatorice samostalno pripremaju i osmišljavaju dodatne strategije za praćenje aktivnosti koje se odvijaju u programu, a koje im pružaju snažniji osjećaj kontrole. Nastavno na to, u literaturi se mogu pronaći brojni dokazi za podupiranje visoke razine organiziranosti prilikom planiranja i provođenja volonterskih aktivnosti. Odnosno, navodi se da su jasna struktura programa i jasno postavljena očekivanja od učenika ključan faktor uspješnosti tih programa (Harris, 2013; Ledić, 2001; Schulz i sur., 2010; Schulz i sur., 2018).

Uz to, kao priprema za provođenje određenih volonterskih akcija, koordinatorice organiziraju radionice ili edukacije za učenice, što se pokazalo nužnim za osiguravanje pozitivnog iskustva. Naime, većina učenica izražava zadovoljstvo dobivenom podrškom koordinatorica ili organizatora volonterskih akcija. Međutim, postoje i ona iskustva koja govore o nedostatku takve podrške što je rezultiralo osjećajem nespremnosti za obavljanje volonterske akcije. U prilog tome govore i rezultati prijašnjih istraživanja koja također potvrđuju nužnost pripreme volontera za određene zadatke, posebno one koji uključuju emocionalni aspekt (Badger i sur., 2022; Ledić, 2001).

Ipak, s obzirom na okolnosti i kontekst u kojem se odvijaju volonterske aktivnosti, školski volonterski programi moraju istovremeno biti i vrlo prilagodljivi. Iskustva sudionica pokazuju da su organizacija, planiranje i izvođenje volonterskih aktivnosti dinamični procesi. To uključuje koordinaciju mnogih aktera u ustanovi i izvan nje, kao i veliki broj ljudi čiji rad utječe na uspješnost pojedinih volonterskih akcija. U takvim situacijama, koordinatorice tvrde da je najbolja strategija osigurati otvorenost i fleksibilnost programa. Međutim, i u momentima fleksibilnosti, nužno je slijediti pravila ustanove i voditi računa o tome da se učenice volonterke ne preoptereće.

Intervjui i fokus grupe provedeni su nedugo nakon pandemije COVID-19 i razornih potresa, zato se dio nalaza i odnosi na prilagodbu tim novonastalim okolnostima. Iako je taj period za učenice i koordinatorice bio prilično izazovan i na momente ispunjen neizvjesnošću, rezultati upućuju na to da su sve uložile veliki trud da se volonterski programi ne ugase, već da nastave sa svojim radom. Naravno, kao što je i za očekivati, s obzirom na okolnosti i epidemiološke mjere koje su bile na snazi, smanjio se broj volonterskih aktivnosti i volontera, kao i njihova autonomija u predlaganju i odabiru akcija. Unatoč tome, nalazi ovog istraživanja ističu da su većina koordinatorica i volonterki inovativno pristupile izazovima, istražujući različite alternativne metode djelovanja. Navedeno oslikava iznimnu otpornost školskih volonterskih programa u suočavanju s preprekama. Rezultati otkrivaju različite mehanizme koji su program „održali na životu“. Tako većina učenica i koordinatorica svjedoči o seljenju volonterskih akcija u *online* okruženje i korištenju resursa škole, poput dvorišta i igrališta. Nadalje, u okviru školskih volonterskih programa naponi su se usmjerili prema adresiranju potreba škole, a manje zajednice, budući da su ih epidemiološke mjere ograničavale u ostvarivanju suradnje s vanjskim dionicima. Iako sudionice istraživanja smatraju da volonterski programi u *online* okruženju nisu optimalan način za provođenje volonterskih aktivnosti te su iskazale žaljenje za susretima uživo, ipak

razumiju da je to bilo najbolje rješenje u datom trenutku. Pojedine sudionice posebno su naglašavale dobrobit *online* susreta budući da im je podrška drugih članica u vrijeme izolacije bila izuzetno dragocjena. Još jedan rezultat koji se izdvaja je i taj da su učenice, posebno one iz područja pogođenih potresima, a potaknute prethodnim volonterskim iskustvom, samoinicijativno pronašle alternativne načine volontiranja. Motivirane željom da pomognu ljudima stradalima u katastrofi, odlučile su volontirati i izvan školskih volonterskih programa.

Iako tijekom planiranja istraživanja nije bilo moguće predvidjeti da će se ono provoditi za vrijeme pandemije virusa COVID-19 i potresa, te su okolnosti ipak doprinijele dubljim uvidima u kontekstualnost i iskustva sudionica. Naime, ova iskustva i okolnosti potvrđuju da su volonterski programi efikasan model obrazovanja za održivi razvoj, a posebno u kontekstu razvijanja obilježja građanina održivosti. Pojedini autori sugeriraju da bi takvi modeli obrazovanja trebali pripremiti učenike na suočavanje s neizvjesnošću i globalnim izazovima, koji se opisuju vrlo kompleksnima (npr. Posch, 1991, prema Wals, 2011; Wals, 2015, Wals i Lenglet, 2016). Nadalje, navedeni autori posebno ističu sposobnost prilagodbe na promjenjive okolnosti i otpornost kao ključne kompetencije koje bi građani održivosti trebali posjedovati. Školski volonterski programi, u ovom istraživanju, nastavljajući s radom čak i u gotovo nemogućim okolnostima, pokazali su da su opremili učenice volonterke s kompetencijama za nošenje s neizvjesnošću i savladavanje egzistencijalnih izazova koji su pred njima. Mehanizmi nošenja s izvanrednim okolnostima u školskim volonterskim programima sukladni su smjernicama za obrazovanje za održivi razvoj koje donosi Agencija za odgoj i obrazovanje (Vrbanec i sur., 2011). Smjernice sugeriraju da se u okviru obrazovanja za održivi razvoj učenike treba osposobiti za upravljanje promjenama, suočavanje s krizama, savladavanje stresa te donošenje odluka u situacijama neizvjesnosti. Isto tako, otpornost manifestirana kroz volonterske programe u ovom istraživanju, ne samo da ističe volontiranje kao ključnu komponentu strategije otpornosti, već i kao izrazitu manifestaciju solidarnosti u izazovnim vremenima, u skladu s opisima volontiranja u međunarodnim dokumentima (European Volunteer Centre, 2019; UNV, 2021).

U nalazima ovog istraživanja zamjećuje se da učenice i koordinatorice imaju jednako značajne uloge u planiranju aktivnosti, donošenju odluka unutar volonterskog programa te predlaganju volonterskih aktivnosti koje će se realizirati u okviru školskih volonterskih programa. Dodatno, nalazi fokus grupa pokazuju visok značaj autonomije učenica u odabiru volonterskih akcija u kojima će sudjelovati. Takva autonomija doprinosi percepciji učenica kao cijenjenih i

integralnih članica školskog volonterskog programa. Iz rezultata se može zaključiti da je kolaboracija između učenica i koordinatorica esencijalna. Kroz zajedničko promišljanje, one identificiraju izazove i potrebe unutar školskog i šireg društvenog konteksta, pri čemu se također uzimaju u obzir i individualni afiniteti te interesi volonterki.

U rezultatima ovog istraživanja primjećuju se rijetki slučajevi u kojima učenice volonterke preuzimaju ulogu voditeljica školskih volonterskih programa. Radi se o ulozi koja je primarno namijenjena za pomoć koordinatorici, služi kao spona između koordinatorice i drugih učenica volonterki, a obilježena je hijerarhijskom strukturom. Prednosti ovog mehanizma za učenice voditeljice uključuju emancipacijski efekt, povećanu autonomiju pri donošenju odluka, stjecanje organizacijskih, socijalnih, suradničkih i upravljačkih vještina, te veću odgovornost. Dodatno, prakticiranje demokratskih načela kroz izbor učenica voditeljica putem glasanja isto se manifestira kao značajna korist takvog mehanizma. I pored navedenih prednosti, rezultati istraživanja upućuju i na neke nedostatke ove prakse. Konkretno, negativan utjecaj na atmosferu i koheziju unutar volonterskog programa postao je izražen tijekom pandemije kada je volonterski program koji prakticira mehanizam učenica voditeljica, bio najmanje aktivan u odnosu na druge volonterske programe koji su sudjelovali u ovom istraživanju.

Nerijetko u fazi planiranja i organiziranja, učenice i koordinatorice surađuju i s vanjskim suradnicima, poput organizacija civilnog društva i drugih ustanova. Temeljem iskustva učenica može se zaključiti da su zadovoljne ovim pristupom, jer se time povećava njihov osjećaj pripadnosti zajednici i pospješuje se pozitivna atmosfera u volonterskom programu. Ipak, učenice ističu da koordinatorice imaju konačnu riječ pri odlučivanju koje će se od predloženih aktivnosti provesti. Važno je naglasiti kako su učenice svjesne razloga zbog kojih ponekad njihovi prijedlozi volonterskih akcija nisu prihvaćeni. Naime, najčešće su to logistički i opravdani razlozi, kao što su epidemiološke mjere koje su vrlo često ograničavale volonterske aktivnosti. Istaknuti nalaz istraživanja je onaj koji sugerira da koordinatorice jednako vrednuju svaki prijedlog, te nastoje implementirati svaki od njih kada je to izvedivo. S druge strane, koordinatorice također iskazuju zadovoljstvo navedenim načinom rada i ohrabruju učenice na procjenjivanje potreba škole i zajednice i predlaganje volonterskih akcija.

Ovakvi mehanizmi suradnje i jednakosti u ulogama usklađeni su s preporukama za implementaciju obrazovanja za održivi razvoj Agencije za odgoj i obrazovanje (Vrbanec i sur., 2011). Navedene preporuke naglašavaju potrebu za stvaranjem okruženja koji potiče učenike na

razvijanje ideja, vrijednosti i razumijevanje stvarnosti. Nalazi ovog istraživanja također, dodatno naglašavaju važnost osiguravanja izbora učenika u bavljenju sadržajima koji su im od interesa, posebno u kontekstu održivog razvoja. Samostalnim odabirom problema kojim se žele baviti osigurava se snažniji angažman volontera u njegovo rješavanje te mogu jasnije razumjeti svoju sposobnost da doprinesu društvu (Breiting, 2018, prema Torsdottir i sur., 2023). Rezultati dosadašnjih istraživanja također ističu prednosti autonomije volontera u izboru svojih uloga (Badger i sur, 2022; Moore i Allen, 1996). Istraživanja pokazuju da autonomnost volontera u samostalnom odabiru aktivnost amplificira efektivnost volonterskih akcija i korist za sve uključene, što je jedan od čimbenika uspješnosti programa. Bastaki (2016) u svom istraživanju također pronalazi koristi preuzimanja kontrole, ili „vlasništva“, nad svojim učenjem. Ipak, unatoč autonomiji učenika, uloga koordinatora i drugih odraslih osoba ostaje ključna za usmjeravanje procesa učenja.

Participacija učenika u stvaranju procesa učenja predstavlja srž obrazovanja za održivi razvoj što je i potvrđeno u rezultatima prijašnjih istraživanja (npr. Cincera i sur., 2019; Hart, 2008a; Jensen i Schnack, 1997). Ovim istraživanjem utvrđeno je da su učenice uključene u svaki aspekt školskih volonterskih programa. Naravno, uočene su varijacije u razini njihove participacije, koje su često povezane s iskustvom sudjelovanja u volonterskom programu, odnosno, starije učenice često su angažiranije. Međutim, važno je istaknuti da iz iskustva većine koordinatorica proizlazi kako su učenice koje pokazuju iznimnu predanost volontiranju, izražavajući entuzijazam, odgovornost i intrinzičnu motivaciju za volonterske akcije, često u manjini. Također, ne bi trebalo zanemariti i generacijske razlike koje koordinatorice primjećuju tijekom godina rada školskim volonterskim programima. Novije generacije opisuju manje samostalnim i manje pouzdanima u usporedbi s prijašnjima. Iako koordinatorice ne navode konkretne razloge za takve promjene, oni se potencijalno reflektiraju u svjetlu rezultata prijašnjih nacionalnih i međunarodnih istraživanja. Ranija istraživanja ukazala su na opterećenost novih generacija mladih raznim brigama, uključujući nesigurnost oko svoje budućnosti u pogledu daljnjeg obrazovanja ili zapošljavanja (Pavlović i Gospodnetić, 2017). Osim toga, suočeni su i egzistencijalnim brigama vezanim uz klimatske promjene (Fuligni i Galván, 2022; Hickman i sur., 2021). Autori ovih istraživanja vide rješenje u mehanizmima koji mogu osnažiti mlade da se nose s ovakvim teškoćama, a školski volonterski programi pokazuju se korisnima za poticanje otpornosti mladih.

Kada se govori o razini sudjelovanja u volonterskim akcijama, Hart (2008b) navodi da ona nije važna, dokle god participacija postoji. Drugim riječima, autor naglašava da bi učenici samostalno trebali biti u mogućnosti odlučiti hoće li uopće sudjelovati i do koje mjere. Nastavno na to, korištenjem participativnog pristupa u modelima obrazovanja za održivi razvoj, učenicima se pruža platforma za vježbanje sudjelovanja u demokratskim procesima, na način da ravnopravno sudjeluju u donošenju odluka. Navedeno ih osnažuje za sudjelovanje u građanskim aktivnostima (Breiting i Mogensen, 1999; Reid i sur., 2008; Quintelier, 2008). S druge strane, postoje i nalazi dosadašnjih istraživanja koji potvrđuju da u onim programima obrazovanja za održivi razvoj gdje prevladava dominacija koordinatora, učenici iskazuju nezadovoljstvo, frustraciju i izgaranje (Cincera i Kovacikova, 2014). U razmatranju navedenih rezultata dosadašnjih istraživanja, zaključuje se da je nužno pružiti i poticati veću autonomiju učenika kako bi se osnažili za participaciju ne samo unutar programa, već i izvan njega.

Konačno, rezultati ovog istraživanja idu u smjeru prepoznavanja nezamjenjive uloge koordinatorica, kao osobe koje „drže sve konce“. Učenice doživljavaju koordinatorice ključnima za uspješnost programa. Koordinatorice su te koje ih usmjeravaju, pružaju podršku, pripremaju ih za akcije, prate ih i daju povratne informacije te pohvaljuju i nagrađuju. Nastavno na to, nalazi intervjua također jasno upućuju na neprocjenjivost koordinatorica. Iako one imaju viziju i želju da učenice volonterke preuzmu puno veću odgovornost i voditeljstvo volonterskog programa, ipak su mišljenja da mora postojati odrasla osoba koja će ih pratiti i usmjeravati. Ovo istraživanje rezonira s prethodnim nalazima koji naglašavaju važnost koordinacije programa od strane školskih djelatnika. Moore i Allen (1996) ističu da su programi bez koordinatora često suočeni s većim izazovima u vezi s disciplinom učenika u odnosu na one koje vode školski djelatnici. Navedeno dodatno podcrtava ulogu odraslih, osobito nastavnika i stručnih suradnika, kao ključnih faktora za uspješno provođenje volonterskog programa.

5.4. Uloga koordinatorica u razvoju obilježja građanstva održivosti

Rezultati nedvosmisleno sugeriraju višestruku važnost uloge koordinatorica u školskim volonterskim programima. One ne samo da vode i upravljaju cijelim procesom, što je ključno za njegovu uspješnost, već također zastupaju svoju školu u široj zajednici. Uz navedeno, njihovo djelovanje ima značajan efekt na učenice volonterke na nekoliko načina. Prvo, često su ključne akterice u regrutaciji novih volontera, služeći kao značajni drugi koji motiviraju, inspiriraju i vode. Drugo, prate napredak učenica i ostvaruju pozitivan doprinos za školu i širu zajednicu. U kontekstu ovog istraživanja, važnost koordinatorica jasno se ističe kao nezamjenjiva.

Nalazi fokus grupa dodatno pojašnjava da učenice doživljavaju koordinatorice ključnim figurama u programu. One stvaraju sigurno okruženje za učenice volonterke na način da im pružaju potporu tijekom cijelog procesa provođenja programa. Millora (2023) opisuje stvaranje takvog okruženja kao posebno značajno u intenzivnim i stresnim situacijama koje se ponekad znaju javljati tijekom provođenja volonterskih akcija, a koje mogu predstavljati određeni rizik za mlade. Stoga je, dodaje, potrebno osigurati okruženje u kojem će se volonteri osjećati zaštićeno, a s ciljem ostvarivanja pozitivnih volonterskih iskustava (Millora, 2023).

Važnost koordinatorica ogleda se i u otvaranju mogućnosti za nova iskustva učenicama, koristeći pri tom različite resurse, vlastite mreže i društveni kapital. Nadalje, uočava se da koordinatorice osnažuju i potiču učenice na razumijevanje i osvještavanje njihove uloge građanki održivosti. Temeljem navedenih primjera može se zaključiti da koordinatorice duboko vjeruju u koristi volonterskog programa, što učenice prepoznaju te stoga percipiraju koordinatorice kao uzore i mentorice. Rezultati ovog istraživanja sugeriraju da su koordinatorice svjesne svog utjecaja na mlade i značaja njihove uloge u poticanju obilježja građanstva održivosti. Stoga se može zaključiti da s još većom predanošću i posvećenošću pristupaju svom radu. Relevantna literatura sugerira nužnost postojanja uzora i mentora u odgojno-obrazovnom procesu općenito, osoba koje predstavljaju oživotvorenje određene ideje, s kojima učenici ostvaruju dugotrajne i bliske odnose koji se odlikuju podrškom i kvalitetama kao što su empatija, povjerenje i strpljenje (Reid i Jones, 1997; Sadler, 2015). Prema teoriji socijalnog učenja (Bandura 1977, 1986), ljudsko ponašanje uglavnom se prenosi izlaganjem uzorima, a nastavnici bi trebali utjeloviti kvalitete koje je vrijedno slijediti (Kristjánsson, 2006). Također, prethodna istraživanja potvrđuju da postoji veća vjerojatnost da će dugotrajne i intenzivirane interakcije među učenicima i mentorima u okruženju

koje podržava pro-održivo ponašanje rezultirati usvajanjem takvog ponašanja (Higgs i McMilla, 2006; Hill, 2012; Payne i sur., 2003).

U nalazima ovog istraživanja zamjećuje se samosvijest koordinatorica o potrebi većeg angažmana u zajednici izvan okvira školskog volonterskog programa. Međutim, nužno je naglasiti da njihova posvećenost volonterskom programu i rad na unapređivanju školskog kurikuluma već predstavljaju značajan oblik aktivnog građanstva. Ova perspektiva podržana je rezultatima prijašnjeg istraživanja Wahrmana i Hartafa (2021) koji sugeriraju da koordinatori, kako bi bili uzori učenicima, trebaju biti "dobri" građani i čvrsto vjerovati u aktivno građanstvo. Isto gledište odražava se u nalazima Moorea i Allena (1996) koji sugeriraju da uzori mogu utjecati na adolescente u prepoznavanju prosocijalnih vrijednosti, razvijanju socijalnih vještina i smanjenju rizičnih ponašanja.

Većina koordinatorica u ovom istraživanju su i inicijatorice i osnivačice školskog volonterskog programa u svojoj školi, dok je nekima uloga dodijeljena od strane ravnatelja kao rezultat prepoznavanja njihovih afiniteta. Nalazi analize dodatno su osvijetlili profil koordinatorica koji se temelji na njihovim vlastitim opisima i perspektivi učenica volonterki. Prepoznaje se da su koordinatorice osobe koje imaju snažnu želju za pomaganjem i aktivizmom, osobe za koje nema prepreka u osiguravanju napretka školskih volonterskih programa i svih uključenih aktera. U radu se već raspravljalo o zagovaračkoj ulozi koju koordinatorice ispunjavaju, uvijek idu korak dalje za volonterski program budući da vjeruju u dobrobiti koje ima za mlade. Može se reći da koordinatorice pokazuju izražen pedagoški takt, budući da svojom željom za društvenim promjenama preispituju i izazivaju tradicionalna pedagoška ograničenja, osobito ona koja se reflektiraju u formalnom obrazovanju. Ova promišljanja su u skladu s razmatranjima Vrcelj i sur. (u tisku), koji naglašavaju potencijal inovativnih pedagoških pristupa u preoblikovanju učioničke dinamike i poticanju društvenih promjena.

Uloga koordinatorica može se objasniti kroz prizmu koncepta organizacijskog građanskog ponašanja (Bateman i Organ, 1983, prema Dipaola i Tschannen-Moran, 2001). Prema navedenom konceptu, koordinatorice su osobe koje nadmašuju očekivanja svojih uloga, obavljajući zadatke koji nisu izričito navedeni u opisu njihovog posla, ali su ključni za nesmetano funkcioniranje organizacije ili programa. Dipaola i Tschannen-Moran (2001) ističu da rad nastavnika koji nadilazi formalno propisane radne obaveze donosi dramatične pozitivne promjene na ustanovu. U kontekstu nalaza ovog istraživanja, koordinatorice školskih volonterskih programa jasno pokazuju takve

karakteristike. Svojim entuzijazmom i neumornim radom donose pozitivne promjene svojim ustanovama u zajednicama. Još važnije, one postaju primjeri građanki održivosti za učenice volonterke.

Konačno, temeljem navedenih rezultata ovog istraživanja, može se zaključiti da koordinatorice integriraju ključna obilježja građanstva održivosti. Pokazuju snažnu potrebu za pozitivnim doprinosom društvu, iskazujući brigu za druge i aktivno inicirajući promjene unutar svojih ustanova, što posljedično utječe i na širu zajednicu. Iz perspektive svih sudionica, koordinatorice se ističu svojom snalažljivošću, angažiranošću i otvorenosti prema novim idejama i pristupima. Nadalje, sposobnost za samorefleksiju i neprekidno unapređivanje vlastitih znanja i vještina čini ih posebno osposobljenima za pronalaženje inovativnih rješenja nepredvidivih problema. Kako Vrcelj i sur. (u tisku) ističu, nastavnici s izraženim pedagoškim taktom imaju sposobnost kritički sagledavati sadašnje stanje, ali s vizijom prema budućnosti.

5.4.1. Bliski odnosi i pozitivna atmosfera u školskim volonterskim programima

Nalazi analize fokus grupa i intervju pokazuju značajnu razinu usklađenosti odgovora učenica i koordinatorica. Drugim riječima, i učenice i koordinatorice dijele slično viđenje školskih volonterskih programa i imaju zajedničku viziju za budućnost. Opisana usklađenost može se objasniti kvalitetnim odnosima i pozitivnoj atmosferi koja je uspostavljena unutar volonterskog programa. Ovi nalazi navode na postojanje harmoničnih odnosa koji se temelje na međusobnom razumijevanju, prihvaćanju, poštivanju i osjećaju jednakosti. Unutar volonterskog programa vlada opuštena i neformalna atmosfera, obilježena bliskim, brižnim i suradničkim odnosima.

Ovo istraživanje ukazuje na postepeni razvoj odnosa među učenicama i koordinatoricama. Primjećuje se razlika u doživljaju tog odnosa među mlađim i starijim učenicama. Dok mlađe učenice karakteriziraju njihovu vezu kao profesionalnu, ali opuštenu, starije učenice često opisuju taj odnos kao prijateljski i majčinski. Takvi primjeri snažne povezanosti rezultat su povjerenja koje koordinatorice grade s učenicama volonterkama. Kao odrasle osobe koje učenice tretiraju s poštovanjem i ozbiljnošću, koordinatorice predstavljaju stabilne figure koje ne inzistiraju na strogim hijerarhijskim postavkama. U takvom se okruženju učenice osjećaju sigurno, prihvaćeno i slobodno za aktivno sudjelovanje bez straha od osude. Jedan od značajnijih rezultata jest da koordinatorice pokazuju učenicama svoju ljudskost, ne bojeći se pokazati svoje slabosti. Ova otvorenost, uz zajedničko sudjelovanje u volonterskim akcijama, pridonosi boljem međusobnom

poznavanju i razumijevanju. Takvi primjeri pomažu u prevladavanju predrasuda o hijerarhijskim odnosima mladih i nastavnika, promičući ravnopravnost i demokratske odnose. Isto, takvi događaji i iskustva stvaraju dobar temelj za ostvarivanje dobre suradnje, timskog rada, kreativnog stvaranja i suradničkog učenja. Bliskost koja se stvara izvor je još većeg poštovanja učenica prema koordinatoricama.

Prethodno opisani rezultati ovog istraživanja odražavaju preporuke za koordinate navedene u priručnicima za razvoj školskih volonterskih programa (Medlobi i sur., 2021). Naglašava se važnost osiguravanja redovite i jasne komunikacije te iskrenosti, otvorenosti i autentičnosti s ciljem poticanja prijateljske i opuštene atmosfere. Zaključak da pozitivna atmosfera i bliski odnosi imaju ključnu ulogu, nije novost u kontekstu volontiranja i obrazovanja za održivi razvoj. Badger i sur. (2022), kao i Schröder i sur. (2020), došli su do sličnih saznanja u svojim istraživanjima. Nadalje, ističe se značaj ravnopravnog odnosa koji podrazumijeva aktivno slušanje i uzajamno poštovanje, kao ključne faktore u donošenju zajedničkih odluka (Jennings i sur., 2006; Kirk i sur., 2017). Kirk i sur. (2017) u svom ispitivanju modela osnaživanja učenika, kao ključne poticaje za razvijanje emancipacije identificiraju jednakost između nastavnika i učenika, nastavnikovu vjeru u sposobnost učenika i razvijen osjećaj zajedništva među učenicima i nastavnicima.

5.5. Karakteristike volonterskih aktivnosti i obilježja suradnje sa zajednicom

Iz nalaza ovog istraživanja vrlo lako se može zaključiti da su školski volonterski programi usklađeni s temeljnim obilježjima obrazovanja za održivi razvoj koja podupiru razvoj obilježja građanstva održivosti. Volonterski programi pružaju prostor za razvoj vještine kritičkog mišljenja i poticanje na samorefleksiju, budući da su volonterske aktivnosti osmišljene na način da predstavljaju više od samog prenošenja znanja što je evidentno iz promjena u znanju, vrijednostima i ponašanju koje su identificirane kod učenica volonterki. U suštini, ovi volonterski programi pružaju uvid u "stvarni" život izvan učionice. Učenice imaju priliku surađivati s brojnim vanjskim suradnicima čime se potiče transdisciplinarni i interdisciplinarni pristup, povezivanje sadržaja volonterskog programa s redovnom nastavom i međupredmetnim temama.

Navedene karakteristike volonterskih aktivnosti prepoznaju se u ciljevima volonterskih programa koji su artikulirani u školskim kurikulumima, kao i u opisima iskustava učenica i koordinatorica. Na temelju ovog istraživanja, evidentno je da većina volonterskih programa teži

razvijanju širokog spektra vještina, uključujući komunikacijske, organizacijske i praktične. Nalazi analize školskih kurikuluma i intervjua ukazuje na to da ciljevi poput prenošenja temeljnih društvenih vrijednosti (solidarnost, empatija i humanost), senzibilizacija za potrebe zajednice te osnaživanje za aktivno uključivanje i djelovanje u zajednici, predstavljaju srž volonterskih aktivnosti. U svim analiziranim subjektima slučaja školskog volonterskog programa provode se volonterske aktivnosti koje uključuju sve dimenzije održivog razvoja (ekološku, socijalnu, ekonomsku i političku). Ipak, neke su dimenzije prisutnije od drugih. Međutim, važno je naglasiti da se u rezultatima analize sadržaja školskih kurikuluma ne pronalazi politička dimenzija održivog razvoja. Razlog tome je što su analizirani dokumenti iz samo jedne školske godine, dok su koordinatorice i učenice pružile uvide temeljene na svojim dugogodišnjim iskustvima.

Nalazi istraživanja dodatno su osvijetlili specifične karakteristike volonterskih aktivnosti, uključujući njihovu raznovrsnost, učestalost, dugotrajnost, pristup temama, kao i obilježja suradnje sa zajednicom. O svim navedenim karakteristikama i obilježjima raspraviti će se u nastavku teksta.

Iz iskustva sudionica istraživanja saznaje se da su volonterske akcije u školskim volonterskim programima često raznovrsne. U tom slučaju, ne bi trebalo zanemariti ključnu ulogu koordinatorica u prepoznavanju potencijala i afiniteta učenica, osobito u kontekstu osiguravanja široke lepeze volonterskih aktivnosti. Raznolikost tih aktivnosti odražava holistički pristup koji je jedan od temeljnih obilježja obrazovanja za održivi razvoj. Rezultati ovog istraživanja sugeriraju da prilagodba aktivnosti prema motivaciji i interesima učenica znatno potiče njihovu participaciju u volonterskim aktivnostima. Kako koordinatorice ističu, učenice se „zakače za volontiranje“. Pri osmišljavanju i provedbi volonterskih akcija, naglasak je na stavljanju učenica u središte. Intenzivnija uključenost učenica u volonterske aktivnosti rezultira snažnijim povezivanjem sa zajednicom, organizacijama civilnog društva te ustanovama koje organiziraju ili koriste ove aktivnosti.

Raznolikost, šarolikost ili široka lepeza volonterskih aktivnosti u školskim volonterskim programima odražava se u volonterskim aktivnostima poput rada u poljoprivredi, preko zaštite okoliša i životinja, sve do brige o marginaliziranim skupinama u društvu do donošenja odluka na razini lokalne samouprave. Uz navedeno, većina volonterskih aktivnosti, prema rezultatima ovog istraživanja, može se okarakterizirati detaljno osmišljenima i sveobuhvatnima, posebno one koje su vezane uz određeni projekt te uključuju suradnju s vanjskim suradnicima.

Osim što je važno da školski volonterski programi nude širok spektar volonterskih aktivnosti, učestalost provođenja tih aktivnosti također se pokazala ključnom u kontekstu razvoja obilježja građanstva održivosti. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da u svim školskim volonterskim programima postoji velik broj volonterskih aktivnosti koje se odvijaju tijekom cijele školske godine. Brojna dosadašnja istraživanja potvrđuju da učestalo volontiranje u adolescentskoj dobi može imati pozitivan efekt na volontiranje i u odrasloj dobi (npr. Kuperminc i sur., 2001; Moore i Allen, 1996; Obradović i Masten, 2007; Zaff i sur., 2008). Ovi rezultati dodatno su potkrijepljeni rezultatima kvalitativnog istraživanja u kojem se ispitalo iskustvo sudjelovanja srednjoškolaca u simuliranoj igri uloga u kojoj su preuzimali uloge delegata u raznim odborima UN-a (Bastaki, 2016). Naime, učenici su potvrdili da je njihov dugotrajan angažman u takvoj aktivnosti imao značajan utjecaj na njihova znanja, vrijednosti, stavove i vještine potrebne za globalno građanstvo. Drugim riječima, autorica tvrdi da je njihov produženi angažman promijenio njihovo razumijevanje globalnog građanstva (Bastaki, 2016).

Iz perspektive učenica u ovom istraživanju, primjetno je zadovoljstvo pruženom mogućnošću temeljitog i dubokog proučavanja određenih tema u okviru volonterskih aktivnosti, što često nije slučaj u redovnoj nastavi zbog različitih ograničenja, kao što je primjerice vremensko ograničenje. Drugim riječima, zbog fleksibilnijeg pristupa određenim aktivnostima, izostankom formalnog vrednovanja, učenice se osjećaju slobodnije u pristupu temama koje obrađuju. Na taj način posvećuju više vremena temama koje ih zanimaju. Školski volonterski programi im omogućuju da to novostečeno znanje i iskustvo prenesu drugima, čime se potiče suradničko učenje. Temeljem ovog primjera može se zaključiti da se u okviru školskih volonterskih programa osigurava platforma koja pruža sigurno i podržavajuće okruženje koje je plodno tlo za razvoj konstruktivnih i bogatih rasprava. Ovi nalazi doprinose zaključku o važnosti konteksta i okruženja u kojem se učenje i volonterski program odvijaju. Tako Badger i sur. (2022) te Greenhill i sur. (2018) prepoznaju da neformalno okruženje, ono koje nije opterećeno ocjenama, uspješnije potiče samorefleksiju i transformaciju kod učenika.

Još jedan značajan mehanizam koji potiče razvoj obilježja građanstva održivosti kod učenica detektiran je u rezultatima ovog istraživanja. Ističe se značaj povezivanja sadržaja volonterskih aktivnosti s međupredmetnim temama, posebno s Građanskim odgojem i obrazovanjem, Održivim razvojem, Osobnim i socijalnim razvojem i Poduzetništvom. Uz to, postoje iskustva učenica i koordinatorica s integracijom volonterskih aktivnosti u redovnu nastavu,

gdje se u realizaciju tih aktivnosti angažiraju i drugi nastavnici. Temeljem navedenih primjera može se zaključiti da školski volonterski program kao model obrazovanja za održivi razvoj ulazi u sve pore ustanove. Tako Rieckmann (2021), u kontekstu obrazovanja za globalno građanstvo (eng. *GCE – Global Citizenship Education*), ističe da je za maksimalnu učinkovitost takvih programa nužno mijenjati obrazovne ustanove u cjelini, na način da se teme održivog razvoja i njegovi ciljevi integriraju u sve elemente obrazovanja.

Nalazi ovog istraživanja dodatno pojašnjavaju da volonterske aktivnosti osiguravaju učenicama neposredno i praktično iskustvo, koje često izostaje u redovnoj nastavi. Uzimajući u obzir karakteristike volonterskih aktivnosti i suradnje s vanjskim suradnicima, učenice često uspostavljaju kontakte sa stručnjacima različitih područja, članovima organizacija civilnog društva i brojnih ustanova, korisnicima volonterskih akcija te drugim volonterima. Pokazalo se da takva suradnja učenicama otvara nove mogućnosti i prilike za učenje. Učenice, sudionice u ovom istraživanju, prepoznaju značaj iskustvenog učenja, potvrđuju da školske volonterske programe doživljavaju kao priliku za učenje „kojeg će se dugo sjećati“. Također, svako izlaženje iz ustanove i suradnja s ljudima izvan školskog okruženja, za njih označava vrijedno iskustvo i donosi nove perspektive. Zanimljiv je nalaz da većina učenica i koordinatorica školski volonterski program doživljava „školom za život“. Moguće je da je korištenje takve sintagme pod utjecajem eksperimentalne kurikularne reforme koja nosi taj isti naziv. Učenice jasno ističu da su postale zrelije i odgovornije upravo zbog sudjelovanja u volonterskim programima i osjećaju se „pripremljenima za život i sve ono što ih čeka u životu“ kako same ističu. Slično navedenom, u literaturi iz područja obrazovanja za održivi razvoj često se koristi sintagma „stvarni život“ (eng. *real life*) ili „stvarni svijet“ (eng. *real world*) (npr. Fielding, 2001; Torsdottir, 2023; Wals i sur., 1990). Takve fraze upotrebljavaju se kako bi se naglasilo korištenje metoda u obrazovanju za održivi razvoj koje promiču participativno, kontekstualno i iskustveno učenje. Wahrman i Hartaf (2021) u svom istraživanju o građanskom odgoju i obrazovanju utvrđuju da je poučavanje aktivnog građanstva na formalnom satu u učionici kontradiktorno te da je to jedan od razloga zašto su brojni modeli takvog obrazovanja neuspješni. Smatra se da su dosljednost u procesu učenja te izlazak iz učionice, suradnja sa zajednicom te učenje kroz diskusiju i dijalog, ključni za efektivnost programa koji imaju za cilj kultivirati aktivne, društveno odgovorne građane i građane održivosti. Osim toga, Wahrman i Hartaf (2021) ističu da su sloboda u organizaciji sadržaja i autentičnost također ključne karakteristike uspješnih programa. Konačno, istraživanja autora Bastaki (2016) te Higgs

i McMillan (2006) pokazuju da srednjoškolci koji su sudjelovali u autentičnim i opipljivim obrazovnim modelima pokazuju veću razinu razumijevanja „stvarnog svijeta“. Učenici koji imaju priliku promatrati stručnjake iz područja održivog razvoja i učenici koji se uključuju u održive prakse vjerojatnije će usvojiti obilježja pro-održiva ponašanja. Ovakvi iskustveni i participativni modeli ne samo da imaju potencijal kod mladih unaprijediti razumijevanje održivog razvoja, nego ih i potiču na kritičko razmišljanje i djelovanje u smjeru pro-održivosti.

U kontekstu ostvarene suradnje s vanjskim dionicama, ključna spoznaja koja proizlazi iz ovog istraživanja jest da školski volonterski programi pružaju platformu za razvoj kvalitetne i dugotrajne suradnje te izgradnju pozitivnih odnosa među svim uključenim akterima. Rezultati fokus grupa provedenih s učenicama otkrivaju iznimno pozitivna iskustva u radu s vanjskim suradnicima, kako s korisnicima volontiranja, tako i s organizatorima volontiranja. Profil vanjskih suradnika sugerira da se radi o stručnjacima iz raznih područja, osobama koje su vrlo predane, posvećene i strastvene u području kojim se bave. Posebno valja istaknuti učeničku perspektivu koja sugerira da se odnos s tim suradnicima gradi na međusobnom poštovanju i podršci, što neizbježno jača osjećaj pripadnosti i prihvaćenosti kod učenica. U tom kontekstu, vrijedno je napomenuti da se učenice koje pokazuju ustrajnost i ozbiljnost u radu, te koje ulijevaju povjerenje vanjskim suradnicima, postupno usmjeravaju prema preuzimanju odgovornijih zadataka. Takva praksa ne samo da potiče veću angažiranost, već i podupire osjećaj pripadnosti zajednici. Navedeno potvrđuju nalazi Badger i sur. (2022), kao i Uitto i sur. (2015), koji ističu važnost povjerenja, prenošenja veće odgovornosti te visokog stupnja participacije za osnaživanje mladih i razvoj njihovog pro-ekološkog ponašanja.

U rezultatima prethodnih istraživanja mogu se prepoznati konzistentni zaključci. Bennell (2012) identificira nalaze koji upućuju na zaključak da suradnja između odgojno-obrazovnih ustanova i različitih vanjskih organizacija proširuje horizonte učenika, omogućavajući im sveobuhvatnije razumijevanje suštine održivog razvoja i globalnog građanstva. U skladu s tim, rezultati ovog istraživanja potvrđuju da suradnja škola s organizacijama iz zajednice znatno doprinosi povećanju društvenog kapitala ustanova. To omogućavajući protok novih ideja među školama, ne samo unutar odgojno-obrazovnih ustanova već i između škola i vanjskih partnera, čime se obogaćuje intelektualni kapital škola. Stoga se teoretičari (globalnog) građanstva održivosti zalažu za veću integraciju i potporu obrazovanju koje uključuje suradnju zajednice i škole (Dower, 2002).

5.6. Doprinosi i ograničenja rada te smjernice za buduća istraživanja

5.6.1. Doprinosi i ograničenja rada

U međunarodnom, a posebno nacionalnom okviru, nedostaju empirijska istraživanja fenomena školskih volonterskih programa i njihove uloge u poticanju razvoja obilježja građanstva održivosti kod učenika. Iako postoje istraživanja o srodnim modelima obrazovanja za održivi razvoj, kao što su primjerice eko-škole, ti se modeli rijetko dovode u vezu s konceptom građanstva održivosti. Nadalje, koncept blizak školskom volonterskom programu je i učenje zalaganjem zajednici, ali su empirijska istraživanja o tom fenomenu najčešće fokusirana na visokoškolske ustanove. Drugim riječima, postojeća istraživanja nisu dovoljno obuhvatna da bi zahvatila složenost fenomena koji se istražuje u ovom radu. Stoga, ovo istraživanje predstavlja značajnu inovaciju i doprinos znanstvenim spoznajama, budući da je prvo u nacionalnom okviru koji školske volonterske programe dovodi u vezu s kultiviranjem obilježja građanstva održivosti kod srednjoškolaca.

Uz navedene znanstvene doprinose, prepoznaju se i oni metodološki. S obzirom na prije spomenuti nedostatak istraživanja ovog fenomena, odabrana je studija slučaja kao strategija istraživanja, s obzirom da omogućuje dubinski i holistički pristup istraživanju dosad nedovoljno istraženih društvenih fenomena. Odabrani subjekti slučaja promatrani su kroz više perspektiva, koristeći strategiju triangulacije metoda prikupljanja podataka u okviru dubinskih polustrukturiranih intervjua s koordinatoricama školskog volonterskog programa, fokus grupa s učenicama volonterkama i kvalitativne analize sadržaja školskih kurikuluma. Takva kombinacija različitih metoda istraživanja dodatno je osvijetlila slučaj i doprinijela njegovom boljem i dubljem razumijevanju. Nastavno na to, za analizu prikupljenih podataka korištena je tematska analiza kojoj se pristupilo na vrlo rigorozan način, slijedeći smjernice od šest faza (Braun i Clarke, 2006, 2022). Također, kroz cijeli rad posebna pažnja posvećena je osiguravanju transparentnosti cjelokupnog istraživačkog procesa uz dostupnost detalja i iscrpnih opisa korištene metodologije. Konačno, s obzirom na korištenje rigorozne induktivne analize uz duboke i temeljite opise metodološkog okvira i analize podataka, kao i predstavljanje dokaza koji podržavaju konceptualizaciju u ovom poglavlju, smatra se da su zadovoljeni uvjeti za analitičku i transfernu generalizaciju. Međutim, važno je naglasiti da su nužna daljnja istraživanja ovog fenomena te se na kraju ovog poglavlja nude smjernice za buduća istraživanja.

Važno je istaknuti i ograničenja ovog rada, koja se prvenstveno odnose na kontekst u kojem je provedeno prikupljanje podataka i sudionike. Naime, za vrijeme terenskog dijela istraživanja na snazi su bile epidemiološke mjere za sprječavanje širenja pandemije COVID-19 virusa. Te su mjere bile podložne konstantnim promjenama, čineći planiranje prikupljanje podataka veoma izazovnim, budući da nije bilo moguće kontrolirati uvjete pod kojima će se podaci prikupljati. Takve mjere uvelike su otežavale provedbu istraživanja. Poseban izazov bio je osigurati sudjelovanje učenica volonterki s najviše iskustva sudjelovanja u školskom volonterskom programu jer su nekima od njih bile izrečene mjere samoizolacije neposredno prije termina provedbe fokus grupe. Navedeno je rezultiralo smanjenim brojem sudionica u fokus grupama. Također, u jednoj od fokus grupa, većina sudionica bile su učenice prvih razreda, bez dovoljno iskustva u sudjelovanju u volonterskim akcijama, a dodatno mnoge od njih nisu ni imale iskustva u volontiranju u „normalnim“ okolnostima, budući da su se volonterske aktivnosti prebacile u *online* okruženje. Takve okolnosti zahtijevale su ponavljanje fokus grupe.

Jedna od izazovnijih epidemioloških mjera bila je zabrana ulaska u školu osobama koje nisu djelatnici škole ili učenici. Stoga su se neke fokus grupe i intervjui provodili u dvorištu škole ili kafićima, što je potencijalno moglo biti ometajući faktor za sudionice u smislu smanjenja njihove koncentracije na razgovor. Također, neposredno prije prikupljanja podataka, dogodio se potres koji je značajno negativno utjecao na rad škola, a samim time i rad školskog volonterskog programa u pogodnim područjima. Ti su događaji utjecali na odabir subjekata slučajeva, odnosno morao se ponoviti proces odabira škola, budući da su neke od inicijalno odabranih bile upravo iz tih područja koja su teško stradala u potresu.

Nadalje, u ovom istraživanju većinu sudionika činile su djevojke, odnosno žene. Sudionika, dakle mladića, bilo je ukupno 4, dok je djevojaka bilo 34 (i 7 koordinatorica). Drugim riječima, ograničenje ovog istraživanja je to što nedostaju iskustva muškaraca. Moguće je da ovim istraživanjem nisu dovoljno zahvaćena iskustva muškaraca, odnosno da u rezultatima ovog istraživanja nisu dovoljno opisana. Međutim, nužno je istaknuti da je ovakav omjer sudionika i sudionica vjeran prikaz omjera volontera i volonterki u društvu, na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Tako rezultati nacionalnih istraživanja upućuju na to da muškarci općenito imaju manje pozitivne stavove prema volontiranju te se zaključuje da je nužno u promociji volonterstva posebnu pažnju posvetiti regrutaciji muškaraca (Ledić, 2001). Na međunarodnoj razini primjećuje se

izjednačavanje broja volontera i volonterki, međutim, i dalje je broj volonterki veći u odnosu na volontere (UNV, 2018; UNV, n.d; Volunteer Scotland, 2023).

I konačno, još jedan potencijalni izazov je i subjektivnost istraživačice. Unatoč primjeni potrebnih mehanizama za osiguravanje transparentnosti, rigoroznosti i objektivnosti, bilo je teško zanemariti ostvareni osobni odnos sa sudionicama istraživanja. Njihova pozitivnost i angažiranost potaknuli su pozitivni osobni dojam. Međutim, unatoč tom osjećaju bliskosti sa sudionicama, uložen je maksimalni napor i korišteni su svi mehanizmi, kako bi se osiguralo da ovo istraživanje bude provedeno objektivno i etično, a sve s ciljem doprinosa vjerodostojnosti.

5.6.2. Smjernice za buduća istraživanja

Iako je ovo istraživanje sveobuhvatno pristupilo ispitivanju fenomena školskog volonterskog programa u kontekstu razvoja obilježja građanstva održivosti, postoje brojne teme koje je potrebno još detaljnije i dublje ispitati. Ograničen broj dosadašnjih empirijskih istraživanja samo potvrđuje ovaj zaključak. U ovom istraživanju sudjelovale su koordinatorice školskih volonterskih programa, koje su se pokazale ključnom karikom za funkcioniranje tih programa. Uz navedeno, koordinatorice predstavljaju značajne druge za učenice volonterke. Također, doprinos ovom istraživanju dale su i učenice volonterke čija su iskustva bila značajna za odgovaranje na istraživačka pitanja u ovom radu. Međutim, nalazi ovog istraživanja pokazuju potrebu za ispitivanjem iskustava drugih aktera koji su uključeni u realizaciju volonterskog programa, kao što su ravnatelj, drugi nastavnici i stručni suradnici, vanjski suradnici i roditelji.

Rezultati ovog istraživanja sugeriraju važnost ravnatelja u implementaciji volonterskog programa u školski kurikulum. Stoga bi bilo korisno ispitati njihove motive za takvim proširenjem izvannastavnih aktivnosti. Snažna potreba za uključivanjem ostalih djelatnika škole u rad programa, ističe se kao ključ za stvaranje okruženja obogaćenog vrijednostima građanstva održivosti. U tom je kontekstu nužno da svi akteri u školi podržavaju modele obrazovanja za održivi razvoj. Povezano s tim, bilo bi zanimljivo ispitati u kojoj mjeri nastavnici i stručni suradnici ispoljavaju obilježja građanstva održivosti, posebno zato jer rezultati ovog istraživanja pokazuju da uz mentorsku ulogu koordinatorica, učenice volonterke pokazuju određene promjene u smjeru pro-održivog ponašanja. Ekspertiza i iskustvo regionalnih volonterskih centara, kao i drugih organizacija civilnog društva, ustanova i institucija koji surađuju u izvođenju školskog volonterskog programa, također su prepoznati kao značajni mehanizmi u razvoju obilježja

građanstva održivosti. Slijedom toga, u narednim bi istraživanjima valjalo analizirati na koje su sve načine oni uključeni u rad školskog volonterskog programa. Isto tako, bilo bi zanimljivo ispitati perspektivu vanjskih suradnika o njihovom doprinosu u kontekstu kultiviranja građana održivosti. Roditelji učenica volonterki u ovom su istraživanju spomenuti uglavnom u kontekstu logističke podrške. Međutim, u svjetlu njihove potencijalne uloge u razvoju pozitivne školske klime koja ima snažan potencijal za kultiviranje učenika, bilo bi korisno ispitati prepreke njihovog uključivanja u rad programa i moguće mehanizme za poticanje angažmana.

Dugoročni efekti volontiranja i obrazovanja za održivi razvoj predmet su nekih istraživanja (npr. Moorfoot i sur., 2015; Olsson i sur., 2022). U tom smjeru idu i prijedlozi za buduća istraživanja, posebno u svjetlu nalaza ovog istraživanja da bivše učenice volonterke nastavljaju s aktivnim društvenim angažmanom i nakon završetka srednje škole. Isto tako, sudionice istraživanja ističu namjeru za takvim daljnjim angažmanom. Stoga, od velike bi važnosti bilo provesti istraživanje longitudinalnog nacrtu, koje bi pratilo iste učenice volonterke kroz nekoliko godina, tijekom volontiranja u srednjoj školi, i nakon završetka škole. Moguće je da bi takvo istraživanje otkrilo još čimbenika koji utječu na razvoj pro-održivog ponašanja i zadržavanja takvih obrazaca u odrasloj dobi. Također, u tom slučaju, bilo bi potrebno nadograditi postojeće instrumente koji mjere razvoj obilježja građanstva održivosti.

Nalazi ovog istraživanja otkrivaju da se u školskim volonterskim programima odvijaju volonterske akcije koje uključuju različiti sadržaj i aktivnosti. Međutim, rezultati ne otkrivaju postoji li razlika u doprinosima različitih volonterskih akcija na razvoj obilježja građanstva održivosti. Stoga, daljnje studije bi mogle imati za cilj ispitati efekt različitih sadržaja volonterskih akcija na razvoj obilježja građanstva održivosti. Isto tako, bilo bi važno identificirati razlike u učestalosti volontiranja, odnosno provjeriti kakav efekt ima volontiranje na one koji su aktivni u većini volonterskih akcija, u odnosu na one koji se tek povremeno uključuju. U ovom istraživanju nije bilo moguće otkriti takve razlike budući da su učenice volonterke koje su sudjelovale u fokus grupama bile izuzetno angažirane u školskom volonterskom programu. Osim toga, iz rezultata istraživanja evidentno je da zapravo mali broj učenika i učenica sudjeluje u školskim volonterskim programima, ta se brojka kreće od 15 do 30, bez obzira na ukupan broj učenika u školi. Samim time bilo bi vrijedno istražiti razloge tako niskog broja uključivanja u volonterske programe. Svakako jedan od potencijalnih razloga je postojanje brojnih drugih izvannastavnih aktivnosti u školama.

Konačno, iako su za potrebe ovog istraživanja mapirani školski volonterski programi u srednjim školama u Republici Hrvatskoj, ono je provedeno krajem 2018. i početkom 2019. godine, a s obzirom da iskustva pokazuju da se ti programi ekspanzivno osnivaju u školama, bilo bi svakako korisno provesti takvo mapiranje ponovno, s ciljem utvrđivanja stanja u srednjim školama po pitanju razvoja školskih volonterskih programa.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PRAKTIČNE IMPLIKACIJE

6.1. Zaključna razmatranja

Ovom zaključnom poglavlju je cilj sustavno i koncizno prikazati sintezu temeljnih zaključaka dobivenih provedenim istraživanjem. Ovaj je rad imao dva cilja: prvi, *znanstveno-spoznajni cilj* bio je usmjeren detaljnom opisu školskih volonterskih programa kako bi se doprinijelo razumijevanju tog fenomena i njegove uloge u razvoju obilježja građanstva održivosti kod učenika u hrvatskim srednjim školama; drugi, opći *društveni cilj*, odnosio se na izradu preporuka na temelju dobivenih rezultata istraživanja u ovom radu, a čija bi integracija u praksi mogla doprinijeti unapređivanju školskih volonterskih programa u smjeru platforme za kultiviranje građana održivosti.

Prije predstavljanja temeljnih zaključaka i praktičnih implikacija, ukratko će se opisati metodološki okvir ovog istraživanja. Dakle, temeljno istraživačko pitanje koje je bilo središte procesa istraživanja je: *koja iskustva, procesi i događaji koji se odvijaju u školskim volonterskim programima potiču kod učenika srednjih škola obilježja građanstva održivosti?* Specifično, ovaj rad detaljno istražuje utjecajne faktore školskog konteksta, značajke strukture školskih volonterskih programa, karakteristike volonterskih aktivnosti i obilježja suradnje s lokalnom zajednicom te ulogu koordinatora školskih volonterskih programa u razvoju obilježja građanstva održivosti kod učenika srednjih škola koji sudjeluju u školskim volonterskim programima.

Navedena se obilježja građanstva održivosti mogu promatrati u okviru tri međusobno povezane domene: I) kognitivna, koja uključuje razumijevanje ciljeva održivog razvoja i razvijeno kritičko mišljenje, II) socio-emocionalna, koja se odnosi na suradničke i komunikacijske vještine, vrijednosti, stavove i motivaciju koji podržavaju održivi razvoj, i III) bihevioralna domena, koja se odnosi na pro-održivo ponašanje u skladu s ciljevima i dimenzijama održivog razvoja. Kako bi se ostvario znanstveno-spoznajni cilj ovog rada i odgovorilo na istraživačko pitanje, odabrana je studija slučaja kao istraživačka strategija. Navedena strategija je prigodna jer omogućava dubinski i holistički pristup (do sad slabo istraženom) društvenom fenomenu. Isto tako, podržava promatranje primjera slučaja iz više perspektiva, stoga se u ovom istraživanju koristila strategija triangulacije metoda prikupljanja podataka. Navedena strategija primijenila na podacima koji su se prikupljali iz različitih izvora i putem različitih metoda: I) dubinski polustrukturirani intervjui (koordinatorice), II) fokus grupe (učenice volonterke) te III) kvalitativne analize sadržaja (školski

kurikulumi), sve s ciljem dubljeg i sveobuhvatnijeg razumijevanja istraživanog fenomena. U skladu sa strategijom studije slučaja, definirani su subjekt i objekt slučaja. U ovom istraživanju subjekt slučaja je školski volonterski program, dok razvoj obilježja građanstva održivosti predstavlja objekt, odnosno analitički okvir. Za potrebe istraživanja odabrano je šest subjekata (školskih volonterskih programa) koji dobro osvjetljaju objekt slučaja (razvoj obilježja građanstva održivosti), odnosno istraživački problem.

Iz analize rezultata istraživanja o ulozi školskih volonterskih programa u razvoju građanstva održivosti, može se zaključiti da su volonterski programi ključni za kultiviranje obilježja građanstva održivosti, posebno u svjetlu značajnih društvenih promjena poput klimatskih promjena, gubitka bioraznolikosti i stalne nesigurnosti te neizvjesnosti. Ovi problemi egzistencijalne su prirode i vrlo je jednostavno zaključiti da će se mladi danas i buduće generacije morati suočavati s njima mnogo dulje od starijih generacija. Kroz brojne *policy* i strateške dokumente uočava se da se od mladih očekuje poseban doprinos u kontekstu osiguravanja održivosti. Modeli obrazovanja za održivi razvoj, poput školskog volonterskog programa, stoga imaju za cilj razvijanje obilježja građanstva održivosti kako bi mladi bili spremniji na donošenje promjena u smjeru održivosti.

Nalazi ovog istraživanja upućuju na zaključak da školski volonterski programi „imaju smisla“. Učenice koje sudjeluju u ovim programima percipiraju se zrelijima, odraslijima, otpornijima i odgovornijima te se navedene promjene povezuju s iskustvima iz volonterskih programa. Osim toga, postoji i emocionalna komponenta angažmana u školskim volonterskim programima. Evidentno je da se učenice i koordinatorice osjećaju ispunjeno, korisno i zadovoljno kao rezultat njihovog angažmana. Navedene uočene transformacije kod učenica naglašavaju smisao i važnost ovih programa ne samo za pojedince, već i za širu zajednicu.

Utvrđeno je da sudjelovanje u aktivnostima školskog volonterskog programa ima efekt na razvoj znanja, stavova, vrijednosti i promjenu ponašanja kod većine učenica koje sudjeluju u tim programima. U okviru *kognitivne domene* obilježja građanstva održivosti učenice volonterke stječu temeljno znanje o održivom razvoju kroz volonterske akcije, edukacije i radionice koje se odvijaju u školskom volonterskom programu. U okviru volonterskih aktivnosti koje su specifično usmjerene na ekološku, socijalnu i ekonomsku dimenziju održivog razvoja, učenice postaju svjesne svojih sposobnosti i moći da doprinesu pozitivnim promjenama u zajednici i društvu u širem smislu. U suštini, sudjelujući u školskim volonterskim programima, učenice ne samo da razvijaju znanje i

razumijevanje tematike održivog razvoja, već također postaju svjesne svoje građanske uloge i vlastite odgovornosti za donošenje promjena u smjeru održivosti. Učenice razvijaju razumijevanje o međupovezanosti i međuovisnosti te shvaćaju koristi koje njihovo djelovanje ima za zajednicu u kojoj volontiraju.

Ovo istraživanje jasno ukazuje na važnu ulogu školskih volonterskih programa u okviru razvoja *socio-emocionalne domene* građanstva održivosti. Učenice volonterke demonstriraju poboljšanje u socijalnim, komunikacijskim, suradničkim i organizacijskim vještinama, kao i razvoj vještine kritičkog mišljenja. Kroz interakciju i suradnju s različitim dionicima u volonterskim aktivnostima, učenice razvijaju jače samopouzdanje i sposobnost prilagođavanja u različitim socijalnim situacijama. Osim ovih vještina, učenice također stječu osjećaj pripadnosti zajednici i razvijaju kolektivni identitet. S jedne strane, ovaj identitet odražava njihovu snažnu vezu s drugima unutar volonterskog programa. Dok s druge strane, na širem planu, učenice razvijaju snažan osjećaj povezanosti sa zajednicom u kojoj volontiraju, oblikujući time pozitivne stavove prema njima.

Analiza rezultata pokazuje da volontiranje potiče samorefleksiju i samosvjesnost među učenicama. Učenice volonterke postaju svjesnije svoje građanske uloge i sposobnosti procjene svog doprinosa ciljevima održivog razvoja. Shvaćaju da njihove akcije utječu na ekološke, socijalne, ekonomske i političke dimenzije. Kroz volontiranje razvijaju dublje razumijevanje i uvažavanje različitih životnih prilika drugih oko sebe. Postaju osjetljivije na potrebe svoje zajednice, razumiju ih bolje te su otvorenije prema različitim perspektivama. Osim toga, sudjelovanjem u školskom volonterskom programu pojačava se njihova motivacija za aktivno sudjelovanje u zajednici. Također, razvijaju se i ključne vrijednosti među učenicama volonterkama. U njihovim iskustvima i interakcijama s drugima, empatija, solidarnost, humanost, altruizam, pravednost i jednakost pokazuju se kao središnje vrijednosti koje stječu na važnosti. U svjetlu ovih nalaza, može se zaključiti da školski volonterski programi predstavljaju model obrazovanja za održivi razvoj koji omogućuje učenicama razvoj vještina potrebnih za ispunjavanje uloge građanina održivosti.

Identificirane promjene kod učenica u sklopu *bihevioralne domene* građanstva održivosti mogu se artikulirati kroz model pro-održivog ponašanja koji se odnosi na pro-ekološko, štedljivo, altruistično i pravedno ponašanje. Evidentirana promjena prema pro-ekološkom ponašanju rezultat je sudjelovanja u volonterskim aktivnostima usmjerenim na ekološku dimenziju održivog razvoja. Novostečeno znanje o održivom razvoju odražava se i na prakticiranje štedljivog ponašanja i

razvijene svijesti o potrošačkim navikama. Altruistično ponašanje moglo se prepoznati u već opisanim domenama, kognitivnoj i socio-emocionalnoj, a u ovom kontekstu posebno je važno istaknuti da takvo ponašanje za učenice postaje intuitivno. Drugim riječima, pomoć drugima i zajednici postaje njihova automatska reakcija. Pravedno ponašanje održava se kroz usmjerenost ka postizanju društvene, ekonomske i rodne ravnopravnosti te se prepoznaje kao rezultat volonterskog angažmana i brojnih edukacija koji se odvijaju u okviru školskog volonterskog programa. U okviru bihevioralne domene, nužno je istaknuti rezultat koji govori o namjeri nastavka volontiranja nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja. Navedeni rezultat upućuje na trajni utjecaj iskustva sudjelovanja u školskim volonterskim programima na formiranje građanskog identiteta učenica. Konačno, otkriva se i važna dimenzija otpornosti među učenicama. U kontekstu pandemije virusa COVID-19, a koja je bila aktualna za vrijeme provođenja istraživanja, sudjelovanje u školskom volonterskom programu pokazuje se ključnim za očuvanje njihovog mentalnog zdravlja i razvoj otpornosti. Navedeno se manifestira u okviru adaptacije na izazovne okolnosti i očuvanje bliskih odnosa unutar volonterskog programa.

Navedene promjene u znanju, stavovima, vrijednostima i ponašanjima kod učenica rezultat su različitih iskustava, procesa i događaja koji se odvijaju u školskim volonterskim programima. Ti mehanizmi odnose se na školski kontekst u kojem se volonterski programi odvijaju, značajke strukture tih programa, karakteristike volonterskih aktivnosti i obilježja suradnje s vanjskim dionicima te ulogu koordinatorica u razvoju obilježja građanstva održivosti. U nastavku će se detaljnije predstaviti temeljni rezultati vezani za navedene mehanizme.

U okviru *školskog konteksta* za razvijanje obilježja građanstva održivosti kod učenica može se zaključiti da volontiranje predstavlja tradicionalnu aktivnost u odabranim školama koja potiče na snažnije povezivanje ustanove s njihovom lokalnom zajednicom. Zaključuje se da je implementacija volonterskog programa u školski kurikulum ključna za njihov daljnji razvoj. Takva integracija i formalizacija pruža legitimitet volonterskim aktivnostima, kao i brojne prednosti, poput veće autonomije u realizaciji aktivnosti, frekventnost volonterskih akcija te sustavan pristup volontiranju te veći broj volontera. Samim time, implementacijom u školski kurikulum, volonterski program dobiva na značaju, što ga čini dugoročno održivim u školskom kontekstu. Školski volonterski programi, obuhvaćeni ovim istraživanjem, u školske kurikulume integrirani su kao izvannastavne aktivnosti, ali se mnogi od njih dodatno povezuju s drugim izvannastavnim aktivnostima i projektima u školi, posebno onima koji su tematski usmjereni na održivi razvoj.

Nositelji navedenih projekata su vanjski dionici, najčešće organizacije civilnog društva, a takva suradnja je od iznimne važnosti zbog resursa koje donose, kako ljudskih, tako i financijskih, što je ključno s obzirom na često izazovne uvjete financiranja volonterskih aktivnosti u školama. Uz navedeno, suradnja školskih volonterskih programa s organizacijama civilnog društva u okviru projekata također povećava umrežavanje sa širom zajednicom, što rezultira poticanjem učenica volonterki na dugoročni angažman u volontiranju, ali ima učinak i kao mehanizam za privlačenje novih volontera. Pokazalo se da suradnja s vanjskim dionicima ima pozitivan učinak na škole, budući da potiče na šire razumijevanje održivog razvoja te jača društveni i intelektualni kapital škola. Uz to, stvara se pozitivna slika o škole u zajednici, kao ustanove koja prepoznaje i adresira potrebe zajednice u kojoj se nalazi.

Nadalje, rezultati ovog istraživanja naglašavaju važnost pozitivnog i poticajnog školskog okruženja za razvoj obilježja građanstva održivosti. Strategije razvoja, iz školskih kurikuluma, većina škola koje su sudjelovale u ovom istraživanju usmjerene su prema holističkom pristupu razvoja učenika općenito, odnosno cilj im je kultivirati društveno odgovorne i globalne građane održivosti. Također, u školskim kurikulumima volonterstvo se ističe kao važan mehanizam u ostvarivanju navedenog cilja. U takvom okruženju, logično je za zaključiti, školski volonterski programi su uspješni te se općenito stvara kohezija svih aktera u školi.

Temeljni rezultat ovog istraživanja odnosi se i na krucijalnu važnost pozitivne školske klime za uspješnost volonterskog programa. Pozitivna klima prepoznaje se u podržavanju programa ponajviše od ravnatelja, ali nešto manje od drugih nastavnika, stručnih suradnika i roditelja. Istaknuta je „kultura pomaganja“ u školama, kao i percepcija volonterskih programa dijelom školskog identiteta. Većine učenica izražava pozitivna iskustva s drugim nastavnicima budući da ih oni doživljavaju odgovornijima i zrelijima zbog sudjelovanja u volonterskim aktivnostima. Ovo dodatno motivira učenice na volonterski angažman i jača koheziju unutar škole. Koordinatorice također svjedoče o pozitivnoj školskoj klimi, posebno ističući podršku ravnatelja. Međutim, iako je opći zaključak da je u školama čiji su volonterski programi obuhvaćeni u ovom istraživanju školska klima pozitivna, primjećuje se nedostatak angažmana i izazovi u suradnji drugih nastavnika i stručnih suradnika. Zato podrška programima često ostaje na razini povremenih doprinosa ili samo deklarativnoj podršci. Također, za uspostavljanje pozitivne slike prema volontiranju u školi uvelike su zaslužne koordinatorice koje su svojim zagovaračkim sposobnostima doprinijele da volontiranje bude prepoznato kao vrijedan resurs u školi.

Pozitivan školski kontekst, koji uključuje zajedničko planiranje, kontinuiranu razmjenu ideja, povjerenje, brigu za druge i kohezivnost, identificira se kao ključni čimbenik uspješne integracije novih programa i aktivnosti. U suštini, ovo istraživanje ukazuje na to da škole koje prepoznaju i podržavaju važnost volonterskih programa stvaraju okruženje koje motivira učenike za aktivno sudjelovanje, a istovremeno pridonosi njihovom holističkom razvoju, jača zajedništvo unutar škole i povezuje je sa zajednicom.

Nadalje, kao vrlo važan mehanizam u razvoju obilježja građanstva održivosti kod učenica pokazala se i visoka razina *strukturiranosti i organiziranosti* školskih volonterskih programa. Radu u volonterskim programima pristupa se vrlo ozbiljno, a projektno okruženje dodatno naglašava visoku razinu strukturiranosti i discipliniranosti. Većina volonterskih programa ima razvijenu dokumentaciju za praćenje volonterskih aktivnosti i volontera. Osim toga, prije provođenja volonterskih akcija, koordinatorice i vanjski suradnici zajedno pripremaju učenice za predstojeće volonterske angažmane, uključujući jasno definirana očekivanja od sve tri uključene strane. Time se osigurava usmjeravanje učenica prema dogovorenim zadacima i uspješnije praćenje njihove provedbe. Sve navedeno, prije svega, doprinosi spremnosti učenica na svrsishodno djelovanje u okviru svih planiranih volonterskih aktivnosti i njihov osjećaj zadovoljstva ostvarenim doprinosima.

Međutim, nepredvidive okolnosti, poput pandemije COVID-19 virusa i razornih potresa, pokazale su da su školski volonterski programi, iako iznimno dobro organizirani, ujedno fleksibilni i otporni. U tom razdoblju, koordinatorice i učenice volonterke zajedničkim su snagama osigurale kontinuitet volonterskog programa. Tako su pronašle alternativne načine provođenja volonterskih aktivnosti koristeći resurse škole, poput dvorišta škole te raznih *online* platformi. Istovremeno, fokus volonterskih akcija više se usmjerio na potrebe škole, a manje na potrebe zajednice. Takva adaptabilnost i kohezija unutar volonterskog programa naglašavaju njegovu važnost kao efikasnog modela obrazovanja za održivi razvoj. Posebno se ističe uloga školskih volonterskih programa u pripremi učenica za suočavanje s globalnim izazovima i neizvjesnostima, razvijajući ključne kvalitete građanina održivosti, kao što su prilagodljivost i otpornost.

U kontekstu organizacije i planiranja, jedan od temeljnih nalaza odnosi se na jednakost u ulogama koordinatorica i učenica volonterki. Drugim riječima, u školskim volonterskim programima stvoreno je okruženje koje potiče kreativnosti i razvoj ideja te usmjerava pažnju učenica prema razumijevanju i prepoznavanju potreba škole i šire zajednice. Kroz takav pristup,

učenice se osnažuju za aktivno djelovanje i reagiranje na izazove, pritom njegujući vrijednosti solidarnosti, suradnje i zajedničkog doprinosa. Naime, rezultati istraživanja jasno ukazuju na proaktivnu ulogu koordinatorica u motiviranju učenica volonterki na samostalno predlaganje tema, planiranja zadataka i realizaciju volonterskih akcija. Ovakva dinamika pruža osnovu za aktivno sudjelovanje u građanskim aktivnostima, istovremeno pružajući učenicama priliku da „vježbaju“ svoju građansku ulogu. Kroz taj proces, učenice stječu priliku za sudjelovanje u procesima donošenja odluka, planiranja i realizacije volonterskih aktivnosti. Takva autonomija učenicama omogućava da se osjećaju cijenjenim članicama volonterskog programa, pruža im prostor za prepoznavanje potreba u zajednici i osnažuje ih za preuzimanje odgovornosti. Ovakva participacija učenica u kreiranju vlastitog procesa učenja predstavlja srž koncepta obrazovanja za održivi razvoj. Autonomija nad vlastitim procesom učenja prepoznaje se kao ključni mehanizam za ostvarenje uspješnosti programa i donosi korist svim akterima uključenima u volonterske akcije.

Još jedan od temeljnih zaključaka ovog istraživanja odnosi se na nezamjenjivu *ulogu koordinatorica* školskih volonterskih programa u razvijanju obilježja građanstva održivosti kod učenica volonterki. Koordinatorice su nositeljice brojnih, višeslojnih i složenih uloga kojima jednako značajno doprinose uspješnosti volonterskih programa i osnaživanju učenica volonterki. Uz brojne organizacijske, administrativne i logističke aktivnosti u okviru volonterskog programa, koordinatorice također zastupaju svoju školu u široj zajednici čime posljedično ostvaruju pozitivan doprinos za školu i zajednicu.

U kontekstu rada s učenicima, koordinatorice su angažirane u procesima pripremanja, praćenja učenica volonterki i pružanju podrške. Osim toga, one su osobe s izraženom željom za aktivizmom i promjenom, bez obzira na prepreke na koje su nailazile na razvojnom putu volonterskih programa. Koordinatorice imaju i zagovaračku ulogu, vođene vjerovanjem u koristi koje volonterski program pruža mladima. Izazivajući tradicionalne pedagoške okvire, koordinatorice demonstriraju pedagoški takt, preispitujući ograničenja u formalnom obrazovanju. Upravo zbog ovih karakteristika one se percipiraju kao uzori i mentorice učenicama volonterkama. Kroz njihov entuzijizam, radnu etiku i potrebu za pozitivnim društvenim doprinosom, koordinatorice postaju uzori, pokazujući brigu za druge i inicirajući promjene unutar svojih ustanova i zajednice. Iz perspektive svih uključenih, njihova otvorenost prema novim idejama, snalažljivost i angažman postavljaju ih kao ključne figure u obrazovnom procesu.

Mnoge koordinatorice, osim što su inicijatorice i osnivačice školskih volonterskih programa, premašuju očekivanja svoje formalne uloge, obavljajući dodatne zadatke koji su esencijalni za nesmetan rad programa. Njihova posvećenost ne samo da generira pozitivne promjene unutar njihovih ustanova i zajednica, već također postavlja temelje za razvoj obilježja građanstva održivosti kod učenica volonterki. Koordinatorice imaju značajnu ulogu i u ostvarivanju pozitivnog ozračja, što je temelj za formiranje bliskih i neformalnijih odnosa, međusobnog povjerenja, postizanje jednakosti, ravnopravnosti i demokratičnosti. U skladu s tim, rezultati ovog istraživanja pokazuju da su za razvoj obilježja građanstva održivosti ključni timski rad, ravnopravni odnosi svih uključenih, odnosno stvaranje okruženja koje nije opterećeno hijerarhijskim odnosima u kojem se svi mogu osjećati sigurno, prihvaćeno i slobodno za aktivno sudjelovanje.

Na temelju ovog istraživanja, može se zaključiti da određene *karakteristike volonterskih aktivnosti* koje se organiziraju u školskim volonterskim programima, imaju važnu ulogu u razvoju obilježja građanstva održivosti kod učenica volonterki. Volonterske aktivnosti u okviru školskih volonterskih programa usmjerene na prenošenje temeljnih društvenih vrijednosti, poput solidarnosti, empatije i altruizma. Također, cilj im je senzibilizirati mlade za potrebe zajednice te ih osnažiti za aktivno djelovanje u zajednici.

Zaključuje se da je nužno da školski volonterski programi nude bogat izbor detaljno osmišljenih volonterskih aktivnosti u kojima učenice mogu sudjelovati, čime se odražava holistički pristup jedan od temeljnih obilježja obrazovanja za održivi razvoj. Uz navedeno, prilikom planiranja programa i volonterskih aktivnosti, u obzir se uzimaju i afiniteti učenica. Drugim riječima, može se zaključiti da se učenice stavljaju u središte prilikom planiranja programa, što se pokazuje kao učinkovita strategija za dugoročno zadržavanje njihove uključenosti u ovoj izvannastavnoj aktivnosti. Osim široke lepeze volonterskih aktivnosti, učestalost odvijanja tih aktivnosti također je značajna karakteristika uspješnosti volonterskih programa.

Kroz sudjelovanje u volonterskim aktivnostima, učenice dobivaju priliku za dublje proučavanje tema nego što je to slučaj u okviru redovne nastave. Fleksibilnost i odsustvo formalnog vrednovanja potiču njihovu slobodu istraživanja određenih tema. Volonterski programi omogućuju učenicama dijeljenje znanja, promičući suradničko učenje u sigurnom i podržavajućem okruženju, čime se ističe važnost konteksta u kojem se učenje odvija. Osim toga, koordinatorice ulažu mnogo truda kako bi pažljivo osmislile volonterske aktivnosti, povezuju ih sa sadržajima redovne nastave,

posebno s međupredmetnim temama, i teže obuhvaćanju svih dimenzija održivog razvoja. Dodana vrijednost ovih volonterskih programa jest kvalitetna *suradnja s vanjskim suradnicima*, koja pruža učenicama dublji uvid u „stvarni život“ i omogućava transdisciplinarni i interdisciplinarni pristup temama održivog razvoja. Nastavno na to, suradnja sa zajednicom doprinosi autentičnosti i opipljivosti tema kojima se bave, stoga učenice i koordinatorice školske volonterske programe prepoznaju kao „školu za život“. Tom sintagmom naglašava se participativno i iskustveno učenje koje je bit školskih volonterskih programa. Sve navedene karakteristike volonterskih programa značajne su za kultiviranje građana održivosti koji su osnaženi i spremni za prepoznavanje i analizu potreba i problema u svojoj zajednici, a zatim i za osobni angažman u pronalaženju rješenja za brojne prepoznate izazove.

Na temelju navedenih ključnih rezultata ovog istraživanja valja naglasiti da školski volonterski programi obuhvaćaju ključna obilježja obrazovanja za održivi razvoj. Holizam je razvidan u integraciji svih dimenzija održivog razvoja u volonterske aktivnosti u koje se učenice uključuju. S druge strane, pluralizam dolazi do izražaja u okviru različitih volonterskih aktivnosti i suradnji s brojnim vanjskim suradnicima, ali i u demokratskom pristupu rješavanja problema. Na taj se način učenicama omogućuje učenje od različitih stručnjaka, dok istovremeno imaju mogućnost kritički promišljati o onome što uče.

Holistički pristup sadržaju, pluralistički pristup poučavanju, kao i participativni, transformacijski i emancipatorski obrazovni pristupi, ključni su elementi školskih volonterskih programa. Navedeni pristupi prepoznati su ključnima za razvijanje obilježja građanstva održivosti. Ovim se istraživanjem potvrdilo da je model obrazovanja za održivi razvoj, odnosno školski volonterski program, koji usmjeren akciji i participaciji u autentičnim situacijama, primjeren za poticanje tih obilježja. Kroz volonterski angažman, učenice stječu znanja i vrijednosti potrebne za osobnu i društvenu transformaciju u smjeru održivog razvoja. U takvom pedagoškom okviru, postaju sposobne djelovati u korist zajedničkog dobra te razumjeti važnost očuvanja prirodnih resursa i uspostavljanja socijalne pravde. U okviru školskog volonterskog programa, učenice su stekle razumijevanje društvenih zbivanja, razvile su vještine kritičkog mišljenja i samorefleksije. Kroz učenje o održivom razvoju, njegovim ciljevima i dimenzijama, zajedno s razvijanjem raznih vještina, učenice su osposobljene za transformaciju vlastite percepcije o društvu i osnažene za nošenje s neizvjesnošću i izazovima održivog razvoja. Ovakve karakteristike školskih volonterskih programa predstavljaju pedagoški okvir koji potiče razvoj obilježja građanstva održivosti.

6.2. Praktične implikacije

Prije iznošenja konkretnih preporuka, važno je podsjetiti na nacionalni kontekst školskih volonterskih programa. Ovo je istraživanje usmjereno na volonterske programe u srednjim školama i njihov doprinos razvoju obilježja građanstva održivosti. Analiza rezultata otkrila je da je volontiranje tradicionalna aktivnost u školama koje su sudjelovale u ovom istraživanju. Tako pojedine škole provode volonterske aktivnosti već tridesetak godina, iako najčešće u neformalnom i nestrukturiranom obliku.

U tom kontekstu, prepoznaju se dvije ključne prekretnice koje su dovele do snažnijeg afirmiranja volontiranja u odgojno-obrazovnom sustavu i njegovog formaliziranja. Prva od njih odnosi se na projekt Volonterskog centra u Zagrebu koji je pokrenut 2006. godine, a koji je imao za cilj poticanje srednjoškolaca na volontiranje. Ova inicijativa kasnije se proširila i kroz druge volonterske centre te organizacije civilnog društva. Navedena 2006. godina prepoznata je kao godina koja označava početak integracije volonterskih aktivnosti u školski kurikulum u rezultatima mapiranja školskih volonterskih programa u srednjim školama provedenog u okviru ovog istraživanja.

Sljedeći događaj koji je imao veliki utjecaj na razvoj školskih volonterskih programa bio je 2016. godine kada je Europski socijalni fond pokrenuo poziv „Podrška organizatorima volontiranja za unaprjeđenje menadžmenta volontera i provedbu volonterskih programa“. Cilj ovog poziva bio je ojačati ulogu volontiranja kao mehanizma društvenog razvoja kroz širenje volonterskih programa u školama. Kao rezultat, čak 70 škola i 81 organizacija civilnog društva primili su financijsku podršku za formaliziranje volonterskih aktivnosti. Nakon toga, inicirani su brojni projekti usmjereni na razvoj volontiranja u odgojno-obrazovnom sustavu, a u posljednje se vrijeme primjećuje i sve veći fokus na pitanja održivog razvoja. Danas se školski volonterski programi percipiraju kao pokretačka snaga održivog razvoja, s obzirom na to da djeluju prema načelima tolerancije, humanosti, solidarnosti i pravednosti.

Organizacije civilnog društva imaju ključnu ulogu u poticanju razvoja volonterskih programa unutar odgojno-obrazovnih institucija. Pored niza projekata, ove su organizacije provele mnoge edukacijske programe, uključujući treninge i radionice namijenjene koordinadorima volonterskih programa te samim učenicima volonterima. Isto tako, razvijen je kurikulum menadžmenta volontera u obrazovnim ustanovama, kao i niz priručnika osmišljenih za izravnu primjenu u praksi.

Nastavno na navedeno, koordinatorice u ovom istraživanju potvrđuju da su financijska potpora i edukacija bile presudne za „reformu“ volonterskih programa u školama. S tim resursima na raspolaganju, sve je veći broj škola integrirao volonterske programe u svoje školske kurikulume. Analiza sadržaja školskih kurikuluma pokazuje orijentaciju prema razvoju temeljnih ljudskih vrijednosti, poput slobode, ljudskih prava, empatije i zaštite okoliša. Drugim riječima, iz strategija škole može se zamijetiti da je školama važno povezivanje sa zajednicom, kultiviranje globalnih građana održivosti te poticanje cjeloživotnog obrazovanja i transferiranje znanja i iskustava. Volontiranje se ističe kao jedan od ključnih mehanizama za ostvarivanje tih ciljeva.

Rezultati ovog istraživanja ističu uspješnost školskih volonterskih programa u razvoju obilježja građanstva održivosti. Identificirani su određeni mehanizmi koji tome doprinose. Međutim, detektirani su i određeni izazovi, odnosno prepreke koje je potrebno adresirati kako bi volonterski programi bili još uspješniji u kontekstu kultiviranja građana održivosti. Navedene prepreke prvenstveno se odnose na ograničenu financijsku potporu te čest izostanak podrške nastavnika i stručnih suradnika u okviru provođenja volonterskog programa. Obje prepreke dovode do problema poput nemogućnosti uključivanja većeg broja volontera i preopterećenja koordinatorica i volontera.

U nastavku će se detaljnije razmotriti ovi izazovi i ponuditi preporuke za njihovo prevladavanje. Preporuke su strukturirane na način da su usmjerene ključnim akterima: I) odgojno-obrazovnim ustanovama, II) organizacijama civilnog društva, posebno regionalnim i lokalnim volonterskim centrima, te III) donositeljima odluka na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

Odgojno-obrazovne ustanove

I. Integracija volonterskih programa u školski kurikulum

Jedan od temeljnih nalaza ovog istraživanja u kontekstu uspješnosti volonterskih programa u razvoju obilježja građanstva održivosti je pozitivan školski kontekst. Da bi se volonterski programi u školama adekvatno vrednovali i prepoznali, nužno ga je implementirati u školski kurikulum. Na taj način se osnažuje njegov legitimitet među ostalim izvannastavnim aktivnostima, ali i postaje vidljiviji ostalim djelatnicima škole i učenicima. Uz navedeno, analiza rezultata ovog istraživanja, kao i ranijih istraživanja, ističu potrebu osnaživanja pozitivne školske klime za uspješnost u razvoju građana održivosti u okviru volonterskih programa.

II. Osiguranje adekvatnih uvjeta za izvođenje volonterskih programa

Škole, kao organizatori volonterskih aktivnosti, imaju odgovornost osigurati sve potrebne uvjete za njihovu realizaciju. To obuhvaća osiguravanje materijalnih resursa, poput pokrića putnih troškova ili nagrada za volontere. Osim toga, rezultati ovog istraživanja otkrivaju da pojedini volonterski programi nemaju adekvatne prostorne uvjete. Odnosno, pojedini volonterski programi uopće nemaju vlastiti prostor, već su primorani tražiti slobodne učionice za održavanje sastanaka. U tom smislu, škola bi također trebala osigurati primjeren prostor za rad, specifično namijenjen za volonterski program. Strukturiranosti i organiziranosti volonterskih programa, poput učestalost sastanaka članova, u ovom su se istraživanju pokazali ključnim elementima za uspješnost volonterskih programa. Konačno, boljka od koje boluju svi volonterski programi u ovom istraživanju je nedostatak vremena. Navedeno se manifestira kao prepreka za provedbu pojedinih volonterskih akcija i za zajedničku refleksiju nakon realiziranih volonterskih akcija. Refleksija, kao ključni alat iskustvenog pristupa učenju, posebno je značajna u okviru volonterskih programa. Na taj se način otvara prostor za dublje razumijevanje društvenih problema, razvijaju se kompetencije koje omogućuju suočavanje s tim izazovima, kao i kompetencije za pronalazak rješenja za te izazove. Uz navedeno, refleksija omogućava volonterima suradničko učenje i konstruktivnu razmjenu ideja. Stoga je imperativ da se u okviru volonterskih programa osigura dovoljno vremena i prilika za refleksiju.

Problemi preopterećenosti i nedostatka vremena već su dobro poznati problemi u odgojno-obrazovnom sustavu u Hrvatskoj. U razgovorima s učenicama volonterkama i koordinatoricama, „nedostatak vremena“ i „prenatranost obavezama“, istaknule su se kao ključni izazovi za kvalitetan angažman u volonterskim aktivnostima. Tako mnoge učenice naglašavaju pandemiju i *online* nastavu olakotnim okolnostima, budući da su školske obveze tada bile manje rigorozne, omogućavajući im više slobodnog vremena za volontiranje. Rezultati ovog istraživanja sugeriraju da je nacionalni formalni sustav odgoja i obrazovanja prilično rigidan za učinkovito izvođenje izvannastavnih aktivnosti kao što je školski volonterski program. Učenice, posebno maturantice, svjedoče da ponekad teško usklađuju obveze redovne nastave s izvannastavnim aktivnostima. Preporuka za adresiranje problema nedostatka vremena i rigidnosti sustava idu u smjeru provođenja sustavnih promjena, s naglaskom na fleksibilnost i integraciju volonterskih aktivnosti u redovnu nastavu.

III. Povezivanje sadržaja redovne nastave i međupredmetnih tema s volonterskim aktivnostima

Sustavne promjene, koje su u nadležnosti škola, odnose se na snažnije povezivanje sadržaja redovne nastave i međupredmetnih tema s volonterskim aktivnostima. Rezultati ovog istraživanja govore o pozitivnim primjerima takve integracije. Na taj način pojedine teme mogu se detaljnije i sveobuhvatnije zahvatiti, što rezultira boljim razumijevanjem te teme. Ovakav pristup, koji je usmjeren na participaciju u autentičnim situacijama, pokazuje se najprimjerenijim za razvijanje kompetencija za održivi razvoj. Ne samo da postoji potencijal unapređivanja razumijevanje održivog razvoja, nego se mladi potiču na kritičko promišljanje i djelovanje u smjeru održivosti. Modeli obrazovanja za održivi razvoj, kao što je volonterski program, zahtijeva interdisciplinarnan i transdisciplinarnan pristup kompleksnom sadržaju održivog razvoja. Osim toga, ovakav fleksibilniji način pristupa temama održivog razvoja uključuje i iskustveno i suradničko učenje koje se također pokazalo ključnim u kultiviranju građana održivosti.

IV. Razvoj pozitivne školske klime

Pozitivna školska klima još je jedan uvjet za uspješno funkcioniranje školskih volonterskih programa. Nažalost, pojedini primjeri u ovom istraživanju svjedoče o nedostatnoj podršci ostalih nastavnika i stručnih suradnika u provođenju volonterskih aktivnosti. Navedeno se manifestira u njihovu nerazumijevanju koristi volonterskog angažmana za učenike, školu i zajednicu i ogleda se u njihovoj pasivnosti, a ponekad i neodobravanju volonterskih aktivnosti. Također, pojedine učenice volonterke primjećuju negativan stav nekih nastavnika prema volontiranju, a onda i prema njima kao volonterkama. Navedeni rezultati ne iznenađuju s obzirom na to da u nacionalnom kontekstu volontiranje još uvijek nije prepoznato kao poželjna društvena vrijednost i još uvijek nije postignuta zadovoljavajuća razina broja volontera. U tom kontekstu, edukacija djelatnika škole o vrijednostima i doprinosima volonterskih programa vidi se kao potencijalno rješenje za adresiranje predrasuda prema volontiranju.

Unatoč ovim izazovima, volontiranje je prepoznato kao važan segment za razvoj škole, posebno u strategijama škole koji se usmjeravaju prema holističkom razvoju učenika i njihove aktivne uloge u zajednici. Za uspjeh volonterskih programa u kultiviranju građana održivosti potrebno je uključivanje cijele škole. Iako analiza sadržaja školskih kurikuluma ukazuje na važnost timskog rada te međusobnog uvažavanja i suradnje, ne postoji konzistentna implementacija ovih vrijednosti u svim školama koje su sudjelovale u ovom istraživanju. Stoga je potrebno uložiti

dodatne napore u razvijanje pozitivne školske klime. Ravnatelji se, u tom smislu, prepoznaju kao ključni akteri, posebno u poticanju suradničkih odnosa i osiguravanja potrebnih uvjeta za rad volonterskih programa. Rezultati ovog istraživanja upućuju na to da ravnatelji pružaju značajnu potporu školskim volonterskim programima te osiguravaju koordinatoricama autonomiju u radu. Međutim, iako su iznimno uključeni u inicijalnim fazama uspostavljanja školskih volonterskih programa, osobito u kontekstu njihove integracije u školski kurikulum, u nekim slučajevima njihov angažman u svakoj narednoj fazi opada. Nužno je da ravnatelji stvore jasnu viziju i ciljeve strategije razvoja škole te svojim primjerom potiču ostale na kontinuirani razvoj, kako škole, tako i učenika.

V. Rasterećenje koordinatorica školskih volonterskih programa

Uz već prije navedeni slabiji (ili nepostojeći) angažman ostalih djelatnika u volonterskim programima, rezultati ovog istraživanja upućuju i na preopterećenost koordinatorica volonterskih programa. Ovim istraživanjem utvrđeno je da koordinatorice unutar volonterskih programa imaju brojne uloge i zadatke. Pritom je važno naglasiti da su ti zadaci dodatak njihovim redovitim obvezama kao nastavnicama ili stručnim suradnicama. Unatoč preopterećenosti i predrasudama pojedinih kolega, koordinatorice pokazuju intrinzičnu motivaciju, snalažljivost i upornost u svom radu. Ipak, takva predanost može postati neodrživa ako ne postoji adekvatna podrška cijelog kolektiva. Ovakve situacije predstavljaju potencijalnu prijetnju dugoročnom opstanku školskih volonterskih programa, posebice s obzirom na ključnu ulogu koju koordinatorice imaju, kako pokazuju rezultati ovog istraživanja. Na temelju nalaza ovog istraživanja, preporučuje se da školske volonterske programe koordiniraju najmanje dvije osobe. U idealnim okolnostima, barem bi jedna od tih osoba trebala biti odgovorna isključivo koordinaciju volonterskog programa kojem je cilj kultiviranje građana održivosti. U tom kontekstu nužno je osigurati adekvatnu edukaciju koordinatorica volonterskih programa kako bi se osigurao kvalitetan i održiv volonterski program.

VI. Uključivanje većeg broja učenika u školski volonterski program

Jedan od pokazatelja nedovoljne afirmacije volontiranja u školi je relativno mali broj volontera koji sudjeluje u volonterskim programima. U volonterskim programima, koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem, sudjeluje od 15 do 30 učenika, što predstavlja relativno mali broj sudionika u odnosu na ukupan broj učenika u školi. Stoga, u slučaju da se prethodno navedene preporuke usvoje, kapacitet volonterskih programa za uključivanje sudionika bi se mogao povećati. Rezultati istraživanja pokazuju da se motivacija za uključivanjem najčešće pronalazi u značajnim

drugima, kao što su starije učenice volonterke, bivše učenice volonterke, volonteri iz zajednice i koordinatorice, koje ih svojim iskustvima inspiriraju da se uključe u volonterski program. Nastavno na navedeno, potrebno je razviti strategije za informiranje svih učenika o prednostima volontiranja i konceptu građanstva održivosti. Također, uspješnom metodom privlačenja novih volontera pokazale su se promotivne i edukativne radionice koje su održali volonterski centri. Uz navedeno, a u kontekstu „vršnjačkog reklamiranja“, preporuka je i korištenja alata poput panel rasprava ili video materijala koji se mogu postaviti na službene stranice škole ili volonterskog programa. Drugim riječima, promotivne i edukacijske aktivnosti mogu značajno doprinijeti većem uključivanju učenika u volonterske program. Predstavljanje školskih volonterskih programa na školskim tijelima, poput razrednog ili nastavničkog vijeća, također može biti jedan od alata privlačenja većeg broja učenika na sudjelovanje. Navedeni mehanizam prepoznat je i kao značajan u kontekstu senzibiliziranja ostalih nastavnika i stručnih suradnika, ali i učenika.

Nadalje, analizom rezultata ustanovljeno je da u volonterskim programima dominantno sudjeluju djevojke. Preporučuje se dodatno istraživanje kako bi se utvrdili razlozi ove disproporcije i razmotrile strategije koje bi privukle više mladića u volonterske programe.

VII. Priznanje i nagrađivanje volontera i koordinatora

Afirmiranju školskog volonterskog programa također mogu doprinijeti adekvatno priznanje i nagrađivanje volontera i koordinatora. Nagrađivanje učenika može biti u formalnom i neformalnom obliku. Uobičajene prakse uključuju dodjeljivanje zahvalnica ili posebnih priznanja pri završetku školske godine, kao i različite oblike zajedničkih druženja i izleta. Takva vrsta priznanja ima dvostruku ulogu. S jedne strane je znak da je njihov doprinos prepoznat i da se smatra vrijednim, a s druge strane može služiti i kao dodatna motivacija za nove volontere. Kada se govori o nagrađivanju koordinatora, važno je istaknuti da mnoge od njih vodi intrinzična motivacija za obavljanje ove uloge. Ipak, isto kao i u slučaju učenika, nužno je osigurati da njihova predanost i postignuća budu prepoznata i cijenjena. Posljedično, ovim se mehanizmima stvara snažnija kohezija u školi koja je temelj pozitivne školske klime.

VIII. Otvorenost škole prema zajednici

Utjecaj na školsku klimu imaju i vanjski suradnici te roditelji. Stoga, kako bi volonterski programi bili što uspješniji u poticanju razvoja obilježja građanstva održivosti nužno je da su škole otvorene prema zajednici i uspostave čvrste veze s njom. Rezultati ovog istraživanja ističu važnost

suradnje s vanjskim dionicima za iskustveno i suradničko učenje koje je od ključne važnosti za razvijanje obilježja građanstva održivosti. Upravo zbog ovakve suradnje sudionice ovog istraživanja volonterske programe percipiraju kao „školu za život“.

Temeljem nalaza ovog istraživanja zaključuje se da škole, u okviru školskih volonterskih programa, ostvaruju kvalitetnu suradnju s brojnim vanjskim dionicima. Tako uspješno surađuju s drugim odgojno-obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, organizacijama, lokalnom samoupravom i firmama. Snažnije povezivanje s lokalnom zajednicom, koje obuhvaća iskustveno i suradničko učenje, rezultira sveobuhvatnijim razumijevanjem tematike održivog razvoja i građanstva održivosti. Zbog ovakvog pristupa, sudionice ovog istraživanja često se referiraju na školske volonterske programe kao „školu za život“. Iako nalazi ukazuju na postojanje brojnih i kvalitetnih suradnji između školskih volonterskih programa i zajednice, uvijek postoji potreba za snažnijim povezivanjem, što ističu i sudionice istraživanja. Ovakva integracija doprinosi povećanju društvenog i intelektualnog kapitala škole. Rezultati ovog istraživanja upućuju na to da su koordinatorice često koristile vlastite mreže i društveni kapital za uspostavljanje suradnje, međutim, potrebno je dodatno raditi na uspostavljanju vidljivosti školskih volonterskih programa u zajednici. Predstavljanje školskih volonterskih programa na sajmovima udruga koji se organiziraju u lokalnoj zajednici jedan je od načina doprinosa snažnijoj vidljivosti škole u toj zajednici.

Osim navedenih vanjskih dionika, roditelji se prepoznaju kao još jedna značajna skupina kojoj je nužno posvetiti više pažnje u smislu osnaživanja partnerstva. U ovom istraživanju, kao i u drugim nacionalnim istraživanjima, primjećuje se nedostatak roditeljskog angažmana u volonterskim programima. Najčešći uzrok tome je nedostatak vremena roditelja, a onda i koordinatora budući da se u tom slučaju povećava broj ljudi koje je potrebno usmjeravati. U tom smislu, preporuka je razviti strategije za veće uključivanje roditelja u volonterske aktivnosti. Preporuka je da se na početku školske godine ispita njihova želja za sudjelovanjem kako bi se utvrdila njihova želja i mogućnosti za sudjelovanje, te prepoznale specifične vještine ili ekspertize koje mogu doprinijeti učenju u volonterskim aktivnostima. Također, roditelji se može uključiti u popratne aktivnosti volonterskog programa, kao što su zajedničke proslave ili druženja.

Organizacije civilnog društva, lokalni i regionalni volonterski centri

I. Promocija volontiranja u odgojno-obrazovnim ustanovama

Uloga volonterskih centara posebno je značajna u okviru kontinuirane promocije volontiranja u odgojno-obrazovnim ustanovama. Preporuka je da se takve promocije, u obliku edukacija ili radionica, provode na početku školske godine kako bi dodatno motivirale učenike na uključivanje u volonterski program. Uz navedeno, potencijalno bi mogle utjecati na adresiranje predrasuda i negativnih stavova prema volontiranju koje su identificirale sudionice ovog istraživanja. Dodatno, takav angažman volonterskih centara bi zasigurno bio značajan u okviru profiliranja volonterskih programa kao modela obrazovanja za održivi razvoj koji ima za cilj razviti obilježja građanstva održivosti.

II. Podrška koordinatorima školskih volonterskih programa

Lokalni i regionalni volonterski centri nezamjenjivi su u pružanju kontinuirane podrške i savjetovanja koordinatorima tijekom cijelog procesa provedbe školskih volonterskih programa. Tako se njihov doprinos vidi u provođenju edukacijskih programa posebno namijenjene koordinatorima školskih volonterskih programa. Ovo je istraživanje otkrilo da su sudionice koje su pohađale edukacije iz menadžmenta volontiranja imale izrazito pozitivna iskustva. Međutim, neke od njih nisu imale priliku sudjelovati u takvim edukacijama, ističući potrebu za dodatnim znanjem i podrškom, posebno tijekom inicijalnih faza uspostave volonterskih programa. S obzirom na ekspertizu i dugogodišnje iskustvo sa školskim volonterskim programima, nužno je da volonterski centri nastave s praksom podrške koordinatorima, a potencijalno i da se osmisle modeli edukacija koji će se kontinuirano izvoditi kako bi mogli biti dostupni svima. S obzirom na važnost osiguranja sredstava za održivost školskih volonterskih programa, preporuka usmjerena volonterskim centrima i drugim relevantnim organizacijama odnosi se na osmišljavanje i provođenje edukacija fokusiranih na razvoj vještina pisanja projektnih prijedloga. Iskustvo pokazuje da se financiranje kroz projekte ističe kao ključni mehanizam u osiguravanju dodatnih resursa, čime se podupire kvaliteta i održivost volonterskih inicijativa.

Snažno se preporučuje osnaživanje uloge volonterskih centara u pružanju kontinuirane stručne podrške i savjetovanja koordinatora tijekom svake faze provođenja volonterskih programa. Tako je potrebno osigurati podršku prilikom osmišljavanja, planiranja i realiziranja volonterskih aktivnosti. Osim toga, volonterski centri mogu dodatno pridonijeti kreiranjem adekvatnih modela

vređivanja i nagrađivanja volontera, što može doprinijeti prepoznavanju njihovog truda i doprinosa. U tom smislu, potrebno je osmisliti mehanizme osiguravanja kontinuirane i svima dostupne podrške.

III. Podrška volonterima u školskim volonterskim programima

Nužno je naglasiti važnost pripreme učenika volontera prije njihovog sudjelovanja u volonterskim aktivnostima. Rezultati ovog istraživanja sugeriraju da podrška i jasno definirana očekivanja prema volonterima drastično povećavaju njihov osjećaj spremnosti i kompetentnosti, ali i namjere za daljnju participaciju. Ovo se ne samo odražava na njihovu motivaciju i angažman, već i na ukupnu učinkovitost volonterskih programa.

IV. Suradnja s organizatorima volontiranja

Nalazi ovog istraživanja ukazuju na određene barijere u suradnji školskih volonterskih programa i organizatora volontiranja. Navedene prepreke odnose na predrasude prema mladima, posebno na percepciju mladih neodgovornima i nepouzdanima. Uloga organizacija civilnog društva, a posebno volonterskih centara, u tom smislu vidi se u educiranju organizatora volontiranja o radu s mladima.

Uz to, volonterski centri mogu biti mostovi između školskih volonterskih programa i zajednice, posebno u okviru pružanja informacija o potencijalnim volonterskim akcijama. U tom pogledu, preporuka je da se formira *online* platforma koja bi služila kao nacionalna baza školskih volonterskih programa, drugih organizatora volontiranja te korisnika volontiranja, kao što je primjerice „Volonteka“, e-platforma za volontiranje Volonterskog centra Zagreb. Prepoznaje se i nužnost uspostavljanja suradnje među školama koje provode volonterske programe. Također, intenziviranje suradnje među školama koje provode volonterske programe pruža priliku za razmjenu iskustava, međusobnu podršku i zajedničke inicijative. Jačanje veza sa širom zajednicom također može otvoriti vrata novim resursima i dodatnoj podršci volonterskim programima.

Donositelji odluka

I. Afirmiranje volontiranja na nacionalnoj razini

Značaj i koristi volontiranja u formalnom obrazovanju, za sve uključene aktere, prepoznati su u brojnim međunarodnim i nacionalnim istraživanjima, kao i strateškim dokumentima. Rezultati ovog istraživanja dodatno osvjetljavaju koristi školskih volonterskih programa kao platforme koja pruža mladima sigurno mjesto za „vježbanje“ svoje građansku ulogu. Aktivno uključivanje mladih u društvo, kroz volonterske programe, ne samo da potiče njihovu veću povezanost sa zajednicom, već povećava mogućnost njihovog budućeg angažmana. Sudjelovanjem u ovakvim programima, mladi postaju upućeniji u izazove i potrebe svog okruženja. Ujedno razvijaju vještine i strategije koje im omogućavaju da se proaktivno odazovu tim izazovima te tako aktivno doprinose boljitku svoje zajednice.

Međutim, u nacionalnom okviru uočava se da i dalje postoje određene boljke u kontekstu volontiranja koje je potrebno adresirati. Unatoč prepoznatim koristima volontiranja, u nacionalnom okviru, i dalje postoji potreba za snažnijim poticanjem volontiranja u našem društvu. Takav zaključak temelji se na pokazateljima koji upućuju na nisku stopu volontera u državi, kao i na neravnotežu u omjeru volontera i volonterki. Zbog svega navedenog, preporuka za donositelje odluka odnosi se na razvijanje strategija kojima će se poticati volontiranje na nacionalnoj razini te kreirati povoljno okruženje za implementiranje volonterskih programa u školske kurikule. Jedna od strategija može biti i osmišljavanje i uspostavljanje adekvatnog modela vrednovanja i nagrađivanja volontera općenito, a posebno učenika volontera kroz priznavanje njihovog volonterskog iskustva prilikom upisivanja viših razina obrazovanja, kao i prilikom zapošljavanja.

U tom kontekstu, potrebno je osigurati sustavno praćenje i istraživanje volontiranja na nacionalnoj razini. Zabrinjavajuće je da je sustavno prikupljanje statističkih podataka o volontiranju, na nacionalnoj razini, započelo tek 2009. godine. Navedeno je posebno zabrinjavajuće kada se uzme u obzir svjesnost o važnosti volontiranja za sve uključene aktere. Potrebno je osigurati kontinuiranu financijsku podršku za provedbu istraživanja na temu volontiranja, s posebnim osvrtom na utjecaj koji volonterstvo ima na osnaživanje mladih za aktivnu ulogu u društvu i njihov doprinos općem dobru. Sustavna istraživanja mogu pružiti dragocjene informacije o trendovima, izazovima i potrebama unutar sektora volontiranja. Na temelju tih spoznaja, moguće je kreirati temeljite strategije koje će poticati i unapređivati praksu volontiranja te povećati njegovu ukupnu društvenu vrijednost.

II. Suradnja s volonterskim centrima i organizacijama civilnog društva

Postoje brojni načini na koje donositelji odluka mogu surađivati s volonterskim centrima kako bi osnažili i unaprijedili volonterstvo, osobito u domeni školskog volontiranja. Nužno je još jednom istaknuti ključnu ulogu organizacija civilnog društva u poticanju, formiranju i formaliziranju školskih volonterskih programa. Upravo je njihova centralna pozicija u tom procesu dodatan razlog za uspostavu čvrstog i produktivnog partnerstva između donositelja odluka i ovih organizacija. Jedan od ključnih načina suradnje je kontinuirana komunikacija i konzultacije s volonterskim centrima prilikom oblikovanja javnih politika i strateških smjernica vezanih uz volontiranje. Volonterski centri, temeljem svog bogatog iskustva, mogu pružiti vrijedne informacije i uvide koje mogu obogatiti navedene strategije. Nadalje, da bi volonterski centri mogli uspješno održavati i širiti svoje aktivnosti, neophodno im je osigurati stalnu i stabilnu financijsku podršku kroz različita sredstva i subvencije.

III. Poticanje i podrška odgojno-obrazovnih ustanova na osnivanje školskih volonterskih programa

Uz organizacije civilnog društva, donositelji odluka na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini predstavljaju ključne aktere za poticanje osnivanja volonterskih programa u školi i njihove integracije u školski kurikulum. U tom smislu, preporuka za navedene donositelje odluka ide u smjeru pružanja sredstava kojima će se osigurati nesmetano djelovanje školskih volonterskih programa, uključujući angažman najmanje dva koordinatora.

Pored navedenog, rezultati ovog istraživanja sugeriraju potrebu za uvođenjem mehanizama kojima će se osigurati stabilna i dugoročna financijska podrška volonterskim programima u školama. Jedna od potencijalnih strategija u tom smjeru je organizacija natječaja usmjerenih prema projektima čiji je cilj razvoj obilježja građanstva održivosti.

LITERATURA

- Ajduković, M. i Keresteš, G. (Ur.) (2020). *Etički kodeks istraživanja s djecom*. <https://rb.gy/05jus> (Pristupljeno 12. lipnja 2021.)
- Albertyn, R. M. (2005). Increased accountability through monitoring empowerment programmes. *Journal of Family Ecology and Consumer Sciences*, 33(1), 31-36.
- Allen, J. P., Philliber, S., i Hoggson, N. (1990). School-based prevention of teen-age pregnancy and school dropout: Process evaluation of the national replication of the Teen Outreach Program. *American journal of community psychology*, 18(4), 505-524.
- Amadeo, J.A., Torney-Purta, J., Lehmann, R., Husfeldt, V. i Nikolova, R. (2002). *Civic knowledge and engagement: An IEA study of upper secondary students in sixteen countries*. Amsterdam: IEA.
- Andić, D. (2007). Paradigmatski aspekti problematike okoliša i odgoj za okoliš i održivi razvoj. *Metodički ogledi* 14(2), str. 9-23.
- Annette, J. (2008). Community involvement, Civic Engagement and Service Learning. U J. Arthur, I. Davies i C. Hahn (Ur.), *Education for Citizenship and Democracy* (str. 388-397). SAGE
- Atkinson, G., Dietz, S. i Neumayer, E. (2007). Introduction. U G. Atkinson, S. Dietz, i E. Neumayer (Ur.), *Handbook of Sustainable Development* (str. 1-23). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Atkinson, L. (2014). Good Corporate Citizenship: Predictors of support for corporate social justice as an element of sustainable citizenship norms in Europe. *International Journal of Communication* 8, 1–20.
- Ayres, L., Kavanaugh, K. i Knafl, K. (2003). Within-Case and Across-Case Approaches to Qualitative Data Analysis. *Qualitative Health Research*, 13(6), 871-883. doi:10.1177/1049732303013006008
- Badger, K., Morrice, R., Buckeldee, O., Cotton, N., Hunukumbure, D., Mitchell, O., Mustafa, A., Oluwole, E., Pahuja, J., Davies, D., Morell, M. J., Smith, S. i Leedham-Green, K. (2022). “More than just a medical student”: a mixed methods exploration of a structured volunteering programme for undergraduate medical students. *BMC Medical Education*, 22, 1-12.
- Bagić, D. (2011). Politički stavovi maturanata i njihove determinante: odgaja li škola dobre građane? U D. Bagić (Ur.), *Odgaja li škola dobre građane? Studija o političkoj*

- socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca* (str. 46-72). Zagreb: GONG, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu.
- Bagić, D. i Šalaj, B. (2011). Političko znanje mladih u Hrvatskoj. U D. Bagić (Ur.), *Odgaja li škola dobre građane? Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca* (str. 22-45). Zagreb: GONG, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall: Englewood cliffs.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- Banks, J. (2015, kolovoz). *A tool for measuring young people's attitudes surrounding sustainability and citizenship: the application of a „sustainable citizenship“ survey* [Prezentacija s konferencije]. ECER 2015 Leading Education: The Distinct Contributions of Educational Research and Researchers.
- Baranović, B., Domović, V. i Štibrić, M. (2006). O aspektima školske klime u osnovnim školama u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 44(174 (4)), 485-504.
- Barry, J. (2005). Resistance Is Fertile: From Environmental to Sustainability Citizenship. U A. Dobson i D. Bell (Ur.), *Environmental Citizenship: Getting from Here to There?* (str. 21-49). Massachusetts, England: The MIT Press.
- Bastaki, M. (2016). *Model United Nations in Greece: senior high school students' perspectives on global citizenship* (Neobjavljena doktorska disertacija). Ujedinjeno Kraljevstvo: University of Birmingham.
- Bear, G. G., Yang, C., Mantz, L. S. i Harris, A. B. (2017). School-wide practices associated with school climate in elementary, middle, and high schools. *Teaching and teacher education*, 63, 372-383.
- Bennell, S. J. (2012). *ESDGC in primary schools: exploring practice, development and influences* (Neobjavljena doktorska disertacija). Ujedinjeno Kraljevstvo: Bangor University.
- Berglund, T. i Gericke, N. (2016). Separated and Integrated Perspectives on Environmental, Economic, and Social Dimensions – An Investigation of Student Views on Sustainable Development. *Environmental Education Research*, 22(8), 1115–1138. doi:10.1080/13504622.2015.1063589.

- Berkowitz, A. J., Ford, M. A. i Brewer, C. A. (2005). A framework for integrating ecological literacy, civics literacy, and environmental citizenship in environmental education. U E. A. Johnson i M. J. Mapping (Ur.), *Environmental education and advocacy: Changing perspectives of ecology and education* (str. 227–266). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bird, C.M. (2005). How I stopped dreading and learned to love transcription. *Qualitative Inquiry*, 11, 226-248.
- Bloor, M., Frankland, J., Thomas, M. i Robson, K. (2001). *Focus Groups in Social Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Boeve-de Pauw, J. i Van Petegem, P. (2017). Eco-school evaluation beyond labels: The impact of environmental policy, didactics and nature at school on student outcomes. *Environmental Education Research*, 1-18. doi: 10.1080/13504622.2017.1307327
- Boeve-de Pauw, J., Gericke, N., Olsson, D. i Berglund, T. (2015). The effectiveness of education for sustainable development. *Sustainability*, 7(11), 15693-15717.
- Bognar, B. i Simel, S. (2013). Filozofska polazišta pozitivne pedagogije. *Metodički ogledi*, 20, 1,137-168.
- Borg, C., Gericke, N., Höglund, H-O. i Bergman, E. (2012). The barriers encountered by teachers implementing education for sustainable development: Discipline bound differences and teaching traditions. *Research in Science & Technological Education*, 30(2), 185-207.
- Bovan, K. i Širinić, D. (2016). (Ne)demokratski stavovi maturanata u Hrvatskoj – prisutnosti i odrednice. U M. Kovačić i M. Horvat (Ur.), *Od podanika do građana* (str. 73-89). Zagreb: IDIZ i GONG.
- Brajdić Vuković, M. (2017). "I, što se onda dogodilo?": Ključni događaji, želje, strahovi, spoznaje i obrati u narativima o iskustvima profesionalne socijalizacije mladih znanstvenica. U J. Ledić i M. Brajdić Vuković (Ur.), *Narativi o profesionalnoj socijalizaciji mladih znanstvenika* (str. 73-96). Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Brajdić Vuković, M. i Ledić, J. (2017). Profesionalna socijalizacija mladih znanstvenika: Teorijsko-metodološki pristup U J. Ledić i M. Brajdić Vuković (Ur.), *Narativi o profesionalnoj socijalizaciji mladih znanstvenika* (str. 13-38). Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.

- Brajdić Vuković, M., Miočić, I., Čekolj, N. i Ledić, J. (2021). *Kvalitativna studija slučaja: od ideje do realizacije*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.
- Braun, V. i Clarke, V. (2006), Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Braun, V. i Clarke, V. (2022). *Thematic analysis. A practical guide*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Breiting, S. i F. Mogensen (1999). Action Competence and Environmental Education. *Cambridge Journal of Education*, 29(3), 349–353. doi:10.1080/0305764990290305.
- Bullen, A. i Whitehead, M. (2005). Negotiating the networks of space, time and substance: A geographical perspective on the sustainable citizen. *Citizenship Studies* 9, 499–516.
- Celio, C. I., Durlak, J. i Dymnicki, A. (2011). A meta-analysis of the impact of service-learning on students. *Journal of Experiential Education*, 34, 164–181.
- Chatman, S. (1978). *Story and discourse: Narrative structure in fiction and film*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Chui, W. H., i Leung, E. W. (2014). Youth in a global world: attitudes towards globalization and global citizenship among university students in Hong Kong. *Asia Pacific Journal of Education*, 34(1), 107-124.
- Cincera, J. i Kovacicikova, S. (2014). Being an EcoTeam Member: Movers and Fighters. *Applied Environmental Education & Communication*, 13(4), 227–233. doi:10.1080/1533015X.2015.972299.
- Cincera, J. i Krajhanzl, J. (2013). Eco-schools: what factors influence pupils' action competence for pro-environmental behaviour?. *Journal of Cleaner Production*, 61, 117 121.
- Cincera, J., Boeve-de Pauw, J., Goldman, D. i Simonova, P. (2019). Emancipatory or Instrumental? Students' and Teachers' Perceptions of the Implementation of the EcoSchool Program. *Environmental Education Research*, 25(7), 1083–1104. doi:10.1080/13504622.2018.1506911.
- Cincera, J., Kovacicikova, S., Maskova, V., Medal, R. i Medalova, K. (2012). The green school: An impact of evaluation on decision-making about a program. *The New Educational Review*, 30(4), 17-29.
- Cohen, J., McCabe, E. M., Michelli, N. M. i Pickeral, T. (2009). School climate: Research, policy, practice, and teacher education. *Teachers college record*, 111(1), 180-213.

- Colucci, E. (2007). "Focus groups can be fun": The use of activity-oriented questions in focus group discussions. *Qualitative health research*, 17(10), 1422-1433.
- Conway, J. M., Amel, E. L. i Gerwien, D. P. (2009). Teaching and Learning in the Social Context: A Meta-Analysis of Service Learning's Effects on Academic, Personal, Social, and Citizenship Outcomes. *Teaching of Psychology*, 36, 233–245.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Cultivating (n. d.). U Thesaurus.com. <https://www.thesaurus.com/browse/cultivating?s=t>.
- Čekolj, N. i Ćulum Ilić, B. (2021, kolovoz). *(De) constructing Sustainability Citizenship: Insight from literature and policy documents analysis* [Prezentacija s konferencije]. ECER 2021, <https://eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/26/contribution/51258/>
- Ćavar, J., Pavić, J., i Racz, A. (2018). Procjena stavova i zastupljenost volontiranja u srednjoškolskoj populaciji na području grada Vinkovaca. *Medica Jadertina*, 48(3), 143-156.
- Ćulum Ilić, B. (2019). *Volontiranje i odgoj za volontiranje u odgojno-obrazovnim ustanovama. Završni izvještaj provedene procjene stanja razvijenosti odgoja za volontiranje/školskog volontiranja na području Primorsko-goranske županije na početku i na kraju provedbe projekta Vollumen*. <https://tinyurl.com/2trd9wfr> (Pristupljeno 20. kolovoza 2019.).
- Ćulum Ilić, B., Čekolj, N. i Kušić, S. (2019). Školski volonterski programi u funkciji unapređenja kvalitete života mladih. U M. Nikolić i M. Vantić-Tanjić (Ur.), *X. Međunarodna naučno-stručna konferencija "Unapređenje kvalitete života djece i mladih"* (str. 444-456). Tuzla: Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
- Ćulum, B. (2008). *Zašto i kako vrednovati volontiranje?* Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti
- Ćulum, B. (2012). Izazovi uvođenja građanskog obrazovanja: europska iskustva. U K. Posavec i M. Sablić (Ur.), *Interkulturalna pedagogija: prema novim razvojjima znanosti o odgoju* (str. 64-76). Zagreb: Hrvatsko pedagojsko društvo.
- Ćulum, B. i Forčić, G. (2012). Croatia: Volunteering Infrastructure. https://issuu.com/european_volunteer_centre/docs/volunteering_infrastructure_in_europe

- Ćulum, B. i Ledić, J. (2010). Učenje zalaganjem u zajednici – integracija visokoškolske nastave i zajednice u proces obrazovanja društveno odgovornih i aktivnih građana. *Revija za socijalnu politiku*, 17(1), 71-88.
- Ćulum, B., Gvozdanić, A. i Baketa, N. (2016). Politička znanja hrvatskih maturanata i značajnost odrednica koje ih oblikuju. U M. Kovačić i M. Horvat (Ur.), *Od podanika do građana* (31-51). Zagreb: IDIZ i GONG.
- de Haan, G. (2010). The development of ESD-related competencies in supportive institutional frameworks. *International Review of Education*, 56(2-3), 315-328.
- Dipaola, M. i Tschannen-Moran, M. (2001). Organizational citizenship behavior in schools and its relationship to school climate. *Journal of School Leadership*, 11(5), 424-447.
- Dobson, A. (2007). Environmental Citizenship: Towards Sustainable Development. *Sustainable Development*, 15, 276-285.
- Dobson, A. (2011). *Sustainability citizenship*. London: Greenhouse.
- Dolenec, Z. i Pejnović, J. (2014). Čovjek i okoliš – stavovi srednjoškolskih učenika. *Educatio biologiae: časopis edukacije biologije 1*, 63-68.
- Domazet, M., Dolenec, D. i Ančić, B. (2012). *We need to change. Mapping Croatia's potential for sustainable development*. Zagreb: Heinrich Böll Stiftung.
- Dower, N. (2002). Global citizenship: Yes or no? U N. Dower i J. Williams (Ur.), *Global citizenship: A critical introduction* (str. 30–40). New York, NY: Routledge.
- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G. i Jones, R. E. (2000). New trends in measuring environmental attitudes: Measuring endorsement of the new ecological paradigm: a revised NEP scale. *Journal of Social Issues*, 56(3), 425-442.
- Eisenhardt, K. M. (1998). Building theories from case study research. *Academy of management review*, 14(4), 532-550.
- Eley, D. (2001). The impact of volunteering on citizenship qualities in young people. *Voluntary Action*, 4(1), 65-82.
- Elliott, J. (2005). *Using narrative in social research: Qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Elo, S., Kääriäinen, M., Kanste, O., Pölkki, T., Utriainen, K., i Kyngäs, H. (2014). Qualitative content analysis: A focus on trustworthiness. *SAGE open*, 4(1), 2158244014522633.

- European Commission/EACEA/Eurydice (2017). *Citizenship Education at School in Europe – 2017. Eurydice Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission/EACEA/Eurydice (2017). *Citizenship Education at School in Europe – 2017. Eurydice Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Economic and Social Committee (2012). *Active Citizenship. For a Better European Society*. Brussel: EU.
- European Economic and Social Committee (2012). *Active Citizenship. For a Better European Society*. Brussel: EU.
- European Volunteer Centre (2019). *Volunteer vision*. European Parliament.
- Europska komisija (2001). *Novi poticaji za europsku mladež – Bijela knjiga Europske komisije*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Europska komisija (2010). *Study on Volunteering in the European Union. Country Report Italy*. Preuzeto s <https://tinyurl.com/2c3kw68x>
- Europski socijalni fond. (n. d.). Preuzeto s <https://tinyurl.com/y9s82p3m>
- Fielding, M. (2001). Students as Radical Agents of Change. *Journal of Educational Change*, 2(2), 123–141. doi:10.1023/A:1017949213447.
- Firestone, W.A. (1993). Alternative arguments for generalizing from data as applied to qualitative research. *Educational Researcher* 22, 16–23.
- Flanagan, C.A., Kim, T., Collura, J. i Kopish, M.A. (2015). Community Service and Adolescents' Social Capital. *Journal of Research on Adolescence*, 25, 295–309.
- Flyvbjerg, B. (2001). *Making social science matter. Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge; UK: Cambridge University Press.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219-245.
- Forčić, G. (2007). *Volonterstvo i razvoj zajednice. Sudjelovanje građana u inicijativama u zajednici. Istraživanje uključenosti građana u civilne inicijative u zajednici kroz volonterski rad*. Rijeka: Udruga za razvoj civilnog društva SMART.
- Fredricks, J. A. i Eccles, J. S. (2006). Is extracurricular participation associated with beneficial outcomes? Concurrent and longitudinal relations. *Developmental psychology*, 42(4), 698.
- Fulgini, A. J. i Galván, A. (2022). Young people need experiences that boost their mental health. *Nature*, 610(7931), 253-256.

- Fung, A. (2003). Associations and Democracy: Between theories, hopes, and realities. *Annual Review of Sociology*, 29, 515-539.
- Gabrielson, T. i Cawley, R. M. (2010). Plain member and citizen: Aldo Leopold and environmental citizenship. *Citizenship Studies*, 14(5), 605-615.
- Gebbels, S., Evans, S. M. i Delany, J. E. (2011). Promoting environmental citizenship and corporate social responsibility through a school/industry/university partnership. *Journal of Biological Education*, 45(1), 13-19.
- Gericke, N. (2022). Implementation of Education for Sustainable Development through a Whole School Approach. U G. Karaarslan-Semiz (Ur.), *Education for Sustainable Development in Primary and Secondary Schools: Pedagogical and Practical Approaches for Teachers* (str. 153-166). Switzerland: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-031-09112-4_11.
- Gericke, N., Boeve-de Pauw, J., Berglund, T. i Olsson, D. (2018). The Sustainability Consciousness Questionnaire: The theoretical development and empirical validation of an evaluation instrument for stakeholders working with sustainable development. *Sustainable Development*, 27(1), 35-49.
- Giddings, B., Hopwood, B. i O'Brien, G. (2002). Environment, Economy and Society: Fitting them together into sustainable development. *Sustainable Development*, 10, 187-196.
- Granados-Sánchez, J. (2023). Sustainable Global Citizenship: A Critical Realist Approach. *Social Sciences* 12(171). <https://doi.org/10.3390/socsci12030171>
- Greenhill, J., Richards, J. N., Mahoney, S., Campbell, N. i Walters, L. (2018). Transformative learning in medical education: Context matters, a South Australian longitudinal study. *Journal of Transformative Education*, 16(1), 58-75.
- Guest, G., MacQueen, K. M. i Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. Sage Publications.
- Gvozdanović, A., Ilišin, V., Adamović, M., Potočnik, D., Baketa, N. i Kovačić, M. (2019). *Youth Study Croatia 2018/2019*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung
- Gvozdanović, A., Ilišin, V., Adamović, M., Potočnik, D., Baketa, N. i Kovačić, M. (2019). *Istraživanje mladih u Hrvatskoj 2018./2019*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Hall, M. H., McKeown, L., i Roberts, K. (2001). *Caring Canadians, involved Canadians: Highlights from the 2000 National Survey of Giving, Volunteering and Participating*. Ottawa, Canada: Ministry of Industry.

- Hallfredsdóttir, S. (2011). *Eco-Schools: Are They Really Better? Comparison of Environmental Knowledge, Attitudes and Actions between Students in Environmentally Certified Schools and Traditional Schools in Iceland*. [Neobjavljen magistarski rad]. Reykjavik University, Reykjavik, Iceland.
- Halmi, A. (2005). *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
- Harris, C. (2013). *Promoting Youth Engagement and Wellbeing through Student Volunteer Programs in ACT Schools*. <https://tinyurl.com/e34yh953>
- Harris, C. i Nielsen, T. (Ur.) (2013). *Promoting Youth Engagement and Wellbeing through Student Volunteer Programs in ACT Schools*. Volunteering ACT. <https://tinyurl.com/e34yh953> (Pristupljeno 13. srpnja 2018.).
- Hart, D., Donnelly, T. M., Youniss, J. i Atkins, R. (2007). High school community service as a predictor of adult voting and volunteering. *American Educational Research Journal*, 44(1), 197-219.
- Hart, P. (2008a). What Comes before Participation? Searching for Meaning in Teachers' Constructions of Participatory Learning in Environmental Education. U A. Reid, B. B. Jensen, J. Nickel i V. Simovska (Ur.), *Participation and Learning: Perspectives on "Education and the Environment, Health and Sustainability"* (str. 197–211). Netherlands: Springer. doi:10.1007/978-1-4020-6416-6_1.
- Hart, R. (2008b). Stepping Back from 'The Ladder': Reflections on a Model of Participatory Work with Children. U A. Reid, B. B. Jensen, J. Nickel i V. Simovska (Ur.), *Participation and Learning: Perspectives on "Education and the Environment, Health and Sustainability"* (str. 19-31). Netherlands: Springer. doi:10.1007/978-1-4020-6416-6_1.
- Haski-Leventhal, D., Metz, E., Hogg, E., Ibrahim, B., Smith, D. H., Wang, L. (2016). Volunteering in three life stages. U D. Horton Smith, R. A. Stebbins i J. Grotz (Ur.). *The Palgrave handbook of volunteering, civic participation, and nonprofit associations* (str. 682-701). Palgrave Macmillan.
- Hazdovac Bajić N. (2014). Moje slobodno vrijeme, Istraživanje o volonterskom djelovanju kao načinu korištenja slobodnog vremena među dubrovačkim srednjoškolcima, Projekt inVOLONTIRAMse! Preuzeto s <https://tinyurl.com/yz9cemff>

- Hickman, C., Marks, E., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, R. E., Mayall, E. E., Wray, B., Mellor, C. i van Susteren, L. (2021). Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: a global survey. *The Lancet Planetary Health*, 5(12), 863-873.
- Hickman, G. i Riemer, M. (2016). A Theory of Engagement for Fostering Collective Action in Youth Leading Environmental Change. *Ecopsychology* 8(3), 167–173. doi:10.1089/eco.2016.0024.
- Higgs, A. L. i McMillan, V. M. (2006). Teaching through modeling: Four schools' experiences in sustainability education. *The journal of environmental education*, 38(1), 39-53.
- Hill, A. (2012). Developing approaches to outdoor education that promote sustainability education. *Australian Journal of Outdoor Education*, 16(1), 15-27
- Hoggan, C. (2018). Exercising clarity with transformative learning theory, U M. Milana et al. (Ur.), *The Palgrave International Handbook on Adult and Lifelong Education and Learning*, (str. 35-52). Palgrave Macmillan.
- Holst, J. (2023). Towards coherence on sustainability in education: a systematic review of Whole Institution Approaches. *Sustainability Science*, 18(2), 1015-1030.
- Holtappels, H. G. i Meier, U. (2000). Violence in Schools. *European Education*, 32 (1), 66-79.
- Hoskins, B. i Deakin Crick, R. (2008). *Competencies for learning to learn and civic competence: different currencies or two sides of the same coin?* CRELL research paper, EUR 23360. Italija: Europska komisija.
- Hoskins, B. i Mascherini, M. (2009). Measuring Active Citizenship through the Development of a Composite Indicator. *Journal of Social Indicator Research*, 90(3), 459-488.
- Hsieh, H. i Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research* 15(9), 1277-1288.
- Huckle, J. (2008). Sustainable development. U J. Arthur, I. Davies and C. Hahn (Ur.), *Education for Citizenship and Democracy* (str. 342-354). SAGE.
- Ilišin, V. (2011). Vrijednosti mladih u Hrvatskoj. *Politička misao*, 48(3), 82-122.
- Ilišin, V. (2014). Uvod u istraživanje hrvatskih studenata. U V. Ilišin (Ur.), *Sociološki portret hrvatskih studenata* (str. 11-29). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

- Ilišin, V. (2015). Paradoksi demokratskog potencijala suvremene generacije mladih. U V. Ilišin, A. Gvozdanić i D. Potočnik (Ur.), *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj* (str. 15-47). Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Ilišin, V. (2016). Socijalna i politička participacija maturanata. U M. Kovačić i M. Horvat (Ur.), *Od podanika do građana* (str. 91-111). Zagreb: IDIZ i GONG.
- Ilišin, V. i Spajić-Vrkaš, V. (2017). Konceptualni okvir istraživanja. U V. Ilišin i V. Spajić-Vrkaš (Ur.), *Generacija osujećenih. Mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća* (str. 11-31). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Ilišin, V., Bouillet, D., Gvozdanić, S. i Potočnik, D. (2013). *Youth in a time of crisis*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Ingelhart, R. (1999). Postmodernization Erodes Respect for Authority but Increases Support for Democracy, U P. Norris (Ur.) *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government* (str. 236-256). OUP Oxford.
- Inin, E. F. i Turner, B. S. (Ur.). (2002). *Handbook of Citizenship Studies*. London, California, New Dehli: SAGE.
- Jennings, L. B., Parra-Medina, D. M., Hilfinger-Messias, D. K. i McLoughlin, K. (2006). Toward a critical social theory of youth empowerment. *Journal of Community Practice*, 14(1), 31-55.
- Jensen, B. B. i Schnack, K. (1997). The Action Competence Approach in Environmental Education. *Environmental Education Research*, 3(2), 163–178. doi:10.1080/1350462970030205.
- Johansson, R. (2003, rujan 22-24). *Case study methodology* [plenarno predavanje]. International Conference “Methodologies in Housing Research”, Stockholm.
- Johnson, M., Beebe, T., Mortimer, J., i Snyder, M. (1998). Volunteerism in adolescence: A process perspective. *Journal of Research on Adolescence*, 8(3), 309-332.
- Jojić, Lj. (Ur.). (2015). *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga
- Joslin, B., Pope, R., i Lim, H. (2007). *More than volunteering: active citizenship through youth volunteering*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED498603.pdf>
- Kamenko Mayer, J., Šehić Relić, L., Kovačević, M., Fabac, T., Hauser, M., Matković, A. i Tešija, T. (2019). *Generacija za V. Zašto i kako organizirati volonterske programe u ustanovama*

odgoja i obrazovanja? Osijek: Volonterski centar Osijek i Hrvatski centar za razvoj volonterstva.

- Katzarska-Miller, I., Reysen, S., Kamble, S. V. i Vithoji, N. (2012). Cross-national differences in global citizenship: Comparison of Bulgaria, India, and the United States. *Journal of Globalization Studies*, 3, 166-183.
- Kirk, C. M., Lewis, R. K., Brown, K., Karibo, B., Scott, A. i Park, E. (2017). The empowering schools project: Identifying the classroom and school characteristics that lead to student empowerment. *Youth & Society*, 49(6), 827-847.
- Klaić, B. (1986). *Rječnik stranih riječi. Tuđice i posuđenice*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske
- Kollmuss, A. i Agyeman, J. (2002). Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?. *Environmental education research*, 8(3), 239-260.
- Kopnina, H. (2012). Education for sustainable development (ESD): The turn away from 'environment' in environmental education?. *Environmental Education Research*, 18(5), 699-717.
- Kozina M, i Mimica N. (2016). Stavovi učenika škole za medicinske sestre o volontiranju. *Sestrinski glasnik /Nursing Journal*, 21, 216-20.
- Kristjánsson, K. (2006). Emulation and the use of role models in moral education. *Journal of moral education*, 35(1), 37-49. <https://doi.org/10.1080/03057240500495278>
- Krnel, D. i Naglič, S. (2009). Environmental Literacy Comparison between ECO-Schools and Ordinary Schools in Slovenia. *Science Education International*, 20, 5-24.
- Kuckartz, U. (2013). *Qualitative Text Analysis: A guide to Methods, Practice & Using Software*. London: SAGE Publications.
- Kultiviranje. (n. d.). U Kontekt.io. <https://www.kontekst.io/hrvatski/kultiviranje>.
- Kultiviranje. (n. d.a). U *Online* rječnik. <http://onlinerjecnik.com/rjecnik/strane-rijeci/kultivirati>.
- Kuperminc, G. P, Holditch, P. T. i Allen, J. P. (2001). Volunteering and community service in adolescence. *Adolescent Medicine: State of the Art Reviews*, 12, 445–458.
- Kurian, P., Bartlett, R. i Munshi, D. (2014). Sustainable citizenship for a technological world: Negotiating deliberative dialectics. *Citizenship Studies* 18, 435–51.

- Lange, E. A. (2017). RiverSpeaking: the spiraling of transformative and restorative learning toward kinship ethics. U P. Blaze Corcoran, J. P. Weakland i A. E. J. Wals (Ur.), *Envisioning Futures for Environmental and Sustainability Education*, (str. 33-45). The Netherlands: Wageningen Academic Publishers.
- Lavrič, M., Tomanović, S. i Jusić, M. (2019). *Youth Study Southeast Europe 2018/2019*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Lawy, R. i Biesta, G. (2006). Citizenship-as-practice: The educational implications of an inclusive and relational understanding of citizenship. *British Journal of Educational Studies* 54, 34–50.
- Ledić, J. (2001). *Biti volonter/volonterka? Istraživanje uključenosti građana u civilne inicijative u zajednici kroz volonterski rad*. Rijeka: SMART – Udruga za razvoj civilnog društva.
- Ledić, J. (2007). *Zašto (ne) volontiramo? Stavovi javnosti o volonterstvu*. Zagreb: Academy for Educational Development.
- Legault, L. i Pelletier, L. G. (2000). Impact of an environmental education program on students' and parents' attitudes, motivation, and behaviours. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 32(4), 243-250.
- Liefländer, A. K. i Bogner, F. X. (2014). The effects of children's age and sex on acquiring pro-environmental attitudes through environmental education. *The Journal of Environmental Education*, 45(2), 105-117.
- Lijmbach, S., Van Arcken, M. M., Van Koppen, C. A., i Wals, A. E. (2002). Your view of nature is not mine!: Learning about pluralism in the classroom. *Environmental Education Research*, 8(2), 121-135.
- Littledyke, M. (2008). Science education for environmental awareness: approaches to integrating cognitive and affective domains. *Environmental Education Research*, 14(1), 1-17, doi: 10.1080/13504620701843301
- Losito, B., Agrusti, G., Damiani, V. i Schultz, W. (2018). *Young People's Perceptions of Europe in a time of change: IEA international civic and citizenship education study 2016 European Report*. Springer Nature.
- Lukšić, B.; Bošnjak, K.; Čačić, I.; Vranić, M. (2019). Očuvanje okoliša i praksa zbrinjavanja otpada prema mišljenju učenika mlađe školske dobi Grada Zagreba. *Agronomski glasnik: Glasilo Hrvatskog agronomskog društva*, 81(1), 45-58.

- MacNeil, A. i Maclin, V. (2005). *Building a learning community: The culture and climate of schools*. Preuzeto s <http://cnx.org/content/m12922/latest/>.
- Maglić, M., Pavlović, T. i Franc, R. (2022). Mladi i klimatske promjene: osviještenost i namjere ponašanja. *Sociologija i Prostor*, 60(3), 489-509.
- Mahoney, J. L. i Vest, A. E. (2012). The over-scheduling hypothesis revisited: Intensity of organized activity participation during adolescence and young adult outcomes. *Journal of Research on Adolescence*, 22(3), 409-418.
- Maksimović, M. (2012). Teorije učenja i odnosi moći u obrazovanju odraslih. *Andragoške studije*, 1, 37-62.
- Mascherini, M, Manca, A. R. i Hoskins, B. (2009). *The Characterization of Active Citizenship in Europe*. European Commission.
- McEvoy, A. i Welker, R. (2000). Antisocial behavior, academic failure, and school climate: A critical review. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 8(3), 130–140.
- McFarland, D. A. i Thomas, R. J. (2006). Bowling Young: How Youth Voluntary Associations Influence Adult Political Participation. *American Sociological Review*, 71, 401-425.
- Medić, S. (2004). Obrazovanje odraslih i redukcija siromaštva: globalni prioriteti. *Andragoške studije*, 1, 5-23.
- Medlobi, M., Friščić, K., Prgić Znika, J., Požgaj, J. i Borić, I. (2021). *Vodič za razvoj školske volonterske zajednice. Osnovne i srednje škole*. Volonterski centar Zagreb i Hrvatski centar za razvoj volonterstva.
- Međupredmetne teme (n. d.). Preuzeto s <https://skolazazivot.hr/medupredmetne-teme/>
- Merriam, S. B. (1988). *Case Study Research in Education. A Qualitative Approach*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Merriam, S. B. i Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research. A guide to design and implementation*. San Francisco: Jossey-Bass, A Wiley Brand.
- Mezirow, J. i Taylor, E. W. (2009). *Transformative Learning in Practice: Insight from Community, Workplace, and Higher Education*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Micheletti, M. i Stolle, D. (2012). Sustainable citizenship and the new politics of consumption. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 88-120.
- Millora, C. (2023). *Youth Volunteering and Well-being: Exploring the Benefits of Engaging in Civic Action*. Preuzeto s <https://jb4-3.eprints-hosting.org/id/eprint/2472/>

Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (n. d.). *Izješća o obavljenim uslugama ili aktivnostima organizatora volontiranja*. <https://tinyurl.com/43sdf334>

Ministarstvo socijalne politike i mladih (2014). *Nacionalni program za mlade za razdoblje od 2014. do 2017. godine*. Preuzeto s <https://mdomsp.gov.hr/istaknute-teme/mladi-i-volonterstvo/mladi-9015/nacionalni-program-za-mlade-9024/9024>.

Ministarstvo vanjskih i europskih poslova (2019). *Održivi razvoj*. <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/globalne-teme/odrzivi-razvoj/>

Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2020). *Nacrt prijedloga operativnog plana provedbe nacionalnog programa za razvoj volonterstva za razdoblje od 2020. do 2024*. Preuzeto s <https://esavjetovanja.gov.hr/Econ/MainScreen?EntityId=14091>

Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva (2011). *Akcijski plan za obrazovanje za održivi razvoj*. <https://tinyurl.com/4zdbx98k>

Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019a). Kurikulum međupredmetne teme Održivi razvoj za osnovne i srednje škole. <https://tinyurl.com/2wyabxdw>

Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019b). Kurikulum međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole. <https://tinyurl.com/ycx3p6we>

Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019c). Kurikulum međupredmetne teme Osobni i socijalni razvoj za osnovne i srednje škole. <https://tinyurl.com/ydw6wehj>

Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019d). Kurikulum međupredmetne teme Zdravlje za osnovne i srednje škole. <https://tinyurl.com/2fadz3a8>

Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019e). Kurikulum međupredmetne teme Poduzetništvo za osnovne i srednje škole. <https://tinyurl.com/55z9hmjy>

Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019f). Kurikulum međupredmetne teme Učiti kako učiti za osnovne i srednje škole. <https://tinyurl.com/26a27h27>

Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019g). Kurikulum međupredmetne teme Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije za osnovne i srednje škole. <https://tinyurl.com/2n7vvtdk>

Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2023a). *Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine*. <https://tinyurl.com/55hynyzz>

- Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2023b). *Akcijski plan provedbe Nacionalnog plana razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine., za razdoblje do 2024. godine.* <https://tinyurl.com/4tvkr5du>
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i opće obrazovanje u osnovnoj i srednjoj školi.* <https://tinyurl.com/4v8j87bj>
- Miočić, I. (2018). Fleksibilnost studije slučaja: prednost ili izazov za istraživače? *Ljetopis socijalnog rada*, 25(2), 175-194.
- Misco, T. (2007). The frustrations of reader generalizability and grounded theory: alternative considerations for transferability. *Journal of Research Practice* 3, 1–11.
- Mogren, A., Gericke, N. i Scherp, H. Å. (2019). Whole School Approaches to Education for Sustainable Development: A Model That Links to School Improvement. *Environmental Education Research*, 25(4), 508–531. doi:10.1080/13504622.2018.1455074.
- Moore, C. W., i Allen, J. P. (1996). The effects of volunteering on the young volunteer. *Journal of Primary Prevention*, 17, 231-258.
- Moorfoot, N., Leung, R. K., Toumbourou, J. W., i Catalano, R. F. (2015). The longitudinal effects of adolescent volunteering on secondary school completion and adult volunteering. *International journal of developmental science*, 9(3-4), 115-123.
- Morrissey, K. M., i R. Werner-Wilson (2005). The Relationship Between Out of School Time Activities and Positive Youth Development: An Investigation of the Influences of Community and Family. *Adolescence* 40(157), 67–85.
- National Centre for Social Research (NatCen), Institute for Volunteering Research, University of Southampton, University of Birmingham, Public Zone (2011). *Formative Evaluation of v: The National Young Volunteers Service.* London: National Centre for Social Research.
- Negev, M., Sagy, G., Garb, Y., Salzberg, A. i Tal, A. (2008). Evaluating the environmental literacy of Israeli elementary and high school students. *The Journal of Environmental Education*, 39(2), 3-20.
- Nelson, A. (2016). The praxis of sustainability citizenship. U R. Horne, J. Fien, B. Beza i A. Nelson (Ur.), *Sustainability Citizenship in Cities. Theory and Practice* (str. 17-29). London: Earthscan-Routledge.
- Newmann, F. M. i Rutter, R. A. (1983). *The Effects of High School Community Service Programs on Students' Social Development. Final Report.*

- Obradović, J. i Masten, A. S. (2007). Developmental antecedents of young adult civic engagement. *Applied Developmental Science, 11*, 2–19.
- Öhman, J. (2008). Environmental ethics and democratic responsibility. U J. Öhman (Ur.), *Values and democracy in education for sustainable development: Contributions from Swedish research* (str. 17-32). Malmö: Liber.
- Ojala, M. (2016). Facing Anxiety in Climate Change Education: From Therapeutic Practice to Hopeful Transgressive Learning. *Canadian Journal of Environmental Education, 21*, 41–56.
- Olsson, D. (2018). Student sustainability consciousness: Investigating effects of education for sustainable development in Sweden and Beyond [Neobjavljena doktorska disertacija]. Karlstads universitet.
- Olsson, D., Gericke, N., i Boeve-de Pauw, J. (2022). The effectiveness of education for sustainable development revisited – a longitudinal study on secondary students’ action competence for sustainability. *Environmental Education Research, 28*(3), 405-429.
- Olsson, D., Gericke, N., Sass, W. i Boeve-de Pauw, J. (2020). Self-perceived action competence for sustainability: the theoretical grounding and empirical validation of a novel research instrument. *Environmental Education Research, 26*(5), 742-760.
- Özsoy, S., Ertepinar, H. i Sağlam, N. (2012). Can eco-schools improve elementary school students’ environmental literacy levels?. *Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching, 13*(2), 1-7.
- Pancer, S. M., Brown, S. D., Henderson, A. i Ellis-Hale, K. (2007). *The Impact of High School Mandatory Community Service Programs on Subsequent Volunteering and Civic Engagement*. Imagine Canada.
- Patton, M. Q. (1985). *Quality in qualitative research: Methodological principles and recent developments*. Chicago: American Educational Research Association.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Sage publications.
- Pavlović, T., Sučić, I. i Maglić, M. (2022). Stavovi hrvatskih srednjoškolaca prema etničkim manjima: uloga multikulturalnosti, socijalnog identiteta i škole. *Sociologija i prostor, 60*(3), 465-488.
- Pavlović, V. i Gospodnetić, F. (2017). *Da sam ja netko! Stavovi učenika/ca srednjih strukovnih škola o volontiranju i aktivnom građanstvu*. Forum za slobodu odgoja. Zagreb

- Pavlović, V., Munivrana, A., Roth, M. i Perak, J. (2017). *Pokreni promjenu! – mladi u svijetu različitosti: vodič za škole*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja.
- Payne, W., Reynolds, M., Brown, S. i Fleming, A. (2003). Sports role models and their impact on participation in physical activity: a literature review. *VicHealth*, 74(1), 1-55.
- Pirrie, A., Elliot, D., McConnell, F. i Wilkinson, J. E. (2006). *Evaluation of Eco Schools Scotland*. The SCRE Center, University of Glasgow.
- Planty, M., i Regnier, M. (2003). *Volunteer service by young people from high school through early adulthood*. NCES National Center for Education Statistics, US Department of Education.
- Polit, D. F. i Beck, C. T. (2010). Generalization in quantitative and qualitative research: Myths and strategies. *International journal of nursing studies*, 47(11), 1451-1458.
- Popović-Čitić, B. i Đurić, S. (2018). *Pozitivna školska klima: elementi, principi i modeli dobre prakse*. Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti.
- Porter, M. (2010). Researcher as Research Tool. U A. J. Mills, G. Durepos i E. Wiebe (Ur.), *Encyclopedia of case study research* (str. 809-810). Thousand Oaks: SAGE publications.
- Purkey, S. C. i Smith M. S. (1983): Effective Schools: A Review. *The Elementary School Journal*, 83(4): 426–452.
- Quintelier, E. (2008). Who Is Politically Active: The Athlete, the Scout Member or the Environmental Activist? *Acta Sociologica*, 51(4), 355-370.
- Rauch, F. (2002). The Potential of Education for Sustainable Development for Reform in Schools. *Environmental Education Research*, 8(1), 43–51.
- Reid, A., Jensen, B. B., Nickel, J. i Simovska, V. (2008). Participation and Learning: Developing Perspectives on Education and the Environment, Health and Sustainability. U A. Reid, B. B. Jensen, J. Nickel i V. Simovska (Ur.), *Participation and Learning: Perspectives on "Education and the Environment, Health and Sustainability"* (str. 1–18). Netherlands: Springer. doi:10.1007/978-1-4020-6416-6_1.
- Reid, D. i Jones, L. (1997). Partnership in teacher training: Mentors' constructs of their role. *Educational Studies*, 23(2), 263-276.
- Reysen, S., i Katzarska-Miller, I. (2013). A model of global citizenship: Antecedents and outcomes. *International Journal of Psychology*, 48(5), 858-870.

- Rieckmann, M. (2021). Emancipatory and transformative Global Citizenship Education in formal and informal settings: Empowering learners to change structures. *Tertium Comparationis*, 26(2), 174-186.
- Rijavec, M., Jurčec, L. i Pavlović, V. (2019). *Školski volonteri: dobrobiti volontiranja u školama*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja.
- Rončević N. i Rafajac B. (2012). *Održivi razvoj - izazov za sveučilište?* Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Rudsberg, K. i Öhman, J. (2010). Pluralism in practice—experiences from Swedish evaluation, school development and research. *Environmental education research*, 16(1), 95-111.
- Rychen, D. S. (2003). Key competencies: Meeting important challenges in life. U D.S. Rychen i L.H. Salganik (Ur.), *Key competencies for a successful life and well-functioning society* (str. 63-107). Cambridge, MA: Hogrefe and Huber.
- Sadler, C. (2015). The passing of a role model in experiential learning: Dr. Brent Cuthbertson. *Journal of Experiential Education*, 38(1), 5-7. <https://doi.org/10.1177/1053825914567188>
- Saldaña, J. (2013). *The coding manual for qualitative researchers*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sandell, K., Öhman, J., i Östman, L. (2005). *Education for sustainable development: Nature, school and democracy*. Lund, Sweden: Studentlitteratur.
- Sass, W., Quintelier, A., Boeve-de Pauw, J., De Maeyer, S., Gericke, N. i Van Petegem, P. (2021). Actions for Sustainable Development Through Young Students' Eyes. *Environmental Education Research* 27(2), 234–253. doi:10.1080/13504622.2020.1842331.
- Savin-Baden, M. i Howell Major, C. (2013). *Qualitative research. The essential guide to theory and practice*. London and New York: Routledge.
- Schank, C., i Rieckmann, M. (2019). Socio-economically substantiated education for sustainable development: development of competencies and value orientations between individual responsibility and structural transformation. *Journal of Education for Sustainable Development*, 13(1), 67-91.
- Schondel, C., Boehm, K., Rose, J., i Marlowe, A. (1995). Adolescent volunteers: An untapped resource in the delivery of adolescent preventive health care. *Youth & Society*, 27(2), 123-135.

- Schröder, L. M. U., Wals, A. E. i Van Koppen, C. S. A. (2020). Analysing the state of student participation in two Eco-Schools using Engeström's Second Generation Activity Systems Model. *Environmental Education Research*, 26(8), 1088-1111.
- Schultz, W., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Ainley, J., Damiani, V. i Friedman, T. (2022). *Assesment Framework. IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-20113-4>
- Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Kerr, D., i Losito, B. (2010). *ICCS 2009 International Report: Civic Knowledge, Attitudes, and Engagement among Lower-Secondary School Students in 38 Countries*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
- Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., i Friedman, T. (2018). *Becoming citizens in a changing world: IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 international report*. Springer Nature.
- Schulz, W., i Sibberns, H. (Ur.) (2004). *IEA Civic Education Study technical report*. Amsterdam: IEA.
- Scott, W. (2011). Sustainable Schools and the Exercising of Responsible Citizenship – a Review Essay. *Environmental Education Research* 17 (3): 409–423. doi:10.1080/13504622.2010.535724.
- Simons, H. (2012). *Case study research in practice*. London: SAGE publications.
- Skoko, B. i Benković, V. (2009). Znanstvena metoda fokus grupa – mogućnosti i načini primjene. *Politička misao*, 46(3), 217-236
- Smith i Pangasapa (2008). *Environment and Citizenship. Integrating Justice, Responsibility and Civic Engagement*. London, New York: Zed Books Ltd.
- Spajić-Vrkaš, V. i Horvat, M. (2016). Participativna demokracija, učenje za aktivno građanstvo i školska kultura. U M. Kovačić i M. Horvat (Ur.), *Od podanika do građana*. (str. 111-153). Zagreb: IDIZ i GONG.
- Sterling, S. (2004). An Analysis of the Development of Sustainability Education Internationally: Evolution, Interpretation and Transformative Potential. U J. Blewitt, C. Cullingford (Ur.), *The Sustainability Curriculum The Challenge for Higher Education*, (str. 43-63). Earthscan Ltd in the UK and USA.
- Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske. *Narodne novine*, 30/09.

- Stukas, A. A., Snyder, M. i Clary, E. G. (1999). The effect of "mandatory volunteerism" on intentions to volunteer. *Psychological Science*, 10, 59-64.
- Sundeen, R. A. i Raskoff, S. A. (2000). Ports of entry and obstacles: Teenagers' access to volunteer activities. *Nonprofit Management and Leadership*, 11(2), 179-197.
- Šalaj, B. (2007). *Socijalni kapital. Hrvatska u komparativnoj perspektivi*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Školsko volontiranje. (n. d.). Preuzeto s <https://www.vcz.hr/skolsko-volontiranje/>
- Šonje, J. (Ur.). (2000). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga
- Što su eko-škole. (n. d.). Preuzeto s <https://www.eko.lijepa-nasa.hr/eko-skole/sto-su-ekoskole>
- Tapia-Fonllem, C.; Corral-Verdugo, V.; Fraijo-Sing, B. i Durón-Ramos, M.F. (2013). Assessing Sustainable Behavior and its Correlates: A Measure of Pro-Ecological, Frugal, Altruistic and Equitable Actions. *Sustainability*, 5, 711–723.
- Taylor-Collins, E., Harrison, T., Thoma, S. J., i Moller, F. (2019). A habit of social action: Understanding the factors associated with adolescents who have made a habit of helping others. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 30, 98-114.
- Taylor, E. W. (2012). Transformative Learning Theory. Seeking a More Unified Theory. U E. W. Taylor i P. Cranton (Ur.), *The Handbook of Transformative Learning* (str. 3-20). San Francisco: Jossey-Bass.
- Terry, G., Hayfield, N. Clarke, V. i Braun, V. (2017). Thematic Analysis. *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*, 2, 17-37.
- Thomas, G. i Myers, K. (2015). *The Anatomy of the Case Study*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington: SAGE.
- Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H., i Schulz, W. (2001). *Citizenship and education in twenty-eight countries: civic knowledge and engagement at age fourteen*. Amsterdam: IEA.
- Torres Irribarra, C. i Carrasco, D. (2021). Profiles of Good Citizenship. U E. Treviño, D. Carrasco, E. Claes K. J. Kennedy (Ur.). *Good citizenship for the next generation. A global perspective using IEA ICCS 2016 data*. Springer Nature.

- Torsdottir, A. E., Sinnes, A. T., Olsson, D. i Wals, A. (2023). Do students have anything to say? Student participation in a whole school approach to sustainability. *Environmental Education Research*, 1-25.
- Townsend, M., Gibbs, L., Macfarlane, S., Block, K., Staiger, P., Gold, L., Johnson, B i Long, C. (2014). Volunteering in a school kitchen garden program: Cooking up confidence, capabilities, and connections!. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 25, 225-247.
- Tyson, C. A., i Park, S. (2008). *Civic education, social justice and critical race theory*. SAGE Publications Ltd.
- Tzankova, I., Prati, G., Eckstein, K., Noack, P., Amnå, E., Motti-Stefanidi, F., Macek, P. i Cicognani, E. (2021). Adolescents' patterns of citizenship orientations and correlated contextual variables: Results from a two-wave study in five European countries. *Youth & Society*, 53(8), 1311-1334.
- Udruga za razvoj civilnog društva Smarti i Udruga Delta (2019). *Preporuke za unaprjeđenje školskog kurikulumu odgojno-obrazovnih ustanova u području građanskog odgoja i obrazovanja. Razvoj volonterskog programa kao dio školskog kurikulumu*. Preuzeto s <https://tinyurl.com/34mu78ns>
- Uitto, A., J. Boeve-de Pauw i S. Saloranta (2015). Participatory School Experiences as Facilitators for Adolescents' Ecological Behavior. *Journal of Environmental Psychology* 43, 55–65. doi:10.1016/j.jenvp.2015.05.007.
- UNDP (2016). *Engaged Societies, Responsive States: The Social Contract in Situations of Conflict and Fragility*. <https://tinyurl.com/hh5vxm8a>
- UNESCO (2005). *UN Decade of Education for Sustainable Development, 2005-2014: the DESD at a glance*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141629>
- UNESCO (2006). *United Nations decade of education for sustainable development 2005-2014. International implementation scheme*. Paris: UNESCO.
- UNESCO (2009). *United Nations decade of education for sustainable development (DESD, 2005–2014): Review of contexts and structures for education for sustainable development learning for a sustainable world*. Paris: UNESCO.
- UNESCO (2014). *UNESCO roadmap for implementation of the global action programme on education for sustainable development*. Paris: UNESCO.

- UNESCO (2017). *Education for Sustainable Development: Learning Objectives*. Paris: UNESCO.
- UNESCO-UNEP (1976). *The Belgrade Charter*.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000017772>
- United Nations (2001). *International Year of Volunteers, 2001*. Preuzeto s
<https://digitallibrary.un.org/record/246845>
- United Nations (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development*.
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
- United Nations (2016). *Youth Civic Engagement. World Youth Report*. New York: UN.
- United Nations Volunteers (UNV) (n. d.). UNV Annual Report 2022. Preuzeto s
<https://www.unv.org/Annual-report/Annual-Report-2022>
- United Nations Volunteers (UNV) programme (2018). *2018 State of the World's Volunteerism Report The thread that binds Volunteerism and community resilience*. Bonn.
- United Nations Volunteers (UNV) programme (2021). *2022 State of the World's Volunteerism Report. Building equal and inclusive societies*. Bonn.
- Van Poeck, K. i Vandenabeele, J. (2013). Sustainable citizenship as practice. *Lifelong Learning in Europe 1–9*.
- Van Poeck, K., Vandenabeele, J. i Bruyninckx, H. (2009). Sustainable citizenship and education. U *Lifelong learning revisited: what next?*. University of Stirling.
<https://biblio.ugent.be/publication/6851204/file/6851206>
- Vare, P. i Scott, W. (2007). Learning for a change: Exploring the relationship between education and sustainable development. *Journal of Education for Sustainable Development, 1*(2), 191-198.
- Verba, S., Schlozman, K. i Brady, H. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American Politics*. London: Harvard University press.
- Vijeće Europske unije (2018). Council Recommendation on key competences for lifelong learning. (2018/C 189/01). Preuzeto s <https://tinyurl.com/bdzb5np>
- Vizija i misija. (n. d.). Preuzeto s <https://www.hcrv.hr/o-nama/hcrv-misija>
- Volonterski centar Rijeka (2019). *Preporuke za unaprjeđenje školskog kurikulumu odgojno-obrazovnih ustanova u području građanskog odgoja i obrazovanja. Razvoj volonterskog*

- programa kao dio školskog kurikulumu.* https://www.volonterski-centar-ri.org/wp-content/uploads/Preporuke-kurikulum_final.pdf (Pristupljeno 20. listopada 2019.).
- Volunteer Scotland (2023). *Young people in Scotland. Survey 2022. Volunteering Analysis.* <https://www.volunteerscotland.net/wp-content/uploads/2023/05/Young-People-in-Scotland-2022.pdf>
- Volunteering in Schools in Slovenia. (n. d.). Preuzeto s https://youth.europa.eu/solidarity/placement/33031_en
- Vrbanec, B., Garašić, D. i Pašalić, A. (2011). *Obrazovanje za održivi razvoj: Priručnik za osnovne i srednje škole.* Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Vrcelj, S. (2018). *Što školu čini školom: teorijski pristupi, koncepti i trendovi.* Rijeka: Filozofski fakultet.
- Vrcelj, S., Kušić, S. i Čekolj, N. (u tisku). Zašto je (ne)važan pedagoški takt? *Metodočki ogledi: časopis za filozofiju odgoja.*
- Waas, T., Hugé, J., Verbruggen, A. i Wright, T. (2011). Sustainable development: A bird's eye view. *Sustainability*, 3(10), 1637-1661.
- Wahrman, H. i Hartaf, H. (2021). Are schools educating toward active citizenship? The internal school struggle between contradictory citizenship models. *Education, Citizenship and Social Justice*, 16(1), 3-16.
- Wals, A. E. (2011). Learning our way to sustainability. *Journal of Education for Sustainable Development*, 5(2), 177-186.
- Wals, A. E. (2015). *Beyond unreasonable doubt: education and learning for socio-ecological sustainability in the anthropocene.* Wageningen UR: Wageningen University.
- Wals, A. E. i Lenglet, F. (2016). Sustainability citizen: collaborative and disruptive social learning. U R. Horne, J. Fien, B. Beza i A. Nelson (Ur.), *Sustainability Citizenship in Cities. Theory and Practice* (str. 52-67). London: Earthscan-Routledge.
- Wals, A. E., Beringer, A. i Stapp, W. B. (1990). Education in Action: A Community Problem-Solving Program for Schools. *The Journal of Environmental Education*, 21(4), 13–19. doi:10.1080/00958964.1990.9941933.
- Warner, B. i M. Elser (2015). How Do Sustainable Schools Integrate Sustainability Education? An Assessment of Certified Sustainable K–12 Schools in the United States. *The Journal of Environmental Education* 46 (1): 1–22. doi:10.1080/00958964.2014.953020.

- WCED (World Commission on Environment and Development), B. C. (1987). Our common future. *Report of the world commission on environment and development*. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
- Wiek, A., Withycombe, L. & Redman, C. L. (2011). Key competencies in sustainability: a reference framework for academic program development. *Sustainability science*, 6(2), 203-218.
- Wieviorka, M. (1992). Case studies: history of sociology? U C.C. Ragin i H. S. Becker (Ur.), *What is a case: Exploring the foundations of social inquiry* (str. 159-172). Cambridge University Press.
- Yates, M., i Youniss, J. (1996). A developmental perspective on community service in adolescence. *Social development*, 5(1), 85-111.
- Youniss, J., McLellan, J. A. and Yates, M. (1997). What We Know About Engendering Civic Identity. *American Behavioral Scientist*, 40, 620-31.
- Zaff, J. F., Moore, K. A., Papillo, A. R., i Williams, S. (2003). Implications of extracurricular activity participation during adolescence on positive outcomes. *Journal of Adolescent Research*, 18(6), 599-630.
- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. *Narodne novine*, 151/22
- Zakon o volonterstvu. *Narodne novine*, 58/07, 22/13, 84/21.
- Zakon o zaštiti okoliša. *Narodne novine*, 110/07, 180/2013.

7. ILUSTRACIJE

7.1. Popis tablica

Tablica 1. <i>Struktura uzorka mapiranja školskih volonterskih programa</i>	82
Tablica 2. <i>Odabrani primjeri slučaja</i>	84
Tablica 3. <i>Informacije o provedenim intervjuima s koordinatoricama školskih volonterskih programa</i>	96
Tablica 4. <i>Informacije o provedenim fokus grupama s učenicama volonterkama</i>	98
Tablica 5. <i>Popis analiziranih dokumenata</i>	112
Tablica 6. <i>Strategija razvoja škole – primjeri iz jedinice analize</i>	115
Tablica 7. <i>Ciljevi i svrha školskih volonterskih programa – usmjerenost na učenike: primjeri iz jedinice analize</i>	120
Tablica 8. <i>Ciljevi i svrha školskih volonterskih programa – usmjerenost na školu i zajednicu: primjeri iz jedinice analize</i>	120
Tablica 9. <i>Područja aktivnosti školskih volonterskih programa: primjeri iz jedinice analize</i>	122
Tablica 10. <i>Prikaz razvoja obilježja kognitivne domene kod učenica</i>	333
Tablica 11. <i>Prikaz razvoja obilježja socio-emocionalne domene kod učenica</i>	336
Tablica 12. <i>Prikaz razvoja obilježja bihevioralne domene kod učenica</i>	341

7.2. Popis slika

Slika 1. <i>Selekcijski i dodatni kriteriji odabira primjera slučaja</i>	79
Slika 2. <i>Shematski prikaz kodnog stabla</i>	110
Slika 3. <i>Kodno stablo nad teme „Školski volonterski program: volonterske aktivnosti, organizacija, značajni događaji i iskustva te odnosi unutar volonterskih programa“</i>	171
Slika 4. <i>Kodno stablo nad teme „Učenicke volonterke: motivacija, spektar djelovanja, doživljaj volontiranja, promjene u znanju, percepciji i ponašanju te transfer iskustava“</i>	210
Slika 5. <i>Kodno stablo nad teme „Status školskog volonterskog programa u obitelji, školi i zajednici“</i>	219
Slika 6. <i>Kodno stablo nad teme „Školski volonterski program: počeci, organizacija, volonterske aktivnosti, temeljna uloga školskih volonterskih programa te uspostavljeni odnosi unutar njih“</i>	275
Slika 7. <i>Kodno stablo nad teme „Kordinatorice i učenice volonterke: profili, uloge te promjene kod učenica kao posljedica volontiranja“</i>	304
Slika 8. <i>Kodno stablo nad teme „Škola, lokalna zajednica i budućnost školskih volonterskih programa“</i>	327

8. PRILOZI

Prilog 1. Anketni upitnik za mapiranje školskih volonterskih programa

Mapiranje školskih volonterskih programa u srednjim školama

Poštovani,

Pred vama se nalazi upitnik koji se provodi u sklopu projekta „Formalno obrazovanje u funkciji održivog razvoja“ (forOR) kojeg podupire Hrvatska zaklada za znanost, provodi se na Filozofskom fakultetu u Rijeci te ga vodi izv. prof. dr. sc. Bojana Čulum Ilić. Etičko povjerenstvo za znanstvena istraživanja Filozofskog fakulteta u Rijeci dalo je suglasnost za provođenje projekta. U sklopu projekta provodi se istraživačka dionica o razumijevanju potencijala školskih volonterskih programa/klubova za razvoj obilježja građanstva održivosti kod učenika srednjih škola. U istraživanju se poseban fokus pridaje onim volonterskim programima/klubovima koji su integrirani u školski kurikulum, odnosno onima koji imaju za cilj poticanje, promicanje i organiziranje volonterskog angažmana učenika. Jedna od aktivnosti navedene dionice je mapiranje školskih volonterskih programa u svim srednjim školama u Republici Hrvatskoj. Pomoću rezultata mapiranja odabrat će se volonterski programi/klubovi za daljnje istraživanje, zbog toga se na samom početku upitnika traže podaci o školi, no identitet osobe koja ispunjava upitnik u potpunosti je zaštićen. Kako bismo prikupili što je moguće pouzdanije podatke, molimo vas da upitnik ispunjava osoba koja je najviše upućena u aktualno stanje volonterskih programa/klubova u vašoj školi. Svi se podaci prikupljaju isključivo u istraživačke svrhe projekta i neće biti distribuirani trećim stranama. Povratnu informaciju o rezultatima provedenog istraživanja možete zatražiti od članova projektnog tima (foror@uniri.hr). Za ispunjavanje upitnika bit će potrebno 10-15 minuta. Zahvaljujemo na suradnji! forOR projektni tim

*Napomena: Termini koji imaju rodno značenje korišteni su u muškome rodu, iako ti termini jednako obuhvaćaju i muški i ženski rod.

Zahvaljujemo na suradnji! Povratnu informaciju o rezultatima provedenog istraživanja možete zatražiti od članova projektnog tima (foror@uniri.hr).

forOR projektni tim

Više informacija o projektu možete pronaći na sljedećoj poveznici: <http://foror.uniri.hr/>

- 1. Molimo upišite naziv vaše škole:**
- 2. Molimo upišite adresu vaše škole:**
- 3. Molimo upišite kontakt vaše škole (telefon i e-mail adresu):**
- 4. Molimo upišite mrežnu stranicu vaše škole:**
- 5. Postoji li u vašoj školi nešto od navedenog (moguće odabrati jedan odgovor):**
  - a. Školski volonterski program/klub integriran u školski kurikulum
  - b. Školski volonterski program/klub koji NIJE integriran u školski kurikulum
  - c. Organizirane volonterske aktivnosti izvan školskog volonterskog programa/kluba koje su integrirane u školski kurikulum
  - d. Organizirane volonterske aktivnosti izvan školskog volonterskog programa/kluba koje NISU integrirane u školski kurikulum
  - e. Ništa od navedenog
  - f. Nešto drugo, molimo dopišite
- 6. Molimo upišite koje ste školske godine prvi put započeli s volonterskim aktivnostima u vašoj školi.**
- 7. Molimo upišite koje su godine volonterski program/klub/organizirane volonterske aktivnosti integrirane u školski kurikulum.**
- 8. Planirate li školski volonterski program/klub/organizirane volonterske aktivnosti uvesti u školski kurikulum?**
  - a. Da, planiramo u nadolazećoj školskoj godini

- b. Da, planiramo u naredne dvije do tri školske godine
- c. Ne
- d. Ne znam/Nemam informaciju
- e. Nešto drugo, molimo dopišite

9. Molimo vas označite tko koordinira školski volonterski program/klub u vašoj školi.

(moguće je označiti više odgovora)

- a. ravnatelj škole
- b. stručni suradnik (pedagog, psiholog, socijalni pedagog, knjižničar i sl.)
- c. tajnik
- d. profesor/predmetni nastavnik
- e. osoba na stručnom osposobljavanju
- f. koordinator/voditelj volonterskog kluba/programa
- g. nešto drugo, molimo dopisati _____

10. Jesu li osobe koje koordiniraju volonterske programe/klubove/organizirane volonterske aktivnosti educirane za koordinaciju volonterskih aktivnosti, menadžment volonterskih aktivnosti i slično?

- a. Da
- b. Ne

11. Molimo upišite koje stručne edukacije su pohađali koordinatori volonterskih programa/klubova.

12. Koliko je osoba stručno osposobljeno za koordinaciju volontera u vašoj školi?

(moguće je označiti jedan odgovor)

- a. 1-3
- b. 4-6
- c. nešto drugo, molimo dopisati _____

13. Molimo označite koliko je volonterskih aktivnosti organizirano u sklopu volonterskog programa/kluba u protekloj školskoj godini 2017./2018. (moguć jedan odgovor)

- a. nije bilo organiziranih volonterskih aktivnosti
- b. 1-3
- c. 4-6
- d. nešto drugo, molimo dopisati _____

14. Je li vaša škola u sklopu volonterskog programa/kluba bila partner na projektu koji je bio usmjeren na poticanje i razvoj volonterstva? Ako je, molimo dopišite naziv projekta i instituciju, odnosno udrugu koja je bila voditelj projekta.

- a. Ne
- b. Da, molimo dopisati u prostor za komentare

15. Pregledom volonterskih aktivnosti koje ste proveli u protekloj školskoj godini (2017/2018.) molimo da podijelite s nama informacije o vrstama tih aktivnosti.

(npr. humanitarne akcije prikupljanja pomoći pojedincu ili grupama u potrebi, akcije zaštite okoliša, uređenje školskog prostora, posjeti i druženje s korisnicima različitih ustanova i udruga i sl.)

Napomena: aktivnosti ne moraju biti kronološki poredane

16. Molimo vas da procijenite i upišete koliko je učenika vaše škole sudjelovalo u volonterskim aktivnostima koje su provedene u sklopu volonterskog programa/kluba u protekloj školskoj godini.

17. Molimo vas da procijenite i upišete koliko je djelatnika vaše škole sudjelovalo u volonterskim aktivnostima koje su provedene u sklopu volonterskog programa/kluba u protekloj školskoj godini.

18. Molimo vas da procijenite i upišete koliko je roditelja sudjelovalo u volonterskim aktivnostima koje su provedene u sklopu volonterskog programa/kluba u protekloj školskoj godini.

19. Molimo označite gdje su se provodile volonterske aktivnosti u sklopu volonterskog programa/kluba protekle školske godine. (moguć jedan odgovor)

- a. isključivo u našoj školi
- b. isključivo izvan škole (u zajednici)
- c. provodile su se i u našoj školi i izvan nje (u zajednici)
- d. negdje drugdje, molimo upišite

20. Molimo označite tko je bio glavni organizator volonterskih aktivnosti koje su se provodile u sklopu volonterskih programa/klubova protekle školske godine. (moguć jedan odgovor)

- a. Vaša škola
- b. Ustanova/institucija/udruga u lokalnoj zajednici
- c. I vaša škola i druga ustanova/udruga u suradnji
- d. nešto drugo, upišite

21. Često se volonterske aktivnosti provode u suradnji s drugim ustanovama, institucijama i/ili udrugama. Molimo vas da navedete s kojim ustanovama, institucijama i/ili udrugama je vaš volonterski program/klub surađivao u protekloj školskoj godini.

(npr. druge škole, knjižnice, jedinice lokalne i regionalne samouprave, volonterski centar, domovi za starije i nezbrinute i sl.)

(Napomena: ukoliko je takvih ustanova, institucija ili udruga bilo puno, molimo da navedete onih 5 s kojima bilježite kontinuiranu suradnju)

22a. Molimo označite sve tvrdnje koje se odnose na volonterski program/klub/organizirane volonterske aktivnosti u vašoj školi u protekloj školskoj godini. Nije obavezno pisati komentare za sve ponuđene tvrdnje, već samo za zadnju tvrdnju u nizu (kriteriji za uključivanje učenika) ukoliko ju označite.

ORGANIZACIJA I PLANIRANJE	
1.	Ciljevi i svrha volonterskih aktivnosti unaprijed su definirani u školskom kurikulumu.
2.	Očekivani ishodi i postignuća volonterskih aktivnosti unaprijed su definirani u školskom kurikulumu.
3.	Načini realizacije volonterskih aktivnosti unaprijed su definirani u školskom kurikulumu.
4.	Raspoloživi resursi za provedbu volonterskih aktivnosti unaprijed su definirani u školskom kurikulumu.
5.	U osmišljavanju volonterskih aktivnosti u obzir se uzimaju prepoznate potrebe škole.
6.	U osmišljavanju volonterskih aktivnosti u obzir se uzimaju prepoznate potrebe (lokalne) zajednice.
7.	Učenici volonteri su prije volonterskog angažmana upoznati sa zadacima, očekivanim ulogama i odgovornostima.
8.	Organizirana je edukacija/obuka za učenike volontere.
9.	Koordinatori volonterskih aktivnosti potiču se na dodatne edukacije/stručna usavršavanja iz područja volonterstva.
10.	Osigurana je financijska potpora za provođenje volonterskih aktivnosti.
11.	Volonterske aktivnosti otvorene su i dostupne za sve zainteresirane učenike
12.	Postoje kriteriji za uključivanje učenika u volonterske aktivnosti. (Molimo upišite kriterije u prostor za komentare)

22b. Molimo označite sve tvrdnje koje se odnose na volonterski program/klub/organizirane volonterske aktivnosti u vašoj školi u protekloj školskoj godini. Nije obavezno pisati komentare za sve ponuđene tvrdnje, već samo za zadnju tvrdnju u nizu (kriteriji za uključivanje učenika) ukoliko ju označite.

ORGANIZACIJA I PLANIRANJE	
1.	Ciljevi i svrha volonterskih aktivnosti unaprijed su definirani.
2.	Očekivani ishodi i postignuća volonterskih aktivnosti unaprijed su definirani.
3.	Načini realizacije volonterskih aktivnosti unaprijed su definirani.
4.	Raspoloživi resursi za provedbu volonterskih aktivnosti unaprijed su definirani.
5.	U osmišljavanju volonterskih aktivnosti u obzir se uzimaju prepoznate potrebe škole.
6.	U osmišljavanju volonterskih aktivnosti u obzir se uzimaju prepoznate potrebe (lokalne) zajednice.
7.	Učenici volonteri su prije volonterskog angažmana upoznati sa zadacima, očekivanim ulogama i odgovornostima.
8.	Organizirana je edukacija/obuka za učenike volontere.
9.	Koordinatori volonterskih aktivnosti potiču se na dodatne edukacije/stručna usavršavanja iz područja volonterstva.
10.	Osigurana je financijska potpora za provođenje volonterskih aktivnosti.
11.	Volonterske aktivnosti otvorene su i dostupne za sve zainteresirane učenike.
12.	Postoje kriteriji za uključivanje učenika u volonterske aktivnosti. (Molimo upišite kriterije u prostor za komentare)

23a. Molimo označite sve tvrdnje koje se odnose na volonterski program/klub/organizirane volonterske aktivnosti u vašoj školi u protekloj školskoj godini.

PODRŠKA I PROVEDBA	
1.	Načini praćenja i provedbe volonterskih aktivnosti unaprijed su definirani u školskom kurikulumu.
2.	Interna praksa koordinatora volonterskih aktivnosti je kontinuirano sastajanje s učenicima volonterima.
3.	Razvijena je dokumentacija koja prati volonterski angažman učenika volontera.
4.	Volonterske aktivnosti rezultiraju konkretnim doprinosom kojeg učenici (volonteri) mogu prepoznati neposredno nakon akcije.
5.	Koordinator volonterskih aktivnosti savjetuje/pruža podršku učenicima volonterima tijekom volonterskog angažmana.
6.	Volonterske aktivnosti provode se u okviru redovne nastave.
7.	Volonterske aktivnosti sadržajno su povezane s redovnom nastavom.
8.	Volonterske aktivnosti provode se u okviru izbornih izvannastavnih aktivnosti.
9.	Naša škola potiče učenike na dugotrajniji volonterski angažman.
10.	Naša škola potiče učenike na više kratkoročnih volonterskih angažmana tijekom školske godine.

23b. Molimo označite sve tvrdnje koje se odnose na volonterski program/klub/organizirane volonterske aktivnosti u vašoj školi u protekloj školskoj godini.

PODRŠKA I PROVEDBA	
1.	Načini praćenja i provedbe volonterskih aktivnosti unaprijed su definirani.
2.	Interna praksa koordinatora volonterskih aktivnosti je kontinuirano sastajanje s učenicima volonterima.
3.	Razvijena je dokumentacija koja prati volonterski angažman učenika volontera.
4.	Volonterske aktivnosti rezultiraju konkretnim doprinosom kojeg učenici (volonteri) mogu prepoznati neposredno nakon akcije.
5.	Koordinator volonterskih aktivnosti savjetuje/pruža podršku učenicima volonterima tijekom volonterskog angažmana.
6.	Volonterske aktivnosti provode se u okviru redovne nastave.
7.	Volonterske aktivnosti sadržajno su povezane s redovnom nastavom.
8.	Volonterske aktivnosti provode se u okviru izbornih izvannastavnih aktivnosti.
9.	Naša škola potiče učenike na dugotrajniji volonterski angažman.
10.	Naša škola potiče učenike na više kratkoročnih volonterskih angažmana tijekom školske godine.

24. Molimo označite sve tvrdnje koje se odnose na volonterski program/klub/organizirane volonterske aktivnosti u vašoj školi u protekloj školskoj godini.

PRAĆENJE I VREDNOVANJE	
1.	Koordinator volonterskih aktivnosti nadzire i prati učenike volontere.
2.	Koordinator volonterskih aktivnosti provodi vrednovanje uspješnosti realizacije volonterskih aktivnosti.
3.	Aktivnosti učenika volontera vrednuju se na neformalan način (organiziranje zajedničkih druženja, nagrađivanje nekim malim poklonom pažnje i sl.).
4.	Aktivnosti učenika volontera vrednuju se na formalan način (dodjela priznanja, zahvalnica; pismo preporuke; nominacija za neku od volonterskih nagrada i sl.).

25. Ukoliko želite podijeliti s nama još neku informaciju o školskom volonterskom programu/klubu/organiziranim volonterskim aktivnostima u vašoj školi, možete upisati svoj komentar.

Prilog 2. Obrazac za roditelje

Informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju

- Obrazac za roditelje -

Naslov istraživanja: *Uloga školskih volonterskih programa u razvoju obilježja građana održivosti – studija slučaja*

Istraživačica: Nadja Čekolj

Institucija: Filozofski fakultet u Rijeci, Sveučilište u Rijeci

Kratak opis teme istraživanja:

Ovo istraživanje ima za cilj opisati i razumjeti školske volonterske programe i njihovu ulogu u razvoju obilježja građanstva održivosti kod učenika srednjih škola. Istraživanjem se želi saznati koja iskustva, procesi i događaji koji se odvijaju u školskim volonterskim programima potiču kod učenika srednjih škola razvoj obilježja građanstva održivosti. Istraživanje se provodi za potrebe izrade doktorske disertacije i u okviru projekta „Formalno obrazovanje u funkciji održivog razvoja (forOR)“, pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Bojane Čulum Ilić i izv. prof. dr. sc. Marije Brajdić Vuković.

Opis procesa istraživanja:

U svrhu prikupljanja podataka potrebnih za realizaciju cilja istraživanja, istraživačica će provesti fokus grupu s učenicima koji su aktivni volonteri u školskom volonterskom programu. Za potrebe analize podataka fokus grupa će se snimati diktafonom, a snimljeni materijal će se kasnije transkribirati (pretvoriti u pisani dokument pogodan za analizu podataka), šifrirati i pohraniti.

Sudionici istraživanja su slobodni u svakom trenutku odustati od daljnjeg sudjelovanja u istraživanju.

Sve informacije koje će sudionici podijeliti tijekom istraživanja ostaju povjerljive. Nitko osim istraživačice neće imati pristup tim podacima u obliku audio-zapisa niti u obliku dokumenta. Kvalitativna metodologija koja će se koristiti u analizi osigurava da iskorišteni podaci ne mogu ni na koji način ukazivati na osobne podatke sudionika te preko njih neće biti moguće rekonstruirati identitet sudionika.

Mogući rizici i dobiti:

Procjenjuje se kako nema direktnog rizika za sudionike u ovom istraživanju budući da tema istraživanja nije osjetljiva. No, potrebno je izdvojiti vrijeme za sudjelovanje u ovom istraživanju, što za neke sudionike može predstavljati problem.

Korist ovog istraživanja leži u njegovoj težnji razumijevanju i objašnjenju uloge školskih volonterskih programa u razvoju obilježja građanstva održivosti. Namjera je izraditi preporuke za unapređenje školskih volonterskih programa u srednjim školama u Hrvatskoj u kontekstu osnaživanja programa za razvoj obilježja građanstva održivosti.

Mogućnost kontaktiranja:

Za sve informacije možete se slobodno obratiti istraživačici putem kontakata navedenih u ovom Informiranom pristanku.

Napomena:

Ravnatelj/ravnateljica dao/dala suglasan/suglasna je s provođenjem istraživanja u školi.

Autorizacija:

Pročitao/pročitala sam i razumio/razumjela ovaj informirani pristanak te pristajem na sudjelovanje svojeg maloljetnog djeteta u ovom istraživanju.

Mjesto i datum: _____

Potpis roditelja: _____

NAPOMENA:

Informirani pristanak potpisan je u dva primjerka – jedan za sudionika i drugi za istraživačicu.

Prilog 3. Informirani pristanak za koordinatorice

Informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju

- intervju -

Naslov istraživanja: *Uloga školskih volonterskih programa u razvoju obilježja građana održivosti – studija slučaja*

Istraživačica: Nadja Čekolj

Institucija: Filozofski fakultet u Rijeci, Sveučilište u Rijeci

Kratak opis teme istraživanja:

Ovo istraživanje ima za cilj opisati i razumjeti školske volonterske programe i njihovu ulogu u razvoju obilježja građanstva održivosti kod učenika srednjih škola. Istraživanjem se želi saznati koja iskustva, procesi i događaji koji se odvijaju u školskim volonterskim programima potiču kod učenika srednjih škola razvoj obilježja građanstva održivosti. Istraživanje se provodi za potrebe izrade doktorske disertacije i u okviru projekta „Formalno obrazovanje u funkciji održivog razvoja (forOR)“, pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Bojane Čulum Ilić i izv. prof. dr. sc. Marije Brajdić Vuković.

Opis procesa istraživanja:

U svrhu prikupljanja podataka potrebnih za realizaciju ciljeva istraživanja i odgovora na istraživačka pitanja, provode se: (I) polustrukturirani dubinski intervjui s koordinatorima školskih volonterskih programa, (II) fokus grupe s učenicima volonterima te (III) analiza dokumentacije koja može doprinijeti opisivanju i razumijevanju školskog volonterskog programa.

Intervjui i fokus grupe bit će snimani, transkribirani, pohranjeni i šifrirani te snimke neće biti moguće povezati sa sudionikom istraživanja. Nitko osim istraživačice neće imati pristup odgovorima sudionika u izvornom obliku.

Pravo na odbijanje i odustajanje

U svakom trenutku ste slobodni odustati od daljnjeg sudjelovanja u istraživanju. Također, ukoliko smatrate neko pitanje neugodnim ili irelevantnim, slobodni ste ne odgovoriti na njega.

Mogući rizici i dobiti:

Procjenjuje se kako nema direktnog rizika za sudionike u ovom istraživanju budući da tema istraživanja nije osjetljiva. No, potrebno je izdvojiti vrijeme za sudjelovanje u ovom istraživanju, što za neke sudionike može predstavljati problem.

Korist ovog istraživanja leži u njegovoj težnji razumijevanju i objašnjenju uloge školskih volonterskih programa u razvoju obilježja građanstva održivosti. Namjera je izraditi preporuke za unapređenje školskih volonterskih programa u srednjim školama u Hrvatskoj u kontekstu osnaživanja programa za razvoj obilježja građanstva održivosti.

Mogućnost kontaktiranja:

Za sve informacije možete se slobodno obratiti istraživačici putem kontakata navedenih u ovom Informiranom pristanku.

Autorizacija:

Molim Vas da svojim usmenim pristankom autorizirate sudjelovanje u istraživanju:

Pročitao/pročitala sam i razumio/razumjela ovaj informirani pristanak te pristajem sudjelovati u ovom istraživanju.

Mjesto i datum: _____

Ime i prezime sudionice: _____

Potpis sudionice istraživanja: _____

Potpis istraživačice: _____

Informirani pristanak potpisan je u dva primjerka – jedan za sudionika i drugi za istraživačicu.

Prilog 4. Informirani pristanak za učenice

Informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju

- fokus grupa -

Naslov istraživanja: *Uloga školskih volonterskih programa u razvoju obilježja građana održivosti – studija slučaja*

Istraživačica: Nadja Čekolj

Institucija: Filozofski fakultet u Rijeci, Sveučilište u Rijeci

Kratak opis teme istraživanja:

Ovo istraživanje ima za cilj opisati i razumjeti školske volonterske programe i njihovu ulogu u razvoju obilježja građanstva održivosti kod učenika srednjih škola. Istraživanjem se želi saznati koja iskustva, procesi i događaji koji se odvijaju u školskim volonterskim programima potiču kod učenika srednjih škola razvoj obilježja građanstva održivosti. Istraživanje se provodi za potrebe izrade doktorske disertacije i u okviru projekta „Formalno obrazovanje u funkciji održivog razvoja (forOR)“, pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Bojane Čulum Ilić i izv. prof. dr. sc. Marija Brajdić Vuković.

Opis procesa istraživanja:

U svrhu prikupljanja podataka potrebnih za realizaciju ciljeva istraživanja i odgovora na istraživačka pitanja, provode se: (I) polustrukturirani dubinski intervjui s koordinatorima školskih volonterskih programa, (II) fokus grupe s učenicima volonterima te (III) analiza dokumentacije koja može doprinijeti opisivanju i razumijevanju školskog volonterskog programa.

Intervjui i fokus grupe bit će snimani, transkribirani, pohranjeni i šifrirani te snimke neće biti moguće povezati sa sudionikom istraživanja. Kvalitativna metodologija koja će se koristiti u analizi osigurava da iskorišteni podaci ne mogu ni na koji način ukazivati na Vaše ime te preko njih neće biti moguće rekonstruirati Vaš identitet. Nitko osim istraživačice neće imati pristup osobnim podacima i odgovorima sudionika u izvornom obliku.

Pravo na odbijanje i odustajanje

U svakom trenutku ste slobodni odustati od daljnjeg sudjelovanja u istraživanju. Također, ukoliko smatrate neko pitanje neugodnim ili irelevantnim, slobodni ste ne odgovoriti na njega.

Mogući rizici i dobici:

Procjenjuje se kako nema direktnog rizika za sudionike u ovom istraživanju budući da tema istraživanja nije osjetljiva. No, potrebno je izdvojiti vrijeme za sudjelovanje u ovom istraživanju, što za neke sudionike može predstavljati problem.

Korist ovog istraživanja leži u njegovoj težnji razumijevanju i objašnjenju uloge školskih volonterskih programa u razvoju obilježja građanstva održivosti. Namjera je izraditi preporuke za unapređenje školskih volonterskih programa u srednjim školama u Hrvatskoj u kontekstu osnaživanja programa za razvoj obilježja građanstva održivosti.

Mogućnost kontaktiranja:

Za sve informacije možete se slobodno obratiti istraživačici putem kontakata navedenih u ovom Informiranom pristanku.

Autorizacija:

Molim Vas da svojim usmenim pristankom autorizirate sudjelovanje u istraživanju:

Pročitao/la sam i razumio/razumjela ovaj informirani pristanak te pristajem sudjelovati u ovom istraživanju.

Mjesto i datum: _____

Ime i prezime sudionika/sudionice: _____

Potpis sudionika/sudionice istraživanja: _____

Potpis istraživačice: _____

Informirani pristanak potpisan je u dva primjerka – jedan za sudionika i drugi za istraživačicu.

Prilog 5. Protokol za intervjuiranje koordinatorica

PROTOKOL INTERVJUA - KOORDINATORICE ŠKOLSKIH VOLONTERSKIH PROGRAMA –

I. Uvod

Počela bih s nekim općenitim pitanjima.

Možete li mi se ukratko predstaviti. Koliko dugo već radite u ovoj školi? Sviđa li vam se raditi u ovoj školi – zašto? Što vam se posebno sviđa?

Glavna tema našeg današnjeg razgovora su školski volonterski programi, pa me zanima jeste li trenutno na neki način angažirani oko ŠVP u vašoj školi? Na koji način, možete li mi opisati? Jeste li jedina koordinatorica ili postoji netko iz škole s kim surađujete u okviru volonterskog programa?

II. Institucionalno okruženje

Prije nego vam postavim daljnja pitanja o vašem angažmanu kao koordinatoru volonterskog programa, voljela bih kada biste mi opisali širu priču o vašem volonterskom programu.

Kako je ŠVP uopće krenuo u vašoj školi? Tko ga je inicirao? Od kud je došla ideja osnivanja volonterskog programa u školi? Jeste li bili potaknuti primjerima neke druge škole? Je li vas potaknula neka organizacija civilnog društva iz vaše lokalne zajednice?

Znamo da volonterski programi nisu dio školskog kurikulumu u svakoj školi, možete li mi reći kako je došlo do toga da je vaš volonterski program ipak postao sastavni dio školskog kurikulumu? Što vama osobno predstavlja činjenica da je ŠVP postao dijelom školskog kurikulumu? Je li vam to uopće važno? Zašto vam (ni)je važno, možete li mi objasniti?

Kakva je bila vaša uloga u tom procesu implementacije volonterskog programa u školski kurikulum? Koliko dugo već obavljate ulogu koordinatorice ŠVP u vašoj školi? Volonterski program je u vašem školskom kurikulumu naveden kao izvanškolska/izvannastavna aktivnost, možete objasniti zašto je uveden baš u tom obliku?

Kako biste opisali status ŠVP u vašoj školi? Je li ŠVP u vašoj školi jednako važan kao, na primjer, nastava iz nekog obaveznog predmeta ili mislite da ga se ne doživljava važnim uopće? Mislite li da je uopće nužno da se ŠVP izjednači s obaveznim predmetima? Što vama osobno znači taj status ŠVPa?

Biste li rekli da imate podršku od ravnateljice i ostalih nastavnika u radu kojeg obavljate kao koordinatorica ŠVP-a? Na koji način vam pružaju podršku, možete li se sjetiti nekog primjera. Pružaju li vam podršku samo deklarativno/načelno ili je ta podrška u obliku pomoći oko realizacije određenih volonterskih aktivnosti?

Pamtite li neke posebne događaje u kojima jeste/niste imali podršku ravnatelja i ostalih nastavnika (na primjer: jesu li se nastavnici bunili zbog izostanka učenika volontera s nastave, misle li nastavnici da angažman učenika u ŠVP može remetiti njihovu nastavu)? Jeste li se ikada našli u situaciji da morate svojim kolegama objašnjavati benefite volontiranja? Možete li mi opisati tu situaciju? Kakva je bila povratna informacija? Kako ste se snalazili situacijama kada niste imali podršku? Kako ste se osjećali?

III. Sadržaji i aktivnosti

Opišite kako izgleda proces osmišljavanja programa? Kada ga osmišljavate? Osmišljavate li svake školske godine program iznova? Tko je sve uključen u proces osmišljavanja programa? Jesu li učenici sukreatori programa? Na koji način?

Predlažu li učenici sami neke teme i sadržaje? Ako da, kako – samoinicijativno ili ih vi kao koordinatorica potičete na predlaganje i osmišljavanje tema? Koje su to teme koje učenici najčešće predlažu? Što mislite zašto predlažu baš te teme? Prihvaćate li uvijek prijedloge učenika? Jeste li nekad morali odbiti njihove prijedloge? Zašto ste ih odbijali?

O čemu ovisi kojim sadržajima/temama ćete se baviti? Primijetila sam da povezujete sadržaj ŠVP s međupredmetnim temama, možete li objasniti na koji način ih povezujete? Jeste li razmišljali o uključivanju tema i sadržaja održivog razvoja (dimenzije – ekološka, ekonomska, društvena, politička)? Na koji način ste uključili navedene teme u ŠVP?

Povezujete li teme volonterskog programa s redovnom nastavom? Kako povezujete teme ŠVP s redovnom nastavom?

Koje teme su vama važne prilikom osmišljavanja programa? Zašto su vam baš teme važne?

Kako je COVID situacija utjecala na vaš ŠVP općenito? Kako i u kojoj mjeri je COVID situacija utjecala na osmišljavanje ŠVP? Koji su bili negativni utjecaji (smanjenje broja volonterskih akcija, privremeni prekid suradnje s određenim vanjskim partnerima, ...)? Postoje li možda neki pozitivni ishodi (osmišljavanje alternativnih načina provedbe volonterskih akcija, kreativnije volonterske akcije, ...)? Kako se snalazite u „novom normalnom“ u okviru ŠVP?

Jeste li ikad proveli neko sustavno mapiranje potreba zajednice, jeste proveli neko istraživanje u kojem ste ispitali što je vašoj zajednici potrebno? Jesu li učenici sudjelovali u tom procesu?

Biste li rekli da su vaš ŠVP pomno organiziran? Na primjer: jesu li ciljevi i ishodi unaprijed definirani? Jesu li osigurani resursi za provođenje volonterskih akcija?

Što bi, po vašem mišljenju, mogli unaprijediti (na primjer: uključenje većeg broja učenika, nastavnika, roditelja, veća podrška od nastavnika, roditelja, itd.)?

Sada bih se usmjerila na volonterske aktivnosti koje su predviđene za ovu školsku godinu. Možete li se prisjetiti svih akcija koje ste radili ove školske godine do sada? Opišite mi detaljnije te volonterske akcije. Kada ih provodite – za vrijeme nastave, poslije nastave, vikendom?

Ako ima smisla: Spomenuli ste neke humanitarne akcije, možete li usporediti humanitarne i volonterske akcije koje ste proveli? Što su, prema vašem mišljenju, učenici mogli „dobiti“ iz humanitarnih, a što iz volonterskih akcija?

Kakvo značenje za vas imaju te realizirane volonterske akcije? Što mislite što te akcije znače učenicima volonterima?

Možete li se prisjetiti neke volonterske akcije koja vas je posebno nadahnula, koja je po nečemu za vas bila posebna (volonterske akcije koje su izazvale emocionalne reakcije)? Možete li se prisjetiti neke volonterske akcije koja je bila posebna za učenike? Što mislite zašto vas je baš ta akcija posebno nadahnula?

Koje vrijednosti i načela promoviraju volonterske akcije koje provodite?

Što biste rekli koja je glavna ideja vašeg volonterskog programa? Koji je njegov krajnji cilj?

Ako ima smisla: Budući da ste vi pokretačica ŠVP u vašoj školi, kad ste ga uspostavljali, koji vam je bio cilj, misao vodilja? Kako ste zamišljali program? Što se njime htjeli postići?

Kada razmišljate o vašim volonterskim aktivnostima, što biste rekli koji je glavni potencijal vašeg volonterskog programa?

IV. Izvaninstitucionalno okruženje

U školskom kurikulumu vaše škole primijetila sam da surađujete s nekim vanjskim suradnicima, možete li mi opisati na koje sve načine surađujete s njima?

Surađujete li sa školama koje također provode ŠVP? Kako izgleda ta suradnja? Provodite li neke volonterske akcije zajedno?

Kako biste opisali suradnju s navedenim vanjskim suradnicima? Jeste li zadovoljni ostvarenom suradnjom? Koja su vaša očekivanja od vanjskih suradnika? A koja su njihova očekivanja od vas,

odnosno ŠVP? Kako komunicirate očekivanje s obje strane? Postoji li nešto što biste voljeli unaprijediti u kontekstu suradnje s vanjskim sudionicima?

Surađujete li i s roditeljima učenika volontera? Možete li opisati na koje sve načine surađujete s roditeljima? Imate li podršku od roditelja u provedbi volonterskih akcija? U kojim aktivnostima roditelji sudjeluju? Biste li voljeli da se roditelji više uključuju?

Mislite li da bi veći angažman roditelja mogao pridonijeti većem angažmanu učenika u okviru ŠVP? Ili uopće većem broju učenika u ŠVP?

Neki koordinatori kažu da im je izazovno surađivati s roditeljima, što vi mislite o tome? Kakva su vaša iskustva?

S obzirom na to da surađujete s raznim organizacijama civilnog društva i ustanovama iz vaše lokalne zajednice (i šire) i da je škola postala vidljiva u zajednici kroz provođenje volonterskih aktivnosti, biste li rekli da se slika vaše škole promijenila u zajednici i na koji način? Jeste li proveli neku volontersku akciju koja je unaprijedila status vašeg programa u školi ili možda čak u zajednici? Koja je to bila akcija, opišite kako je baš ta akcija doprinijela promjeni statusa ŠVP u školi/zajednici.

V. Rad s učenicima

Fokusirala bih se sad na vaš rad s učenicima volonterima. Možete li mi za početak reći što mislite što motivira učenike da se uključe u volonterski program?

Koliko imate učenika volontera? Biste li voljeli da ih ima više? Zašto da/ne? Koliko je onih koji su redovni, koji sudjeluju u svakoj volonterskoj akciji? Postoje li različite uloge učenika volontera u okviru ŠVP?

Koje su strategije uključivanja učenika prvog razreda u ŠVP? Je li se ikad dogodilo da ste imali mali odaziv učenika u ŠVP? Kako ste pristupili rješavanju tog problema? Koja je bila strategija? Kako ste ih motivirali? Jeste osmislili neke posebne strategije regrutacije?

Kada razmišljate o učenicima volonterima, kako biste ih opisali, imaju li oni neke zajedničke karakteristike? Koje su to zajedničke karakteristike (soc-demo, soc-eko karakteristike, akademski uspjeh, osobine, vrijednosti, angažiranost općenito)?

Koje su karakteristike najaktivnijih učenika volontera? Po čemu se oni razlikuju od drugih? Je li neki učenik volonter ostavio poseban dojam na vas? Zašto?

Jesu li učenici volonteri samostalni u provođenju volonterskih akcija? Postoje li neke posebne strategije kojima potičete njihovu samostalnost? Jeste li primijetili da učenici volonteri postaju samostalniji zbog sudjelovanja u ŠVP? Možete li opisati kako?

Zanima me vaš neposredni rad s učenicima, možete li mi opisati kako radite s učenicima u okviru ŠVPa?

Održavate li sastanke s učenicima volonterima? Kako oni najčešće izgledaju? Pričate li o provedenim volonterskim akcijama? Provodite li evaluaciju volonterskih akcija s učenicima volonterima?

Ako ima smisla: Tko vodi zajedničke sastanke? Jeste li možda razvili dokumentaciju za praćenje angažmana učenika volontera?

Provodite li s učenicima radionice/edukacije prije provođenja volonterskih akcija? Koje su to volonterske akcije za koje je potrebno učenike volontere posebno pripremiti? Opišite navedene radionice/edukacije.

Traže li učenici volonteri podršku prilikom volonterskih akcija? O kakvoj se podršci radi?

Imate li neki sustav nagrađivanja učenika volontera? Kako ih nagrađujete?

Kako biste opisali svoj odnos s učenicima volonterima? Možete li opisati neku specifičnu situaciju koja je imala poseban utjecaj na vaš odnos? Ostajete li u kontaktu s bivšim učenicima volonterima nakon što maturiraju? Pratite li i dalje njihov angažman u okviru volontiranja, uključenosti u zajednici?

Kako ste radili s učenicima volonterima za vrijeme *lockdown-a*? Kako su učenici reagirali u toj situaciji? Jesu li bili zabrinuti, opterećeni neizvjesnošću ili ste stekli dojam da je ih covid situacija dodatno motivirala da se više angažiraju u okviru ŠVP? Jesu li sami možda osmislili neke nove načine/metode volontiranja, uključenja u zajednicu?

Biste li rekli da vaš volonterski program osigurava vašim učenicima volonterima mjesto gdje mladi mogu vježbati (buduću) ulogu aktivnih i društveno odgovornih građana. Kako biste to vi prokomentirali? Mislite li uopće da je važno da učenici sudjeluju u aktivnostima poput ŠVP-a? Zašto tako mislite?

Mislite li da vaš volonterski program osnažuje mlade za aktivnu participaciju u zajednici? Mislite li da ŠVP potiče učenike volontere da se snažnije umreže u svoje zajednice, da su aktivniji i društveno odgovorniji građani? Možete li to malo detaljnije objasniti? Mislite li da će vaši učenici

volonteri nastaviti volontirati nakon što maturiraju? Jeste li primijetili da volontiranje utječe na odabir struke/daljnijeg obrazovanja kod nekih učenika volontera?

Što biste rekli, kako učenici volonteri razumiju svoju ulogu volontera? Što mislite što za njih znači biti volonter?

Mislite li da učenici volonteri razumiju potencijalni doprinos volontiranja na zajednicu? A doprinos u kontekstu vlastitog rasta i razvoja? Postoji li razlika u tom razumijevanju kod učenika s obzirom na neke njihove karakteristike (spol, dob, gimnazija/strukovna)? Što mislite, što utječe na njihovo razumijevanje uloge volontera?

Jeste li primijetili neke promjene kod učenika volontera kao posljedicu sudjelovanja u ŠVP? Posebno promjene u znanjima, stavovima i vrijednostima? Možete li detaljnije opisati te promjene? Možete li mi dati neki primjer, navesti neku specifičnu situaciju u kojoj ste primijetili tu promjenu? A jeste li primijetili promjene u ponašanju? Možete li detaljnije opisati te promjene? Možete li mi dati neki primjer, navesti neku specifičnu situaciju u kojoj ste primijetili tu promjenu?

Što biste rekli što je najvažnije, najdragocjenije što učenici dobiju kroz sudjelovanje ŠVP?

VI. Osobni osvrt na ulogu koordinatora

Sada bih se fokusirala na vaša osobna iskustva koordinatora ŠVP. Ispričajte mi kako ste postali koordinator ŠVP. Opišite mi koja su sve vaša zaduženja, što sve radite kao koordinator programa. Postoji li razlika između onoga kako ste očekivali da će vaš posao koordinatora izgledati i kako ono zapravo izgleda?

Ako ima smisla: Koji su vam bili motivi za preuzimanje funkcije koordinatora? Kako ste zamišljali ulogu koordinatora ŠVP?

Što biste rekli kako ste se snašli u ulozi koordinatora? Predstavlja li vam ono preveliko opterećenje s obzirom na ostala zaduženja koja imate kao stručna suradnica/nastavnica?

Jeste li pohađali kakve posebne edukacije za koordinate volontera programa? Jeste li te edukacije pohađali prije ili nakon što ste postali koordinator? Možete li mi pričati o vašem iskustvu pohađanja navedene edukacije? Je li vam pohađanje te edukacije pomoglo u vašem radu?

Ako ima smisla: Zašto niste pohađali edukacije? Nisu bile dostupne, niste imali vremena? Mislite li da bi vam edukacije bile korisne?

Možete li se prisjetiti svoje prve volonterske akcije u okviru ŠVP? Kako je ona izgledala? Koja su bila očekivanja? Je li išlo sve po planu? Kako ste se snašli?

Možete li se prisjetiti nekog događaja (bilo koji događaj, ne nužno samo volonterska akcija) u okviru ŠVP kojeg posebno pamтите jer je na vas ostavio poseban utisak (ima za vas baš neko posebno značenje)? Ispričajte mi malo o tome.

Možete li se prisjetiti neke izazovne situacije/događaja kojoj ste svjedočili kao koordinator (bilo koja situacija/događaj u ŠVP – rad s učenicima, izazovi s roditeljima, izazovi s nastavnicima/vanjskim partnerima ...)? Jeste li uspjeli riješiti te izazovne situacije? Kako ste uspjeli riješiti navedene situacije?

Kako se općenito osjećate u ulozi koordinatorice? Što za vas osobno znači biti koordinatorica ŠVP? Koji on ima smisao u vašem životu?

Ima li neki poseban smisao u kontekstu vašeg profesionalnog života? Biste li rekli da vas je to iskustvo koordiniranja volonterskog programa na neki način promijenilo? Kako? Jeste li i sami postali angažiraniji u svojoj zajednici zbog toga što ste koordinatorica ŠVP?

Kako biste sebe opisali u kontekstu građanstva? Biste li rekle za sebe da ste aktivna građanka, građanka održivosti? Je li se vaše poimanje sebe kao građanina promijenilo od kad ste koordinatorica ŠVP-a?

VII. Budućnost ŠVP-a

Za kraj, popričajmo malo o budućnosti vašeg ŠVP-a.

Kako ga zamišljate vaš volonterski program u budućnosti? Što želite svom ŠVP u budućnosti (na primjer: jačanje statusa ŠVP u školi i zajednici)? Imate li već sad neke ideje kako promijeniti, unaprijediti ŠVP? Koje aspekte programa biste mijenjali: sadržaje, teme, aktivnosti, broj učenika volontera, vanjsku suradnju, ...?

Kako zamišljate idealne uvjete za djelovanje ŠVP?

Postoji li nešto čega se u ovom razgovoru nismo dotaknuli, a mislite da je važno u kontekstu razumijevanja ŠVP u vašoj školi?

Prilog 6. Protokol za fokus grupe s učenicama

PROTOKOL FOKUS GRUPE

- UČENICI -

[Uvodna pitanja]

Pozdrav svima!

Danas bih voljela pričati s vama o vašim iskustvima u volonterskom klubu, a vaša iskustva su mi jako dragocjena kako bih mogla što bolje razumjeti volonterske klubove općenito. Zanima me sve što ste doživjeli, iskusili, prošli kroz volonterski klub, zanima me vaše mišljenje.

Ja sam doktorandica na Poslijediplomskom (doktorskom) studiju *Pedagogija* na Filozofskom fakultetu u Rijeci i ovo istraživanje provodim u svrhu izrade svoje doktorske disertacije i današnji razgovor s vama će sigurno doprinijeti kvaliteti mog rada. Želim vam se zahvaliti na sudjelovanju u ovom istraživanju i želim da se osjećate ugodno, nema točnih i netočnih odgovora, samo mi ispričajte vašu priču.

Ovaj razgovor će se snimati kako bi bilo lakše kasnije obraditi podatke, ovu snimku nitko drugi, osim mene neće čuti kao što to stoji u Informiranom pristanku kojeg ste dobili.

Molim vas da pričate jedan po jedan budući da se ovaj razgovor snima, a meni ćete olakšati pisanje transkripta. Također, voljela bih kada biste se svi uključili u ovaj razgovor, sigurna sam da svi imate mnogo iskustva o kojima nam možete pričati, sve što kažete danas ovdje će meni pomoći u razumijevanju volonterskih klubova.

Imate kakvih pitanja za mene u vezi teme?

[Središnja pitanja]

Motivacija

1. Za početak me zanima kako ste postali volonteri u školskom volonterskom programu?
  - a. Možete li mi opisati kako ste postali volonter u ŠVP?

- b. Što vas je posebno motiviralo da postanete volonter u volonterskom programu u vašoj školi?
  - c. Jesu li vas neka posebna osoba ili događaj (ili nešto treće) potaknuli na volontiranje?
2. Što biste rekli, kako usklađujete školske obaveze s volonterskim aktivnostima?

Teme ŠVP-a

3. Kojim temama se najčešće bavite kroz volonterske aktivnosti (npr. zaštita okoliša, povezanost s lokalnom zajednicom, siromaštvo, marginalizirane društvene skupine, ...)?
- a. A koje teme su vama najzanimljivije? Možete li mi objasniti zašto baš te teme?
  - b. A koje su vam najznačajnije? Koje su to teme koje vama osobno puno znače? Možete li mi objasniti zašto baš te teme?
  - c. Misle li i drugi tako? Ima li drugih primjera?
4. Čula sam da ste se kroz volonterski klub bavili održivim razvojem i njegovim ciljevima, možete li opisati što ste točno radili.
- a. Što ste naučili?
  - b. Jesu li se vaši stavovi ili ponašanja promijenili?

Planiranje

5. Možete mi opisati kako izgleda proces planiranja volonterskih akcija?
- a. Kada obično planirate vaše aktivnosti? Na početku školske godine?
  - b. Organizirate li sastanke na kojima se dogovarate o nadolazećim aktivnostima?
  - c. Jeste li do sad imali mogućnosti aktivno sudjelovati u osmišljavanju volonterskih akcija? Na koji način ste sudjelovali u osmišljavanju volonterskih akcija?
  - d. Jeste imali mogućnost odabrati temu koja je vama osobno baš jako važna?
  - e. Jesu li se vaši prijedlozi prihvatili?

Koordinatorice

6. Koju ulogu u ŠVP ima vaša koordinatorica? Kako biste opisali njen posao koordinatorice?
- a. Na koji način surađujete s koordinatoricom?
  - b. Dobivate li podršku od koordinatorice tijekom obavljanja volonterskih akcija? O kakvoj se podršci radi?
  - c. Kako biste opisali vaš odnos s koordinatoricom? Kakvo značenje za vas ima vaša koordinatorica?

Volonterke

7. Kako biste opisali svoju ulogu volonterki?
  - a. Koji su sve vaši zadaci u školskom volonterskom programu?
  - b. Postoji li neka vrsta podjele poslova među volonterima? Kakva je ta podjela? Tko određuje tko će se kojim dijelom posla baviti?
8. Kako biste opisali što za vas znači biti volonterka? Kako vi doživljavate to što ste volonterke?
9. Što mislite kako vas drugi doživljavaju (prijatelji, obitelj, nastavnici)? Kakav status imate među svojim prijateljima/obitelji/nastavnicima imate zbog toga što volontirate?

COVID-19

10. Zanima me je li covid situacija utjecala na školski volonterski program?
  - a. Na koji način je utjecala?
  - b. Jeste li morali odustati od neke volonterske akcije? Zašto?
  - c. Kako ste se osjećali zbog toga?
11. Jeste li zbog covid situacije osmislili neke nove volonterske akcije ili aktivnosti koje do sad niste radili?
  - a. Koje su to bile? Ispričajte mi malo više o njima.

Volonterska priča

12. Pokušajte se prisjetiti vaše prve volonterske akcije. Kako je ona izgledala, što ste radili?
  - a. Koja su bila vaša očekivanja od te volonterske akcije?
  - b. Kakvo je značenje za vas imala ta prva volonterska akcija? Kako ste se osjećali?
13. Možete li se sada prisjetiti svih volonterskih akcija u kojima ste sudjelovali od kad ste član ŠVP-a? Koje su to bile volonterske akcije?
  - a. S kojim vanjskim partnerima ste sve surađivali (npr. domovi za starije i nemoćne, druge škole, knjižnica i sl.)? Možete li opisati na koji način ste surađivali s njima? Tko vam je od tih vanjskih partnera posebno ostao u sjećanju? Zašto baš oni?
  - b. Sudjeluju li i vaši članovi obitelji/ukućani u nekim volonterskim aktivnostima ili akcijama? Na koji način sudjeluju?
14. Što biste rekli koja vam je od nabrojanih volonterskih akcija najviše ostala u sjećanju?
  - a. Pokušajte što detaljnije opisati tu volontersku akciju.
  - b. Po čemu je baš ta akcija bila posebna? Zašto je baš ta akcija ostavila dojam na vas?

- c. Kako ste se osjećali prilikom provođenja te volonterske akcije?
  - d. Što ste naučili iz nje?
15. Za koju volontersku akciju biste rekli da vam je bila izazovna?
- a. Pokušajte što detaljnije opisati tu volontersku akciju. Zašto je bila izazovna?
  - b. Jeste li uspjeli riješiti tu izazovnu situaciju? Kako?
  - c. Kako ste se osjećali prilikom provođenja te volonterske akcije?
  - d. Što ste naučili iz nje?
16. Koji su događaji bili jako važni za vas prilikom volontiranja u ŠVP? Bilo koji događaji, ne moraju nužno biti povezani isključivo s provođenjem volonterskih akcija.
- a. Pokušajte ih što detaljnije opisati.
  - b. Zašto su baš ti događaji bili važni za vas?
17. Koji su događaji bili najzanimljiviji prilikom volontiranja u ŠVP? Bilo koji događaji, ne moraju nužno biti povezani isključivo s provođenjem volonterskih akcija.
- a. Pokušajte ih što detaljnije opisati.
  - b. Zašto su baš ti događaji bili zanimljivi?

Znanja, stavovi, ponašanja

Sada bih voljela da se usmjerimo na to kako su vaša iskustva prilikom volontiranja utjecala na vaša znanja, stavove i ponašanja.

18. Jeste li primijetili neku promjenu kod sebe od kad ste počeli volontirati u ŠVP?
19. Jeste li primijetili da ste stekli neka nova znanja kao rezultat volontiranja u ŠVP?
- a. Jeste li naučili nešto novo iz događaja i iskustva koje ste stekli kroz ŠVP?
  - b. Možete li mi dati primjer novonaučenog?
20. Jeste li primijetili promjene u stavovima i promišljanjima?
- a. Možete li mi dati neki primjer promijenjenih stavova i mišljenja?
  - b. Možete li mi opisati događaj ili situaciju u kojoj ste primijetili da su vam se promijenili stavovi ili mišljenja?
21. Jeste li primijetili bilo kakvu promjenu u ponašanju kao posljedicu volontiranja?
- a. Možete li mi opisati tu promjenu o kojoj pričate?
  - b. Sjećate li se događaja ili neke situacije u kojoj ste primijetili da ste promijenili ponašanje?

22. Sada bih voljela da pričamo o tome na koji način vam vaše stečeno volontersko iskustvo kroz školske volonterske programe utječe na vaše aktivnosti izvan škole.

- c. Možete li se sjetiti primjera kada ste primijetili da ste znanje, stavove ili vrijednosti koje ste stekli prilikom volontiranja mogli primijeniti u nekim situacijama izvan volontiranja? Na primjer, kod kuće, s prijateljima i sl.
- d. Jeste li primijetili da preslikavate vaša iskustva na život izvan ŠVP?
- e. Je li se vaš odnos s lokalnom zajednicom u kojoj živite/volontirate promijenio? Na koji način se promijenio, možete li dati neki primjer?

23. Sada kada ste opisali svoja iskustva volontiranja u školskom volonterskom programu, kako bismo zaključili ovu temu, možete li mi opisati što za vas znači biti volonter u jednoj rečenici?

[Završna pitanja]

24. Što mislite koja je prednost volontiranja u ŠVP? Zašto?

25. Jeste li primijetili neki nedostatak sudjelovanja u ŠVP? Koji bi to bili nedostaci?

26. Što mislite kako će doživljeno volontersko iskustvo utjecati na vas u budućnosti.

- f. npr. gdje se vidite za 10 godina u kontekstu volontiranja, uključivanje u zajednicu, uvođenja promjena u vašu zajednicu, uključivanje u donošenje odluka i sl.
- g. mislite li da vaše volontersko iskustvo može utjecati na odabir budućeg zanimanja?

27. Postoji li nešto o čemu nismo pričali, a mislite da je jako važno ako želimo razumjeti volonterski program u vašoj školi?

Prilog 7. Protokol za analizu sadržaja školskih kurikuluma

Općenite informacije o školskom kurikulumu (sažeti opis, ključne informacije)
Naziv dokumenta
Školska godina
Broj stranica dokumenta u cijelosti
Strategija razvoja škole
Broj izvannastavnih aktivnosti
Broj projektnih aktivnosti

Školski volonterski program (ŠVP) (sažeti opis, ključne informacije)
Broj stranica ŠVP-a
Klasifikacija ŠVP-a (izvannastavna aktivnost, projekt)
Naziv ŠVP-a
Elementi razrade ŠVP-a
Koordinatorice – ime, prezime i broj koordinatora
Ciljana skupina učenika
Cilj ŠVP-a
Svrha ŠVP-a
Ishodi ŠVP-a
Vremenik ŠVP-a
Troškovnik ŠVP-a
Područja aktivnosti ŠVP-a
Povezanost s međupredmetnim temama

Način odabira volontera
Odgovornost volontera
Načini promocije ŠVP-a
Web stranica ŠVP-a

Prilog 8. *Primjer refleksivnog dnevnika istraživanja*

PRVA RIJEČKA HRVATSKA GIMNAZIJA

Datum i vrijeme provedbe intervjuja: 4.5.2021., početak u 9 sati

Datum i vrijeme provedbe fokus grupe: 6.5.2021., početak u 9,30 sati

Intervju

Intervju je proveden s koordinatoricom Sandrom Vidović, školskom knjižničarkom. Komunikacija u vezi dogovaranja termina prikupljanja podataka s koordinatoricom tekla je vrlo jednostavno. Vrlo brzo je odgovarala na moje upite i uspješno smo dogovorile termin prikupljanja podataka. Po dolasku u školu, dočekala me u knjižnici gdje smo nekoliko minuta neobavezno pričale. Otišle smo u obližnji kafić kako bi provele intervju. Vođenje intervjuja na terasi kafića kraj prometnice ispostavilo se prilično izazovnim s obzirom na buku. Unatoč tome, intervju je bio iznimno uspješan i bogat. Koordinatorica je bila vrlo opuštena i otvorena, stekla sam dojam da je vrlo čvrsta u svojim stavovima i mišljenjima. Isto, odaje dojam da je strastvena osoba i čini se da jako uživa u svom poslu općenito, pa onda i u koordiniranju volonterskog programa. Djelovala mi je iskreno i otvoreno te nije bilo potrebe za postavljanjem previše potpitanja. Odgovorila bi na puno pitanja u jednom postavljenom pitanju. Činilo mi se da joj je važno da što sadržajnije odgovori na pitanja. Imala je nekoliko trenutaka u kojima je uzela nekoliko sekundi vremena za promišljanje o odgovoru te ju nisam ometala pri tome.

Smatram da sam kvalitetno provela intervju, bila sam responsivna, držala fokus na sudionici, aktivno slušala te se trudila maksimalno biti opuštena. U nekim trenucima kada sam primijetila da razmišljam o protokolu i pitanjima koja slijede, brzo sam vratila fokus na sudionicu. U tim sam trenucima bila zabrinuta jesam li postavila sva pitanja predviđena za pripremljene teme. Kada sam shvatila da mi to jako odvlači pozornost od sudionice, odlučila sam staviti protokol sa strane i u potpunosti se posvetiti razgovoru.

S koordinatoricom sam još pričala i na dan provođenja fokus grupe, i tada je dodatno spomenula neke situacije koje je zaboravila reći prilikom provođenja intervjuja. Spomenula je svoju bivšu učenicu koja trenutno živi izvan zemlje i koja joj se javila porukom i zahvalila se na njenom trudu, radu i entuzijazmu koji ulaže u volonterski klub. To je bio još jedan pokazatelj da koordinatorica ima značajnu ulogu za učenice volonterke.

Fokus grupa

Fokus grupa se odvila u školskoj knjižnici, pričala sam sa sedam maturantica. Odmah pri ulasku u knjižnicu upoznala sam djevojku koju je koordinatorica iznimno pohvalila za vrijeme intervjua. Jedna učenica je prilično kasnila, no uspjela sam nadoknaditi ključne teme razgovora s njom. Atmosfera za vrijeme razgovora bila je jako opuštena i ugodna, čini mi se da nisu imale zadržku. Često bi se znalo dogoditi da su pričale u isto vrijeme, ali nisam ih prekidala, već su se same, s vremenom, uspjele uskladiti. Budući da su sve maturantice, stekla sam dojam da su umorne i zabrinute, posebno zato što je kraj školske godine. Kad smo se dotakli pitanja covida, pokazale su osjećaj tuge, tuge što nisu išli na maturalac, što neće imati maturalnu zabavu.

Dakle, sve sudionice imaju 18 godina i odaju dojam mladih žena punih samopouzdanja i velike snage da mijenjaju svijet i toga su svjesne. Jedna od zanimljivijih odgovora bio mi je odgovor na pitanje kako se osjećaju zbog toga što njihovi kolege i nastavnici volontiranje ne doživljavaju kao nešto vrijedno i važno – odgovorile su da ih to ne smeta i da će nastaviti. Također, naglasile su da je jedna od stvari koje su naučile u volonterskom programu upravo to da se ne trebaju previše zamarati s onime što drugi misle.

Ono što sam primijetila je sličnost u odgovorima na pitanja o statusu njih kao volonterki u očima kolega iz razreda, nastavnika i ravnateljice. Sve su rekle da nemaju podršku u školi za bavljenje volonterskim aktivnostima i da ih se tretira kao da volontiraju samo kako bi izbjegli nastavu. Same su priznale da je to nekad istina, ali da to nije jedini i primarni razlog zašto volontiraju. Uočava se taj neki obrazac negativne školske klime prema školskom volontiranju. Treba obratiti posebno pažnju na taj segment u ostalim slučajevima.

Za vrijeme razgovora primijetila sam da sam dosta pričala, stekla sam dojam da sam zauzela previše prostora u razgovoru. Svakako ima još prostora za rad na vještinama vođenja fokus grupa.